Niçin Helâk Oldular

KUR'ÂN-I KERÎM'DE HELÂK KAVRAMI

Dr. Abdullah Emin Çimen

Niçin
Helâk Oldular

Dr. Abdullah Emin ÇİMEN

1967 yılında Trabzon Çaykara'da doğdu. İlkokulu Trabzon'da, orta öğrenimini Giresun Şebinkarahisar İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. Lise yıllarında hafızlık yaptı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1990 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını tamamladı. Mısır ve Kanada Üniversitelerinde araştırmalarda bulundu. Arapça, İngilizce ve Farsça bilmektedir. Halen Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında Öğretim Elemanı olarak çalışmaktadır.

Niçin
Helâk Oldular

Hazırlayan
Dr. Abdullah Emin ÇİMEN

NİÇİN HELÂK OLDULAR

Editör
Dr. Muharrem Yıldız-Firdevs BAŞARI

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-71-3

Yayın Numarası
65

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Mart 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

İlahi tebligatın muhatabı olan toplulukların bu tebliğler karşısında ortaya koydukları tutumlar, Kur'ân-ı Hakîm tarafından örnekleme tarzında insanlara gösterilmiştir. Kur'ân o ümmetlerin takındıkları tavırlardan çektiği enstantaneleri kullanarak, bu ilahi kitabın indiriliş maksatlarına hizmet etmektedir.

Kitabını ilahi tebligat karşısında olumsuz tavırlara tahsis eden araştırmacı Dr. A. Emin Çimen, Giriş bölümünde konuyu vaz'etmiş, lisan, semantik, tefsir, tarih, hadis ilimleri yönünden incelemiş, kavram çalışmaları hakkında yapılan hem teoriye hem de uygulamaya dair eserlerden yararlanmıştır. Ayrıca büyük bir toplumsal değişim sonucunda meydana gelen helâk hadisesini, modern sosyoloji verileriyle de mukayeseli şekilde işlemeye gayret etmiştir. Yazar, bazı ümmetlerin helâkı konusunu bir yandan Kitab-ı Mukaddes, öte yandan Kur'ân-ı Kerîm açısından ele almıştır.

Araştırmacı, konunun esası olan "helâk" kelimesini, yakın kavramlar ve zıt kavramlarla birlikte inceleyerek bu tahliller sonucunda ortaya çıkan anlam çerçevesini değerlendirmiştir.

Helâk edilen toplumlar ve fertlerle ilgili yeterli bilgi vermiş, anlatımlarını mahallinden –çoğu zaman Türkiye dışından- çekmiş olduğu fotoğraflarla belgelemiştir. Helâk hususundaki Sünnetullah'ın (Allah'ın kanununun) işleyişini, helâkin meydana getirdiği toplumsal değişimi, helâkten korunma çarelerini ortaya koymuştur.

Geçmiş milletlerin kıssalarının bir çoğunda Kur'ân anlatımı ile önceki semavi kitapların anlatımı arasında haliyle benzerlikler bulunmaktadır. Zira

aslında bu kitapların hepsi aynı ilahi kaynaktan gelmişlerdir. Fakat zaman zaman bilgilerde bazı farklılıklar görülmektedir. Bu da ya Kur'ân'ın ayrıntılara girmemesinden veya önceki kitapların tarihin akışı içinde değişikliklere maruz kalmasından ileri gelmektedir. Bu durumlarda Kur'ân "muheymin" (denetleyici) vasfıyla (Maide, 5/48) hakemlik rolünü yerine getirmektedir. İşte bu özellik, Kur'ân'ın, önceki kitaplardan alıntı yaptığı iddiasını çarpıcı bir şekilde çürütmektedir. Şayet Kur'ân onlardan alıntı yapmış olsaydı, bu farklılıkları gösteremez ve kendinden pek emin tarzda kesin konuşamazdı. Yazar, Hz. Nuh ve tufan, Hz. Şuayb, Hz. Lût, Hz. Harun, Hz. Musa (aleyhimus selâm) ve İsrailoğullarının bazı hadiseleri hakkında Eski Ahit (Tevrat) metinleri ile mukayeseli değerlendirmeler yapmıştır.

Helâk edilen toplumların davranışlarını serd etmekten başlıca gaye, benzer şekilde hareket edenleri de aynı feci akıbetin beklediğini ihsas ettirmektir. Kur'ân, yaşanmış olaylardan aldığı kesitleri, kolay kolay unutulmayacak sahneler halinde okuyucularına –veya seyircilerine- sunar. Böylece okuyucuların ibret almalarını sağlayarak dinsizlikten, hakkı inkardan, zulümden, sefahetten, her türlü kötü ahlaktan ve azgınlıktan insanları vaz geçirmek ister. İbret alanlar kendilerine çeki düzen verirler, bunu yapmayanlar cezalarını çekerler.

Özetle söyleyecek olursak helâk konusunu içeren âyetlerin, bazen yer ve zaman unsuru ön plana çıkarılmaksızın bahs ettiği kimselerin karakterlerine vurgu yaparak Kur'ânda çokça tekrar edilmesi; sonraki muhataplarını Allah'ın kanununun benzer durumlarda aynı şekilde işleyeceğinden haberdar etmek ve böyle bir duruma düşmemelerini sağlamaya yöneliktir.

Helâk, tüm insanlığın geleceğini maddi ve manevi açıdan tehdit eden bozulma ve çürüme tehlikesine karşı, bu tehdit odaklarının, bütün içerisinden ayıklanmasını sağlayarak geri kalan ana parçanın güvenliğini himaye eden ilahi bir seleksiyon (ayırt etme işlemi) olarak değerlendirilebilir. Böylece yakalandığı bulaşıcı hastalığı kısa sürede diğer insanlara da bulaştırarak tüm insanlığı tehdit eden hastalıklı ve mikroplu, daha doğrusu kangren olmuş bünyeler, insanlığın genel sağlığını güvence altına almak adına toplumdan tecrid edilerek ayıklanmakta ve imha edilmektedir.

Yazarın tesbitine göre helâk uygulaması, insanlık tarihi bir bütün ola-

rak değerlendirildiğinde, öz itibarıyla olmasa da şekil itibarıyla bir değişikliğe uğramış görünmektedir. Buna göre Tevrat'ın Hz. Musa'ya (aleyhisselâm) indirilmesine kadarki sürede yaşayan insan nesilleri, toplu olarak bizzat Allah Teala tarafından birtakım afetlerle helâk edilmiş olup bunların başlıcaları; Nuh kavmi, Ashab-ı Ress, Ad kavmi, Semud kavmi, Şuayb kavmi, Fir'avun kavmidir. Hz. Musa (aleyhisselâm) dan sonra gelen orta nesillerde toplu helâkin yerine, Allah'ın doğrudan cezalandırmasının yanı sıra kulları eliyle de cezalandırmayı başlatması ve böylece daha dar kapsamlı helâk uygulamalarının gündeme gelmesi söz konusu olmuştur.

Hz. Muhammed (aleyhisselâm) ile başlayan son dönemde ise toplu helâk uygulamaları kaldırılarak yerine hem tabii felaketlerle, hem de kulların eliyle gerçekleşen helâk uygulamaları getirilmiştir.

Hz. Musa'dan (aleyhisselâm) önceki dönemde, hak dini tebliğ eden peygamberlere tabi olanların sayısı az olmuş, hatta kendisine inanan sayısı en çok olan peygamberin ümmetinin adedi tesbit edebildiğimiz kadarıyla yüz yirmiyi geçmemiştir. Bu sebeple de o dönemdeki müminlere, Allah'ın dini ile mücadele eden inkarcılarla fiili savaşma yükümlülüğü verilmemiştir. Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) risaleti ve ona Tevrat'ın verilmesiyle insanlık tarihinde yeni bir süreç başlamış, gerek ona, gerekse ondan sonraki peygamberlere tabi olan müminlerin sayıları binleri, hatta yüz binleri bulmuştur. Sayıları ve güçleri artan müminleri, bu aşamada Allah inkarcılarla fiilen savaşmakla yükümlü kılmıştır. Eskiden "inkar önderlerinin" ve onlara tabi olan dinsizlerin cezaları sadece Allah Teala tarafından verilirken, Hz. Musa'dan (aleyhisselâm) sonra onların müstahak oldukları helâk cezası, müminlerin eliyle de verilmeye başlamıştır. Denebilir ki daha önce inkarcı topumları Allah Tealanın toplu olarak helâk etmesi söz konusu iken, Tevrat'ın indirilmesinden sonra inkarcı toplumun toptan imhası kaldırılmış, bunun yerine daha dar çerçevede kişi veya grupları içine alan ilahi helâk şekli uygulanmaya başlamıştır. Bu orta dönemde Sebe' halkı, Ashab-ı Sebt, Ashab-ı Uhdûd, Tübba kavmi ve Ashab-ı Fil gibi topluluklar imha edilmişlerdir.

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile başlayan son dönemde ise, inkarcıları toptan imha şeklindeki eski uygulama tamamen ortadan kaldı-

rılmış, bunun yerine daha dar çerçeveli ve inkarcıların elebaşlarını yok eden helâk uygulanmıştır. Bu da kulların bir kısmının öteki kısmı cezalandırması şeklinde olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hem Mekke hem de Medine döneminde İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlığın başını çeken Ka'b İbn Eşref ile Esved el-Ansi'yi Allah'ın müsaadesiyle bizzat imha ettirmiştir. Savaşı başlatan taraf olmamakla, hemen her seferinde Hz. Peygamberi, İslâm'ı ve Müslümanları yok etmeye çalışan inkarcıların hücumuna karşı savunma durumunda kalmakla beraber, yapılan bu savaşlarla düşmanlara hak ettikleri cezalar verilmiştir. Ahir zaman Peygamberinin ümmetinden, eski ümmetler zamanındaki toplu helâkin kaldırıldığı, bunun yerine kullara birbirlerinin eliyle acı tattırılması şeklindeki cezalandırma sisteminin yerleştirildiğini bildiren hadis-i şerifler de bu durumu desteklemektedir. Bu hadislerden birinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu bildirilir: "Rabbimden ümmetime üstlerinden veya ayaklarının altından gelecek bir azap göndermemesini istedim, bunu bana lutf etti. Kiminin hıncını kimine tattırmamasını istedim, ama bunu bana vermedi". Bu ilahi prensip kafirler hakkında olduğu gibi müminler hakkında da söz konusudur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde kafirlerin helâkine şunlar misal teşkil eder: İslâm'ı ortadan kaldırmak için çalışan inkar önderlerinden yetmiş kadar şahıs Bedir'de öldürülmüş, Müslümanlarla olan sözleşmelerini bozup Müslümanlara hıyanet ederek müşriklere yardım eden Yahudi kavimlerinden Benî Kurayza cezalandırılmış, Benî Kaynuka ile Benî Nadîr ise Medine'den sürülmüşlerdir.

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Müslümanlara çok işkence eden, Kur'ân'ı ve Allah diyen herkesi yer yüzünden yok etmek için en çirkin saldırılarda bulunan inkarcıların toplu helâk edilmeleri için beddua etmemiştir. Mesela Hz. Nuh (aleyhisselâm) gibi "*Ya Rabbi! Yeryüzünde bir tek kâfir bile bırakma!*" (Nuh, 7126) diye bir istekte bulunmamıştır. Bunun sebebi olarak da, o kafirlerin soyundan müminlerin çıkabileceği ümidini ifade etmiş, onun bu büyük sabır ve müsamahasının neticesini de Allah Teala müteakip nesillerde fazlasıyla göstermiştir. Sadece düşmanlıkta inkarın başını çeken muayyen kimselerin helâk edilmesi için beddua etmiştir.

Helâk, Hz. Nuh'dan (aleyhisselâm) itibaren kıyamete kadar devam

edecek bir gerçekliğe sahiptir. Ancak her günah işleyen ve her isyan eden kimse için helâkin gerçekleşmesi gerekmez.

Kişilerin helâkine sebep, onların "beşeri zaaflar" olarak nitelendirebileceğimiz gayri meşru zevk ve hazlarını tatminleri değildir. Çünkü insan zayıf ve kırılgan bir yaratılışa sahiptir. Onun için nefsinin hayvani duygularının esiri olabilir. Fakat bununla beraber gaflet ve sefahatinin Allah'ın belirlediği son sınırı aşmaması, bilhassa toplumun genel yapısını bozacak bir tehlike haline dönüşmemesi gereklidir. Çünkü bireysel suçlar, toplumun genel yapısını tehdit eden bir tehlikeye dönüştüğünde dünyada hem hukuk sistemi ile, hem de bizzat Allah'ın müdahalesi ile karşı karşıya kalır. Toplumsal bir tehlike oluşturmadığı takdirde, helâk sebebi olabilecek bir çok eylem, Allah'ın müsamahası içinde, cezası ahirete ertelenen eylemler olarak kalabilirler. Önemli olan, bu eylemlerde Allah Teala'ya rest çekme tavrının hakim olmamasıdır. Şayet böyle bir meydan okuma olursa, şahsın bu eylemi bireysel olsa dahi, sahibini dünyevi helâke maruz bırakabilir. Şu halde helâke götüren sebep Allah'ın hayata ve insanlığa koyduğu kanunlara karşı çıkmak, zulümde ileri gitmek, Allah'a karşı savaş açmak eylemlerinde görülür.

Helâke müstehak olanların bir kısmının cezası dünyada verilmeyip ahirete ertelenir. Helâk, genel olarak şu iki durumda meydana gelir: 1- İslâm tebliği ulaşanlardan bazılarının bilinçli olarak İslâm, Peygamber, Kur'ân ve Allah düşmanlığı yapmaları halinde helâk onları bastırıverir. Helâkin bu kısmı, doğrudan doğruya dini sebeplere dayanmaktadır. 2- İslâm tebliğinin ulaşmadığı milletler için de helâk söz konusudur. Yeryüzünün dengesini bozacak şekilde hayatın dokusunu tahrip etmek, Allah'ın yaratılışa, koyduğu fıtrata zıt bir sistem kurmaya çalışmak, O'nun hayat kanununu çiğnemek, insan neslinin geleceğini tehlikeye atan cinsel sapıklıklara dalmak, zulmü meslek haline getirmek, gayretullaha dokunacak derecede azgınlık ve haksızlıkta aşırı gitmek gibi durumlarda o sistemler ve bu dalaletleri benimseyen toplumlar helâke maruz kalabilirler. Bu isyanları yapanların kâfir veya kendilerine Müslüman diyenlerden olmaları sonucu değiştirmez, ilahi nizama karşı çıkanlar cezalarını bulurlar.

Helâkin bu çeşidi doğrudan doğruya dini sebeplere dayanmaz. Bu tür helâk, insanı çevreleyen canlı cansız bütün kainatı içine alan kainata karşı

işlenen suçlardan dolayı gerçekleşir. Allah Tealanın hayat, insan, toplum ve kainat için koyduğu genel nizamı değiştirmeyi hedef edinen eylemlerin sahipleri, hayatı yaratan ve koruyan Yüce Yaratıcı tarafından cezalandırılır. Kur'ân bu noktada, insanlığı bu zararlardan kurtarmanın ölçü ve prensipleri üzerinde önemle durur. Bunu da geçmiş peygamberlerden, geçmiş ümmetlerden ve onların uğradıkları değişimlerden sık sık söz ederek ve muhatapların dikkatlerini o noktalara çekerek yapar.

Kainatın bütün kurallarını ayrıntılarına varıncaya kadar mükemmel şekilde ortaya koyan Allah'ın kanununda, helâktan korunmanın yolları da vardır. Bunlar da Allah'ın insanlığa gönderdiği son Kitapta bizlere haber verilmiştir. Bu da insanın, Yaratıcısını tanıması, maddi hayatı ile zaten ihtiyari olmaksızın O'na boyun eğdiği gibi iradi olarak da ruhu ile O'na kul olduğunu kabul etmesidir. Kulluk tavrını unutmaksızın O'nun insanlığa ve kainata koyduğu muazzam imkanlardan yararlanıp dünyayı şenlendirmelidir. Kusur ettiğinde günahta ısrar etmeksizin Rabbini hatırlayıp O'na dönmeli, musibetten istifade etmeyi bilmelidir. Musibeti yanlışın neticesi, bununla beraber mükafatın başlangıcı telakki etmelidir.

Değerli araştırmacı A. Emin Çimen, bu ayrıntılı çalışmasında Kur'ân'a kulak vererek, onu dikkatle incelemeye çalışmış, onda bildirilen çok sayıdaki ümmetlerin ve tiplerin tutumlarını tesbit ve tahlil etmeye çalışmıştır. Çok çeşitli eserlere baş vurarak, tarih, sosyoloji, psikoloji gibi farklı disiplinler açısından meseleleri tahlil ederek sonuçlar çıkarmaya gayret etmiştir. Parlak öğrencilik döneminden beri istikbal vaad eden Dr. A. Emin Çimen'i bu eserinden dolayı tebrik ediyorum. Bu çalışmasından kendisinin çok istifade ettiği anlaşılıyor. Bundan sonra beklenen ise, değerli okurların dikkatle okumaları sûretiyle bu eserden yararlanmaya çalışmaları, değerlendirmelerini veya eleştirilerini kıymetli yazarımızla paylaşmalarıdır. Tevfik Allah'tandır.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM

ÖNSÖZ

Bilgilerin en doğrusunu ve en sağlamını içeren Kur'ân'ın muhtevasıyla ilgili bir araştırmada bulunmanın, bu çerçevede bir konu hakkında murâd-ı ilâhîyi anlamaya çalışmanın, en ayrıcalıklı meşguliyetlerden biri olduğunda şüphe yoktur. Bu vesileyle kelâm-ı ilâhî konusunda kapsamlı bir çalışma yapma imkânını bizlere bahşeden Rabbimize ne kadar şükretsek azdır.

Vahyin ilk dönemlerinde başlayan iman-küfür mücadelesi, değişik boyutlarıyla kıyamete kadar devam edecek bir süreçtir. Bu mücadelede özellikle vahyin yoğun bir şekilde inmekte olduğu anlarda peygamberlerin muhataplarının ortaya koyduğu tavırlar, Kur'ân tarafından örnekleme sistemiyle bizlerin bilgisine sunulmuştur. Bu dönemde vahye muhatap olanların bir kısmının vahyi kabul etmeleri karşısında, diğer bir kısmının vahye karşı gelişleri ve vahyin temsilcisi olan peygamberleri ve müminleri ortadan kaldırmak için ortaya koydukları mücadeleler, Kur'ân'da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İman ve küfür taraftarlarının vahiy karşısında otaya koydukları tepkiler, en yoğun şekilde Kur'ân kıssalarında gündeme getirilmiştir. İslâm'ın ana hedefleri olan Allah'ı, Peygamberi ve ahireti tanıtarak yeryüzünde adaleti tahakkuk ettirmek, bu kıssalarda değişik vesilelerle vurgulanan temel konular olmuştur. Bu bakımdan kıssaları, Kur'ân'ın tüm gayelerini gerçekleştiren pasajlar olarak değerlendirebiliriz. Çünkü kıssalarda gerçekte yaşamış kahramanlar veya temsilî olarak anlatılan hadiseler vasıtasıyla Allah'ın vahdaniyeti, dinlerin esastaki birliği, uyarma, müjdeleme, nimetler

karşısında şükür veya nankörlükte bulunmak gibi konular gündeme getirilerek, Kur'ân'ın diğer bölümlerinde anlatılan gerçeklerin daha müşahhas bir şekilde hatırlatılması yapılmaktadır.

Bu özelliklerdeki kıssaların en yoğun olarak bahsettiği konu, önceki nesiller içerisinde yaşamış bazı kişi ve toplumların vahiy karşısında sergiledikleri nankörlük ve inkârcılık sebebiyle karşılaştıkları cezalar ve bu cezaların en korkuncu olan helâktır. Bu açıdan kıssaları anlayabilmek, bir bakıma helâk konusunu kavrayabilmekle yakından ilişkilidir. Bizim bu çalışmamız, böyle bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik ilk adımlardan biri olarak kabul edilebilir.

Bu kitap, "Kur'ân-ı Kerîm'de Helâk Kavramı" ismiyle 2001 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne doktora tezi olarak sunulmuştur. Çalışmanın hayli hacimli olması nedeniyle basım aşamasında yapılan kısaltmalar dışında, eserin tez halindeki orjinalliği korunmaya çalışılmıştır.

Yakın alâka ve yardımlarını esirgemeyerek tavsiyeleri ve yönlendirmeleriyle konunun daha da olgunlaşmasını sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Karaçam hocam başta olmak üzere; bu konuyu çalışmayı teklif ederek konuyu belirlememi sağlayan Prof. Dr. Raşit Küçük hocama; ilmî teşvik ve katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen, tefsir alanındaki birikimime en fazla katkısı olan ayrıca esere takdim yazısı yazma teveccünde bulunan Prof. Dr. Suat Yıldırım hocama; tezin değişik aşamalarında bilgi ve görüşlerine başvurduğum hocalarım Prof. Dr. Sadrettin Gümüş ve Prof. Dr. Yakup Çiçek beyefendilere en derin şükran ve hürmetlerimi arz ederim.

Ayrıca tezin bazı bölümlerini okuyarak görüş ve tavsiyelerde bulunan Dr. Dilaver Selvi'ye; tezin hazırlanması esnasında yakın ilgi ve alakalarını esirgemeyen Ali Kemal Kastan, Mehmet Gayretli, Muhammed Ayhan ve Dr. Bünyamin Açıkalın'a teşekkürlerimi sunmaktan onur duyarım.

Allah (celle celâlühu) hepsinden razı olsun.

Abdullah Emin ÇİMEN

İstanbul - 2007

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.mlf.	: Aynı müellif
AÜDTCFY	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
blm.	: Bölüm
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri tarih
Hz.	: Hazret-i
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
kHz	: Kilohertz
m.	: Miladi tarih
md.	: Maddesi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
no.	: Numarası

nşr. : Neşreden, redakte eden, hazırlayan, bazen de "tah." anlamında kullanılmıştır.
s. : Sayfa
sy. : Sayı
tah. : Tahkik eden
TDK : Türk Dil Kurumu
trc. : Tercüme eden
ts. : Tarihsiz
v.b. : Ve benzeri
v.d. : Ve devamı
v. dğr. : Ve diğerleri
vr. : Varak
v.s. : Vesaire
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

A- KONUNUN ÇERÇEVESİ VE HEDEFİ

Kur'ân, Allah merkezli bir dünya görüşü[1] çerçevesinde, yeryüzü ve semânın üzerindeki her şeyiyle hizmetine sunulduğu insanın,[2] dünya ve ahirette mutluluğa kavuşabilmesinin ölçülerini ortaya koyan vahiy kaynaklı son kitaptır.[3]

Allah'ın, mahlukatı içinde en mükemmel şekilde dizayn ettiği insan, kainatın hizmetine sunulması karşılığında, yaratıcısını tanımak ve birtakım ibadetlerle O'nun kulu olduğunu hatırlamakla görevlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kur'ân, insanın Allah'a karşı davranışlarının nasıl olması gerektiğini ortaya koyarak, Yaratıcı'yla insan arasındaki diyalogu sağlayan

---

1 Semantiği Kur'ân araştırmalarında kullanan en önemli çağdaş araştırmacılardan biri olan İzutsu, konuyla ilgili olarak şu bilgilere yer vermiştir: "Kur'ân'ın dünya görüşü temelde theocentric'tir; yani varlık merkezinde Allah vardır. Allah imajı kitabın tümüne nüfûz etmiştir ve hiçbir şey O'nun bilgisini ve takdirini aşamaz. Semantik olarak bu, şu demektir: Genel olarak Kur'ân'daki hiçbir ana kavram kolaylıkla Allah kavramından bağımsız olarak var olamaz." (İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (trc. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 38; ayrıca bkz. İzutsu, Toshihiko (1993), *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts., s. 53)

2 Bkz. Bakara, 2/29; Lokman 31/20; bkz. Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 146-147.

3 Kur'ân'ın değişik tarifleri için bkz. Zerkânî, Muhammed Abdülazîm (1948), *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, Kahire, ts., 1/12, 13; Karaçam, İsmail, "Kırâatların İntikâli", (Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-4, Kıraat İlmi ve Problemleri Sempozyumu'na sunulan tebliğ), İSAV, İstanbul, 13-14 Ekim 2001, s. 1-3.

bir iletişim aracı olma özelliği taşımaktadır. İnsanın Allah'a yönelik davranışları ise, iman ve küfür diye adlandırılan birbirine zıt iki temel vasıf şeklinde tezahür eder. İman ehli olanlar, hem dünyada hem de ahirette kurtuluşa erenler[4] olarak nitelendirilirken; küfür ehli ise, hem dünyada hem de ahirette zararlı çıkacak kimseler[5] olarak tanımlanmışlardır.

İman ve küfür ehlinin Kur'ân'a göre hangi özelliklere sahip olduklarıyla ilgili çok sayıda eser yazılmıştır. Bizim bu çalışmamız ise, küfür ehli içerisinden birtakım kimselerin bu dünya hayatında karşılaştığı ve kıyametin kopmasıyla bu dünya hayatının son bulacağı ana kadarki süreçte de karşılaşmaya devam edeceği dünyevi cezaları ve korkunç felâketleri ele almaktadır. Çalışmamızda bu felâketlerin neler olduğunu ve hangi birey ve toplumların insanlık tarihi boyunca bunlarla ne ölçüde karşılaştıklarını, hangi durumlarda insanlığın yeniden bu felâketlerle karşılaşmasının söz konusu olabileceğini, Kur'ân ve sünnet bilgisi temeline dayalı olarak helâk kavramı çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

Yüce Yaratıcı'nın rahmet özelliğinin yanı sıra; inkârcı, isyankâr, dini değerlerle savaşan, azgın, hoyrat, zorba, zalim, sapık, bozguncu, uslanmaz, kural tanımaz, başıboş, enaniyetinin kölesi, arsız, nankör kulları için geçerli olan helâk etme vasfının olması, kainattaki iman lehine dengeyi sağlayan bir gerçek olarak değerlendirilebilir. Allah'ın dünya hayatına yönelik kahredici bu özelliği olmasaydı, yeryüzü fesatla dolar, ilâhî denge altüst olurdu.[6]

Bu denli bir önemi haiz helâk konusu kavram olarak, tefsir ilmi açısından hem ülkemizde hem de Arap aleminde tespit edebildiğimiz kadarıyla yüksek lisans ve bitirme tezi seviyesinde ele alınırken, doktora seviyesinde geniş çerçeveli bir araştırmaya konu olmamıştır. Her birinde

---

4 Bkz. Bakara, 2/82, 257; Nisâ, 4/175; Mâide, 5/9; En'âm, 6/82; A'râf, 7/32, 157; Yunus, 10/63-64; Yusuf, 12/57; Nûr, 24/55 v.b.

5 Bkz. Bakara, 2/39, 161; Âl-i İmrân, 3/56; Mâide, 5/10; En'âm, 6/12, 20; Enfâl, 8/52; Tevbe, 9/90; Ra'd, 13/5 v.b.

6 Bkz. Bakara, 2/251; Ayrıca yer ve gökte var olan dengenin Allah tarafından korunduğu, kendini bilmezlerin arzularına Allah tarafından dur denilmediği takdirde bu dengenin kaybolup yeryüzünün fesatla dolacağı (Muminûn, 23/71), Allah'ın bozgunculuğu ve bozguncuları sevmediği (Bakara, 2/205; Mâide, 5/64; Kasas, 28/77) konuları, Kur'ân'ın temel görüşlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

konunun farklı bir boyutunun ele alındığı ve bir kısmı sathî olan bu çalışmalar, helâk konusunu kavram çerçevesinde ele alma ve helâkla ilgili en önemli unsurları bir arada bulundurma vasfından uzak bir görüntü arz etmektedirler.[7] Özellikle helâk kavramıyla ilgili Kur'ân'ın değişik yerlerinde yer alan yakın ve uzak kavramlar, bunlar arası ilişkiler; helâk olan birey ve toplumların karakterleri, bu tür karakterdeki insanların kıyamete kadarki süreçte daha önceki nesillere uygulanan helâk gerçeğinden ne derece etkilenecekleri; birey ya da toplumları helâke götüren değişim sürecinin niteliği gibi konular, çalışmamızda üzerinde önemle durulan hususlar olmuştur.

Çalışmamızın, helâk konusunu kavram çerçevesinde ele alması, Kur'ân'da helâk kavramıyla yakından ve uzaktan ilişkili kavramlar listesi sunması, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemine kadar helâk edildikleri Kur'ân'da ve hadislerde haber verilen kavim ve bireyleri tek tek ele almış olması ve konuyla ilgili yapılan çalışmalarda daha önce temas edilmemiş önemli bir çok hususa değinmesi yönüyle farklı bir orijinalliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmamızda önem verdiğimiz hususlardan biri de, Kur'ân'ın nuzûlüne şahid olan sahabenin (kısmen de inkârcıların) vahyin başlangıcından sonuna kadarki aşamada olgunlaşan helâk kavramını nasıl algıladıklarını anlamaya çalışmak olmuştur. Hassasiyet gösterdiğimiz konulardan biri de; Kur'ân'ın hemen hemen bütün kıssa ve temsillerinde yer alan mümin, kafir, müşrik, fasık, zalim, müsrif, heva ve hevesini Tanrı edinen, hoyrat, şımarık, düzenbaz, taklitçi, aşırı dünya ve şehvet düşkünü

---

7 Bu konuda tespit edebildiğimiz çalışmalar şunlardır: Tok, Nuri, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Kavimler*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, (Yüksek Lisans, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Okumuş, Ejder, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, (Yüksek Lisans, Din Sosyolojisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Çelik, Celalettin, *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, (Yüksek Lisans, Din Sosyolojisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'ân ve Medeniyet Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996, (Doktora, Tefsir, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yalçın, Cavit, *Kavimlerin Helâkı*, Vural Yayıncılık, İstanbul, 1995; Hatîb, Fâyiz Sâlih, *'Avâmilu Fesâdi'l-Umemi Kemâ Yusavviruha'l-Kur'ânu'l-Kerîm*, Câmi'atü'l-Ezher, Külliyyetü Usûli'd-Dîn, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kahire, 1980; Said, Muhammed Hânî Abdülmuğnî, *el-'Azâbu'l-lezî Halle bi'l-Umemi's-Sâbikati Kemâ Yu'arrifuhu'l-Kur'ânu'l-Kerîm*, Câmi'atü'l-Ezher, Külliyyetü Usûli'd-Dîn, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kahire, 1980.

v.b. olumsuz insan tiplerinin ve onların karakterlerinin helâk konusuyla irtibatlı olarak tahlili olmuştur.

Helâk olan kavimlerden söz ettiğimiz bölüme, tarihi ve arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan ve bir kısmı ilk defa ülkemizde tarafımızdan yayınlanmış olacak olan bazı resim, proje ve fotoğraflar ilave ederek hem konunun görsellik kazanmasını, hem de tarihle günümüz arasında bir köprü kurulmasını sağlamaya çalıştık.

Konuya giriş maksadıyla burada özetle kıssaların, özellikle de helâk konusunu içeren kıssaların, hangi toplumsal şartlarda Kur'ân vahyi içerisinde yer aldığına temas etmekte fayda vardır. Bilindiği gibi Kur'ân'ın nuzûlünden önce Araplar, cahiliyye kültürüne dayalı bir hayat sürmekte idiler. Uzak komşuları Bizans ve Sâsâni imparatorluklarının ulaşmış olduğu gelişmiş bir medeniyete sahip değillerdi. Onların çoğu medeniyetten uzak, bedevi bir hayat tarzı sürmekte idi.[8] İbn Haldun'un (808/1406) dediği gibi, cehalet ve bilgisizlik, toplumsal bir karabasan gibi üzerlerine çöreklenmişti. Aralarında okuma yazma bilen sayısı hayli azdı.[9]

Cahilî Araplar arasında yaygın olan "atalardan kalan her şeye sıkı sıkıya bağlılık" anlayışı, Kur'ân'da çok sayıda âyette dile getirilmiş bir konudur.[10] Bu tür toplumlardaki kabilecilik anlayışı, toplumsal olan her şeyi düzene koyan bir özelliğe sahiptir. Her tür adet, gelenek, eğlence ve zevk alışkanlığı, düşünme şekli, nelere inanılıp nelere inanılmayacağı, hatta bir durum karşısında nasıl tavır takınılacağı gibi hayatla ilgili tüm davranışlar, kabilenin eskiden beri süregelen anlayışına göre belirlenir. Kabile içindeki bireyler, bu anlayışın dışına çıkamazlar. Mesela İslâm öncesi cahiliyye dönemi Araplarında, hasta olan bir kimse, hastalığı tedavi maksadıyla ilaç kullanmazdı. Hastalık ile ilaç arasında bir ilişki kurup ondan şifa bulmak gayesiyle değil de, hastalık durumlarında kabilenin yaptığı bir adet olduğu için, ilaç kullanılırdı. Deli olduğu konusunda endişe ettikleri

8 Bkz. Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nahda el-Mısrıyyye, Kahire, 1994, s. 39; Nakre, et-Tühâmî, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân*, eş-Şeriketü't-Tûnusiyye li't-Tevzî', Tunus, 1974, s. 318.

9 Bkz. Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 140-141, 201-202.

10 Bkz. Abdülbaki, Muhammed Fuad (1968), *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987, "Âbâ' " md.

bir kimsenin boynuna pislik ve ölü kemikleri asarak, onu bu durumdan kurtarmaya çalışmaları gibi adetler, hiçbir zaman kabile fertleri tarafından olumsuz karşılanmazdı.[11] Onların doğru olduğuna inanarak naklettikleri olaylardan biri de Sebe' kavmini helâk eden Me'rib[12] Seddi'nin yıkılmasıyla ilgili hadisedir. Onlara göre, Me'rib Seddi, fareler tarafından yıkılmıştı. Fareler dişleriyle seddin kazarak, yüz kişinin taşıyamayacağı ağırlıktaki taşları dibinden söküp çıkartmışlar, pençeleriyle de bu koca taşları başka bir tarafa doğru itikleyerek baraj gövdesinin yıkılmasına sebep olmuşlardı. Halbuki yıllarca bakımı ihmal edilen baraj, Allah tarafından gönderilen şiddetli yağışların sebep olduğu seller[13] nedeniyle yıkılıp gitmişti. Onlar, koca bir baraj gövdesinin yıkılmasının farelerle bir irtibatının olamayacağını düşünmekten acizdiler. Bütün bunlar, Arapların cahiliyye döneminde nasıl bir mantık yapısına sahip olduklarının açık tezahürlerindendir. Onlar, olayları sağlıklı bir şekilde tahlil edememekte, olaylarla sebepleri arasında mantıkî bir bağ kurma ihtiyacı duymamaktaydılar.[14] Önceki nesillerden devraldıkları her tür bilgiyi, kültürü, düşünme şeklini akıl süzgecine vurmadan, olduğu gibi kabul ediyorlardı. Yüzyıllardır süregelen geleneklerinin dışında doğruların olabilmesi onlara göre imkansızdı.

Atalar konusunun Kur'ân'da çokça yer alması, Araplar arasındaki bu kökleşmiş geleneğe atıfta bulunmak içindir. Çünkü onlar, geleneklere bilinçsizce bağlı kimselerdi. Gelenekten devraldıkları anlayışların doğruluklarını, hiçbir zaman test etme ihtiyacı duymadılar. Onların doğru olup olmadığını sorgulamayı tavsiye eden Peygamberleri de, daha dinlemeden reddettiler.[15]

---

11 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 39.

12 Bu kelime, "r" harfinin kesra ile harekeli olması sebebiyle Me'rib şeklinde okunur. (Bilâdî, 'Âtık b. Ğays, *Ahbâru'l-Ümemi'l-Mübâde fi'l-Kur'ân*, Dâru Mekke, Mekke, 1992, s. 176)

13 Şiddetli yağışlar sebebiyle oluşan "Arim Seli" (Sebe', 34/16), büyük sellerin oluşması sonucu Me'rib Seddi'nin yıkılmasına neden olmuş, azgınlaşan Sebe' halkı bu sel felâketiyle Allah tarafından büyük bir cezaya çarptırılmıştı. Bkz. "Sebe' Halkı" blm.

14 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 39-40; Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 318.

15 Putların şefaat sahibi olduğuna inanan putperest Araplara, aslında bu putların kendilerine bile faydasının olmadığını düşünmeleri için vahiy vasıtasıyla Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), şu hatırlatmada bulunmuştu: "*Ey insanlar! (Size) bir misal verildi, şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar.*" (Hacc, 22/73) "*Eğer*

Atalarından devraldıkları kültür mirasına sıkı sıkıya bağlı olan Araplar, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğine çok aşırı bir tepki gösterdiler. Çünkü Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), inandıkları doğruların yanlışlığını, taptıkları putların güçsüzlüğünü, sahip oldukları değerlerin anlamsızlığını, hülâsa onların tüm hayat felsefelerini ve yaşam şekillerini reddetmekte, yeni bir hayat tarzından, yeni bir inanç siteminden ve çok farklı değerler bütününden bahsetmekte idi. Bir çocuğu bile alışkanlıklarından vazgeçirmenin zorluğu dikkate alındığında, asırlardır nesilden nesile miras aldıkları değerlerden bir milleti, bir toplumu bir anda vazgeçirmeye çalışmanın, ilk anda ne kadar büyük bir tepkiyle karşılaşacağını kestirmek daha da kolaylaşacaktır. Allah'ın Resûlü işte bu zor işle görevlendirilmişti.[16] Kabilecilik anlayışının sınırları o kadar gelişmişti ki, kendilerinden olan bir kimsenin yaptığı iyi ve kötü şeylerin hepsi, doğru olup olmadıklarına bakılmadan sahiplenilirdi. Atasözü haline gelen "İster zalim isterse mazlum olsun, kardeşine yardım et."[17] düşüncesi, onların bu konudaki anlayışlarını oluşturmaktaydı.

Putperest kültür, en az kabilecilik anlayışı kadar etkili idi. Hatta putperestlik kabileciliği, kabilecilik de putperestliği besler hale gelmişti. Putperest kültürün Mekke toplumunun her şeyi olduğunu söylersek, konuyu abartmış olmayız. Çünkü etrafında yaklaşık üç yüz altmış putun bulunduğu Kâbe,[18] Mekke ve civarda yaşayan kabileler için çok önemli

---

onları (putları) çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile, size cevap veremezler." (Fâtır, 35/14) Ama onlar, direkt olarak akıllarına hitap eden bu gerçeği, göz ardı ettiler. Bunun üzerinde düşünmek bile istemediler. Çünkü, böyle bir konu üzerinde düşünmek bile kabile felsefesine aykırıydı. Eğer gerçekten akıllarıyla düşünmeye başlarlarsa, inandıkları şeyin saçma olduğu gerçeğiyle karşılaşacaklardı. Fakat kabilecilik ruhu ve bedevilik anlayışı iliklerine kadar işlemiş olan bu insanlar, bir türlü devraldıkları miras dışında başka bir doğrunun olabileceğini düşünemiyorlardı bile. Çünkü düşünmek, aklı devreye sokarak bir netice çıkartmak, onların mantık sisteminde yeri olmayan kavramlardı. Bu sebeple Kur'ân, sık sık inkârcıları, akıllarını devreye sokma noktasında uyarmaktadır. (Bakara, 2/174, 170; Nisâ, 4/82; Ra'd, 13/4; Nahl, 16/12, 67; Muminûn 23/68; Sâd, 38/29; Muhammed 47/24 v.b.)

16 Daha vahyin başlangıcında, Allah'ın kendisine emri şöyle olmuştu: "*Kalk ve (insanları) uyar!*" (Müddessir, 74/2) Peygamberle her alay edişlerinde O'nun verdiği cevap şu oluyordu: "*Ben sadece bir uyarıcıyım.*" (Sâd, 38/65)

17 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 62: (انصر أخاك ظالما أو مظلوما).

18 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık, İstan-

stratejik bir coğrafya oluşturuyordu. Her sene hac için Mekke'ye geliniyor, değişik panayırlar burada düzenleniyordu. Mekke, Arap Yarımadasının dolayısıyla da Arapların dinî merkeziydi. Mekke'nin dinî açıdan oluşturduğu bu stratejik konum, Ebrehe gibi kimselerin iştahını kabartmakta, bu sebeple ordusuyla Mekke'deki Kâbe'yi yıkıp benzer bir mabedi kendi bölgesinde inşa ederek insanların oraya yönelmesi planları yapmasına neden olmaktaydı.[19] Ancak, Mekke'deki bu dinin merkezinde ise, putlar ve onlarla şekillenen bir putperest kültür hakimdi. Bu kültür, Mekke'nin her şeyini kapsamakta idi. Mekke'de yaşayanların çoğu, özellikle de zengin tüccarlar, geçimlerini bu din kültürü vesilesiyle oluşan ziyaretçilerden sağlamakta idiler. Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) herkesten önce putperest kültür ticaretinden beslenmekte olan Mekke'nin zengin aristokrasisinin (mele')[20] karşı çıkmasında, peygamberin davasında başarılı olması ve Mekke'de putperestliğin sona ermesi durumunda, kendilerinin en önemli gelir kaynaklarının sona ereceğini düşünmelerinin etkisi büyük olmuştur.

Putları reddeden Peygamber, aslında direkt olarak bu zengin elit kesimin gelir kapısını kapatıyordu. Putlar ve putçuluk ortadan kalkınca bu Mekke zenginleri, Kâbe etrafında yaptıkları, putperest din ticaretiyle oluşan pazardan, dolayısıyla da bu yolla gelen servetten mahrum kalacaklardı. Bu sebeple daha işin başında Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) putlarına dokunmaması için antlaşma teklifi bile götürmüşlerdi.[21] Hatta Ebû

---

bul, 1991, 1/71; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, (Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, ts., 1/464; Kâbe ve civarındaki bu putlarla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Sâdık, Ahmed Zağlûl, *Tasvîru'l-Kur'âni li'l-İnhirâfâti'l-Beşeriyyeti fi'l-Cânibi'l-İlâhî*, Ezher Üniversitesi, Usûlu'd-Dîn Fakültesi, (basılmamış doktora tezi), Kahire, 1981, s. 390.

19 Bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Halid (310/922), *el-Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405, XXX, 296-304; Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için "Ashâb-ı Fil" bölümüne bakılabilir.

20 Bkz. Bakara, 2/246; A'râf, 7/66, 75, 88, 90; Hûd, 11/27, 38; Muminûn, 23/24, 33; Neml, 27/38.

21 Garanik hadisesi olarak bilinen ve putların da şefaat sahibi olduğunu güya Hz. Peygamber'in de kabul ettiği ve Necm sûresinde putlarla ilgili âyetleri okurken bu sebeple müşriklerin de Müslümanlarla birlikte secdeye gittiği şeklindeki, hiçbir sûrette doğru olması mümkün olmayan olay (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XVII, 187, 188, 189, 191, 192, XXIV, 10; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1272), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985, XII, 81-86; İbn Kesîr, 'İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ

Cehil, Velîd b. Muğîre ve Âs b. Vâil gibi Mekke'nin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) giderek, kurulu düzenlerinin bozulmasını engellemek maksadıyla, davasından vazgeçmesi karşılığında Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) mal, mülk, saltanat,[22] Mekke'nin en güzel kızlarıyla evlenme gibi dünyada insanın ulaşmak istediği en cazip tekliflerde bulundular. Ama Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), onların tekliflerini reddetti. Çünkü o dünya menfaati elde etmek gayesi güden bir kimse değildi. O, insanlardan tebliğinin karşılığında ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyordu.[23] O, insanlığı hidayete ulaştırmak için, önceden gönderilen Adem (aleyhisselâm), İdris (aleyhisselâm), Nuh (aleyhisselâm), Hûd (aleyhisselâm), Salih (aleyhisselâm), İbrâhîm (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm) ve İsa (aleyhisselâm) gibi Allah'ın sadece bir elçisiydi.[24] O, Allah'ın kendisine yüklediği tebliğ görevini yerine getirmekle mesuldü. Ve o, bunu yapmaya çalıştı. Ancak karşısında azgın kafirler buldu. O tebliğine devam etti, onlar da azgınlıklarına. O anlattıkça, onlar azgınlıklarında daha da ileri gittiler. Tam on üç yıl onlarla aynı mekanı paylaştı. Bir karşılık beklemeden her gün onları Allah'ın dinine davet etti. Onlarsa, önce onu bu işten vazgeçirmeye çalıştılar, bunu başaramayınca anlaşma zemini aradılar.[25] Bunda da muvaffak olamayınca ona ve inananlara açıktan eziyet

---

İsmâ'îl b 'Ömer (774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401, III, 230; Elmalılı, *Hak Dini*, 311-314; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991, IX, 122-123) da gösteriyor ki, özellikle müşriklerin ileri gelenleri, putlarına az da olsa Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) saygı göstermesini aşırı derecede arzulamaktaydılar.

22 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 63; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 127.

23 "*Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.*" (İnsan, 76/9) âyetinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamber, tebliğinin karşısında sadece ve sadece Allah'ın rızasını umuyordu.

24 Bkz. Bakara, 2/285; A'râf, 7-6; Nisâ, 4/163, 170; Yusuf, 12/109; Furkân, 25/20; Zuhruf, 43/46 v.b.

25 Kâfirûn sûresinin nazil olmasına sebep olan meşhur olayda, müşrikler Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem), "Sen bizim dinimize tabi ol, biz de senin dinine tabi olalım. Bir yıl sen bizim ilahlarımıza ibadet et, biz de senin ilahına bir yıl ibadet edelim." dediler. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), onların teklifini tereddütsüz bir şekilde reddetti ve Kâbe'de toplanmış olan müşriklere cevap olarak, Kâfirûn sûresinde yer alan âyetleri okudu. (Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmud b. Ömer (538/1143), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, (nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed), Dâru'r-Reyyân,

etmeye başladılar. O'na karşı akla gelen her tür muhalefeti göstermekten geri durmadılar. Devrin en etkili gücü olan şiirle, aleyhinde kampanyalar başlattılar. Zaman zaman onu yalancılıkla, sihirbazlıkla ve delilikle itham etmekten çekinmediler.[26]

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı Mekkeli müşriklerin başlattığı toplumsal sindirme ve eziyet politikası, o kadar ileri bir aşamaya varmıştı ki, bir gün Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) sokağa çıktığında, köleler dahil karşılaştığı herkesin ya yalanlaması ya da eziyetiyle karşılaşmıştı. Bu durum ona o kadar ağır gelmişti ki, ümitsizlik ve çaresizlik içinde evine dönerek bir örtüye bürünmüş ve bir köşede öylece kala kalmıştı. Allah Tealâ ise, derhal bu durumdan sıyrılarak tekrar kavminin içerisine dönmesini ve onlara İslâm'ı tebliğ etmesi gerektiğini şu âyetlerle O'na emretmişti:[27] "*Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)! Kalk ve (insanları) uyar.*" (Müddessir, 74/1-2)

Mekkeliler, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'nun davasına inananlara yönelik şiddet ve terör faaliyetlerinde işi o kadar ileriye götürdüler ki, Müslümanları belli bir bölgede muhasaraya alıp, ambargolar koyarak, onları toplumsal bir tecride tabi tutup, topluca ölüme mahkum etmeye çalıştılar. Bundan da bir sonuç alamayıp Müslümanların sayısı gün geçtikçe artmaya başlayınca, kurulu düzenlerinin yıkılmasını önlemek amacıyla, bu tebliğin sahibi Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürmek için, Ebû Cehil'in teklifi ile on kabileden birer temsilcinin bulunduğu ortak bir suikast timi oluşturdular. [28]

İşte bu şekilde, elebaşılığını zengin kesimin çektiği ve bu zenginlerin etrafında bulunmada menfaati olan bazı çıkarcı kimselerle, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler arasındaki amansız mücadele, Medine'ye hicret edinceye kadar devam etti. Bütün bunlar olup biterken Kur'ân da, peyderpey günün şartlarına göre, vahyin karşısındaki bu inkârcı topluluğu yola getirmek gayesiyle, değişik mesajlar içeren pasajlarla inme-

---

Kahire, 1987, IV, 808)

26 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Me'âfirî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-V, (tah. Cemal Sâbit, Muhammed Mahmud, Seyyid İbrâhîm), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1996, 1/238.

27 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/240.

28 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 227, 229.

ye devam etti. Bu pasajların bir kısmı iman etmeleri halinde ulaşacakları güzelliklerden bahsederken, bir kısmı da inkârcılıkta ısrar etmeleri durumunda eski ümmetlerin bir kısmının başına gelen felâketlerden ve Allah'ın onlar üzerine gönderdiği helâk hadiselerinden bahsediyordu.

Helâk konusunu içeren âyetler, Mekke döneminde yıllara göre farklılık arz etmiştir. Özellikle müminlere baskıların dayanılmaz bir hâl aldığı bi'setin yedinci yılıyla onuncu yılı arasındaki sürede[29] müşriklerle sözlü mücadele işlevi gören cidâl ve helâk âyetleri, Kur'ân'da çok yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır. Söz konusu âyetlerin en çok yer aldığı yıl ise, risaletin sekizinci yılıdır.[30] Bu durum, müşriklerin eziyetlerine karşı, Allah'ın bu zulmü yapanları bir gün cezalandıracağını hem müşriklere bildirmesi, hem de müminlere bu bilgiyi sunarak birgün bu zalimlerden kurtulacakları müjdesi anlamına geliyordu. Kafirler, yaptıkları eziyetlerden vazgeçmeye çağrılıyor; Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler ise, Allah'ın yardımının bir gün kendilerine mutlaka ulaşacağı bilgisiyle moral veriyordu.

Helâk konusunun Kur'ân'da oturduğu eksen, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğini doğrulama, ona bu konuda destek verme gayesiyle çevrilidir.[31] Bu açıdan bakıldığında helâkın, inanmayanların çoğunlukta olduğu toplumlardaki Peygamberlerin kavimlerine yönelik tebliğ vazifesiyle içiçe bir konu olduğu anlaşılır. Bu durum, Kur'ân'ı tebliğ eden Hz. Peygamber için de aynen vuku bulmuştur. Gücünün tükenip takatının kesildiği, çağrıda bulunduğu toplumun iman etmelerinden ümitsizliğe düştüğü ve iman etmeleri için büyük bir çaba gösterdiği bu insanların düşmanca tavırlarıyla karşılaştığı anlarda, helâk konusunu içeren âyetler, âdeta Hz. Peygamber'in imdadına yetişmiş, ona moral gücü vermiştir. Bu vesileyle tebliğinin içeriğine helâk olma tehdidini katarak, kavminin aklını başına alması gerektiği gerçeğini en üst perdeden haykırma imkanı bul-

---

29 Berki, Ali Himmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü'l-Enbiyâ Hazret-i Muhammed ve Hayatı*, DİBY, Ankara, 1996, s. 122.

30 Bkz. Bâzergan, Mehdi, *Kur'ân'ın Nuzûl Süreci*, (trc. Yasin Demirkan-Melâ Muhammed Feyzullah), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 183.

31 Helâk konusu, kıssaların çoğunluğunda işlenen temel konu olduğundan, tezimizin ikinci bölümünde kıssalarla ilgili ayrı bir başlık açarak, orada kıssaların önemi ve gerçeklikleri konusu üzerinde ayrıca duracağız.

muştur. Nitekim "Kur'ân'da anlatılan hemen her helâk olayından sonra, Hz. Peygamber'in kavmi de helâk olunmakla tehdit" edilmektedir.[32] Eski kavimlerin helâkını konu edinen pasajlar gibi işlevsel olarak aynı gaye için vahyin içerisinde yer alan âyetlerin bir diğer kısmını da, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği vahye karşı çıkan muarızların helâk edilip azaba çarptırılacağıyla ilgili pasajlar oluşturmaktadır. Bunlar, özellikle Mekke dönemi vahyi içerisinde hayli yer kaplamaktadır.[33]

Bir yönüyle helâk, vahyi kabul edenlerin güçsüz olduğu ortamlarda, vahyin tebliğcisi olan Peygambere ve vahiy taraftarlarına psikolojik bir güç olarak; vahiy karşıtlarının ise moralini bozan ve psikolojik bir gerilim yaşamalarını sağlayan bir konu olarak Kur'ân'da yer almıştır. Bu bağlamda, helâk konusunun vahyin taraftarlarının az olduğu ortamlarda inen bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İslâm'ın insanlar arasında kabul görme endişesinin ortadan kalktığı ve yerine İslâm devletinin şekillenme aşamasının geçtiği Medine döneminde, helâk konusunun birkaç âyet hariç, pek göremeyiz. Çünkü artık bu dönemde, vahyi kabul etmeyenlere karşı, bu tür ilâhî tehdit söylemlerini içeren âyetlerle cevap vermenin gereği kalmamıştır. Artık, inkârcı azgınların eziyetlerine karşı koyabilecek maddi güç, hem Peygamber'in, hem de iman ehli olan kimselerin eline geçmiştir. İnkârcıların hak ettiği cezalar, gerektiğinde kullar eliyle verilebilecek bir duruma gelinmiştir. İlahi helâk sonrası ortaya çıkan sonuçların en önemli göstergelerinden olan inkârcıların kökünü kazımak, kafirlerin zulümlerini ortadan kaldırmak, iman edebileceklerin önlerini kesen zorbaları ve zorbalıkları önlemek gibi bir çok sonucu, Hz. Peygamber ve ashabı, istedikleri anda kendi elleriyle gerçekleştirecek bir güce ve konuma gelmişlerdir. Dolayısıyla Resûl-i Ekrem, kendini ve ashâbını bu güç ve salahiyete kavuşturan Allah'tan inkârcıları yok etmesini istememiştir.

Peki helâk konusu, dinin hangi bölümünü ilgilendiren bir husustur? Yani dinin neresinde durmaktadır? Kur'ân'daki bilgileri tevhîd (Allah'ın isimleri, sıfatları, fiilleri ve mahlukatın bilinmesi), tezkîr (va'd ve va'îd)

---

32 Özsoy, Ömer-Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'ân Sistematik Kur'ân Fihristi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 712.

33 Peygamberimiz'in karşıtlarına yönelik helâk ve azap tehditlerini içeren âyetlerle ilgili bilgi için bkz. Özsoy-Güler, *Kur'ân Fihristi*, s. 712-725.

ve ahkâm (emir nehiy gibi hükümler ve her tür sorumluluklar) diye üçe ayıran meşhur tasnife göre, helâk konusu tezkir bölümünün va'd ve va'îd (vaat ve tehdit) kısmını ilgilendirmektedir.[34] Helâk, bu akıbete uğrayanların imansız oluşları yönüyle dinin itikad bölümünü de ilgilendirmektedir. Diğer taraftan İslâm'ın, sistematize edilerek günlük hayata aktarılmış şekli olan "fıkıh"ın ibadet, muamelât ve ukûbât şeklindeki tasnifine göre[35] ise helâk, bunu hak eden kimselerin çarptırıldıkları cezanın dünyevî olması yönüyle ukûbatla bir benzerlik arz etmektedir. Nitekim ukûbatla öngörülen bazı cezalar, helâkın sonuçlarından biri olan "ölüm cezası" şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Buna ilaveten helâk edilenler için dünyadaki ceza dışında bir de ahiret azabı söz konusu olduğundan helâk, dinin ahiret bölümünü de ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hülâsa helâk, farklı boyutlarda olmakla birlikte dinin hemen hemen tüm yönleriyle ilgili bir konudur, diyebiliriz.

Bu araştırmanın amacı: 1- Helâk kavramının çerçevesini Kur'ân penceresinden tespit etmek, 2- Tarihin değişik dönemlerinde yaşamış bazı fert ve toplumların Allah, Peygamber ve O'nun prensiplerini ortaya koyan vahiy ile nasıl amansız bir mücadele sergilediklerini, bu mücadele sonunda helâk cezasına çarptırılarak tarih sahnesinden nasıl sökülüp atıldıklarını delilleriyle ortaya koymak, 3- Başka anlamları yanında Kur'ân'da bu kavram çerçevesinde ağırlıklı olarak gündeme getirilen önceki ümmetlerin başına gelen bu korkunç yok oluş gerçeğinin oluşum sürecini kavrayabilmek, 4- Bu dehşetli durumla yeniden karşılaşmamak için, insanı helâk sürecine sokan yaşam tarzından uzak tutacak prensipleri tespit etmek, böylece de helâk olmamanın yollarını Kur'ân perspektifinden ortaya koymaktır.

Araştırmamızda uyguladığımız metot ve kaynaklara geçmeden, asırlar öncesinde İslâm ulemasının araştırma metotları açısından ulaştığı merhale hakkında güzel bir anekdot özelliği taşıyan ve Gazâlî (505-1111) ile ifadesini bulan kavram tahlili ile ilgili şu tarife yer vermek istiyoruz:

Gazâlî İhyâ'sında, İslâm'ın iman ile ilişkisini incelerken, bu gibi keli-

---

34 Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah (794/1391), *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Dâru't-Turâs, Kahire, ts., 1/110.

35 Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991, 1/29.

melerin aslında üç ayrı boyutunun olduğuna işaret etmiş; kelimenin lügat açısından incelenmesinin lügat ilmi tarafından, şerî yönüyle incelenmesinin tefsir ilmi yönünden, dünya ve ahiretle ilgili hükümlerinin ortaya konmasının da fıkıh ilmi açısından yapılacağını belirtmiştir.[36] Fıkıh ayrı bir ihtisas alanı olduğundan, onun dışındaki lügat ve tefsir ilminin verileri bizim de bu araştırmada temel referanslarımızı oluşturmuştur.

Bilindiği gibi Kur'ân çalışmalarında kelimelerin esas anlamlarının anlaşılabilmesi için başvurulması gereken en önemli kaynak, kadîm Arap şiiridir. Kur'ân'ı anlamada bu metot sahabeye kadar dayanmaktadır. Nitekim sahabe içerisinde Kur'ân'ı en iyi bilenler arasında yer alan İbn Abbas (68/687),[37] Kur'ân'ın anlaşılamayan kelimeleri için eski Arap şiirine müracaat etmeyi tavsiye etmiştir.[38] Hz. Ömer (23/644) de bir hutbesinde, sahabeye sorduğu "tahavvuf"[39] kelimesinin anlamıyla ilgili olarak gelişen hadiseler üzerine şöyle demiştir: "Ey insanlar! Cahiliyye şiiri divanlarınıza önem verin. Çünkü, onda kitabınızın tefsiri ve söylediğiniz sözün anlamları vardır."[40] Bu bağlamda helâk (he-le-ke) kavramını ve bu kavramla yakın ilişkileri nedeniyle temas ettiğimiz diğer kavramları, Arap dilinde geldikleri anlamlar açısından elden geldiğince detaylı bir şekilde incelemeye özen gösterdiğimizi belirtmeliyiz.

---

36 Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., 1/116; ayrıca bkz. Sülün Murat, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman–Amel İlişkisi -İnanış ve Davranış İfade Eden Kavramların Tefsir ve Tahlili-*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 1999, s. 10.

37 Allah Resûlü Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), İbn Abbas'a "Allahım, ona Kitab'ı öğret." (Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, İlim, 17) ve "Allahım! Onu (dinde) fakih yap." (Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/874), *el-Müsnedu's-Sahîh (Sahîhu Müslim)*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, *Fedâilu's-Sahâbe*, 138) diye dua etmiş, bu duanın bereketiyle o, Kur'ân'ı en iyi bilen kimselerden biri olma bahtiyarlığına ermiştir.

38 Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebubekir (911/1506), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, (tah. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1993, 1/655; Zehebî, Mahammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I-III, Kahire, 1976, 1/74.

39 Bkz. Nahl, 16/47. Kelimenin anlamıyla ilgili olarak bkz. "Helâk Anlamında Kullanılan Benzer Kelimeler: Ahz, Muâhaza" blm.

40 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 111; Şâtıbî, Ebû İshak İbrâhîm b. Musa el-Mâlikî (790/1388), *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerî'a*, (tah. Abdullah Draz), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., 1/54, II, 88.

B- İLÂHÎ DİNLERDE HELÂK

Helâk konusu, tarihi süreçte değişik şekillerde insanoğlunun gündeminde yer almış, bu vesileyle kutsal kitaplarda da gündeme gelmiş bir olgudur.

Burada öncelikle konunun, İslâm öncesi dönemden kalma tarihi kutsal metinler olan Tevrat ve İncil'de nasıl yer aldığına temas edecek, daha sonra da İslâm dininde helâk kavramının çerçevesini oluşturan temel alt yapıyı içeren konulardan söz edeceğiz.

1. Kitâb-ı Mukaddes (Tevrat-İncil)'te Helâk

Suç, sair hukuk sistemlerinde olduğu gibi, aralarında bazı farklar olmakla birlikte bütün kutsal dini metinlerde de hakkında değişik cezalar öngörülmüş bir kavramdır. Bu durum, elimizde mevcut ilâhî kitaplar olan Tevrat, İncil ve Kur'ân'da açıkça gözlemlenmektedir. Suça karşı öngörülen cezaların kutsal metinlerde farklılık oluşturmasına müşahhas bir örnek olarak; Tevrat'ta hırsızlığa mislini ödeme cezasının verilmesine karşılık Kur'ân'da hırsızlığa el kesme cezasının[41] verilmiş olmasını gösterebiliriz. Tevrat'taki recm hükmünün Kur'ân'da bulunmaması da,[42] bu ayırımın öne çıkan en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Ancak kısas konusunda ise hem Tevrat hem de Kur'ân'da, aşağı yukarı benzer bir cezalandırma uygulamasıyla karşılaşılmaktadır.

İncil'de Tanrı'nın gazap sahibi olduğuna vurgu yapılarak şöyle denilmektedir: "Gazap ile cezalandıran Allah, haksız mıdır? Hâşa. Yoksa Allah dünyaya nasıl hükmedecektir?"[43]

Tevrat'ın Dâvûd kıssasında kötülük yapanlar, fesâd çıkartanlar, bu eylemleri nedeniyle yıkılacak ve kalkamayacak kimseler olarak tanımlanmaktadır.[44]

---

41 Bkz. Mâide, 5/38.

42 Adam, Baki, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1996, IX, 176.

43 *Yeni Ahit (İncil), Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1972, Romalılara Mektup, 3/5-6.

44 *Eski Ahit (Tevrat)*, Mezmurlar, 36/1-12.

Latin yazar ve ilâhiyatçı Salvianus (IV. ve V. asır) "Tanrı Kayrası" adlı kitabında, Tanrı'nın dünyayı, toplumları ve birey olarak insanoğlunu büyük cezalarla cezalandırması, felâket musıbet ve belâlarla karşı karşıya bırakması konusunda insanı sorumlu tutan bir yaklaşım sergilemiş, Tanrı'nın gazabının azalıp çoğalmasını da yine insanın kendi davranışının belirleyeceğini belirtmiştir: "Dünyanın ve cemiyetlerin uğradıkları musibetler, insanların günahlarının artmasından doğan ilâhi ihtarlar ve cezalardır. İnsanların Tanrı'ya itaatkârlıkları artarsa felâketler azalacaktır. Binaenaleyh, çektiğimiz ızdıraplar, uğradığımız belâlar, Tanrı'nın adaletsizliğini ve inayetsizliğini göstermekten ziyade, adalet ve lütfunun neticesidir."[45]

Bazı suçların cezalarında olduğu gibi, helâk cezasına çarptırılma konusunda da Kitab-ı Mukaddes ile Kur'ân arasında benzer bir durum söz konusudur. Bazen Kur'ân'da helâk edildiği söylenen bir kavmin Kitab-ı Mukaddes'te helâk edildiği bilgisine rastlanmazken, yine Kur'ân'da helâk edildiği haber verilen bir kavmin Kitab-ı Mukaddes'te de helâk edilmesiyle ilgili, hatta bu helâk şeklinin Kur'ân'da anlatılana yakın bir tarzda ele alındığı bilgisiyle karşılaşabilmekteyiz.

Biz burada Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'da ortak olarak yer alan helâk edilmiş kavimlerden söz edeceğiz. Ancak bunu, mukayeseli bir değerlendirme şeklinde değil de çoğunlukla, Kitab-ı Mukaddes'te helâk konusunun nasıl yer aldığı bilgisiyle sınırlı kalarak yapacağız. Kur'ân'da olayların nasıl gerçekleştiğinin ayrıntılarına, bu kavimleri incelerken gireceğimiz için burada kısaca aralarındaki farklara temas etmekle yetineceğiz.

Şunu öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes'te kıssaların muhtevalarıyla ilgili büyük farklarla karşılaşmaktayız. Bu durum, bazen helâk olan kavimlerle de ilgili olabilmektedir. Bu şekilde her iki kitapta birbiriyle uyuşmayan pasajların bulunması, Kitab-ı Mukaddes'in tahrif edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes'te helâk edildikleriyle ilgili ortak bilgi bulunan en eski kavim Nuh kavmidir. Ancak Nuh kavminin helâk oluşu ve bu olayla simgeleşen Nuh Tufanı kıssasının, Eski Ahid'de bazı pasajlarının

---

[45] Cebeci, Lütfullah, *Kur'ân'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985, s. 24-25.

"değiştirilmiş"[46] dolayısıyla da "tahrif"[47] edilmiş olduğu, de Waux gibi müsteşrikler tarafından da kabul edilmektedir.[48]

Tevrat'ta Nuh kavminin cezalandırılması hadisesi, aslında günahkar insanlığı cezalandırmaya yönelik genel bir ceza olarak ele alındığından, o dönemdeki bütün insanları yok edecek bir şekilde oluşmuş gibi gösterilmektedir. Buna göre Tufan hadisesi, dünyanın tamamen sular altında kalması ve bütün canlıların öldürülmesi şeklinde meydana gelmiştir.[49] Bu olayın nedeni de, Tevrat'a göre Rabb'ın insanları yarattığına pişman olmasıdır.[50]

Nasıl ki Tevrat'ta bazı günahkar insanlar sebebiyle Rabb, insanlığın hepsini cezalandırmışsa, aynı fikrin bir yansıması olarak Hristiyanlıkta aslî günah felsefesi sebebiyle Hz. İsa, diğer bütün insanların günahını çekerek, onları kurtaran kişi rolünde tanımlanmıştır. Buna bağlı olarak XVI. yüzyılda toplanan Merano Ruhani Meclisi, Tanrı'nın insanoğlunu cezalandırmasına yönelik öfkesinin, (aslî günah ile irtibatlandırılarak) İsa'nın çarmıha gerilerek kanının akıtılmasıyla artık sona erdiğini karara bağlamıştır: "İsa, çarmıhta kanını dökerek bizi Tanrı ile barıştırmıştır. Kendisini fedâ ederek, Tanrı'nın günahkâr insanlığa karşı olan öfkesini yatıştırmıştır."[51]

Hâlbuki Kur'ân, Tevrat'tan farklı olarak sadece helâk hadisesinde değil, diğer cezalandırmalarda da suçun bireyselliğini, dolayısıyla da cezanın da suç işleyenlere yönelik olacağını önemle vurgular. Her şeyden önce Kur'ân mantığına göre, bir kavmin işlediği suçlardan dolayı tüm insanlığın cezalandırılması Allah'ın sünnetinde (kanununda) yer almayan bir husustur. Tufan hadisesiyle gündeme gelen benzer bir durum, Hristiyan inancındaki Mesih'in çarmıha gerilmesi sebebinde de gözlemlenmektedir. Orada da Mesih, tüm insanlığın cezasını çekmek için adeta kurban olarak seçilmiş bir kimse gibi gösterilmektedir. Kur'ân, helâk edilen bütün kavimlerde olduğu gibi, Nuh kavmi içerisinden sadece inkârcıların ceza-

---

46 Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim "La Bible le Coran, et la Science"*, (trc. Suat Yıldırım), Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir, 1985, s. 60.

47 Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 62.

48 Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 60, 62-63.

49 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/17, 7/21-23; bkz. Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 61.

50 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/6.

51 Cebeci, *Şer Problemi*, s. 22.

landırıldığını haber vermektedir. Suçu olmayan diğer insanların bu veya başka bir şekil ilâhî bir cezaya çarptırılmasının söz konusu olmadığı, suçun şahsiliği bağlamında ayrıca vurgulanmış bir husustur.[52]

Yine Tevrat'a göre Nuh'un (aleyhisselâm) karısı ve oğlu gemiye binip kurtulanlar arasında yer almıştır.[53] Kur'ân'a göre ise her ikisi de son anda bile gemiye binmemiş, diğer inkârcıların uğradığı akıbetten kurtulamayarak sular altında boğularak helâk olmuşlardır.

Hem Kur'ân hem de Kitab-ı Mukaddes'te yer alan helâk edilmiş diğer bir toplum, Lût kavmidir. Ancak Tevrat'ta Lût'a (aleyhisselâm), değil bir peygambere, bir babaya bile asla yakıştırılamayacak çok çirkin bir iftirada bulunulmaktadır. Tevrat'ta yer alan bu kıssa, İslâmî anlayışta, peygamberlerin ismet sıfatıyla bizzat Allah tarafından korunmuş olmaları sebebiyle, Hz. Lût için tamamen iftiradan ibaret olmaktadır.

Kitab-ı Mukaddes'te helâk edilen kavimlerin yanı sıra, helâk edilmiş bireylerden de söz edilmektedir. Tevrat'ta adı Korah olan bir kişinin Hz. Musa'ya başkaldırdığı için Allah'ın gazabına uğradığı ve yandaşlarıyla birlikte yere batırıldığından bahsedilmektedir.[54] Bu kimsenin Kur'ân'da bahsedilen Karun olup olmadığı kesin değildir.[55]

Tevrat'a göre büyük bir toplumsal felâkete uğratılan kavimlerden biri de İsrailoğullarıdır. Allah, İsrailoğulları'na veba şeklinde bir azap göndermiş, bununla içlerinden yirmi dört bin kişiyi öldürmüştür.[56] Yine Tevrat'ta yer aldığına göre Yahova, İsrailoğulları'nı kendisini kızdırdıkları için, bazen düşmanlarına yenik düşürür. Bunu da onlardan intikam almak için yapar.[57]

Ayrıca Kur'ân'da kıssası anlatılan Sebe' kavmiyle ilgili olarak, Tevrat'ın birçok bölümünde değişik bilgiler içeren pasajlara yer verildiğini

---

52 Bkz. Necm, 53/38-39.

53 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/18; 7/7, 13.

54 *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 16/1-35.

55 İslâmoğlu, Mustafa, *İsrailoğulları'ndan Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü*, Denge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 306.

56 *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 25/1-9; bu olayın meydana geldiği yerle ilgili bilgi için bkz. Mevdudî, Ebu'l-A'lâ (1979), *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, I-VII, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, 1/79.

57 Cebeci, *Şer Problemi*, s. 14-15.

görmekteyiz.[58] Sebe' toplumunun Tevrat'ta birçok kez geçmiş olması, geçtiğimiz asırlarda bazı müsteşrikleri, bu konuda Tevrat'ı doğrulama konusunda büyük bir çaba içerisine girmeye sevk etmiştir. Bu gayeyle hareket eden müsteşriklerden biri olan Erno, 1843 yılında büyük sıkıntı ve zahmetlere katlanarak işçi kılığında Yemen'deki bölgeye giderek uzun yıllar orada kalmış ve sonunda Me'rib barajının bilinen ilk projesini çizmiş ve bunu 1874 yılında Fransa'da yayımlamıştır.[59]

2. İslâm'da Helâk

Burada insanoğluna verilen helâk cezasını insanın hak edip etmediği konusunu; suç-ceza dengesi, bazı bireysel suçların cezalarının umumi oluşu, insan iradesi ve sorumluluğu şeklindeki ana başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

a. Suç ve Ceza Dengesi

Helâk ilâhi bir ceza olduğundan, bu cezanın bağlı olduğu suç ile ilişkisini, özetle suç-ceza dengesini konumuzu ilgilendiren boyutuyla az da olsa irdelememiz yerinde olacaktır.

Suç, İslâmî anlamda Allah'ın yasakladığı ve şer'an mahzurlu (yapılmasında büyük sakıncalar bulunan)[60] ve "günah"[61] olan eylemlerin tamamını içermektedir. Bu bağlamda dinin her tür emrine karşı gelmek, muhalefet etmek suç olarak nitelendirilmektedir.[62] Bu anlamın Arapçadaki karşılığı "'u-ku-be" kelimesidir. Tüm hukuk sistemleri gibi İslâm hukuku da

58 *Eski Ahit (Tevrat)*, I. Krallar, 10/1-13; 6/19; Mezmurlar, 72/15; Yeremya 6/20; Sebe' Kavmi ve Tevrat'ta anlatılan konunun mukayeseli tahlili için bkz. J. Tkatsch, "Seba", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, X, 267 vd.

59 Cevherî, Tantâvî (1940), *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-XXV, Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1350, XVI, 178, 181; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IV, 248; konuyla ilgili daha detaylı bilgi, "Sebe' Kavmi" bölümünde verilecektir.

60 Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî (450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*, (tah. Halid Abdüllatif), Dâru'l-Küttâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1994, s. 361.

61 İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya (395/1004), *Mu'cemu'l-Mekâyîs fi'l-Luğa*, (tah. Şihâbuddîn Ebû Amr), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 210.

62 Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Cerîmetü ve'l-'Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts., s. 31.

suçu cezalandırır. Yapılan bir eylemin "yeterli karşılığı"[63] anlamına gelen ceza ise, her tür "maddi ve manevi müeyyide"dir.[64]

İslâm'da ceza, hem dünyada, hem de ahirette uygulanabilirliği olan bir kavramdır.[65] Günümüz seküler Batı hukukunda ise ceza deyince, bunun sadece bu dünya için geçerli boyutu anlaşılır.

Cezalar, her tür bozgunculuğu ortadan kaldırmak ve bütün dinlerin kutsal saydığı beş temel ilkeyi[66] muhafazaya yönelik koruyucu bir kalkan gibidir. Çünkü Allah'ın zararlı olduğunu söylediği her şeyin, ortadan kaldırılması bir zorunluluktur. Zararın derecesine göre, onu ortadan kaldırmaya yönelik tedbir de ona paralel güç ve tesirde olur. İşte bu zararları ortadan kaldıran şey, cezanın ta kendisidir.[67]

İslâm'da ceza, ilâhi dinlerde olduğu gibi adâletin, fazilet ve ahlâkın korunması için verilir. Adalet açısından bakıldığında, cezanın, suç ve suçla ortaya çıkan sonuçlarla eşit olması, yani birbiriyle dengeli olması gerekir.[68] "Cezada esas olan, işlenen fiil ile verilecek karşılık arasında makul bir dengenin bulunmasıdır."[69] Ceza, suçun büyüklüğüyle orantılı olarak verilir.[70] Genel anlamıyla, cezanın gerçekleşmesinde suç ve cezanın belirli unsurları bulundurması gerekir.

İslâm'da cezalandırmanın temel iki hedefinden söz edilebilir. Biri, her tür rezalet ve çirkinliğin toplumu etkisi altına almaması için toplumu bundan korumak ve fazilet anlayışını devam ettirmek; diğeri de, toplumun menfaat ve maslahatlarını gözetmek.[71]

---

63 İsfahânî, Râğıb, (502/1108), *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 130.

64 Bebek, Adil, "Ceza", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 469.

65 Bkz. Bebek, "Ceza", *DİA*, VII, 469.

66 Dinin, korunmasını hukuki kurallarla güvence altına aldığı temel beş ilke şunlardır: 1- Din, 2- Can, 3- Akıl, 4- Nesil, 5- Mal. (Bkz. Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Cerîmetü ve'l-'Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî (el-'Ukûbe)*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts., s. 34-37, 58; Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî, (606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1990, XIV, 108.)

67 Ebû Zehrâ, *el-'Ukûbe*, s. 57.

68 Ebû Zehrâ, *el-'Ukûbe*, s. 16.

69 Bebek, "Ceza", *DİA*, VII, 469.

70 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 174.

71 Ebû Zehra, *el-'Ukûbe*, s. 28.

Her ne kadar görünürde ilâhî cezalar, geldikleri kimseler açısından bir felâket olsa da, aslında bu cezalar insanlığın genelini düşündüğümüzde toplumlar için bir rahmet özelliği taşımaktadır.[72] Bu vesileyle, suçlu birey ve gruplara verilen cezalar sayesinde, insanlığın geleceği garanti altına alınmakta, daha erdemli ve daha insani toplumsal yapılar kurulmasının önü açılmaktadır.

İslâm ceza hukuku literatürüne göre, suçun unsurları şu maddelerden oluşmaktadır.[73]

1- Suç, ceza tehdidi ile yasaklanmış olmalıdır. Cezası olmayan fiiller ceza hukuku bakımından suç sayılmaz. (Kanûni unsur-suçun kanûniliği).

2- Suçun mevcut olabilmesi için yapmak veya yapmamak şeklinde (icrâi, ihmâli) bir fiil bulunmalıdır. (Maddi unsur).

3- Failin (suçu işleyenin) cezaya çarptırılabilmesi için kusurlu ve mesul olması gerekir (Mânevi unsur).

Bütün bu unsurlar, helâk olan kavimlerin davranışlarında (fiillerinde) var mıdır ki cezalandırılmışlardır? Sırayla söylersek; helâk olan kavimler, Peygamberlerin açıkladığı Allah'ın yasak saydığı fiilleri işlemişlerdir. Yaptıkları fiiller; (Allah'ı inkâr, Peygamberleri yalanlama, homoseksüellik v.b.) yapılma ve yapılmama niteliğine sahip birer fiildir. Bu fiilleri yaptıkları için, kusurlu ve mesul duruma düşmüşlerdir. Dolayısıyla helâk olan kavimlerin ve fertlerin fiilleri, cezalandırılmayı gerektiren suç fiilinin bütün unsurlarını bulundurmaktadır. Diğer taraftan bu unsurların bütününde suçun ortak özelliği; suçu işleyenin, bu fiili kendi iradesiyle, isteyerek ve kasıtlı olarak yapmış olmasıdır.

Helâk olan kavim ve fertlerin Allah'a karşı işledikleri fiillerde de kastilik, bilinçlilik, diretme, (dayatma) ve adeta Allah'a rağmen O'nu göz ardı etme, O'nunla inatlaşma, O'nu takmama bilinci ve şuuru hakimdir. Bu sebeple hukuken cezaya ehildirler ve cezayı, dolayısıyla helâkı hak etmişlerdir.

---

72 Ebû Zehra, *el-'Ukûbe*, s. 11.

73 Karaman, *İslâm Hukuku*, 1/148; 'Ûdeh, Abdülkadir, *et-Teşrî'u'l-Cinâî el-İslâmî*, I-II, Dâru't-Turâs, Kahire, ts., 1/110-111; bkz. Yiğit Yaşar, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış", İslâmiyât, sy. 2, II, 127, 29-31. dipnot.

Cezanın verilebilmesi için de belirli şartlar söz konusudur. Bunlardan en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:[74]

1- Ceza, suç yapılmadan önce bu suçu önleyici nitelikte olmalıdır.

2- Cezanın miktarı, toplumun menfaatini karşılamalı, ne az ne de çok olmalıdır.

3- Toplumun menfaati, suçlunun yok edilmesini (öldürülme, helâk gibi) gerektiriyorsa bu, toplumun sağlığı için yapılmalıdır.

4- Toplumların ve bireylerin korunmasını sağlayan ceza, meşrudur.

5- Ceza, intikam duygusuyla suçluyu cezalandırmak için verilemez.

Bu şartlar genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde cezanın en ön plana çıkan özelliğinin, toplumun menfaatlerinin korunmasına yönelik olduğu görülecektir. Eğer suç, toplumun herhangi bir şekilde zarara uğramasına sebep oluyorsa, cezalandırılmayı gerektirir.[75]

İslâm hukukunda önemli bir yere sahip olan İbn Teymiyye (728/1327), cezanın amacını şöyle tarif eder: "Cezalar, hem vaciplerin yerine getirilmesi ve hem de haramların yapılmamasını sağlamak, bunlar yanında vaciplerin yapılması ve haramların işlenmemesine yardımcı olan her durum için meşru kılınmıştır."[76]

"*İnsanın yaptığı amelin karşılığı mutlaka görülür.*" (Necm, 53/40) prensibinden hareketle, sevapların olduğu gibi insanın yaptığı günahların da mutlaka karşılığı olmalıdır. İşte bu günâhların İslâmî anlamda karşılığı, ilâhi cezalardır.

Helâk olan kavimlerde görülen ortak özelliklerin en önemlilerden birisi de; onların Yaratıcı'ya karşı büyük günahlar işlemiş olmalarıdır. Allah'ın, Kur'ân'da helâk ettiğini bize haber verdiği birtakım birey ve kavimlerin bu cezaya çarptırılmalarının ardında, onların günah yüklü bilinçli eylemleri[77] olduğu şu âyetlerde açıkça görülmektedir: "*Onları,*

---

74 Karaman, *İslâm Hukuku*, 1/152-153.

75 Bkz. Ebû Zehrâ, *el-Cerîme*, s. 32.

76 İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim (728/1327), *Siyaset (es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye)*, (trc. Vecdi Akyüz), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s. 167.

77 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 461; Beyzâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ebû Sa'îd Abdullah Ebû Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, (tah. Abdülkadir

günahları sebebiyle helâk ettik." (En'âm, 6/6; Enfâl, 54) "*Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular.*" (Nuh, 71/24) "*Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lût kavmi) da günah işledi.*" (Hâkka, 69/9)

Günahlar ise, birçok güzelliğin elden kaybolmasına sebep olduğu gibi, ayrıca da Allah'ın gazabını insan üzerine çeken bir fonksiyona sahiptir. Bu bakımdan "Günahlar, intikam alınmasına ve nimetlerin elden çıkması sonucuna götürür."[78]

Bu açıdan bakıldığında günahlar sonucunda kazanılan iki tür büyük ceza söz konusu olmaktadır. Bunlardan birincisi, aşırı isyankâr kimselere yönelik olarak işleyen, tamamen yok etme (helâk) cezası; ikincisi ise, isyankârlıkları birinciler kadar olmayan kavim ve bireylere yönelik olarak işleyen, sahip oldukları nimetlerin ellerinden alınarak bazı sıkıntı ve felâketlerle karşılaştırılmaları cezasıdır.[79] Bu ikinci tür kavme en güzel örneği, İsrailoğulları oluşturur. Kendilerine Allah tarafından bağışlanan onca nimete rağmen sergiledikleri nankörce tavırlar nedeniyle "onlara maymunlaşma, domuzlaşma, horluk, yoksulluk, Beyt-i Makdis'e kırk yıl girme yasağı, birbirlerinin arasında kin, düşmanlık ve lanetlenme gibi cezalar"[80] verilmiştir.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere aslında helâk, insanın davranışlarıyla kazandığı bir karşılıktır. Böyle bir karşılıkla karşılaşıp karşılaşmamak, insanın kendi tercihine bırakılmış bir konudur.

Diğer taraftan "Kısasta sizin için hayat vardır."[81] âyeti, bir çok hukuk sisteminden farklı olarak İslâm hukukuna "kısasa kısas" prensibini getirmiştir. Kısas, Allah tarafından kulları arasında adaleti sağlamak için kanunlaştırılan bir kurumdur ve sünnetullah dediğimiz "Allah'ın temel kanunlarından" biridir. Nasıl ki, başkasına karşı bir kötülükte bulunan,

---

İrfan el-'Aşşâ Hassûne), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, III, 284.

78 Kurtûbî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 392.

79 Telîdî, Abdullah, *Esbâbu Helâki'l-Umem ve Sünnetillâhi fi'l-Kavmi'l-Mücrimîn ve'l-Munharifîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986, s. 33; bkz. Buladı, Kerim, *Kur'ân'a Göre Nankörlük Kavramı (Küfrân-ı Nimet)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 1999, s. 406-407.

80 Buladı, *Nankörlük Kavramı*, s. 407; bkz. Bakara, 2/61; A'râf, 7/166; Mâide, 5/14, 26, 60, 64; İbrâhîm, 14/6-8); "Yahudiler", "Ashâb-ı Sebt" ve "Mesh" blm.

81 Bkz. Bakara, 2/179.

yaptığı kötülüğün karşılığı olarak cezalandırılmayı ve kısas gereği aynı kötülüğün kendisine de yapılmasını hukukî olarak meşrulaştırıyorsa, helâk olan birey ve toplumların Allah'a karşı işlemiş oldukları fiiller de, kısas prensibi gereği cezalandırılmayı, dolayısıyla ilâhî bir cezalandırma şekli olan helâk edilmeyi hukukî olarak meşrulaştırmaktadır. Böylece onların helâk edilişleri, adaletin yerini bulması olarak gerçekleşmiştir.

b. Bazı Ferdî Suçların Cezalarının Umûmî Oluşu

Fertlerin tek başına işledikleri suçların cezaları da şahsîdir. Bu durum, hukuk literatürüne "ceza sorumluluğunun şahsiliği"[82] şeklinde yerleşmiştir. "*Hiç kimse, bir başkasının yükünü yüklenmez. İnsan için kendi çabası dışında bir şey yoktur.*" (Necm, 53/38-39), "*Hiçbir günahkar başkasının günahını çekmez.*" (Fâtır 35/18) şeklindeki ilâhî ferman gereği, herkes kendi yaptığının cezasını çeker. Hiç kimse, başkasının yaptığı bir suç ya da günahtan dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmaz.

Ancak bazı suçlar vardır ki, her ne kadar suçu işleyen belirli bir kaç şahıstan oluşsa da, bu tür suçların zararları bu şahısları aşıp toplumun tamamını etkiler hale dönüşürse; bu durumda topluma düşen görev, bu tür şahsî suçların oluşumunu engelleyici her türlü tedbiri almaktır. Eğer toplum, etki alanı toplumsal bir karaktere bürünen şahsi suçların oluşumuna engel olmuyor ve buna kayıtsız kalıyorsa; suçu işleyen ve buna engel olmayanlar, bu suçun dünyadaki cezasını "müşterek" olarak birlikte çekerler.[83] Rabbimiz (mealen) şöyle buyuruyor: "*İçinizden sadece zulmedenlere dokunmayacak fitneden sakının.*" (Enfâl, 8/25) Buradaki "fitne" kelimesi azap,[84] belâ ve musıbet, etkisi herkesi içine alan günah[85] ve imtihan[86] gibi manalara gelmektedir.

Allah, müminlere dinin kötü saydığı şeyleri asla kabul etmemelerini

---

82 Bu durum, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın suç ve cezalara ilişkin esasları düzenleyen 38. maddesinde "Ceza sorumluluğu şahsidir." şeklinde yer almıştır.

83 Vehbi, Konyalı Mehmet, *Büyük Kur'ân Tefsiri -Hulâsâtü'l-Beyân-*, I-XVI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1969, V, 1874.

84 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 559; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 211.

85 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 211; Beyzâvî, *Envâr*, III, 100.

86 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 559; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 501.

emretmiştir. Dinin kötü ve çirkin olarak tanımladığı her tür fiil, değer, iş, davranış ve anlayış, müminler tarafından hoşgörüyle karşılandığında, bu kötülükler sonucunda gelecek olan azap, o toplumdaki herkesi iyi ve kötü ayırt etmeksizin içine alacaktır.[87] Çünkü "bazı günahlar vardır ki, zararı umuma şamil olur. O günahın sebep olacağı fitne ve karışıklık, getireceği sıkıntı ve belâ, yalnızca o günahı işleyenleri ve işi yerinden oynatanları yere sermekle kalmaz, o zalimlerle birlikte o işe bulaşmamış, o günahı işlememiş olanlara da isabet eder, birçok suçsuzları da gelir bulur. Kurunun yanında yaşı da yakar. Mesela, yasakların duyurulması, iyiliği emir ile kötülükten men etme gibi konularda yağcılık yapmak, akide ve inanç ile cihad konusunda tembellik ve gevşeklik göstermek bu çeşit günahlardandır. Bir hadis-i şerifte de ifade buyrulduğu üzere; bir geminin dibini delmeye uğraşan bir kişinin fiili, öyle bir boğulma olayı meydana getirir ki, bu fitne o geminin içinde bulunanlardan yalnızca onu delenleri ve onlara yardım edenleri değil, hiç haberi olmayanlara varıncaya kadar hepsine isabet edecek şekilde bir musibet halinde ortaya çıkar.[88] Belki de bu işten haberdar olmayanlar, daha hazırlıksız yakalanacaklarından dolayı daha zararlı çıkarlar."[89]

Fitne, günahların yaygın bir hâl alması ve bu durumu düzeltmek için herhangi bir gayretin bulunmadığı toplumlarda ortaya çıkar. Günahların açıktan işlenmeye başlandığı, isyanın ve azgınlığın pervasızca ortaya koyulduğu ortamlardan müminlerin uzak durmaları ve o bölgeleri terk ederek Allah'a isyan olmayan yerlere hicret etmeleri gerekmektedir. Nitekim cumartesi ashabı kıssasında anlatıldığı gibi, dönemin Müslümanları, isyanda azgınlaşmış bu kimselerin bölgelerinden uzaklaşmışlardır. Nitekim, İbn Vehb'in Malik'ten rivayet ettiğine göre, "günahların alenen işlendiği yerden hicret edilir, orada ikamet edilmez."[90] Çünkü, bu bölgelere gelecek olan azap, oradaki herkesi helâk eder. "İnsanlar kötülükleri herkesin gözü önünde yapmaya başladıklarında, bunu gören herkesin bu durumu değiştirmesi farzdır. Bu durumu gören de hiçbir şey yapmaz ve susarsa,

[87] Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 391.
[88] Buhârî, *Şerike*, 6; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 392.
[89] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 218.
[90] Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 392.

onların hepsi isyankâr olmuş olur. Çünkü biri onu yapıyor, diğeri de rıza gösteriyor."[91] Rivayetler arasında yer alan bilgilere göre, İsrailoğulları'nın alimleri, kötülükten sakındırma konusunda kusurlu davrandıkları için, onlar da isyankârlarla birlikte umumi bir azaba çarptırılmışlardır.[92]

Beyhâkî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: Allah, Cebrail'e filan şehri halkıyla birlikte altüst etmesini emretti. Cebrail, 'Fakat onların içinde bir an bile sana isyan etmeyen filan kulun var, bu nasıl olur?', dedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: Onu da onlarla birlikte yerin dibine geçir. Çünkü benim haram saydığım şeyleri işleyenlere karşı kızgınlıktan dolayı onun yüzünün rengi, bir an için bile olsa hiç değişmemiştir.[93]

Hz. Aişe'den (radıyallahu anhâ) rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmaktadır: Amelleri, peygamber ameli olan on sekiz bin kişinin bulunduğu bir topluluk büyük bir azaba çarptırıldı. 'Bu nasıl olur?' ya Resûlullah, diye sorduklarında, şöyle cevap verdiler: Onlar, Allah için kızmıyorlardı. Ayrıca emr bi'lmaruf ve nehy ani'lmünker'de de bulunmuyorlardı.[94]

Muasır ulemadan Konyalı Mehmet Vehbi, az sayıdaki birkaç kişi tarafından işlense bile, hangi tür suçların cezalarının toplumun tamamını etkileyecek nitelikte olduğuna, âyetin tefsirinde yer verdiği şu bilgilerle açıklık getirmektedir: "Allah Tealâ, zararı umumi olan günahlardan sakınmakla emretti ki, insanlar birbirine zarar verecek bir suç işlemesin ve bu sayede dünya, mümkün olduğunca düzenini muhafaza etsin. Çünkü zina ve homoseksüellik gibi günahlar, veba gibi genel belâlara sebep olacağı gibi, ölçü ve terazide hileli davranmak ve vurgunculuk yapmak da kuraklık, kıtlık ve açlığa sebep olur. Hakk'ı söylemeyip susmak, iyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma konusunda laçka ve dalkavukça davranmak, isyan

91 Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 393.

92 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 211.

93 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa (458/1066), *Şu'abu'l-Îmân*, I-VIII, (tah. Muhammed es-Sa'îd Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1410, VI, 97; Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1205/1790), *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttakîn bi-Şerhi İhyâi 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts., VIII, 20-21.

94 Zebîdî, *İthâfu's-Sâde*, VIII, 21.

eden âsinin haksızlığına ve zulmüne razı olmayı; Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine aykırı uygulamaların (bidatların) ortaya çıkması, İslâm kavramının dağılmasını ve toplumsal birlik ve beraberliğin bozulmasını; cihad emri konusunda tembel davranma, kafirlerin Müslümanlara galip gelmesini gerektirdiğinden, bunlardan ve bunların benzeri genel belâların gelip çatmasına neden olacak günahlardan, her müminin sakınması gerektiğini Allah Tealâ tavsiye buyurmuştur."[95]

Seyyid Kutub ise yukarıdaki âyette geçen "zulmedenler" kelimesi üzerinde durmuş; en büyük zulmün Allah'ın şeriatını ve hayat programını kaldırıp atmak olduğunu söylemiş, birkaç şahıstan oluşan zalim kimselerin koca bir toplumun dünyada azaba çarptırılmasına sebep oluşlarını ve bunun nedenlerini şu sözlerle açıklamıştır: Zalimlerin ve bozguncuların karşısına dikilip zulümlerine engel olmayan bir toplum, bu ifsatçı zalimlerin işledikleri günahlar sebebiyle cezalandırmayı hak etmiş bir toplumdur.[96]

Mehmed Akif, bu âyetle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Beş on kişinin uyandırdığı fitne yangını, binlerce, yüz binlerce, milyonlarca hânümânın külünü havaya savurmaktan geri kalmıyor. Evet, bir nâmerdin hırsına koca bir memleket kurban oluyor; bir münafığın yüzünden cemaatler, cemiyetler târumâr olup gidiyor… Ziya Paşa merhumun dediği gibi." Allah Tealâ,[97]

Bir mülkü bir harîs-i sitemkâr için yıkar;
Bir kavmi bir münafık ile târumâr eder.

Ülkemiz müfessirlerinden Süleyman Ateş, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emirlerini yerine getirmeme eyleminin, Allah'ın gazabını o toplum üzerine çektiğini, bu cezanın da tabiî afetler şeklinde olabileceğini ve cezanın toplumsal bir yönü olması sebebiyle, suçlularla birlikte suçsuzları da içine alaca-

---

95 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1873-1874. (Metin, tarafımızdan kısmen sadeleştirilerek alınmıştır.); bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 100; Çantay, Hasan Basri (1964), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Tefsirli Meal*, I-III, (nşr. Yekta Saraç), Risale Basın Yayın, İstanbul, 1996, 1/381, 5. dipnot.

96 Kutub, Seyyid (1966), *fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1990, III, 1496.

97 Ersoy, Mehmed Akif, "Enfâl Sûresinden", *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyatı*, I-X, (hazırlayan: İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, ts., IX, 138-139. (Sebîlü'r-Reşâd, 20 Eylül 1328-22 Şevval 1330, c. 9-2, sy. 213-31, s. 81-82'den nakil)

ğını şu ifadelerle açıklar: "Eğer siz, Allah ve Elçisinin sözünü dinlemezseniz, başınıza öyle bir belâ gelir ki suçsuzlar da o zaman suçluların ateşine yanar. Çünkü gönderilen azab, toplumun üzerine gelir. Bir deprem, bir yangın, bir savaşın sonuçlarını yalnız günah işleyenler değil, masumlar da çeker."[98]

Böylece, dünyanın değişik bölgelerinde zaman zaman görülmekte olan, savaşların, kuraklık, kasırga, sel ve deprem gibi tabiî afetlerin meydana geliş sebeplerinden birinin de, o toplumlardaki insanların orada yapılan din ve dünya konularıyla ilgili her tür zulme engel olmayıp seyirci kalmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Cezanın, suçu işlemeyen kimseyi içine almasının, genel anlamda insanın yaratılış gayesi ile, özelde ise Müslüman'ın Yaratıcı tarafından kendisine verilen "emr bi'lmaruf ve nehy ani'lmünker" göreviyle ilgili bir yönü vardır. Hangi inanca sahip olursa olsun insan, her şeye rağmen fıtratı gereği zulme razı olmamalıdır. Zulme razı olmayış; hem haksızlık etmemesini,[99] hem de başkalarının yaptığı haksızlığı hoş görmeyip ona engel olmasını gerektirmektedir. Müslüman açısından ise zulmün içeriği daha kapsamlı olsa da, onun da görevi zulmetmemek ve zulme engel olmaktır. Kendileri zulüm eylemini işlememiş olsalar bile, zulme engel olma güçleri olduğu halde engel olmamışlarsa, adeta zulme iştirak etmiş gibi, zalimlerle birlikte cezaya çarptırılırlar.

Bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Bir toplum içerisinde bulunan bir adam orada günahlar işler ve onlar da onun bu davranışını değiştirmeye güçleri yettiği halde onun davranışını değiştirmezlerse, o toplum ölmeden önce dünyada, Allah tarafından cezaya çarptırılır."[100] Diğer bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah bazı kimselerin yaptıklarından dolayı umuma azap etmez. Ancak

---

98 Şu'abu'l-ÎmânAteş, *Çağdaş Tefsir*, III, 501.

99 Allah Teala, kullarına hitaben şöyle buyurmuştur: "Kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu sizin aranızda da haram kıldım. Sakın birbirinize zulmetmeyin" (Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb, 55; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 320, 419-420, IV, 75-76)

100 Ebû Dâvud, Süleyman b Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (275/888), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, *Melâhim*, 17; bkz. Hâzin, 'Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm (725/1324), *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, I-VII, Şeriketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955, III, 23.

gayr-i meşru şeylerin ortadan kalkmasına güçleri yettiği halde bunun aralarında yerleşmesine engel olmazlarsa, Allah hem bu günahları işleyenleri hem de o toplumun tamamını cezalandırır." Sahabeden İbn Abbas'ın sözü de bunlarla büyük bir paralellik arz etmektedir: Allah, müminlere aralarında gayr-i meşru şeyleri bulundurmamayı emretmiştir. Eğer bu emre uymazlarsa yaptıklarından dolayı Allah, hem zalimi hem de zalim olmayanı cezalandırır.[101]

Bir suç işlemediği halde cezaya çarptırılan insanların durumu; "günah işlemeyen bir kimseye fitne ve azabı ulaştırması, Allah'ın rahmetine ve keremine nasıl yakışır?" şeklinde bir soruyu akla getirebilir. Nasıl ki Allah bazen doğrudan doğruya kulunun başına ölümü, fakirliği, körlüğü ve kötürümlüğü getirebiliyorsa; günah işlemeyen kuluna da dilerse azap gönderebilir. Allah'ın her şeyin sahibi (malikülmülk) ve bütün kainatın yaratıcısı olması, insanların da O'nun kulları olması sebebiyle Allah'ın böyle davranması, O'nun hükümranlık vasfına uygun bir fiildir. Hükümranlığının göstergesi olarak ya da insanoğlunun bilmeyip kendi Yüce Zat'ının bildiği başka fayda ve güzellikleri ortaya çıkartacağı için Allah Tealâ bu şekilde davranabilir.[102]

Azabın geldiği toplumlar içerisinde, bu sebeple bazı iman ehli kimselerin bulunması mümkün olabilmektedir. Peki bu durumda, görevini yaptığı halde azınlık olması sebebiyle, o toplumda etkili olamayan, toplumun batıl yoldan hak yola dönüşmesindeki değişim sürecini gerçekleştiremeyen salih kimselerin durumu nasıl olacaktır? Konuyla ilgili İbn Ömer'in (73/692) rivayet ettiği hadiste Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Allah bir kavme azap indirdiğinde azap o kavim içerisinde bulunanların (salih ya da fasık olsun) her bir ferdini içine alır. Sonra (kıyamet gününde) herkes kendi ameline göre diriltilir (salihler mükafatlandırılır, fasıklar azap olunurlar).[103]

Konuyu bir başka muasır müfessirin kaleminden yaptığımız alın-

---

101 Hâzin, *Lübâb*, III, 23.

102 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 120; ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 393.

103 Miras, Kamil, *Sâhîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİBY, I-XIII, Ankara, 1978, hadis no. 2119, XII, 301.

tıyla tamamlayalım: "Demek ki, bir kimse sadece Allah'ın şeriatına karşı gelmemek ve pasif kalmakla kurtulamaz, aksine fazileti hakim kılmak ve fenalığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü bizzat ortaya koymalıdır. Bu, Kur'ân'ın diğer bölümleri ve hadislerle de desteklenmektedir. Çünkü toplumsal suçlarla ilgili Allah'ın sünneti budur."[104]

c. İnsan İradesi ve Sorumluluğu

Burada, bazı birey ve toplumlara yönelik olarak gerçekleşen helâkın, onların iradeleri sonucu mu, yoksa onların iradelerinin etkisi olmaksızın mı meydana geldiği konusunu açıklığa kavuşturacağız. Bunu da insan iradesi ve insanın sorumluluğu kavramları çerçevesinde yapacağız.

İrade; dileme,[105] isteme ve seçme[106] anlamlarının yanı sıra, bir şeyi yapıp yapmama konusunda karar vererek onu gerçekleştirmeyi arzulamak[107] anlamına gelmektedir. İradeyi, "bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü" veya "bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim"[108] şeklinde de tarif edebiliriz. "İrade, sadece psikolojik bir fonksiyon yahut meleke olmayıp aynı zamanda bilinçli bir seçme gücü, bundan dolayı da kişiyi davranışlarının sonuçlarından sorumlu hale getiren ahlâkî bir ilkedir. Bu seçme gücüne daha çok kelâmî literatürde 'ihtiyar' denilmektedir."[109]

Kur'ân insanın, diğer canlılar arasında sorumluluk yüklenen yegane varlık olduğu konusuna vurgu yapmaktadır.[110] Bu bağlamda insanın özgürlüğüne atıfta bulunan Kur'ân, başka pasajlarda onun bu özgürlüğünün karşısında bazı konulardaki sorumluluklarından da söz eder. Bu sorumluluğun bir sonucu olarak da insan, gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı Allah tarafından hesaba çekilecektir.

---

104 Mevdudî, *Tefhim*, II, 108.
105 Cevherî, İsmail b. Hammâd, (393/1003), *es-Sıhâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, I-VI, (tah. Ahmed Abdülğafûr 'Attâr), Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1979, II, 478.
106 Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Makarrî (770/1368), *el-Misbâhu'l-Munîr*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s. 93.
107 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 301.
108 Çağrıcı, Mustafa-Kökelekli, Hayati, "İrade", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 380.
109 Çağrıcı-Kökelekli, "İrade", *DİA*, XXII, 381.
110 Bkz. Ahzâb, 33/72.

Öncelikle üzerinde durmamız gereken konulardan biri, insanın mutlak irâde sahibi olup olmadığı ve buna paralel olarak da dilediği gibi davranma kabiliyetine sahip olup olmadığıdır. Çünkü, yapmış olduğu fiillerinde tam bir hürriyete sahip olmayıp istediği gibi davranma hakkı olmayan bir insanın cezalandırılması, daha da ötesinde helâk edilmesi, hem akıl hem de din açısından asla kabul edilemez bir durumdur.[111] Zira, "Allah ile yapılan ahitleşmenin, ceza ve mükellefiyetin merkezi insan iradesidir. İradenin varlığı inkâr edildiği zaman dünyada ne hak, ne vazife, ne sorumluluk, ne cürüm, ne ceza, hülâsa hiçbir şey kalmaz." İnsanın hürriyetini inkâr ettiğimizde, insanın neden yaratılmış olduğunu anlamamız imkansızlaşır.[112]

İslâm'a göre insan, Allah tarafından irade sahibi ve dilediğini yapabilen bir özellikte yaratılmıştır. Hatta Allah (celle celâlühu), insana ceza ve mükafat vermek için kendi iradesinden bir hisse vermiştir. Allah'ın insana "irade" denen nimeti ihsan etmesi, O'nun "Rahim" isminin kulları üzerindeki bir tecellisi ve rahmetinin bir ifadesidir.[113] Elmalılı merhumun şu güzel tespitinde söylediği gibi, insan olarak bizler şayet irade sahibi olmasaydık, "duyduğumuza gidemez, bildiğimizi işleyemez, arzuladıklarımızın yanına varamazdık, bütün hareketlerimizde bir taş veya bir topaç gibi yuvarlanır durur veya bir ot gibi biter, yiter giderdik. Ahlata armut, idris ağacına kiraz, limona portakal, Amerikan çubuğuna çavuş üzümü aşılayamazdık; tarlamıza ekin ekemez, ekmeğimizi pişiremez, rızıklarımızı, elbisemizi ve diğer ihtiyaçlarımızı sanatlar ve ustalıklar (meslekler) vasıtası ile elde edemezdik; göklere çıkmaya özenemez, cennetlere girmeye çare bulamazdık; hayvan gelir, hayvan giderdik."[114]

İnsanın irade sahibi olduğu ve dilediği gibi davranmakta Allah tarafından serbest bırakıldığı konusuyla ilgili Kur'ân'da birçok âyet vardır. Bunların bir kısmında şu prensiplere yer verilmektedir: "*Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*" (Kehf 18/29), "*Kim salih amel işlerse, onun mükâfatı kendinedir. Kim kötü amel işlerse, onun zararı yine kendinedir.*" (Câsiye, 45/15), "*Hiç kimse, bir başkasının yükünü yüklenmez. İnsan için*

[111] Bkz. Cebeci, *Şer Problemi*, s. 164, 165.
[112] Cebeci, *Şer Problemi*, s. 164.
[113] Elmalılı, *Hak Dini*, 1/53; ayrıca bkz. Cebeci, *Şer Problemi*, s. 167.
[114] Elmalılı, *Hak Dini*, 1/52.

kendi çabası dışında bir şey yoktur." (Necm, 53/38-39) Başka bir âyette ise, "*Biz ona (insana) iki yolu gösterdik.*" (Beled, 90/10) şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Aslında buradaki "iki yol"dan maksat, "hayır ve şer"[115] yollarıdır. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyeti izah ederken, insanın irade sahibi olduğuna ve dilediğini seçmesi için önüne iyi ve kötü yolların konulduğuna işaret ederek şöyle buyurmuşlardır: "Onlar iki yoldur: Hayır ve şer yolu. Demek ki şer yolu size, hayır yolundan daha sevgili kılınmamıştır." Bu hadis bazılarının zannettiği gibi, insan tabiatının, hayırdan ziyâde şerri sevdiği ve dolayısıyla insanda şerre olan meylin asıl olduğu iddiasını reddetmektedir. Doğrusu, mutlak insan tabiatı, ikisine de aynı derecede elverişlidir.[116]

İnsanlığın başında yer alan ve insanoğlunun atası durumundaki Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennette günah işlemeye cüret etmeleri durumunu anlatan âyette, bu çirkin eylemi kendi iradeleriyle gerçekleştirdiklerini bizzat kendileri şöyle itiraf etmişlerdir:[117] "*Her ikisi: Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik (yazık ettik), dediler.*" (A'râf, 7/23)

Bütün bu âyetlerden çıkan ortak sonuca göre; insan, yaratılışı gereği mutlak irade sahibidir ve bu iradesiyle hayrı veya şerri seçer. Kur'ân'da yer alan bazı âyetler insanın geleceğinin yine kendi eylemleriyle belirlendiğini ortaya koymaktadır.[118] Söz konusu âyetlerde insanın eylemleri ve bu eylemlerle orantılı olarak elde ettiği karşılıklar ön plana çıkarken, bu eylemlerin ortaya konmasını sağlayan insan iradesine ve sorumluluktaki şahsilik karakterine de atıfta bulunulmaktadır.[119]

Diğer taraftan, Allah'ın tüm insanlığa ortak olarak bağışladığı rızık ve sağlık nimetinden müminler kadar kafirlerin de faydalanmasını bazı inkârcılar yanlış yorumlayarak, Allah katında kendi değerleriyle müminlerin değerinin eşit olacağını iddia etmektedirler.[120]

---

115 Buhârî, Tefsîru Sûre 90; Beyzâvî, *Envâr*, V, 493.

116 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 225.

117 Ayrıca bkz. Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, (trc. Ali Turgut), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995, s. 159-160.

118 Bkz. Âl-i İmrân, 3/30; İsrâ, 17/1-15; Mü'min, 40/40; Fussilet, 41/46; Câsiye, 45/15.

119 Bkz. Behiy, *Kur'ânî Kavramlar*, s. 155-156.

120 Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud (1270/1853), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Se-*

Allah Tealâ ise, bu şekilde düşünen kötü amel sahiplerine işin aslının böyle olmadığını, herkesin davranışına göre Allah katında iyi ya da kötü bir yer edineceğini, dünya hayatının belirlenmesinde olduğu gibi, ahiret hayatının da "yalnızca bireylerin dünyevi hayatlarına bağlı"[121] olduğunu vurgulayarak, insanın geleceğini yine insanın kendi iradesinin belirlediğini haber vermiştir.[122] âyetin açıkça ortaya koyduğuna göre, Allah'ın kanununda insanlar, davranışlarına uygun konumlara yerleştirilirler. Bu durum hem dünya hem de ahiret hayatı için geçerlidir. İnsanların dünyadaki yaşayışlarının, onların ölürken iman ehli olup olmamasında ne derece etkili olacağını ortaya koyan "Nasıl yaşarlarsa öyle ölürler."[123] sözünde olduğu gibi, yine insan iradesi, son nefeste iman sahibi olarak Allah'a ulaşıp ulaşamamada da, dolaylı olarak belirleyici rol oynayacaktır.

Alemlerin[124] ve onun içerisinde küçük bir yer kaplayan dünyanın da yaratıcısı[125] olan Allah, burada yaşayan insanlar için belirli kurallar koymuştur. İnsan bu kurallara uygun davranıp davranmamasına göre, sevap veya günah diye nitelendirdiğimiz ilâhî bir değerlendirmeye tabi tutulur. Bu sevap ve günahlar da, kendi içinde en küçüğünden en büyüğüne, farklı derecelere ayrılırlar. Bu günahların haddi aşmayıp belli sınırlar içerisinde kalanları, Allah Tealâ tarafından hoşgörüyle karşılanabilir. Başka bir ifadeyle insanın dünyada sergilediği ve günah kazanmasına sebep olan davranışları, Allah'ın gazabını harekete geçirecek, Yaratıcı'nın hışmına sebep olacak bir seviyeye ulaşmaz ise; bu günahların hesabının verilmesi, Allah tarafından ahiret hayatına bırakılır. Tüm sınırları ihlal edip haddi aşan günahlar; sabır taşını kıracak, Allah'ın gazabını ve öfkesini harekete geçirecek niteliğe ulaştıklarında ise artık bunların hesabı, ahirete bırakılmayıp dünya hayatında kendisine sorulur. Bu tür bir hesap verme ise, insanın veya daha geniş çerçevede bir ya da daha fazla toplumun bir şekilde helâk

bi'l-Mesânî, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., XXV, 150.

121 Sıddıkî, Mazharuddîn, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, (trc. Süleyman Kalkan), Pınar Yayınları, İstanbul, 1982, s. 22.

122 "*Kötülük işleyenler, kendilerini iman edip salih amel işleyenlerle bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Hayatları ve ölümleri bir mi olacak? Ne kötü hüküm veriyorlar*!" (Câsiye, 45/21)

123 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXV, 153.

124 Fâtihâ, 1/2; Bakara, 2/131; Maide 5/28; En'am, 6/48, 71; A'râf, 7/54; Kasas, 28/30.

125 En'âm, 6/1, 73; A'râf, 7/54; Tevbe, 9/39; Yunus, 10/3; Hûd, 11/7.

olması ile sonuçlanır. İnsanın kısmen dünya hayatını belirlemesi dediğimiz şey, insanın bu dünyada kendi eliyle kendi sonunu getirmesi şeklinde sonuçlanmaktadır.

Önceden olduğu gibi, günümüzde de Müslümanlar içerisinde bazı toplumlar var ki, bunlar helâk olmalarını gerektirecek bir suç işlememişler, ancak buna rağmen başları bir türlü belâdan da kurtulamamış, perişan ve çaresiz toplumlar olarak kalmaya devam etmişlerdir. İşte bu tür Müslüman toplumların durumunu açıklayan hadis-i şerifteki şu ifadeler çok anlamlıdır:

"Ahmed b. Hanbel'in (241/855) Kitabu'z-Zühd'de rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber; 'Kul, işinde kusur etti (dikkatli davranmadı, gerekli itinayı göstermedi) mi, Allah onu üzüntü ve elemle cezalandırır.' buyurmakta; işlerde ihsan'ı aramamanın bedelinin kişisel planda bile oldukça yüksek olduğunu duyurmaktadır."[126] Müslüman toplumlar bugün bu hadiste belirtilen durumla karşı karşıyadırlar. Bizler Allah'a karşı sorumluluklarımızda kusurlu davrandığımız için üzüntü ve sıkıntılardan bir türlü kurtulamıyoruz. Bu durum, Allah'ın belâ ve sıkıntı vererek sevabını artırdığı söylenen insanlardan olduğumuzu asla göstermez; bilakis bizim ahmaklığımızın, dünya ve ahiret işlerimizde gerekli titizliği göstermediğimizin, bir bakıma akılsızca davrandığımızın resmidir.

Konumuzla ilgili olarak öne çıkan hususlardan biri de, insan iradesinin fiil ve eylemlerini nasıl şekillendirdiği konusudur. İnsanın fiilleri, öncelikle fikir bazında gönlünde ve iç dünyasında şekillenir, bir sonraki aşamada da eyleme dönüşür. Cevdet Said'in dediği gibi "insanın davranış ve tasarrufları, fikirlerinin bir sonucudur. Psişik yapı söz konusu olduğunda, en keskin yorumuyla, şu söylenebilir ki, insan ister kendisinin isterse başkasının gayretiyle psişik yapısını (nefsinde olanı) değiştirdiği zaman, kaçınılmaz olarak davranışları da değişecektir. Bu değişimin aşırı noktalara varması da mümkündür."[127]

İradesinin yönlendirmesiyle nefsindeki psişik yapısı değişen ve bunun

---

[126] Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler, -Kırk Hadis-*, Erkam Yay., İstanbul, 1990, s. 59.
[127] Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, (trc. İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 80.

sonucunda eylemleri çok aşırı noktalara varan birçok birey ve toplum, tarihi süreç içerisinde maalesef helâk denen ilâhî cezayla karşılaşmak durumunda kalmıştır. Bu cezaya çarptırılan kimseler eylemlerini gerçekleştirirken tam bir bilinçlilik içinde hareket etmişler ve fiillerini kendi hür iradeleriyle ortaya koymuşlardır. Allah'ın insana yönelik bir ayrıcalık kıstası olarak bahşettiği iradeyi, maalesef insan bazen kötü yönde kullanmakta ve doğal olarak bunun sonucunda da hak ettiği durumla karşılaşmaktadır.

İnsan iradesinin, bireysel plandan hareketle tüm toplumu etkisi altına alması ve "insanlığın tavrının belirlediği olaylar alanı" bağlamında, tarihin[128] oluşumunda hangi boyutlarda etkili olduğu konusu, hiç şüphesiz ayrı bir önem taşımaktadır.

Kur'ân'ın tarihle ilgili verdiği bilgiler ışığında, toplumun yok oluşunun, insan tarafından önlenebilir bir gerçekliğe sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.[129] Bu, tarihin bazı yönleriyle, insanın iradesiyle değiştirilebileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada, tarihi olayları bir tasnife tabi tutma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Buna göre biri kainatın külli yapısıyla ilgili, diğeri de insanın ve oluşturduğu toplumun değişimiyle ilgili olaylarla karşı karşıyayız. Bunun, kainatın genel yapısı, nasıl başlayıp nerede nasıl sona ereceği, yeryüzünde hangi toplumların ömür süreceği gibi direkt olarak Allah'ın iradesi ve yaratması ile ilgili olanları hariç, insanın ve yaşadığı toplumun genel yapısının değişimiyle ilgili olan kısmı, insan iradesinin şekil verebileceği bir yapıda insanın inisiyatifine bırakılmıştır. Allah'ın insana verdiği cüzi irade, bu noktada devreye girmektedir. Allah'ın, bir kavmi, onlar bir değişim başlatmadan değiştirmeyeceği[130] şeklindeki uygulaması, bu gerçeği bütün açıklığıyla insanlığın bilgisine sunmaktadır.

Tarih Kur'ân kıssaları bağlamında yorumlandığında, içinde bulunulan anın (hâl), geçmişin (mâzî) bir neticesi olduğunu; geleceğin (müstakbel) ise şu ana dayandığını hatta varlığını şu ana borçlu olduğunu görürüz.[131] Buna göre nasıl ki insanın içinde bulunduğu an, geçmişte yaptığı fiillerin

---

128 Özsoy, Ömer, *Sünnetullah Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994, s. 86.
129 Bkz. Özsoy, *Sünnetullah*, s. 86.
130 Bkz. Ra'd, 13/11.
131 Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 180.

bir hulâsası ise, onun geleceği de yine iradesiyle ortaya koyacağı eylemlerin sonuçlarından oluşacaktır. Böylece insan, iradesiyle kendisiyle ilgili tarihi, iyi ya da kötü yönde yönlendiren aktif bir eleman olarak tarihteki yerini almış olmaktadır. İnsan kendi tarihini oluştururken, toplumsal bazda uzun ömürlü olabilmeyi ya da çöküşünü hatta yok oluşunu kendi eliyle hazırlama fonksiyonunu bizzat kendisi icra etmiş olmaktadır. Bu yönüyle insan, ya geleceğini güven altına alan, ya da kendi ipini çeken bir konumda bulunmaktadır.

Tarihe teslimiyetçi bir yaklaşımla bakan İbn Haldun, tarihin, bu bağlamda da devletlerin bir insan gibi belli bir süre yaşadıktan sonra ömrünü doldurup son bulacağını, tarih sahnesinden çekileceğini söylerken, az önce değindiğimiz bu külli iradeye vurgu yapmak istemiştir. Ancak onun temas etmediği ve eksik bıraktığı konu, "*bir kavim kendisini değiştirmedikçe Allah'ın onları değiştirmeyeceği*" (Ra'd, 13/11) şeklindeki âyette vurgulanan birey ve toplumun değişiminde asıl olan şeyin, yine insan iradesi ve fiiliyle gerçekleşeceği hususudur. Diğer taraftan, Osmanlı tarihçileri içerisinde İbn Haldun'a en yakın kimse olarak tanımlanan Ahmed Cevdet Paşa (1312/1895),[132] tarihin, kainatın genel gidişatıyla ilgili olan kısmına, insanın bir dahlinin olamayacağının üzerinde önemle durmuştur.[133] Ona göre "şüphesiz tarihin akışı, 'Tanrının iradesine' bağlıdır. İrade-i ilâhiye esrarına nüfuz etmek mümkün olmayan bir ilk sebep, bir 'illet-i ûlâ'dır. Ama tarihi olaylar belli bir düzen ve sıralanış, yani determinizm içerisinde gelişir. 'Âdet-i İlâhiye' bütün olayları doğal sebeplere 'rabt ve isnad etmek üzere caridir.' Bu sebepleri ortaya çıkarmak da 'fenn-i tarihin vazifesidir."[134]

İnsanın sorumluluğunu, doğrudan doğruya ona verilen iradeye bağlayan Kur'ân karşısında, insan iradesini yok sayan ve adına **determinizm** denen bir felsefi akımdan da kısaca bahsetmemizde fayda vardır. Determinizm, evrendeki fizîkî, rûhî ve ahlâkî her olay ve olgunun, bir takım zaruri sebepler (nedensellik) zinciri çevresinde, belirli kanunlar ve kurallara

---

132 Yazan, Ümid Meriç, *Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 21.

133 Cevdet Paşa'nın konuyla ilgili görüşlerine Târihi'nden alıntı yaparak verilen örnekler için bkz. Yazan, *Cevdet Paşa*, s. 32, 35. dipnot.

134 Yazan, *Cevdet Paşa*, s. 32-33.

bağlı olarak meydana geldiğini iddia eden bir teoridir.[135] Determinizm, insandaki hürriyet ve seçme kabiliyetini inkâr ederek[136] "insanın… irade hürriyeti olmayacağını"[137] iddia etmektedir. Bu anlayış, kâinattaki her şeyin zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisiyle meydana geldiğini iddia ettiği için, Allah inancını kabul etmemekte; imkân, irade, mucize ve hür irade gibi kavramları reddetmektedir.[138] "Benzer nedenlerin, benzer koşullar altında mutlaka benzer sonuçlar doğuracağını savunan"[139] bu akıma göre örneğin, ateş her ortamda yakıcı olduğundan, Kur'ân'da vurgulanan "Allah'ın iradesiyle ateşin Hz. İbrâhîm'i yakmaması"[140] mucizesi, gerçek olamaz. Determinist bir anlayışa göre, karısı kısır ve kendisi yaşlı bir kimse olan Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) çocuğunun olmasına,[141] ya da Hz. İsa'nın babasız doğmasına[142] imkan yoktur. Ama Allah'ın "ol" demesiyle[143] bütün bunlar oluvermiştir.[144] Özellikle "ilâhî iradeye inanmayan" Marksistler tarafından savunulan determinizm,[145] bu yönüyle genel anlamda bir küfür ideolojisidir.

Bunun karşısında, tarihin ve insan davranışlarının oluşumunda, insan iradesinin hiçbir katkısının olamayacağını, her şeyin sadece ve sadece Allah'ın iradesi çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyen Cebriye[146] anlayışına sahip kimseler de mevcuttur. Bu görüşe göre insan, sevap ya da günah

---

[135] Demir, Ömer - Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 71.

[136] Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 46, 47. Bu sözlüğün, 1987 ve 1996 baskılarında birbirinden farklı bilgiler yer aldığı için her iki baskıyı da kullandık ve hangi baskıyı kullandığımızı ayrıca belirttik.

[137] Bolay, *Felsefî Doktrinler*, s. 47.

[138] Bolay, *Felsefî Doktrinler*, s. 46.

[139] Demir-Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 71.

[140] قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ "*Biz de 'Ey ateş! İbrâhîm'e serin ve esenlik ol!' dedik.*" (Enbiyâ, 21/69)

[141] Bkz. Âl-i İmrân, 3/39-40; Meryem, 19/8-9.

[142] Bkz. Âl-i İmrân, 3/45-47; Meryem, 19/16-35.

[143] Bkz. En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Mümin, 40/68.

[144] Bkz. Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 180-182.

[145] Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 180, 181.

[146] Cebriye (Yazgıcılık, Fatalizm) mezhebine göre "insanın hiçbir iş yapma kudreti ve iradesi yoktur… İnsan, mutlak olarak hürriyet ve iradeden mahrumdur. Bütün fiiller önceden takdir ve tayin edilmiştir… İnsan, rüzgârın önündeki bir tüy gibi iradesiz hareket etmektedir. Bu bakımdan insanın işlemiş gibi göründüğü fiiller aslında ona isnad edilemez. Ancak mecazen ona izafe edilir." (Bolay, *Felsefî Doktrinler*, s. 39, 86-88.)

olan bir eylemde bulunsa, bu yaptığı her ne kadar ona mal edilse de, aslında insan bu işi yapan gerçek fail değildir, gerçek fail Allah'tır.[147] Bu anlayış da, insandan sorumluluğu kaldıran, insan irade ve hürriyetini hiçe sayan ve insanın yaşadığı dünyanın şekillenmesine herhangi bir katkısının olabileceğini mümkün görmeyen nâkıs bir felsefedir. Allah, bu iki zıt anlayıştan farklı olarak "orta yol"un[148] nasıllığını; hem insan iradesinin kendi kaderini belirlemesindeki rolüne işaret ederek, hem de genel olarak bir toplumun ya da bir medeniyetin yeryüzünde yaşayıp yaşamaması gerektiği kararının, nihai anlamda kendi Zâtı'na ait olduğunu söyleyerek şöyle açıklamıştır: "*Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez. Allah bir kavme kötülük diledi mi, artık onu geri çevirecek yoktur.*" (Ra'd, 13/11)

---

[147] Bkz. Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 180, 181; Bu anlayışa sahip bazı kimselerin, inkârcılıklarına kılıf aramak maksadıyla şöyle bir tavır sergileyecekleri Kur'ân'da haber verilmiştir: "*Putperestler diyecekler ki: Allah isteseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram yapmazdık.*" (En'am, 6/148)

[148] "Orta yol" tabiri, adalet kavramını içinde barındıran, ifrat ve tefrit sınırlarından uzak ve herkes tarafından övülen özelliklere verilen ortak bir isim olması bakımından, burada özellikle tarafımızdan kullanılmıştır. ("Vasat" kelimesinin anlamları için bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 10; Beyzâvî, *Envâr*, 1/414; Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b Ebû Bekr (911/1505), *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, 1/348; Ebu's-Su'ûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-'Amâdî (982/1574), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts., 1/172)

Birinci Bölüm

HELÂK KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

HELÂK KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

Helâk kavramının tam olarak anlaşılabilmesi, öncelikle "he-le-ke" (هلك) lafzının, buna ilaveten helâk kavramıyla ilgisi olan Kur'ân'daki diğer kavramların incelenmesiyle mümkün olabilir. Çünkü "bu ana kavramı çevreleyen öteki terimleri ele almadan tablo tamam olmayacaktır. Bu, birbiri ile yakinen ilişkili sözcüklerin teşkil ettiği kavramsal doku",[1] bizim helâk'ın "semantik (mana) sahası dediğimiz şeydir."[2]

Burada helâk kavramını, lafız ve kavram olmak üzere iki ayrı bölümde ele alacağız. İlk olarak "he-le-ke" kökü ve helâk kavramıyla anlam ilişkisi bulunan benzer ve zıt kelimelerin lügat açısından tahliline yer vereceğiz. Bunu yaparken bu kelimelerin oluşturdukları kavram anlamlarına da yerine göre temas etmiş olacağız. Böylece, helâk kavramının anlam alanını oluşturan kelime ve kavramların genel çerçevesini çizmiş olacağız. Bu vesileyle helâk kavramının bazı Kur'ânî kavramlarla sahip olduğu yakın ilişkiyi belirlemeye çalışacağız. Helâk anlamına gelen kelime ve kelime gruplarını tek tek inceledikten sonra, bunların hepsini genel bir değerlendirmeye tabi tutma işini "kavram olarak" bölümünde yapacağız.

A- LAFIZ OLARAK HELÂK

Tefsir ilmi içerisinde lafızların anlaşılması konusunda farklı tasniflerle karşılaşılmaktadır. Bu çerçevede, birden fazla anlama gelebilen lafızla-

---

1 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 211.
2 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 211.

ra vücûh denirken, farklı lafızların aynı anlama gelmesine ise nezâir adı verilmektedir. Buna göre vücûh anlamlarda, nezâir ise lafızlarda meydana gelmektedir.[3] Bu tarifle konumuz arasında bir bağlantı kurduğumuzda, helâk lafzının, birden çok anlama gelmesi yönüyle vücûh; helâk anlamına gelen diğer lafızların ise nezâir olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şunu hemen belirtelim ki, nezâir kısmına giren ve bizim ayrı bir bölümde ele alacağımız lafızlar, her ne kadar helâk lafzının içerdiği bazı anlamlar için aynen kullanılmışsa da, bu lafızlar tamamıyla helâk lafzının içerdiği anlamları kapsamamaktadır. Dolayısıyla bunlar helâk lafzıyla anlam yönüyle tamamen örtüşen lafızlar değildirler. Çünkü aralarında bazı anlam farklılıkları bulunmaktadır. Mesela, tetbîr veya tedmîr, genel hatlarıyla helâk edilen toplumlar için helâk anlamında kullanılmışsa da, bu lafızların Arap dilindeki ilk kullanılışları (temel anlamları), türeyişleri ve kullanım sahaları (farklı bağlamlarda kullanılmaları) açısından helâk lafzıyla aralarında birçok farklılığın olduğu görülmektedir. Bu sebeple bunları, "helâk kavramının anlam sahasını oluşturan lafızlar" başlığı altında incelemeyi uygun gördük.

1. Helâk (هَلاَك) Kelimesinin Anlam Çerçevesi

a. Arap Dilinde Kullanımı

a. Helâk, sülâsî (هلك) kökten şu anlamlara gelir:

Helâk kelimesi, sülâsî (üçlü) kökten ve çoğunlukla ikinci baptan olmak üzere üçüncü ve dördüncü bablardan, تَهْلُكَة هُلْك هَلْك هَلاَك هُلُوك تُهْلُوك مَهْلَك مَهْلِك مَهْلُك يَهْلَك هَلِكَ، يَهْلَك هَلَكَ, يَهْلِك هَلَكَ şeklinde kullanılır.[4] تَهْلُكَةٌ

---

3 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/102; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/445.

4 Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferâhidî (175/791), *Kitâbu'l-'Ayn*, I-VIII, (tah. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerâî), Müessetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1988, III, 377-378; Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. el-Mübârek (237/851), *Ğarîbu'l-Kur'ân ve Tefsîruh*, (tah. Muhammed Selîm el-Hâc), Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985, s. 88, Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, (tah. Muhammed Hafâcî-Mahmud Ferec el-'Ukde), Metâbi'u Sübuli'l-'Arab, Kahire, ts. VI, 14-15; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 1074; a.mlf., *Mücmelü'l-Luğa*, I-IV, (tah. Züheyr Abdülmuhsin Sultan), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, III, 908; Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1616-1617; Zemahşerî (538/1143), *Esâsu'l-Belâğa*, el-Hey'etü'l-Mısrıyye el-'Âmme li'l-Küttâb, Mısır, 1985, II, 550-551; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısrî (711/1311), *Lisânü'-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994, X, 503; Fîruzâbâdî, Mecduddîn

mastarı, az kullanılan mastarlardandır.[5] Buna göre sülâsî kalıptan helâk kökü Arap dilinde şu anlamlara gelmektedir:

1. İnsanın kendisini hüzün ve sıkıntılara kaptırıp bu sebeple dünyaya küsmesi, kendini perişan etmesi, mahvetmesi, heder etmesi; belâ ve musibet (perişanlık)'lerle karşılaşması.

Helâk kelimesinin bu anlamda kullanılması, elimizde mevcut en eski Arap dili metni olan Mu'allakât'taki şiirlerde de yer almaktadır.

En meşhur Mu'allakâ sahibi İmru'l-Kays (545 m.), kelimeyi şöyle kullanır:

وُقُوفاً بِهاَ صَحْبَي عَلَيَّ مَطِيَّهُمْ يَقُولُونَ لاَتَهْلِكْ أَسًي وَتَجَمَّلِ "(Ben ağlıyorken) arkadaşlarım, altlarındaki develerini durdurarak orada bana, **kendini hüzün ve kedere bu kadar kaptırma**, biraz toparlan, diyorlar idi."[6]

Bu şiirin, Tarafe b. Abd tarafından da söylendiği Mu'allakât'ta yer almaktadır.[7]

Amcası Ebû Tâlib, Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) övdüğü bir şiirinde helâk kelimesini şu şekilde kullanmıştır:[8]

وَ اَبْيَض يُسْتَسْقَي الغَمَامُ بِوَجْهِهِ ثِمَالُ الْيَتَامَي عِصْمَةٌ لِلأَرَامِلِ

يَلُوذُ بِهِ الْهَلاَكُ مِنْ آلِ هاَشِمٍ فَهُمْ عِنْدَهُ فِي نِعْمَةٍ وَفَوَاضِلِ

"Ey nur yüzlü! Bulutların, yüzü suyu hürmetine yağmur yağdırdığı,

Yetimlerin sığınağı, muhtaçların koruyucusu,

Muhammed b. Ya'kûb, (817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1991, III, 474-475; Fîruzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, (817/1415), *Kâmûs Tercemesi*, I-IV, (trc. Asım Efendi), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, III, 1136-1140; Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1205/1790), *Tâcu'l 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1306, VII, 194.

5 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1616; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 504.

6 Zevzenî, Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ahmed b. el-Hüseyin (486/1093), *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, (tah. Muhammed Abdülkadir Ahmed), Mektebetü'n-Nahda el-Mısrıyye, Kahire, 1987, beyt no. 5, s. 109; tercüme için bkz. *Muallakat Yedi Askı*, (trc. Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 17.

7 Bkz. Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakât*, beyt no. 2, s. 170.

8 Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 247; İbn Kesîr, 'İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâ'îl b 'Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut, ts., III, 55, VI, 44, 91.

Belâ, musibet (perişanlık) onun sayesinde Haşimoğullarından uzak durur,

Onlar, onun yanında nimet ve ihsan içinde yaşarlar."

2."**Ölmek**"[9] Helâk (هلاك) kelimesi, Arap dilinde ölüm anlamında kullanılan mevt ve vefat (موت وفاة) gibi kelimelerden bir tanesidir.[10]

Helâk kelimesinin bu normal ölüm anlamının yanı sıra "kötü ölümle ölmek" anlamı da vardır. Bu anlam peygamberler için kullanılmaz.[11]

Helâkın ölmek şeklindeki bu lügat anlamı, Kur'ân'da Nisâ, 4/176 ve Mümin 40/34. âyetlerde de aynı anlamda kullanılmıştır.[12]

3. Bir şeyin dünyadan aniden "**yok olması**". Kasas sûresi 28/88. âyet de, bu lügat anlamında kullanılmıştır. Buna göre Allah'ın Zât'ı hariç her şey yok olur.[13]

4. "Bir şeyi **faydalanılır olmaktan çıkartmak**". Bu da bir canlının ölmesiyle veya bir eşyanın parçalara ayrılmasıyla gerçekleşir. Parçalara ayrılan bir elbiseden veya bir maldan geriye bazı parçalar kalsa bile bu durum için (elbise ve eşya helâk oldu: هَلَكَ الثَّوْبُ هَلَكَ الْمَالُ) denir. Bu ifadeyle, elbisenin veya malın tamamen yok olduğu anlamı kastedilmez, bununla onların faydalanılabilir özelliklerini kaybettikleri anlatılır.[14] Nitekim insan öldüğünde, ondan geriye cesedi kalsa da onun için (هَلَكَ) kelimesi kullanılır. Çünkü insandan beklenen, yaşıyor olması ve aklını çalıştırmasıdır. Ölmüş bir cesedin bu iki vasfi ortadan kalkmıştır. Elbise yırtıldığında da (هَلَكَ) denir. Çünkü elbiseden beklenen vasıf, onun giyilmeye elverişli olmasıdır.[15]

5. "Bir şeyin bozulmada son noktaya varması",[16] böylece işe yaramaz hale gelmesi.

---

9 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 503; Fîruzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, III, 474; Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.

10 Tâî, Muhammed b. Abdülmelik b. Mâlik (672/1273), *el-Elfâzu'l-Muhtelife fi'l-Me'âni'l-Mu-'telife*, (tah. Muhammed Hasan 'Avâd), Dâru Cîl, Beyrut, 1411, s. 232, 233.

11 Zebîdî, *Tâcu'l 'Arûs*, VII, 194; Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.

12 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793; Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.

13 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 20; Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.

14 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 20.

15 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 21.

16 Beyzâvî, *Envâr*, 1/478: (الهلاك انتهاء الشيء في الفساد).

6. "Kendi eliyle kendini tehlikeye atmak."[17] İlk dönem dilcilerinden sayılan Halil b. Ahmed, helâk kelimesinin temel anlamının "insanın kendisini tehlikeye atması" olduğunu söylemektedir.[18]

7. Bir şeyi çok arzulamak, canı çekmek."[19]

8. "Kırmak, düşmek" İbn Fâris, "he-le-ke" harflerinin temel anlamının "kırmak ve düşmek" olduğunu söylemektedir. Ona göre ölüye, düştüğü için "helâk oldu" denilir.[20]

Ayrıca helâk korku, azap ve fakirlik anlamlarına da gelmektedir.[21] Helâk, dünya için kullanılırsa, Allah'ın dünyada vereceği azap anlamında; dünya için kullanılmaz da onunla insanın ahiretteki hali kastedilirse, bu durumda kötü amelleri sebebiyle cehennemde kalmayı hak etmesi[22] anlamında kullanılmış olur.

Diğer taraftan Kirmânî helâkı, "Bir şeyin, nerede olduğu bilinmeyecek duruma gelmesi (dönüşmesi)"[23] şeklinde tarif etmiştir.

b. Helâk, rubâî (اهلك) if'âl babında şu anlamlara gelmektedir.

1. Perişan etmek, mahvetmek.

Mu'allakâ şairi Amr, bir şiirinde bu babtan helâk kökünü şöyle kullanmıştır:

إِذا قدرنا وأنّا المُهْلِكُونَ إذا ابتلينا بأنّا المُطْعِمُون "Kudretimiz olduğu takdirde konuklara yemek yediririz. ve bizi sınamağa kalkacak olanları helâk ederiz."[24] Burada هلك kökü "**perişan etmek, mahvetmek**" anlamında kullanılmıştır.

2. Kendini tehlikeye atmak, bir şeyi tehlikeye atmak. Kaya kuşu şahin-

---

17 Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, II, 550.

18 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 377.

19 Ezherî, *Tehzûbu'l-Luğa*, VI, 18; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 507.

20 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 1074; İbn Fâris, *Mücmel*, III, 908.

21 İbn Fâris, *Mücmel*, III, 908; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

22 Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VI, 15; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 504.

23 Şihâbuddîn, Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısrî (815-1412), *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Fethî Enver ed-Dâbûlî), Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Kahire, 1992, 1/122: (قال الكرماني: الهلاك مصير الشئ بحيث لا يدري اين هو)

24 Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakât*, beyt no. 95, s. 321; tercüme için bkz. *Muallakat Yedi Askı*, s. 158

den korkup kendini tehlikeli bir yere (duruma) attığında, bu durum için اهلك fiili kullanılır.[25]

3. Öldürmek.

Züheyr b. Ebî Selmâ'ya ait olduğu söylenen bir beyitte helâk kelimesi, nötr anlamda öldürme anlamında kullanılmıştır. Çünkü hem Allah dostu Zülkarneyn ve iman ehli olan Necâşî için, hem de Âd kavmi ve Firavun gibi imansız kimseler için aynı kelime kullanılmıştır. Allah'ın bu iman ehli ve inkârcı kimseleri öldürdüğü, dünyanın hiçbirisine miras kalmadığı "he-le-ke" köküyle bu babtan şöyle anlatılmıştır:

اَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ اَهْلَكَ تبعا و اَهْلَكَ لُقْمَانَ بن عاد وعَاديا

وَاَهْلَكَ ذاَ الْقَرْنَيْن من قَبْل ماَ نَوي و فِرْعَوْن جَبّارا طغي والنَّجاشيا

"Allah'ın nasıl da Tübba' (kavmi)'ı, Lokman b. Âd ve Âd (kavmi)'ı öldürdüğünü; niyet ettiği şeye ulaşmadan önce Zülkarneyn'i, haddi aşmış zorba Firavun'u ve Necâşî'yi de **öldürdüğünü** görmedin mi?"[26]

Ayrıca Kur'ân'da Câsiye sûresi 45/24. âyette helâk kökü, bu lügat anlamı olan öldürmek manasında kullanılmıştır.

4. Malı satmak.

Mal için kullanıldığında "malı satmak"[27] anlamına gelmektedir.

c-"He-le-ke" kökü, ifti'âl (اهتلك) babında "kendini tehlikeye atmak"[28] anlamında kullanılmaktadır. "Kaya kuşu kendini tehlikeye attı."[29] cümlesinde olduğu gibi.

d. Tefâ'ul babında, kadın yürüyüşünde kırıttığı, cilve yaptığı zaman (تَهاَلَكَت المَرْأَةُ) şeklinde kullanılır.[30]

---

25 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1617; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 504.

26 Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî (754/1353), *el-Bahru'l- Muhît fi't-Tefsîr*, I-X, (tah. Sıtkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, X, 447.

27 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 505.

28 Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, II, 550.

29 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 506.

30 Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail (429/1037), *Fıkhu'l-Luğa*, (tah. Cemal Talbe), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, s. 219.

e. İstif'âl (استهلك) babında kendini yormak, büyük çaba sarf etmek,[31] malını harcayıp tüketmek,[32] satmak[33] anlamlarına gelmektedir.

Mu'allakât'ta 'Antere'nin şiirinde bu babtan هلك kökü şöyle kullanılmıştır.

فإذا شَرِبْتُ فإنَّني مُسْتَهْلِك مَالِي وَعِرْضِي وافِرٌ لَمْ يُكْلَم "İçtiğim vakit **malımı sarf eder** (**bitirir**)im. Irz ve namusum asla berelenmez, ona bir noksan gelmez."[34] Burada هلك kökü, malı harcayıp tüketmek, bitirmek anlamı kazanmıştır.

Ayrıca bu kök, هلّك ve تهالك vezinlerinde "bir tarafa meyletmek", تهلّك vezninde şaşırmış bir halde dolaşıp durmak manalarına gelmektedir.[35]

Sülâsî ve rubâî bablarda هلك "he-le-ke" kökünde öne çıkan "öldü, öldürüldü" merkezli anlam; yok oluş, tükeniş, sona eriş, kuruyup gidiş, mahvoluş, perişan oluş gibi anlamları da beraberinde içeren bir yapı arz etmektedir.

Diğer taraftan هلك'nin değişik bablardaki kullanılışlarında ön plana çıkan "kendi kendini tehlikeye atmak" anlamı ile "kırmak ve düşmek" anlamı birlikte değerlendirilirse هلك kökünün; bilinçsiz davranarak kendini tehlikelere atan şeyin, sonuçta istenmeyen durumlara düşeceği, kırılıp döküleceği ve özelliğini kaybedeceği anlamlarını çağrıştırdığını söyleyebiliriz.

İbn Fâris'in belirttiği gibi, "he-le-ke" (هلك) harflerinden oluşan yapı nasıl ki "kırmak ve düşmek"[36] anlamlarına geliyorsa, buna benzer bir şekilde helâk kelimesini oluşturan "he-le-ke" (هلك) harfleriyle oluşan fonetik yapı da, kelimedeki bu anlamı adeta hissettirir bir özellik taşımaktadır.[37]

---

31 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 507; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, VII, 196.

32 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 505; Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III, 474.

33 Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III, 474.

34 Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakât*, beyt no. 41, s. 341; tercüme için bkz. *Muallakat Yedi Askı*, s. 176.

35 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 504, 507.

36 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 1074; İbn Fâris, *Mücmel*, III, 908.

37 هلك 'nin ses (fonetik) yapısının, bu kelimenin anlamına ne gibi etkisi olabilir? Mesela, هـ harfi hems (gizli); ل harfi izlâk (süratli ve kolay), cehr (açık), istitâle (alçalma), inhirâf (bir yöne doğru meyletmek); ك harfi şiddet (sertlik) ve istitâle (alçalma) özelliğine sahiptir. (Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, İFAV, İstanbul, 1984, s. 218-249) Kanaatimizce harflerin dizilişinde sanki; هلك'deki هـ harfiyle "farkında olmadan", ل harfiyle "hızlı bir şekilde" ve ك harfi ile de "sert ve şiddetli bir düşüş" anlamı ifade edilmek istenmektedir.

Helâk kökünün isim olarak kullanılmasına gelince, bu kök bitkiler için kullanıldığında; الهَلَكة şeklinde “bitkilerin sararıp solması ve kuruyup yok olması”[38] anlamına gelir.

Bu anlamı çağrıştıran هُلاّك “eşi ölmüş arkadaşsız kalmış (mahvolmuş) dul kadın”,[39] التهلُكة “sonu helâk olan şey”,[40] المهلكة kurtuluş yolu bilinmeyen ıssız yer, içine girenleri yok edip helâk eden yer,[41] gibi aynı kökten türeyen kelimeler vardır.

Bu kökten türeyipالهلوك “alçak karakterli”, هَلْكَي aç gözlü kimse, هالكة obur nefis, المتهالك yemeğe oburca üşüşen anlamına gelen kelimeler; düşük karakterli insan ve nefsin yapısından bahsetmektedir.[42] Bu yönüyle helâk kökünün, “ahlâkî açıdan aşağı seviyelere düşme” anlamıyla da irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz.

Arap dilindeki bütün bu anlamlar içerisinde helâk kökünün temel anlamını; **insanın kendisini veya bir başkasını perişan edip mahvetmesi** anlamı oluşturmaktadır. Kelimenin ulaşabildiğimiz en eski metinlerdeki anlamı budur.

b. Kur’ân’da Kullanımı

1) Helâk Kökünün İç Yapısı

“He-le-ke” هَلَكَ kökü Kur’ân’da, dokuz değişik kalıpta olmak üzere altmış sekiz âyette yer almıştır. Bunların on ikisi isim, diğerleri ise fiil formunda kullanılmıştır.[43]

Bunlar da; sülâsî kökten dört âyette mazi (هَلَكَ), sülâsî ikinci babtan bir âyette muzari (يَهْلِكُ), rubâî babtan elli bir âyette mazi ve muzari (اَهْلَكَ يُهْلِكُ), sülâsî kökten iki âyette ism-i fail (هاَلِك), rubâî babtan altı âyette ism-i fail (مُهْلِك), rubâî babtan bir âyette (مُهْلَكِين), mimli mastar, ism-i zaman, ism-i

38 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 503; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, VII, 196.
39 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 503.
40 Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, VI, 14; İbn Manzûr, *Lisân*, X, 506; Fîruzâbâdî, *el- Kâmâsu’l-Muhît*, III, 474.
41 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 505.
42 İbn Manzûr, *Lisân*, X, 507.
43 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, “he-le-ke” md.

mekan, ya da sülâsî veya rubâîden ism-i mefûl olarak[44] iki âyette (مَهْلِك) ve sülâsîden mastar olarak bir âyette (تَهْلُكَة) şeklinde yer almaktadırlar.

"He-le-ke" kökü, isim olarak kullanıldığı on iki âyetin beşinde[45] sülâsîden, diğerlerinde rubâîden türemiştir. مُهْلِك ve مَهْلِك kalıplarının kullanıldığı âyetler, isim tamlaması halindedir.

مُهْلِك şeklindeki rubâî babtan ism-i fâil (helâk eden) olarak yer aldığı âyetlerin dördünde Allah için, birinde ise melekler[46] için kullanılmıştır. Bunların dördünde karye (قَرْيَة) kelimesine izafe edilmiştir. Karye kelimesinin her bir kullanımında marife (الْقَرْيَة) olması, Allah'ın helâk ettiği kentlerin ve ahalisinin belirli yerler ve kimseler olduklarını, bu kimselerin de aslında helâkı gerektiren belirli eylemlerde bulunmuş artık bilinen isyankârlar olduklarını hissettirmektedir.

Diğer taraftan مهلك sülâsîden olunca failine, rubâîden olunca mef'ûlüne muzaf olur.[47]

"He-le-ke" هَلَكَ kökü Kur'ân'da daha çok if'âl (اَهْلَكَ) babında kullanılmaktadır. Mazi ve muzari kalıplarda elli bir, ism-i fail kalıbında altı, ismi mef'ul kalıbında bir defa kullanıldığını düşündüğümüzde tam elli sekiz yerde if'âl babından ehleke (اَهْلَكَ) şeklinde kullanıldığını görürüz. Buna مَهْلِك kelimesinin kıraat farklılığı açısından if'âl'den okunduğunu da ilave edersek, if'âl babından bu kökün kullanımı altmış sayısına ulaşır. Geriye kalan sekiz âyette ise sülâsî kökten türetilmiştir. مَهْلِك kelimesini kıraat bakımından sülâsîden kabul edersek, bu durumda sülâsîden kullanıldığı âyet sayısı on olmuş olur. Bu konuda Kur'ân'ın ağırlıklı olarak if'âl babını kullanmasında dikkat çeken bir husus da, اَهْلَكَ fiilinin Kamer sûresinde olduğu gibi kader konusuyla iç içe işlenmiş olmasıdır.[48]

Ehleke (اَهْلَكَ)'nin altmış yerdeki kullanımında; elli iki âyette helâk

---

44 Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I-X, Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1988, V, 626, VII, 223.

45 Bu beş rakamına, مَهْلِك kelimesini sülâsî olarak kabul edersek ulaşırız. Bu kelimeyi rubâî kabul edersek (aslının sülâsî veya rubâî oluşu ile ilgili bilgiye daha önce yer vermiştik), sülâsî kullanım üçe iner.

46 Ankebût 29/31.

47 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 626.

48 Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 358.

eden fail, Allah Tealâ'dır. Diğer sekiz âyetin beşinde insan,[49] birinde Melek,[50] birinde rüzgâr,[51] birinde de zaman[52] fail olarak kullanılmıştır. Ancak Kur'ân'da helâk anlamında kullanılan âyetlerde dikkatimizi çeken ilginç kullanımlarından birisi şu olmuştur: Kur'ân'da hiçbir âyette Allah Tealâ, "ben helâk ettim" ifadesini kullanmamıştır. Bunun yerine çoğunlukla "biz helâk ettik" ifadesi yer almaktadır. اَهْلَكَ fiilinin çoğunlukla "اَهْلَكْنَا: biz helâk ettik" şeklindeki kullanımı, helâkın, yüce bir zat ve üstün bir güç tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan helâk, bu işin yapılması emrini veren Allah olsa da direkt olarak Allah'ın gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Helâk için Allah, daha ziyade meleklerini görevlendirmiştir. Çünkü, gazabının eseri olan olumsuz nitelikteki hemen hemen bütün eylemler için Allah Tealâ, başka elçiler ve melekler görevlendirmiştir. Mesela, ölüm için Azrail'e görev vermiştir. Cehenneme atılacaklar için de özel görevliler vazifelendirmiştir. Helâk da olumsuz bir nitelik taşıdığından, bu işi bizzat kendi Zâtı değil de melekleri vasıtasıyla gerçekleştirmeyi uygun bulmuştur. Ancak, rahmetinin bir eseri olan var etme ve yaratmayı ise hiçbir kuluna havale etmemiş, bunu bizzat kendine has kılmıştır.[53]

Yirmi dokuz âyette yer alan "biz helâk ettik" şeklindeki kullanımların tamamında sözü edilen, Allah'ın helâk ettiği kimseler, eskiden yaşamış insan, kavim, nesil ve kuşaklardan oluşmaktadır. Bu anlamı vurgulayan başka bir özellik de, bu âyetlerin on ikisinde karn (قَرْن) lafzının, onunda ise karye (قَرْيَة) lafzının helâkla birlikte kullanılmış olmasıdır. Nitekim her iki lafız da âyetlerde önceden yaşamış nesil ve insan topluluklarını anlatmak için kullanılmıştır. Bazen bu tür âyetler, henüz gerçekleşmemiş fakat şartları tahakkuk ettiğinde ileride gerçekleşecek helâk anlamına da gelebilmektedirler. Bu durumda söz konusu âyetler, bundan sonraki süreçte gerçekleşecek Allah'ın kanununu (sünnetullah'ı) haber verir bir nitelik arz etmektedir.

Allah'ın cemal ve celal sıfatlarının kullarında tecellileri vardır. Allah'ın

---

49 Bkz. Beled, 90/6; Bakara, 2/205; En'âm, 6/26; Tevbe, 9/42; Neml, 27/49.
50 Bkz. Ankebût, 29/31.
51 Bkz. Âl-i İmrân, 3/117.
52 Bkz. Câsiye, 45/24.
53 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIV, 68.

görme sıfatı vardır, buna mukabil insanda da görme özelliği bulunmaktadır. Fakat Allah'ın görmesi insanınki gibi değildir. O'nun görmek için, insan gibi göze ihtiyacı yoktur. Allah'ın gazabı vardır, kulda da benzer özellik daha farklı bir şekilde, O'nun celal sıfatının bir yansıması olarak bulunmaktadır. Bu bilgiden hareketle Bakara, 2/205. âyette, insanın diğer insan toplumlarını, kültürlerini, ekinlerini ve nesillerini yok etmeye çalışan bir yapıda tasvir edilmesi hadisesini, böyle bir tecellinin kuldaki tezahür şekli olarak değerlendirebiliriz.

Helâk âyetlerinde bazen failin insan olabileceğini söylemiştik. Bu bilgiden hareketle, Allah'ın sıfatlarının insanda soluk bir vasıf veya son derece eksik bir taklit olarak yer alabileceğini var sayarsak, Allah'ın helâk edici vasfının kullarındaki soluk yansımasını; insanın insan toplumlarını, kültürlerini, ekinlerini ve nesillerini yok etmeye çalışan bir yapıda tasvir edildiği Bakara, 2/205. âyette görebiliriz.

Helâkın, if'âl babı dışında kalan sekiz âyetteki kullanımında ise sülâsî kök kullanılmıştır.

Kur'ân'da helâk kökünün if'âl babından kullanıldığı altmış âyetten geriye kalan sekiz âyette ise sülâsî kök kullanılmaktadır. Bu sekiz âyette ise zengin bir anlam örgüsüyle karşılaşmaktayız. Bunlar da; güç ve kuvvetin yok olması,[54] her şeyin (bütün canlıların) yok olması,[55] cihadın madden desteklenmemesi durumunda İslâm toplumları için oluşturacağı tehlike,[56] insanın küfre düşmesi[57] ve insanın ölüp gitmesi[58] gibi anlamlardan oluşmaktadır. Bütün bunlar, helâk kökünün sülâsî kullanımda sekiz defada, beş farklı anlamda kullanıldığını göstermektedir.

Kur'ân'da, Allah'ın kişi ve toplumları yok edip cezalandırması anlamındaki helâk manası, sülâsî (هلك) kökten değil de rubâî (اهلك) fiilden türetilmiştir. Çünkü sülâsî kök (هلك), lâzım bir fiildir. Helâkta ise fiil-fail-mef'ûl üçlüsünün birbiriyle yakın bir ilişkisi söz konusudur. Bu anlam da, Arap dilinde ancak rubâî kök olan أَهْلَكَ fiili ile ifade edilebilir.

---

54 Bkz. Hâkka, 69/29.
55 Bkz. Kasas, 28/88.
56 Bkz. Bakara, 2/195; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, 1/337; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts., 1/218.
57 Bkz. Enfâl, 8/42.
58 Bkz. Nisâ, 4/176; Mümin, 40/34.

2) Kur'ân'daki Anlamları

"He-le-ke" kökünün yer aldığı âyetlerde helâkın, genel olarak şu anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Bunların bir kısmını daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağız:

1. Bir şeyin, başkasında bulunmasına rağmen senin elinden çıkıp gitmesi,[59] kaybolması, zail olması, yok olması.[60]

2. Bir şeyi şekil değişikliğine uğratarak ve ifsat edip bozarak yok etmek.[61] Bu tür helâkı, bir şeyin değişime ve bozulmaya uğraması, olarak da tanımlayabiliriz.

وَاِذاَ تَوَلَّي سَعَي فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهاَ وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لاَيُحِبُّ الْفَسَادَ "*İş başına geçtiği zaman yeryüzünde fesat çıkartıp, ekinleri tahrip edip, nesilleri de **bozarak yok** ediyor.*" (Bakara, 2/205) âyetinde bozguncu kimselerin, toplumu ayakta tutan temel iki unsuru yok etmeye yönelik tavırları haber verilmektedir.

Âyette yer alan helâk kökü, önü ve arkası fesâd kelimesiyle örülü bir zeminde kullanılmıştır. Bu durum, helâk'ın fesâd anlamına yakın bir manada kullanıldığını veya fesadın farklı boyutlarda bir açılımının olabileceğini göstermektedir. Bu durumda helâk, fesat'la yakın bir bağa sahip bir kelime konumundadır. Fesâd ise, bozulmayı ve kokuşmayı ifade eder. Burada fesâd eylemini gerçekleştiren, helâk kökünde olduğu gibi insandır. Dolayısıyla, âyette tasvir edilen kimsenin vasfı; yeryüzünde bozgunculuk çıkartmak, insan neslinin fiziki olarak hayatta kalmasını sağlayan ekinleri ve nesilleri bozarak yok etmek, bir diğer anlamıyla insanoğlunun manevi varlığını temsil eden hars'ı yani kültürünü yok ederek onları kimliksiz başlar haline getirmek ve böylece insanlığın kendi kendine ortadan kalkmasını sağlamaktır.

هَلَكَ الطَّعَامُ "Yemek helâk oldu." cümlesinde de aynı bozulma anlamı vardır. Yemeğin helâk olması, onun bozulmuş olduğu anlamına gelmektedir.[62]

---

59 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
60 Bkz. Hâkka, 69/29.
61 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
62 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

3. Helâkın bir diğer anlamı da "ölmek"[63] veya "öldürmek"tir.[64]

4. Bir şeyin dünyadan yok olması, varlığının ortadan kalkması.[65] Helâkın Kur'ân'daki bu anlamı, lügat anlamıyla aynıdır.[66]

Bu anlam, Kasas sûresinde şu şekilde kullanılmaktadır:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ "*O'nun Zâtından başka her şey* ***yok olacaktır.***" (Kasas, 28/88)[67]

5. Helâkın en önemli anlamlarından biri **azab ederek öldürmek**tir.[68] Bu anlamda Kur'ân'da çok sayıda âyet vardır.

6. Helâkın bir anlamı da kınanarak ve lanetlenmiş olarak ölmektir. Bu anlam kafirlerin ölümü için geçerlidir. Çünkü kafirler, dünya nimetlerine karşı büyük bir hırs, arzu ve tamah beslerler. Onlar için hayat sadece bu dünya için söz konusu olduğundan ölüp gittiklerinde, gözleri arkada kalır. Onlar öldüklerinde, aslında diğer insanlar gibi Allah tarafından sadece öldürülmekle kalmazlar; dünyadaki diğer canlıların onlara yönelik lanetleri kıyamete kadar devam eder. Ayrıca onlar için ahirette de devamlı bir azap söz konusudur.[69]

7. Helâkın bir anlamı da korku ve fakirliktir.[70]

3) Helâk Kökünün Kullanılmakta Olduğu Altmış Sekiz Âyet İçerisinde Öne Çıkan Anlamlar

a) Allah'ın birey ve toplumları, ilâhî bir cezaya çarptırarak tamamen ortadan kaldırması, yok etmesi

Bu, Kur'ân'da helâk kökünün ve helâk kavramının en çok kullanıldığı anlam olup, aynı zamanda Kur'ân'da yer alan "en büyük helâk"[71] çeşididir.

Kur'ân'da helâk denen olguyu anlatan en kapsamlı kelime, helâk

---

63 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
64 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.
65 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
66 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 20; Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.
67 Âyetin bahsettiği yokluğun niteliğiyle ilgili olarak bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 21; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 206.
68 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240; ayrıca bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
69 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.
70 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.
71 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

kökündür. Çünkü helâk kökü, helâk edilen birey ve toplumların tek tek helâk edilmesini değil de, helâk edilen birçok toplum ve yerleşim biriminden genel olarak haber vermektedir. Bunun yanı sıra az da olsa bazı kavim ve kişilerin helâk edilişlerini anlatmak için de kullanılmıştır.

Helâk kökünün yok etme anlamına geldiği âyetlerde çoğunlukla karye ve karn kelimeleri ile birlikte kullanılması, helâk kavramının en geniş ve en çerçeveli kelimesinin helâk kökü olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü helâk anlamına gelen diğer kelimeler,[72] ya belirli kişi ve kavimlerin helâk oluş şekillerini ya da daha dar çerçeveli helâk anlamlarını içermektedir.

Helâk kökünün Kur'ân'da bezen ülkelerin ve yerleşim birimlerinin (karye-kurâ)[73] bazen de değişik toplumların (karn-kurûn)[74] helâkını ele alan bir formda kullanıldığını görmekteyiz. Helâk kökü, helâk kavramının en geniş kullanım alanına sahip kök olduğu için, az da olsa daha farklı formlarda[75] da Kur'ân'da yer almıştır.

---

72 Helâk anlamına gelen diğer kelimeleri, daha sonra "Helâk Anlamında Kullanılan Benzer Kelimeler" bölümünde alfabetik olarak inceleyeceğiz.

73 وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا "*Nice ülkeler var ki, biz onları helâk ettik.*" (A'râf, 7/4); وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ "*Nice ülkeyi helâk ettik.*" (Kasas, 28/58)

"Kem: كَمْ" lafzı, Arap dilinde normal durumlarda bir şeyin sayısını bildirmek için kullanılır. Fakat bazı durumlarda bu lafız, haberiyye olarak bir şeyin durumunu bildirmek için kullanılır. Böyle bir durumda "kem" ile o şeyin sayısı değil de, o şeyin çokça yapılmış olduğu veya birçok kez meydana gelmiş olduğu (kesret) anlatılır. (Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991, II, 426);
فَكَأَيِّ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا "*Birçok ülkeyi helâk ettik.*" (Hacc 22/45; Muhammed 47/13); وَماكَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَي "*Rabbin, ülkeleri helâk edici değildir.*" (Kasas, 28/59); وَماكُنَّا مُهْلِكِى الْقُرَي "*Biz, ülkeleri helâk edici değiliz.*" (Kasas, 28/59); وَماكَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَي "*Rabbin ülkeleri helâk edici değildir.*" (Hûd, 11/117); وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ "*Biz hiçbir kenti helâk etmedik ki…*" (Şuara, 26/208); قَالُوا اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْل هَذِهِ الْقَرْيَة "*(Melekler): Biz bu ülke halkını helâk edeceğiz, dediler.*" (Ankebût, 29/31). Karye kelimesiyle ilgili başka misaller için bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Karye" ve "he-le-ke" md.

74 وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ "*Onlardan önce nice nesiller helâk ettik.*" (Meryem, 19/74, 98; Kâf, 50/36); وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ "*Onlardan önce nice nesiller helâk ettik.*" (Sâd, 38/3; En'âm, 6/6); وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ "*Nice nesilleri helâk ettik.*" (İsrâ, 17/17); وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ "*Sizden önce nice nesilleri helâk ettik.*" (Yunus, 10/13); Karn kelimesiyle ilgili başka âyetler için bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Karn" ve "he-le-ke" md.

75 اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ "*Öncekileri helâk etmedik mi?*" (Mürselât 77/16); فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ "*Onları, günahları sebebiyle helâk ettik.*" (En'âm, 6/6);وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا اَشْيَاعَكُمْ "*Andolusun biz, sizin benzerlerinizi hep helâk ettik.*" (Kamer, 54/51)

Birçok birey ve toplumun helâk edilişi için, Kur'ân'da helâk kökü kullanılmamıştır. Bunun yerine bu birey ve toplumların helâk oluşları başka kelimelerle ifade edilmiştir. Örneğin, Nuh ve Şuayb kavimleri, Ashâb-ı Ress ve Ashâb-ı Uhdûd gibi büyük toplumların helâk edilişleri için helâk kökü kullanılmamıştır. Bunun gibi bazı bireylerin helâk edilişleri için de yine Kur'ânda helâk kökünün kullanılmadığını gözlemlemekteyiz.

Helâk edilmeleri, helâk köküyle bildirilen birey ve toplumlar:

Helâk kökü, Âd kavmiyle ilgili olarak وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عاَداً الأُولَى "*Önceki Âd kavmini o helâk etti.*" (Necm, 53/50)[76] şeklinde; Semûd kavmiyle ilgili olarak فَاَماَّ ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاَغِيَةِ "*Semûd kavmi zorlu (bir sarsıntı) ile helâk edildi.*" (Hâkka, 69/5) şeklinde; Lût kavmiyle ilgili olarak قَالُوا اِنَّاَ مُهْلِكُوا اَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ "*(Elçiler): Bu ülkenin halkını helâk edeceğiz.*" (Ankebût, 29/31) şeklinde; Ashâb-ı Sebt'le ilgili olarak لِمَ تَعِظون قَوْماً اللهُ مُهْلِكُهُم "*Allah'ın helâk edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?*" (A'râf, 7/165) şeklinde; Firavun ve yandaşlarıyla ilgili olarak فَكَذَّبُوهُماَ فَكاَنُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ "*O ikisini yalanladılar ve helâk edilenlerden oldular.*" (Muminun, 23/48)[77] şeklinde; Tübba' kavmiyle ilgili olarak اَهْلَكْناَهُمْ اِنَّهُمْ كاَنُوا مُجْرِمِينَ "*Onları yok ettik. Çünkü onlar suç işlediler.*" (Duhân, 44/37) şeklinde kullanılmıştır.

Helâk köküyle helâk kavramına kazandırılan anlamda öne çıkan bir konu da; bu tür âyetlerle çoğunlukla insanların helâk hadisesine dikkatlerinin çekilmiş olmasıdır. Helâk kökü, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, helâk olan birey ve toplumların helâk oluş şekillerine ya da helâk çeşitlerine dikkat çekmekten çok, birçok şahsın ve birçok toplumun Allah tarafından helâk edildiği hususu üzerinde yoğun bir şekilde durmaktadır. Helâk kökünün bu anlamda kullanıldığı pasajlarda; kendilerinden önceki birçok toplumun,[78] vahyin muhatapları olan kimselerin benzerlerinin,[79] etraflarındaki nice yerleşim biriminin,[80] onlardan daha güçlülerinin[81] ve

---

76 Benzer âyetler için bkz. Şuarâ, 26/139; Hâkka, 69/6.
77 Benzer başka bir âyet için bkz. Enfâl, 8/54.
78 Bkz. En'âm, 6/6; Yunus, 10/13; Meryem, 19/74, 94; Tâhâ, 20/18; Secde, 32/26; Sâd, 38/2.
79 Bkz. Kamer, 54/51.
80 Bkz. Ahkâf, 46/27.
81 Bkz. Zuhrf, 43/8.

zulmedenlerin[82] helâk edildiği bildirilmekte, ayrıca bu ifadeler değişik vesilelerle tekrar tekrar gündeme getirilmekte ve böylece insanın dikkati, Allah'ın önceki toplumları helâk ettiği gibi sonrakileri de helâk edebileceği hususuna çekilmektedir.

b) Sahip olunan bir şeyin elden çıkıp gitmesi, yok olması, zail olması, kaybolması

Bunun en güzel örneğini Hâkka Sûresi'ndeki şu âyet oluşturur: هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَه "*Gücüm (saltanatım) benden yok olup gitti.*" (Hâkka, 69/29)

Müfessirler âyetteki helâk (هلك) kelimesini değişik kelimelerle tefsir etmişlerdir. İbn Abbas, âyeti, "delilim kayboldu, yok oldu" şeklinde yorumlamış ve هلك kelimesini ضلّ (kayboldu, yok oldu) kelimesi ile açıklamıştır.[83] Zemahşerî de bunu بطل (geçersiz oldu, hükümsüz oldu) kelimesiyle izah etmiştir.[84] Farklı tefsirlere baktığımızda âyetteki helâk kelimesinin zengin sayılabilecek sayıda değişik kelimeyle tefsir edildiğini görmekteyiz. Bunlar arasında زال (sona erdi),[85] ذهب (geçip gitti),[86] عدم (olmama, yokluk, bulunmama),[87] فقد (kaybolma, kaybetme)[88] gibi kelimeleri sayabiliriz.

Sahip olunan her tür güç ve kuvvetin elden çıkıp anlamsız hale gelmesi, âyette helâk kelimesiyle irtibatlandırılarak ifade edilmiştir ki bu da, helâkın aslında yok olma, son bulma, nihayete erme anlamını pekiştirmektedir.[89]

82 Bkz. Kehf, 18/59; Hacc, 22/45.

83 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 604; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *Zâdü'l-Mesîr*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, VIII, 353; Bursevî, İsmail Hakkı (1137/1724), *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985, X, 145;

84 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 604; ayrıca bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 49; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, X, 145.

85 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 353.

86 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 62; Merâğî, Ahmed Mustafa (1945), *Tefsîru'l-Merâğî*, I-X, Dâru'l-Fikr, ts., X, 59.

87 Muasır müfessirlerden İbn Âşûr, bu âyetteki helâk kelimesini izah ederken عدم kelimesini kullanır ki bu da, "olmama, yokluk, bulunmama, mahrumiyet" gibi anlamlara gelmektedir. Buna göre âyetteki "gücün (hakimiyetin) helâk olması", o güç ve saltanattan "faydalanamamak" anlamına gelmektedir. Bkz. İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir (1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XV, Dâru Suhnûn li'n-Neşri ve't-Tevzî', Tunus, 1997, XIV, 136.

88 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, XXIX, 98.

89 Bkz. "Arap Dilinde Kullanımı" blm.

Helâk kökünün kullanılmakta olduğu bu âyet, aslında kıyamet günü mahşerde kitabı sol elinden verilen kimsenin ruh halini yansıtmaktadır. Bu durumu birkaç âyet önce zikredilen "*Kitabı sol tarafından verilen ise der ki: Keşke bana Kitabım verilmeseydi. Şu hesabımı hiç bilmemiş olsaydım. Keşke (ölüm) işimi bitirmiş olsaydı!*" (Hâkka, 69/25-27) şeklindeki ifadeler özetlemektedir. Dünya hayatını Allah'a isyan ederek geçirip ahiret için hiçbir yatırımda bulunmayan, hatta ölümü akla gelebilecek en nefret edici şey olarak gören[90] böyle bir kimse, mahşer günü defteri eline solundan verilip perişan olanlardan olduğunu anlayınca kendi haline hayıflana hayıflana "keşke dünyadaki ölümüm benim sonum olaydı da bir daha dirilip bunları görmeyeydim" türü ifadeler söyleyecektir.[91] O gün bazı şeylerin gerçekliğini anlayacak, helâl haram demeden, hak hukuk tanımadan biriktirdiği malları ve bu sayede toplum nezdinde ulaştığı sosyal statüsüyle elde ettiği güç, kuvvet, saltanat ve hükümranlığın anlamsızlığını gördüğünde "*Malım bana hiçbir yarar sağlamadı. Gücüm (saltanatım) benden yok olup gitti.*" (Hâkka, 69/28-29) diyecek ama, bunların ona bir faydası olmayacaktır.

Âyetle ilgili bazı tefsirlerde yer alan şu nükteli öyküyü Elmalılı merhumun kaleminden aktaralım: "Adududdevle lakabını almış olan Fena Hüsrev b. Büveyh şu şiiri söylemiş:[92] "Dolu kadehlerden içmek her zaman değil, ancak yağmurlu havada ve bir seher vakti cariyelerin şarkıları içinde, saz telleri arasında ... şarap sundukları bir sırada olur. O zat ki devletin pazısı ve Rüknüddevle'nin oğlu Adududdevle, padişahlar padişahı ve kaderi yenen "ğallabu'l-kader"dir.

Kendisine "ğallâbu'l-kader" yani "kaderi yenen" demişti. Fakat çok geçmeden delirmiş ve dili bu âyetten başkasını söylemez olmuş, "*Malım hiçbir işime yaramadı, saltanatım yok olup gitti.*" diye diye can verip gitmişti."[93] Bu şekilde âyette, güç ve kuvvetin kaybolması, otorite,

---

90 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 100; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 417.

91 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 100; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 352-353.

92 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 49: ليس شرب الكاس الا في المطر وغناء من جوار في سحر عضد الدولة وابن ركنها ملك الاملاك غلاّب القَدَر

93 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 317-318; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 604; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIX, 49.

hakimiyet ve saltanatın elden çıkması, dayandığı delilin hükümsüz olması anlamı vurgulanmaktadır.[94]

Helâkın bu anlamda Kur'ân'da kullanılması değişik sahnelerde canlandırılmıştır. Bunlardan birinde, hicret edemeyip Mekke'de mecburen kalan Müslümanlar "*Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!*" (Nisâ, 4/75) diye Allah'a dua ve niyazda bulunurlar. Allah Tealâ da Mekke'yi Peygamber'ine fethettirerek oradaki Müslümanlara zulmeden kafirlerin hükümranlığına son verir. Bu şekilde kafirlerin güç ve kuvvetleri ellerinden alınır. Artık sözleri geçmez hale gelirler.

İslâm'ın genel hatlarıyla fetih ve cihad diye isimlendirdiği bu ve benzeri olaylar, bir yönüyle helâk kavramının; "gücün, kuvvetin, saltanatın, özgürlüğün, istediği gibi hareket edebilmenin, söz sahibi olmanın, yetki gücünü kullanmanın v.b. hakların bir insan veya bir toplumun elinden alınması" şeklindeki anlamının gerçekleşmesini sağlamaktadır. Cihad ve fetih ile, bu şekilde "*Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzü altüst olurdu.*" (Bakara, 2/251) hükmü gereğince Allah, bir kısım kulları vasıtasıyla kafirlerin saltanat ve hükümranlıklarına nokta koymakta, onların yeryüzündeki hakimiyetlerine son vererek bu anlamda helâk olmalarını sağlamaktadır.

Kur'ân'da başka bir örnekte ise işin bu yönüne, Dâvûd'un (aleyhisselâm) Calut'u öldürmesi olayı anlatılırken, "*Allah Dâvûd'a hükümranlık… verdi.*" (Bakara, 2/251) ifadeleriyle temas edilmekte, Calut'un öldürülmesiyle daha önce elinde bulundurduğu güç, kuvvet ve hakimiyetinin sona erdirildiğine, buna ilaveten bu hakimiyetin Dâvûd'a verilişine vurgu yapılmaktadır.

c) Üç grup insanın bulunduğu toplum içerisinde biri hariç, diğerlerinin helâk edilmesi

Cumartesi gününün kutsiyetine önem vermeyerek o gün yasaklanmış işler yapan Karye (kasaba) halkı içerisinde meydana gelen bir hadiseden bahseden âyette şöyle buyrulmaktadır:

---

94 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 604; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 353; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX; 101; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 317-318.

وَاِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنهم لِمَ تَعِظون قَوْماً اللّٰهُ مُهْلِكُهُم او مُعَذِّبُهُم عَذاَباً شَدِيداً "*İçlerinden bir topluluk: 'Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?' dedi.*" (A'râf, 7/164)

Âyette kendilerinden bahsedilen kasabanın, Medyen veya Taberiyye ya da Medyen ile Tur arasında bulunan Eyle olduğu söylenmektedir.[95]

Âyet, "Söz konusu şehirde 'üç çeşit'[96] insan olduğunu göstermektedir. Birinciler, ilâhî kanun ve düzenlemelere açıkça ve küstahça karşı gelenlerden oluşan grup. Bunları, ilâhî kanunlara bizzat karşı gelmeyen, fakat dini değerlere karşı gösterilen yıkıcı hareketlere sessiz kalan ve birinci gruba nasihat edenlere de 'o kanun tanımazlara herhangi bir nasihatte bulunmanın hiçbir yararı yoktur' diyen insanlar izlemekte. Son grup ise, son derece cesaret ve vakar ile şereflenmiş ve ilâhî kanuna açıkça karşı gelmeye hiçbir müsamaha gösteremeyen yukarıdaki iki grubun dışında kalan diğer insanlardır. Bunlar, o kanuna aykırı hareket edenleri belki doğru yola yeniden dönerler diye veya en azından bu zalimleri uyarmak konusunda üzerlerine düşeni yaptıklarını, Rableri katında gösterebilecekleri bir amelleri olsun diye, onları iyilik yapmaya ve kötü işlerden uzak durmaya çağırırlar. Ve Allah'ın korkunç belâsı o şehre geldiğinde bu cezadan kurtarılmış olanlar sadece bu son gruba mensup olanlardı. Kur'ân'a göre, bizzat kötülüğün ortadan kaldırılmasına çalışmış oldukları için onlar, gelen bu afetten kurtarıldı. Diğer iki grup ise, günah işleyenlerden sayılmak sûretiyle ve suçlarının yapısı ve yaygınlık derecelerine göre cezalandırıldılar."[97]

Sahabeden İbn Abbas'ın (radıyallahu anh) bu âyeti okuduğunda ağladığı rivayet edilmektedir. Ayrıca o, dini değerlere, ilâhî olan her şeye pervasızca saldıran inkârcıların bu tutumları karşısında sessiz kalan ve hiçbir aksiyonda bulunmayan gurup için; "insanları kötülükten vazgeçirmek için bir şey yapmayıp sessiz kalan bu kimseler, helâk edildiler."[98] değerlendirmesinde bulunmuştur.

---

95 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, 1/331; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 170; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 276; Beyzâvî, *Envâr*, 1/337, III, 67; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 128; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 156.

96 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, 1/331.

97 Mevdudî, *Tefhim*, II, 107.

98 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 33.

Diğer taraftan "Bazı müfessirler ikinci grubun, kurtarılan insanlar arasında mı yoksa cezalandırılanlar arasında mı olduklarının kesinlikle söylenemeyeceğini ifade ederler… Allah'ın kanununa pervasızca karşı gelindiği şehrin, kötülüğe karşı koyanların dışındaki tüm ahalisini O'nun azabı yakalamıştır. Demek ki, bir kimse sadece Allah'ın şeriatına karşı gelmemek ve pasif kalmakla kurtulamaz, aksine fazileti hakim kılmak ve fenalığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü bizzat ortaya koymalıdır. Bu, Kur'ân'ın diğer bölümleri ve hadislerle de desteklenmektedir. Çünkü toplumsal suçlarla ilgili Allah'ın sünneti budur. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor: '*(Öyle) bir fitneden sakının ki, o aranızdan yalnız haksızlık edenlere ulaşmakla kalmaz.*' (Enfal, 8/25)"[99]

Bu topluluğa verilen ceza, çok aşağılayıcı bir nitelikte olmuştur. Hayvanlar içerisinde insana en çok benzeyen, ancak insanla hiçbir ortak özelliği bulunmayan maymuna çevrilmişlerdir. Böyle bir cezaya çarptırılmaları yaptıkları iş sebebiyle olmuştur. Onların yaptıkları hileli işin, nasıl ki görünüş bakımından gerçek gibi görünse de, gerçekle ve hakikatle hiçbir alakası yoksa; maymun da görünüş itibariyle insana benzese de insanla hiçbir ortak özelliğe sahip olmayan bir mahluktur. Bu sebeple onların cezası, yaptıkları amelin cinsinden seçilmiştir.[100] Bu durum iki âyet sonrasında şöyle açıklanmıştır: "*Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara, '**aşağılık maymunlar** olun!' dedik.*" (A'râf, 7/166)

d) Cihad'ın terk edilmesi (özellikle maddi açıdan desteklenmemesi) sebebiyle İslâm toplumunun içine düştüğü tehlikeli durum

Konuyla ilgili âyette Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:

وَلاَتُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَي التَّهْلُكَةِ "*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*" (Bakara, 2/195)

"Tehlüke: التَّهلُكَة" kelimesi, "helâk: هَلاَك" gibi "Heleke: هَلَكَ" fiilinin bir mastarı olduğundan, "helâk" mastarı ile anlaşılan anlamlar, "tehlüke" mastarı ile ifade edilenden farklı olmamış olur.[101] Ancak helâk mastarı-

---

99 Mevdudî, *Tefhim*, II, 108.

100 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/106. (مسخهم الله إلى صورة القردة وهي أشبه بالأناسي في الشكل الظاهر وليست بإنسان حقيقة فكذلك أعمال هؤلاء وحيلتهم لما كانت مشابهة للحق في الظاهر ومخالفة له في الباطن كان جزاؤهم من جنس عملهم)

101 Tehlüke ile helâk arasında fark olmadığından, her ikisi de aynı anlama gelmektedir. (Buhârî, Tefsîru Sûre 2, 31)

nın tersine tehlüke mastarı, Kur'ân'da sadece bir yerde kullanılmıştır. Bu kullanımda, Allah'a savaş açan bir gürûhun gerçekleşmiş helâk akıbetinden değil de, bunun yerine Müslüman kimliğini benimsemiş insanlara yönelik bir ikaz ve uyarı konu edinilmiştir. Kur'ân burada helâk kavramını, imansız kavimler hakkında uygulanan sünnetullah alanından, iman ehlini içine alan sünnetullah uygulaması alanına aktarmıştır. Kelimenin geçmişi anlatan[102] kapsam alanı, geleceği anlatır hale dönüşmüştür.

Helâk kavramı bu âyette, müminleri helâke düşmeme konusunda uyarırken, vurgulanan esas nokta, ilâhî azapla cezalandırılma değil, gerekli tedbiri almamaları durumunda kendi sonlarını kendilerinin hazırlayacakları konusudur. Zeccâc'ın (310/922) ifadesiyle bu âyette müminlere hitaben "Kendinizi helâke götürecek işleri yapmayınız."[103] genel prensibi ortaya konmaktadır. âyette üzerinde durulan "harcama yapma" konusundaki emri yerine getirmeyen iman sahiplerini bekleyen tehlike (diğer kullanımıyla helâk), kendi sonlarını getirecek ve bir şekilde yok olup gitmelerine sebep olacak helâk şeklidir.

Düşülmemesi istenen helâk şeklinin âyette nasıl ele alındığına ve tefsirlerde nasıl yorumlandığına bir bakalım:

Âyette yer alan "tehlüke" hariç, tüm kelime ve gruplar açık, sade ve anlaşılır bir anlam yapısına sahiptir. Bu sebeple âyetin tefsirini yapan eserler, genelde bu "tehlüke" kelimesinin ne anlama geldiği konusu üzerinde durmuşlardır. Nitekim en hacimli olması yönüyle en eski tefsir kabul edilen Taberî Tefsiri, sayfalarca bu kelimenin anlamıyla ilgili rivayetlere yer vermiştir. Bu rivayetlerin çoğu, âyetteki "tehlüke" kelimesinin "Allah yolunda infak etme (verme, harcama yapma)"[104] konusuyla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Buhârî (256/870) de, âyetin "harcama yapmak" konusuyla ilgili olduğunu söylemektedir.[105]

Dahhâk'a dayandırılan "Tehlike, kişinin kendisini ve malını Allah yolunda cihad uğruna feda etmekten (infak) geri bırakması (bunları

---

102 Nazil olduğu an itibariyle.

103 Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 363.

104 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 202.

105 Buhârî, Tefsîru Sûre 2, 31: (نزلت في النفقة); ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 361; "İbn Abbas: Tehlike, Allah'ın azabıdır." Bu azap da Allah yolunda harcama yapmayı (infâk) terk eden kimsenin ahirette karşılaşacağı ceza şeklinde olacaktır. (Taberî, el-*Câmi'u'l-Beyân*, II, 202)

yapmaması)dır."[106] görüşü, konuya bu açıdan bakanların düşüncelerini özetler mahiyettedir. İbn Abbas,[107] İkrime (105/723)[108] ve Katâde (117/835)[109] gibi ilk müfessirlerden de benzer rivayetler yapılmıştır. âyeti bu bakış açısıyla değerlendiren Hasan el-Basrî (110/728) de, konuyla ilgili kanaatini şu ifadelerle ortaya koymuştur: "Allah, onlara Allah yolunda harcama (infak) yapmayı emretti ve Allah yolunda harcama yapmayı (infak) terk etmenin ise 'tehlike' olduğunu haber verdi."[110]

Böylece âyette ön plana çıkan konu, âyetin ilk kelimesinde "وَاَنْفِقُوا" ile belirtilen Allah yolunda harcama yapması ve bunu terk ederek kişinin kendisini tehlikeye atmamasıdır. Nesefî'nin (710/1310) belirttiğine göre bu açıdan bakıldığında Allah yolunda harcama yapmamak, bu âyete göre bir helâk sebebi olarak ortaya çıkmaktadır.[111] Ancak, Allah yolundaki harcamanın nasıl yapılacağı ile ilgili farklı görüşler ortaya konmuştur.

Allah yolunda harcama yapın emri, cihad ve benzeri her tür davranışı içine alan ve Allah uğruna yapılan tüm harcamaları kapsayıcı genel bir emir niteliğindedir. Bu âyet değişik anlamları ihtiva edebilecek geniş çerçeveli bir yapıya sahip olmasına rağmen, sahabenin ve ulemanın da belirttiği gibi burada ön plana çıkan konu, cihad yolunda harcama yapmaktır. Her ne kadar âyet insanın kendisini görerek tehlikeye atması,[112] günlük harcamalarında müsrif davranması,[113] cimri olması,[114] günahkar bir kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit keserek iyice günahlara dalması sebebiyle ahiret hayatını tamamen karartması, bu şekilde "uhrevî bir helâk"a kendini

---

[106] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 202.
[107] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 201, 202.
[108] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 201.
[109] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 201.
[110] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 202.
[111] Bkz. Bakara, 2/195. âyeti tefsir ederken Nesefî, konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir: âyet, "Allah yolunda harcama yapmanın terk edilmesini yasaklamaktadır. Çünkü, bu bir helâk sebebidir." (Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I-IV, ts., 1/95)
[112] Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 361, 362.
[113] Beyzâvî, *Envâr*, 1/478; Nesefî, *Medârik*, 1/95.
[114] Beyzâvî, *Envâr*, 1/478.

sürüklemesi[115] gibi anlamlara gelse de[116] nuzûl sebebi olarak anlatılan elde mevcut malzemeye göre âyet, önceliği cihad yolunda harcama yapmaya vermektedir. İslâm toplumunda bunun gerçekleşmesi için de konuyu helâk ile irtibatlandırarak, konunun ne denli bir öneme sahip olduğu ortaya konmuştur. Nitekim "Kendinizi tehlikeye atmayın" şeklindeki ilâhî yasağın, "kıtal" âyetleri denilen savaş âyetlerinden sonra Kur'ân'da yer almış olması, bu tehlikenin cihadı terk etme durumunda ortaya çıkacak bir tehlike olduğunu[117] net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu âyetin iniş tarihi de, bize bu konuda ışık tutacak niteliktedir. Çünkü hicretin onuncu yılında inen bu âyet,[118] Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de belirttiği gibi, İslâm'ın iyice kuvvetlendiği, sınırlarının genişlediği ve Hz. Peygamber'in İslâm toplumu içerisinden ayrılmasının yaklaştığı bir ortamda sahabenin gündemine gelmiştir. İnsanlarda, İslâm'ın başlangıcındaki endişenin yerini özgüven almış, topraklar genişlemiş, düşman daha uzaklarda kalmış ve İslâm ordusuna birçok yeni insan katılmıştı. İşte bütün bunlar, Kur'ân'ın ilk muhatapları arasında gönüllerde var olan ilk dönemdeki cihad heyecanında bir azalmaya sebep olmuştu. Dünya sevgisi, mal-mülk edinme düşüncesi cihad anlayışında olumsuz etkiler oluşturmaya başlamıştı ki; İslâm toplumunu sonuçta helâk edebilecek bu tehlikeye, vahiy kanalıyla hemen önlem alındı: "Ey İslâm toplumu! Dünya hayatı, mal-mülk edinme ve başka uğraşılar sizi cihad düşüncesinden, cihada hazırlanmaktan, cihad ordularına destek vermekten alıkoymasın! Böyle yaparsanız varlığınızı tehlikeye atmış olursunuz. Bu tehlike de sizi yok edip bitirir, belki de tarih sahnesinden silinmenize sebep olur." İşte İslâm toplumuna bu mesaj verilmek istendi.

Muasır müfessirlerden Merâğî, bu âyeti tefsir ederken, âyetin sadece savaşla ilgili yönüne temas etmiş, yukarıda bahsettiğimiz muhtemel manalarından hiçbirine yer vermemiştir. Bu tavrıyla o, âyetin sadece cihad konusundaki bir tehlikeden söz ettiğini dolaylı olarak anlatmak istemiştir.

---

115 Havvâ, Sa'îd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, Kahire, 1989, 1/448; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 203.

116 Diğer yorumlar için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 361-363; Beyzâvî, *Envâr*, 1/478.

117 Havvâ, *el-Esâs*, 1/447.

118 Bâzergân, *Nuzûl Süreci*, s. 135.

O, âyeti şöyle yorumlamıştır:[119] "İslâm'ın her açıdan müdafası için harcama yapın. Silah ve teçhizat satın alın." "Allah yolunda ve O'nun dinini kıyamete kadar hakim kılmak için sahip olduğunuz mallarınızı harcamaz ve bütün gücünüzle düşmana karşı hazırlık yapmazsanız kendinizi helâk etmiş olursunuz…" Bir başka muasır Kur'ân alimi Sâbûnî ise, âyeti şu ifadelerle tefsir etmiştir: "Allah yolunda mal ve canı ortaya koyarak harcama yapmayı ve cihad etmeyi terk etmek, bir helâk sebebidir."[120]

Ülkemiz müfessirlerinden Süleyman Ateş ise, bu âyeti tefsir ederken şu ifadelere yer vermiştir: "Savaşla ilgili âyetlerin ardından gelen bu âyet, savaş masraflarını karşılamak için Müslümanları, Allah için mal-para vermeğe teşvik etmektedir. Çünkü savaş, paraya dayanır. Mali destek olmadan savaşı sürdürmek mümkün değildir. Savaş masraflarının, Müslümanlar tarafından karşılanması gerekir. Şayet Müslümanlar cimrilik eder, savaş masraflarını karşılamazlarsa kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmış olurlar. Çünkü kendilerinden güçlü ordulara yenilip perişan olurlar."[121]

Bir diğer muasır müfessir olan Seyyid Kutub ise, konuyla ilgili şu yorumu yapmaktadır: "Allah yolunda mali harcama yapmaktan sakınmak, nefsi cimrileştireceği için bireye; aciz, güçsüz ve zayıf bırakacağı için de topluma yönelik bir tehlike oluşturur."[122]

Diğer müfessirlerin de, eserlerinde konuyu ele alış tarzları bu durumu destekler niteliktedir. Yukarıda değindiğimiz Nesefî (710/1310), ayrıca Beyzâvî ve Kurtubî gibi alimler âyetin içerdiği muhtemel manalardan söz etmekle birlikte, ağırlıklı olarak âyetin, cihadı terk etmenin İslâm toplumunu düşüreceği helâk tehlikesini vurguladığını ortaya koymuşlardır.

Cihadı terk etmeyle ilgili benzer bir değerlendirmeye, Hz. Ebubekir'in (13/634) halife seçildikten sonraki hutbesinde dile getirdiği şu ifadeler arasında da rastlamaktayız: "Bir millet Allah yolunda cihad etmeyi bırakırsa, Allah onları zillete düşürür."[123]

---

119 Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, II, 93.
120 Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyân*, 1/218.
121 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 337-338.
122 Kutub, *fî Zilâl*, I, 192.
123 İbn Hişâm, *es-Sire*, IV, 286; ayrıca bkz. Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*,

Tirmizî'de yer alan Eslem Ebû İmrân'ın rivayet ettiği ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin, âyetin nuzûlu ile ilgili açıklamasına yer veren şu bilgiler hayli ilginçtir: "Bizler Rum şehrinde idik. Karşımıza Rumlardan oluşan oldukça kalabalık bir saf çıkardılar. Müslümanlardan da onların karşısına onlar kadar hatta daha büyük bir saf çıktı. Mısır'dan orduya katılanların başında Ukbe b. Âmir vardı. Ordunun komutanı ise Fudâle b. Ubeyd idi. Müslüman safından bir adam Rum safına doğru bir hücum yapıp, safın içine girdi. Bunun üzerine insanlar şöyle bağırdı. 'Sübhânellah. Bu adam kendi kendini tehlikeye attı.' Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî ayağa kalkıp şöyle dedi: 'Ey insanlar! Siz bu âyeti bu şekilde yorumluyorsunuz. Ancak bu âyet, biz ensar hakkında nazil olmuştur. Ne zaman ki Allah, İslâm'ı kuvvetlendirdi ve İslâm'ın yardımcıları çoğaldı, işte o zaman Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) arkasından gizlice birbirimize şöyle dedik: 'Mallarımız telef oldu. Halbuki Allah İslâm'ı kuvvetlendirip yardımcılarını da çoğaltmıştır. Artık bizler bundan böyle mallarımızın başında durup zayi olup gidenlerini yeniden düzenleyip yoluna koysak.' İşte Allah, aramızda birbirimize söylediğimiz bu sözleri reddetmek için bu âyeti indirmiştir."[124]

Özet olarak denebilir ki, Ebû Eyyüb el-Ensarî'nin anladığı anlama göre, âyetin bahsettiği "tehlike, çoluk çocuğunun ve malının yanında kalarak cihadı terk etmek"tir.[125]

Allah yolunda cihad, malın ve bedenin birlikte ortaya konmasıyla yapılabilen bir aktivitedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde âyette geçen "infak" kelimesi, sadece malı harcama anlamıyla sınırlı kalmamış, anlam alanı genişleyerek Allah yolunda bedenin ve canın harcanması anlamını da içerir bir yapıya dönüşmüştür.[126] Nitekim, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin âyeti

---

Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 85.

124 Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Tefsîru Sure 2, 19; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 361-362; ayrıca bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 204; Beyzâvî, *Envâr*, I, 478.

125 İbn 'Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali ed-Dımaşkî (880/1475), *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, (tah. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut,1998, III, 355.

126 Cihad konusuyla ilgili benzer bir âyette ise, müminlerin hem mallarını, hem de canlarını Allah yolunda feda etmeleri, mallarını ve canlarını vererek Allah'la bir alışveriş yapmalarından söz edilmektedir: "*Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığı satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler.*" (Tevbe, 9/111)

anlayış şeklini tekrar hatırladığımızda, fiilen cihadı terk etme düşüncesine yöneliş gösteren sahabenin bu durumunun, âyetin nuzûlüne sebep oluşturduğunu görmekteyiz.

İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte ise şöyle denilmektedir: "Siz 'îne (عِينَة) alış verişi yapar, sığırların kuyruğunu tutup ziraat yapmaya razı olur ve cihadı terk ederseniz, Allah üzerinize zilleti musallat eder. Sizler dininize tekrar dönünceye dek, Allah bu zilleti üzerinizden kaldırmaz."[127]

Cihad anlayışını unutup bağının bahçesinin bakımına, özetle dünya işlerine dalan, cihad edilmesi gereken bir zamanda menfaatini düşünerek ziraatıyla meşgul olan[128] Müslümanları, dünya hayatlarında hiç de hoş olmayan bir yaşam şekli beklemektedir. Allah, cihadı terk eden Müslümanları zillet içinde bir hayata mahkum eder. Böylece onlar zayıf, basit, değersiz, önemsiz, güçsüz hale dönüşürler. Başka toplumlar tarafından horlanırlar. Onlar dinin ruhuna uygun hareket etmeye başlayıncaya kadar, Allah onlardan bu zilleti kaldırmaz. Hadis metninde Müslümanların "'îne"[129] şeklindeki ticaretleri ve cihadı terk etmeleri, dinden çıkma (riddet) konumuyla eş tutulmuştur. Böylece olayın İslâm toplumu için ne kadar vahim bir durum oluşturduğu ortaya konmuş, bundan vazgeçmelerinin önemi vurgulanmış ve böyle davrananlar kınanmıştır.[130]

Cihadı terk eden Müslümanlara yönelik dünyadaki varlıklarının sonu olabilecek düşman belâsı ve buna ilaveten karşılaşacakları sefih hayat bir tarafa, onlar ahirette de bu sorumsuz davranışlarının cezasını çekecekler-

---

127 Ebû Dâvud, Buyû', 54; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa (458/1066), *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, I-X, (tah. Mahammed Abdülkadir 'Atâ), Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke, 1994, V, 316, hadis no. 10484: (إذا تبايعتم بالعينة وأخذتم أذناب البقر ورضيتم بالزرع وتركتم الجهاد سلط الله عليكم ذلا لا ينزعه حتي ترجعوا إلي دينكم); hadisin yorumu için bkz. 'Azîmâbâdî, Ebu't-Tîb Muhammed Şemsu'l-Hakk, *'Avnu'l- Ma'bûd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut, 1415, IX, 242-250; Akşit, Cevad, *Modern Ticaret Hukuku ve İslâm Ticaret Hukukunda Haksız Rekabet*, Erenler Matbaası, 1982, s. 29; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 59; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 344.

128 'Azîmâbâdî, *Avnü'l-Mabûd*, IX, 242.

129 "'Îne alışverişi, darda kalanın birinden veresiye bir şey satın aldıktan sonra, aynı satan adamın daha ucuza peşin geri alması şeklidir." (Akşit, *Modern Ticaret*, s. 29, 16. dipnot)

130 Bkz. Münâvî, Abdurraûf (1031/1621), *Feyzu'l-Kadîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, I-VI, Mısır, 1356, I, 314, 397.

dir. Onları bekleyen akıbet şudur: Cihadı terk etmeleri sebebiyle ayrıca, cehennem azabı şeklindeki helâkla karşılaşacaklardır.[131]

Bütün bu yorumlardan ortaya çıkan sonuca göre, Allah'ın "Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın" emrinden maksat şudur: Allah yolunda harcama yapmayı ve cihad etmeyi terk etmeyin; bunları terk ederseniz kendinizi yine kendi elinizle tehlikeye atmış olurusunuz.

Âyetle ilgili ikinci bir yorum ise, yapmış olduğunuz günahlar sebebiyle Allah'ın rahmetinden ümidi keserek kendinizi tehlikeye atmayın. O'nun rahmetini umun ve hayırlı işler yapın,[132] şeklindedir.

e) Beyinsizlerin yaptıkları sebebiyle başkalarının da helâk edilmesi[133]

İnsan sosyal bir varlık olduğundan, dünya yaşantısıyla ilgili kendi kaderini sadece kendisinin belirlemesi şansına sahip değildir. İnsanın sosyal bir yapıya sahip olması, hayatını bir toplum içinde sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. Bu toplum içindeki gelişmeler, ister istemez onun hayatını iyi ya da kötü yönde etkileme gücüne sahiptir. Bu sebeple İslâm insanı, yaşadığı toplumda olup bitenlere karşı sorumlu tutmuş, iyiliği teşvik etmek ve kötülüğü engellemek (emr bi'lmaruf nehy ani'lmünker) göreviyle vazifelendirmiştir. Şayet Müslüman, bu toplumu kontrol etme görevini yerine getirmez, toplumun yönünü başka taraflara çevirecek çaptaki içtimaî hareketlerde taraf olmazsa, kötülerin toplumu sürüklediği bataklıkta o da, diğerlerinin karşılaşacağı kadere ortak olur.

Toplumun bu tür bir kötü akıbete uğramasını engellemek için değişik önlemler söz konusudur. Bunlardan biri de, sorumsuz kimselerin, Kur'ân ifadesiyle beyinsizlerin hoyratça eylemlerine engel olmaktır. Eğer bu yapılmazsa, toplum, zaman içerisinde çözülme, bozulma ve yok olmakla karşı karşıya kalabilir.

İlahi yasada, Hz. Musa'nın dilinden gündeme getirilen prensipte bu duruma şu şekilde temas edilmektedir:

---

131 İbn ʿÂdil, *el-Lübâb*, III, 354.

132 Taberî, *el-Câmiʿu'l-Beyân*, II, 202, 203.

133 Bkz. Bessâm, Muhammed-Adnan, Muhammed, *el-Muʿcemu'l-Müfehres li-Meʿâni'l-Kur'âni'l-ʿÂzîm*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, II, 1291.

قال ربّ لو شِئْتَ اَهْلَكْتَهُم من قبلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنا بما فَعَلَ السُّفَهاء منّا "*Musa bizimle buluşma vakti için kavminden yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca dedi ki: "Rabbim, dileseydin bunları da, beni de daha önce helâk (yok*[134] *) ederdin. İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helâk (yok) mı edeceksin? Bütün bunlar, senin imtihanından başka bir şey değildir.*" (A'râf, 7/155)

Hz. Musa'nın İsrailoğulları içerisinden seçtiği yetmiş kişi, *"Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayacağız."* (Bakara, 2/55)[135] dediler. Bu sebeple yıldırım çarpmasıyla[136] gökten inen bir ateşin onları yakması sonucu birbirinin azapla ölümünü seyrederek öldürüldüler.[137] Ancak Allah Tealâ, bu kimseleri öldürdükten sonra tekrar diriltti.[138] âyette bu durum şu ifadelerle yer alır: "*Sonra, ölümünüzün ardından sizi diriltik ki şükredesiniz.*" (Bakara, 2/56)

Bazıları bu kimselerin ölmediğini,[139] ölü bir toplum haline geldiklerini,[140] korkunç bir ses ve gürültü tesiriyle bayılıp oldukları yere yığıldıklarını, ölmeyip ölü gibi yerinden kımıldayamaz, bir şey anlayamaz duruma geldiklerini, Hz. Musa'nın Allah'a yalvarması ile tekrar normal durumlarına döndürüldüklerini[141] söylemişlerdir. Ancak âyetlerin lügat yapısı bu

---

134 Bkz. Esed, Muhammed (1992), *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1997

135 Benzer bir ifade Nisâ, 4/153. âyette "*Bize Allah'ı apaçık göster.*" şeklinde yer almaktadır.

136 Bakara, 2/55; A'râf, 7/155. âyetin tefsirinde Beyzâvî, onları yakalayan sarsıntının "yıldırım çarpması" şeklinde olduğunu söyler ki, bu izah, konuyu daha detaylı bir şekilde anlatan Bakara, 2/55. âyetteki bilginin aynısıdır. Beyzâvî'nin tahkikli baskısında bu bilginin Sa'lebî'nin Kısasu'l-Enbiya'sına atıfla israilî bir rivayet olduğu söylenmektedir ki, bunun israilî bir rivayet olduğunu söylemek, Bakara, 2/55. âyeti görmezlikten gelmek anlamına gelecektir. (bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 63, 3. dipnot,)

137 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 83.

138 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 17.

139 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 83'te bu konuda zayıf bir görüş olduğunu ve bunların A'râf, 7/143. âyetteki "*Musa baygın düştü*" ifadesini kendilerine delil olarak seçtiklerini naklettikten sonra, onların delilini şöyle çürütmüştür: "*Musa baygın düştü*" ifadesinden sonra onun ölmediğini ortaya koyan "*Musa ayılınca*" ifadesi gelmiştir. Nitekim ayılmak, bayılma sonrasında meydana gelir. Ancak Bakara, 2/56. âyette ise "*Sonra onları diriltik*" denilmektedir. Diriltmek ise ölümden sonra gelir.

140 Bkz. Esed, *Meal*, Bakara, 2/56.

141 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 165-166; yıldırım çarpması sonucunda bayılmalarıyla ilgili bilgi bkz.

görüşü desteklememektedir. Âyetteki "*sonra sizi diriltti*k" ifadesi, ölmeyen kimse için kullanılmayacağına göre, onların ölmüş olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.[142]

Burada bizi esas ilgilendiren şey, âyette kullanılan "he-le-ke" kökünün mânasıdır. Âyetin uzunca izahını yapmamız, bu mânanın netleşmesini sağlamaya yöneliktir. Âyette iki defa tekrarlanan "he-le-ke" kökü, ilâhî ceza anlamındaki helâk için kullanılmıştır. Hz. Musa'nın *"İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helâk (yok) mı edeceksin?*" sözünden, söz konusu olabilecek cezanın onları yok edecek bir helâk olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca "*Beyinsizlerin yaptıkları*" sözü de, birtakım sorumsuz kimselerin Allah'a karşı çirkin ve olumsuz davranışlar sergilediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Allah'a karşı işlenen çirkin ve kötü eylemler Allah tarafından cezalandırıldığından, söz konusu bu olaya karışan çirkin eylem sahiplerinin helâkı daha fazla hak eder bir duruma geldikleri hususu, daha da bir netlik kazanmış olmaktadır. Ayrıca helâk sadece onlarla sınırlı kalmayıp onların bu çirkin eylemlerine engel olmayanları da içine alabilir.

Diğer taraftan Hz. Musa kavminin buzağıya taparak[143] putperestliğe saplanmaları ve Allah ile Peygamber (Musa) arasındaki konuşma mucizesine şahit olmalarına rağmen Allah'ı görmedikçe Peygamber'e inanmayacaklarını söylemeleri[144] gibi temel içerik bakımından birer helâk sebebi olan eylemleri, âyetteki "he-le-ke" kökünün ilâhî ceza anlamındaki helâk olduğunu destekler niteliktedir.

f) İnsanın normal bir ölümle ölmesi

Helâk kökü bazen, olumlu ya da olumsuz bir yönüne temas edilmeyen nötr anlamda "öldü"[145] veya "öldürdü"[146] manasını ifade etmek için kullanılır. Kur'ân ve hadislerde bunun birçok örneğiyle karşılaşılmaktadır.[147]

Özek, Ali v. dğr., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine, 1992, Bakara, 2/56. âyetle ilgili açıklama.

142 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 83.

143 Hâzin, *Lübâb*, II, 295.

144 Bkz. Bakara, 2/55; Ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 63. Hâzin, *Lübâb*, II, 295; Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul, ts., A'râf, 7/155.

145 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 793.

146 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

147 Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, VII, 194.

Kur'ân'da bu anlamda kullanılan âyetler, helâkın lügat mânasıyla paralellik arz ederler. Yusuf'tan (aleyhisselâm) bahsedilen bir âyette onun ölümü için helâk fiili kullanılmıştır:

حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِه۪ رَسُولاً "*Nihayet o ölünce: 'Allah ondan sonra elçi göndermez.' dediniz.*" (Mümin, 40/34)

اِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ "*Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölürse ...*" (Nisâ, 4/176) âyetinde geçen helâk da normal ölüm anlamındadır.[148]

Kıyamet gününden önce, Allah'ın bu dünyada yaşayan insanoğlu için takdir ettiği hayat süresi sona erdiğinde, bu insanlar Allah tarafından ortadan kaldırılacak, kimisi normal bir ölümle öldürülürken, kimisi ise türlü türlü eziyetlerle karşılaşacak ve dünyadaki hayatını tamamlayacaktır. Allah'ın yeryüzünde yaşayan toplumlar için geçerli olan bu kanununu bizlere haber veren âyette heleke fiili, bu mânada yani normal ölüm anlamında kullanılmıştır: "*Ve (unutmayın ki) Kıyamet Günü'nden önce **öldürmeyeceğimiz** ya da (günahkarca gidişinden ötürü) zorlu bir azapla azaplandırmayacağımız bir toplum yoktur. Bu (olacakların) hepsi kitabımızda yazılıdır.*" (İsrâ, 17/58)[149] Bu âyette kıyamet öncesinde, toplumlarla ilgili ilâhî yasanın nasıl işleyeceği konusunda bilgi verilmektedir. Buna göre salih ve iyi kimseler normal bir ölümle ölürken, kötü ve şerli kimseler ise başkaları tarafından öldürülmek gibi değişik azap çeşitlerine maruz bırakılacaklardır.[150]

Helâk kökünün ölüm anlamında kullanıldığıyla ilgili bir başka âyet ise şöyledir:

حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِك۪ينَ Oğulları Yakup'a "*Dediler ki: Vallahi sen, Yusuf'u ana ana hasta olacaksın, yahut **öleceksin**.*" (Yusuf, 12/85)

Bu âyette geçen helâk kelimesi, daha ilk dönemlerden itibaren kaynaklarda normal bir ölüm anlamında kullanılmıştır. Bu kelime "ölenlerden olacaksın"[151] şeklinde de tefsir edilmiştir.[152]

---

[148] Fîruzâbâdî, *Kâmûs Tercemesi*, III, 1137.
[149] Âyetin tercümesi için bkz. Esed, *Meal.*
[150] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/674.
[151] Yezîdî, *Ğarîbu'l-Kur'ân*, s. 187.
[152] Bu âyetteki "he-le-ke" köküne verilen "ölmek" anlamı için ayrıca bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVIII, 157; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 251; Beyzâvî, *Envâr*, III, 305.

Bu âyette dikkat çeken bir konu da حَرَضاً kelimesinin ifade ettiği anlamdır. Nitekim "üzüntü, aşk veya yaşlılık sebebiyle bedenin veya aklın bozularak fonksiyonunu kaybetmesi"[153] anlamına gelen bu kelime, bu âyette insanı ölüme götüren süreçte çektiği hastalık,[154] ızdırap, gam, keder, hüzün[155] gibi sıkıntıları anlatmaktadır. Böylece "ölmek üzere, ölüm döşeğinde olma"[156] halini anlatan bu kelime, ölüm anlamı için kullanılan helâk kelimesinin bir önceki merhalesini oluşturan bir anlam alanına sahip gözükmektedir. Helâkın "Bir şeyin bozulmada son noktaya varması" [157] şeklindeki anlamını göz önüne aldığımızda حَرَضاً 'nın, bozularak sona ermenin bir önceki aşaması olduğu anlaşılmaktadır.

Rubâî kalıptan ölmek anlamı ise şu şekilde kullanılmıştır:

وَماَ يُهْلِكُناَ إِلاَّ الدَّهْرُ "*Bizi ancak zaman **öldürür**.*" (Câsiye, 45/24)

g) Küfre düşmek, kâfir olmak

وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْراً كاَنَ مَفْعُولاً لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْياَ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ

"*Fakat Allah, yapılması gereken bir işi yerine getirmek için, (sizi böyle buluşturdu) ki **yok olup** gidecek olan açık delille **yok olup** gitsin, kalıp yaşayacak olan da açık delille yaşasın.*" (Enfâl, 8/42)

Âyeti kerimedeki helâk kelimesine tefsirlerde öncelikli olarak ölüm anlamı verilmiştir. Ancak birçok tefsirde, buradaki helâkın küfre düşmek ve kâfir olmak anlamında olduğu vurgulanmıştır. Helâk kelimesine tefsirlerde verilen bu değişik anlam, aynı köke başka âyetlerde verilen anlamlardan farklı ve orijinal olduğu için tarafımızdan burada incelenmesi uygun görülmüştür.

Celaleyn tefsirinde helâk kelimesi, sadece küfre düşmek kelimesiyle izah edilmiştir. âyetteki helâk kelimesinin, ölmek anlamına da gelebile-

---

153 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 250; Râzî'deki tarif ise şöyledir: "Üzüntü ve sevgi sebebiyle bedenin ve aklın bozulmasıdır." (Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVIII, 157)

154 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 499; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVIII, 157; Beyzâvî, *Envâr*, III, 305.

155 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 250; Beyzâvî, *Envâr*, III, 305. Bu kaynaklarda kelimeye bedeni ve aklı bozan, deriyi kemiğe yapıştıran, üzüntüden eriten gibi anlamlar da verilmiştir.

156 مُشفِيا علي الهلاك Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 499; Beyzâvî, *Envâr*, III, 305.

157 Beyzâvî, *Envâr*, I, 478.

ceğine ise daha sonra, açıklama kısmında yer verilmiştir.[158] Zemahşerî ve Beyzâvî de, bu anlamı biraz daha geliştirerek şöyle demişlerdir: "Bu âyette helâk **küfür** anlamında, hayat da İslâm anlamında mecazen kullanılmıştır"[159]

Ayrıca bunlara ilaveten helâk kökünün âyetlerdeki dikkat çeken anlamlarından bir diğerini, insanın ekini ve nesli bozması[160] ya da rüzgârın ekini mahvetmesi[161] şekillerinde gündeme gelen 'bir şeyin bir şeyi bozup yok etmesi' anlamı oluşturmaktadır.

c. Hadislerde Kullanımı

Helâk kavramının hadislerdeki kullanım alanı, helâk sözcüğü ve helâk anlamına gelen diğer kelimelerle birlikte düşünüldüğünde, Kur'ân'daki kullanımından daha geniş bir muhtevâya sahip olduğu görülür.

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel gibi hadis kaynakları başta olmak üzere, diğer hadis literatüründe de helâk konusuyla ilgili son derece geniş malzemeyle karşılaşmaktayız. Helâk konusuyla ilgili malzeme daha yoğun olarak, hadis kaynaklarının "Kitâbu't-Tefsîr", "Kitâbu'l-Enbiyâ" ve "Kitâbu'l-Fiten" bölümlerinde bulunmaktadır. Hadisler, adeta helâk olan birey ve kavimlerle ilgili Kur'ân'da anlatılan olayların bir tefsiri niteliğindedir. Ayrıca Kur'ân'da yer almayan helâkla ilgili bazı konulardan, yine hadisler vasıtasıyla haberdar olmaktayız.

Kur'ân'da yer alan bazı âyetlerin bizzat Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yapılan tefsirleri ve hadis, tefsir, fıkıh, tarih, siyer gibi literatürde yer alan söz konusu âyetlerle ilgili yorumlar, bu âyetlerin Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde yaşamış bazı birey ve toplulukları da, helâk kavramı içerisinde ele alıp değerlendirmemiz gerektiğini zorunlu hale getirmektedir. Mekke'deki amansız İslâm düşmanları

158 Suyûtî-Mahallî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed (864/1459), *Kurratü'l-'Ayneyn 'alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts., s. 233.

159 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 224; Beyzâvî, *Envâr*, III, 111; ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 22; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 234.

160 Bkz. Bakara, 2/205.

161 Bkz. Âl-i İmrân, 3/117.

Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre; Medine'de ise Kâ'b b. Eşref, Hristiyan Rahip Ebû Amr gibi bireyler yanında, Medine'deki Benî Kaynuka, Benî Kurayza ve Benî Nadîr kabileleri, bunların en öne çıkanlarıdır.[162] Kur'ân'da açık ifadelerle yer almayan bu bilgiler, hadisler vasıtasıyla helâk konusu içerisinde yer almış olmaktadırlar. Biz de bu sebeple, bu kimselerin helâk oluşlarını ayrı bir bölüm içerisinde inceleme konusu yapacağız.

Helâk olan kavimler ve bireylerle ilgili birçok bilgi, helâk çeşitleri, helâk şekilleri, önceki peygamberlerin kavimlerine yönelik bedduaları, helâk olan kavimlerin bölgelerinden geçerken takınılması gereken tavır, helâktan korunma yolları, Son Nesiller dönemi dediğimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile başlayan dönemde, özellikle de bu dönemin başında meydana gelen olaylar, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklere yönelik tavırları, mücadelesi, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) diğer peygamberler gibi kavminin tamamının helâk olması için beddua etmemiş olması v.b. birçok konu, hadisler sayesinde bizlere ulaşmış bulunmaktadır. Bu bağlamda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı azgın müşriklere yaptığı beddualar da bu malzeme içerisinde yer almıştır.[163]

Bu malzemeler arasında yer alan ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in hayatında benzerini görmediğimiz bir reaksiyon göstermesine sebep olan şu hadiseyi, helâk konusuyla ilgili olması bakımından buraya alıyoruz:

Sahabeden Enes b. Malik'in (radıyallahu anh) (93/711) "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Bi'r-i Mâ'ûne'de Müslümanları öldürenlere kızdığı kadar başka bir kimseye kızdığını görmedim."[164] dediği Bi'r-i Mâ'ûne'de şehid edilen kırk[165] ya da yetmiş[166] kişilik kurrânın hazîn bir şekilde ihanete uğraması, Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) uzun süre bu olayın acı ve üzüntüsü içinde bırakmıştır. Onlar, kendilerine İslâm'ı anlatmaları

---

162 Bu birey ve toplumların helâk oluşlarını, ikinci bölümde ele alacağız.

163 Bu malzemelerle ilgi daha geniş bilgi için "Dua" adlı basılmamış makalemize bakılabilir.

164 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985, II, 54.

165 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 153.

166 Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, (tah. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997, I, 451.

için Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) davetçi göndermesini talep edenlerin isteği üzerine yola çıkmışlardı. İhanete uğrayan ve ashâb-ı suffe olarak bilinen İslâm'ın bu en önemli bilge kişilerinin hunharca şehid edilişi, Hz. Peygamber'in hayatında başka bir benzerini görmediğimiz bir tepki göstermesine neden oldu: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir ay süreyle sabah namazından sonra bu masum insanların katilleri için beddua etti.[167] "Allahım! Mudar kabilelerini perişan et. Onların yıllarını, Yusuf (aleyhisselâm) dönemindeki kıtlık yılları gibi yap!..."[168]

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) bu olaya karışan hain kabileler hakkında yaptığı beddua kabul olmuş, çok geçmeden bu kabilelerin yaşadığı bölgelerde kıtlık ve kuraklık baş göstermiştir. "Öyle bir kuraklık ve kıtlık yaşadılar ki, leş, köpek eti ve yanmış kemik yemek zorunda kaldılar."[169] Bedir savaşının ertesi yılında aynı yerde buluşma anlamına gelen "Bedru'l-mev'id seferi münasebetiyle Kureyş lideri Ebû Süfyan'ın da itiraf ettiği gibi, yağışlar kesilmiş, sular çekilmiş, yeşillikler, otlar kavrulup kurumuş, sefere çıkmaktan gözlerini yıldıran ve korkutan çetin ve sert bir yıl olmuştu.[170] Ri'l, Zekvân, Usayya... kabilelerinden yedi yüz kişi humma hastalığına tutulup ölmüştür."[171]

Helâk kökünün hadislerde çok geniş bir anlamda kullanıldığını söylemiştik. Bunlar arasından bir tanesine, muhtevasının ilginçliği vesilesiyle örnek olarak yer vereceğiz:

دَعُوني ما تَرَكْتُكُمْ فِيه إِنَّماَ هَلَكَ مَنْ كاَنَ قَبْلَكُمْ بِسُؤاَلِهِمْ وَاخْتِلاَفِهِمْ عَلَى أَنْبِياَئِهِمْ "Ben sizi kendi halinize bıraktığım sürece siz de beni kendi halime bırakınız. Zira

---

[167] Ahmed b. Hanbel, eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, III, 162, 255; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 54; Bazı rivayetlerde Allah Resûlü'nun bu kavme yaptığı beddua süresinin yetmiş gün olduğu söylenmektedir. (Zehebî, *Siyeru A'lâm*, I, 452); Rivayetler arasında bir ay süreyle beş vakit namazın her birinde, son rekaatta rüküden kalktığında "semi'allâhu limen hamideh" dedikten sonra bu kabilelerin isimlerini tek tek sayarak onlara beddua ettiğine ve arkasındaki sahabenin de buna "amin" dediğine yer verilmektedir. (Ebû Dâvud, Vitr, 10; bkz. Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 289)

[168] Buhârî, *Cihâd*, 98; Ebû *Dâvud*, Vitr, 10; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 160.

[169] Beyzâvî, *Envâr*, IV, 160.

[170] Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 59.

[171] Köksal, Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed* (sallallahu aleyhi ve sellem) *ve İslâmiyet*, I-XVIII, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1989, XI, 43.

sizden öncekiler gerekli gereksiz soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilafa düşmeleri yüzünden helâk oldu…"[172]

Bu hadis-i şerifte "he-le-ke" lafzı, Allah'ın azaplandırarak bir kavmi ortadan kaldırması anlamında kullanılmamıştır. Burada helâk kelimesiyle, sıkıntıya düşmek, kendi kendini zora sokmak, işi kolay yoldan bitirme imkanı varken kendi kendine işi zorlaştırmak manası kastedilmiştir. "*Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokabilecek olan konular hakkında soru sormayın.*" (Mâide, 5/101) âyetinin de işaret ettiği gibi, peygamberlerine gereksiz sorular soranlar, sonuçta çok zor durumda kalmışlar, kısa yoldan halledilebilecek işlerin çözümünü zora sokarak, kendilerine faydası olmayan yük ve sorumluluklar yüklenmişlerdir.

Hz. Peygamber, "sizden öncekiler" tabiriyle Allah'ın kurban etmelerini emrettiği bir ineği[173] kesmemekte direnen[174], ineğin vasıflarıyla ilgili Hz. Musa'ya ileri geri sorular soran[175] İsrailoğulları'na atıfta bulunmuştur. Bütün direnmelerine rağmen işin ciddiyetini sonunda kavrayan İsrailoğulları, emrin başlangıcında sıradan bir ineği kesip sorumluluktan kurtulabilecekken, Hz. Musa'nın, her soru soruşlarında farklı bir özelliğinin olduğunu belirttiği bir ineği[176] bulup kesmek zorunda kalmışlardı. Ebû Hureyre'den (58/678) rivayet edilen bir hadiste, konuyla ilgili şu açıklamaya yer verilmektedir: İsrailoğulları, en düşük seviyede basit bir ineği bulup kurban diye kesseydi, bu onların sorumluluklarını yerine getirme-

---

172 Buhârî, *İ'tisâm*, 2.

173 Kur'ân'ın en uzun sûresi olan Bakara (inek) sûresi, adını 67-71. âyetlerde anlatılan bu olaydan almıştır. Hz. Musa'nın onları beraberinde alıp çöle (tîh) götürünceye kadar uzun yıllar Mısır'da yaşayan İsrailoğulları, Mısırlıların kutsal sayıp taptıkları ineğin kesilmesini ilk anda kabul edemediler. Çünkü onlar Mısırlılar gibi ineği kutsal sayıyorlardı. İnek kesme emri, onların taptıkları şeyi, yani inançlarını kendi elleriyle yok etmeleri anlamına gelecekti ki, bu da ilk anda onlara çok zor geldi.

174 Hz. Musa'nın kesmelerini söylediği ineği kesmeme hususunda İsrailoğulları'nın ilk tepkisi, "*Sen bizimle alay mı ediyorsun?*" şeklinde olmuş (Bakara, 2/67), hatta bazı rivayetlere göre bu emri yerine getirmemek için işi kırk sene sürüncemede tuttukları söylenmiştir. (Elmalılı, *Hak Dini*, 1/321)

175 İsrailoğulları, Allah'ın "Herhangi bir inek kesin." emrine karşılık Musa'ya "O nasıl bir inektir?"; "Rengi nedir?" "O neye benziyor?" türü bir sürü gereksiz sorular sormuşlardır. (Bakara, 2/68-70)

176 Bkz. Bakara, 2/68-69, 71.

lerine yetecekti. Ancak onlar ineği kesmeme konusunda her defasında bir mazeret bulmaya yeltendiklerinde, Allah da kesmeleri gereken ineğin vasıflarını zorlaştırdı (artırdı).[177] İsrailoğulları'nın başına gelen bu sıkıntı ve meşakkat, kendi gevezelikleri ve inatları yüzünden olmuştu. Bu yüzden de bu iş, kendilerine pahalıya mal olmuş, adeta kendi elleriyle kendilerini sıkıntı çekmeye mahkum etmişlerdi.[178]

Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki, başlangıçta karşı çıksalar bile sonuçta İsrailoğulları Allah'ın kesmelerini emrettiği ineği kurban etmişlerdi. Emri yerine getirdikleri için de Allah tarafından bir cezaya çarptırılmamışlardı. Sadece ineğin özellikleriyle ilgili lüzumsuz yere birtakım sorular sormaları sebebiyle, nadiren bulunabilecek bir inek kesmeleri emriyle karşılaşmışlardı. Dolayısıyla hadis-i şerifte geçen "he-le-ke" lafzının cezalandırarak yok etmek anlamında olmadığı anlaşılmaktadır. Bir defasında aynı hadis-i şerifi, Hz. Peygamber'in hacca gitme konusunu gündeme getirdiği bir ortamda tekrarlaması,[179] hadisteki helâk kavramının hiçbir faydası yokken sırf akılsızlık ve gereksiz yere ileri geri konuşmak yüzünden "geçmiş ümmetlerde olduğu gibi bu ümmetin de sıkıntıya düşmesi"[180] anlamına geldiğini teyîd etmektedir.

Ayrıca hadislerde gündeme getirilen en önemli konulardan biri de, helâkın bundan sonraki insanlarla ilişkisidir. Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi ve sellem) sonraki süreçte, önceki ümmetlerin helâk edildiği gibi yeni helâklar yaşanacak mıdır, yoksa, ahir zaman ümmeti için başka tür helâk çeşitleri mi söz konusudur? Bu gibi soruların cevabı da yine hadisler içerisinde verilmektedir. Hadis literatüründe yer alan malzemeler, konuyla ilgili ayrı bir çalışma yapmaya yetecek kadar zengin bir yapı arz etmektedir.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) birçok söz ve davranışında, helâk kavramının çerçevesinin çok geniş bir yelpazeye yayıldığını gör-

---

177 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, (tah. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhibbuddin el-Hatîb), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, XIII, 260-261.

178 Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I, 321-322.

179 Müslim, *Hacc* 412; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (275/888), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Mukaddime, 1; ayrıca bkz. İbn Mâce (275/888), *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İstanbul, 1992, I, 8-9.

180 Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, s. 30.

mekteyiz. Bunlarda toplu bir helâktan söz etme yerine daha çok, birtakım günahları işleyenlerin başına gelebilecek cezalardan söz edilmektedir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi yere batırılacak, sûretleri değiştirilecek ve bir yerden bir yere atılıp savrulacak kimselerin bu tür cezalara çarptırılma sebepleri anlatılırken, âyetlerde bulunmayan bazı ilave sebeplerin hadis-i şeriflerde yer aldığını görmekteyiz.

Ebû Hureyre'den (radıyallahu anh) rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Beni hak üzere gönderen Allah'a yemin olsun ki, insanlar arasında yere batma (hasf), şekil değişikliğine uğrama (mesh) ve atılıp savrulma (kazf) olmadan bu dünyanın sonu gelmeyecektir." Anam babam sana feda olsun, "Bu ne zaman olacaktır?", diye sorduklarında o şöyle demiştir: Kadınları eğerli hayvanlara binmiş halde gördüğünde, şarkıcı kadınlar çoğaldığında, yalan yere şahitlik edildiğinde, Müslümanlar müşriklerin altın ve gümüş kaplarından içtiklerinde, erkekler erkeklerle yetinip, kadınlar da kadınlarla yetindiğinde. İşte böyle bir durumda felâketi bekleyin ve (bu felâketlerin başınıza gelmesine) hazırlanın."[181]

Bu zengin malzeme içerisinden, örnek olması bakımından Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve İbn Mâce gibi kaynaklarda yer alan bir hadisten daha bahsederek konuyu tamamlayacağız. Ebû Hureyre'nin (radıyallahu anh) rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Helâk edici yedi şeyden sakının. Orada bulunanlar, 'onlar nedir ya Resûlellah?' deyince, O şöyle buyurdu: Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, hak etmesi haricinde öldürülmesini Allah'ın haram kıldığı[182] bir kimseyi öldürmek, faiz yemek, yetim malını yemek, kafirlerle karşılaştığında savaştan kaçmak, iffetli mümin kadınlara namus konusunda iftirada bulunmak."[183]

---

181 Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, I-IV, (tah. Mustafa Abdülkadir 'Atâ), Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 483; Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (509/1115), *Kitâbu Firdevsi'l-Ahbâri bi-Me'sûri'l-Hitâbi'l-Muharreci 'alâ Kitâbi'ş-Şihâb*, I-V, (Said Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, IV, 379, (hadis no: 7103); hadisin değerlendirmesi için bkz. Kotku, Mehmed Zahid, *Cennet Yolları (Hadislerle İlim)*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 426-427: (وَالذي بَعَثني بالحقّ لا تَنْقَضِي هذه الدنيا حتّي يَقعَ بهمُ الخَسْفُ والمَسخُ والقَذْفُ واستَغْني الرّجالُ بالرجال والنّساءُ بالنّساءِ)

182 Mesela başkasını haksız yere öldüren kimsenin, kısas gereği öldürülmesinin meşru olması gibi.

183 Buhârî, Vesâyâ, 23, Tıb, 48, Hudûd, 44; Müslim, İman, 145; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 10, İbn

2. Helâk Kavramının Anlam Alanını Oluşturan Lafızlar

a) Benzerlik İlkesi ve Helâk

Bizzat Kur'ân'ın uyguladığı bir metot olması bakımından helâk kavramını anlamada bize yardımcı olacak en önemli yöntem, helâk kavramıyla benzer anlamda kullanılan diğer kelimelere müracaat etmek olacaktır. Bu işleme geçmeden önce, kısaca kavram tahlilinde benzerlik ilkesinin önemi üzerinde duracağız. Daha sonra da, bu kelimeleri tek tek tespit edip, helâk kavramının genel çerçevisini oluşturmada bunların katkılarını ortaya koymaya çalışacağız.

Kur'ân'ın bazı konuları aynı kelimelerle, bazılarını ise farklı kelime ve üslupla tekrar etmesi; tefsir ilminde Kur'ân'ın bazı âyetlerinin diğer âyetlerini tefsir etmesinin[184] temel prensiplerden biri olması gibi hususlar, Kur'ândaki bazı konuların zaman içerisinde olgunlaştırıldığını göstermektedir. Buna göre bu tür bir konu, yirmi üç yıllık vahiy sürecinde öncelikle kısaca özet halinde Kur'ân'da yer almış, zaman içerisinde uzun veya kısa pasajlarla bazen aynı kelime ve konularla birlikte, bazen de farklı kelime ve konularla bağlantılı olarak nihai şeklini alarak kavramlaşma sürecini tamamlamış, böylece daha dar bir çerçeveden daha olgunlaşmış bir yapıya kavuşmuştur. Zaten "kavram" çalışması, ele alınan bir konunun Kur'ân'ın nuzûl sürecinde kazandığı nihaî şekli anlayabilme çabasından ibarettir.

Kur'ân âyetlerinin sıralanışı, bazen aynı anlama gelen benzer kelimelerden oluşabilmektedir. Bu âyetler Kur'ân içerisinde değişik siyaklarda geçmelerine rağmen, aralarında bir anlam yakınlığı söz konusu olmaktadır. Süfyân b. Uyeyne (198/814) gibi bazı alimler, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin "müteşabih" oluşunu, bu âyetlerin aynı manaya gelen müteradif kelimelerden oluşması şeklinde yorumlamışlardır. Bunun gibi, mümin-kafir, cennet-cehennem, ebrâr-füccâr, muttakîn-tâğîn gibi zıt anlamlı kelimeler ve va'd-va'îd, tahvîf-tehdîd gibi zıt konular da, birbirinin peşi sıra gelebilmektedir. Bu da Kur'ân'ın "mesânî" oluşunu açıklamaktadır.[185]

Mâce, Vesâyâ, 12.

184 إن القرآن يفسر بعضه بعضا Zerkânî, *Menâhil*, I, 520; bkz. Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Tefsiri'nin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32 vd.

185 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 51.

Dilin tabiatında var olan ve ilâhî mesajın üslubunda da görülen bu ve benzeri durumlar, mantıkçılar tarafından "müsâvât", "mübâyenet" ve "umûm-husûs" şeklinde isimlendirilmiş; bazı alimlerce de, "terâdüf", "tehâlüf" ve "tedâhül" "mütebâyin", "müşterek", "ezdâd", "müterâdif" "vucûh" ve "nezâir" gibi isimlerle dile getirilmiştir.[186]

Bu metottan hareketle, kavram çalışmalarında incelenen konuyla uzaktan veya yakından alakası bulunan benzer kelime ve kavramlar, ayrıca mercek altına yatırılarak bunların konuyla ilişkili oldukları yönler tespit edilir. Bu şekilde, ele alınan konunun irtibatlı olduğu kavram ve alanlar belirlenmiş olduğundan, konunun kavramlaşma şekli ortaya konmuş olur.

Ancak benzer kelimeler tespit edilip anlamlandırılırken, dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, bu benzer kelimelerin birbirinin "eş anlamlı"sı[187] imiş gibi kabul edilerek buna göre tercüme edilmemesi gerektiğidir. Çünkü bir konuyla ilgili Kur'ân'da geçen birbirine benzer her bir kelime, çoğu kez o konunun farklı bir boyutunu, farklı bir açıdan ele alan bir nitelik taşır. Bu tür benzer kelimeleri, eş anlamlı olarak algılamak ve buna göre anlamlandırmak, Kur'ân içerisinde konunun farklı açılardan ele alınabilme imkanını daha işin başında kaybetmek anlamına gelir. Çünkü, birbirine anlam yakınlığı olan benzer kelimelerin "tam anlamıyla birbiriyle eşanlamlı"[188] olması çoğu kez mümkün olmamaktadır. Yusuf sûresi 12/29. âyette geçen "zenb" ve "hâtie" kelimelerini buna örnek verebiliriz. Anlam olarak birbirine yakın kelimeler olsalar bile, "ha-te-e" kökünün kasıtlı olarak yapılan hatalar[189] için kullanılmasından dolayı, zenb kökünden "daha dar"[190] bir anlam sahasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

b) Helâk (هَلَاكٌ) Anlamında Kullanılan Benzer Kelimeler

Burada ele alacağımız kelimeleri alfabetik sıraya göre, mastarlarından

186 Ekin, Yunus, *Kur'ân'a Göre Küfür Kavramı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), Sakarya, 2000, s. 14-15.

187 Kocabaş, Şakir, "İslâm ve Bilim", *I. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (03-05 Şubat 1995), Fecr Yayınevi, Ankara, 1995, s. 274.

188 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 65.

189 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 461; Beyzâvî, *Envâr*, III, 284.

190 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 64.

hareketle isimlendirdik. Ancak bazılarını, mastarlarının uygun olmaması sebebiyle Kur'ân'da kullanıldığı formu aynen koruyarak inceleme konusu yaptık.

Ahz, Muâhaza (أخذ - مُؤَاخَذَة): "Ele geçirmek, Yakalamak"

"A-he-ze" (أخذ) kökünün dildeki temel anlamı, almak, bir şeyin kontrolünü ele geçirmek ve elde etmektir. Bu iki şekilde olur. Ya normal bir yolla elde edilen bir alma şeklinde gerçekleşir. Bu durumda "vermenin" zıttı bir anlam ifade eder. Ya da bir şeyi zor kullanarak elde edip kontrolünü ele geçirme şeklinde meydana gelir.[191] Helâk manasında yer aldığı âyetlerde "ahz", bu ikinci anlamında kullanılmıştır. âyetlerdeki kullanımlarından hareketle ahz'a yakalamak, ele almak, tutmak ve işkence etmek gibi anlamlar da verilebilmektedir.[192]

Helâk edilen kavimlerle ilgili pasajlarda yer aldığında ahz, cezalandırmak anlamına gelmektedir.[193] Bu kökün if'âl babına aktırılmasıyla oluşan muâhaza (آخَذ-مُؤَاخَذَة), Kur'ân'daki kullanımında, elde edilen nimetlere şükürle mukabele etmemenin karşılığı olarak hesaba çekilmek ve cezalandırılmak anlamına gelmektedir.[194] Ayrıca ahz ve muahâza, birbirinin yerine aynı anlamlarda kullanılabilmektedir. [195] Ahz ve muâhaza'daki cezalandırma anlamı, birçok âyette azâb (عَذَاب) kelimesiyle kurulan yakın ilişkiyle açık bir şekilde ortaya konmuştur.[196] Helâk olan birey ve kavimlerin cezalandırılmasını konu edindiğinde ahz, helâk anlamında kullanılmıştır.

Ahz'da şiddetli bir ele geçirme ve cezalandırma anlamı vardır. Hâkkâ sûresinde bu durum açık bir şekilde ortaya konmuştur: "*O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.*" (Hâkka, 69/10) Bu âyette ahz'a aşırı derecede şiddet anlamı kazandıran kelime, "râbiye" (رَابِيَة) dir.[197]

---

191 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 62; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 12; İbn Manzûr, *Lisân*, III, 472-473.
192 Bkz. Hûd, 11/67, 94, 102; Fâtır, 35/26.
193 İbn Manzûr, *Lisân*, III, 473.
194 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 13.
195 İbn Manzûr, *Lisân*, III, 473.
196 Bkz. A'râf, 7/73, 165; Kehf, 18/58; Şuarâ, 26/158, 189.
197 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 600.

Ahz ve muâhaza şeklindeki helâk, bazen ansızın gelebileceği gibi bazen de yavaş yavaş gelir. Bu durumda tedrîci bir helâk anlamı kazanan ahz, geldiği birey ve toplumu yavaş yavaş bitirerek tüketir ve sonunda helâk eder. Bazen onlar bunun farkında olmazlar, bazen de bunu fark ederek hissettikleri acı bu sayede çok daha fazla olur. Üzerlerine gelen azabın uzun bir müddet sürmesi, onların da bunun bir azap olduğunu bilmelerine rağmen çaresiz bir şekilde azabın kendilerini yiyip tüketmesi, belki de ansızın gelmesinden çok daha etkili ve acı verici olabilir. İşte ilâhî hitap, azap gelmeden önce şu uyarıda bulunuyor:

"*Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezalandırmayacağından (emin mi oldular)?*" (Nahl, 16/47)

"Yavaş yavaş" diye tercüme ettiğimiz kelime, âyette tahavvuf (تَخَوُّف) şeklinde yer almıştır. Rivayete göre bir gün Hz. Ömer minberde müminlere bu kelimenin anlamını sormuş, orada bulunanlar da susmuştu. İçlerindeki yaşlı biri ise bu kelimenin bir anlamının da "eksiltmek" olduğunu söylemiştir.[198] Buna göre anlam, şu şekilde olur: "Allah onların canlarını ve mallarını helâk oluncaya kadar yavaş yavaş azaltır."[199]

Ahz'ın helâk öncesi gönderilen uyarı niteliğindeki cezalar için de kullanılmış olması, kelimedeki bu tedrîcî helâk anlamını pekiştirmektedir. Ahz'ın türlü türlü belâlara, sıkıntılara, musibetlere ve hastalıklara uğratma anlamında kullanıldığı âyette, şöyle denilmektedir:

"*Andolsun, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık.*" (En'âm, 6/42)

Ahz'ın helâk anlamında kullanılmasıyla ilgili Kur'ân'da çok sayıda âyet vardır:

"*Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üstüne taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç ses yakaladı.*" (Ankebût, 29/40)

Kelimenin helâk anlamında kullanıldığı bu genel âyetin dışında, isimleri sayılarak birçok kavmin helâk edilmesinin yine bu kelimeyle ifade edildiğini görüyoruz.

---

198 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 608-609.
199 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 608.

Hicr bölgesinde yaşamış olan Semûd kavminin sabaha karşı korkunç bir sese yakalanmaları sonucunda helâk edilmeleri bu kelimeyle şu şekilde anlatılmıştır:

"*Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında dizüstü çökekaldılar.*" (Hûd, 11/67) Yine aynı kavmi yakalayan azapla bunun geliş zamanı arasında bir irtibat kurulmaktadır: "*Onları sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.*" (Hicr, 15/83)

Lût kavminin helâkını konu edinen âyette de ahz kelimesi Semûd kavminde kullanıldığının benzeri bir kullanımla ortaya çıkmıştır: "*Güneş doğarken onları korkunç bir ses yakaladı.*" (Hicr, 15/73)

Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği Medyen halkını helâk eden gölge gününün azabı için de yine bu kelime kullanılmıştır. "*Kendilerini gölge gününün azabı yakaladı.*" (Şuarâ, 26/189)

Firavun ve askerlerinin Allah tarafından denizde boğularak helâk edilmesi bu kelimeyle şu şekilde anlatılmıştır: "*Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik.*" (Kasas, 28/40)

Hz. Musa'nın beraberinde Allah'tan mîsâk almak için götürdüğü İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinin oluşturduğu yetmiş kişilik grubu çarpan yıldırım için de aynı kök kullanılmıştır. İsrailoğulları, en zor işlerde çalışmaktan, erkek çocuklarının Firavun tarafından kesilmesinden, Mısır'dan kaçarken arkadan yetişen Firavun ve askerlerinin kılıçlarına hedef olmaktan denizin içinde açtığı yollarla karşı kıyıya sağ salim varmalarını sağlayan Hz. Musa'nın peygamberliğine hala inanmamakta diretmiş, inanmak için de kendilerine Allah'ı göstermesi şartını getirmişlerdi:

"*Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayacağız demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı.*" (Bakara, 2/55)

Bu kelimenin Kur'ân'daki kullanımında dikkat çeken hususlardan biri, yakalama (ahz) ile günah (zenb) arasında sıkı bir ilişkinin kurulmuş olmasıdır:

Kur'ân'da فَأَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ "*Onları günahları sebebiyle **yakaladık**.*" (Âl-i İmrân, 3/11)[200] şeklinde yer alan bu tür âyetlerin en güzel tefsirini, فَاَهْلَكْنَاهُمْ

[200] Ayrıca bkz. Enfâl, 8/52; Ankebût, 29/40; Mümin, 40/21.

بِذُنُوبِهِمْ "*Onları günahları sebebiyle **helâk ettik**.*" (En'âm, 6/6)[201] şeklindeki benzer âyetlerin yaptığında şüphe yoktur. Konuyla ilgili bir diğer ayatte de şöyle buyrulmuştur: "*Allah'ın âyetlerini inkâr (küfr) ettiler. Allah da onları günahları (zenb) sebebiyle yakalayıverdi.*" (Enfâl, 8/52)

Ayrıca ahz kelimesi, helâkı insanın kendi kazancı olarak tanımlayan, böylece cezalandırılmanın bu eylemlerden kaynaklandığını ortaya koyan genel bir yapı içinde, az önceki kullanımına benzer bir uslûpta şu şekilde yer almaktadır: "*Ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik.*" (A'râf, 7/96)

Teknik olarak muâhaza'nın da ahz ile aynı anlama gelebilmesi mümkün olmasına karşılık muâhaza, helâk olan birey ve kavimler için Kur'ân'da kullanılmamıştır. Bunun yerine sülâsî kökten türeyen ahz'ın değişik formları yer almıştır. Bunların en çok kullanılanlarını, failleri açısından şu şekilde tasnif edebiliriz: A-he-ze (أَخَذَ)'nin mazi kalıbında Kur'ân'daki kullanımında bu fiilin failinin, yani yakalayıp cezalandıranın bazen Allah,[202] bazen korkunç ses,[203] bazen yıldırım,[204] bazen gölge günü;[205] bazen de deprem ve sarsıntı[206] olduğunu görmekteyiz. Muzari kalıbındaki (ye'huzu = يَأْخُذ) kullanımında fâil azap,[207] ve son olarak da mastar olan ahz (=أَخذ) kalıbında ise fâil yine Allah'tır.[208]

Batş (بَطَشَ-بطْش): "Azapla Yakalamak"

Batş (بَطش), lügatte "bir şeyi hamle yaparak (zorla) almak"[209] demektir. "Şedîd" kelimesi ile birlikte kullanıldığında, ifade etmiş olduğu anlam kat kat artmış olur. Allah'ın batş şeklindeki yakalaması, intikam alarak ve hiçbir acıma duygusu hissetmeksizin azaba çarptırarak yakalamak şeklinde gerçekleşir.[210]

---

201 Ayrıca bkz. Enfâl, 8/54.
202 Bkz. A'râf, 7/130, 165; Hûd, 11/102; Fâtır, 35/26.
203 Bkz. Hûd, 11/67, 94; Hicr, 15/73, 83; Müminûn, 23/41; Ankebût, 29/40.
204 Bkz. Bakara, 2/55; Nisâ, 4/153; Fussilet, 41/17; Zâriyât, 51/44.
205 Bkz. Şuarâ, 26/189.
206 Bkz. A'râf, 7/78, 91, 155; Ankebût 29/37.
207 Bkz. A'râf, 7/73; Hûd, 11/64.
208 Bkz. Hûd, 11/102; Kamer, 54/42; Müzzemmil, 73/16; Hâkka, 69/10.
209 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 65; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 112.
210 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 732.

Hûd sûresinde انّ اَخْذَهُ اَلِيمٌ شَدِيد "*Rabbinin* **yakalaması** *çok şiddetlidir.*" (Hûd, 11/102) şeklinde yer alan âyet de, batş kelimesinin kullanılmış olduğu Bûrûc sûresindeki انّ بَطْشَ رَبّك لَشَديد "*Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.*" (Burûc, 85/12) şeklindeki âyetle aşağı yukarı aynı anlam ve kullanım özelliğine sahiptir.[211]

Kamer sûresinde Lût kavmi ile ilgili olarak kullanıldığı âyette batş kelimesi, "azapla yakalamak" anlamında kullanılmıştır:[212]

"*Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.*" (Kamer, 54/36)

Özetle batş, Allah'ın dilediği hasmını rızası olsun veya olmasın, şiddetli bir şekilde yakalayıp cezalandırması anlamına gelmektedir.

Bevâr (بَارَ-بوَار): "Helâk olmak"

"Be-ve-ra" (بَارَ) kökü, dilde helâk olmak ve bir şeyi imtihan edip denemek,[213] aşırı derecede durgunluk (kesad) sebebiyle bozulmak[214] anlamındadır. sülâsîden kullanıldığında helâk oldu (هلك), rubâîden ise helâk etti (اهلك) manasına gelir.[215] Mal için kullanıldığında malın kesada uğraması, ticarette yok olup gitmesi,[216] eylem ve fiil için kullanıldığında, o eylemin geçersiz olup batıl olması,[217] hile için kullanıldığında ise hilenin bozulması, geçerliliğinin olmaması[218] anlamlarına gelir.

Kur'ân'da bu kök, iki yerde fiil[219] olarak, iki yerde "bûr"[220] ve bir yerde de "bevâr"[221] şeklinde olmak üzere toplam beş âyette geçmektedir.

Bûr, (بَارَ) fiilinden ism-i fâil olarak türeyen (بائِر)'nin çoğulu olup fasit, helâk olmuş, kendisinde hayır olmayan anlamına gelmektedir.

211 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 112.
212 Beyzâvî, *Envâr*, V, 268.
213 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 161.
214 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 85.
215 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 597.
216 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 419.
217 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 598.
218 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 413.
219 Bkz. Fâtır, 35/10, 29.
220 Bkz. Furkân, 25/18; Fetih 48/12.
221 Bkz. İbrâhîm, 14/28.

Tekil olarak da (رَجُلٌ بُورٌ) şeklinde kullanılabilmektedir. Kelimenin kavm ile birlikte kullanıldığı (قَوْمٌ بُورٌ) şekli, "helâk olmuş kavim-toplum" anlamına gelir[222] ki, Furkân, 25/18. ve Fetih 48/12. âyetlerdeki kullanımı bu anlamdadır. (كُنْتُمْ قَوْماً بُوراً) âyetini daha geniş bir ifadeyle, niyetleri, kalpleri ve iç dünyaları bozuk, kendilerinde hayır olmayan veya Allah'ın gazap ve cezasına çarptırılmayı hak etmiş ve Allah nezdinde helâk olmuş bir toplum,[223] ya da mastar anlamında "helâkın ta kendileri"[224] şeklinde de anlamlandırabiliriz.

Bevâr, (بَارَ) fiilinden mastar olup helâk olmak ve son bulmak[225] anlamına gelmektedir. Ayrıca belâ ve ekilmeyip nadasa bırakılan toprak anlamına da gelmektedir.[226] Bevâr mastarı Kur'ân'da, dâr (yurt, diyar) kelimesi ile birlikte tamlama halinde "dâru'l-bevâr" (دَارَ الْبَوار) şeklinde kullanılmaktadır ki buna göre, "helâk yurdu"[227] anlamına gelmektedir. Kendisinden hemen sonraki âyette yer alan "cehennem" kelimesine atfı beyân yoluyla isnat edildiğinde dâru'l-bevâr'ın, cehennem anlamına gelmesi de mümkündür.[228] âyetin meali şöyledir:

"*Allah'ın nimetlerine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini **helâk yurduna** sürükleyenleri görmedin mi?*" (İbrâhîm, 14/28)

"Be-ve-re" kökü bu âyetlerde helâk olmuş belirli kimseler hakkında kullanılmamakla birlikte, sözlük ve Kur'ân'daki kullanım şekli bakımından

---

222 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 597; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s, 161.

223 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 337; ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâr*, V, 202; âyetin Türkçeye tercümesi şu şekilde yapılmıştır: "*Helâkı hak etmiş bir topluluk oldunuz.*" (Ateş, *Meal*; Özek, Ali v. dğr., *Meâl.*).

224 Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 98.

225 Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî (210/825), *Mecâzu'l-Kur'ân*, (tah. Fuat Sezgin), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, ts., I, 340, II, 72-73. Buhârî de kelimeye "helâk" anlamı vermiştir. (Buhârî, Tefsîru Sûre 14, 3) Bu vesileyle atıfta bulunmakta fayda gördüğümüz bir konu da, Buhârî'nin, en önemli kaynaklarından birinin Ebû Ubeyde'nin Mecâzu'l-Kur'ân adlı eseri olduğudur. Buhârî'nin Mecâzu'l-Kur'ân'ın o gün için basılmış olan birinci cildinden yaptığı nakilleri Fuad Sezgin, "Buhârî'nin Kaynakları" adlı eserinin sonunda liste halinde vermiştir. (bkz. Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956, s. 320, 321-368.

226 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 161.

227 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 555.

228 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 555; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 97.

helâk kavramının anlam alanına girmekte ve hatta helâk kelimesiyle direkt olarak çok yakın bir anlam örgüsüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu'd (بُعْدًا-بَعُدَ): "Uzak olmak, helâk olmak, yok olmak"

"Ba-'u-de" (بعد) fiili uzaklaşmak, ölmek anlamına gelmekte olup, Kur'ân'da çoğunlukla helâk olmak anlamında kullanılmaktadır. Fiil olarak, helâk olan kavimler için bir yerde geçmektedir.[229] Bu'd (بُعْد) ise yakının zıttı olan uzak anlamında kullanılan bir kelimedir.[230] "Uzak olsun", anlamındaki bu kelime, beddua olarak "helâk olsun"[231] ya da "Allah'ın rahmetinden"[232] uzak olsun, "yok olsun", "canı cehenneme"[233] gibi anlamlarda kullanılabilmektedir. Altı âyette[234] bu şekilde geçmekte olan kelime, Nuh, Âd, Semûd ve Şuayb kavimlerinin helâkını anlatmak için değişik âyetlerde kullanılmıştır.

Nuh kavmiyle ilgili olarak, Kur'ân'da bu kelime şu şekilde yer almaktadır: "*Ey yer, suyunu yut ve ey gök (suyunu) tut, denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cûdî'ye oturdu. Haksızlık yapan kavim* ***yok olsun****, denildi.*" (Hûd, 11/44)

Âd kavmiyle ilgili olarak "*İyi bilin, Âd (kavmi) Rablerini inkâr ettiler; iyi bilin Hûd'un kavmi Âd, (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun (helâk olsun).*" (Hûd, 11/60)[235] şeklinde yer alır.

Kelimenin Semûd kavmiyle ilgili olarak "*Biliniz ki, Semûd (kavmi) gerçekten Rablerini inkâr ettiler. Yine biliniz ki, Semûd (kavmi) def olup gittiler.*" (Hûd, 11/68) şeklinde ve son olarak da Şuayb'ın (aleyhisselâm) kavmi Medyenlilerle ilgili olarak "*İyi bilin ki, Semûd (kavmi) nasıl uzaklaşıp gittiyse Medyen halkı da öyle uzaklaşıp gitti.*" (Hûd, 11/95) şeklinde Kur'ân'da yer aldığını görmekteyiz.

---

229 Bkz. Hûd, 11/95.
230 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 69.
231 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 405.
232 Ateş, *Meâl*, Hûd, 11/60. âyetin meali içerisinde.
233 Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, Müminun 23/44. âyet mealinde.
234 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "ba-'u-de" md.
235 Ayrıca bkz. Muminûn, 23/41. âyette ise bu'den (بُعْداً) ifadesi, fiil anlamında "Helâk oldular." şeklinde bir anlama sahiptir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 188)

Demdeme (دَمْدَم): "Yere sermek"

Parçalamak, yere sermek, helâk etmek, yok etmek, azabın ve helâkın bürümesi, kaplaması anlamlarına gelen[236] demdeme (دَمْدَم) fiili, Kur'ân'da bir âyette yer almakta ve orada da Semûd kavminin helâkını tasvir etmektedir.

İbn Abbas, demdeme'nin yerle bir etmek (tedmîr) anlamında, Ferrâ (207-822) ise deprem ve sarsıntıya maruz bırakmak (racfe) anlamında olduğunu söylemiştir. Demdeme, azabın kat kat verilmesi ve azabın tekrar gönderilmesi anlamlarına gelmektedir. Ayrıca, kökünü kazımak, dümdüz etmek, yerin dibine geçirip üstlerindeki toprağı dümdüz yapmak anlamlarına gelmektedir. İbnü'l-Enbârî (328-940) ise, demdeme'ye kızmak anlamı vermiştir.[237]

Azabın Semûd kavmini tamamen kaplayıp, onları yerin dibine geçirmesi ve üstlerindeki toprağı dümdüz etmesi anlamında kullanıldığı âyette demdeme kelimesi, şu şekilde yer almaktadır:

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهاَ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّاَهاَ "*Onu yalanladılar, deveyi kestiler. Rableri de, günahları yüzünden **azabı başlarına geçirip**, orayı dümdüz etti.*" (Şems, 91/14)

Ehvâ (أَهْوَي): "Yukarı doğru savurup ters çevirerek yere çalmak"

Yüksekten aşağı doğru düşmek anlamına gelen hevâ (هَوَي) kökünden türeyen ve if'al babında bir fiili olan ehvâ, bir şeyi havada yukarı doğru çıkarttıktan sonra yere düşürmek,[238] devirip yıkmak,[239] Cebrail'in kanadında göğe doğru yükselttikten sonra yere doğru atmak,[240] yukarı doğru savurup "ters çevirerek"[241] yere çalmak anlamlarına gelmektedir.[242]

---

236 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 349; Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 1921- 1922; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 247; Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984, s. 349.

237 Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 79.

238 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 797.

239 Ateş, *Meal*, Necm, 53/53. âyet meali.

240 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 429.

241 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 22; Beyzâvî, *Envâr*, V, 261.

242 Ayrıca, kelimenin birlikte kullanıldığı "Mü'tefikât" maddesine bakılabilir.

"*Altı üstüne getirilen kentleri (Lût kavminin oturduğu bölgeleri)* ***devirip yıktı.***" (Necm, 53/53)

Buna göre, Lût kavmi içerisindeki insanlar başlarından yağdırılan taşlarla helâk edilmiş, onlardan arda kalan şeyler ve yaşadıkları topraklar da Allah tarafından göğe doğru yükseltilip oradan yere doğru bırakılarak paramparça bir hale getirilmiştir. Bir rivayete göre çok yüksek binalara sahip olan Lût kavminin bu binaları, şiddetli bir depremle temellerinden sökülerek yukarı doğru savrulmuş, ters yüz edilerek altları üstlerine getirilmiştir.[243]

Hâbe (خَابَ): "Perişan olmak"

"Ha-ye-be" (خاب) kökü, bir şeyden fayda elde edememe ve mahrumiyet anlamına delalet etmektedir.[244] Daha geniş çerçevede engellenmek, mahrum bırakılmak, arzuladığı şeye ulaşamamak, çabası ve ümidi boşa gitmek, kâfir olmak, hüsrana uğramak ve perişan olmak anlamlarına gelmektedir.[245]

Kur'ân'da geçtiği beş âyetin dördünde mazi kalıbında,[246] birinde ise ism-i fail[247] kalıbında kullanılmıştır. İbrâhîm sûresinde kelime şu şekilde geçmektedir:

وَاسْتَفْتَحُوا وخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيد "*(Peygamberler düşmanlarına karşı Allah'tan) fetih istediler ve her inatçı zorba* ***perişan oldu.***" (İbrâhîm, 14/15)

Bu âyette, kavimlerinin inkârları ve düşmanlıkları karşısında Allah'tan fetih, yardım ve zafer isteyen peygamberlerin[248] bu isteği sonucunda, bu inatçı zorbaların Allah tarafından perişan edilip hüsrana uğratıldıkları, kesin bir ifadeyle (mazi kalıbıyla) haber verilmektedir. Çünkü mazi kalıbı, bir şeyin kesinkes tahakkuk ettiğini gösterir.[249] âyetin başında yer alan

---

243 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 22.
244 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 336.
245 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 123; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 336-337; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, I, 197; Enîs, İbrâhîm v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts., s. 264.
246 Bkz. İbrâhîm 14/15; Tâhâ, 20/61, 111; Şems, 91/10.
247 Bkz. Âl-i İmrân, 3/127.
248 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.
249 Beyzâvî, *Envâr*, V, 352.

istiftâh kelimesini, kafirlerin Allah'ın kendileri hakkında bir hüküm ve karar vermesini istemeleri anlamında yorumlasak bile, hâbe kelimesinin anlamında bir farklılaşma olmamaktadır. İstiftâh fiili, Peygamberlerin inkârcı kavimleri aleyhine Allah'tan yardım dilemeleri anlamına alındığında, hâbe kelimesi nasıl ki onların perişan edilmeleri anlamına gelmekteyse; inkârcı birey ve toplumların kendilerini hak yolda sanıp, peygamberleri batıl yolda olmakla itham etmeleri ve bunun sonucunda Allah'ın kendileri hakkında bir karar ve hüküm vermesini istemeleri anlamına alındığında da hâbe kelimesi, önceki durumda olduğu gibi bu inkârcıların perişan edilip hüsrana uğratıldıkları anlamına gelmektedir.[250]

Bu âyetle ilgili olarak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, âyette yer alan "*Her inatçı zorba perişan oldu.*" ifadesi, benzer kafirlerin bundan sonraki süreçte de aynı akıbete uğrayacağını haber veren bir yapı arz etmektedir. Nitekim, âyetteki fiil, mazi kalıbında gelmiştir. Bazen mazi kalıbı, cennet ve cehennem ehlinin birbirine seslenmelerini anlatan "*Cennet ehli, cehennem ehline şöyle seslendi.*" (A'râf, 7/44) ya da "*Cehennem ehli, cennet ehline şöyle seslendi.*" (A'râf, 7/50) âyetlerinde olduğu gibi, ileride meydana gelecek olan bir şeyi anlatmak için de kullanılabilir.[251] Bu âyette sözü geçen olay henüz gerçekleşmemiş olup, kıyamet koptuktan ve cennet ehli ile cehennem ehli birbirinden ayrıldıktan sonra meydana gelecek olmasına rağmen, mazi kalıbıyla anlatılmıştır. Bu bilgiden hareketle, mazi kalıbının tahkik ifade eden anlamı yanında bazen müstakbelle ilgili bir yönünün de bulunması sebebiyle, bu âyette kendilerinden bahsedilen inatçı zorbaların bundan sonraki süreçte de Allah Tealâ tarafından perişan edileceklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Mazi kalıbının manayı geleceğe taşıyan bu özelliğinden hareketle, helâk konusunun belirli birey ve kavimler için değil de genel ifadelerle ele alındığı benzer özellikteki Kur'ânî pasajların, helâkın kıyamete kadar devam edecek bir süreç olduğunu ifade etmesinin imkan dahilinde olduğunu söyleyebiliriz.

---

250 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.

251 Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 375; ayrıca bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IV, 147; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 355, XV, 357, XVIII, 173.

Şems sûresinde Semûd kavminin helâkının konu edilmeye başlanmasından bir önceki âyette, "*Onu günahlarla örten de ziyana uğramıştır.*" (Şems, 91/10) şeklinde yer alan hâbe kelimesi, adeta konuya giriş niteliğinde ziyana uğrayan kimselerin Semûd kavmi olduğunu heber vermekte ve "Semûd kavmi helâk oldu", der gibi bir anlam ifade etmektedir.

Hâbe kelimesinin helâk olan kavimlerle en açık ilgisinin kurulduğu yer, Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun'un Firavun ve adamlarına gittikleri sırada meydana gelen tartışmadır. Orda Hz. Musa Firavun ve adamlarının inkârcılığını tenkit ederken, aynı zamanda onları bu ifadeyle de tehdit etmiştir. Tehdit ettiği şey onların Allah tarafından helâk edilebilecek olmalarıdır. Nitekim bir süre sonra bu gerçekleşmiştir: "*Musa onlara: Yazık size! dedi. Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra o bir azap ile kökünüzü keser. İftira eden, muhakkak perişan olur.*" (Tâhâ, 20/61)

Hâke (حَاقَ): "Kuşatmak, içine almak"

Alay etmek, dalga geçmek ve hile kurmakla Allah'ın vahyini, O'nun hakikatlerini değersiz kılmaya ve başkalarının gözünde düşürmeye çalışan kimselerin, bu davranışlarının karşılığı olarak başlarına gelen belâ ve musibetleri anlatan kelimelerden biri de, hâke (حَاقَ) fiilidir.

Hâke (حَاقَ), bir şeyin başka bir şeyin karşılığı olarak gelmesi, inmesi, gelip çatması anlamına gelmektedir.[252] Kişinin yaptığı kötülüğün karşılığının kendi başına gelmesi için de kullanılır. Kelimeye kuşatmak, içine almak ve geri dönmek gibi anlamlar da verilmektedir.[253] Hâke, bir yerde muzari,[254] diğerlerinde ise mâzî[255] olmak üzere toplam dokuz âyette yer almaktadır.

Helâk olan kavimlerin başlarına gelen o korkunç cezayı anlatan kelimelerden biri de hâke'dir. Âd kavminin büyük bir kasırgayla helâk edilmesini anlatan âyetlerde, Hz. Hûd'un kendilerini daha önce uyardığı azabı

---

[252] İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 291.
[253] İbn Manzûr, *Lisân*, X, 71, 72.
[254] Fâtır 35/43.
[255] Bkz. En'âm, 6/10; Hûd, 11/8; Nahl, 16/34; Enbiyâ, 21/41; Zümer, 39/48; Mumin, 40/45, 83; Câsiye, 45/33; Ahkâf, 46/26.

ve Allah'ın âyetlerini hafife alarak dalga geçmeleri, onların helâkına sebep olmuştur.[256] O dalga geçtikleri Allah'ın gazabı onları öyle yakalayıvermişti ki, kendileri Allah'a ve dinine tuzak kurduklarını sanırken, bir başka tuzağa düştüklerini fark edemediler. Hâke kelimesi onların bu hallerini anlatan güzel bir anlam yapısına sahiptir. Fâtır sûresinde hâke'nin "*Kişi kazdığı kuyuya kendi düşer.*" (Fâtır, 35/43) şeklinde kullanılması da, kelimenin, insanın tuzak kurarken daha sonra bu tuzağa veya benzer başka bir tuzağa düşeceğini hesaba katmadığı, ancak bundan da kurtulamadığı şeklindeki anlamını pekiştirmektedir.

Harre 'Aleyhimu's-Sakf (خَرّ عليهم السَّقْف): "Tavan tepelerine çöktü"

Su veya rüzgâr sesi çıkartarak yukarıdan aşağıya doğru düşmek[257] anlamına gelen harre (خَرّ) fiili ile, çatı, tavan[258] anlamına gelen sakf (السَّقْف) kelimesinin birlikte kullanımından meydana gelen bu deyim, bir çeşit helâkı anlatan bir anlam ifade etmektedir. Mecâzî bir kullanım oluşturan bu ifade, rivayete göre Hz. İbrâhîm'in karşısında büyük bir azgınlık örneği oluşturan Nemrut ve adamlarının, ilahlık iddiasını ispat için inşa ettiği büyük bir saray (kule) içerisinde helâk oluşlarını anlatmaktadır.[259] Onların bu yapı içerisinde oldukları bir anda koca koca kütlelerin üzerlerine düşmesini tasvir eden bu ifade, aynı zamanda Nemrut'un büyük bir iddiayı kendi lehinde sonuçlandırmak için bina ettiği şeyin, dönüp dolaşıp kendi başına belâ olduğunu, değil lehine sonuçlanacak faydalar getirmesi, sonuçta kendi helâkını gerçekleştirecek sonuçlar doğurmuştur. İlahlık iddiasını ispat için inşa edilen kule, bu iddiayı delillendirmek isteyeni yok etmiştir. Bu şekilde kelimede, hâke fiilinde olduğuna benzer, kurulan tuzağa düşme anlamının gizlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Kelimenin yer aldığı pasaj, bir bütün halinde düşünüldüğünde bu anlamın daha da belirginleştiğini görmekteyiz:

"*Onlardan öncekiler de (peygamberlere) hile yapmışlardı. Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü üstlerindeki* ***tavan da***

256 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 8.
257 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 208.
258 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 485; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 344.
259 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 602.

tepelerine çöktü. *Bu azap onlara, fark edemedikleri bir yerden gelmişti.*" (Nahl, 16/26)

Hızy (خِزْي-خَزِيَ): "Alçaltıcı bir duruma düşmek"

Hizy, direkt olarak helâk olmak anlamına gelmemekle birlikte, helâk olan birey ve kavimlerin yaşadıkları korkunç helâk hadisesini, özellikle sosyolojik ve psikolojik sonuçları açısından tahlil etme imkanı sağlayan, bu bağlamda da "helâk olayının rezaletini anlatmak için"[260] kullanılan kelimelerden biridir.

Hizy'de rezil ve rüsvay olmak, insanların gözünde değersiz ve alçak bir konuma düşmek,[261] yaptığı işin çirkinliğinden utanmak[262] anlamları vardır. Nitekim Hz. Salih'in tüm uyarılarına rağmen, büyük bir zalimlik örneği göstererek hakka karşı gelen, Allah'ın kutsal saydığı değerleri hiçe sayarak onlara tecavüz eden Semûd kavminin korkunç bir sesle helâk edildiği gün[263] ortaya çıkan manzara "*o günün zilleti*" şeklinde tasvir edilmiştir. Yani helâk anıyla ortaya çıkan manzara gerçekten de alçaltıcı bir görüntü arz etmektedir. Az öncesine kadar kendilerinden güçlü, kendilerinden üstün, kendilerinden daha doğru kimsenin olamayacağını iddia edenler, büyüklük taslayarak her tür isyan, kibir, gurur, taşkınlık, gaddarlık, huysuzluk, mütecavizlik gibi ahlâksızlıkları yapmaktan çekinmeyenler, bir saniye sonrasında öyle bir duruma düşürülmüşlerdi ki, onların halini görenler bu manzaraya şaşırıp kalmışlardı. Öyle bir değişim ki vezir iken esir, efendi iken köle, güçlü iken zayıf, hakim iken mahkum, galip iken mağlup olmuşlardı. Hakikaten onlar çok alçaltıcı bir duruma düşürülmüşlerdi. Sadece Semûd kavmi bu alçaltıcı durumu yaşamadı. Helâk edilen kişi ve toplumlar aynı alçaltıcı duruma, sergiledikleri alçaklıklar yüzünden düşürülerek, bir bakıma eylemlerine paralel cezalardan birine çarptırılmışlardır.

Bu açıdan hizy, helâk edilenlerin çok kısa bir süre içerisinde geçirdikleri türlü türlü değişimleri kapsayan bir kavram olarak da değerlendirilebilir.

---

[260] Okumuş, *Toplumsal Çöküş*, s. 97.
[261] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 211.
[262] İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 315.
[263] Bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 244.

Semûd kavminin bu halini gündeme getiren âyeti kerime, olayı şu şekilde tasvir etmektedir: "*Emrimiz gelince, Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak (azaptan) ve o günün* ***zilletinden*** *kurtardık.*" (Hûd, 11/66)

İhâta (أحاطَ-إحاطَة): "Kuşatmak, yok etmek"

İhâta, if'âl babından أحاطَ بِ şeklinde kullanıldığında kuşatmak, sarmak, çevrelemek, bilmek,[264] bir şeye sahip olmak ve tamamen ele geçirmek anlamına gelmektedir. Ancak daha sonraları ihâta kelimesi, her tür helâk edilme anlamı için kullanılmaya başlamıştır. أتي عليه kelimesi de ihâta'ya benzer bir şekilde "helâk etti" anlamına gelmektedir.[265]

Kur'ân'da genel olarak kuşatmak ve bilmek anlamında kullanılan ihâta kelimesi,[266] Kehf sûresindeki bir âyette, bahçesi yok edilen iki adamdan birinin,[267] Allah'a karşı nankörce tavırları sebebiyle, bahçesinin helâk edilip yok olması anlamında kullanılmıştır. Bu anlam âyette وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ şeklinde ifade edilmiştir:

"*Derken (o inkârcı kişinin) ürünü* ***yok edildi.***" (Kehf, 18/42)

İntikâm (اِنْتَقَمَ-اِنْتِقَام): "Cezalandırmak, intikam almak"

Mecâzî olarak helâk anlamında kullanılan kelimelerden biri de intikâmdır.[268] Ne-ka-me (نقم) kökü, dilde bir şeyi sözle veya cezalandırarak reddetmek anlamındadır.[269] Bu kökten türeyen intikâm (اِنْتِقَام) ise, bir şeyin karşılığı olarak ceza vermek, cezalandırmak,[270] topyekün kökünü kazıyarak helâk etmek (tedmîr)[271] ve intikam almak manasında kullanılmaktadır.

Açık mucize ve kanıtlar göstermelerine rağmen peygamberleri yalanlayıp büyük günahlar işleyen toplumların hak ettikleri helâk cezası için Allah Teâlâ intikam kelimesini kullanmıştır:

---

264 Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 1121.
265 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 724; Beyzâvî, *Envâr*, III, 498.
266 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Ehâte" md.
267 Bahçesi yok edilen bu kişiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. "Sadece Bahçesi (Malı) Helâk Edilen İki Adamdan Biri" blm.
268 Beyzâvî, *Envâr*, III, 379.
269 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 679.
270 İbn Manzûr, *Lisân*, XII, 590-591.
271 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 339.

"*Andolsunki biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. (Onları dinlemeyip) günaha dalanların ise cezalarını hakkıyla vermişizdir. (Onlardan* ***intikam*** *almışızdır)*" (Rûm, 30/47)

Bu genel ifade dışında müşahhas olarak bazı kavimlerin helâkı için yine intikam kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Firavun ve adamlarının helâk hadisesinde Kur'ân bu kelimeyi kullanır:

"*Biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden* ***intikam*** *aldık ve onları denizde boğduk.*" (A'râf, 7/136)[272]

Bir başka âyeti kerimede, Allah'ın bir kişi veya toplumdan intikam almasının, onların sergiledikleri zulüm sebebiyle olduğu üzerinde durulmuş ve Hz. Şuayb'ın kavmi Eykelilerin bu sebeple Allah'ın intikamıyla cezalandırıldıkları örneği verilmiştir:

"*Eyke halkı da gerçekten zalim idi. Biz onlardan da intikam aldık.*" (Hicr, 15/78-79)

İsâbet (أَصَابَ-إِصَابَة): "Azapla çarpmak"

Esâbe fiilinin mastarı olan isâbet (إِصَابَة), özünde doğru olmak, murad etmek, istemek, doğru olanı istemek, bir şeyi almak, sahip olmak, bulmak, bir şey tam yerine isabet etmek, acılara ve kederlere düşürmek, perişan etmek, hem canını hem de malını mahvetmek, yok etmek anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökü olan "sa-ve-be", "hatâ: الْخَطَأ"nın zıttıdır.[273] Kur'ân'da bu kökün daha çok fiil şekli olan esâbe (أَصَابَ) kullanılmaktadır.

İsâbet kelimesi, bir kimseye iyiliğin veya kötülüğün gelip çatması anlamında kullanılan nötr bir anlam yapısına sahiptir. Bunun Kur'ân'da da "*Sana gelen iyilik Allah'tandır.*" (Nisâ, 4/79) "*Sana gelen kötülük nefsindendir.*" (Nisâ, 4/79) şeklinde örnekleri vardır.

Bu anlamlarının yanı sıra esâbe fiilinin Kur'ân'da birkaç âyette, helâk anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Bunların ilki Nuh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerinin helâkıyla ilgili olanıdır. Hz. Şuayb, kavmine nasihat ederken,

---

[272] Benzer bir âyet için bkz. Zuhruf, 43/55.

[273] İbn Manzûr, *Lisân*, I, 535-536; ayrıca bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 579-580; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 424.

dürüst insanlar olmalarını tavsiye etmiş, ticaretlerinde sahtekarlık yolunu bırakmalarını söylemiş ve böyle devam ederlerse Nuh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerine gelen helâk azabının onlara gelebileceği ihtarında bulunmuştur.

Şuayb (aleyhisselâm): "*Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nuh kavminin veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi size de bir* ***musibet getirmesin****! Lût kavmi de sizden uzak değildir.*" (Hûd, 11/89)

Bir başka âyette, bir bahçeye ateşli bir kasırganın isabet etmesiyle onu küle çevirip yok etmesi, yine isâbe fiiliyle anlatılmıştır:

"*Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelsin çatsın ve bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.)*" (Bakara, 2/266)

Başka bir âyette de Allah Tealâ'nın bazı inkârcıları, üzerlerine göndereceği yıldırımlarla çarpıp helâk etmesi için yine esâbe fiilinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

"*Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder. Melekler de O'nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücadele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar.*" (Ra'd, 13/13)

İshât (أَسْحَتَ-إِسْحَات): "Kökünden söküp atmak"

"Se-ha-te" (سحت) kökü Arap dilinde, bir şeyi kökünden söküp atmak, soymak, bozmak, ifsâd etmek, çirkin olmak ve haram olmak manalarında kullanılmaktadır. Süht (السُّحْت) şeklindeki kullanımı, haram ve kötü yolla kazanılmış mal anlamına gelmektedir. Süht'e haram denmesi, devamlılığının söz konusu olmamasından dolayıdır.[274]

Bu kök, Kur'ân'da bir yerde if'âl babında فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ şeklinde fiil olarak yer almakta ve orada da lügat anlamında kullanılmaktadır:

"*Musa onlara: Yazık size! Dedi, Allah hakkında yalan uydurmayın!*

---

274 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 252; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 509; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, I, 325, 326.

Sonra O, bir azap ile ***kökünüzü keser****! İftira eden, muhakkak perişan olur.*" (Tâhâ, 20/61)

Üç âyette yer alan süht şeklideki kullanımının bütün Maide sûresinde bulunmakta ve her biri lügat manası olan haram mal anlamına gelmektedir.[275]

Kur'ân'da ishât kelimesinin kullanımı, her ne kadar helâk olan bir birey ya da toplum için söz konusu olmasa da ifade ettiği anlam, direkt olarak helâk kavramının anlam alanına giren bir yapı arz etmektedir.

İtyân (أتي-إتيان): "Azabın gelmesi"

Bir şeyin kolayca[276] gelmesi[277] anlamındaki "e-te-ye" (أتي) kökünden türeyen ityân, o şeyin ya bizzat kendisinin gelmesi ya da emir veya planlamasıyla gelmesi şeklinde tezahür eder.[278]

Etâ (أتي) fiiliyle gelen ya da getirilen şey, bazen insanın hoşuna gidebilecek[279] bir şey iken, bazen de hoş olmayan, hatta geldiği toplumu yok edici bir nitelikte[280] olabilmektedir. Bu özelliğinden dolayı bu fiille gelen veya getirilen şey, hayır veya şer[281] olmaktadır.

Helâk olan kavimlere gönderilen azap için kullanılan "e-te-ye" (أتي) kökü Kur'ân'da, bazen bizzat azabın gelmesi şeklinde kullanılırken, bazen de azabın Allah'ın emir ve yönlendirmesiyle gelmesi şeklinde yer almıştır:

"*Allah'ın* ***azabı size gelse****.*" (إِنْ أَتَيكُمْ عَذاَبُ اللّٰهِ) (En'âm 6/40, 47)

"*O'nun azabı size gelse.*" (Yunus, 10/50)

"*Allah, binalarına temellerinden geldi.*" (Nahl, 16/ 26)

Bu son âyetteki "*Allah geldi.*" ifadesi, Allah'ın emir ve buyruğu geldi,[282] anlamındadır. âyetin devamında, onlara gönderilen Allah'ın buyruğunun ne olduğu, "*Onlara azap geldi.*" ifadesiyle açıklığa kavuşturulmuştur.

---

275 Bkz. Mâide, 5/42, 62, 63.
276 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 7.
277 Cevherî, *es-Sıhâh*, VI, 2261; İbn Manzûr, *Lisân*, XIV, 13.
278 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 7.
279 Bkz. Hicr, 15/64; Müminun, 23/90; Kasas, 28/29.
280 Bkz. Yunus, 10/24; Nahl, 16/ 26.
281 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 7.
282 Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 7.

"*Bir gece veya gündüz ona emrimiz (buyruğumuz) geldi; sanki dün o hiç şenlenmemiş gibi, onu biçilmiş yaptık.*" (Yunus, 10/24) Bu âyette de bir önceki âyette olduğu gibi, Allah'ın emrinin bir topluma gelmesi, Allah'ın hüküm ve buyruğunun afet şeklinde bir ceza[283] olarak onlar üzerine gönderilmesi şeklinde gerçekleşir.

"E-te-ye" kökü, inkârcı toplumların peygamberlerine karşı meydan okurken "getir o tehdit ettiğin azabı" şeklinde söyledikleri sözler için de kullanılmıştır. Mesela Firavun'un küstahça bir tavırla Musa'dan (aleyhisselâm) kendisini tehdit ettiği azabı getirmesini istemesi, bu fiille anlatılmıştır.[284] Yine Lût kavminin, kendilerini yok edebileceğini söylediği azabı peygamberlerinden bir an önce getirmelerini istemeleri de bu kelimeyle ifade edilmiştir.

Lût kavmi: "*(Azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize!*" (Ankebût, 29/28)

Bunun gibi, bazı kavimlerin helâkına sebep olan eylemler de bu fiille anlatılmıştır. Örneğin, Lût kavminin malûm çirkin fiileri için bu kök kullanılmıştır.[285]

"E-te-ye" kökü, Allah'ı inkâr eden veya daha sonra dininden dönen kimselerin Allah tarafından bir şekilde ortadan kaldırılmasından sonra, salih ve mümin kimselerin onların yerine Allah tarafından getirilmesi anlamı için de kullanılmıştır. Bu yönüyle kelime, inkârcı bir kavmin yok edilerek yerine başka bir kavmin getirilmesi anlamına gelmektedir:

"*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kafirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir.*" (Mâide, 5/54)

Bütün bu kullanımlar etâ veya ityân'ın Kurân'da, inkârcılara Allah'ın azabının gelmesiyle bir şekilde bağlantılı olarak kullanıldığını göstermektedir.

İzhâb (ذَهَبَ-أَذْهَبَ-اِذْهاب): "Ortadan kaldırmak, yok etmek"

Arap dilinde sülâsî kökten "ze-he-be" (ذَهَب), yürümek ve geçip git-

---

283 Bkz. Suyûtî, *Celâleyn*, s. 270.
284 Bkz. Şu'arâ, 26/31.
285 Bkz. Ankebût, 29/28, 29

mek anlamına gelmektedir.[286] İfâl babına (ezhebe=أَذْهَب) aktarıldığında, gidermek, ortadan kaldırmak, yok etmek, izâle etmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[287]

Kur'ân'da, sülâsî fiilin bi harfi cerri ve şeddeli nûn ile birlikte نَذْهَبَنَّ ب şeklindeki kullanımında bu kök, bir şeyi ortadan kaldırmak ve yok etmek anlamına gelmektedir.[288]

Yine sülâsî kökün; yormak, bitkin hale gelmek ve kendini heder etmek şeklindeki helâk anlamında da kullanıldığını görmekteyiz. Bir çeşit helâk anlamına gelen فَلاَ تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ "*Onlar için üzülerek kendini helâk etme!*" (Fâtır, 35/8) cümlesi, kinayeli olarak ölüm anlamında kullanılmıştır.[289] Bu cümledeki ölüm, insanın kendisini sıkıntı ve kederlere kaptırıp yorması, üzmesi ve perişan etmesi sonucunda kahrından helâk olup gitmesi anlamına gelmektedir. Bu anlam, "he-le-ke" kelimesinin, temel anlamıyla da örtüşmektedir.

"Ze-he-be" kökü Kur'ân'da if'âl babından dört âyette ve aynı kalıpta Allah'ın bazı insanları yok edip yerlerine başkalarını getirebileceği, bu konuda O'na hiçbir gücün engel olamayacağı hususunu hatırlatmak için kullanılmıştır:

Ey insanlar! "*Allah dilerse sizi **yok eder**.*" (Nisâ, 4/133)[290]

Bu âyetlerde "ze-he-be" kökünün yok etmek, gidermek, yokluğa göndermek gibi anlamlarda kullanıldığı açıkça görülmektedir. Burada vurgulanan Allah'ın dilediği toplumu yok edip dilediğini de onların yerine getirebileceğidir. âyetlerde belirli bir kavmin yok edilmesinden bahsedilmediği için kelime, helâk anlamını dolaylı olarak ihtiva etmiş olmaktadır. Bu paragraflarda üzerinde durulan asıl konu, insanoğlunun dünya hayatının her aşamasında adaleti koruması gerektiğidir.[291] Adaletli davranmayıp zulmünü ileri seviyeye getirdiğinde, Allah'ın yüce adaleti gereği zulmüne

---

286 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 390; İsfahânî, *el-Müfredât*, 262; İbn Manzûr, *Lisân*, I, 393.
287 İbn Manzûr, *Lisân*, I, 393.
288 Bkz. İsrâ, 17/86; Zuhruf, 43/41.
289 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 623.
290 Ayrıca bkz. En'âm, 6/133; İbrâhîm, 14/19; Fâtır, 35/16.
291 Mevdudî, *Tefhim*, I, 325.

son verilip, hatta yok edilebileceği ve yerine başkalarının getirilebileceği anlatılmak istenmektedir.

Kasm (قَصَمَ-قصم): "Paramparça etmek"

Kur'ân'da bir âyette yer alan ve mecazi olarak helâk anlamına gelen kelimelerden biri de "ka-se-me" (قَصَمَ)'dir. Kasame, bölmek, hissesini ayırmak, parçalara ayırmak, paramparça etmek, kırıp geçirmek anlamlarına gelmektedir.[292]

Kasame, Allah'ın gazap ve şiddetinden kaynaklanan bir cezalandırmayı ifade eder. Çünkü kasm kökü, kırmanın en şiddetlisini ve en korkunç biçimini tasvir etmektedir.[293] Bu sebeple kelimeye "Paramparça ettikten sonra külliyen yok etmek"[294] anlamı verilmiştir.

Bazı kimselerin bu denli şiddetli bir şekilde Allah tarafından paramparça edilip helâk edilmesinin sebebi, âyette belirtildiği gibi onların zulmü içselleştirmiş olmalarıdır:

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً "*Zalim olan nice beldeyi* ***paramparça edip yok ettik.***" (Enbiyâ, 21/11)

Kat' (قَطَعَ-قطْع): "Kökünü kesmek"

"Ka-ta-'a" (قطع), koparmak ve ayırmak anlamına gelmektedir.[295] Bu da, ya gözle görülebilen eşyalarda ya da gözle görülemeyip akılla idrak edilen şeylerde olur.[296]

Helâk edilen kimselerle ilgili olarak kullanıldığında kat', kökünü kesmek, yerle bir etmek, son neferine varıncaya kadar hepsini yok etmek anlamlarına gelmektedir.[297]

Genel hatlarıyla "Ka-ta-'a" (قطع), dâbir (دابِر) kelimesi ile birlikte helâk edilenleri konu edindiğinde, bazen kafirler,[298] bazen inanmayıp yalanla-

---

292 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 887; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 608.
293 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 105.
294 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 349.
295 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 893; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 615.
296 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 615.
297 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 118.
298 Bkz. Enfâl, 8/7 (Allah'ın, kâfir Kureyş ordusunu yok etmesi anlatılır).

yanlar (kâzipler),[299] bazen zalimler,[300] bazen de herhangi bir vasfı ortaya konmayan kimseler[301] için kullanılmıştır. İlk üç kullanımda, fiil kipinde ve "dâbir"den önce gelirken, son kullanımda isim kipinde ve "dâbir"den sonra gelmiştir. İsim olarak kullanımı, helâkın subutunu, yani gerçekleştiğini ortaya koyar. Fiil halinde kullanılışlarının ikisi zaten mazi (geçmiş) kalıbında, yani "bu işi böyle yaptık" anlamındadır. Diğer muzari kullanım ise, Allah'ın iradesi konusu ile birlikte ele alındığı ve Allah'ın istediği her şeyin o anda oluverdiği[302] düşünüldüğünde, bu kullanımda da öncekilerde olduğu gibi "gerçekleşmiş bir helâktan" bahsedildiği anlaşılmaktadır.[303]

Âd kavminin helâk edilişi bir âyette bu kelimeyle şu şekilde dile getirilmiştir:

"*Onu (Hûd'u) ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.*" (A'râf, 7/72)

Aynı kök, Peygamberin Allah'a atfen bazı sözler uydurması söz konusu olsaydı Allah'ın ona vereceği cezayı belirtmek için, vetîn (وَتِين) kelimesi ile birlikte şu şekilde kullanılmıştır: "*Onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık).*" (Hâkka, 69/46)

Zalim birey ve toplumların köksüz oldukları, kendilerinin yok edilip zulümlerinin bir gün mutlaka sona erdirileceğiyle ilgili olarak gündeme geldiği âyette ise, şu şekilde yer almıştır: "*Böylece zulmeden toplumun* ***kökü kesildi****. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.*" (En'âm, 6/45)

Bedir'de Müslümanlar tarafından öldürülüp kuyulara atılan (Ashâb-ı Kalîb) Mekkeli azgın kafirlerin helâk edilişleri de yine bu kökle haber verilmiştir:

"*Hatırlayın ki, Allah size, iki taifeden (Kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vadediyordu. Siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kafirlerin ardını kesmek istiyordu.*" (Enfâl, 8/7)

---

[299] Bkz. A'râf, 7/72.

[300] Bkz. En'âm, 6/45.

[301] Hicr 15/66 (Herhangi bir vasfını belirtmeksizin Lût kavminin helâkından söz eder).

[302] Bkz. En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Mümin, 40/68.

[303] Ayrıca bkz. "Kavim ve Şahısları Anlatan Kelimeler: Dâbir" blm.

Katl (قَتْل-قَتَلَ): "Öldürmek"

Ruhun bedenden ayrılması anlamına gelen "ka-te-le" (قتل), normal ölümden farklı bir anlam içerir. Çünkü katl'le gerçekleşen ölüm, normal yolla değil de, başkası tarafından yapılmaktadır.[304]

Katl kökünün helâk edilmiş kimselerle ilgili kullanıldığı yerlerden biri, Ashâb-ı Uhdûd ile ilgilidir. Konu Kur'ân'da şu şekilde yer almıştır:

"*Burçlara sahip gök yüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki, Ashâb-ı Uhdûd* ***öldürüldü****.*" (Burûc, 85/1-9)

Ashâb-ı Uhdûd ifadesinin tam olarak kimleri içerdiği konusu net olmamakla birlikte, ortada iki ihtimal dışında başka bir ihtimal yoktur. Bu durumda onlar, ya ateş çukurlarında öldürülen dönemin Müslümanlarıdır, veya bu ateşi yakıp onların bu halini seyreden dönemin inkârcılarıdır. Ashâb-ı Uhdûd'un, Müslümanları canlı canlık ateş hendeklerinde yakan kimseler oldukları ve Allah'ın daha sonra bu zalimleri öldürerek helâk ettiği de birçok rivayetle desteklenmiş bir konudur.[305]

Bu durumda katl kelimesi, Müslümanlara bu acımasız zulmü yapan veya yapmak isteyen kafirlerin helâk edilmesini gündeme getirmiş olmaktadır. âyetteki قُتِلَ kelimesinin; manevi ölüm anlamında lanetlenmek,[306] beddua anlamında "kahrolsun"[307] gibi anlamlarının da olabileceği söylenmiştir. Ancak kelimenin hakiki ölüm anlamında kullanılmış olduğu, alimlerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği bir görüştür. Kelimenin, Mekkeli müşriklerin helâkı için Allah Tealâ'nın onlara yönelik bir bedduası anlamında olduğu yorumu da yapılmıştır. Buna göre bu ifadeyle Mekkeli müşrikler lanetlenmekte[308] ve onların helâk edilecekleri Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminlere daha Mekke'de iken, önceden haber verilmiş olmaktadır.

---

304 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 593.

305 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107, 108; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, X, 444, 445; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.

306 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.

307 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

308 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107.

Burada katl (قتل) kökü helâk anlamına gelirken; helâk (هلك) kökü de, başka bir kullanımda katl kökünün temel anlamı olan “öldürmek” anlamında kullanılarak, her iki kelime arasında var olan anlam ilişkisi pekiştirilmiş olmaktadır.[309]

Katl kökü, dönemin Müslümanlarına büyük zararları dokunan ve Dâvûd (aleyhisselâm) tarafından öldürülerek ortadan kaldırılan Calut’un helâk edilmesi için de kullanılmıştır.[310]

Katl kökü, başka bir âyette de Hz. Musa’ya karşı isyan etmiş ve onun yokluğunda putperestliğe saplanmış İsrailoğulları’nın tevbelerinin kabulü için şart koşulan, kendi aralarında birbirini öldürmeleri cezası için kullanılmıştır. Konuyla ilgili âyeti kerime şu şekildedir:

“*Yaradanınıza tevbe edin de, birbirinizi öldürün!*” (فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) (Bakara, 2/251) Bu âyette kullanılan “nefis” kelimesinin başka anlamlarının yanı sıra can anlamına geldiği ve buradan hareketle âyetin onların birbirlerini öldürmeleri gerektiği şeklinde yorumu yapılmıştır. Hatta bu öldürme esnasında yetmiş bin putperestin, Hz. Musa’nın yokluğunda putperestliğe sapmayan müminler tarafından öldürüldüğü söylenmiştir.[311]

Muhâsebe (حَاسَبَ-مُحَاسَبَة): “Azaba çarptırdı”

Hem dünyevi hem de uhrevi cezalandırmadan bahseden kelimelerden biri hâ-se-be (حَاسَبَ) fiilidir. Kur’ân’da üç âyette yer alan hâsebe fiili, genel olarak ahiret hayatında insanın hesaba çekilmesi konusunu işlemektedir.[312] Bir âyette ise kelimenin ahirette hesaba çekilme anlamının[313] yanı sıra, birçok toplumun bu dünya hayatında azapla cezalandırılması[314] anlamına da geldiği anlaşılmaktadır. İlgili âyette şöyle buyrulmaktadır:

“*Nice kentler, Rablerinin ve O’nun elçilerinin emrine başkaldırdı. Biz*

---

309 Bkz. “Helâk Kelimesinin Anlam Çerçevesi” blm.

310 Bakara, 2/251

311 Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (427/1035), *Kısasu’l-Enbiyâ (‘Arâisu’l-Mecâlis)*, el-Mektebetü’s-Sekâfiyye, Beyrut, ts., s. 187; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 593; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 140; Beyzâvî, *Envâr*, I, 324.

312 Bkz. Bakara, 2/284; İnşikâk, 84/8; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 726; Kurtubî, *el-Câmi‘*, III, 422.

313 Ebu’s-Su’ûd, *İrşâdu’l ‘Akli’s-Selîm*, VIII, 263.

314 Bkz. Talâk, 65/8; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 34; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XVIII, 173.

de onu çetin bir hesaba çektik ve ona görülmemiş biçimde ***azap ettik****.*" (Talâk, 65/8)

Aynı kökten türeyen hüsbân (حُسْبَان) kelimesinin "azap" anlamına gelmiş olması[315] da, bu kökün ceza ile olan yakın ilişkisinin bir göstergesi olsa gerektir. Nitekim Zeccâc (310/922), hüsbân kelimesini, yapılan eylemlerin hesaba çekilmesinden sonra bunların karşılığı olarak verilen ceza[316] anlamında değerlendirmiştir.

Reden (رَدِيَ-رَدًى): "Helâk olmak"

Helâk anlamına gelen kelimelerden bir diğeri de re-di-ye (رَدِيَ) fiilidir.[317] Bu konuyla ilgili Kur'ân'da karşılaştığımız helâk anlamlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

İnkârcılara tabi olup onları taklit etme sebebiyle düşülen helâk,[318] Allah hakkında ileri geri zanlarda bulunmak sebebiyle düşülen helâk,[319] şirk kültürünün etkisiyle ahmakça ve büyük bir yanılgıyla insanın öz evladını öldürmesiyle adeta kendi kendini mahvetmesi şeklindeki helâk.[320]

Sevvâ (سَوَّي): "Yerle bir etmek"

Düzenlemek, iki şey arasında eşit davranmak, eşit kılmak[321] anlamlarına gelen sevvâ (سَوَّي), Semûd kavminin helâkıyla ilgili olarak kullanıldığı âyette, onların ülkelerinin yerle bir edilip[322] dümdüz bir hale getirildiğini ve helâkın gerçekleştiği o mekandan büyük veya küçük hiç kimsenin kurtulamadığını[323] haber vermek anlamında kullanılmıştır.

"*Onu yalanladılar, deveyi kestiler. Rableri de, günahları yüzünden azabı başlarına geçirip, orayı* ***dümdüz etti****.*" (Şems, 91/14)

---

315 Bkz. Kehf 18/40; Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 111.
316 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 723.
317 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 282.
318 Redy, Tâhâ, 20/16; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 57.
319 Bkz. Fussilet, 41/23; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 196.
320 Bkz. En'âm, 6/137; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 70.
321 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 496; Cevherî, *es-Sıhâh*, VI, 2385; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 113.
322 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 367.
323 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 761.

Subûr (ثُبور-ثَبَرَ): "Yok olmak, helâk olmak, mahvolmak"

ث , ج , خ , ز , ش, ظ , ف harflerinden her biri, Allah'ın gazaplarından birini hissettirmektedir.[324] Gazap ifade eden bu harflerden biri olan ث harfiyle başlayan "subûr" (ثُبور) kelimesine de bu sebeple, helâk[325] manası verilmiştir. Fatiha sûresinin rahmet ağırlıklı bir yapıda olması sebebiyle bu harflerden her hangi birini içermediği görülmektedir.[326]

Firavun'la Hz. Musa arasında geçen bir diyalogda, Hz. Musa'nın sözlerinden hoşlanmayan Firavun, Hz. Musa'yı, büyülenmişlikle[327] itham etmişti. Bunun üzerine Hz. Musa da, onun bu sözüne gereken cevabı çok sert bir uslûpla verdi ve şöyle dedi:

وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ ياَ فِرْعَوْنُ مَثْبوراً "*Ey Firavun! ben senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum.*" (İsrâ, 17/102)[328]

Firavun'a bu sözü söyleyen Hz. Musa, Firavun'un mutlaka helâk edileceğini bildiğini ima etmektedir. Hem mütevatir okuyuşta hem de Ubey b. Kâb'b'ın kıraatinde cümleye lâm-ı tekid harfiyle mutlaklık ve muhak-

324 Yüce, Abdülhakim, *Râzî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1966, s. 98. Harfler ve rakamlarla yorum yapma yaklaşımı, bazı kimseler tarafından çok ileri boyutlara kadar taşınmış, hatta dini çerçevenin dışına çıkacak kadar geliştirilmiştir. Daha çok İbn Arabi gibi mutasavvıflar, İbn Sina gibi filozoflar ve Bâbîler arasında yaygınlaşan bu anlayış, (Goldziher, İgnaz (1921), *İslâm Tefsir Ekolleri*, (trc. Mustafa İslâmoğlu), Denge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 278, (3. dipnot), 279) kendi şahsi düşünce ve yorumlarına harf ve rakamlardan birtakım sonuçlar çıkartarak dini bir dayanak bulma gayesiyle kullanılmıştır. "Hurûfilik" akımı denilen harf ve rakamlarla bir metinden anlam çıkarma işi, "Nahcivan yakınlarında idam edilen Fazlullah Esterabadî (796/1394) tarafından önce bir mezhep, sonra da bir din haline getirilmiştir. Daha sonra da Anadolu'da, özellikle Bektaşîler arasında yerleşerek düşüncelerini devam ettirmişlerdir." (Yüce, *Râzî'nin Tefsirinde*, s. 97-98) Bu hurûfilik anlayışının, özellikle "Hurûf'u-Mukatta" üzerinde daha çok uygulandığını görmekteyiz. Zerkeşî'nin el-Burhân adlı eserinde de benzer rivayetlere yer verilmiştir. Mesela, hicri 702 yılında meydana gelen depremle ilgili olarak, Zilzâl sûresinin ilk âyetindeki (اذا زلزلت الارض) elif harfinin iki rakamına, zâl harfinin ise yedi yüz rakamına karşılık geldiğini söyleyerek bu âyetin aslında 702 yılında bir deprem olacağına işaret ettiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca Rûm sûresindeki ilk âyetlerin "cümmel hesabı"ına göre Kudüs'ün fethine işaret ettiğini söylemişlerdir. (Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 182)

325 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 191; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 698; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIV, 50; Beyzâvî, *Envâr*, III, 470.

326 Bkz. Yüce, *Râzî'nin Tefsirinde*, s. 98.

327 Bkz. İsrâ, 17/101.

328 Âyetle ilgili Ubey b. Kâ'b'ın وإن أخاَلك يا فرعون لَمثبورا şeklinde bir kıraati vardır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 698; Beyzâvî, *Envâr*, III, 470)

kaklık anlamı kazandırılması, Firavun'un mutlaka helâk edileceğine ayrıca işaret etmektedir. Nitekim Firavun, kısa bir süre sonra helâk edilmiştir.

Subûr kelimesi dünyadaki helâk anlamının yanı sıra, kıyamette isyankarların cehennemi gördüklerinde bir an önce tamamen yok olup çekecekleri azaplardan kurtulmayı istemeleri anında söyleyecekleri sözlerde de, yine yok olmak anlamında kullanılmıştır. Allah Tealâ'nın o anda onlara verdiği cevapta da kelime yine yok olmak anlamında kullanılmıştır:

"*Elleri boyunlarına bağlı olarak (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi (helâkı) isterler. (Onlara şöyle denir:) Bu gün bir defa yok olmayı istemeyin, birçok defalar yok olmayı isteyin.*" (Furkân, 25/14)

Tağşiye (غَشَّي-تَغْشِيَة): "Azap giydirmek"

"Ğa-şi-ye" kökü, temel anlam olarak bir şeyi bir şeyle örtmek manasına gelmektedir.[329] "Azabı giydirmek, azaba büründürmek"[330] şeklinde tercüme edebileceğimiz ğaşşâ (غَشَّي) kelimesi, Necm[331] sûresinde de dildeki temel anlamında kullanılmış olmaktadır. Kelime, az yukarıda ele aldığımız "ehvâ" fiilinden hemen sonra geldiği için, adeta onun bir benzeri ve tefsiri olma niteliği taşımaktadır.

Helâk olan kavimler için kullanıldığında kelimeye bir azap anlamı yüklenmekte ve söz konusu kavimlerin üzerine örtülen şey böylece azap olmaktadır. "Onların üzerini örttü." dediğimizde bunu, aslında üzerlerini azap örttü, onları azap bürüdü, azap onları tamamıyla kuşattı, anlamında kullanmış oluyoruz. âyetin bu üslubu Arap dili açısından, onların üzerine gönderilen azabın korkunçluğunu daha belirgin bir halde gözler önüne sermektedir. Nitekim bu ifade, onları tamamıyla kuşatan; pişmiş, azap için hazırlanıp istif edilmiş taşların[332] üzerlerine yağdırılmış olmasını haber vermektedir.[333]

---

[329] İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 848; Cevherî, *es-Sıhâh*, VI, 2446; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 541.

[330] Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 349.

[331] Bkz. Necm, 53/54.

[332] Bkz. Hûd, 11/82.

[333] Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 429; Beyzâvî, *Envâr*, V, 261.

Nuh kavminin helâkını anlatmak için kullanıldığı âyette şöyle denilmektedir: "*Onları örten örttü.*"(Necm, 53/54) Mecâzi bir anlatım içeren bu âyeti kerimeyi, Türkçeye "*Onların üstüne neler çöktü neler!*"[334] ya da "*Onların **başına getireceğini getirdi**.*"[335] şeklinde tercüme edebiliriz.

Ta'zîb (تَعْذِيب-عَذَّبَ): "Azap etmek"

"'A-ze-be" (عذب) kökünden tefîl kalıbına dönüştürülerek türetilen 'azzebe (عَذَّبَ) fiili, if'âl kalıbındaki a'zebe (اَعْذَبَ) ile aynı manada kullanılmakta olup men etmek, engellemek, vazgeçirmek anlamına gelmektedir.[336] Buna ilaveten 'azzebe, azâb kelimesiyle yakın bir anlam ilişkisine sahiptir. Buna göre azzebe, azâb anlamına gelmektedir. "Azâb (عَذاَب)" ise, Arap dilinde temel anlam bakımından vurmak[337] manasına gelirken, zamanla çok acı verici bir şekilde cezalandırmak[338] ve şiddetli bir şekilde acı vermek[339] anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Özetlersek 'azzebe fiilinin, dövme ve vurma[340] temelli anlamından hareketle uzun süre azap etmek[341] ve acı verici bir şekilde cezalandırmak anlamında kullanıldığını görürüz.

"'A-ze-be" kökü, hem dünya hem de ahiret azabı anlamında kullanılan bir yapıya sahip[342] olup, Kur'ân'da çoğunlukla ahiret azabı için kullanılmaktadır.[343] Talâk sûresi 65/8. ve 10. âyetlerde de "'a-ze-be" kökü, önceki kavimlere yönelik hem dünya hem de ahiret azabı anlamında kullanılmıştır.[344] Nitekim bu sûrede "*Nice kent var ki Rabbinin ve elçilerinin buyruğuna baş kaldırdı, biz de onu çetin bir azaba çektik ve ona görülmemiş biçimde azap ettik.*" (Talâk, 65/8) şeklinde önceki kavimler için kullanılan 'azzebe fiili, isyankâr toplumlara Allah'ın verdiği "bu dünyadaki açlık, kıtlık, kılıçla (silahla) öldürülme, yere batırılma (hasf), şekil değişikliğine uğrama

334 Ateş, *Meal*, (Necm, 53/54).
335 Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, (Necm, 53/54).
336 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 179; İbn Manzûr, *Lisân*, I, 584.
337 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 151.
338 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 178; İbn Manzûr, *Lisân*, I, 585; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 151.
339 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 490.
340 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 490.
341 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 490.
342 Bkz. Bakara, 2/114; Mâide, 5/41; Tevbe, 9/55, 74, 85; Yunus, 10/98; Ra'd, 13/34 v.b.
343 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "'A-ze-be" md.
344 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 173; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 34, 35.

(mesh) ve benzeri musibetleri"[345] anlatan helâk anlamında bir kelimedir.[346]

'Azzebe ve aynı kökten türeyen azâb kelimeleri, Kur'ân'ın değişik yerlerinde helâk anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu anlamların her biri, helâk kavramı içerisinde yer alan farklı bir anlamla ilgilidir.

Enfâl sûresindeki şu âyette yer alan 'azzebe fiili, "kökünü kazıma azabı"[347] anlamındaki helâk manasında kullanılmıştır: "*Ey Resûlum! Sen onların arasında bulunduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir.*" (Enfâl, 8/33) Yani tamamen onları yok edecek değildir.

'Azzebe fiili bazen tamamen ortadan kaldırılma anlamındaki helâktan farklı olarak, yine helâkın bir çeşidi olan türlü türlü sıkıntı ve belâlara çarptırılmak ve bu dünyada başkaları tarafından öldürülmek[348] şeklindeki azap anlamında da kullanılmaktadır. İsrâ sûresindeki âyette bu durum şöyle açıklanmaktadır:

"*Ve (unutmayın ki) Kıyamet Günü'nden önce öldürmeyeceğimiz ya da (günahkarca gidişinden ötürü) zorlu bir azapla azaplandırmayacağımız bir toplum yoktur. Bu (olacakların) hepsi kitabımızda yazılıdır.*" (İsrâ, 17/58)[349]

Bu âyette, kıyamet öncesinde Allah'ın insanoğluna ne yapacağı ile ilgili bilgilere yer verilirken, salih ve iyi kimselerin normal bir ölümle hayatlarının sona erdirileceği anlatılmakta, kötü ve başkalarına zarar veren şerli kimselerin ise bir başkası tarafından öldürülme veya türlü türlü sıkıntı ve belâlara çarptırılarak, -ancak- her halükarda her iki grubun da hayatlarının sona erdirileceği anlatılmaktadır.[350]

Haşr sûresinde yer alan bir âyette 'azzebe fiili, yine başkaları tarafından öldürülme anlamında kullanılmıştır.[351] âyette kendilerinden bahsedilen Medine civarındaki Yahudiler için sürgün takdiri yazılmamış olsaydı, Benî Kurayza kabilesinin başına gelen öldürülme felâketi onların da başına gelecek, aynı azabı onlar da tadacaklardı.[352]

---

345 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 173.
346 Ayrıca bkz. (العذاب) md.
347 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 490.
348 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 674; Beyzâvî, *Envâr*, III, 453.
349 Âyetin tercümesi için bkz. Esed, *Meal.*
350 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 674.
351 Bkz. Haşr, 59/3.
352 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 500.

İsra sûresinde ise ta'zîb kalıbı, belli bir toplum için değil de genel anlamda toplumların helâkını konu edinen bir yapıda kullanılmıştır: "*Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz.*" (İsrâ, 17/15)

Tebâb (تَبَّ-تَبَاب): "Hüsrana uğramak, helâk olmak"

Helâk anlamına gelen kelimelerden biri de tebâb (تَبَاب)'dır.[353] Ebû Leheb'in helâk edilmesi konusu Kur'ân'da bu kelimeyle anlatılmıştır.

"تَبَّتْ, tebâb kökündendir. Tebâb, helâk ve helâk eden zarar, emeği boşa çıkıp muradına ermemek yani başarısız olmak, kaybetmek, yuh olmak, berbat olmak manasına gelmektedir. تَبّاً له, تَبّاً لَكَ tabirleri de "Yuh olsun sana" gibi kınama ve beddua makamında kullanılmaktadır. Buhârî'de, tebâb'a, hüsrana uğramak; tetbîb'e ise, mahvetmek, yok etmek anlamı verilmiştir. Râğıb el-İsfahânî (502/1108) de el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân adlı kitabında tebâb'ın devamlı ziyana uğramak manasına geldiğini ifade etmiştir. Müfessirlerin çoğunluğu da, insanı mahvetmeye götüren ziyan veya helâk manasını vermişlerdir."[354]

Kur'ân'da üç ayrı âyette farklı şekillerde geçen "te-be-be" kökü,[355] bütün kullanımlarında hüsran, zarar ve ziyan anlamlarına gelmektedir. Bu kök, dilde temel anlam olarak "kınamak ve çirkin görmek"[356] manasında kullanılmaktadır.

Rivayete göre, "*(Önce) en yakın akrabalarını uyar.*" (Şuarâ, 26/214) âyeti indiğinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) akrabalarını bir araya toplayıp onlara İslâm'ı kabul etmeleri tavsiyesinde bulununca, içlerinden Ebû Leheb'in "Bizi buraya bunun için mi çağırdın, kahrolası!" diyerek büyük tepki göstermesi ve Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) atmak için eline yerden bir taş alması sebebiyle, âyette "*Onun iki eli kurusun!*" ifadesi kullanılmıştır.[357]

Burada "تَبَّتْ" kelimesi, "elleri kurusun" şeklinde beddua ettikten

---

353 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 813.

354 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 46; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 813-814; Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.

355 Hûd, 11/101'de تَتْبِيب şeklinde; Mümin, 40/37'de تَبَاب şeklinde; Mesed, 111/1'de müzekker ve müennes mazi kalıbında تَبَّ ve تَبَّتْ şeklinde.

356 Elmalılı, Hak Dini, X, 47.

357 Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.

sonra, bu bedduada Allah'tan istenen şeyin gerçekten meydana geldiğini haber veren bir anlam yapısına sahiptir. Nitekim âyette fiilin mazi olarak "تَبَّ" şeklinde kullanılmış olması, bahsedilen konunun gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.[358] Buna göre beddua arzusuyla söylenen "Ebû Leheb'in elleri kurusun!" ve mazi fiilden ortaya çıkan "kurudu" şeklindeki mana, "Beddua kabul oldu, Ebû Leheb'in elleri gerçekten kurudu, bu olay bu şekilde gerçekleşti."şekline dönüşmüş olur.[359]

Âyette iki kez tekrar edilen tebbe fiilinin ikinci tekrarı, İbn Mes'ûd'un (32/652) kıraatında قَدْ تَبَّ şeklinde yer almıştır.[360] Bu kıraattaki tebbe fiilinin önündeki kad (قَدْ) kelimesi tahkîk ifade ettiği için bu durum, Ebû Leheb'in kesin kes her şeyiyle[361] helâk edildiğini ortaya kayar.

Tebbe'nin mastarları olan tebb ve tebâb (التَّبُّ التَبَابُ), sürekli bir şekilde hüsranda, zarar ve ziyanda olmak anlamına gelmektedir. Ebû Leheb için تَبَّتْ يَداَ أَبِي لَهَبٍ dendiğinde, bundan Ebû Leheb, hüsran ve ziyanda olmaya devam etti, manası anlaşılır.[362] Bu şekilde kelimenin, devamlı bir perişanlık içinde olma halini tasvir ettiği anlaşılmaktadır.

Bu kökün "tebeb" şeklinde yer aldığı eski bir Arap şiirindeki[363] anlamı da, hasar ve ziyan şeklindedir.[364]

Firavun'la ilgili olarak kullanıldığı bir âyette ise tebâb kelimesi, onun hilesinin hiçbir fayda getirmeyecek boş bir uğraştan ibaret olduğunu, hatta daha sonra bu hilenin kendisini hüsrana götürecek ve helâk olmasını sağ-

---

358 Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.

359 Konumuzla direkt olarak ilgili olmamakla birlikte, tarihi süreçte Kur'ân'ın kimileri tarafından nasıl yanlış yorumlandığına örnek olması bakımından تبت يدا ابي لهب âyetindeki "iki eli" lafzının, Râfizîler tarafından Ebû Bekir ve Ömer ile tefsir edilmesi dikkat çekicidir. bkz. (İbn Teymiyye (728/1327), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I-VII, (tah. Abdurrahman 'Umayre), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts., II, 225)

360 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 814.

361 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 813.

362 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 95.

363 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 288: (يا طيب إناَّ فِي مَعْشَرٍ ذَهَبَتْ مَسْعاَتُهُمْ فِي التَّبَارِ و التَّبَبِ)

364 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 288, 2. dipnot; Nuh, 71/28. âyette geçen "tebâr" kelimesinin helâk anlamına gelmesiyle ilgili olarak bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. es-Seyyid Ahmed Sakr), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts, s. 488.

layacak bir iş olduğunu bildirmektedir:[365] "*Firavun'un dalaveresi, hilesi, düzeni sırf hasar içinde zonuçsuzdur, verimsizdir.*" (Mümin, 40/37)[366]

Bu kök, Kur'ân'da yer aldığı üçüncü âyette de yine aynı şekilde zarar, ziyan ve hüsran anlamında kullanılmıştır.[367]

Tedmîr (تَدْمِير-دَمَّرَ): "Kökünü kazımak"

"De-me-ra" (دمر) kökü, bir yere girmek anlamına gelmektedir. "Kim başkalarının evini izinsiz gözetlerse, oraya girmiş sayılır." hadis-i şerifinde de demere (دَمَرَ) bu anlamda kullanılmıştır. Bu kökte, bir şeyin başka bir şeye izinsiz girmesi anlamı vardır.[368]

Aynı kökten türeyen tedmîr (تَدْمِير) ise, kökünü kazıyarak helâk etmek, darmadağın etmek,[369] her şeyin üzerine helâk getirmek[370] anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Hadramavt lugatına göre tedmîr, ehleke (اَهْلَكَ) manasına gelmektedir.[371]

Kelimenin aslında var olan izinsiz girme anlamı, tedmîr'in; Allah tarafından onların izni ve haberi olmaksızın, zor kullanılarak ve onlara rağmen gerçekleştirilmiş bir helâk çeşidi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tedmîr, tarihte yer almış büyük ülke ve medeniyetlerin Allah tarafından helâk edilmesini anlatan kavramlardan biridir. Bunun yer aldığı âyetin; kentleri, ülkeleri ve medeniyetleri içine alan karye[372] kelimesiyle birlikte kullanılması, tedmîr'in bu genel anlamına işaret etmektedir:

"*Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şımarmış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece ülke, helâke müstehak olur; biz de orayı darmadağın ederiz.*" (İsrâ, 17/16)

Bu genel anlamı dışında Kur'ân'da değişik kavim ve bireylerin helâkının da yine bu kavramla gündeme getirildiğini görüyoruz.

---

365 Beyzâvî, *Envâr*, V, 544; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 813; İbn Manzûr, *Lisân*, I, 226.
366 Meal için bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 523.
367 Bkz. Hûd, 11/101: "*Onların ziyanlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.*".
368 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 364.
369 İbn Manzûr, *Lisân*, IV,
370 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 248.
371 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 423.
372 Karye kelimesinin bu anlamları için bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 126.

Âd kavmini helâk eden içinde alevler bulunan şiddetli kasırganın yaptığı tahribat, tedmîr kelimesiyle anlatılmıştır:

"*(O rüzgâr) Rabbinin emriyle her şeyin* ***kökünü kazır.***" âyetin devamında "*Nitekim (o rüzgâr) gelince onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu.*" (Ahkâf, 46/25) denilerek, tedmîr'in meydana geliş şekli ve bıraktığı tesirler daha da net bir hale getirilmiştir.

Kelime, Semûd kavminin helâk edilmesinde "*Onları da (kendilerine uyan) kavimlerini de (nasıl) toptan helâk ettik.*" (Neml, 27/51) şeklinde; Lût kavminin helâkında "*Sonra diğerlerinin hepsini toptan yok ettik.*" (Şuarâ, 26/172)[373] şeklinde; Firavun ve adamlarının helâkını tasvirde ise "*Andolsun biz Musa'ya Kitabı verdik ve kardeşi Harun'u kendisinin yanında vezir yaptık. 'Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin', dedik. (Onlara gittiler. Onlar, kendilerine gelen bu elçilerimizi kabul etmeyince biz de) onları yıkıp yok ettik.*" (Furkân, 25/35-36) şeklinde yer almıştır.

Temzîk (تَمْزِيق-مَزَّقَ): "Parçalamak"

"Me-za-ka" (مزق) kökünden türeyen temzîk (تَمْزِيق) kelimesi, Arap dilinde parçalamak, ayırmak, bir şeyde delik açmak[374] anlamında kullanılmaktadır. Kelime toplum için kullanıldığında onları birbirinden ayırmak,[375] dağıtmak, perişan etmek, o toplum içerisindeki bireyleri birbirinden kopartarak fakir ve zelil bir şekilde başka yerlere gönderip paramparça etmek,[376] bir toplumun fertlerini ülkenin değişik yerlerine yaymak, mülkünü paramparça ederek bir kişi ya da bir toplumdan geriye kalan her şeyi ortadan kaldırmak,[377] "cemaat bütünlüğünün parçalanıp, fertlerin ülkenin her tarafına serpiştirilmek sûretiyle küçültülmesi",[378] paramparça edilerek dağıtılması, darmadağın edilmesi anlamlarına gelmektedir.

Bütün bu anlamlardan ortaya çıkan şudur ki, temzik kelimesi, diğer

---

373 Ayrıca bkz. Sâffât, 37/136.

374 "يدل علي تخرق في شيئ": (İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 983)

375 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 983; Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1554; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 578.

376 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XI, 4505.

377 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 218.

378 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 351.

kelimeler gibi direkt olarak helâkı anlatan bir kelime değildir. Temzik, daha çok ictimâi ve kültür muhtevâlı bir helâk sürecini konu edinmektedir. Bir toplumun ilâhî bir azapla o anda tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelmeyen bu kelime, diğer helâk çeşitlerinden farklı olarak, toplumların birbirinden ayrılarak parçalanması, parçalanan ve eski gücünü kaybeden bu toplumların zaman içerisinde eriyip yok olmaları, kimliklerini, düşünce ve medeniyetlerini kaybetmeleri, hulâsa bir millet olarak varlıklarını koruyamayıp tarih sahnesinden silinip gitmelerini anlatmaktadır. Bu bağlamda temzîk, "toplumsal çöküş"[379] adını verebileceğimiz sürecin en önemli unsuru olmaktadır.

Bu anlamda temzik kelimesi Kur'ân'da, helâk olan toplumlar içerisinde sadece Sebe' Kavmi için kullanılmıştır. Büyük bir selin üzerlerine gönderildiği ve insanların bir kısmının helâk edildiği[380] Sebe' toplumundan geriye kalanlar için ilâhî irade, daha farklı bir süreç murad etmiş, başka toplumlar içerisinde paramparça bir hale getirilerek yok olmuşlardır. Bu durum Sebe' sûresinde şöyle haber verilmektedir:

فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ *"Biz de onları efsanelere (ibret kıssaları haline) çevirdik ve onları büsbütün **parçaladık**."*[381]

Daha sonraları Araplar, bir topluluğun tamamen dağılıp parçalanmasından söz edecekleri zaman Sebe' Kavmi'ni örnek olarak göstermeye başlamışlardır.[382] Bu durum Araplar arasında hâlâ devam etmektedir.[383]

Tetbîr, Tebâr (تَبَار-تَتْبِير): "Kırıp geçirmek"

Toplumların helâk edilişi, "te-be-ra" (تبر) köküyle de ele alınmış bir konudur. Bu kökün sülâsî mastarları tebr (تَبْر) ve tebâr (تَبَار), rubâî tebbere fiilinden kullanılan mastarı ise tetbîr (تَتْبِير)'dir.

---

379 Bkz. Okumuş, *Toplumsal Çöküş*, s. 26-27. Bir tarife göre *toplumsal çöküş*, herhangi bir "toplumun batması, yok olması ve hayat sahnesinden silinmesi" (Okumuş, *Toplumsal Çöküş*, s. 27) anlamına gelmektedir.

380 Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsât Târîhiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IV, Dâru'n-Nahda el'Arabiyye, Beyrut, 1988, I, 315.

381 Sebe' 34/19; Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. "Sebe' Kavmi" blm.

382 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 578; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 219; Mevdudî, *Tefhim*, IV, 519.

383 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 519.

Tebr (تَبر), büyük[384] ya da helâk etmek[385] anlamına gelmektedir. "Tebâb" kelimesini izah ederken İbn Hişâm'dan naklettiğimiz şiirde görüleceği üzere tebâr kelimesi, helâk anlamında kullanılmıştır.[386] Sebe' lugatına göre de "tetbîr", ehleke (اَهْلَكَ) manasına gelmektedir.[387]

"Te-be-ra" kökü Kur'ân'da dört âyette, altı kez tekrar edilmiş[388] olup "iptal etmek",[389] yok etmek, mahvetmek, kırıp geçirmek, kökünü kazımak anlamlarında kullanılmıştır.

Furkan sûresinde Nuh, Âd, Semûd, Ashâb-ı Ress[390] ve bunlar dışında helâk olmuş kavimlere temas edildikten sonra, onların akıbetleri tetbîr kelimesiyle ve mef'ûl'u mutlak olarak tekidli bir ifadeyle وَكُلاً تَبَّرْنَا تَتْبِيراً şeklinde anlatılmıştır:

"*Onların her birine (uymaları için) misaller getirdik; (ama öğüt almadıkları için) hepsini* ***kırdık geçirdik*** *(helâk ettik).*" (Furkan, 25/39)

Helâk anlamında kullanıldığı diğer yer olan Nuh sûresinde ise, yine benzer anlamda kullanılmıştır. Nuh (aleyhisselâm) Allah'tan, kavminin helâkını isterken "*Yeryüzünde kafirlerden hiçbir kimseyi bırakma!*" (Nuh, 71/26) dedikten sonra ilave olarak şöyle demiştir: "*Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de sadece helâkını artır (onların köklerini kurut).*" (Nuh, 71/28)

c. Peygamberlerin Kavimlerinin Helâkı İçin Kullandıkları İfadeler (Kelimeler)

Peygamberler, kavimlerine yönelik kendilerine verilen tebliğ görevini en güzel şekilde yerine getirerek vazifelerini eksiksiz bir şekilde tamamla-

---

384 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 96.

385 İbn Kuteybe, *Tefsîr*, s. 488; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 177; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 96; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 621.

386 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 288; ayrıca aynı sayfanın 2. dipnotuna bakılabilir. (يا طيب إناً فِي مَعْشَرٍ ذَهَبَتْ مَسْعاَتُهُمْ فِي التَّبَارِ و التَّبَبِ).

387 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 423.

388 Bkz. A'raf, 7/139; İsra, 17/7; Furkan, 25/39; Nuh, 71/28.

389 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 177.

390 Bkz. Furkân, 25/37-38.

mış kimselerdir. Uzun yıllar kavimleri arasında bulunmalarına ve ısrarla onları Allah'a iman etmeye davet etmelerine rağmen, bazı kavimler ısrarlı ve inatçı bir tavır ortaya koyarak peygamberlerini yalanlamış, bu tavır zaman içerisinde toplumsal bir karakter haline dönüşmüştür. Bu tür toplumlarda, iman etmelerinin mümkün gözükmediği, Allah'ın verdiği sürenin sona erdiği ve artık bundan sonrası için helâk olmaktan başka bir yolun bulunmadığı durumlarda, bu kavimlerin peygamberlerinin kendi kavimlerine yönelik olarak beddua ettiğini görmekteyiz.

Beddua edilen kavimler, peygamberlerinin beddua etmesi sebebiyle helâk edilmemiş, helâkı hak eden bu toplumlar, sünnetullah'a göre kendilerine tanınan süreyi doldurup yolun sonuna geldikleri için, peygamberler de onların bu yok edilme işleminin işleyişine, insan psikolojisinin gereği olarak bazı sözler söyleyerek katılmışlardır. Yoksa, peygamberin kavimlerine yönelik bedduaları, hiçbir zaman kavimlerinin helâk edilme sürecini öne alma ya da geciktirme şeklinde etkilememiştir. Bu toplumlara kendilerini düzeltmeleri için verilen mühletin sona erdiğini gören peygamber, belki de kendisi farkında olmadan ilâhî iradenin şekillendirmiş olduğu süreçte bu şekilde yer almış olmaktadır. Tekrar vurgularsak, peygamberin beddua edip etmemesi, toplumların helâk edilip edilmeyeceği kararında hiçbir belirleyici özellik taşımamaktadır.

1) Hz. Nuh'un, kavminin helâkı için yaptığı beddua

Nuh (aleyhisselâm), insanlık tarihi içerisinde en uzun süreli ve bu sebeple belki de en çileli tebliğ faaliyetini yürütmüş bir peygamber olmasına rağmen, kendisine inananların sayısı hayli az olmuştu. Yüzyıllar süren tebliğinin sonunda artık bundan sonra kendisine kavmi içinden başka hiç kimsenin inanmayacağı bildirildiğinde,[391] Allah'a şöyle yalvardı: "*Rabbim! Kavmim beni yalanladı. Benimle onların arasını aç (aramızda hükmet), beni ve benimle beraber bulunan müminleri kurtar!*" (Şuarâ, 26/117-118)

Aslında bu âyette gizli bir helâk anlamı vardır. Hz. Nuh, bu ifadeyle kavminin helâk olmasını Allah'tan (celle celâlühu) talep etmektedir. [392]

---

[391] Bkz. Hûd, 11/ 36.
[392] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIV, 134.

Daha sonra da inkârcıların kökünü kesecek azab için Allah'a şöyle nidâ etti:

رَبِّ لاَ تَذَرْ عَلي الْلأَرْضِ مِنَ الكاَفِرِين دَيَّاراً "*Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma!*" (Nuh, 71/26)[393]

Nuh'un (aleyhisselâm) kavmine yaptığı bedduayı Enbiya, 21/76. âyette ونُوحاً اذ نَادَي من قَبْلُ "*Daha önce Nuh da dua etmiş, biz onun duasını kabul etmiştik.*" şeklinde farklı bir ifadeyle yeniden görmekteyiz. âyette dile getirilen Nuh'un (aleyhisselâm) duası beddua niteliğinde olup, Allah Tealâ'nın kavmini tamamıyla "helâk etmesi"[394] talebinden oluşmaktaydı.

Hz. Nuh'un kavmine yönelik bu sert tavrı, daha sonra Hz. Peygamber ile ashabı arasında, savaş esirleri konusuyla ilgili olarak gündeme gelmiştir: Bedir savaşında alınan esirlere ne yapılacağıyla ilgili olarak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), sahabenin ileri gelenlerinden birkaçıyla istişarede bulunmuştu. Bunlar arasında yer alan Ebubekir (radıyallahu anh), onlara iyi davranılması kanaatinde olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebubekir'i (radıyallahu anh) yumuşak huylu bir insan olan Hz. İbrâhîm'e benzetti. Aynı konuyu Hz. Ömer ile de istişare etti. Onun görüşü ise, esirlerin öldürülmesi şeklindeydi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Ömer'i (radıyallahu anh) ise kavmine "*Yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma!*" (Nuh, 71/26) diye beddua eden Hz. Nuh'a benzetti.[395]

Hz. Nuh'un bu bedduası, Hz. Ömer ile Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) arasında şöyle bir diyalogun geçmesine de neden olmuştur. Kâdı 'İyâd (544/1149) olayı şöyle nakletmektedir: Ömer'in (radıyallahu anh) rivayet ettiğine göre sohbet esnasında kendisi Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: 'Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Nuh (aleyhisselâm), kavmine 'Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiç kimseyi bırakma!' diye beddua etmişti. İsteseydin Nuh'un (aleyhisselâm) kavmine yaptığı gibi bize beddua ederdin, biz de en son kişiye varıncaya kadar helâk olurduk. Halbuki sırtına binildi (sana savaş açıldı), yüzün kanlar içinde kaldı ve dişin kırıldı. Buna rağmen onlara (sana eziyet eden kafirlere) beddua

---

393 Ayrıca bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.
394 Bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 102.
395 İbn Manzûr, *Lisân*, II, 628.

etmek yerine 'Allahım! Kavmimi affet. Çünkü onlar bilmiyorlar.' diye hayır duada bulunuyorsun.[396]

2) Hz. Şuayb'ın, kavminin helâkı için yaptığı beddua

Şuayb (aleyhisselâm), kavminin inkârcı tutumu karşısında Allah'a yönelerek şöyle dedi:

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَناَ و بَيْنَ قَوْمِنا "*Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hüküm ver.*" (A'râf, 7/89)

Buradaki, "fe-te-ha" kökü "Durumumuzu ortaya çıkar, böylece de bizimle kavmimiz arasındaki şey apaçık ortaya çıksın."[397] anlamını ifade etmektedir ki aslında bununla Hz. Şuayb, kavminin batıl yolda olduğunu gösteren bir azabın onlara gönderilmesini Allah'tan dilemiştir.[398] Daha sonra da kavmiyle arasındaki ipleri iyice kopartarak açıktan açığa onlara beddua ettiğini haber vermiştir:

"*Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, ben de yapacağım. Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz. Bekleyin. Ben de sizinle beraber beklemekteyim.*" (Hûd, 11/93)

3) Hz. Musa'nın, Firavun ve avanesine ve de Karun'a helâk olmaları için yaptığı beddua

Hz. Musa, hem Firavun ve onun adamlarına; hem de mucizelerini gözleriyle görmeleri ve bizzat o mucize sayesinde Firavun'dan kurtulup hayatta kalmalarına rağmen iman etmede ciddiyetsiz davranan İsrailoğulları'na beddua etmiş bir peygamberdir.

---

396 Kâdı 'İyâd, Ebu'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ b. 'İyâd el-Yahsubî (544/1149), *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, I-II, (tah. Hüseyin Abdülhamid), Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1995, I, 95. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) benzer bir duasında kavminin hidayeti için Allah'a şöyle yalvarmıştır: "Allahım! Kavmimi doğru yola (hidayete) ulaştır. Çünkü onlar bilmiyorlar: اللّهم اهد قومي فإنهم لايعلمون" (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Te'vîlu Muhtelefi'l-Hadîs*, (tah. Muhammed Zührî en-Neccâr), Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1972, s. 159; Deylemî, *Kitâbu Firdevs*, III, 432; Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Hanbelî (567/1171), *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*, I-X, (tah. Abdülmelik b. Abdullah), Mektebetü'n-Nahda el-Hadîse, Mekke, 1410, X, 14)

397 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 147.

398 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 130; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 147.

Firavun ve avanesinin suçlu olduğuna yönelik Hz. Musa'nın yakarışı şöyle olmuştur:

"*Sonra Musa (onların düşmanlığından bezdiğinde),*[399] *'Bunlar suç işleyen bir toplumdur!' diye Rabbine dua etti.* (Duhân, 44/22)

Musa (aleyhisselâm), bu suçlu toplumun helâkı için Allah'a şöyle yalvarmıştı:

اَللّٰهُمَّ عَجِّلْ لَهُمْ ماَ يَسْتَحِقُّونَهُ بِإِجْرامِهِمْ "*Allahım! İşlemiş oldukları suçlardan dolayı hak ettikleri azabı onlara bir an önce gönder!*"[400]

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Musa'nın Firavun ve taraftarları için şöyle bir bedduada bulunduğu haber verilmektedir:

رَبَّناَ اطْمِسْ عَلَي أَمْواَلِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَي قُلُوبِهِمْ فَلاَ يُؤْمِنُوا حَتَّي يَرَوُوا الْعَذاَبَ الأَلِيمِ "*Rabbimiz! Onların mallarını (tams'a uğrat) yok et, kalplerini sık ki, acı azabı görünceye kadar inanmasınlar!*" (Yunus, 10/88)[401] âyette geçen tams kelimesi, eksiltmek, bereketini gidermek anlamına gelmektedir.[402] Hz. Musa'nın bu bedduasının tesiriyle bu kimselerin kullandığı paralar, taşa dönüşmüş ve değersiz bir hâl almıştı.[403] O andan sonra da, Allah'ın madenlerin özelliğini bozması sebebiyle hiçbir madenden faydalanamamışlardı. Katâde, ekinlerinin de taşlaştığını söylemiştir. Hatta adam karısıyla yatağa girecek olsa, her ikisi de taşlaşıyordu. Bu sözü söyleyen Muhammed b. Ka'b, bir gün halife Ömer b. Abdülaziz'in (101/720) kendisine bu konuyu sorduğunu ve olayı ona da bu şekilde aktardığını, bunun üzerine halifenin Mısır'dan getirilmiş bir keseyi istetip kendisine gösterdiğini ve bu kesenin içinde taşlaşmış meyveler, dirhem ve dinarlar bulunduğunu söylemiştir.[404]

Firavun'un ve yandaşlarının helâkı için Allah'tan istekte bulunan Hz. Musa, Firavun'a ve diğerlerine Allah'ın verdiği nimetleri ve bu nimetleri inkâr etmelerini bedduasında gerekçe olarak zikretmiştir. Çünkü, bir

---

399 Bkz. Esed, *Meal.*

400 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 275.

401 Ayrıca bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.

402 Beyzâvî, *Envâr*, III, 212; Tams'ın karşılığı olan m-h-k kelimesinin anlamları için bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 976.

403 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 122; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 374; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VI, 2254.

404 Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 374.

kimse başkasına beddua ederken, öncelikle beddua ettiği kişinin işlediği günahları sayabilir. Hz. Musa da böyle yapmış ve bedduası öncesinde "*Rabbimiz! Sen Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi (verdin)?*" (Yunus, 10/88) demiştir.[405]

Tarihin şahit olduğu en zengin insan olan Karun'un Hz. Musa'ya açıktan açığa düşmanlık yapmaya başlaması, malının zekatını vermemesi, Allah'ın peygamberini zina yapmakla itham edip ona iftira atması[406] gibi sebeplerden dolayı Allah tarafından helâk edildiğini görüyoruz. Karun'un helâk olmadan önce, Hz. Musa'nın ona beddua ettiği kaynaklarda yer almaktadır. Hz. Musa; Ey yer! Onu kendine al!" diye Karun'a beddua[407] edince Karun, yerin dibine battı.[408] Karun'la birlikte, Hz. Musa'ya karşı düşmanlıkta ona yardımcı olan dostları ve adamları da yerin dibine batırıldı.[409]

4) Hz. Lut'un, kavminin helâkı için yaptığı beddua

رَبِّ انْصُرْنِي عَلَي الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ "*Lut: 'Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et!' dedi.*" (Ankebût, 29/30)[410] Lut'un (aleyhisselâm) bu duası, kendi kavmine Allah'ın azap göndererek[411] onları helâk etmesine yönelik bir beddua niteliğindeydi.

Lut'un (aleyhisselâm) bedduasında dikkat çeken önemli bir husus, özellikle kavminin "müfsid" olduklarına vurgu yapmış olmasıdır. Müfsid olduklarını ayrıca belirtmesi, Allah'ın gazabının üzerlerine daha şiddetli

---

405 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 119.

406 Mücâhid, Ebu'l-Haccâc (104/722), *Tefsîru Mücâhid*, (tah. Abdurrahman et-Tâhir), el-Menşûrâtü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., II, 491; Sa'lebî, *Kısas*, s. 191; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 305; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 436; bu itham ve Allah'ın Hz. Musa'yı bu ithamdan koruması ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 387.

407 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402; Başka bir rivayete göre Hz. Musa, Karun'a yardımcı olan tüm yandaşlarında da beddua etmişti: "Ey yer! Onları kendine al!" (Sa'lebî, *Kısas*, s. 191)

408 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 305; ayrıca bkz. Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, II, 491-492; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 437.

409 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 442.

410 Ayrıca bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.

411 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314.

gelmesini istemesinden dolayıdır.[412] Hakikaten onlar, yeryüzünde insan nesline yönelik en büyük bozgunculukta bulunmuş bir toplumdu. Onların bu vasfı, eylemlerine paralel olarak azaplarının da büyük olmasını gerektirmiştir. Hz. Lût bu ifadeyi , onların eylemlerinin böylesine büyük bir cezayı gerektirdiğini bildiği için kullanmıştır.[413]

5) Hz. Dâvûd'un, İsrailoğulları'na yaptığı beddua

Kur'ân-ı Kerîm'de Dâvûd (aleyhisselâm) ve İsa'nın (aleyhisselâm) İsrailoğulları'na lanette bulundukları şu şekilde haber verilmektedir:

"*İsrailoğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.*" (Mâide, 5/78)

Ancak bu lanetin nasıl olduğu, hangi lafızların kullanıldığı ile ilgili bilgi Kur'ân'da yer almamaktadır. Her iki peygamberin kavimleri için kullandıkları lafızları, tefsir kaynaklarından buraya aktaracağız. Dâvûd'un (aleyhisselâm) kavmini lanetlerken kullandığı ifade şöyle olmuştu:

اَللّٰهُمَّ الْعَنْهُمْ وَاجْعَلْهُمْ آيَةً "Allahım! Onlara lanet eyle ve onları ibretlik et!" Dâvûd (aleyhisselâm) bu bedduayı, cumartesi gününün kutsiyetine gerekli saygıyı göstermeyip, o gün yapılmaması gereken işleri yapan azgın Eyle kentinde meskun İsrailoğulları'na yönelik olarak yapmıştı. Bunun sonucunda bu kimseler, maymuna çevrildiler.[414]

İbn Abbas'ın dediğine göre, Tevrat'ta Hz. Musa'nın diliyle lanetlenen Yahudiler, Zebur'da Hz. Dâvûd'un diliyle, İncil'de ise Hz. İsa'nın diliyle lanetlenmiş oldular. Zaten Kur'ân'da Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) diliyle de lanetlenmişlerdir.[415]

6) Hz. İsa'nın (a.s.), İsrailoğulları'na yaptığı beddua

"*İsrailoğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.*" (Mâide, 5/78) âyetinde açıkça görüldüğü üzere, İsrailoğulları Hz. İsa tara-

---

412 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 452.
413 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314.
414 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, II, 355; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.
415 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 83.

fından da lanetlenmişlerdir. Çünkü onlar, Hz. İsa'nın sofra mucizesini görmeleri ve bu sofradaki nimetlerden yemelerine rağmen, yine de bu mucizeyi ve Hz. İsa'nın peygamberliğini inkâr ederek kâfir olmuşlardı. İsrailoğulları'ndan bazı kimselerin Hz. İsa'nın sofrasından yemek yemelerine ve bunu bilfiil görmelerine rağmen insanın kanını donduracak şekilde bir tavır içine girip sofra mucizesini inkâr etmeleri, Hz. İsa'yı onlara beddua etmeye sevk etmişti. O, İsrailoğulları'nı şöyle lanetledi:

اَللّٰهُمَّ عَذِّبْ مَنْ كَفَرَ بَعْدَمَا أَكَلَ مِنَ الْمَائِدَةِ عَذَابًا لَمْ تُعَذِّبْهُ أَحَداً مِنَ الْعَالَمِين وَالْعَنْهُمْ كَماَ لَعَنْتَ أَصْحاَبَ السَّبْتِ

"*Allahım! Sofra'dan yedikten sonra kâfir olan kimselere, hiç kimseye yapmadığın bir şekilde azap et! Onlara, Ashâb-ı Sebt'e lanet ettiğin gibi lanet et.*" Hz. İsa'nın bu bedduası sonucunda İsrailoğulları'ndan inkârcı olanlar mesh'e çarptırılarak domuz şekline çevrildiler. Kadın ve çocukların içlerinde bulunmadığı bu mesh cezasına çarptırılanların sayısı beş bin kadardı.[416]

Diğer bazı peygamberlerde görüldüğü gibi açık ve net ifadelerle olmasa da Hûd (aleyhisselâm)[417] ve Salih (aleyhisselâm)[418] de dolaylı olarak kavimlerinin helâkı için bedduada bulunmuştur.

Burada diğer Peygamberlerin kavimlerinin helâkı için kullandıkları ifadelerden bahsettik. Son Peygamber Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kavmine toplu bir şekilde helâk olmaları için diğer peygamberler gibi beddua etmediğini de biliyoruz. Ancak Fetih 48/6 sûresinde yer alan عَلَيهم دائرة السّوْء "*Kötülükler onların başına gelsin.*" ifadesine burada yer vermek istiyoruz. Her ne kadar bu âyet, Hz. Peygamber'in ifadesi olarak Kur'ân'da yer almamış olsa da, Mekke müşriklerine yönelik olup Mekke'nin iki yıl öncesinden feth edileceğini haber veren ve Mekkelilerin başına içinden çıkamayacakları büyük bir fesat, bozgun ve felâket gelsin, böylece perişanlığa uğrasınlar, anlamı taşıyan bir beddua niteliğindedir.[419]

Diğer taraftan, Peygamberler halkasının sonuncusu fahr-i kâinât

416 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666-667; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, II, 355; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.
417 Bkz. A'râf, 7/71.
418 Bkz. Hûd, 11/65.
419 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXVII, 73.

Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, kavminin topluca helâk edilmesi için Allah'a yalvaran diğer peygamberlerden farklı bir tutum sergilemiştir. O, hiçbir zaman, inanmayan kavminin topluca helâk edilmesi için Allah'a ellerini açmamıştır. Sadece bazı azgın kafirlerin telef edilmesi ve şerlerinden Müslümanların ve diğer insanların emin olmasına yönelik beddualar yapmıştır. Bazı azgın inkârcılara yaptığı beddualara, "Hz. Peygamber döneminde helâk edilen bireyler ve Toplumlar" bölümünde yeri geldikçe temas edeceğiz.

d. Zıtlık İlkesi ve Helâk

Kavramlar arası zıtlıklardan hareketle anlamı daha belirgin hale getirme ameliyesi, kavram çalışmalarında sıkça başvurulan bir metottur. Buna göre, bir kavramın boyutlarını ortaya koyabilmenin bir şartı da, o kavramın ele alındığı malzemeler içerisinde ona zıt olan kavramlardan hareketle onun "ne olmadığını"[420] ortaya koyarak, ne olabileceğinin sınırlarını daha belirgin hale getirmektir. Kur'ân'daki bu karşılıklı zıddıyet üslubu, anlatılmak istenen şeyin insan zihnine daha iyi yerleşmesini sağlamaya[421] yöneliktir. Zira olayların hakikati, "zıttı ile ortaya çıkar".[422]

Kelimeler, birlikte kullanıldıkları zıt anlamlı sözcüklerden semantik (anlamsal) açıdan etkilenirler. Mesela, "hayr" kelimesi ile "hasene" kelimesi birbirine benzer kelimelerdir. Ancak bunların birbirine ne kadar benzediği, onlara zıt anlamlı olan kelimeleri tespit etmekle daha da netlik kazanmış olacaktır. Genellikle "hayr"ın "şerr"e; "hasene"nin de "seyyie"ye zıt olarak kullanıldığını bilmek, aralarındaki anlam ilişkisini büyük ölçüde açıklığa kavuşturacaktır.[423] Diğer taraftan bir dilde herhangi bir kelime, belli sıklıkla zıt anlamlı sözcüklerle yan yana kullanılıyor ise bu kelime, bu birlikte kullanımdan ötürü, semantik (anlamsal) bir yapıya bürünür. Bazen bu, birden fazla zıt kelime ile bir arada kullanılma şeklinde görü-

---

420 Condon, John C., *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim-*, (trc. Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, 1995, s. 12.

421 Dumlu, Ömer, "Salah Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992, s. 147.

422 Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 60.

423 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 86.

lebilir. Mesela, kâfir kelimesi, bazen "şakir"in, bazen de "mümin"in zıttı olarak Kur'ân'da yer alır. İşte böyle bir durumda kelimenin sadece bir zıt kullanımını temel alarak semantik alanını tespit etmeye çalışmak, diğer zıt kullanımla oluşan farklı semantik alanı yok saymak olur ki, bu da, bu kelimeyi eksik olarak tanımlamaya sebep olur. Eğer biz "kafir"i sadece "mümin" (iman eden)'in zıttı olarak kabul edip bundaki "inançsız" anlamını esas alır ve "şakir" (minnet ifade eden)'in zıttı olduğunda kazandığı anlamı görmezlikten gelirsek, "kafir"in aslî ve temel anlamı olan şükr'ü terk etme (nankörlük)[424] anlamını ortadan kaldırmış oluruz.[425] Bu sebeple, kelimelerin semantik alanlarını ortaya koyarken, bu zıt kullanımların hepsini birden göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kur'ân semantiği üzerine ilk olması bakımından, belki de en güzel çalışmaları ortaya koymuş kimselerden biri olarak bilinen İzutsu[426] ise, biraz abartılı bir ifadeyle "Semantik açıdan Kur'ân düşüncesi, zıtlık prensibi üzerine kurulmuştur."[427] demektedir. İzutsu gibi olmasa da benzer bir yaklaşımı, bir başka müsteşrik şu ifadelerle dile getirmiştir: Kur'ân'ın geniş bir kavramlar koleksiyonu vardır. "Kur'ân, grupların tavır ve davranışlarını dini açıdan önemli bir yöntem içerisinde ele alıp düzenler." Bunu yaparken de olumsuz (negatively) ve "zıt" (contrary) kavramları kullanır.[428]

"Yüce Allah, Kur'ân'ın mesânî, yani konuları karşıtlı, iki kutuplu anlatım prensibi uyarınca"[429] birçok konuda **karşılaştırmalı bir anlatım metodu** kullanarak olayların insan zihninde daha detaylı bir şekilde canlanmasını ve anlaşılmasını sağlamıştır. Buna, Kurân içerisindeki birçok örnek arasından "iman X küfür",[430] "mümin X kafir",[431] "hayır X şer",[432] "müttakî

---

424 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 807.
425 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 49.
426 İzutsu, bazı araştırmacılar tarafından, uyguladığı metodun zayıf oluşu yönüyle tenkide uğramıştır. (bkz. Kocabaş, "İslâm ve Bilim", s. 275)
427 İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 93.
428 Denny, Frederick Mathewson, "Some Religio-Communal Terms And Concepts İn The Qur'ân", *Numen*, Leiden, 1977, XXIV/I, 46.
429 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 350.
430 Bkz. Bakara, 2/108; Âl-i İmrân, 3/167, 90, 177; Tevbe, 9/23.
431 Bkz. Bakara, 2/41; Nisâ, 4/141, 144; Mâide, 5/54.
432 Bkz. Âl-i İmrân, 3/180; Yunus, 10/11; İsrâ, 17/11; Enbiyâ, 21/35; Fussilet, 41/49.

X tâğî",[433] "ebrâr X füccâr",[434] "siccîn X 'illiyyîn",[435] "na'îm X cahîm",[436] "tayyib X habîs",[437] "hak X bâtıl",[438] "ilim X cehalet",[439] "azâb X rahmet",[440] "hasene X seyyie",[441] "ıslâh X ifsâd",[442] "muslih X müfsid",[443] "va'd X va'îd",[444] "hayât X memât",[445] "dünya X ahiret",[446] "cennet X cehennem",[447] "fayda (nef') X zarar",[448] "ashâbu'l-yemin X ashâbu'ş-şimâl"[449] gibi zıtlıkları misal verebiliriz.

Kur'ân bazen birbirine zıt kavramları, birbirinin ardınca getirir ve aralarında bir mukayese yapar. Böylece onların anlam örgüleri, muhatabın zihninde daha belirgin hale gelir. Süfyân b. Uyeyne gibi bazı alimlerin belirttiği gibi, Kur'ân âyetlerinin bazılarının "mesânî (مَثَانِي)"[450] oluşu; mümin-kafir, cennet-cehennem, ebrâr-füccâr, muttakîn-tâğîn gibi zıt anlamlı kelimelerin ve kavramların birbirinin peşi sıra yer alması anlamına gelmektedir.[451]

Diğer taraftan "*Orada her cins güzel bitki yetiştirdik.* (وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ

433 Bkz. Sâd, 38/49, 55.
434 Bkz. İnfitâr, 82/13.
435 Bkz. Mutaffifîn, 83/7, 18.
436 Bkz. İnfitâr, 82/13.
437 Bkz. Âl-i İmrân, 3/179; Nisâ, 4/2; Mâide, 5/100; A'râf, 7/58; Enfâl, 8/37.
438 Bkz. Âl-i İmrân, 3/71; Enfâl, 8/8; Ra'd, 13/17; İsrâ, 17/85.
439 Bkz. Yusuf, 12/89.
440 Bkz. Mâide, 5/118.
441 Bkz. Âl-i İmrân, 3/120; Nisâ, 4/78-79, 85; En'am, 6/160; A'râf, 7/95, 131; Ra'd, 13/6.
442 Bkz. A'râf, 7/56; 85.
443 Bkz. Bakara, 2/220.
444 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 148.
445 Bkz. Bakara, 2/28; Hacc, 22/66; Rûm, 30/40.
446 Bkz. Bakara, 2/86, 114, 130, 200, 201, 217, 220.
447 Bkz. Hûd, 11/119; Secde 32/13.
448 Bkz. Bakara, 2/102; Maide, 5/76; En'âm, 6/71; A'râf, 7/188; Yunus, 10/18, 49, 106; Ra'd, 13/16; Tâhâ, 20/89; Enbiya, 21/66; Hacc, 22/12, 13; Furkan, 25/3, 55; Şuara, 26/73; Sebe, 34/42; Feth, 48/11; Bu iki kelimeden bazen birinin, bazen de diğerinin önce gelmesiyle ilgili olarak bkz. (İbnü'l-Cevzî (597/1200), *Funûnu'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (tah. Hasan Ziyauddîn Itr), Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut, 1987, s. 471-472)
449 Bkz. Kâf, 50/17.
450 Bkz. Zümer, 39/23.
451 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 51.

(زَوْجٍ بَهِيجٍ)" (Kâf, 50/7)[452] âyetinde, kainatın temel vasıflarından birinin zıtlık ilkesi olduğuna işaret edildiğini görmekteyiz. Nitekim Mücâhid, âyetin "hareket ve hareketsizlik, gece ve gündüz, gökyüzü ve yeryüzü, siyah ve beyaz, sağlık ve hastalık, tad ve acı, sevap ve ceza, genel olarak zıt olan şeylere ve birbirinin karşıtı olan her şeye işaret" ettiğini söylemiştir.[453]

Kur'ân'ın bir konudaki hükmünü ortaya koymaya yönelik olarak, özellikle konulu (mevdû'î) tefsir araştırmalarında ve kavram çalışmalarında zıtlık ilkesi, hep başvurulan temel uygulama alanlarından biri olmuştur.[454] Aslında bu uygulama Kur'ân araştırmalarında yeni olan bir şey değildir. Birçok müfessir gibi klasik müfessirlerimizin en önemlilerinden biri olan Fahreddin er-Râzî'nin de, tefsirinde birbirine zıt kavramlara temas ettiğini, bu bağlamda güzel (salih) ve kötü (seyyie) amel karşılığında kazanılan cennet ve cehennem zıtlığını konu edinen Bakara, 2/81-82. âyetleri tefsir ederken ilginç olduğu kadar, aynı zamanda ayrıntılı olan şu bilgilere yer verdiğini görmekteyiz:

"Allah Tealâ Kur'ân'da, va'îd (tehdit) ile ilgili bir âyet zikrettiğinde, ardından va'd (müjde) ile ilgili bir âyet getirir. Bunun şu faydaları vardır:

1. Bu sayede Allah, kendi Zâtı'nın adaletini ortaya koyar. İnkârcılıkta (küfürde) ısrarcı kafirler için ebedî bir azaba hükmeden Allah'ın, bu adaleti gereği imanda ısrarcı olan kimselere de ebedi olan nimetlerle hükmetmesi gerekir.

2. Müminin korku ve ümidi eşit (dengeli) olmalıdır. Bu konuda Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Müminin korku ve ümidi tartılsa, bunlar birbirine eşit olurdu."[455] Denge, ancak bu yolla sağlanabilir.

---

452 Ayrıca bkz. Hacc, 22/5.

453 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 265.

454 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 148; İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 93; Dumlu, "Salah Kavramı...", VII, 147; Albayrak, Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1993, s. 102.

455 (لَوْ وُزِنَ خَوْفُ الْمُؤْمِنِ وَرَجَاؤُهُ لَاعْتَدَلَا) İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *Musannef*, I-VII, (tah. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409, VII, 178; İbn Ebî 'Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), *Kitâbu'z-Zühd*, (tah. Abdü'l-'Aliyy Abdülhamid Hâmid), Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire, 1408, s. 239; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, II, 12, 13.

3. Allah Tealâ, va'îd (tehdidi) ile rahmetinin büyüklüğünü ve va'diyle (müjdesiyle) de hikmetinin yüceliğini ortaya koyar. Bu da, irfâna (Allah'ı tam olarak bilmeye) vesile olur."[456]

Diğer bir meşhur müfessirimiz Âlûsî (1270/1853) ise, Allah'ın kullarını bazen terğîb bazen de terhîb ile irşad ettiğini, bunu da hikmetinin gereği olarak yaptığını ve bundan dolayı va'd ve va'îdini çift zikrettiğini kaydeder."[457]

Bu söylediklerimizi konumuza uygulayacak olursak, öncelikle yapmamız gereken şey, helâk kelimesinin zıttını tespit etmektir. Ayrıca ister hakikî isterse mecâzî olarak olsun, helâk anlamına gelen diğer kelimelerin zıtları da, helâk kavramının çerçevesini belirlemede büyük bir etkiye sahiptir. Daha önce bu kelimeleri incelerken, tespit edebildiğimiz kadar, onların zıtlarına da temas etmeye çalışmıştık. Burada ise, helâk kelimesini baz alarak onun zıttını tespit etmeye çalışacağız.

Anlam sahası geniş olan helâk kelimesinin zıttını ortaya koyabilecek şu şekil kullanımlarla karşılaşmaktayız: "Rahmet" anlamında (رَحِمْنا)[458] "ra-hi-me" kökü, "kurtarma" anlamında (اَنجيْناهم)[459] "ne-ce-ye" kökü, "yaşamak" anlamında (يَحْيَ)[460] "ha-yi-ye" kökü, "yaratmak" anlamında (اَنْشَأنا)[461] "ne-şe-e" kökü, "birinin yerine başkasını getirmek" anlamında (يَسْتَخْلِفكم)[462] "ha-le-fe" kökü, "yerleşip oturmak" manasında (لم تُسْكَن)[463] "se-ke-ne" kökü.

Bu kullanımlar içerisinden, قُل اراَيْتُم اِن اهْلَكَنيَ الله ومن مَعيَ او رَحِمَنا فمَن يُجير الكافرين من عذاب اليم "*De ki: Allah beni ve beraberimdekileri yok (helâk) etse veya bize acısa (rahmet etse) inkârcıları acı azaptan kim kurtarabilir?*" (Mülk, 67/28) âyeti, helâkın zıttı olması bakımından en kapsamlı kavramın, "rahmet" kavramı olduğunu göstermektedir. âyetin sonunda yer alan "*inkârcıları acı azaptan kim kurtarabilir?*" cümlesi; helâk kelimesinin bir

---

456 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 148; ayrıca bkz. Dumlu, "Salah Kavramı...", VII, 147.

457 Dumlu, "Salah Kavramı...", VII, 147; bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, I, 278.

458 Bkz. Mülk, 67/28.

459 Bkz. Enbiyâ, 21/9.

460 Bkz. Enfâl, 8/42; benzer bir âyet için bkz. Câsiye, 45/24.

461 Bkz. En'âm, 6/6.

462 Bkz. A'râf, 7/129.

463 Bkz. Kasas, 28/58; İbrâhîm, 14/13.

başka ifade şeklinin, yani helâkın anlamdaş (benzer)ının "azap" olduğunu ortaya koymaktadır. Azap=helâk[464] olunca, azabın zıttının da helâkın zıttını ortaya koyacağı aşikardır. **Azabın zıttı** lügatte her ne kadar "**sevap**" olsa da, anlam olarak o da Allah'ın rahmetiyle ilişkilidir. Bu sebeple helâkın zıttı olarak en uygun kelimenin "rahmet" olduğu (helâk X rahmet)[465] ortaya çıkmaktadır. Zaten bu rahmet kavramı diğer kullanımlardaki anlamları da, dolaylı olarak içine alabilecek yapıda geniş bir çerçeveye sahiptir. Bu sebeple helâk kavramının anlam alanına zıtlık prensibi gereği giren rahmet konusunu; hem helâk kavramının sınırlarını ortaya koyabilmede üstlendiği büyük önem, hem de zıtlık ilkesine güzel bir misal olsun diye burada ele almayı daha uygun bulduk. Şunu da hemen ifade edelim ki, "Rahmet-Helâk Dengesi" konusu, aynı zamanda "İslâm'da Helâk Kavramının Çerçevesini Oluşturan Temel Alt Yapı" başlığı altında ele alınabilecek nitelikte önemli başlıklardan biri olduğu için, bu özelliğinin de ayrıca göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

a. Rahmet-Helâk Dengesi

"Ra-hi-me" fiilinden mastar olan rahmet (رَحْمَة), acınan kimseye iyilik yapmayı gerektiren şefkat, acıma ve merhamet olarak tarif edilmiştir. Bazen sadece şefkat, acıma ve merhamet anlamında; bazen de bu anlamlar olmaksızın, sadece iyilik yapmak anlamında kullanılır. Rahmet Allah için kullanıldığında, onunla sadece Allah'ın ihsanı anlaşılır. Bu nedenle rahmet Allah'tan geldiğinde Allah'ın nimet verip ihsanda bulunması; insanlardan geldiğinde şefkat, acıma ve merhamet anlamında kullanılır.[466]

Rahmet, Allah Tealâ'nın en önemli sıfatlarından biridir. Hatta Allah Tealâ Hazretleri, insanın dokuz ay süreyle yavaş yavaş büyüyüp olgunlaştığı "ana rahmi"ne, rahmetinden bir hisse vermiştir. Ana rahmini yarattığında şöyle buyurmuştur: "Ben Rahmân, sen rahim'sin. Senin ismini, benim ismimden türettim."[467] Böylece insanı daha dünyaya gelmeden,

---

464 = işaretini, "benzer, anlamdaş, eşit, karşılığı" anlamı için kullandık.
465 X işaretini, birbirine zıt iki kelimeyi karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğimiz yerlerde "zıttı, çelişiği" anlamı için kullandık.
466 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 279; bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 446.
467 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 279.

rahmetinden bir hisseyle besleyip fıtratına acıma, şefkat ve merhamet duygularını işlemiştir. İnsan, sperm olarak ana rahmine adım attığında, Allah'ın kendi isminin bir parçasını verdiği rahmet diyarına teşrif etmiştir. Ceninin doğum öncesi, o rahmet bölgesinden onu oraya yerleştirenden izinsiz bir şekilde çıkartmak, herhalde bu nedenle bir cinayet sayılmıştır. Çünkü ana rahmi, ilmek ilmek rahmetle örülü kutsal bir mekandır. Oraya uzanan eller, rahmete tecavüze yeltenen eller olarak algılanmıştır.

Kainat, rahmetle yaratılmıştır. Onun her yeri, zerrelerine varıncaya kadar ondaki her şey, bu rahmetin birer parçası niteliğindedir. Çünkü Allah'tan gelen her şeyde hayır vardır, rahmet vardır, bereket vardır. Hatta Allah'ın cezalarında bile bu hayır, rahmet ve bereket tecellileri sonsuzdur.[468] Kainatın dengesini, insanlığın tüm değerlerini altüst etmek isteyen azgınların cezalandırılması, bu nedenle Allah'ın bir rahmeti olarak değerlendirilmiştir. Öyle bir rahmet ki, bu azgınların temizlenmesiyle, geride kalan insanlar rahat etmekte, yeryüzü ve semâsıyla birlikte kainat, içindeki bütün canlılarıyla birlikte, o alemlere Allah'ın koyduğu düzen, intizam ve denge içerisinde huzurlu bir şekilde yaşamaya devam etmektedir.

Allah'ın rahmetinin her şeyde öncelikli olması, Kur'ân'da rahmet ve azap kavramlarının birlikte kullanıldıkları pasajlarda da açıkça görülmektedir. Azap ve rahmet kavramları birlikte yer aldıkları âyetlerde, genelde rahmet kavramı, azap kavramından daha önce gelir. Bu, Kur'ân'ın temel üsluplarından biridir.[469] Şu âyetler bu hususu ortaya koyan güzel birer örnek niteliğindedir:

يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء "*Dilediğini affeder, **dilediğine** ise **azap** eder.*" (Mâide, 5/18)

ان ربك لذو مغفرة وذو عقاب اليم "*Muhakkak Rabbin, mağfiret ve acı azap sahibidir.*" (Mâide, 5/40)

"*Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size **merhamet** eder, dilerse sizi **cezalandırır**.*" (İsrâ, 17/54) "*Elbette ki senin Rabbin, hem **mağfiret** sahibi hem de acı bir **azap** sahibidir.*" (Fussilet, 41/43)

---

468 İbn Teymiyye'nin, cezaların aslında bir rahmet olduğu şeklindeki görüşüyle ilgili olarak bkz. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 153.

469 Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, 63.

"Muhakkak rahmetim, gazabımı geçmiştir."[470] hadis-i şerifi de bu anlayışın bir ürünüdür. Ancak bazen "korkutma ve ıslah" amacıyla,[471] azab kavramı rahmet kavramından önce gelir. Bu şekildeki kullanım, muhatapları bazı kötü eylemlerden vazgeçirmeye ve korkutmaya yöneliktir. Yol kesen ve hırsızlardan bahseden âyetlerde azap kavramının rahmet kavramından önce yer alması, bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir.[472]

Allah Tealâ, kendi Zâtı'nı kullarına tanıtırken bir vasfını da şöyle açıklamıştır: "Rahmetim, gazabıma üstün gelir."[473] Rahmet, sevabın kula ulaşmasından kinaye; gazap da intikam-ı ilâhiden kinayedir.[474]

"Allah'ın mevcudatı idaresindeki üslubu gazaba ve hiddete değil merhamete dayanır. O, yaratıklarına daima rahmet gösterir, gazab ve hiddetini ise, sadece kullarının isyan ve küstahlıkları, konulan sınırı aşarsa izhar eder."[475]

Allah, Rahmân ve Rahîm olan bir yaratıcı olduğundan, cezalandırma ve gazap onun istediği bir şey değildir. Cezalandırmayı isteyen, kulların kendileridir. Cezalandırmayla ilgili birçok âyet, cezaların; insanların eylemlerinin karşılığı olarak onlara verildiği konusuna vurgu yapmaktadır. âyetlerde yer alan "*yaptıklarından dolayı*",[476] "*işledikleri günahlardan dolayı*"[477] gibi ifadeler, insanların cezalandırılmayı, bu bağlamda dünyada cezalandırmanın en şiddetlisi olan helâkı, bizzat kendilerinin istemiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Allah Tealâ, rahmeti bol ve her an kullarına rahmetiyle tecelli eden bir yaratıcıdır. Nitekim Yüce Yaratıcımız, kitabı Kur'ân'da kendisini kullarına tanıtırken, "Bismillâhirrahmânirrahîm (bi-ismi-Allah-er-Rahmân-er-Rahîm)"[478] diye başlayan Kur'ân'ın birinci âyetinde ilk olarak; bütün isimlerinin en güzeli ve en şumullüsü olan "Allah" isminden sonra,

---

470 İbn Mâce, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, II, 397, 466; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 157; Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, 64: (ان رحمتي سبقت غضبي)

471 Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, 64.

472 Bu ve benzeri örnekler için bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, IV, 64-65.

473 Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Tevbe, 14, 16. (انّ رحمتي تَغلب غضبي)

474 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IV, 420, 2. dipnot.

475 Mevdudî, *Tefhim*, II, 99.

476 Bkz. A'râf, 7/96; Tevbe, 9/82, 95; Yunus, 10/8; Fussilet, 41/17.

477 Bkz. Âl-i İmrân, 3/11; Mâide, 5/49; En'âm, 6/6; A'râf, 7/100; Enfâl, 8/52, 54; Mümin, 40/21.

478 Bkz. Fâtiha, 1/1.

kendisini tarif eden ikinci isim olarak, "Rahmân" ve "Rahîm" ismi ile kullarına kendi Zâtı'nı tanıtmakta[479] ve takdim etmektedir. Kur'ân ile daha ilk karşılaşmasında insan; adı "Allah" olan bir yaratıcıyı tanıdıktan sonra, bu yaratıcının ilk özelliğinin, yarattığı mahlukatına acıyıp rahmet eden ve sonsuz ihsanlarda bulunan bir nitelikte olduğu bilgisiyle karşılaşır. Kur'ân'ın bu üslûbu, Allah'ın rahmet sıfatının bütün sıfatlarından daha genel ve bütün sıfatlarından daha kapsamlı olduğunu gösterir.

Nitekim O, "Doksan dokuz parça rahmeti ile"[480] dünyada olduğu gibi "ahirette"[481] de mahlukatına rahmet edecektir.[482] Kur'ân'da, uluhiyyetin ikinci ismi olarak "Rahmân" ismi yer almakta ve aynı kökten gelen "Rahîm" ismi de benzer anlamda kullanılmaktadır.[483] Diğer taraftan Rahmân isminin Kur'ân'da elli yedi defa, Rahîm isminin ise yüz on beş defa geçmesi,[484] Allah Tealâ'nın rahmet ve mağfiret vasfının diğer vasıflarına oranla daha ön plana çıkan bir vasıf olduğunun açık bir göstergesidir.

كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ "*Allah (mahlûkatına) rahmet etmeyi üzerine almıştır.*" (En'âm, 6/12) Allah kullarına dünyada ve ahirette rahmetiyle muamele edecektir. Allah'ın kullarına rahmeti asıldır. Bu rahmet, kullarını değişik belâ ve sıkıntılarla imtihan etmesinde de söz konusudur. Bazen bir grubu, kutsal emanetini taşıyabilmeleri için, buna hazırlamak amacıyla belâlarla imtihan eder.[485] İki âyette bu şekilde yer alan Allah Tealâ'nın rahmeti kendisine yazmış olması, Allah'ın kullarına rahmet etmeyi bir ilke edinmesi anlamına gelir. Allah'ın, rahmet sıfatını tanımlarken kullandığı bu üslûp, başka hiçbir vasfı için kullanılmamıştır.[486]

Allah Tealâ, rahmetinin boyutlarını "*Rahmetim her şeyi kuşattı.*" (A'râf, 7/156) ifadesiyle ortaya koymuştur. O'nun rahmeti, "dünyada mümin, kafir, sorumlu, sorumsuz, hatta şey adını alabilen her varlık ve her ne varsa

---

479 Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 111.
480 Müslim, Tevbe, 17, 18, 19, 20.
481 Müslim, Tevbe, 19, 20.
482 Allah'ın rahmetinin boyutuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XII, 137, XIII, 4, 5.
483 Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 111, 112; Cebeci, *Şer Problemi*, s. 77.
484 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Rahmân" ve "Rahîm" md.
485 Kutub, *fî Zilâl*, II, 1048; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 144.
486 Esed, *Meal*, En'âm, 6/12. âyetle ilgili dipnot.

hepsini kaplamış, hepsini kuşatmıştır."[487] Bu âyetin yer aldığı bölüm, Allah'ın azap ve rahmet özelliklerini mukayese açısından, Arap dilinin Kur'ân üslubu inceliğinde ele alınışının güzel bir delilini oluşturmaktadır: "Azap ile ilgili beyanda gelecek zaman kipiyle أُصِيبُ "*isabet ettireceğim*" buyrulduğu halde rahmet konusunda geçmiş zaman kullanılarak وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ "*her şeyi kapladı*" buyrulması gösterir ki; rahmetin genişliği başlangıç açısından, azap meşiyyeti (dileği) de şimdiki zaman veya gelecek zaman açısından söz konusudur. Demek ki **rahmet işin aslıdır, azap da ayrıntısıdır. Yani asl olan rahmet, yaratıcının Zâtı'nın gereğidir, azab ise kulların durumları gereğidir**."[488]

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: "Allah (celle celâlühu) mahlukatı yarattığı zaman, yanındaki Arş'ın üzerinde bulunan kitabına; 'rahmetim gazabımı geçti' diye yazmıştır."[489] Benzer hadisler, Müslim'de de yer almaktadır.[490] Böylece Allah'ın rahmetinin mahlukatı için daha umûmi ve genel olduğu, gazâbının ise daha sınırlı bir boyutta ve mahlukatından daha azı için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. "Allah'ın cemâl sıfatının celâl sıfatını geçtiği"[491] gerçeği, bu hadisten çıkartılabilecek başka bir sonuçtur.

Allah'ın rahmet ve merhametinin çeşitli boyutlarını ifade eden başka isimleri de vardır. Bunların en önemlileri arasında Zü'l-Fazl, Ra'ûf, Ğafûr, Vedûd isimleri yer almaktadır. Bunların her biri O'nun rahmetinin genişliğini, farklı açılardan insan bilgisine sunan vasıflardan oluşmaktadır.

Allah'ın kullarına yönelik nimet ve ihsanını saymakla bitirmenin imkansızlığını idrak edebilmek, etrafımızda olup bitenleri düşündüğümüzde daha da kolaylaşacaktır. İnsanoğlunun yolunu şaşırmaması için Peygamberler gönderip kitaplar indirmesi, "günahkar kullarına ve hüsranı hak etmiş insanlara mühlet vermesi, tevbe ederler diye azabını tehir etmesi, kafirlere verdiği dünyevi lütufları", akıl, nutk, yazı, güzel şekil gibi

---

487 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 144.
488 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 144.
489 Buhârî, Tevhîd, 22.
490 Müslim, Tevbe, 14, 15, 16; ayrıca Bkz. Buhârî, Tevhid, 15, Bed'u'l-Halk, 1; Tirmizî, Da'âvât, 99; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 126.
491 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 36.

özelliklerle insanı diğer canlılardan daha üstün bir konuma yükseltmesi, bu akıl ve anlayışla onu doğru akide ve güzel ahlâka ulaştırması, hep Allah Tealâ'nın insana ikramı ve fazlıdır.[492]

Allah'ın isyankarları cezalandırmada acele etmeyip, tevbe etmeleri için çok sayıda fırsatlar tanıyarak mühlet vermesiyle rahmetinin genişliği arasında bir bağ kuran Elmalılı şöyle demektedir: "Allah Tealâ'nın rahmetinin genişliğini anlamalı ki, Firavun kavmi gibi her bakımdan helâke hak kazanmış olan bir kavmi bile hemen helâk etmeyip, onları daha önceden sözlü ve fiili bir takım uyarılar ile kendine gelmeye davet ediyor. Şu halde insanlar Allah'ın rahmetinden mahrum kalmamak için Hakk'ın âyetlerini tanımalı, Firavunları ve onların sihirli oyunlarını bir yana bırakmalı, Allah adamlarının nasihatini dinlemeli…, hakkın inkârcısı ve düşmanı halinde yakalanmaktan korunmalıdır."[493]

Diğer taraftan Allah Tealâ'nın, Buhârî'de yer alan hadis-i şerife göre doksan dokuz,[494] Kur'ân'da geçtiği şekliyle ise yetmiş beşi Mekkî âyetlerde olmak üzere toplam doksan beş[495] ismi içerisinde, gazab ve kahır ifade eden isim ve sıfat sayısı çok azdır. Bunlar arasında el-Kahhâr (el-Kâhir: Mahlukatı içindeki zorbaları ve azgınları cezalandıran, mahlukatının tamamını öldürerek onlara üstün gelen), Serî'u'l-'İkâb (cezalandırması süratli olan), el-Muntakim (işlediği büyük günahlar için tevbe etmeyip bunlarda ısrar eden suçlu ve zalimlerden intikam alan), Şedîdü'l-'İkâb (cezalandırması şiddetli olan), el-Müzill (zillete düşüren, hor hakir bırakan), el-Mümît (Canlıları öldüren, ölümü yaratan), ed-Dârr (dilediklerine zarar veren) şeklindeki isim ve vasıflarını sayabiliriz.[496] Allah'ın diğer doksan küsür ismi, kullarına yönelik rahmet ve mağfiret ifade eden isimlerden oluşmaktadır.

Bunun dışında Kur'ân'da Allah Tealâ hakkında mekr, gazab, intikam ve tekebbür gibi kelimeler kullanılmaktadır.[497] Her ne kadar bu kelimelerin Allah için birer sıfat olarak kullanılmaları mümkün değilse de bunlar,

---

492 Cebeci, *Şer Problemi*, s. 77-78.
493 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 119.
494 Buhârî, Tevhîd, 12.
495 Bkz. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 89-274.
496 Bkz. Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 184, 236, 241, 245.
497 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 129; Cebeci, *Şer Problemi*, s. 278-279.

Allah'ın bazı nankör, inkârcı, hoyrat, zalim, arsız, şımarık, din düşmanı v.b. kulları için devreye giren ve Allah Tealâ'nın bu kimselere karşı davranış şekillerini haber veren bir niteliğe sahiptirler.

Mesela "mekr", hile yapmak, tuzak kurmak anlamına gelmektedir. Allah ve O'nun davasına yönelik tuzaklar kurup hile yapanlara Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır: "*Tuzak kurdular, Allah da onlara tuzak kurdu.*" (Âl-i İmrân, 3/54) Bu şu anlama gelmektedir: Allah o inkârcıların kurdukları hileleri geçersiz hale dönüştürüp, bu hileleri onların aleyhine çevirdi. Bir diğeri "gazab" kelimesidir. âyette şöyle denilmektedir: "*Allah onlara gazap etti.*" (Fetih, 48/6) Başka bir kelime ise "tekebbür"dür ki âyette şöyle yer almaktadır: "*Azîz, Cebbâr ve Mütekebbir(dir).*" (Haşr, 59/23)

Bu gibi kelimeleri Razî'nin dediği gibi şu şekilde değerlendirmek, belki de en doğru yaklaşım olacaktır: Mekr, gazab ve tekebbür gibi kelimelerin, biri öncesinde, diğeri de daha sonra meydana gelmek sûretiyle doğurdukları birtakım sonuçlar vardır. Mesela gazab, kalpteki kanın kabardığı, mizacın sertleştiği bir anda kalpte meydana gelen bir kızgınlık halidir. Bu şekilde ortaya çıkan sonuç ise, kişinin kızdığı kimseye zarar verme isteğidir. Allah hakkında gazab sözü kullanıldığında, kızma anında insanda meydana gelen fiziki ve ruhî değişimlerin hiçbiri, Allah Tealâ'da meydana gelmez. Sadece, Allah'ın gazab ettiği kimseye, mutlaka bir zarar ulaştıracağı anlaşılır.[498]

Allah Tealâ için bütün bu saydığımız gazab ve cezalandırma içeren isim, sıfat ve kelime sayısının, Kur'ân ve hadis literatürünün tamamı düşünüldüğünde gerçekten de çok az sayıda olduğu görülecektir. Ortaya çıkan tartışmasız sonuç şudur ki; Allah Tealâ'nın isimlerinde ve sıfatlarında, rahmet ve merhamet merkezli bir anlam örgüsü hakimdir.

Demek ki, Allah'ın rahmeti yanında gazabı da vardır. Rahmeti son derece geniş olan ve mahlukatına çok acıyan **Allah, acaba hangi sebepten dolayı gazaba gelmekte** ve gazap etmektedir? Bir insanı öldürmenin tüm insanlığı öldürmek[499] kadar büyük bir kötülük olduğunu söyleyen Allah, nasıl oluyor da bir topluluğu veya bir şahsı helâk ediyor, hayatına acı bir

---

498 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I, 130.
499 Bkz. Mâide, 5/32.

şekilde son veriyor? Bu insan, hangi büyük suçun karşılığında böyle bir cezayı hak ediyor?

Bu soruların temelini oluşturan "acıma ve merhamet duyguları" ile irtibatlı ve konuyu daha basite indirgeme bakımından çoğumuzun bildiği "annenin yavrusuna olan acıma duygusunu" temel alan bir rivayete, burada yer vermek uygun olacaktır. Yine Buhârî'de nakledilen ve Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerife göre, şöyle bir olay meydana gelir:

"Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) bir grup esir getirilmişti. Aralarında çocuğunu kaybeden bir kadın, esirler arasında çocuğunu bulunca, hemen onu kucağına almış, bağrına basarak emzirmeye başlamıştı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bize hitaben, 'Bu kadının çocuğunu ateşe atabileceğini düşünebilir misiniz?' diye sordu. Biz de 'Hayır, atmamaya gücü yettikçe atmaz.' cevabını verdik. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: Allah, kullarına bu kadının çocuğuna olan şefkatinden daha fazla, şefkatli ve merhametlidir."[500] Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'ın, kullarına bir annenin yavrusuna olan şefkatinden daha fazla şefkatli olduğunu belirterek, bir açıdan da, Allah'ın kullarına hangi duygularla gazap ettiğinin de cevabını vermiştir.

Günümüz toplumlarındaki kanun koyucuların cezaları tespitteki kriterleri bir tarafa; Yüce Yaratıcı'nın kullarını cezalandırmasında bile, rahmet sıfatının tecellisiyle karşılaşmaktayız. İbn Teymiyye bu konuda çok güzel bir tespitte bulunmakta ve şöyle demektedir: "Cezalar, Allah'ın kullarına merhameti sebebiyle vazedilmiştir. Halka rahmet ve onlara iyilik esasından çıkmıştır. Bunun için insanları cezalandıranların gayeleri, babanın çocuğunu terbiye ederken, doktorun hastasını tedâvi ederken kastettiği gibi iyilik ve merhamet olmalıdır."[501]

Bu vesileyle cezalandırma konusu üzerinde, değişik açılardan biraz daha durmakta fayda vardır. Şu husus mutlaka bilinmeli ki, Allah'ın bazı isyânkâr kullarını cezalandırması, asla ve asla "Allah'ın kullarına zulmettiği" anlamına gelmez. Allah'ın onları değişik şekillerde cezalandırıp helâk etmesi; bizzat insanın kendisinin kendi aleyhine işlediği fiilden ve bu fiilin de, kendi aleyhlerine işledikleri bir tür zulüm olmasından dolayıdır:

---

500 Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22.
501 Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 153.

"*Allah, insanlara asla zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler.*" (Yunus, 10/44)[502] Allah Tealâ zalimleri sevmediği[503] gibi zulüm yapmayı yasaklamış, adil olmayı, "adaletli davranmayı emretmiş",[504] zalimleri lanetleyerek,[505] "zalimleri doğru yola ulaştırmayacağını"[506] bildirmiş ve "zalimleri cezalandıracağını"[507] belirtmiştir.

Allah, kullarına hitaben, "Kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu sizin aranızda da haram kıldım. Sakın birbirinize zulmetmeyin"[508] buyurmasına rağmen, alimler, "Allah'ın mülkünde dilediği gibi tasarruf edebileceğini, ilminden, hikmetinden ve adaletinden dolayı kimsenin O'nu, yaptığından sorumlu tutamayacağını",[509] "kendi mülkünde tasarrufta bulunan Allah'ın verdiği hükmün tamamen doğru olacağını"[510] söylemişler ve "Allah, suçsuz da helâk etse gerçekte zulüm olmazdı. Çünkü Allah gerçek mâliktir. Mâlikin mülkünde dilediğini yapması zulüm olmaz."[511] demişlerdir.

"Allah dilerse iman edenleri, O'nu yalanlayanlarla birlikte helâk edip, sonra onları kıyamet gününde diğerlerinden ayırır. Dilerse sadece yalanlayanları helâk eder."[512] Allah'ın mülkünde her türlü tasarrufu güzel ve doğru bir tasarruf olacağına[513] göre; inanmayanları helâk edip inanan kullarını kurtarması, inananlarla inanmayanları, zulmedenlerle zulmetmeyenleri birlikte helâk etmesi, "O'nun mülkünde yegâne sahip ve dilediği tasarrufta bulunabilen"[514] bir İlâh olduğunun delilidir.

Helâk, bazen Nuh ve Lût kavimlerinde olduğu gibi, iman eden kulların kurtarılıp sadece inanmayanların yok edilmesi şeklinde,[515] bazen de

---

502 Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/117, 182; Tevbe, 9/70; Hûd, 11/101; Nahl, 16/33; Rûm, 30/9.
503 Âl-i İmrân, 3/57, 140; Şûrâ, 42/40.
504 Nisâ, 4/58; Mâide, 5/8; 16 Nahl, 90.
505 "*Dikkat edin. Allah'ın laneti, zalimler üzerinedir.*" (Hûd, 11/18)
506 Bkz. Mâide, 5/51; Tevbe, 109.
507 Bkz. Mâide, 5/29; A'râf, 7/41; 12 Yusuf, 75; 21 Enbiyâ, 29; 42 Şûrâ, 21.
508 Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb, 55; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 419.
509 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 419.
510 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 114.
511 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 242.
512 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53.
513 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 114.
514 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 419; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 14; bkz. Râzî, *a.g.e.*, XIII, 4.
515 Allah, Nuh ve Lut'u inananlarla birlikte toplu helâktan kurtarmıştır. (Bkz. Kamer 54/34-35)

inanan ve inanmayanların birlikte yok edilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Nitekim sahih hadislerde, iyilerle kötülerin birlikte helâk edileceği bazı zamanlardan söz edilir. Müslim'de geçen bir rivayet şöyledir:

"Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hanımı Zeynep (radıyallahu anhâ): "Ya Rasûlallah (sallallahu aleyhi ve sellem)! Aramızda salih (iyi) insanlar varken biz helâk mı olacağız?" dedim. "Evet. Çirkin işler çoğaldığı zaman." buyurdular."[516]

Başka bir hadiste Ümmü Seleme'den gelen rivayette şöyle denir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kâbe'ye biri sığınacak ve kendisine bir ordu gönderilecek. Bunlar yerin herhangi bir çölünde iken yere batırılacaklardır." Bunun üzerine ben "Ya Rasûlallah! O halde zorla götürülenin hali ne olacak?" diye sordum. "Onlarla beraber o da, yerin dibine batırılacak. Fakat o, kıyamet gününde niyetine göre diriltilecektir." buyurdu."[517] Bazı alimler, bu hadis-i şerifin "zalimlerden uzak kalmanın lüzumuna" işaret ettiğini söylemiş ve zalimlerden uzak durma davranışının, onlara verilen cezaların masumları içine almasını önleyeceğine vurgu yapmışlardır.[518] "İbn Ömer'in (radıyallahu anh) naklettiği ettiği hadiste ise, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Allah bir kavme azap indirdiğinde, azap o kavim içerisinde bulunanların (salih ya da fasık olsun) her bir ferdini içine alır. Sonra (Kıyamet gününde) herkes kendi ameline göre diriltilir (salihler mükafatlanır, fasıklar azap görür)."[519]

İnsanın dünyada batıla ve şerre tabi olup isyankârlık yapması ve bunlardan dolayı dünya ve ahiret azabıyla Allah tarafından cezalandırılması, Allah'ın rahmet sıfatına ters düşmez. Çünkü bu tavırlar, insanların kendi aleyhlerine işledikleri birer cinayettir. Nitekim, doktorun verdiği ilaçları kullanmayıp tavsiyelerini yerine getirmeyen hastanın, iyileşeceği yerde gün geçtikçe kötüleşmesi, bu ilaç ve tavsiyelerin insanlık için bir nimet ve fay-

---

516 Müslim, *Fiten*, 2.

517 Müslim, *Fiten*, 4; Ebû Dâvud, *Mehdî*, 1; Ahmed b. Hanbel, VI, 290; ayrıca bkz. Buhârî, Buyû', 49.

518 Dâvûdoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980, XI, 304.

519 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, hadis no. 2119, XII, 301.

dalı olmadığı anlamına gelmez.[520] "Allah'ın mahlukatına rahmet edeceğini kendi üzerine yazması"[521] prensibi, "peygamberlerini yalanlamayan, yaptığı günahlardan dolayı pişmanlık duyup tevbe eden, peygamberleri tasdik edip getirdikleri şeriatları kabul eden insanlar için geçerlidir."[522]

Allah'ın rahmetini inkâr, bir küfr eylemidir ve cezayı gerektirir. Rahmetin bir boyutu da Allah'ın, insanlara duyu organları, vicdan, akıl ve sapasağlam gerçek din[523] gibi sonsuz nimetler bağışlamasıdır. Bunlar sayesinde insanlar, fıtratlarını mükemmelleştirir ve nefislerini kötülüklerden arındırırlar.[524] Temelde bir rahmet olan dini kabûl etmeyip inkâr eden insanlar, aslında Allah'ın rahmetini kabûl etmemektedirler. Rahmeti reddetmek; zilleti ve cezayı, dolayısıyla helâkı seçmektir.

Nitekim Allah, Âd kavmini cezalandırdığında, Hûd'u (aleyhisselâm) ve "*onunla aynı inancı paylaşanları*",[525] bu toplu cezadan rahmeti ile kurtarmıştır. Burada, semantik zıddıyetten hareketle rahmetin, helâkın zıttı olduğu anlaşılmaktadır: "*Âd kavmini helâk etme emrimiz gelince, bizden bir rahmet olarak Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri kurtardık.*" (Hûd, 11/58)

Yukarıda rahmetin, helâkın zıttı olduğunu belirttik. Bu gerçekten hareketle, biraz da rahmet-helâk ilişkisi üzerinde durmakta fayda görüyoruz. Bakara sûresi 2/218. âyette Allah şöyle buyurur: "*Şüphesiz ki iman edenler, hicret edip, Allah yolunda cihad edenler; işte onlar, Allah'ın rahmetini umabilirler.*"

Bu âyet ışığında rahmete hak kazananların temel özelliklerini, şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Allah'a iman.

2. Hicret. Malı, mülkü, çoluk çocuğu, vatanı, özetle dünyalık olan her şeyi ardında bırakarak sadece ve sadece Allah için başka bir diyara göç etmek, böyle bir göçe her an hazır olmak, Allah'ın rızasını kazanabilmek için dünya nimetlerinden vaz geçmek.

---

520 Rızâ, Muhammed Reşîd (1935/1353), *Tefsîru'l-Menâr*, I-XII, Dâru'l-Fikr, ts., VII, 326.
521 Bkz. En'âm, 6/12.
522 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XII, 137.
523 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 325.
524 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 325.
525 Bkz. Esed, *Meal*, (Hûd, 11/58).

3. Allah yolunda cihad. Son nefesini verinceye dek, hayatını Allah uğruna feda etmek, fîsebilillah tarzında bir hayat sürmek.

Ya helâk olmayı hak edenler! Onların özellikleri ise şunlardır:

1. Küfr ve dalâlette olmak.

2. Dünya ve nimetlerine sımsıkı sarılıp, bu nimetleri yaratanı inkâr edip, maddeyi, malı, mülkü, parayı, kadını, serveti, şan ve şöhreti, makam ve mevkiyi ve benzeri şeyleri sahte ilahlar edinerek hayatlarını bunları elde edebilmek için feda etmek.

3. Son nefesini verinceye kadar, Allah ve O'nu çağrıştıran bütün mukaddes değerlerle, Peygamberlerle, Kur'ân'la, dinle, imanla, özetle İslâm'la açıktan açığa savaşmak. Allah'ın adının yeryüzünde anılmaması için, her şeyini ortaya koyarak ve büyük fedakarlıklarda bulunarak küfür safında mücadele etmek.

Peygamberlerin görevi insanlığı güzelliklere ulaştırmak, hidayete vesile olmak, mutlu olmalarını sağlamak, dünya ve ahirette her tür iyiliğe ulaşma yollarını onlara göstermektir. Onların her biri kendi ümmetine son derece lütufkar, bir baba şefkati edasıyla onlara kol-kanat geren bir koruyucu gibidir:

"*Andolsun ki, içinizde size öyle bir Elçi geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, müminlere şefkatli, merhametlidir.*" (Tevbe, 9/128) "*Biz Peygamberleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz.*" (Kehf 18/56)

Hatta Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine olan aşırı düşkünlüğü ve iman etmeyenler adına son derece hüzünlenmesi nedeniyle Allah, Peygamberi'ne hitaben "*Herhalde sen, inanmıyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin.*" (Şu'arâ 26/3), onlar için kendini perişan etmene gerek yok, uyarısında bulunmuştur. Bu bağlamda insanı hayrete düşüren kafirlerin şu davranışı da çok ilginçtir: İman etmeyişlerinin Peygamber'i çok üzdüğünü hissetmeleri, kafirleri Peygamber'e karşı gelişte daha aşırı davranmaya sevk etmiş ve bu tavırlarıyla O'nu daha fazla hüzünlendirme yarışına girmişlerdi.[526]

[526] Gazâlî, Muhammed (1996), *Nahve Tefsîrin Mevdûiyyin li-Suveri'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I-III, Dâru'ş Şurûk, Kahire, 1992, II, 135.

Şu da unutulmamalıdır ki, helâk edilen kişi ve toplumların, Allah'ın korunmasını emrettiği kişi beş temel prensibi yok etme mücadelesi veren kimselerden oluşmaktadır. Din, can, akıl, nesil ve maldan[527] oluşan bu kutsal değerler, helâkla karşılaşan birey ve toplumlar için canlarının istediği anda saldırılabilecek, yok edilebilecek ya da ortadan kaldırılabilecek önemsiz şeyler olarak algılanmıştır. İnsan toplumları içindeki dengeyi koruyan bu değerlere saldırmak, onların en belirgin vasfı olmuştur. Bu karakterdeki kimselerin mizaçları, âyette şöyle özetlenmiştir: "*Dönüp gitti mi, (veya iş başına geçti mi) yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır; Allah da bozgunculuğu sevmez.*" (Bakara, 2/205)

B- KAVRAM OLARAK HELÂK

Kur'ân, gönderildiği Arap toplumuna, mesajının anlaşılabilmesi için konuşmakta oldukları dil olan Arapça lisanıyla hitap etmiştir.[528] Bunu yaparken de onların anlamlarını bilip hayatın her aşamasında kullanageldikleri kelimeleri tercih ederek, mesajını bu kelimelerle ortaya koymuştur. Bütün dillerde olduğu gibi Arap dilinde de bazı kavramlar vardı ve bunlar Arapların İslâm öncesi dönemdeki kültürlerini ve anlayışlarını anlatan bir yapıya sahipti. Kur'ân, bu kavramları gündeme getiren bazı kelimeleri, aynen kullanmıştır.[529] Bu tür bir kelime kullandığında Kur'ân, "o kelimenin muhatabın zihnindeki arka-planını baz almış olmaktadır".[530] Kur'ân'ın bazı kelimelere, muhatabın zihnindeki anlamdan hareketle zamanla farklı anlamlar kazandırdığı da olmuştur.[531] Mesela, takva (اتقي) kelimesi Kur'ân'da; başlangıçta cahiliyyede kullanıldığı maddi her tür tehlikelerden

---

527 Bkz. Ebû Zehrâ, *el-'Ukûbe*, s. 34-37, 58; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 108.

528 Bkz. Yusuf, 12/2; Nahl, 16/103; Tâhâ, 20/113; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; Şûrâ, 42/7; Zuhruf, 43/3; Ahkâf, 46/12.

529 Mesela, Allah (الله) kelimesini kullanmakla Kur'ân, cahiliyye Araplarının kullanımlarına yeni ve yabancı bir kelime ilave etmemiştir. (İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 120; ayrıca bkz. İzutsu, *a.g.e.*, s. 94; Özsoy, *Sünnetullah*, s. 46.

530 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 45.

531 Bkz. Ünver, Mustafa, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'ân Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 160.

korunma anlamına paralel bir şekilde kullanılırken,[532] zamanla "ahiretle ilgili olan ilâhî azap korkusunu ifade" etmek[533] için kullanılmaya başlanmış, nihayetinde uhrevi rengini de kaybederek "dindarlık"[534] kelimesiyle ifade edilebilen bir anlam formuna dönüştürülmüştür.[535]

Bazen de Kur'ân, hitap ettiği Arap toplumunun bilmediği bir anlamı ifade etmek için yine dilin içerisinden bir kelimeyi seçer. Bu kelimeyle anlatmak istediği anlamı, âyetler arasında zamanla işleyerek bizzat kendisi netleştirir. Bu anlamın ortaya çıkmasında, Arapların daha önceleri o kelimeyi kullanım şeklinin hiçbir katkısı olmaz. Önceki durumda kelimenin ifade etmiş olduğu anlam örgüsünü Kur'ân hazır bulurken, ikinci durumda bu anlam sürecini bizzat Kur'ân inşa eder.[536] Mesela, fısk (فسق) kelimesi, cahiliyye döneminde taze meyvenin kabuğundan çıkması anlamına gelirken, Kur'ân buna eski anlamından çok farklı yeni bir anlam yükleyerek onu insanların inanç ve amel durumlarını ortaya koyan bir kavram haline dönüştürmüştür.[537] Bu anlam da devirlere göre farklılık arz ederek, Mekke döneminde iman dairesi dışındaki kimselerin şirk ve küfür yönlü davranışlarını,[538] Medine döneminde ise önceki anlamına ilaveten münafıkları ve hatta müminleri de içine alan bir anlam formuna kavuşturulmuştur.[539]

Dil kuralları açısından değerlendirildiğinde Kur'ân'da geçen bir kelimenin temel anlamını,[540] bu kelime İslâm öncesi bir kullanıma sahipse, Arap Dilinde kullanıldığı bu ilk anlam oluşturmuş olur. Eğer Kur'ân Arapların kullanmakta oldukları bu tür bir kelimeyi kullanmış ve kelimeye zamanla yan anlamlar yükleyerek anlam değişimine tabi tutmuşsa

---

532 Bkz. Zümer, 39/24.
533 Bkz. Bakara, 2/24, 48; Zümer, 39/16.
534 Bu aşamada kelime artık müslim ve mümin anlamında hatta zühd derecesinde bir mümin anlamında kullanılmaya başlanmıştır. (Bkz. Bakara, 2/3-4)
535 İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 298-305.
536 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 45.
537 Ünver, "Sinokronik Semantik…", s. 167, 172.
538 Ünver, "Sinokronik Semantik…", s. 174.
539 Ünver, "Sinokronik Semantik…", s. 178.
540 Bkz. Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, TDK, Ankara, 1990, III, 213; Kocaman, Ahmet, "Dilbilimsel Anlambilim", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları*, TDK, Ankara, 1980, I, 91.

bu durum, kelimenin çok anlamlı bir duruma geçiş[541] sürecinin bizzat Kur'ân tarafından belirlendiğini ve Kur'ân'ın Arap Dili'ne farklı özelliklerde yeni anlamları olan kelimeler kazandırmış olduğunu gösterir. Bu tür kelimelerin anlaşılabilmesi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, temel anlam dediğimiz kelimenin başlangıçtaki anlamından bağımsız olarak gerçekleştirilemez. Emin el-Hûlî'nin özet sayılabilecek ifadesiyle "bir edebiyatçının bu yüce Kur'ân'ın edebi metnindeki kelimeleri, onların tarihi seyrini ve onlarda, zaman içinde meydana gelen değişiklikleri tam bir şekilde nazarı itibara almadan anlamaya kalkışması, apaçık bir hata haline gelmiştir."[542]

Arap dilinde geldiği anlamlardan bahsettiğimiz bölümde görüleceği gibi helâk kökü ve bu kökten türeyen bazı fiil ve isimler, İslâm öncesinde Araplar tarafından bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla Araplar helâk kökünü, insanın kendisini yorması, gereksiz yere üzüp perişan etmesi; belâ ve musibetlerle karşılaşması; birisini tepeleyip perişan etmesi veya öldürmesi anlamlarında kullanmaktaydılar.[543] Ancak Kur'ân'da ise helâk kökünün, bu anlamların yanı sıra daha farklı anlamlarda da kullanıldığını görmekteyiz. Bu da gösteriyor ki Kur'ân, helâk köküne yeni anlamlar kazandırmıştır. Böylece helâk kökü, Kur'ân tarafından anlam genişlemesine tabi tutulmuştur.

Özellikle Kur'ân'da ağırlıklı olarak kullanıldığı anlam olan Allah'ın ilâhî bir azapla öldürüp yok etmesi anlamı, Kur'ân'ın helâk kökünü kavramlaştırma sürecinde ulaştırdığı nihai anlam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca helâk kökü, cahiliyyedeki bütün kullanımlarında maddi bir anlam sahasına sahip iken, Kur'ân literatüründe zaman içerisinde maddi anlamı yanında bazen de uhrevi bir anlamda kullanılır hale gelmiştir. Mesela, helâk köküne verilen anlamlardan biri olan kâfir olmak anlamı, sonuçları itibariyle uhrevi bir anlam taşımaktadır. Aynı şekilde cihad anlayışının terkiyle düşülen durumun Kur'ân'da helâk kelimesiyle ifade edilmesi de, kelimenin hem dünya hem de ahiretle ilgili bir boyut taşıdığını göstermektedir.

---

541 Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 182.

542 Hûlî, Emin, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metot*, (trc. Mevlüt Güngör), Kur'ân Kitaplığı, İstanbul, 1995, s. 84.

543 Bkz. "Arap Dilinde Kullanımı" blm.

Helâk kökünün dünyevi anlam dışında sadece uhrevi bir anlamda kullanılmasıyla ilgili Kur'ân'da yer alan bir örnek çerçevesinde, konu üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

Kıyamet günü, dünya hayatında şirke bulaşmış ve atalarının sapık yolunu takip ederek türlü türlü günahlar işleyerek Allah'ın huzuruna varan kimseler, kendilerini temize çıkartmak için çeşit çeşit bahaneler arayacaklar fakat bunların hiçbiri kabul edilmeyecektir. O dehşetli günde isyankarların, bu şekilde bir bahane öne sürmelerini engellemek ve bunun onlara hiçbir faydasının olmayacağını ortaya koymak için Allah, Ademoğlunu yarattığında,onlardan hepsinin Rabbi olduğuna dair söz almıştı. Bu sözü onlardan "*Biz bundan habersizdik.*" (A'râf, 7/172) diyememeleri için almıştı. Aynı şekilde onların "*(Yolundan gittikleri atalarının sapık yollarını kastederek) bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk mı edeceksin?*" (A'râf, 7/173) diyememeleri için de onlara şu hakikatleri bildirmişti:

Atalarının sapık yollarını takip etmeleri, kendilerinin suçsuz olmalarında bir mazeret olamaz ve atalarından sonra gelmeleri nedeniyle onların inanç ve anlayışlarını takip ettiklerini söylemeleri de kendilerini temize çıkartacak geçersiz bir bahaneden başka bir şey olamaz.[544]

Âyette açıkça görüldüğü gibi helâk kökü, insanın ahiretteki hayatının mahvolması anlamında kullanılmıştır ve dünyada müşrik hayatı yaşayan, atalarının sapık yolunu takip ederek Allah'a isyan edenler ahirette Allah'ın helâkıyla karşılaşacaklardır. Helâk kökündeki bu anlam, İslâm öncesi dönemde Arap dilinde bulunmayan bir anlamdır. Helâk köküne bu anlamı bizzat Kur'ân vermiştir. Her ne kadar kelime mahvolmak, perişan olmak anlamına geliyorsa da, kelimenin ahirette meydana gelecek bir hadise için kullanılmış olması, onu cahiliyyedeki kullanımından bu yönüyle farklılaştırmaktadır. Bu açıdan Arap dilinde var olan ve Kur'ân'da ahiretle ilgili bağlamlarda kullanılan hemen hemen tüm kelimelerin, anlam alanları farklılaştığı için Kur'ân tarafından yeni bir anlamda kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'ân'daki kullanımlarına baktığımızda, bütün bu yeni anlamlara

---

544 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 176-177; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 39-43; Beyzâvî, *Envâr*, III, 71-72; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1800-1801; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 175-176.

rağmen, helâk kökünün cahiliyyedeki anlamlardan, genel olarak çok fazla uzaklaşmadığı, özellikle Kur'ân'da bu kökün, çoğunlukla kullanıldığı anlam olan, insanın Allah tarafından bir şekilde yok edilmesi anlamıyla irtibatını devam ettirdiği görülmektedir. Tabii ki bu durum, kelimenin İslâm öncesi ve sonrası dönemde aynı anlama geldiğini asla göstermez.

Diğer taraftan helâk kavramını bir mozaiğe benzetecek olursak, bu mozaikteki ana parçayı helâk kelimesinin oluşturmasına karşılık; mozaiğin öbür parçalarının helâk anlamına gelen diğer kelimelerle tamamlandığını görürüz.

1. Helâk Konusunun Kavramlaşma Süreci

Kur'ân'ın kendine has kavramsal örgü içerisinde şekillendirdiği konulardan biri de helâk kavramıdır. Kur'ân'daki "birçok kelime, orijinal lügat anlamı dışında özel bir semantik alana sahiptir."[545] Bu semantik alanın oluşumu esnasında, helâk kelimesi ve helâk kavramının anlam sahasını oluşturan diğer bazı kelimeler, bizzat Kur'ân tarafından lügat anlamlarının dışında yeni ve özel anlamlarda kullanılmışlardır.

Surelerin, hatta âyetlerin "belli bir arka planı ve kendisine bağlı olarak indikleri özel şartlar"[546] nedeniyle de Kur'ânî kavramların, Kur'ân'ın değişik bölümlerine serpiştirilmiş olmalarına rağmen Kur'ân bütünlüğü içerisinde tam bir uyum ve düzen içinde oldukları görülür. Nuzûlün değişik yıllarında kavramın değişik bir yönüne temas edilmiş olması, bazen vahyin sonuna kadar devam eden bir süreç takip edebilmektedir. Bu uzun süreç içerisinde kelimelerin bazen birden fazla anlama gelen bir zenginliğe kavuşturulmuş oldukları, Kur'ân'ın kendine has bir üslûbu olarak karşımıza çıkmaktadır. "Sözgelimi 'küfr' kavramını ele alalım... Bu kelime, Kur'ân'ın her yerinde aynı anlamda kullanılmamıştır. Bazı yerlerde, imandan tamamen yoksun olma durumu 'küfr' kelimesiyle ifade edilmiştir. Bazen inkâr etmek, bazen itikaden kabul edip pratikte reddetmek, bazen de zahiren itaat edip içten inanmamak (nifak) karşılığında kullanılmıştır."[547]

---

545 Mevdudî, *Tefhim*, I, 11.
546 Mevdudî, *Tefhim*, I, 11.
547 Mevdudî, *Tefhim*, I, 11.

Bütün bu farklı anlamlar, 'küfr' kavramının semantik alanı içerisinde yer almakta ve bunların hepsi küfür kavramını oluşturmaktadır.

Bunun gibi helâk kavramı da, bazen lügat anlamında bazen de lügat anlamı dışında olmak üzere, vahyin özellikle Mekke döneminde kendine has özel şartlar ve özel konularla bağlantılı bir şekilde, değişik anlamları içeren bir yapıda kullanılarak kavramlaşma sürecini tamamlamıştır. Bu kavramlaşma aşamasında helâk kelimesi ekseninde meydana gelen ve diğer kelimelerle desteklenen kavramın anlam alanı, bu kelimelerin bazen anlam değişimine uğramalarıyla, anlam zenginliğine kavuşturulmuştur. Bu anlam zenginliğinin nedeni, bizzat Kur'ân'ın üslûbudur.[548] Zira Kur'ân bazen birçok kavramı değişik gayelerle farklı şekillerde gündeme getirmektedir. Bu kavram bazen ahlâkî bir tavsiye olarak, bazen Allah'ın yeryüzünde hakim kıldığı bir kanununu netleştirmek, bazen insanlığı İslâm'a davet, bazen korkutma, bazen teşvik, bazen müjde, bazen peygamberi ve müminleri teselli etmek bazen de geçmiş olaylardan gerekli dersi ve ikazı almak amacıyla gündeme gelmiş olabilmektedir.

Helâk kavramı da farklı konular içerisinde gündeme gelmiş ve kendisiyle değişik dini ve dünyevi gayelerin gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Helâk kavramının gündeme geldiği en önemli konu, kafirlerle mücadeledir. Bu bağlamda helâk kavramıyla hedeflenen esas gaye, kafirleri inkârcılıktan vaz geçirmek, peygamberi ve müminleri ise bu mücadele esnasında manen canlı, dinç, moralli ve diri bir yapıda tutabilmek ve küfre karşı mücadeleye devam etmelerini sağlamaktır. Bunun dışında helâk kavramı, yerine göre farklı bağlamlarda kullanılmış, farklı hedefler için farklı yönlendirmelerde bulunmuştur.

Sadece helâk kelimesiyle ilgili olarak helâk kavramına baktığımızda, kelimenin geçtiği altmış sekiz âyetin elli beşi Mekkî, diğer on üçü ise Medenî'dir. Helâk kelimesinin helâk kavramına kazandırdığı anlam, çoğunlukla Mekke döneminde tamamlanmıştır. Az sayıdaki Medenî âyette ise, bu anlamlara yeni anlamlar getirmekten ziyade, Mekkî âyetlerdeki anlamların tekrarı söz konusudur.

Daha önce uzun uzadıya hem helâk kelimesinin, hem de helâk anlamı-

---

548 Kur'ân üslûbuyla ilgili bilgi için bkz. Zerkânî, *Menâhil*, II, 205-226.

na gelen diğer kelimelerin Kur'ân'da geldikleri anlamlar üzerinde durmuştuk. Bu anlamlar içerisinde helâk kavramının Kur'ân'daki semantik merkezinin "**Allah'ın cezalandırma şeklindeki bir ölümle birey ve toplumları yok etmesi**" anlamı olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi ise, helâk konusunun Kur'ân'da yer aldığı pasajların en önemli ana konusu olan tebliğ ve inzar ile, helâk konusu arasında kurulan ilişkiye temas edeceğiz.

a. Helâk-Tebliğ ve İnzâr İlişkisi

Helâk kavramının ilişkili olduğu önemli kavramlardan biri "Tebliğ ve İnzâr" (تَبْلِيغ إِنْذَار)'dır.[549] Bu sebeple helâk âyetlerinin en önemli bağlamını, müşriklerle Müslümanlar arasındaki amansız mücadele ve Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm'ı tebliğ faaliyeti oluşturmaktadır.

Helâk konusu, vahyin ilk dönemlerinde tebliğin en önemli konularından biri olarak Kur'ân gündeminde yer almıştır. Ancak hicretten sonra helâk konusunun, Mekkî âyetlerde yer alış uslûbu açısından Medenî âyetlerde değişime uğradığını gözlemlemekteyiz. Mekkî âyetlerde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) davetine karşı çıkanlara yönelik olarak vahiy içerisinde yer alan Nuh, Âd, Semûd, Lût ve Şuayb gibi kavimlerin helâk örneklerinin; Medenî âyetlerde vahyin gündeminde çok az yer aldığını hatta neredeyse bu tür âyetlerin vahyin gündeminden çıktığını görmekteyiz.[550] Ancak bu durum, Medenî âyetlerde helâk konusunun tamamen gündemden kalktığı anlamına gelmemektedir. Az da olsa Mekkî

---

[549] Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1293.

[550] Bkz. Bâzergan, *Nuzûl Süreci*, s. 183. Bu eserdeki "Geçmiş Ümmetlere Tebliğ: Cidal ve Helâk" başlığı altında verilen grafik ve tabloda, konunun yirmi üç yıllık sürede yıllara göre hangi yoğunlukta Kur'ân'da yer aldığı, âyet sayısıyla birlikte verilmiştir. Diğer taraftan kıssalar konusunun Kur'ân'ın, özellikle de Mekke döneminde nazil olan âyetlerin büyük bir ekseriyetini oluşturmuş olması, Kur'ân'ın üçte ikilik kısmının Mekke döneminde tamamlanmasıyla da irtibatlıdır. Çoğunluğu Mekke döneminde nazil olan Kur'ân'ın yaklaşık olarak yarısının da kıssalardan oluşması (Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 105; daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. "Kıssaların Önem ve Faydaları" blm.), kıssaların, dolayısıyla da helâk konusunun anlaşılmasında, Mekke döneminin önemini daha da ön plana çıkartmaktadır.

âyetlerdeki helâk konusuyla ilgili uslûp devam etse de, bunun yerine Mekkî âyetlerde olmayan yeni bir uslûp gelmiştir. Medenî âyetlerdeki bu yeni uslûp, inkârcıların başına Nuh, Âd, Semûd, Lût ve Şuayb kavimlerinin başlarına gelen helâk hadiselerini uzun uzadıya gündeme getirerek onları tehdit etmekten çok, inkârcıları Allah'ın güçlendirerek büyük nimetler ihsan ettiği Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler eliyle cezalandırdığını konu edinmektedir.

Vahyin Mekke döneminde, helâk olan toplumların başına gelen korkunç hadiseleri anlatmak için müstakil olarak Nuh, Hûd, Ahkâf, Hicr, Fîl ve Mesed gibi özel sûreler nazil olmuş, bunun yanı sıra birçok sûrede helâk konusu yüzlerce defa tekrar edilmiştir. Vahyin Medine döneminde ise, önceki nesiller arasından helâk edilen birey ve kavimlerle ilgili hiçbir özel sûre nazil olmamıştır. Hatta Mekkî âyetlerde yüzlerce defa işlenen eski ümmetlerin helâk hadisesi, Medenî âyetlerde sayılı birkaç âyetle sınırlı kalmıştır. Bunun tek istisnasını, İsrailoğulları vasıtasıyla gündeme gelen Firavun ve adamlarının işlendiği pasajlar oluşturur. Bunun nedeni de, Medine'de vahyin muhatabı olan Yahudilerin bulunmuş olmasıdır. Çok yakın ilişkilerin söz konusu olduğu Yahudilere, İsrailoğulları'ndan misaller getirilmiş, bu bağlamda da Firavun konusuna yan bir konu olarak atıfta bulunulmuştur.

Mekkî âyetlerde eski ümmetlerin durumlarının bir çok müstakil sûreyle yüzlerce kez tekrar edilmesine karşılık; Medenî âyetlerde geçmiş toplumlardan bahsetme yerine, vahye karşı fiili mücadelede bulunan o anki yaşayan inkârcıların (Mekkeli), bu inkâr eylemlerinden dolayı hak ettikleri cezayı çekeceklerine dair tek bir sûre (Enfâl sûresi) yer almıştır. İnkârcıların Medine döneminde vahyin kökünü kazımaya yönelik olarak Müslümanlara topyekün saldırıda bulundukları olay da, yine Kur'ân'da müstakil olarak Ahzâp sûresiyle öneminden dolayı ön plana çıkartılmıştır.

Allah'ın peygamberleri ve vahyiyle mücadele eden önceki toplumlar, nasıl ki hak ettikleri cezaları, Allah'ın üzerlerine gönderdiği helâk vasıtalarından biri olan tabiî afetlerle çekmiş ve konu Mekkî âyetlerde yer almışsa; Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) inkâr edip getirdiği vahiyle amansız bir şekilde mücadele eden o günkü inkârcılar da, bu eylemleri

nedeniyle hak ettikleri cezaları yine helâk vasıtalarının farklı bir şeklini oluşturan Peygamber ve müminler eliyle çekmişler ve onların başına gelen bu felaketler Medenî âyetlerde gündeme getirilerek vahiy içerisine girmiş bulunmaktadır.

Mahiyetini vahyin belirlediği ilâhî mesajı tebliğ eden Hz. Peygamber, bu mesajı kabul edenlere ve karşı çıkanlara yönelik elinde iki koz bulunduruyordu: Müjdeleme ve korkutma. Kafirlere karşı Kur'ân'da yürütülen tebliğ faaliyetinde bu iki metodun her biri zaman zaman birlikte, bazen de ayrı olarak kullanılmaktaydı. "Mücadele", Kur'ân'ın bir tebliğ metodu olarak yerine göre kullanılmış olsa da, aslında Kur'ân'da sunulan delillerin gerçek gayesi mücadele etmek değildir. Esas gaye, kalplere tevhid akidenin yerleşmesini sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmede Allah'ın üzerimize olan nimetlerini anmak, daha güçlü bir tesir icra etmektedir. Varlığımızı, hayatımızı, sahip olduğumuz nimetleri hatırlatmak, sevgiye, muhabbete ve teslimiyete vesile olmada daha etkili bir yoldur. Bu metot, karşıdakinin mücadele azmini de kırmaktadır.[551] Bu sebeple Kur'ân'da Allah'ın nimetlerine insanın sıkça dikkatinin çekilmesi, çokça tekrar edilen bir husustur. İlk inen 'Alak sûresindeki âyetlerde de Allah'ın insana yönelik nimetlerine önemle vurgu yapılması, bu yönüyle dikkat çekicidir.

Kur'ân'ın tebliğ sistemi içerisinde, Allah'ın bahşettiği güzelliklere insanı yönlendirme metoduna ilaveten, azgın inkârcılara yönelik tam bir "mücadele" atmosferi oluşturan bir stratejinin var olduğunu görmekteyiz. İnkârcılığa karşı Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) uyarısı da iki yönlü bir karaktere sahipti. Bunlardan biri, vahye inanmayanların ahiret hayatlarının kötü olacağına yönelik uyarısından, diğeri de bu dünyada Allah'tan gelecek bir azapla, sahip oldukları her şeyleri ile birlikte helâk olup yok edilebileceklerine yönelik sözlü uyarısı ve tehdidinden ibaretti. Hz. Peygamber'in yerine göre baş vurduğu bu iki uyarıdan ikincisi, yani helâk, ahirete yönelik uyarıdan daha etkileyici bir özelliğe sahipti. Çünkü ahiret, insan için öldükten sonra karşılaşacağı bir hayat anlayışından söz ediyordu. Dolayısıyla vahyi kabul etmese de insan, bu dünya hayatında istediği gibi davranabilirdi. Öldükten sonra ahiret hayatının kötü olup

[551] Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 90.

olmaması, onun bu dünya hayatındaki yaşam şekline bir müdahale özelliği taşımamaktaydı. Halbuki Hz. Peygamber'in helâk ile olan uyarısı, cehennem ile tehdidin tam tersi, vahye karşı gelen kimseye bu dünyada Allah'ın yaşam hakkı tanımayacağı anlamıyla, direkt olarak bu kimsenin hayatına müdahale mesajı taşıyordu.

Buna göre vahyin karşısında duran ve vahye karşı mücadele başlatan kimseler, hem canlarını hem de mallarını yok edecek bir tehlike ile karşı karşıya kalabilirlerdi. Bu yüzden cehennem ile korkutma, onlar için uzak bir tehlike olarak görünürken; helâk ile yapılan korkutma, yakın bir tehlike özelliği taşımaktaydı. Bu yapısından dolayı helâk konusu, tebliğde çok daha etkileyici manevi bir silah olarak hem Hz. Peygamber, hem de diğer İslâm davetçileri tarafından kullanılagelmiştir.

b. Helâk Uygulamasındaki Değişim

Helâk kavramı, uygulama açısından, Hz. Adem'den itibaren vahyin gelişmesine paralel olarak bir değişim süreci geçirdi mi? Veya Nuh (aleyhisselâm) dönemindeki helâk uygulaması ile, daha sonraki dönemlerde meydana gelen helâk uygulamaları arasında bir farklılık söz konusu oldu mu? Ya da helâk kavramında, vahye paralel bir terakkî söz konusu mudur? Bu soruları sormamıza bizi götüren sebeplerden biri; bizzat Kur'ân'ın insanlığı evrelere ayırması ve Kur'ân yorumcularının bu evrelerde, helâk konusunda Allah'ın farklı uygulamalarda bulunduğunu söylemeleri olmuştur.

Nitekim Kur'ân'da insanlık tarihiyle ilgili "nesiller" ifadesine yer verilmektedir. Özellikle "Kurûn-u Ûlâ (İlk Nesiller)" tabiri Kur'ân'da iki yerde kullanılmaktadır.[552] Buna göre İlk Nesiller, Hz. Musa'ya kadarki dönemde dünya üzerinde yaşayan toplumlardan oluşurken, Hz. Musa'dan sonra yaşayan toplumlar ise daha sonraki nesilleri oluşturmaktadır. İlk nesillerle ilgili helâk uygulamasında Allah Tealâ bu kavimleri topluca helâk etmişken, Hz. Musa'dan sonra gelen kavimlerden hiçbiri toplu olarak helâk edilmemiştir.[553] Bunun yerine bu dönemdeki müminlere Allah'ın

---

552 Bkz. Tâhâ, 20/51; Kasas, 28/42.

553 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; a.mlf., *el-Bidâye*, I, 227; Bu sürecin Firavun ve kavminin boğulmasından sonra başladığıyla ilgili yorum için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 291.

yüklediği farklı bir görev gündeme gelmiş, buna göre helâkı hak etmiş azgın birey ve toplumların cezasını öncelikli olarak müminlerin vermesi uygulaması başlamıştır. Bu dönemde "Allah müminlere, Allah'ın düşmanlarıyla savaşmalarını emretmiş" kendilerine emredilen cihad sayesinde inkârcıların cezaları böylece kullar eliyle verilmeye başlanmıştır.[554]

Müfessir Taberî'nin naklettiğine göre Ebû Said el-Hudrî (74/693), Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: "Tevrat yeryüzüne indirildikten sonra maymuna çevrilen karyeliler hariç, Allah Tealâ hiçbir kavmi gökten indirdiği ya da yerden çıkarttığı bir azapla helâk etmemiştir."[555] Benzer bir diğer hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır: "Allah Tealâ herhangi bir kavmi, gökten veya yerden gönderdiği bir azapla sadece Hz. Musa'dan önce helâk etmiştir."[556] Bu sebeple İlk Nesillere uygulanan helâk; onların tamamen yok edilmeleri ve bu yok etme işini bizzat Allah Tealâ'nın gerçekleştirmesi şeklinde iken, sonraki nesiller için uygulanan helâk şekli onlardan daha farklı olmuştur.

İlk nesillerden sonra, "Kurûn-u Vustâ" dediğimiz Orta Nesiller gelmiştir. Bununla, Firavun ve avanesinin helâk edilmesini takip eden dönemde Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirilmesinden sonra yeryüzünde yaşamış toplumlar kastedilmektedir.[557] Bu evreyi "Kurûn-u Uhrâ (Son Nesiller)"[558] dönemiyle sınırlayan değerlendirmeye göre Orta Nesiller dönemi, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmesiyle son bulmaktadır. Orta Nesiller döneminde helâk edilen Ashâb-ı Sebt, Sebe' Halkı, Tübba' Kavmi, Ashâb-ı Uhdûd ve Ashâb-ı Fîl gibi kavim ve topluluklar, bir kavmin veya bir toplumun tamamıyla bütün fertlerini içine alacak şekilde toplu olarak helâk edilmesini değil de, daha az sayıda azgın kişinin oluşturduğu, İlk Nesillerdeki kavimler kadar kalabalık

---

554 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/391: (بعد إنزال التوراة لم يعذب أمة بعامة بل أمر المؤمنين أن يقاتلوا أعداء الله من المشركين)

555 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 80; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 290; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; a.mlf., *el-Bidâye*, I, 227; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts., IV, 174-175.

556 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391.

557 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391.

558 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, Necati, *Kur'ân'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 125-126.

olmayan ve o toplumda helâk edilmeyen kimselerin de bırakılmış olduğu helâk şeklini temsil etmektedir.

"Kurûn-u Uhrâ (Son Nesiller)"[559] dönemi ise, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmesiyle başlar ve kıyamete kadar devam eder. Bu dönemde, özellikle de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatta iken, helâkla ilgili önceki kavimlerde rastlanmayan, Allah'ın daha farklı bir uygulaması gerçekleşmiştir. Buna göre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) içinde bulunduğu inkârcı toplumların üzerine tabiî afetler şeklinden bir helâk türü gelmemiştir.

"Helâk uygulamalarında bir değişim söz konusu olmuş mudur?", sorusunu sormak, şu açıdan önemlidir: Son peygamber hayatta iken, diğer peygamberlerden farklı olarak sadece ona has bir uygulama ile, kavmi içerisinde bulunduğu sürece kavmine diğer peygamberlerin kavimlerine gelen helâkın benzer bir şeklilinin gelmeyeceği hususunun, vahiy ile kutsal metne (Kur'ân'a) bir prensip olarak girmesidir:

"*(Ey Peygamber!) Sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir.*" (Enfâl, 8/ 33)

Bu ayrıcalığın, Allah Tealâ'nın son peygamberi Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) has bir lütfu olduğu anlaşılmaktadır.[560] Böylece, tarihi süreç içerisinde helâk uygulamasında helâkın şekil ve çeşit yönünden uygulanmasında bir farklılaşmanın ve bir değişimin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Bunun gibi, diğer bir konu da, mesela, Zülkarneyn[561] kıssasında oldu-

---

559 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, *Hz. Musa*, s. 125-126.

560 Kur'ân'da Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine yönelik, tarihi süreçte benzer kolaylaştırma hadiseleriyle de karşılaşmaktayız. Bunlardan biri de cihad konusunda gerçekleşmiştir. Önceleri bir kişinin on kafire karşı savaşma zorunluluğu varken, daha sonra bu zorunluluk iki kafirle savaşma şeklinde hafifletilmiştir. (Enfâl, 8/65-66; bkz. Hâzin, *Lübâb*, III, 49)

561 Zülkarneyn'in kim olduğu konusu tartışmalıdır. Müfessirlerin çoğu onun Büyük İskender olduğu (Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 743; Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 45; Beyzâvî, *Envâr*, III, 519; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1087) kanaatindedirler. Ancak son dönem müfessirleri, Zülkarneyn'in eski İran imparatoru Kisra Haris (Hüsrev veya Sayrıs) olduğuna inanma eğilimindedirler. Tefsirinde konuyla ilgili hayli bilgi veren Mevdudî de, onun Kisra olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemektedir. (Mevdudî, *Tefhim*, III ,191, 192) Zülkarneyn'in salih bir kul olduğu, peygamber ya da bir melek olduğu, yahut da Rumların, Farslırın ve Türklerin

ğu gibi, Allah'ın Zülkarneyn'e, kâfir kavme azap edip onları helâk etme yetkisi vermiş olmasıdır:

"*(Zülkarneyn) nihayet güneşin battığı yere ulaşınca onu, kara balçıklı bir gözede batar buldu. Onun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: Ey Zülkarneyn! Muhayyersin (şayet İslâm'a gelmezlerse)* ***onlara ya azap edersin*** *veya kendilerine güzel davranırsın (onları güzellikle yola getirirsin. Nasıl istersen öyle yaparsın).*" (Kehf, 18/86)

Halbuki Kur'ân'da yer alan kavim ve bireylerin helâk oluş serüvenlerinden anladığımız kadarıyla, helâk kavramında, helâk azabını gerçekleştiren bizzat Allah Tealâ'nın kendisidir. Ancak Zülkarneyn kıssasında, bundan farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Allah, Zülkarneyn'e, karşısındaki kâfir topluma azap ederek öldürme[562] yetkisi vermiştir. Fakat Zülkarneyn, fiilen bu yetkiyi kullanmamıştır. Böylece helâk kavramında, tespit edebildiğimiz kadarıyla vahyin gelişmesine paralel olarak bir kavram genişlemesinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Önceleri sadece Allah tarafından bilfiil uygulanan helâk, zaman içerisinde Allah'ın kulları eliyle[563] gerçekleştirdiği bir cezalandırmayı da içine alan bir boyut kazanmış olmaktadır.

"Helâk Çeşitleri" bölümünde ayrıntılı bir şekilde görüleceği gibi, zamanla vahyin muhtevası içerisinde yer alan, mesela hukuk yoluyla mürted'lerin öldürülmesi veya savaş yoluyla bazı kafirlerin öldürülerek tepelenmesi gibi kullar vasıtasıyla gerçekleşen Allah düşmanlarının yok edilmesi uygulaması, Kur'ân âyetleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, önceki kavimler için pek fazla söz konusu olmamıştır. Bu bağlamda **kullar eliyle vahiy karşıtlarının helâk edilmesi uygulamasının, Hz. Adem'den itibaren risaletin gelişmesine paralel olarak, helâk kavramı-**

---

kralı olduğu da söylenmiştir. Rivayete göre, tarihte tüm dünyayı hükümranlığı altına alanların ikisi mümin, ikisi de kâfir olmak üzere dört kişidir. Mümin olanların biri Zülkarneyn, diğeri ise Süleyman'dır (a.s.). Kafir olanlar ise, Nemrut ve ondan sonra gelen Buhtunnasır'dır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 743)

562 Beyzâvî, *Envâr*, III, 520; bkz. Kurtubî, *el-Câmi*', XI, 52.

563 Mekkeli müşrikler ve Medineli bazı Yahudi gruplar, bu şekilde helâk edilmiştir. Helâkın bu türüyle ilgili bazı âyetler şöyledir: "*Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azap etsin.*" (Tevbe, 9/14) "*Biz de, Allah'ın, ya kendi katından veya bizim ellerimizle size bir azap vermesini bekliyoruz.*" (Tevbe, 9/52) "*Evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriye harap ediyorlardı.*" (Haşr, 59/2) Ayrıca bkz. "Helâk Çeşitleri: Allah'ın Kulları Eliyle Yaşattığı Helâk" blm.

nın uygulama alanında meydana gelen en önemli değişimlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Vahiy olgusu içerisinde helâkın gerçekleşme şekli ve inkârcılara karşı dönemin müminlerine düşen sorumluluk açısından, ilk dönemlerdeki uygulamalarla sonraki uygulamalar arasında bazı farkların var olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, İlk Nesiller içerisindeki inkârcıların bulunduğu toplumlar, müminler hariç tamamıyla helâk edilmiştir. Dönemin müminlerine, muhatabı oldukları kafirlerle savaşma sorumluluğu getirilmemiştir. Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirilmesinden sonra müminlere, kafirlerle savaşmaları emri verilmiş, buna mukabil o dönemdeki toplumlar, artık bütünüyle helâk edilmemeye başlanmış, bunun yerini daha küçük grupların helâkı almıştır. Aynı dönemde toplumsal çöküş gibi, zaman içerisinde bir toplumun ortadan kalkması şeklinde, önceleri olmayan yeni helâk türlerinin uygulanması söz konusu olmuştur.[564]

Ümmet-i Muhammed için ise, toplu helâk tamamıyla gündemden kalkmış, bunun yerine toplumsal helâk dediğimiz insanların değişik grup ve fırkalara ayrılması sonucunda birbirini yok etmesi, birbirine zarar vermesi şeklindeki "daha hafif"[565] helâk türü[566] uygulaması başlamıştır. Bunun yanında müminlere, muhatabı oldukları azgın İslâm düşmanlarıyla savaşmaları emri, bizzat son peygamberin fiili uygulamalarıyla pekiştirilerek bir sorumluluk olarak yüklenmiştir. Bu evrede kafirler için geçerli olan ve İlk Nesillerde görülen, yerden ve gökten gönderilen helâk şekli aynen uygulanırlığını devam ettirmiştir.[567] Yani inkârcıların Allah tarafından önceki nesillerdeki gibi helâk edilmesi uygulaması, tamamen yürürlükten kaldırılmamıştır.

c. Helâkın İlişkili Olduğu Konular

Helâkla ilgili pasajlarda iki temel konunun vurgulandığı anlaşılmaktadır: Bunlardan biri, helâk olan kavimlerin helâk olmalarına sebep

---

564 Sebe' Kavmi bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir.
565 Buhârî, Tefsîru Sûre 6, 2; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II; 140, 141.
566 Bkz. En'am, 6/65.
567 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II; 140.

olan eylemler; diğeri de helâk konusunun misal verilmesini gerektiren Kur'ânî bağlamdır. Yani, helâk konusunun da içinde yer aldığı bölümlerde Kur'ân'ın esas üzerinde durduğu temel konu, hemen hemen hiçbir zaman helâkın kendisi olmamıştır. Helâk anlamını içeren âyetler, Kur'ân'ın tamamında belli bir konuyu vurgulamak için getirilmiş misallerden oluşmaktadır. Bu pasajlardaki esas konu, hiçbir zaman insanların mutlaka helâk edileceğini bildirmek değildir. Helâk konusu, bu bağlamda hep ikinci, üçüncü… planda kalmış yan bir konu olmuştur.

Helâk konusun yer aldığı Kur'ân pasajlarında öne çıkartılan ve üzerinde önemle durulan konu, hep başka mesajlardan oluşmuştur. Bu mesajlar yerine göre; inkârcılıktan vazgeçmek, Allah'la mücadele etmemek, dürüst insan olmak, halkına zulmetmeyen adaletli bir devlet başkanı olmak, sahip olduğu nimeti Allah'ın verdiğini hatırlayarak şımarmamak ve nimetin sahibi olan Allah'a şükretmek, malını, mülkünü, güç ve otoritesini insanları Allah yolundan çevirmek için kullanmamak, Allah'ın mahlukatına merhametli davranmak, yeryüzünde bozgunculuk çıkartarak toplumun ve kainatın düzenini bozmaya çalışmamak, dünyadaki nimetlerden aşırıya kaçmadan faydalanmak, eline geçirdiği imkanları kullanarak yeryüzünde ilahlık iddiasında bulunmamak, servetini ve gücünü diğer insanları ezmek, bıktırmak, köleleştirmek, öldürmek v.b. gayelerle kullanmamak şeklinde farklı farklı konulardan oluşabilmektedir.

Helâk konusunun yer aldığı tüm âyetlerde Allah, insanlardan daha iyi birer insan olmalarını istemektedir. Bu pasajlarda onları cezalandırmak istemediğini, insanların bir an önce yaptıkları kötülüklerden vazgeçmelerini, onların yapacakları en küçük tevbeyi bile her an kabul etmeye hazır olduğunu ve kendi Zâtı'nın davranışlarına galip olan sıfatının rahmet olduğunu, hep vurgulamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen hem insanların hem de kainatın düzenini bozmaya çalışan ve inatçılıkta büyük bir yarış içine giren arsızları, insanlığın ve kainatın dengesini koruma gayesiyle cezalandıracağını söylemeyi de ihmal etmemiştir. Helâk konusunu içeren âyetlere bu bakış açısıyla yaklaşmak gerekmektedir.

Hicret öncesinde Mekke'de, Müslümanlara sözlü ve fiili her tür eziyette bulunan müşriklere karşı Müslümanlara psikolojik bir moral kaynağı olma görevi üstlenen helâkla ilgili âyetler; Medine'de daha farklı

bir boyut kazanmış, hitap ettiği düşman cephesi genişlemiş olduğundan İslâm akidesini, Müslümanların birlik ve beraberliğini bozmaya çalışan inkârcı mülhidlere, Yahudi ve Hristiyanlara karşı[568] bir savunma görevi üstlenmesinin yanı sıra, aynı zamanda onları fiili olarak tehdit eden bir karaktere bürünmüştür.

Devletlerini kuran, düşmanlarına karşı zaferler elde etmeye başlayan Müslümanlara karşı Medine'de, Yahudi, Hristiyan ve komşu müşrik kabileleri büyük düşmanlık ve kin gütmeye başlamıştı. Müslümanlar Mekke'de inkârcıların fiili eziyetleriyle karşılaşırken, bu yeni vatanlarında ise inkârcıların daha çok inanç ve akidelerine yönelik saldırılarıyla karşılaşmışlardı.[569] Az sayıda olmasına rağmen Medine döneminde nazil olan eski kavimlerin helâkıyla ilgili âyetler,[570] müminlerin inançlarına yönelik bu saldırıları etkisiz hale getirmek, peygamberi ve müminleri teselli etmek gibi bir fonksiyon icra ediyordu.[571] Bu âyetler, söz konusu İslâm düşmanlarının çabalarının hiçbir işe yaramayacağını ve bunların boş işten ibaret olduğunu haber verir bir nitelik taşımaktaydı.

Mesela, hicretin ilk yıllarında nazil olan Âl-i İmrân sûresinin 3/11. âyeti,[572] işte böyle bir fonksiyon icra etmiştir:

"*Bilinmelidir ki, inkâr edenlerin ne malları ne de evlatları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır. (Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer. Onlar bizim âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları yüzünden yakalayıverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*" (Âl-i İmrân, 3/10-11)

Müslümanlar hakkında ileri geri konuşan, kendi zenginlikleriyle öğünüp Müslümanlardan üstün olduklarını ve onları yeneceklerini söyleyen inkârcılara,[573] "belki Firavun ve ondan öncekilerle ilgili hadiseleri unut-

---

568 Bkz. Kutub, *fî Zilâl*, I, 353, 354.
569 Bkz. Kutub, *fî Zilâl*, I, 354.
570 Bkz. Bâzergan, *Nuzûl Süreci*, s. 183.
571 Bkz. Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, II, 551.
572 Kutub, *fî Zilâl*, I, 352.
573 Örneğin Medine'ye en yakın mesafede bulunan ve Yahudiler içerisinde en cesur kabile olarak bilinen Kaynuka Oğulları, Müslümanların Bedir zaferini hazmedememiş ve Müslümanlarla yaptıkları antlaşmayı tek taraflı olarak bozmuştu. Bu Yahudi grubu, Müslümanlara saldırmak için de fırsat kolluyordu. Bu arada Müslümanlara ve Müslümanların mukaddeslerine dil uzatmaktan

muşlardır diye, Hz. Peygamber'in, yakın geçmiş olan Bedir muharebesini onlara hatırlatması ve her iki dünyada da bu akıbete düçar olabileceklerinin bildirilmesi isteniyordu".[574]

Bunun yanı sıra âyet, İslâm'ın hak olduğunu, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de gerçek peygamber olduğunu hiçbir şüpheye mahal kalmaksızın bilmelerine rağmen, hâlâ iman etmeyen inkârcı bazı Yahudi, Hristiyan ve müşrik kimselerin, helâk edilen önceki kavimlerin durumuna düşebileceklerini ve sahip oldukları mallarının ya da evlatlarının kendilerine bir faydasının olamayacağını haber vermektedir. Buna göre Allah Tealâ önceki kafirleri günahları sebebiyle nasıl cezalandırdıysa, son Peygamber Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) inanmayan kafirleri de onlar gibi cezalandıracaktır. Çünkü âyetin hükmü umumi olup her devirdeki tüm insanları içine alacak şekilde geniş bir anlam yapısına sahiptir.[575]

2. Helâk Kavramının Kur'ân'daki Genel Anlamları

Helâk kavramının, başta helâk kökü olmak üzere, helâk anlamına gelen diğer kelime ve kavramlarla birlikte değerlendirildiğinde, genel olarak Kur'ân'da şu anlamlar için kullanıldığını görürüz:

1. Nuh, Âd, Semûd ve Lût gibi kavimlerin uğradığı ve söz konusu toplumların tamamını yok eden helâk. Helâkın bu tür uygulaması İlk Nesiller dönemi için geçerli olmuş olup, helâk edilen toplumları bizzat Allah Tealâ kendisi yok etmiştir. Bu tür toplumların canlarıyla birlikte temsil ettikleri zihniyetler de yok edilmiştir.

2. Bir toplum içerisindeki az sayıda insanın ilâhî bir afetle helâk edilmesi yanında, geriye kalan çoğunluğun yine ilâhî bir müdahale sonucunda

---

da geri durmuyorlardı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in, Müslüman olmaları ve Bedir'de perişan edilen müşriklerin akıbetine uğramamaları için yaptığı ihtarlara, alaylı bir ifadeyle şöyle cevap vermişlerdi: Ey Muhammed, sen savaşın ne olduğunu bilmeyen bir toplumla savaşıp onları yendiğin için kendini bir şey sanma, biz seninle savaşırsak o zaman bizim kim olduğumuzu anlarsın. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 8; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 340; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 3)

574 Akar, Muhlis, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Toplumların Helâk Oluş Sebepleri ve Şekilleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 1986, s. 30.

575 Beyzâvî, *Envâr*, II, 11; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 318-319; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, II, 551.

toplumsal bir parçalanmaya uğraması ve bu parçalanmanın neticesinde toplum olma özelliğini kaybedip, fertlerinin bir kısmı hayatta kalsa bile, bu süre içerisinde toplumsal çöküşe maruz kalarak söz konusu "toplumun batması, yok olması ve hayat sahnesinden silinmesi"[576] şeklindeki helâk. Sebe' Kavmi'nin uğradığı helâk şekli, bunun en güzel örneğini oluşturur.

Sosyoloji biliminin üzerinde durduğu çöküş, "kendi iradeleriyle ortaya koydukları bazı davranışlar ve hayat tarzı, daha doğrusu kasıtlı olarak meydana getirdikleri bazı değişimler sonucunda toplumların, fert fert değil de toplum bazında yıkılmalarını veya bağımsızlık, kültür, medeniyet ve egemenliklerini kaybetmelerini dile getiren bir çöküştür."[577] Bu anlamda Kur'ân'ın sözünü ettiği Sebe' toplumunda benzer bir toplumsal çöküşün yaşandığını söyleyebiliriz. Çünkü bu süreç sonunda Sebe' toplumu, sahip oldukları zenginlik, kültür, medeniyet, hürriyet, bağımsızlık, egemenlik, güç ve kuvvet gibi onları millet yapan değerlerden mahrum bırakılmış, parçalanarak zaman içerisinde tarih sahnesinden silinip atılmışlardır.

3. Kur'ân'da en son ele alınan helâk olayı olan Mekkeli müşriklerin Bedir'de helâk edilmesi hadisesinde görüldüğü gibi, bir toplum içerisindeki küfür önderlerinin helâk edilmesi ve bunların helâkıyla geride kalanlara gerekli dersin verilmesi şeklindeki helâk. Helâkın bu çeşit uygulaması, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmeti için geçerli olan ve diğer ümmetlerin başına gelen helâktan daha hafif bir helâk şeklidir. Çünkü Allah, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmeti için toplu helâkı kaldırmıştır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklere beddua ederken, belirli sayıdaki azgın kimselerin isimlerini sayarak, onların yolundan giden diğer müşrik topluma -diğer peygamberlerin hilâfına- beddua etmemesi ve bunun sebebini soran sahabiye, onların soyundan mümin kimselerin gelme ihtimalinin olduğunu söylemesi gibi uygulamalar da, son dinin muhatabı Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinin, helâk konusunda diğer peygamberlerin ümmetlerinden farklı tutulduğunun bir göstergesidir.

4. Daha önce bahsettiğimiz bir yok oluşu anlatan helâk şeklinden farklı olarak, toplumsal bir terör ortamının hakim olmasını anlatan helâk. Bu,

---

576 Okumuş, *Toplumsal Çöküş*, s. 27.
577 Okumuş, *Toplumsal Çöküş*, s. 28.

bir toplumun çeşit çeşit fırka ve anlayışlarla parçalanması sonrasında huzur ve sukûnun bozulması ve hemen hemen toplumun tamamını kapsayacak genişlikte bir çerçeveye sahip bu büyük toplumsal kargaşayla toplumun birbirine girmesi, iç huzurun ve iç barışın yok olması şeklinde tezahür eder. Helâk şekillerinden biri olan En'âm sûresindeki helâkın bu türü,[578] ahir zamanda İslâm toplumlarının karşılaşacağı en önemli helâk şeklidir.

5. Önceki peygamberlerin karşısına çıkıp küfür önderliği yapan birtakım azgınların cezası, ya sadece şahsa özel olarak gönderilen cezalarla ya da içinde bulundukları toplumun tamamına gönderilen tabiî afet şeklindeki cezalarla bizzat Allah tarafından verilirken; Hz. Musa sonrası dönemde,[579] bu bağlamda da yoğun bir şekilde Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde olmak üzere, küfür önderlerinin cezası çoğunlukla, bizzat peygamber ve dolayısıyla müminler tarafından verilmiştir. Böylece Allah, Hz. Musa'dan önceki dönemde inkârcıların cezalarını verirken bu işte iman ehli kullarını (peygamberler de dahil) kullanmamış, cezalarını bizzat kendisi vermiştir. Hz. Musa'dan sonra ise, büyük inkârcıları zaman zaman peygamberleri veya diğer iman ehli kulları vasıtasıyla da helâk etmeye başlamıştır.

"*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.*" (En'âm, 6/65) âyetinden de anlaşıldığına göre, helâk genel olarak üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunların üstten ve alttan gönderilenleri tabiî felaketler şeklinde, sonuncusu ise insanlar eliyle meydana gelmektedir. Tabiî felaketlerin toplu olarak yere batırılma veya gökten taş yağdırılması gibi şekilleri, genel anlamda ahir zaman ümmetinden kaldırıldığından, bu ümmet için ağırlıklı olarak geçerli olacak helâk, insanlar eliyle gerçekleşecek olan helâk türüdür. Bu nedenle de Hz. Peygamber'in muhatabı olan azgın inkârcılar, tabiî afetlerle değil de, âyette ifade edildiği gibi helâkın ahir zaman ümmeti için geçerli şekli olan insanlar eliyle helâk olma cezasına çarptırılarak yok edilmişlerdir. Bu da Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve dönemin müminleri eliyle gerçekleşmiştir.

---

578 Bkz. En'âm, 6/65.

579 Örneğin, büyük azgınlardan biri olarak tanımlanan "Calut", Allah'ın bir afetiyle değil de, Dâvud adındaki bir kulu tarafından öldürülerek ortadan kaldırılmıştır. (Bkz. "Calut'un Öldürülmesi" blm.)

Mesela, Semûd kavmini peygamberleri Salih'e (aleyhisselâm) karşı kışkırtan ve inkârcılıkta önderlik yapan dokuz kişilik bir çete grubu vardı.[580] Benzer bir çete grubu, Âd kavmi içerisinde Hûd'a (aleyhisselâm) karşı aynı başkaldırıyı organize etmekteydi.[581] Hz. Musa'nın karşısında Firavun, Karun ve Hâmân gibi azgın İslâm düşmanları vardı. Buna Hz. İbrâhîm'in karşısındaki Nemrut'u ve benzerlerini ilave ettiğimizde ortaya çıkan manzaraya göre, önceki peygamberlerin tebliğlerini inkâr eden, kalabalıkları peygamber aleyhine yönlendirip organize eden, onlara çeşitli stratejiler öğreten bir kısım küfür önderi kimseler, din aleyhindeki kampanyaların en önemli aktörleri konumundaydı. Fakat bunların hiçbirinin, muhatap oldukları peygamber ya da dönemin müminleri tarafından cezalarının verilerek helâk edildiği Kur'ân ve hadislerde yer almamaktadır.

Ancak helâk uygulamasının Tevrat'ın indirilmesinden sonra değişmeye başladığı ve özellikle ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsında farklılaştığı dönemde, küfür önderlerinin cezasının bizzat peygamber ve onun taraftarları olan dönemin müminleri tarafından verildiğini ve hak ettikleri helâk cezasını, Allah'ın onlar üzerine gönderdiği tabiî bir felâketle değil de, dönemin mümin güçleri eliyle çektiklerini görmekteyiz. Bu da, müminlerin zayıf oldukları Mekke döneminde değil de güçlendikleri Medine döneminde vuku bulmuştur. İslâm'ın amansız düşmanları Mekkeli azgın çete liderleri ve onların yardımcılarından oluşan yetmiş kişi, Medineli Yahudi kabileleri arasında yer alan hain Yahudiler ve Kâ'b b. Eşref gibileri, hep bu dönemde bizzat Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) önderliğinde öldürülerek helâkları gerçekleştirilmiştir.[582]

Müminlere savaşın farz kılınması[583] ve bu savaşın Allah düşmanı kimselere yönelik olarak gerçekleşmesi gerektiği,[584] ayrıca Hz. Musa'ya

---

580 "*O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki bunlar, yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.*" (Neml, 27/48)

581 "*İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine âsi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular.*" (Hûd, 11/59) Ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf,* II, 405.

582 Bkz. "Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Birey ve Toplumlar" blm.

583 Bkz. Bakara, 2/216. (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ)

584 "*... Dininize saldırırlarsa küfür önderleriyle savaşın.*" (Tevbe, 9/12); "*Müşriklerle topyekün savaşın.*" (Tevbe, 9/36); "*Yakınınızda bulunan kafirlerle savaşın.*" (Tevbe, 9/123); "*Onlarla savaşın ki, fitne (baskı) ortadan kalksın, din yalnız Allah'ın dini olsun. (Yalnız O'na tapılsın).*" (Bakara, 2/193).

Tevrat'ın indirilmesinden sonra Allah'ın hiçbir ümmeti toplu olarak helâk etmeyip bunun yerine Allah düşmanlarıyla savaşmaları için müminleri görevlendirmiş olması[585] şeklindeki bilgiler, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah düşmanlarına karşı sergilediği fiilî uygulamalarla birleştirilip değerlendirildiğinde; Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konudaki uygulamasında, her devirdeki müminleri ilgilendiren bir veçhenin bulunduğunda şüphe yoktur. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), her konuda müminlerin yegâne önderi ve rehberidir.[586]

Buna göre âyette ifade edildiği şekliyle "küfür önderlerinin (أَئِمَّةَ الْكُفْرِ)"[587] Allah, Peygamber, Kur'ân ve İslâm düşmanlıklarını bayraklaştırdıkları dönemlerde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara yönelik ortaya koyduğu sözlü ve fiilî tavırlarının, her dönemdeki müminlere bakan bir yönü olduğu kesindir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün hayatı boyunca ıslah faaliyetinde bulunmuştur. O'nun bu ıslah görevi, daha sonra müminlere verilmiştir. Çünkü Kur'ân'ın birçok âyetinde belirtildiği gibi mümin, her an emr bi'lmaruf ve nehy ani'lmünker göreviyle sorumludur.[588] Bunun bir diğer anlamı da müminin Allah tarafından, yaşadığı çevreye karşı sorumlu tutulmuş olmasıdır. Nitekim mümin hiçbir zaman etrafında olup bitenlere karşı duyarsız olamaz. Duyarsız olduğunda "*İçinizden sadece zulmedenlere dokunmayacak azaptan sakının.*" (Enfâl, 8/25)[589] âyetinin belirttiği gibi, gelen helâk cezası, suçsuz olsa da kendisini de helâk eder. Islahatçı kimselerin bir toplum içerisinde bulunmalarının ve toplumu ıslah etmeye çalışmalarının, isyankar toplumlardan helâkı kaldırması veya geciktirmiş olması bu sebepten kaynaklanmaktadır.[590]

Müminin yapacağı ıslahın iki boyutu vardır. Biri sözlü uyarı ve cay-

---

585 İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/391: (بعد إنزال التوراة لم يعذب أمة بعامة بل أمر المؤمنين أن يقاتلوا أعداء الله من المشركين).

586 Bkz. Ahzâb, 33/21; Haşr, 59/7.

587 "Küfür önderleri" tabiri, bizzat Kur'ân tarafından kullanılan bir kavramdır. (Tevbe, 9/12).

588 Emr bi'lmaruf ve nehy ani'lmünkerle ilgili âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3/104, 110, 114; A'râf, 7/157; Tevbe, 9/67; 71; 112; Hacc, 22/41; Lokman, 31/17.

589 Âyette "azap" olarak tercüme ettiğimiz "fitne" kelimesinin azap, belâ, musibet ve herkesi içine alan günah gibi anlamları bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 559; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 211; Beyzâvî, *Envâr*, III, 100.

590 Bkz. "Helâktan Korunma Yolları: Toplum Olarak Sâlih ve Islahattan Yana Kimseler Olmak" blm.

dırma, diğeri de fiili olarak kötülüklere engel olma şeklinde tezahür eder. Gücünün yettiği ortamlarda mümin, Allah'a isyana seyirci kalamaz. Bu durumu eliyle düzeltmekle sorumludur.[591] Özellikle de yaşadığı toplum içerisinde kutsal değerlerine savaş açanlara karşı mümin, kutsal değerlerini gücünün yettiği her türlü yolu kullanarak korumak durumundadır. Allah, Peygamber, Kur'ân, İslâm ve diğer kutsal değerlerle savaşan azgın inkârcılar, bu saldırılarının karşısında müminleri bulurlar. Çünkü bu durumda müminin muhatap olduğu ilahî hitap, şu şekildedir: "*Dininize saldırırlarsa küfür önderlerine karşı savaşın!*" (Tevbe, 9/12)

Tabii ki, Allah düşmanlarıyla yapılacak her türlü mücadele ve savaş, bireysel olmayıp, ilk İslâm devletinin başkanı Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yönetildiği için, ondan sonraki dönemlerde de yine devlet başkanının yönetim ve gözetiminde olacaktır.[592] Bireysel içtihatlarla müşriklere ve küfür önderlerine yönelik saldırılar, hiçbir zaman Kur'ân ve hadisin öngördüğü davranış biçimi değildir. Çünkü devlet başkanı veya onun tayin ettiği kimselerin izni olmadan, müşriklere yönelik yapılan saldırılar, hiçbir zaman tasvip edilmez, hatta bu saldırıları gerçekleştirenler, yerine göre ölüm cezasının bile verilebildiği "bağy" denen isyankârlık suçunu işlemiş muamelesine tabi tutulabilirler.[593]

İslâm'ın genel ruhundan habersiz bazı cahil kimselerin, kendilerince İslâm adına ortaya çıkıp cihad ettiğini sanarak, hiç gereği yokken müşriklere veya Müslüman olmayan kimselere saldırmaları, onları öldürme ya da zarar verme şeklinde sonuçlanan eylemlerde bulunmaları, İslâm'ın tasvip etmediği bir davranış şeklidir. İslâm, bu tür eylemleri genel olarak top-

---

591 Müslim, İmân, 78; Ebû Dâvud, *Salât*, *Melâhim*, 232; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *Sünen*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, İmân, 17; İbn Mâce, İkâme, 155, *Fiten*, 20; Ahmed b. Hanbel, I, 2, 5, III, 20, 49, 53. ("Sizden kim çirkin ve kötü bir şey görürse, bu durumu eliyle düzeltsin. Eliyle düzeltmeye gücü yetmiyorsa, diliyle düzeltsin.": (مَنْ رَأَي مِنْكُمْ مُنْكَراً فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ فَبِلِسانِهِ)

592 Müslümanların yapacakları savaşlar, alınacak seferberlik kararları gibi önemli konular, Müslümanların emirinin, onları yöneten sultanın yetkisinde olan sorumluluklardır. (Derveze, İzzet (1984), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (trc. Şaban Karataş v.dğr.), I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul, 1988, 5/228)

593 Bağy suçu ve bu suçu işleyenlere yönelik verilen cezalarla ilgili olarak bkz. Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 133-134; *el-Mevsû'atü'l-Fıkhıyye*, "Buğât", md., Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1986, XVIII, 130-158.

lumsal terör olarak değerlendirmiş ve toplumun huzurunu bozan, anarşi ve terör oluşturarak toplumsal barışı ortadan kaldırmak isteyen kimseler için de çok ağır cezalar öngörmüştür. Her şeyde olduğu gibi, savaşta da barışta da belli kurallar ve kaideler vardır. Hiç kimse bireysel kararlarla, İslâm toplumuna zarar verecek davranışlarda bulunma, İslâm toplumunun geleceğini ipotek altına alma ihtimali olan hükümler verme, masum insanlara saldırma, onlara zarar verme gibi bir hakka sahip değildir.

6. Helâk, direkt olarak Allah'ın gerçekleştirdiği bir iş olmaktan çok, elçileri melekleri veya kulları vasıtasıyla gerçekleşen bir hadisedir. Zira helâk olumsuz bir nitelik taşıdığından, bu iş için Allah Tealâ diğer mahlukatını görevlendirmiştir. Râzî, konuyla ilgili olarak şu güzel tespitte bulunmuştur:

Allah Tealâ, rahmetinden kaynaklanan var etmeyi (yaratmayı) kendine has kılmış, onu kimseye vermemiştir. Helâk etme konusunda ise, elçilerine ve meleklerine yetki vermiştir. Ölümü Azrail meleğinin yetkisine vermesine rağmen, hayatı (yaşatmayı) hiçbir meleğin yetkisine vermemiştir.[594]

7. Helâk âyetlerini, biri insan bir diğeri de Allah açısından olmak üzere iki gruba ayırmamız mümkündür. Bunlardan birinci grup, helâkın insanın iradesi sonucu oluştuğuna yönelik âyetlerden meydana gelir. Bu tür âyetler helâkı, insanın arzu ve istekleri sonucu meydana gelen bir olay olarak tasvir edip insanın hür oluşu gereği seçtiği isteklerden biri olarak tanımlar.

İkinci grup âyetler ise, birincinin sonucu olarak meydana gelen olayları anlatır. Buna göre insan, ortaya koyduğu fiiller sonucunda helâk olmayı hak edince, sünnetullah gereği helâkın gerçekleşme aşaması gündeme gelmektedir. Buna ilaveten bir de Allah'ın bir toplumu helâk etmeyi istemesi konusu vardır ki, bu aşama, aslında öncelikle yine insanın eylemleri sonucunda meydana gelmektedir. Yoksa Allah hiçbir kulunun kötülüğünü istemez, kaldı ki onun helâkını istesin. Ne zaman bir şahıs ya da bir toplum helâk olmayı hak edecek eylemlerde bulunur, işte o zaman Allah'ın dilemesi devreye girer. Bu da koyduğu kurallara (sünnetullah'a) uymayanları cezalandırması şeklinde tezahür eder. Bu durumda helâkı hak eden toplumlara yönelik olarak, bazı zengin kimseleri o topluma musallat edip

594 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIV, 68.

o toplum içerisinde her tür kötülüğü yapmalarına fırsat verme şeklinde,[595] Allah'ın bazı uygulamaları devreye girer.

8. Helâk, bireysel planda Allah'a karşı yapılan isyankarlıkların bunları yapanları aşıp başkalarını da etkilemeye başladığı ve zamanla bu isyankarlığın toplumsal bir karaktere büründüğü durumlarda gerçekleşen bir olgudur.

Helâkın gerçekleşme gerekçelerinden biri, yeryüzünün fesatla dolarak tüm dengelerin altüst olmasına mani olmaktır. Bakara, 2/251. âyetteki, لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ "*yüryüzü bozulur (altüst olur)*" ifadesi, Muminûn sûresindeki 23/71. لَفَسَدَتِ السَّمواَتُ وَالأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ "*... gökler ve yeryüzü ile bunlarda bulunan kimseler bozulur giderdi*" âyeti, buna ilaveten bozgunculuğu ve bozguncuları Allah'ın sevmediğine dair Bakara, 2/205, Mâide, 5/64. ve Kasas, 28/77. âyetleri, Allah'ın yeryüzüne yerleştirdiği dengenin bozulmasına asla müsaade etmeyeceğini kesin bir dille ortaya koymaktadır. Böylece, Allah'ın toplumlar için öngördüğü yapısal şekil, ayrıca dünya ve kainat düzeni ile ilgili kanunları bozmaya yönelik insanlardan gelen her tür bozgunculuk hareketi, karşısında Allah Tealâ'yı bulacak ve bu hareketlerin sonu hüsranla sonuçlanacaktır.

Nitekim bu, ta Hz. Nuh'tan günümüze kadar bu şekilde olmaya devam etmiştir. Nuh kavmini anlatan pasajlarda, onların vahiyle mücadelesi sadece kendileriyle ilgili bir durum olarak tasvir edilmemekte, iman aleyhindeki eylemlerinin kendilerinden başka birçok kimseyi de yoldan çıkartıcı bir karaktere dönüşmüş olduğu vurgusu yapılmaktadır: "*Onlar, gerçekten birçoklarını yoldan çıkarıp saptırdılar.*" (Nuh, 71/24)

Bu açıdan bakıldığında inkârcı birey ve toplumların helâk edilmesi, hem toplumsal düzenin hem de yeryüzünde hakim ilâhî dengenin muhafaza edilmesine yönelik olarak gerçekleşmektedir.

Böylece helâk, gelecek nesilleri küfür ve inkârcılıktan koruyan ilâhî bir koruma olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü başkalarını saptıran, onların hak yoldan çıkması için büyük çabalar sarf eden kimseler yok edilmediği taktirde, gelecek nesiller büyük bir tehditle karşı karşıya kalmaktadır. Hz.

---

[595] Bkz. İsrâ, 17/16.

Nuh'un ifadesiyle bu durum Kur'ân'da şöyle haber verilmiştir: "*Çünkü sen onları bırakırsan, senin kullarını saptırırlar, sadece ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler).*" (Nuh, 71/27)

9. Büyük kalabalıkların Allah tarafından helâk edilmesi, helâkın toplumsal bir değişim sonunda meydana gelen bir olgu olmasıyla yakından ilgilidir. Çünkü hiçbir toplum, günah işledi diye kısa zaman içerisinde helâk edilmemiştir. Helâk edilen toplumlara Allah tarafından mühlet verilmiş, yaptıkları yanlışlıktan dönmeleri için değişik vesilelerle önlerine türlü türlü fırsatlar sunulmuştur.

Toplumları helâke götüren süreç, uzun bir değişim sürecini içermektedir. Bu değişim tabii ki, olumsuz anlamda bir değişimdir. Bu değişim sürecinin, Kur'ân'da helâk edildiği haber verilen tüm toplumlarda uzun uzadıya ele alındığını görmekteyiz.

Her şeyden önce, helâk edilen toplumlar içerisinde onları bu yanlıştan vazgeçirmek için çabalayan elçiler bulunmaktadır. Bunlar uzun yıllar, o toplum içerisinde davetlerine devam etmişler, kavimlerinin yanlış yolda olduklarını bazen güzellikle, bazen de tehdit yoluyla onlara haber vermişlerdir. Hatta bazen mucizeler göstererek iman etmeleri için olağanüstü bir gayret sarf etmişlerdir. Fakat karşılarında sağlıklı düşünebilme kabiliyetini yitirmiş, tabir caizse çıldırmış bir toplum bulmuşlardır. Helâk olan toplumların bu açıdan, toplumsal bir hafıza kaybına uğradığını ve akledebilme kabiliyetlerini yitirdiklerini söyleyebiliriz. Çünkü onlar göz göre göre, kendi sonlarını kendi elleriyle hazırlamış düşünce yoksunu, akılsız toplumlardır. Bir avuç kendini bilmez, hoyrat, sorumsuz, zengin, asilzâde… soytarının yaptıklarına karşı ses çıkartmayan hatta onlara körü körüne tabi olup onların peşinden giden büyük kalabalıklar, bu azınlığın hazırladığı yok oluş kaderini, sonuçta ortaklaşa paylaşmışlardır.

Helâk olan toplumların uğradığı değişim sürecini daha iyi kavrayabilmek amacıyla, daha sonraki bölümlerde "Toplumsal Değişim" başlığı altında, konuyu özellikle sosyoloji bilimi çerçevesinde ele alacağız.

10. Helâk âyetleri, inkârcıların hem dünyada hem de ahirette cezaya çarptırılacaklarını haber veren bir yapıya sahiptir.

11. Helâkın bir de mucizevî yönü vardır. Allah'ı, Peygamber'i, Kitab'ı

ve dini yalanlayıp inkâr edenlerin helâk edilmesi, İbn Teymiyye'nin işaret ettiği gibi, Allah'ın âyet ve mucizelerinden birini oluşturmaktadır. Allah'ın âyetleri de O'nun rahmet, hikmet, dileme, kudret ve rububiyetinin en güzel delilidir. İnkârcı bir toplum azabı hak ettiğinde, Allah onları ya bizzat kendisi, ya da kulları eliyle helâk eder. Onların helâk edilmesiyle kafirlerden müminlere yönelik olarak gelmekte olan şer ve kötülükler azalır, iman küfre karşı zafer elde eder. Bu olay insanlar arasında yayılır ve diğerleri de bu inkârcıların durumundan ibret alır. Helâk, kafirlerin küfürlerinde daha fazla ileri gitmelerini de önler.[596]

12. Burada son olarak helâk kavramının hadislerdeki kullanımından da kısaca bahsetmemiz yerinde olacaktır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hadislerde helâk kavramı, Kur'ân'dakinden daha geniş bir anlam alanına kavuşturulmuştur. Hadislerde yer alan bazı malzemeler helâk kavramını, sadece kafirlerle ilgili bir konu olmaktan çıkartıp, müminleri de ilgilendiren bir konu haline getirmiştir. Bununla ilgili bilgiye burada kısaca yer vererek konuyu tamamlamış olacağız.

Bir hadis-i şeriflerinde aleyhisselâtü vesselâm Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Her amelin bir coşkusu, her coşkunun da bir gevşemesi vardır. Kimin (asıl) coşkusu sünnetimden yana olursa, o mutlaka kurtulmuştur. Kimin de istek, arzu ve rağbeti sünnet dışına yönelik olursa, o helâk olmuştur."[597]

Burada helâk kavramı, inanan insanlar için, onların ahiretleriyle ilgili olarak gündeme gelmektedir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), müminleri her konuda olduğu gibi ibadet konusunda da aşırılığa kaçmamaları yönünde uyarmaktadır. İbadette aşırılığa kaçan insanlara bu aşırı davranışları sebebiyle zaman içerisinde bir gevşeklik, bıkkınlık ve usanma gelmektedir. Sünnette yer almayan ölçülerde hareket eden bu insanların,

---

596 İbn Teymiyye (728/1327), *Kütüb ve Resâîl ve Fetâvâ İbn Teymiyye fi't-Tefsîr*, I-V, (tah. Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî), Mektebetü İbn Teymiyye, ts., XVI, 170.

597 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî (354/965), *Sahîhu İbni Hibbân*, I-XVIII, (tah. Şuayb el-Arn'aût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, I, 187; farklı lafızlarla yapılmış rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 158, 165, 188, 210; İbn Ebî 'Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), *es-Sünne*, I-II, (tah. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1400, I, 28; ayrıca konunun uzunca şerhi için bkz. Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, s. 128-133.

bir süre sonra karşılaştıkları bu gevşeme döneminde, sünnetten yana tavır almaları hayli zor olmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşmalarının sebebinin, yine sünnet ölçülerinde davranmamaları olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu duruma düştüğünde sünnetten yana tavır alamayanlar ve sünnet ölçülerini terk edenler, bütün yaptıklarını kaybedebilecekleri gibi, ahiretlerini de tehlikeye düşürmüş olacaklardır.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) bu ikazını şöyle anlamak da mümkün gözükmektedir:[598] "Orta yolu gözeten, sırat-ı müstakîmde olan, hırslılık ifratından ve gevşeklik tefritinden uzak kalmaya çalışan kişinin kurtulacağını umunuz. Onun insanlar arasındaki şöhretine ve insanların onun hakkındaki kanaatlerine kıymet vermeyiniz."[599]

Sonuç olarak nasıl ki Allah'a isyanda aşırı davranmaları, inkârcıların bu dünya hayatında sonlarını getirecek anlamda bir helâke düşmeye sebep olacaksa; ibadet ve taattaki ifrat ve tefrit de böyle davranan müminlerin uhrevi hayatlarını perişan etme anlamında bir helâke sürüklenmelerine sebep olacaktır.

Böylece altmış sekizi helâk kökünden olmak üzere, helâk anlamına gelen çok sayıda kelimeyle yüzlerce kez Kur'ân'da gündeme getirilmiş olan helâk konusuna, Kur'ân'ın tümü içerisinde "seksen kez zikredilen Peygamberlik ve yetmiş sekiz kez zikredilen vahiyden daha az olmayan bir önem atfedilmiş"[600] olmaktadır.

---

598 Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, s. 130.
599 Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, s. 130.
600 Hanefi, Hasan, "Konulu Kur'ân Tefsiri Metodu", (trc. Sönmez Kutlu), *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1996, IX, 164.

İkinci Bölüm

TARİHTE HELÂK EDİLEN TOPLUM VE BİREYLER

TARİHTE HELÂK EDİLEN TOPLUM VE BİREYLER

A- KUR'ÂN'DA KISSA KONUSU

"Taberî'ye göre Kur'ân'ın üçte birini, çağdaş müfessirlerden Reşid Rızâ'ya göre ise dörtte üçünü",[1] "bir görüşe göre de üçte ikisini"[2] oluşturduğu söylenen kıssaların, daha iyimser (ortada) bir değerlendirmeyle yaklaşık olarak Kur'ân'ın yarısını[3] oluşturduğu söylenebilir. Kur'ân'ın yaklaşık olarak üçte ikilik bölümünün Mekke döneminde tamamlandığı göz önüne alındığında, Mekke döneminde nazil olan âyetlerde kıssaların büyük bir yekün oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Bu sebeple Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesinin bir yolu da, önemli bir kısmını oluşturduğu kesin olan kıssaları anlamaktan geçer.[4] Çünkü kıssalar, Kur'ân'da sadece geçmiş ümmetlerin hayat hikayelerini konu edinen tarihi malzemelerden oluşmayıp, esasen Kur'ân'ın indiriliş gayesi olan Allah'ı, peygamberi ve ahireti tanıtmak, yeryüzünde de adaleti tahakkuk

---

1 Yıldırım, Suat, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3, fasikül: 1-2, Ankara, 1979, s. 37.

2 Kara, *Hz. Musa*, s. 11.

3 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 105.

4 Kıssaların önemi ve faydalarıyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 2-3; Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 221-231; Kutub, Muhammed, "es-Serdü'l-Kasasî fi'l-Kur'ân", *el-Kıssa*, sy. 81, Kahire, Ağustos, 1995, s. 72-84; Câdülmevlâ, Muhammed Ahmed v.dğr., *Kasasu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts. S. 3-4; Behcet, Ahmed, *Enbiyâullâh*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire, 1987, s. 21-32; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 38-47; Zuhaylî, Vehbe, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye Hidâyetün ve Beyân*, Dâru'l-Hayr, Dımaşk, 1992, s. 15-22; Şemgül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, 277-329.

ettirmek için[5] muhataplarına gerçekte yaşamış bazı kahramanlar vasıtasıyla konunun canlı bir şekilde sunulması şeklinde oluşan Kur'ânî bir anlatım tarzını oluştururlar. Seyyid Kutub'un ifadesiyle; "Kıssalar, hemen hemen bütün Kur'ânî gayeleri içine alır. Vahiy ve peygamberliğin ispatı, Allah'ın vahdaniyetini ispat, dinlerin esasta birliği, uyarma, müjdeleme, kudret-i ilâhiyyenin zuhura çıktığı yerler, hayır, şer, sabır, sızlanma (ceza'), şükür, nankörlük ve daha başka dini gayeler ve ahlâkî hedefleri içine almış ve bunların ifade vasıtası olmuştur."[6] Bir diğer muasır alim İmadüddin Halil'e göre; "Kur'ân'da zikredilen bu tarihi olaylar ve kıssalar, tarihin derinliklerinde geçirilmiş derin tecrübelerin ışığından istifade ederek, bize hayatın zor ve uzun yolunda yaktığı yeşil ve kırmızı ışıklardır. Bu kıssalar bize geleceğimizi belirleme hususunda önemli işaretler olarak verilmiştir."[7]

İnsanlık tarihini oluşturan hak-batıl mücadelesinin her tür materyalinin toplu halde bulunduğu en önemli ve en geniş kaynak, kıssalardır. Özellikle bu mücadelenin her iki tarafında bulunan şahısların temsil ettikleri karakter yapılarının, insan ve onu çevreleyen toplumun psikolojik ve sosyolojik gerçekliklerinin, hangi olaylar karşısında ne gibi refleksler ortaya koyabileceklerinin insanoğlunun bilgi alanına sunulmasında, vahiy sürecinin son kaynağı olan Kur'ân kıssalarının rolü büyüktür. Bu açıdan bakıldığında kıssalar, insanın özellikle inanç açısından ilâhî kanunlar karşısındaki tutumunu deşifre eden bir yapıya sahiptir. İnsanı inanç yönüyle en ince ayrıntısına kadar tahlil eden Kur'ân'ın bu pasajları, bundan sonraki evrede de insanın ilâhî kanunlar (sünnetullah) karşısında takınabileceği benzer tutumları da haber verir niteliktedir.

Kıssalar için "tevhid akidesinin tarihi"[8] tanımlaması da yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kıssalar, Peygamberlerin tebliğ görevini yerine

---

5 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 105; ayrıca bkz. Kutub, Seyyid (1966), *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, (trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara, 1967, s. 221-242; Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî ise, daha farklı bir bakış açısıyla Kur'ân'ın içerdiği konuları beş ayrı ilme ayırarak inceleme konusu yapmıştır. (bkz. Dihlevî, Veliyyullâh Ahmed b. Abdurrahman (1176/1762), *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, (trc. Selman el-Hüseynî en-Nedvî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1984, s. 19)

6 Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 221.

7 Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah*, s. 12. (İmadüddin Halil, İslâm'ın Tarih Yorumu, (trc. Ahmet Ağırakça), Risale Yayınları, İstanbul, 1988, s. 92'den nakil)

8 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 106.

getirmek üzere gönderildikleri toplumla, aralarında ortaya çıkan ilişkileri haber veren bir özellik taşırlar. Kur'ân'ın gerçekleştirmeyi hedeflediği gayeleri[9] altı bölüme ayıran Gazâlî, bunlardan birinin de "inkârcıların durumlarını anlatmak (hikaye etmek), onların hak karşısında mücadele ve çekişme içine girerek düştükleri cehalet ve rezalet hallerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermek"[10] olduğunu söylerken, tevhid akidesi karşısında inkârcıların ne gibi tavırlar ortaya koyduklarını, en güzel bir şekilde Kur'ân'ın bu pasajlarının haber verdiğini anlatmaktadır.

Kıssaların hemen hemen tamamının Mekke döneminde nazil olup, Medine döneminde Kur'ân'da çok az yer alması, Mekke müşriklerinin eziyetleri karşısında "imanı kuvvetlendiren"[11] bir unsur olarak büyük bir fonksiyon icra ettiklerini göstermektedir.

Kur'ân'ın ilk muhataplarının, Kur'ân'da yer alan kıssaların bir kısmı hakkında yalan yanlış birtakım bilgileri olsa da,[12] bu kıssaların "büyük ekseriyetinin Hz. Peygamber'in memleketinde bilinmediği kesindir."[13] Hatırlanamayacak kadar eski, tarihin "derin sessizlikleri ve karanlıkları arkasında kalan meçhulleri"[14] aydınlatan ve çok uzak geçmişle ilgili gerçek bilgiler içeren kıssaların gaybî haberler[15] arasında yer almasından dolayı, ümmî[16] olan Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), çok önceden yaşamış şahıslar, milletler ve meydana gelmiş olaylarla ilgili bazı bilgileri muhataplarına vahiy bilgisiyle[17] haber vermiştir.[18] "Nitekim Kur'ân, Hz. Meryem'in doğum kıssasından[19] ve Hz. Yusuf'un kıssasından[20] sonra,

---

9 Gazzâlî, buna "Makâsidu'l-Kur'ân" adını vermiştir.

10 Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *Cevâhiru'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabbânî), Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, 1985, s. 24.

11 Zerkânî, *Menâhil*, II, 21.

12 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 370-371.

13 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 196; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 46.

14 Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, s. 436.

15 Zerkânî, *Menâhil*, II, 263.

16 Ankebût 29/48; Hz. Muhammed 'in(sallallahu aleyhi ve sellem) ümmiliğiyle ilgili daha detaylı bilgi için "Allah'ın Nebîsi okuyup yazabiliyor muydu?" başlığı altında incelenen konuya bakılabilir. (Zerkânî, *Menâhil*, I, 357-360)

17 Zuhaylî, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye*, s. 13.

18 Bkz. Albayrak, *İnsan-Gayb İlişkisi*, s. 95, 241-242.

19 Bkz. Âl-i İmrân, 3/44.

20 Bkz. Yusuf, 12/102.

oralarda anlatılan olayların gayb olduğunu bildirdiği gibi, Hz. Nuh'un kıssasını müteakip şöyle buyurur:

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهاَ إِلَيْكَ ماَ كُنْتَ تَعْلَمُهاَ أَنْتَ وَلاَقَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذاَ *"(Ey Muhammed) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin."* (Hûd, 11/49)[21]

Kur'ân'ın bu hususiyeti, müşriklere karşı delil olarak zikretmesi de, o meselelerin o muhitte bilinmediğini açıkça göstermektedir."[22]

Kur'ân'ın ilk muhataplarına hitaben; sizler bunu daha önce bilmiyordunuz, bundan ilk defa Kur'ân sayesinde haberdar oldunuz, şeklinde söylediği ifadelerine müşriklerin itiraz ettiğiyle ilgili hiçbir tarihi bilgiye rastlanılmamaktadır. Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) kötülemek ve O'nu zor duruma düşürmek için en küçük bir olayı bile büyük bir kampanyaya dönüştüren İslâm'ın ve vahyin amansız düşmanları olan ilk muhatapları, şayet böyle bir şey olsa ve kendileri de bu kıssada bahsedilen olaylardan az çok haberdar olmuş olsalardı, bunu Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) aleyhine kullanmaktan asla çekinmezler, hatta bunu bir fırsat bilerek ellerinden geleni ardlarına koymazlardı. Ancak tarihi hiçbir malzemede, Kur'ân'ın bu ifadelerine yönelik olarak müşriklerin itirazda bulunduklarına dair herhangi bir bilginin yer almayışı, Kur'ân'daki bazı kıssaların, nazil olduğu çevreye ilk defa Kur'ân tarafından bildirildiğini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.[23] Bu durum, Goldziher[24] gibi müsteşrikler tarafından ortaya atılan, Kur'ân'ın birçok kıssasının Tevrat ve İncil'e dayandığı şeklindeki iddiaların da asılsız olduğunu göstermektedir.[25] Nitekim benzer konuların Kur'ân'da ele alınış üslûbunun, tahrife uğramış Tevrat

---

21 Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/44; Yusuf, 12/102; Kehf, 18/22, 26.

22 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 196; kıssaların gaybi haberler içerdiğiyle ilgili bilgi için bkz. Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, ts., s. 370-372.

23 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 46-47.

24 Mehrân, Goldziher'in bu iddiaları yoğun bir şekilde, *el-'Akîdetü ve'Şerîa'a fi'l-İslâm* (trc. Muhammed Yusuf Musa) ve *le Dogme et la Loide L'Islam* adlı kitaplarında işlediğini belirtmektedir. (Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 47-48)

25 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 47. Ayrıca "*ez-Zâhiretü'l-Kur'âniyye: Kur'ân Gerçeği*" adlı eserinde yer verdiği şekliyle Malik b. Nebi'nin düştüğü yanılgıya, müsteşrikler gibi olmasa da maalesef bazı Müslüman araştırmacıların da düştüğünü görmekteyiz. (Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 47)

ve İncil'de anlatılan üslûptan bazen az bazen de çok farklı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu "farklı hususlarda tarih, Kur'ân'daki bilgilerin doğruluğuna şahitlik" ederken, Tevrat ve İncillerdeki bazı bilgilerin de tarihi gerçeklerle çelişmesi sebebiyle ilim adamlarının itirazına maruz kaldığını görmekteyiz.[26] Müslüman Fransız araştırmacı Dr. Maurice Bucaille, "La Bible le Coran, et la Science: Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim" adlı eserinde, bu konulara uzun uzadıya delilleriyle birlikte yer vermektedir.[27]

Kıssaların Kur'ân gündeminde çokça yer almasıyla ilgili söylenebilecek en güzel sözlerden biri de şudur: "Yüce Allah, eski milletlerin hayat hikayeleri hakkında Kur'ân'da anlatılanlardan az çok haberdar olan müşriklere, Allah'ın âyetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helâk olacaklarını hatırlatıp onları uyarmaktadır."[28] **Helâk olan toplum ve şahıslarla ilgili kıssaların Kur'ân'da yer almasının esas nedeni, her asırdaki muhataplarına işte bu "Allah'ın âyetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helâk olacakları" mesajını vermektir**.[29]

Genel anlamda kıssaların, özel anlamda ise helâk edilen birey ve toplumların Kur'ân'daki anlatım üslûbuna da burada kısaca temas etmemizde fayda vardır. Bu çerçevede helâk edilen birey ve kavimlerin Kur'ân'daki anlatım üslûbunda, genel hatlarıyla iki türlü bir kullanımla karşılaşmaktayız. Bunların birincisini ve ağırlıklı olarak kullanılanını; isimlerinin, mücadele ettikleri peygamberlerin ve yerine göre yaşadıkları bölgelerin açıkça zikredildiği birey ve kavimlerin Allah tarafından yok edilmelerini konu alan pasajlar oluşturmaktadır. Firavun, Karun, Hâmân ve Ebû Leheb gibi şahısların yanı sıra Nuh, Âd, Semûd ve Lût gibi kavimler, bunun açık birer örneğini oluştururlar.

Diğerini de; isimlerine, yaşadıkları bölgeye ya da dönemin peygamberinin kim olduğuyla ilgili hiçbir bilgiye yer verilmeksizin, sadece bu kimselerin vasıf ve karakterleri üzerinde durarak, inkâr ve nankörlük gibi eylemlerine temas edilerek sonuçta helâk edildikleri haber verilen Kur'ân

---

26 Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 196-197.

27 Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 315-354.

28 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 370.

29 Bkz. Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 230.

pasajları oluşturur. Yasin sûresinde yer alan Karye Ashâbı[30] ile ilgili kıssa, buna güzel bir misal oluşturmaktadır.

Kişilerin inkâr ve nankörlük gibi eylemleri sonucunda helâk edildiklerinin anlatıldığı pasajların yanı sıra, davranışları başka bir olaya benzetilerek, o davranışların dolaylı olarak kendilerini helâke götüreceğinin tasvir edildiği teşbihli anlatımlara da Kur'ân'da yer verilmektedir. Bunun güzel bir örneğini Âl-i İmrân sûresi 3/117. âyette görmekteyiz.

Diğer taraftan Kur'ân'ın ilk muhatapları içerisinde yer alan ve Kur'ân'a karşı amansız bir savaş stratejisi sürdürenlerin asırlar önce yaptıklarının bir benzerini, günümüzde de birtakım kimselerin yapmakta olduğunu görmemiz, şahıslar ve kullandıkları argümanlar değişse de, İslâm düşmanlığında tarihin tekerrür ettiğini göstermektedir. Bu düşmanlık, önceden olduğu gibi, kıyamete kadar da devam edecektir. Wellhausen gibi müsteşriklerin Kur'ân'a kıssaların gerçekliğini inkâr ederek saldırmaları,[31] ya da Wensinck gibilerinin Peygamberimiz'le (sallallahu aleyhi ve sellem) Yahudiler arasında meydana gelen tarihi bir olayı bilerek saptırması,[32] bu kimselerin kimliklerinin ve hedeflerinin açıkça bilinmesi sebebiyle anlaşılabilir bir davranış olarak kabul edilebilir. Ancak Kur'ân'a yönelik benzer saldırıların, İslâm dünyası içerisinde yaşamakta olan bazı kimseler tarafından yapılmakta olması, işin esas üzücü yönünü oluşturmaktadır.

İslâm dünyasında kıssaların gerçekliğini tartışma konusu yapan ve sonrakilere de bu alanda rehberlik eden ilk kişi Mısırlı Muhammed Ahmed Halefullah'tır. Malesef Halefullah hazırladığı doktora teziyle[33] "müsteşrikle-

---

30 Bkz. Yâsîn 36/13-29.

31 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 111; ayrıca bkz. Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 243.

32 Wensınck, A. J. (1939), "Kaynuka' (Banî)", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts., VI, 467; bkz. Solmaz, N. Mehmet-Çakan, İsmail Lütfi, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, I-III, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1988, III, 77, 6. dipnot. Konunun ayrıntıları, "Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Toplumlar: Benî Kaynuka" blm.'de işlenecektir.

33 Muhammed Ahmed Halefullah, 1947'de Kahire Üniversitesinde Emîn el-Hûlî'nin danışmanlığında, "el-Fennu'l-Kasasiyyu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Kur'ân'da Kıssa Sanatı" adlı bir doktora tezi hazırlayınca, Mısır'da büyük tepkilere neden oldu. Konu parlamentoda bile tartışıldı. Bunun akabinde tez reddedildi ve danışmanlığını yapan Emîn el-Hûlî, hocalık yaptığı kürsüden uzaklaştırıldı. Halefullah, uzun bir aradan sonra tezinde dile getirdiği iddiaları hafifleterek, Cemal Abdunnâsır döneminde tezini neşretme fırsatı buldu. Tezi reddeden doktora jürisindeki bazı hocalar, Halefullah'ın İslâm hukukundaki 'riddet=dinden dönme' hükmüne göre ceza-

rin Kur'ân ve İslâm aleyhine açtıkları amansız saldırı ve karalama kampanyalarının, propagandalarının XX. asrın ortalarında İslâm dünyasındaki ilk sözcüsü olma unvanını elde etmeye hak kazanmıştır."[34] Halefullah kitabında kıssaları, sanat ve edebiyat türlerinden biri olarak ele almakta[35] ve onları "temsili[36] veya ustûrî (uydurma)[37] hikayeler olarak[38] değerlendirmektedir.[39]

Özet olarak kıssaların gerçekliğiyle ilgili bizzat Kur'ân'ın söylediği son söz şudur:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ "*Biz sana onların başından geçen(haber)leri gerçek olarak anlatıyoruz.*" (Kehf, 18/13) âyette "bi'l-hakk: gerçek olarak" kelimesiyle, insanların zihinlerinde, kıssaların gerçekten meydana gelip gelmediğiyle ilgili oluşabilecek şüphelere cevap verilmekte, Kur'ân'da anlatılan kıssaların kahramanları ve olayda yer alan argümanlarıyla aynen meydana geldiği, anlatılan haberlerin hepsinin doğruluğu[40] konusunda hiçbir şüpheye mahal olmadığı vurgulanmaktadır. Kıssaların doğruluğu, anlatılan hadiselerin gerçekliği konusu başka bir âyette, İsa (aleyhisselâm) ile

---

landırılması gerektiği talebinde bulundu. Halefullah, Batı'da Lanson'un Kitab-ı Mukaddes'e uyguladığı kritik metodunu, Kur'ân'a uygulamaya çalıştı. Halefullah bu tezinde Beyâniyye, Ümenâ' veya Edebiyye denilen ekolün kurucusu olarak kabul edilen Emîn el-Hûlî'nin metodunu prensip edinmişti. (Yıldırım, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", s. 41, 2. dipnot; Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 35, 36; Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1995, s. 38, 39)

34 Şengül, İdris, "Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri", *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (17-18 Ocak 1998), Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 173-174.

35 Halefullah, Muhammed Ahmed, *el-Fennu'l-Kasasiyyu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Enclû el-Mısrıyye, Kahire, 1972, s. 116, 171, 182; bkz. Şengül, *Kur'ân Kıssaları*, s. 123, 130.

36 Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 153-170.

37 Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 171-183.

38 Halefullah'ın kıssalar bağlamında Kur'ân'a attığı bazı iftiralar: Kıssaların Kur'ân mucizelerinden olmadığı (Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 41); Kur'ân kıssalarının kaynağının Kitabı Mukaddes olduğu (Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 22); kıssalarda gerçeğe ve tarihi hakikatlere aykırı bilgilerin yer almasının mümkün olduğu (Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 254); Ashab-ı Kehf ve Hz. Musa ile ilgili bazı bilgilerin doğru olmadığını iddia eden müsteşriklerin bu görüşlerini desteklemesi (Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi*, s. 182);

39 Halefullah'ın görüşlerinin tenkidi için ayrıca bkz. Şengül, *Kur'ân Kıssaları*, s. 38-39, 130-136; Şimşek, *Tefsir Problemleri*, s. 370-371 v.d.; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV, İstanbul, 1998, s. 186-189; Kılıç, Sadık, "Kur'ân'ın Hak Oluşu", *Kur'ân'ı Anlamaya Doğru (Sempozyum'dan Tebliğler)*, Feza Yayıncılık, İzmir, 1992, s. 99-100.

40 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 349; Beyzâvî, *Envâr*, III, 482.

ilgili bir bölümde gündeme getirilmiş ve yine orada kıssaların "gerçekliğine" vurgu yapılmıştır:

إِنَّ هَذاَ لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ *"İşte (İsa hakkındaki) gerçek kıssa (öykü) budur."* (Âl-i İmrân, 3/62)

Büyük oranda Kutsal Kitap'ın mevsukiyetini ortaya koyma saikiyle ortaya çıkan[41] tarihselcilik[42] akımı da, zaman zaman Kur'ân'ın tamamını veya bazı bölümlerini inkar için kullanılan metotlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunlar karşısında Kur'ân'ın söylediği ise şudur:

فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ *"Sen bu kıssayı onlara anlat. Belki düşünür (öğüt alır)lar."* (A'râf, 7/176)

Allah, Peygamberine Kur'ân'da haber verdiği kıssaları kavmine anlatmasını istemekte ve bu kıssaların onların akıllarını harekete geçirmek için etkili olacağını söylemektedir. Bu sayede belki düşünür ve yaptıklarından vazgeçerler. Bu ve benzer âyetlerde Allah, kıssaların insanın düşünme ve öğüt almasına vesile olacak bir yapıda olduklarına vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle kıssalar, aklı harekete geçiren bir yapıya sahiptirler. Hiç boş şeyler, aklı devreye sokacak bir özellik taşır mı? Gerçek olmayan ve boş şeylerden oluşan masalların, düşünme eylemiyle, akletmeyle yakından ve uzaktan bir ilişkisi olabilir mi?

---

41 Görgün, Tahsin, "Müzakereler", *III. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 254-256; ayrıca bkz. Aktay, Yasin, "Tarihselcilikteki Huzur İradesi", *III. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 231; Cündioğlu, *Söz'ün Özü-Kelâm-ı İlâhî'nin Tabiatına Dair-*, Tibyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 18; Goldziher, *Tefsir Ekolleri*, s. 340-345.

42 İslâm dünyasında tarihselciliği Kur'ân metnine uygulayan en önemli araştırmacılardan biri Fazlur Rahman'dır. "Kur'ân, her şeyden önce, bir dinî ve ahlâkî ilke ve uyarılar kitabıdır, hukuk kitabı değildir." (Fazlur Rahman, *İslâm*, (trc. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, Ankara, 1993, s. 52; bkz. Açıkgenç, Alpaslan, "Fazlur Rahman'ın Fikirleri", (Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* içerisinde), Fecr Yayınları, Ankara, 1993, s. 25) diyen Fazlur Rahman, bu ve benzeri görüşlerinden (Fazlur Rahman'ın tarihselciliği için bkz. Açıkgenç, Alpaslan, "Fazlur Rahman'ın Hayatı, Görüşleri ve Eserleri", (Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, (trc. Alpaslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaşoğlu), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, içerisinde), s. 9-40; Dağ, Mehmet-Aydın, Mehmet, "Fazlur Rahman ve İslâm Modernizmi", (Fazlur Rahman, *İslâm*, s. XV-XXXXIII) dolayı ciddi eleştiriler almıştır. Tarihsellik ve Fazlur Rahman'ın temel düşüncelerinin tenkidiyle ilgili bilgi için bkz. Şimşek, *Tefsir Problemleri*, s. 257-334; Goldziher, *Tefsir Ekolleri*, s. 343.

Mekke müşrikleri Kur'ân'a "öncekilerin masalları" nitelemesinde bulunmuşlardı. Sapıklıkta onları takip eden diğer kimseler de bu iftiralarda onlardan geride kalmadılar. Bunlardan kimisi "Kur'ân'ın yazarı Sümerlilerdir." derken, kimisi de "Tevrat, İncil ve Kur'ân'ı incelediğimiz zaman, ortak tarihsel kaynaklarının Sümer destanları olduğunu görüyoruz."[43] demekten çekinmemiştir.[44] Müsteşriklerin babası (Şeyhu'-Müsteşrikîn)[45] sayılan Yahudi Goldziher[46] de, Kur'ân kıssalarının İncil ve Tevrat'tan alındığını söylemişti.[47] Kur'ân hakkında ileri sürdükleri şeyler birbirinden farklı olsa da, bu inkârcıların birleştiği bir nokta vardır. O da; Kur'ân'ın vahiy eseri olduğunu inkâr etmektir.

B- KUR'ÂN'DA HELÂK EDİLDİĞİ ANLATILAN TOPLUMLAR

Tarihi süreç içerisinde zaman zaman yolunu şaşıran insanoğluna Allah tarafından çeşitli peygamberler gönderilmiştir. Bunlar arasında isimlerini bildiklerimizin sadece beş tanesi Arap ırkındandır. Diğerleri ise başka ırklara mensup peygamberlerdir. Konuyla ilgili hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: Kur'ân'da isimleri yer alan peygamberlerin beş tanesi Arap'tır. Bunlar; İsmail (aleyhisselâm), Şuayb (aleyhisselâm), Salih (aleyhisselâm), Hûd (aleyhisselâm) ve Muhammed'dır (aleyhisselâm). Onların hepsi, Arapların yaşadığı bölgelerde peygamber olarak görev yapmışlardı. Kavimlerinin hemen hemen tamamı helâk olan Şuayb (aleyhisselâm) Medyen bölgesinde; Salih (aleyhisselâm) Hicr bölgesinde; Hûd (aleyhisselâm) ise Ahkâf bölgesinde yaşamıştı.[48]

Âd, Semûd ve Şuayb kavimleri'nin helâkı, Sebe' Kavmi'ni perişan eden 'Arim Seli, Ashâb-ı Uhdûd hadisesi ve Fil olayı, Arap toprakları ola-

---

43 Perinçek, Doğu, "İslâm ve Uygarlık", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, sy. 37, Temmuz 1997, s. 20.

44 Bu nakiller ve konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Musaoğlu, Ahmet, *İnsanlığa Biçilen Yazgı Uygarlığın Tarihi*, Vural Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 171.

45 Koçyiğit, Talat, "*Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi*", (trc. Ahmet Nedim Serinsu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, XXXII, 199.

46 İslâmoğlu, Mustafa, "Çevirenin Önsözü", (Goldziher, *Tefsir Ekolleri* içerisinde), s. 7.

47 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 47-48.

48 Hamevî, Yâkût b. Abdullah (626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts. IV, 96: (خمسة من الأنبياء من العرب وهم إسماعيل وشعيب وصالح وهود ومحمد).

rak bilinen Bilâdü'l 'Arab'ta meydana gelen helâk hadiseleridir. Musa'nın (aleyhisselâm) düşmanları olan Firavun ve adamlarının helâkı ile Karun ve Hâmân'ın yok edildiği yer Mısır topraklarıdır. Lût kavmini yok eden o dehşetli felâket ve helâk yerine daha hafif bir cezaya çarptırılan İlyas kavminin başına gelenler Bilâdü'ş-Şâm topraklarında meydana gelmiştir. Nuh Kavmi'nin helâkı, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) muarızı Nemrut ve yandaşlarının yok edilmesi ve helâktan son anda kurtulan Yunus Kavmi'nin başından geçenler ise Irak topraklarında meydana gelmiştir.[49]

Helâk olan kavimlerde olduğu gibi, Kur'ân'da kıssaları anlatılan her bir peygamberi diğer peygamberlerden ayıran özel bir vasıftan söz etmemiz mümkündür. Örneğin En'âm sûresinde toplu olarak zikredilen peygamberlerin[50] her birinin ayrı bir karakterde oldukları ve bir ilki temsil ettiklerini gözlemlemekteyiz. Buna göre Hz. Nuh, puta tapanlarla uğraşan ilk peygamberdir. İshak (aleyhisselâm) ve Yakup (aleyhisselâm), bütün İsrailoğulları peygamberlerinin aslıdır. Dâvûd (aleyhisselâm) ve Süleyman (aleyhisselâm) (baba-oğul) mülk ve saltanat ile seçkin, Eyüp (aleyhisselâm) ve Yusuf (aleyhisselâm) imtihan ve güzel sabır ile diğer peygamberlerden ayrılmaktadır. Musa (aleyhisselâm) ve Harun (aleyhisselâm) (iki kardeş) aciz bırakma kuvveti, heybet ve ezici güç, kitap ve özel işaret ile seçkin; Zekeriyya (aleyhisselâm), Yakup (aleyhisselâm), İsa (aleyhisselâm) ve İlyas (aleyhisselâm) ise zühd, ruhaniyet ve fedakarlıkta örnek olmuş peygamberlerdirler.[51] Bunun gibi, helâk edilen her bir birey ve kavim de diğerlerinden farklı özellikler taşıyan ve işledikleri eylemler bakımından insan nesli içerisinde o çirkinlikleri yapan ilkler olmaları bakımından birer yüz karası vasfına sahiptirler.

Burada insanlık tarihini üç döneme ayıracak, kavim ve bireylerin helâk oluşunu, Hz. Peygamber öncesinde ve sonrasında olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz.

---

49 Muasır Mısırlı İslâm tarihçisi Muhammed Beyyûmî Mehrân, "Dirâsât Târîhiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm" adlı dört ciltlik eserinin birinci cildini Bilâdü'l 'Arab'ta yaşayan peygamber ve kavimlere, ikinci cildini Mısır topraklarında yaşayan peygamberlere, üçüncü cildini Bilâdü'ş-Şâm bölgesinde hayat süren peygamberlere ve son cildini ise Irak topraklarında tebliğ faaliyetinde bulunan peygamberlere ayırmıştır. Buna göre en fazla helâk hadisesinin yaşandığı bölge Bilâdü'l 'Arab bölgesi olmaktadır. (Bkz. Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I-IV)

50 Bkz. En'âm, 6/83-86.

51 Elmalılı, *Hak Dini*, III, 457.

Kur'ân'a göre insanlık tarihinin evreleri:[52]

1. Kurun-u Ûlâ (İlk Nesiller): Hz. Adem'den Hz. Musa döneminde Firavun'un helâk edilmesi ve Tevrat'ın indirilmesine kadarki zaman dilimi.

2. Kurun-u Vustâ (Orta Nesiller): Firavun'un helâk edilmesi veya Tevrat'ın indirilmesinden Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gönderilmesine kadarki zaman dilimi.

3. Kurun-u Uhrâ (Son Nesiller): Âhir zaman diye ifade edilen, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile İslâm'ın ortaya çıkmasından, kıyametin kopacağı ana kadarki zaman dilimi.

Kur'ân'da helâk olayının yoğun olarak gerçekleştiği bölgenin genel görünümü

---

[52] Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, *Hz. Musa*, s. 125-126.

1. Hz. Peygamber'den Önce Helâk Edilen Toplumlar

a. İlk Nesiller (Kurûn-u Ûlâ)

Kur'ân'da İlk Nesillerden iki âyette bahsedilmektedir.[53] Buna göre İlk Nesiller Hz. Musa'ya kadarki süreçte yaşamış toplumları kapsamaktadır. Hz. Musa'ya kadarki süreçte toplu helâk söz konusu iken, Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirilmesinden sonra Allah Tealâ insanları topluca helâk etmemiş,[54] bunun yerine inkârcı Allah düşmanı müşrikerin cezasını Müslümanların vermesini uygun bulmuş, onlara "Allah düşmanı müşriklerle savaşmalarını emretmiş", böylece de onlara cihadı farz kılarak müşriklerle savaşmaları yükümlülüğünü getirmiştir.[55]

Taberî'de yer alan ve Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Tevrat yeryüzüne indirildikten sonra maymuna çevrilen karyeliler hariç, Allah Tealâ hiçbir kavmi gökten indirdiği ya da yerden çıkarttığı bir azapla helâk etmemiştir."[56] Benzer bir hadiste ise konu şu şekilde anlatılmaktadır: "Allah Tealâ, sadece Hz. Musa'dan önce, gökten veya yerden gönderdiği bir azapla (herhangi) bir kavmi helâk etmiştir." Hadisi nakleden ravi, daha sonra "*Andolsun biz, ilk nesilleri helâk ettikten sonra Musa'ya Kitab'ı verdik.*" (Kasas, 28/43) âyetini okumuştur.[57]

İlk nesiller içerisine Hz. Musa'ya kadarki toplumlar dahil olduğu için bu bölümde şu toplumlardan söz edeceğiz: Nuh Kavmi, Ashâb-ı Ress, Âd Kavmi, Semûd Kavmi, İbrâhîm Kavmi (Nemrut ve Adamları), Lût Kavmi, Şuayb Kavmi (Medyen Halkı, Eykeliler), Musa Kavmi (İsrailoğulları), Firavun ve Önde Gelen Çevresi.

Helâk edilen kavimlerden bahsedilirken, "birçoğu, niceleri" anlamına gelen "kem" (كم) lafzının birçok âyette kullanıldığını görmekteyiz. "Kem" lafzı, soru edatı (istifhâmiyye) olarak, bir şeyin sayısıyla ilgili kullanılabil-

---

53 Bkz. Tâhâ, 21/51; Necm, 53/50.

54 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; a.mlf., *el-Bidâye*, I, 227; Bu sürecin Firavun ve kavminin boğulmasından sonra başladığıyla ilgili yorum için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 291.

55 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391: (بعد إنزال التوراة لم يعذب أمة بعامة بل أمر المؤمنين أن يقاتلوا أعداء الله من المشركين)

56 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 80; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 290; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, IV, 174-175.

57 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391.

diği gibi, bazen "haberiyye" olarak bir şeyin keyfiyet ve durumunu haber vermek maksadıyla kullanılır ki, bu durumda onunla "kesret" çokluk, nicelik anlamı kastedilir.[58] "*Nuh'tan sonra nice nesilleri helâk ettik.*" (İsrâ, 17/17), "*Bunlardan başka birçok nesilleri de helâk ettik.*" (Furkân, 25/38), "*Nicelerini helâk ettik.*" (En'âm, 6/6)[59] şeklindeki ifadeler, helâk edilen kavim ve nesillerin Kur'ân'da isimleri yer alanlarla sınırlı olmadığını, bunlardan başka birçoklarının da tarihi süreç içerisinde helâk edildiğini haber verir niteliktedir. Rivayetlere göre sayıları üç yüz on beş,[60] sekiz bin,[61] yüz yirmi bin[62] veya yüz yirmi dört bin[63] olduğu söylenen peygamberler içerisinde Kur'ân'da isimleri zikredilenler yirmi beş[64] sayısıyla sınırlıdır. Bunun gibi Kur'ân'ın, helâk edildiğini bildirdiği kavim ve birey sayısını, helâk edilenlere göre dar çerçevede tuttuğu anlaşılmaktadır. Verilen örnekler ayrı ayrı birer prototip niteliği taşımaktadır. Aynı özellikleri taşıyan birkaç ismi ve onların hikayelerini vermek yerine, bir isim etrafında bu özellikler ortaya konarak vahyin seyri ile ilgili insanlık tarihi, daha kısa paragraflarla özetlenmiş olmaktadır.

1) Nuh Kavmi

Hz. Nuh'un adı Kur'ân'da, bazen "Nuh" bazen de "Nuh kavmi" şeklinde otuz iki âyette kırk üç defa tekrar edilmiştir.[65] Nuh kıssası, yoğun

---

58 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, II, 426.

59 Ayrıca bkz. Meryem 19/74, 98; Sâd, 38/3; Kâf, 50/36.

60 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 54.

61 İbnü'l-Esîr, 'İzzuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (630/1232), *el-Kâmîl fi't-Târîh*, I-X, (tah. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 587.

62 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 587.

63 Heysemî, Ali b. Ebi Bekr (807-1404), *Mevâridü'z-Zem'ân*, (tah. Muhammed Abdurrezzak Hamza), Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts., s. 508; a.mlf., *Mecma'u'z-Zevâid*, I-X, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire, 1407, I, 159; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 586; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI, 361.

64 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1061.

65 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Nuh" md.; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 10; Kur'ân'daki tekrarların mahiyeti, tekrar ve itnab lafızları, kısımları, tekrarın belağat ile ilişkisi, kıssalarda tekrar vb. konular için bkz. Kara, Necati, "Kur'ân'da Tekrarlar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Van, 1993, IV/4, 103-130.

olarak A‘râf,[66] Hûd,[67] Muminûn,[68] Şuarâ,[69] Kamer[70] ve Nuh[71] sûreleri olmak üzere, Âl-i İmrân, Nisâ, En‘âm, Tevbe, Yunus, İbrâhîm, İsrâ, Meryem, Enbiyâ, Hacc, Furkân, Ankebût Ahzâb, Sâffât, Hadîd ve Tahrim sûrelerinde de kısmen ele alınmıştır.[72]

Kur'ân'daki peygamber isimlerinden Adem, Salih, Şuayb ve Muhammed hariç diğerleri, yabancı bir dilden Arapçaya geçmiş (a‘cemî) isimler[73] olduğundan, Nuh ismi de aslen Arapça kaynaklı değildir. Nûh, aslen Süryanicede "şükreden" anlamında kullanılan bir kelime iken zamanla Arapçalaşmış (mu‘arreb) yabancı (a‘cemî) bir kelimedir. Allah'a yeterince itaat edememe konusunda nefsini kınayan ve bu durumuna çokça üzülen, hatta ağlayan anlamındaki nevh (نَوْح) kelimesinden hareketle Nûh (نُوح) adını almıştır.[74] İşlediği zelleden dolayı Kur'ân'da tenkit edilen, bu sebeple günahlarının affi için Allah'a yaptıkları tevbe ve istiğfarlarına temas edilen peygamberlerden birinin de Nuh (aleyhisselâm)[75] olmasının, O'na bu ismin verilmesiyle bir irtibatı olabilir.

Aslında Nuh onun lakabı olup, asıl adı Abdülgaffar'dır.[76] Kur'ân'da Hz. Nuh'un anne babasının isimleriyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmazken, Yahudiliğin ikinci derecedeki kutsal kitabı Talmud'a göre babasının adı Lemeh, annesi ise Hz. İdris'in oğlu Elişhu'nun kızı Aşmua'dır.[77]

---

66 Bkz. A‘râf, 7/59-69,

67 Bkz. Hûd, 11/25-48.

68 Bkz. Müminûn, 23/23-30.

69 Bkz. Şuarâ, 26/105-122.

70 Bkz. Kamer, 54/9-16.

71 Nuh sûresi genel olarak bu kavimden bahsetmektedir.

72 Nuh kıssasının kısmen ele alındığı sûrelerdeki âyetler: Âl-i İmrân, 3/33; Nisâ, 4/163; En‘âm, 6/84; Tevbe, 9/70; Yunus, 10/71-73; İbrâhîm, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Meryem, 19/58; (Enbiyâ, 21/76-77; Hacc, 22/42; Furkân, 25/37; Ankebût, 29/14/15; Ahzâb, 33/7; Sâffât, 37/75-82; Hadîd, 57/26; Tahrim, 66/10.

73 İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, s. 345-346.

74 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1062, 1087.

75 Zellesinden dolayı Kur'ân'da gündeme gelen Hz. Nuh'tan başka dört peygamber daha vardır. Bunlar; Adem (a.s.), Dâvûd (a.s.), Eyüp (a.s.), Zünnûn (a.s.)dur. (Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 457)

76 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1062, 1087.

77 Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Kur'ân ve Arkeoloji Işığında Hz. Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1996, IX, 197.

Sahabenin çoğunun kanaatine göre Nuh (aleyhisselâm), İdris'ten (aleyhisselâm) önce yaşamıştır. Bu sebeple Suyûtî, peygamberleri tanıtırken, Âdem'den (aleyhisselâm) sonra ikinci sırada Nuh'a (aleyhisselâm) yer vermiştir. Taberânî'nin rivayetine göre, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: İlk nebi Adem (aleyhisselâm), ondan sonraki nebi ise Nuh'tur (aleyhisselâm). En uzun ömürlü olan Nuh (aleyhisselâm) ile Âdem (aleyhisselâm) arasındaki süre hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu sürenin yüz yirmi altı yıl[78] ya da on asır[79] olduğu söylenmektedir. Hâkim'in Müstedrek'te İbn Abbas'tan naklettiğine göre ise, Adem (aleyhisselâm) ile Nuh (aleyhisselâm) arasındaki süre yirmi asırdır.[80]

Hz. Nuh, şeyhu'l-mürselîn, pegamberlerin en uzun ömürlü olanı, Allah yolunda en çok cihad edeni ve ulü'l-'azm denilen en büyük beş peygamberden biridir.[81] Ebû Hureyre'den (radıyallahu anh) rivayet edilen hadis-i şerifte bu durum şöyle haber verilmektedir: Ademoğlunun en hayırlıları beş kişiden oluşmaktadır. Bunlar; Nuh (aleyhisselâm), İbrâhîm (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm), İsa (aleyhisselâm) ve Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)dir. Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun. Allah, bunlar içerisinde Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) hepsine üstün kılmıştır.[82]

a) Hz. Nuh'un Yaşı ve İnsan Ömrü

فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ الاّ خَمْسِينَ عَاماً "*O, bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı.*" (Ankebût, 29/14)

Âyetin gramer yapısında, Türkçeye "eksik" şeklinde tercüme edilen (إلاّ ile) istisnalı bir kullanımın olduğunu görmekteyiz. Arap dilinde ise istisna, manaya kesinlik (tahkik) kazandırır.[83] 'Filan adam bin sene yaşadı' denildiğinde, bu kimsenin aşağı yukarı bu kadar bir süre yaşadığı tahmin edilir. Ancak 'bin yıldan bir ay veya bir yıl eksik yaşadı' denildiğinde hiçbir

---

78 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1062.

79 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1062; Mesud, Cemal Abdülhadi-Cuma, Vefâ' Muhammed, *Târîhu'l-Ümmeti'l-Vâhide Nûh 'Aleyhisselâm*, Dâru'l-Vefâ', Mısır, 1992, s. 9.

80 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 380; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1062.

81 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 9. Bu peygamberler; Nuh, İbrâhîm, Musa, İsa ve Hz. Muhammed'dir. (bkz. Ahzâb, 33/7; Şûrâ, 42/13).

82 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 470; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 10.

83 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 38.

ihtimale yer vermeksizin tam olarak bu kadar bir süre yaşadığı kesinlik kazanmış olur. Burada istisna edatıyla bu süre için akla gelebilecek her türlü tahmin ve şüphe ortadan kaldırılmış, Hz. Nuh'un kavmi arasında tamı tamına dokuz yüz elli yıl kaldığı netleştirilmiştir. Ayrıca Hz. Nuh'un kavmi arasında dokuz yüz elli yıl kalmasının istisna ile vurgulanması, Hz. Peygamber'e hitaben davet yolunda sabırlı ve azimli olması anlamı taşımaktadır. Bu kadar uzun bir süre inkârcıların eziyetlerine ve kötülüklerine karşı tebliğine sabır ve sebatla devam eden Hz. Nuh'un durumunu düşünüp, ondan çok daha kısa bir süre tebliğde bulunan Hz. Peygamber'e, kafirlerin iman etmemeleri ve yaptıkları eziyet karşısında sabır ve metanetle davetini devam ettirmesi mesajı verilmektedir.[84]

Dokuz yüz elli yıllık tebliğ süresince Hz. Nuh'a inananların sayısı; yarısı erkek, diğer yarısı da kadın olmak üzere toplam sekiz veya yetmiş sekiz ya da seksen kişi idi.[85]

Diğer taraftan rivayetlere göre insanların ömrü ilk insanın yaratılışından itibaren süresi gittikçe azalan bir trend izlemiştir. Önceki insanlar daha uzun ömürlü idi[86] ve Hz. Nuh'tan beri insanların ömrü kısalmaya devam ediyor,[87] şeklinde kaynaklarda yer alan muhtelif rivayetler de, bunun göstergesidir. Yeni keşifler ışığında ve bu rivayetlerden hareketle akla şöyle bir düşünce geliyor: İnsanlığın başlangıcında uzun ömürlü olan insan, gittikçe daha kısa ömürlü bir hale dönüştü. Hatta bu rivayetlerde, fiziki yapılarında da bir küçülme olduğu, buna ilaveten ahlâkî karakterlerinde de kötüye doğru giden bir süreçten geçtikleri söylenmektedir.[88] Acaba insanın genlerindeki gizli şifrelerin[89] deşifre olmasıyla ve bu sayede genlere müdahale edilerek insanoğlunun ömür süresini uzatmanın mümkün olabilmesi durumunda, yeniden insanlığın ilk dönemlerindeki uzun

---

84 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 445; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 38.

85 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, VII, 33; ayrıca bkz. Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, X, 4178.

86 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 456.

87 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 408.

88 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 456; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 408.

89 Genlerle ilgili modern bir yorum için bkz. Kutub, *fî Zilâl*, III, 1392-1393; Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 209-210; Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1994, s. 211-213.

ömürlülüğe yavaş yavaş geri mi dönülecek? Böylece insan başladığı noktaya mı dönecek? Acaba kıyametin kopmasına doğru giden yoldaki süreç, ömür uzunluğu açısından bu şekilde mi gerçekleşecek?

Şu da bir gerçek ki önemli olan; uzun bir ömür yaşamak değil, hayırlı bir ömür yaşamaktır. Hz. Peygamber'in dualarında da bu konu vurgulanmıştır.[90] İşin sonunda kazançlı çıkmak, bu dünya hayatını Allah'ın rızasını kazanacak şekilde geçirebilmeye bağlıdır.

"Ölümden sonraki aleme ve orada geçecek ebedî hayata inanmayanların, insan ömrünün uzaması ihtimali karşısında bir sevinç, bir rahatlama yaşadıkları anlaşılıyor. Nuh kadar ömürleri olsa sonunda öleceklerse bunun sevinilecek yanı mı vardır? Eğer her şeyin yerli yerinde oturacağı bir başka alem yoksa, bu dünyada olup bitenler karşısında insanı çileden çıkartacak binlerce soru kendilerini rahatsız etmiyor mu?"[91]

Hz. Nuh'un sadece davet için kavmi arasında dokuz yüz elli yıl yaşamış olmasından, kavminin de aşağı yukarı bu süreye yakın bir ömür yaşamış olduğu anlaşılıyor. İnsanlık tarihinin bu en uzun ömürlü insanlarına bu süre ne kazandırmıştır? Bu kadar uzun yaşamak onları helâk olmaktan kurtarabilmiş midir? Asla! Nuh'a (aleyhisselâm) inanan bir avuç azınlık dışında bu uzun ömürlü insanlar Tufan'la birlikte tarih sahnesinden silinip çıkartılmışlardır. İşte en uzun ömürlü kafirlerin sonu bu şekilde olup bitmiştir.

b) İlk Putperest Toplum

Kur'ân'a göre Hz. Adem'in takip ettiği ve zürriyetine bizzat öğrettiği "hak yolu" ilk defa tahrif eden toplum, Nuh kavmi olmuştur.[92] Ayrıca peygamber ve getirdiği tebliği hafife almak için, daha sonraki birçok kavmin de peygamberlerine söyleyeceği sözü ilk defa Nuh kavmi dile getirmiştir. Onlar, Hz. Nuh'a şöyle demişlerdi:

"*Dediler ki: Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğin (azabı) bize getir!*" (Hûd, 11/32)

---

[90] Ahmed b. Hanbel, V, 396.
[91] Karaman, Hayrettin, "Ölüm", *Yeni Şafak Gazetesi*, 2 Temmuz, 2000, s. 2.
[92] Mevdudî, *Tefhim*, II, 47.

Nuh kavmi, Vedd, Süvâ', Yeğûs, Ye'ûk, Nesr adlarında birtakım hayvanları temsil eden putlara tapmaktaydı.[93] Hz. Nuh, kavmini bunlara tapmaktan sakındırıp yalnız Allah'a ibadet ve itaat etmeleri konusunda gece gündüz büyük çaba sarf ettiyse de, onlar üzerinde bir türlü tesirli olamamıştı. Onların hak daveti karşısındaki bu katı tutumu yüzünden Cenabı Hak, onlardan kırk yıl süreyle yağmuru esirgedi, kadınlarını da kısır bıraktı. Bunun üzerine Nuh (aleyhisselâm), kavmine istiğfar etmelerini ve bu sûretle kendilerine yağmur ve evlat ihsan olunacağını ve bu sayede refah ve saadete kavuşacaklarını haber verdi.[94]

Nuh kavminin taptıkları tanrılarla ilgili bilgi Kur'ân'da şöyle yer alır: "*Dediler ki: Tanrılarınızı bırakmayın. Vedd'i, Suvâ'ı, Yeğûs'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın.*" (Nuh, 71/23)

Kur'ân'ın bu pasajı, insanlık tarihindeki ilk putperest toplumdan, dolayısıyla da putperestliğin ilk defa nasıl ortaya çıktığından bahsetmektedir. Konuyu Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kaleminden dinleyelim: "Abd b. Humeyd'in Ebû Mutahher'den rivayet ettiğine göre Ebû Cafer Muhammed b. Bâkır Hazretleri şöyle demiştir:

Vedd,[95] kavmi içinde sevilen Müslüman bir kişiydi. Ölünce Babil yurdunda kabrinin etrafında ordu kurdular, yas tuttular. İblis onların bu feryadını görünce bir insan biçiminde onlara: 'Sizin ağlayıp sızladığınızı ve üzüldüğünüzü görüyorum. Size onun bir şeklini, resmini yapsam, toplandığınız yere koysanız da onu ansanız.' dedi. 'Peki' dediler. Bunun üzerine İblis Vedd'in bir şeklini yaptı. Onu toplantı yerlerine koydular. Babilliler onu anarlardı. İblis bunu görünce: 'Nasıl, evlerinize de yapsam, herkes evinde de ansa olur mu?' dedi. Onu da yaptı, bu şeklide onu anar oldular. Sonra çocukları yetişti. Çocuklar büyüklerin ona yaptıklarını görüyordu. Nesil uzadıkça onu niye andıkları unutuldu. Tuttular, ona ilah diye tapmaya başladılar. İşte yer yüzünde Allah'tan başka ilk tapınılan Vedd oldu."[96]

---

93 Bkz. İbn Kuteybe, *Tefsîr*, s. 487; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1078.

94 Miras, *Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, hadis no. 2141, XII, 334.

95 Vedd'in insan ya da hayvan figürü olduğuyla ilgili rivayetler farklı olsa da, kesin olan bir şey vardır: O da, Vedd'in bir put olduğudur. Bu durum, zaten âyette belirtilmiştir. (bkz. Nuh, 71/23)

96 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 356; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 619; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 12-13. .

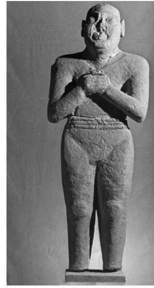
Putperestliğin ilk başlangıç şekliyle ilgili farklı bir bilgiye yer veren Buhârî'de rivayet edilen hadiste ise, âyette isimleri sayılan ve Nuh kavminin tapmakta olduğu putlar kastedilerek şöyle denilmiştir: "Bunların hepsi, Hz. Nuh'un kavminin salih kimselerinin isimleridir. Nuh kavmi helâk olduğunda şeytan o kavme bu kişilerin oturduğu yerlere işaret koymalarını ve onların isimleriyle bazı yerleri isimlendirmelerini söyledi. Onlar da böyle yaptılar. O kavimden bu işaretleri koyan nesil ölünceye kadar onlara ibadet edilmedi. O salih kimseler öldükten ve haklarındaki bilgiler kaybolduktan sonra onlara ibadet edildi."[97]

"Başlangıçta milletçe sevilen kişileri anmak ve hatıralarını yaşatmak için yapılan heykellerin, nesiller sonra niçin yapıldıkları unutuldu. Yapılan heykeller tanrılaştırıldı. Böylece insanlık tarihinde putlara tapış başladı. Putçuluk ortaya çıktı. Putlar ve putçular insanlık tarihinde, insanları haktan sapıklığa götürdüler. Taştan, tunçtan, ağaçtan, alçıdan ve benzeri maddelerden put yapımı devam etti. Böylece saygı ve anı için dikilen heykeller zamanla putlaştılar. Bu yüzden İslâm'da heykelcilik yasaklandı."[98]

Akif'in şu mısraları konuyu ne güzel ifadelendirmiş!

"Evet bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli;

Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli."[99]

Nuh Kavminin tapmış olduğu sanılan ve M.Ö. 5.000 yıl öncesine ait bir heykel

(An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities)

Diğer taraftan "günümüz tarih ve arkeoloji araştırmalarının ortaya koyduğu yeni malzeme ve yazılı belgeler, anılan put isimlerini ve mahiyetlerini eski çağ toplumlarının inançlarına uygun bir tarzda gün ışığına çıkar-

---

97 Buhârî, Tefsîru Sûre 71, 1; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1079; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 619; ayrıca bu hadisten çıkartılan "fotoğrafın haram olması" hükmü için bkz. Tânevî, Şeyh Eşref Ali (1943), *Hadislerle Tasavvuf*, (hazırlayan: Zaferullah Daudi-Ahmed Salihoğlu), Sey-Tac Yayınları, Adıyaman, 2000, s. 79-80.

98 Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, I, 45.

99 Ersoy, Mehmed Akif, "Gölgeler", *Safahat*, (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İFAV, İstanbul, 1987, s. 446.

mış ve aydınlatmıştır… Nitekim Vedd, Ay tanrısıdır, ‘sevgi ve dostluk’u temsil eder. Barâkış’da bulunan bir kitâbede ondan ‘Vedd Şahran’, yani ‘Ay Vedd’ olarak söz edilir… Nesr güneş tanrısı sayılırdı… Yeğûs da aslanla temsil edilir ve ‘yardımcı’ manasına idi. Yauk, ‘koruyucu’ demekti ve at ile temsil edilirdi... Görüldüğü gibi isimlerdeki farklılıklar temeldeki bölgesel dil ve ifade ayrılığına dayanıyordu… Bu bağlam üzere Kur’ân’da geçen Nuh kavmi putlarıyla ilgili isimler yöresel olmakla birlikte kavramların yöresel olmadığı, eski dünyanın politeist inancını yansıttığı görülür.”[100]

Kur’ân’da çok büyük yer kaplayan putperestlikle mücadele, nazil olduğu Arap toplumunda büyük bir putperest kültürün hakim olduğunun delilidir. Daha insanlığın başlarında bulunan Hz. Nuh’tan itibaren kendi dönemlerine kadar değişik toplumların ürettikleri putların çoğu, putperest Araplar tarafından bir şekilde sahiplenilmişti. Sadece Kâbe’de üç yüz altmış putun bulunması,[101] Arapların eski nesillerden devraldıkları putlarla ilgili miraslarını iyi koruduklarını göstermektedir. Kâbe’yi yeniden inşa eden Mekkeli müşrikler, Kâbe’nin içerisine Meryem, oğlu İsa (aleyhisselâm), İbrâhîm (aleyhisselâm) ve İsmail’in (aleyhisselâm) resimlerini de çizmişlerdi.[102] Buhârî’de yer alan bir hadis-i şerifte, Araplardaki putların birçoğunun ilk putperest toplum Nuh kavminden onlara intikal ettiğini göstermektedir: “Nuh kavminde mevcut olan putlar, sonradan Araplarda ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: Vedd adındaki put Devmetü’l-Cendel’de idi ve Kelb kabilesine aitti. Süvâ‘ adındaki put Hüzeyl’in idi. Yeğûs adındaki put Murâd kabilesine aitti. Sonra Benu Ğutayf kabilesinin putu oldu. Bu put Sebe’ diyarının Cevf bölgesinde bulunmaktaydı. Ye‘ûk, Hemdân’a aitti. Nesr ise, Himyer’in, Âl-i Zi’l-Kelâ’nın idi. Bütün bu put isimleri aslında Nuh kavmindeki salih kimselerin isimleriydi.”[103]

Putperestliğin Araplarda ilk olarak nasıl ortaya çıktığıyla ilgili bundan

---

[100] Sarıkçıoğlu, “Kur’ân ve Arkeoloji…”, IX, 198-199.

[101] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 71; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 464; Sâdık, *Tasvîru’l-Kur’ân*, s. 390; Bu sayının üç yüzün biraz üzerinde olduğu da söylenmektedir. (Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 405)

[102] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 70-71.

[103] Buhârî, Tefsîru Sûre 71, 1.

başka rivayetler de vardır.[104] Bunlardan biri de, İbn Kelbî'ye atfedilen, şu rivayettir: Hz. İbrâhîm'in oğlu Hz. İsmail'in Mekke'de yaşayan çocukları çoğalınca aralarında savaşlar çıkar. Bunun sonucunda bunların bir kısmı Mekke'den çıkmak zorunda kalır. Ancak bunlar, kutsal Harem bölgesine ve Kâbe'ye olan saygı ve hürmetlerinden dolayı, beraberlerinde Harem bölgesinden aldıkları birtakım taşları da götürürler. Gittikleri yerlerde Kâbe'yi tavaf eder gibi bu taşları tavaf etmeye başlarlar. Zamanla bu taşlara verilen değerin sebebi unutulur ve insanlar, Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmail'in dininden çıkarak, başka şeyleri kendilerine put olarak edinirler ve onlara tapmaya başlarlar.[105]

Böylece insanoğlu kafilesinin başlangıcında yer alan Nuh kavmi putlara tapma hastalığına yakalanmış oldu. Hastalığın tedavisi için Allah Tealâ, Hz. Nuh'u onlara peygamber olarak gönderdi, fakat Nuh'un (aleyhisselâm) onları putlara tapmaktan vazgeçirme ve Allah'a kulluk etmeye yönelik tüm çaba, gayret ve çırpınışları hiçbir fayda sağlamadı.[106] Bu şekilde putçuluk hastalığına yakalanan bu toplum, tedaviyi reddettiği gibi doktoru da kabul etmedi. Hatta ona karşı inatlaşmaya ve kötü davranışlara varan tepkilerde bulundu. Zaman geçtikçe artan bir boyutta devam eden hastalık, artık müzminleşip koca bir toplumun tamamında kangren haline dönüştü. Bu aşamadan sonra artık doktorun yapacağı fazla bir şey de kalmamış oldu. İnsanlığın başlangıç noktasında yer alan ve yakalandığı hastalığın tedavisine cevap vermeyen bu ilk büyük toplum, bu aşamadan sonra kendisinden sonra gelecek başka toplumlar için de tehlike haline dönüştü. Bu sebeple de başkalarını tehdit eden bu tehlikenin ortadan kaldırılması ve yok edilmesi gerekti. Sonuçta bu hastalığa yakalanan bireyler, hastalıkla birlikte önce boğularak sonra da toprağın derinliklerine gömülerek yok edildi.[107]

Putçuluğun beşerî vicdanda bıraktığı derin yaralar sebebiyle, "hangi gerekçeyle olursa olsun",[108] İslâm'da put şeklindeki timsallerin yapılması

---

104 Bu rivayetler için bkz. Sâdık, *Tasvîru'l-Kur'ân*, s. 401 vd.
105 Sâdık, *Tasvîru'l-Kur'ân*, s. 401.
106 Bkz. Hûd, 11/26-31; Nuh, 71/2-10.
107 Eyyûb, Saîd, *el-İnhirâfâtü'l-Kübrâ (el-Kurâ ez-Zâlime fi'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 1992, s. 31.
108 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 14.

ve bulundurulması haram kabul edilmiştir. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Muvatta' ve İbn Hanbel'de yer alan bir hadis-i şerifte Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İçinde köpek ve put şekillerinin bulunduğu eve melekler girmez:"[109] Putperestliğe karşı Kur'ân'da açılan bu savaşın, sayıları yüzlerle ifade edilebilecek hadis-i şerif metninde de bizzat Hz. Peygamber tarafından devam ettirildiğini, bu bağlamda da putperestliğin ve onunla ilgili tüm kavramların lanetlendiğini görmekteyiz.[110]

c) Hz. Nuh'un Daveti

Allah Tealâ, Hz. Nuh'u kavmine peygamber olarak göndermiş, putları bırakıp kendisine itaat etmeleri konusunda onları uyarması için onu görevlendirmişti. O da, Allah'a karşı gelmeleri durumunda büyük bir cezaya çarptırılacakları mesajını onlara iletti:

"*Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik. Nuh şöyle dedi: Ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vadeye kadar tehir etsin, diyerek apaçık uyaran bir kimseyim. Bilinmeli ki Allah'ın tayin ettiği vade gelince, artık o ertelenmez. Keşke bileydiniz.*" (Nuh, 71/1-4)

Nuh (aleyhisselâm), davetine gece gündüz, dur durak bilmeksizin devam etti.[111] Fakat kavmi, eski bildiği yoldan gitmeye devam etti. Çünkü onların kendilerince Allah'a itaat etmeye ihtiyaçları yoktu. Nuh'un (aleyhisselâm) daveti karşısında direndikçe direndiler, bu da yetmedi, hak daveti, büyük bir kibir ve gururla reddettiler.[112] Bunu yaparken Hz. Nuh'u hafife almayı ve kendilerince onunla dalga geçmeyi ihmal etmediler. Çünkü onlar, başka birçok kavimde görüldüğü gibi, içlerinden birisinin kendilerine peygamber olarak gönderilmesini kıskançlıkla karşılamış ve bu durumu bir türlü hazmedememişlerdi. Bu hazımsızlıklarını da değişik mazeretler ileri sürerek açıkça ortaya koymuşlardı: "*Bunun üzerine, kavminin inkârcı ileri gelenleri şöyle*

---

109 Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7, *Meğâzî*, 12; Müslim, Libâs, 87; Tirmizî, Edeb, 44; Nesâî, Zînet, 110; Muvatta', İsti'zân, 6; Ahmed b. Hanbel, III, 90, IV, 28.

110 Örnek olarak bkz. Wensınck, A. J., (1939) v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986, "Timsâl" md.

111 Bkz. Nuh, 71/5.

112 Bkz. Nuh, 71/7.

dediler: Bu tıpkı sizin gibi bir beşer olmaktan başka bir şey değildir. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık." (Müminun, 23/24)

Müminleri ise, toplumun alt tabakasından olmakla suçladılar, kendilerinin onlarla aynı inancı paylaşmalarının mümkün olamayacağını söylediler. Bu konuyu Hz. Nuh'a şu ifadelerle açtılar: "*Sana (toplumun) en aşağı tabakasından insanlar*[113] *tabi olup dururken, biz sana inanır mıyız?*" (Şu'ârâ, 26/111) Bu ifadelerden, Hz. Nuh'un davetine karşı gelenlerin toplumun üst tabakasından zengin ve müreffeh kimseler oldukları, ayrıca Nuh kavmi içerisinde tabakalar arası sosyal bir sınıf çatışmasının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Böylece, kendilerinden maddi olarak daha alt seviyede olan insanlarla bir araya gelmelerinin engellerin nedenlerden biri de, onların kibir ve gururları olmuştu. Onların kabul edilemez bu isteklerini Hz. Nuh şu ifadelerle reddetti: "*Ben iman eden kimseleri kovacak değilim.*" (Şu'ârâ, 26/114) Kavminin bu tutumu, Hz. Nuh'un gönlünde büyük üzüntüye sebep olduğundan, Allah Tealâ, Peygamberini teselli etmek için şöyle buyurmuştu: "*Onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme.*" (Hûd, 11/36)

Benzer bir tutum içerisine Hz. Peygamber'in davetini inkâr eden Mekkeli müşrikler de girmişti. Nitekim, "Kavminin Nuh'a karşı bu davranışı ile Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) (aleyhisselâm) karşı davranışları arasındaki benzerlik ortadadır. Hz. Muhammed de kavmine "*Ben sizden bir ücret istemiyorum, ben yapmacık yapanlardan değilim, bu Kur'ân alemlere öğüttür.*" (Sâd, 38/86-87) diyordu. O'nun kavmi de kendisine inanan yoksul insanlarla oturmaya tenezzül etmiyor, onları yanından kovmadıkça gidip kendisiyle oturmayacaklarını söylüyorlardı. Bu münasebetle kendisine*: "Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, o zavallıları kovup da zalimlerden olasın.*" (En'âm, 6/52) âyeti inmişti."[114]

---

113 Tercüme için bkz. Esed, *Meal.*
114 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VI, 31.

Hz. Nuh, hem gizli hem de açıktan[115] kavmine Allah'ın vahyini tebliğ etmeye büyük bir sabırla devam etti.[116] Onları ikna edebilmek için türlü türlü misaller verdi.[117] Bazen onları korkuttu, bazen müjdeledi. İman etmeleri durumunda Allah'ın kendilerine ihsan edeceği nimetlerden bahsetmenin yanı sıra, inkâr yolunu seçerlerse akıbetlerinin büyük bir felâket olacağı tehdidinde bulundu. Fakat bütün bunlar onlar için hiçbir anlam ifade etmedi. Onu sapıklıkla itham ettiler.[118] Sonunda aradaki diyalog koptu. Önce Hz. Nuh'un kendilerini tehdit ettiği felâketi bir an önce getirmesini istediler: "*Bizimle çok mücadele ettin ve bize karşı mücedelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle tehdit ettiğin (azabı) bize getir.*" (Hûd, 11/32)

Böylece Nuh kavmi, helâk olan kavimler içerisinde peygamberlerine karşı çıkmakla yetinmeyip, ayrıca "getir bize o tehdit ettiğin azabı" deme küstahlığında bulunan ilk kavim olmuştur. Onları bu konuda sonraki nesiller içerisinde Âd kavmi,[119] Semûd kavmi,[120] Lût kavmi,[121] Firavun[122] ve Mekkeli müşrikler[123] takip etmişlerdir. Kur'ân'da, bu kimselerin azabı istemelerine yönelik kullandıkları kelimenin "e-te-ye" (أتي) kökünden türeyen "getir" şeklindeki emir kipi olduğunu görmekteyiz.

Daha sonra da Hz. Nuh'un kendilerine olan davetini sona erdirmesi, yoksa ona kötülükte bulunacakları ve işin sonunda kendisini taşlayarak öldürecekleri tehdidinde bulunmaya başladılar: "*Dediler ki: Ey Nuh! (Bu davadan) vazgeçmezsen, iyi bil ki, taşlanmışlardan olacaksın.*" (Şu'ârâ, 26/116) Araştırmalar, o bölgede o dönemde henüz bir devlet ve hükümdar otoritesi olmadığından, Hz. Nuh'a yapılan bu tehdidin de, bir hükümdar veya benzeri bir otorite tarafından yapılmamış olduğunu göstermektedir.[124]

---

115 Bkz. Nuh, 71/9.
116 Nuh'un (a.s.) tebliğdeki bu eşsiz sabrı için bkz. Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 125, 134.
117 Bkz. Nuh, 71/11-20; Ayrıca bkz. A'râf, 7/63; Hûd, 11/29, 30.
118 Bkz. Hûd, 11/60.
119 Bkz. Ahkaf, 46/22.
120 Bkz. A'râf, 7/70, 77.
121 Bkz. Ankebût 29/29.
122 Bkz. Şuara 26/31.
123 Bkz. Enfâl, 8/32.
124 Sarıkçıoğlu, "Kur'ân ve Arkeoloji…", IX, 197.

Doğru ile eğrinin, siyah ile beyazın, haklı ile haksızın tabiatlarında birbirine zıt ve ters oluşları gibi, hak ile batıl da hep birbirinin zıttı ve tersi olmuştur. Hak ve doğruyu temsil eden vahiy ile buna karşı çıkanların batıl yolundaki mücadelesi insanın tarihi kadar eskidir, denebilir. Çünkü bu mücadele daha insanlık tarihinin ilk yılları diyebileceğimiz Hz. Nuh döneminde başlamıştır. Nitekim Hz. Nuh, bilindiği gibi Hz. Adem'den sonra gönderilen ilk peygamberdir. Daha o dönemde başlayan hak ile batıl mücadelesi, belli bir organize şekli almış, "onları inkâra çağıran elebaşları (reisleri-liderleri-رءساؤهم)"[125] tarafından yönlendirilmiştir. Kur'ân, bu durumu Nuh'un (aleyhisselâm) ifadesiyle şöyle anlatır: "*Onlar bana karşı geldiler de malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan (şımarık, gururlu) bir adama uydular.*" (Nuh, 71/21) Hak ile batıl arasındaki bu mücadele süreci, insanlık tarihinin sonuna kadar da devam edecektir.

İnsanlık tarihinde ilk büyük sapma eğilimi gösteren Nuh kavminin kültürel, fiziki, sosyo-ekonomik v.b. yönlerden iyi tahlil edilmesi, bize insan karakteri ve davranış şekilleri hakkında güvenilir bilgiler sağlayacaktır. Çünkü bu toplum, insanların yavaş yavaş yeryüzünde çoğalmaya yeni başladığı, çok sade bir hayat tarzının hakim olduğu bir dönemde yaşamıştı. Daha sonraki bazı kavimlerdeki gibi, kendilerine atalarından kalma köklü inançlar, felsefeler, düşünceler, efsaneler, kafalarını karıştıracak türlü türlü fikirler miras kalmamıştı. Tarihin başlangıcında hayat süren bu insanların dünya ile ilişkilerinde ne gibi tepkiler ortaya koydukları, kendilerini vahye çağıran peygambere nasıl bir karşılık verdikleri, insanın karakter yapısını tespit edebilmede çok önemli ipuçlarına, hatta delillere ulaşmamızı sağlayacaktır.

Hak ile batılın tarihteki ilk amansız mücadelesinin sahnelendiği Nuh (aleyhisselâm) ve kavmi arasındaki ilişkinin Kur'ân'da anlatıldığı bu pasajlarla mukayese ettiğimizde, sonraki kavimlerin de hak karşısında benzer tutumlar sergilediklerini görürüz. Bu da, her dönemdeki kafirlerin aynı karakterde olmasından kaynaklanmaktadır.

---

[125] Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 125; Beyzâvî, *Envâr*, V, 394; Küfür önderleri ve onların uyduları arasındaki ilişkinin sosyolojik boyutu için bkz. Sağıroğlu, Ekrem, *Kur'ân'da İnsan ve Toplum*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s. 91. vd.

Kafirlerin bu açık tehdidi karşısında Hz. Nuh, Allah'a tevekkül ediyor, davasının hak olduğunu bildiği için Allah'ın kedisini koruyacağına olan güveninden dolayı onlara ellerinden geleni ardlarına koymamalarını söylüyordu: "*Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldi ise, (iyi bilin ki sizin hilenizden) ben yalnız Allah'a tevekkül ettim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin.*" (Yunus, 10/71)

Artık Hz. Nuh'un da, kavminin iman edeceğine yönelik ümidi tükenmişti. Kavminin iman etmesi için onun kadar mücadele eden, onun kadar sabır ve metanet gösteren başka bir insan ne yeryüzüne gelmişti ne de gelecekti. Öyle bir gün geldi ki, işte bu insanın da sabrı tükeniverdi. Dile kolay, tam dokuz yüz elli yıl aralarında kaldı ve onları Allah, Peygamber, Kitap ve İslâm'a davet etti. Ama bütün çabalar, inkârcıların katı kalplerine bir türlü tesir etmedi. Nuh'un (aleyhisselâm) davetini kabul etmemekle kalmadılar, davasından vazgeçmezse onu öldüreceklerini açıkça söylemekten de çekinmediler. Allah ise, Peygamberini ve onun hak davasını koruyacağını vadetmişti. Bu yüzden inkârcıların peygamberi öldürüp mesajını ortadan kaldırma düşüncelerine Allah fırsat tanımadı. Nuh kavmi için artık işin sonuna gelinmişti. Söz bitmiş, yerini Allah'ın onlar için davranışlarının karşılığı olarak takdir ettiği uygulama almıştı. Hz. Nuh, çaresizliğini, kafirler karşısındaki zayıflığını dile getirerek Allah'a şöyle yalvarmıştı:

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ Rabbim! "*Ben yenik düştüm. Bana yardım et.*" (Kamer, 54/10)

Hz. Nuh'un, kavminin özelliklerini sayarken öne çıkardığı hususlar, inkârcıların neden helâk edildiklerini ortaya koymaktadır. Bunlar arasında Nuh kavminin helâk oluş nedeninin belki de en önemlisi, onların iman etme ihtimali olan birçok kimseyi yoldan çıkartmış olmalarıdır: "*Onlar, gerçekten birçoklarını yoldan çıkarıp saptırdılar.*" (Nuh, 71/24) Hz. Nuh, sözüne devamla bu ifsatçı kimselerin daha sonraki nesiller üzerindeki etkilerinin ne denli tehlikeli boyutlara ulaşabileceğini ortaya koyarak, aslında kendi kavminin helâkını Allah'tan istemesinin daha sonraki insan neslini korumaya yönelik olduğunu da açıklamış olmaktadır: "*Çünkü sen onları*

bırakırsan, senin kullarını saptırırlar, sadece ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler)." (Nuh, 71/27)

Helâk edilen birey ve kavimlerde gördüğümüz ortak özelliklerden biri de, bir şahıs ya da kavmin iman aleyhine oluşan davranışları, kendilerini aşar ve başkalarını da tesir altına almaya başlarsa, bu durumda söz konusu birey ve kavimlerin yok edilmesinin gündeme gelmiş olmasıdır. Çünkü bu kimselerin şerleri, kendileriyle sınırlı kalmayıp, toplumun tamamını, dolayısıyla da insan neslini iman aleyhine tehdit eder bir hâl almaktadır. Böyle bir durum karşısında İlâhî irâde, bu duruma müdahale etmekte ve insan neslini ifsat eden bu tür hareketleri ya da şahısları ortadan kaldırmaktadır. Böylece de insan nesli güven altına alınmış olmaktadır. Boğularak helâk edilen Nuh kavminin içine düştüğü bu durum, bir âyette onların davranışlarına bağlanlanmakta ve ve şöyle denilmektedir: مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا "*Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular.*" (Nuh, 71/25)

d) Tufan'ın Meydana Geldiği Bölge, Nuh'un Gemisinin Yeri

Nuh kavmi hakkında helâk kararı verildikten sonra, inananların onunla kurtarılacağı bir gemi inşa etmesini Allah Tealâ Hz. Nuh'a emretti. Kimse geminin nasıl yapılacağını bilmiyordu. Onun için gemi, Allah'ın kontrolü ve yönlendirmesiyle yapıldı: "*Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Gözlerimizin önünde (muhafazamız altında) ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap.*" (Muminûn, 23/27)[126] Bu şekilde inşa edilen ilk gemi, Allah'ın vahyinin bir eseri olarak ortaya çıkmıştı.[127] Kur'ân'ın gemiyle ilgili verdiği tek bilgi, Hz. Nuh'un geminin yapımında tahta ve çivi kullanmış olmasıdır.[128] Ancak Tevrat'ta, geminin yapımında kullanılan ağacın cinsi, geminin uzunluğu, genişliği, yüksekliği, pencereleri, kapısı, kaç kat olacağı gibi birçok ayrıntıya yer verilmiştir.[129]

Allah'ın Hz. Nuh'a gemi inşa etme emri, helâkın çok yakında gelip çatacağının habercisiydi. Fakat Nuh kavmi, bu olayı bile peygamberle ve müminlerle alay etme vesilesi yaptılar: "*Nuh gemiyi yapıyor, kavminden*

126 Ayrıca bkz. Hûd, 11/37.
127 Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, I, 46.
128 Bkz. Kamer, 54/13.
129 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/14-16.

ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz." (Hûd, 11/38)

Büyük helâk öncesinde, Peygambere ve dine karşı bu denli düşmanca bir tavır sergilemelerinin önüne geçmek, bu insanların kendi kendilerine bir öz eleştiri yapmalarını sağlamak ve bundan ders alıp inkârcılıktan vazgeçmeleri için, onlara Allah tarafından büyük helâkın geleceğini haber veren öncü niteliğinde bazı cezalar gönderilir. Nuh kavmine yönelik olarak gönderilen cezaların başında, bu Allah düşmanı kimselerin kısırlaştırılması gelmekteydi. Rivayete göre Hz. Nuh kavmine beddua edince, kırk ya da yetmiş yıl olduğu söylenen bir süre içerisinde bu inkârcı toplum, tamamıyla kısır kalmış, hiçbiri çocuk sahibi olamamıştı.[130]

Geminin yapımı tamamlandığında Allah göğün kapılarını açtı. Gökten nehirler gibi oluk oluk sular inmeye başladı. Yerden de benzer şekilde sular fışkırıyordu: "*Biz de derhal nehir gibi devamlı akan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. (Her iki) su takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti.*" (Kamer, 54/11-12)

Böylece Tufan başlamış oluyordu. Hz. Nuh, Tufan'ın başlamasından önce kendisine inananları, yapımı tamamlanan gemiye aldı. Koca bir kavim içerisinde inananların sayısı çok azdı.[131] Bunların sayısının toplam sekiz, yetmiş sekiz veya seksen kişi olduğu rivayet edilmektedir.[132] Hz. Nuh'a inanmayanlar arasında karısının[133] ve oğlunun yer almış olması, tarihin en talihsiz olaylarından birini oluşturmaktadır. Peygambere en yakın olan bu iki kişinin şahsiyetleriyle ilgili daha detaylı bilgiye, ileride ayrı başlıklar halinde yer vereceğiz. Ancak burada konuyla ilgili olarak Tevrat'la Kur'ân arasında var olan farklara kısaca temas edeceğiz.

Aşağıda Tufan'la ilgili olarak Tevrat'tan yapacağımız nakillerle bağlantılı olması bakımından, öncelikli olarak Tevrat'ın konuyu ele alış üslûbuna,

---

130 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 429; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 622.

131 "*Onunla beraber çok azı iman etmişti.*" (Hûd, 11/40); bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 13.

132 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, VII, 33; ayrıca bkz. Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, X, 4178.

133 Kur'ân, Nuh'un inkârcı karısı için "ğâbir" ve "imrae" gibi lafızlar kullanmıştır. Bunlar hakkında bilgi için bkz. "Ğâbir" md. ve "Nuh'un Karısı" blm.

Maurice Bucaille'nin tespitleri çerçevesinde temas etmemizde fayda vardır. Çünkü Tevrat'ta "Tufan kıssası, bir değil iki hikâye hâlindedir. Ancak bunlar yan yana getirilmeyip olayın çeşitli bölümleri ardarda yerleştirilirken görünüşte bir bağlantı olduğu izlenimini verecek biçimde, kısa kısa parçalara bölünerek birbirine geçirilmişlerdir. Gerçekte, bu üç bölümde, gün gibi ortada olan çelişkiler bulunmaktadır; bunun da sebebi, birbirinden açıkça ayrı olan iki kaynağın mevcut olmasıdır. Bunlar Yahviste Kaynak ile Din Adamları Kaynağı'dır."[134]

Kur'ân, gemiye müminlerin hepsinin alındığını ve hepsinin Tufan'dan kurtarıldığını söyler: "*(Boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç, aileni ve iman edenleri gemiye yükle!*" (Hûd, 11/40) "*Biz onu ve gemidekileri kurtardık.*" (Ankebût, 29/15) Kur'ân'a göre gemiye binenler arasında Hz. Nuh'un karısı ve oğlu bulunmamaktadır. Her ikisi de inkârcılarla birlikte Tufan'da boğulup helâk edilmişlerdir: "*Gemi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: 'Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kafirlerle beraber olma!' diye seslendi. Oğlu: 'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' dedi… Aralarına dalga girdi, böylece o boğulanlardan oldu.*" (Hûd, 11/42-43) Nuh'un (aleyhisselâm) karısı da "*(Boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar.*" (Hûd, 11/40) arasındaydı: "*Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi. Bu ikisi salih kişinin nikahları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı.*" (Tahrim, 66/10)

Tevrat ise gemiye sadece sekiz kişiden oluşan Hz. Nuh'un aile fertlerinin alındığını söyler.[135] Bunlar arasında karısı ve oğlu da bulunmaktadır. Bu izaha göre, Hz. Nuh gemiyi sanki sadece kendi ailesini kurtarmak için yapmıştır. Kur'ân, Tufan'dan kurtulmada ölçünün iman olduğu üzerinde dururken, Tevrat'a göre Tufan'dan kurtulma ancak Hz. Nuh'un ailesinden olanlara nasip olmuştur.

Hz. Nuh, kavmi içerisindeki tüm kafirlerin helâk edilmesi için

[134] Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 59; bkz. Bin-Nebi, Malik, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, (trc. Engun Göze), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s. 197.

[135] *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/18; 7/1, 7, 13; ayrıca bkz. Sarıkçıoğlu, "*Kur'ân ve Arkeoloji…*", IX, 199-200.

"*Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiçbir kimseyi bırakma!*" (Nuh, 71/26) şeklinde beddua etmiş, bu da Tufan'da bu kimselerin boğularak helâk edilmesiyle gerçekleşmiştir: "*Nuh kavmi de peygamberleri yalanladıkları vakit, onları da boğduk ve onları insanlara ibret yaptık.*" (Furkan, 25/37)

Kur'ân ile Tevrat arasındaki farklardan biri de gemiye alınan hayvanlarla ilgilidir. Tevrat'ta kuşlardan sığırlara ve sürüngenlere varıncaya kadar her tür ehli ve yabani hayvandan bahsedilerek yeryüzündeki tüm hayvan çeşitlerinden değişik sayılarda gemiye alınmaları emredilmektedir. Buna göre, temiz hayvanlardan yedişer çift, murdar olanlardan ikişer çift, kuşlardan ise yine yedişer çiftin gemiye alındığı anlatılmaktadır.[136] Bu konuyla ilgili rivayetlerin birbirini tutmamış olması, Tekvin'i tercüme eden "de Waux" gibi müsteşrikler tarafından bile Tevrat'ın tahrif edilmiş olduğuna dair bir delil olarak kabul edilmektedir.[137]

Kur'ân'a göre ise, sular yükselmeye başlayınca her cinsten birer hayvan alınması tavsiye edilmiştir.[138] "Ancak Tufan başladıktan sonra dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan hayvanlardan birer çift aramak, onları felâketin başladığı Tufan bölgesine ve gemiye getirmek pek makul görünmüyor. Zaten onları toplamaya zaman da kalmıyor. Bunun anlamı, kendisine inanan insanlardan olduğu gibi kendi tasarrufunda olan çiftliğinin küçük ve büyük baş hayvanlarından damızlık olmak üzere birer çift alması olmalıdır. Tevrat'ın dediği gibi başka türlü olsaydı, Kur'ân ona işaret ederdi. Çünkü vahşiler de dahil, sürünen, yürüyen ve uçan hayvanların bir yere doldurulması, yiyeceklerinin temini v.s. çok büyük mucizevi olaylardır ki, Kur'ân mutlaka zikrederdi. Kendi oğlu babasının sözünü dinlememişken, nasıl olur da yılanlar, kaplanlar, v.s. gemiye doluşurlar? Kur'ân bunu doğrulamıyor ve Tevrat'a sızan efsanevi tasavvurları nesh etmiş, düzeltmiş oluyor. Gemiye alınan hayvanlar, koyun, keçi, sığır v.s. gibi evcil hayvanlar olmalıdır. Bunların binlerce yıl önce evcilleştirildiğini de biliyoruz."[139]

Tevrat'a göre Tufan, tüm yeryüzünü kapsamış ve gemidekilerin dışın-

---

136 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/19-22; 7/2-3, 14-16.
137 Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 60.
138 Bkz. Hûd, 11/40; Müminûn, 23/27.
139 Sarıkçıoğlu, "Kur'ân ve Arkeoloji…", IX, 200.

da tüm canlıları yok etmiştir.[140] Tufan'dan sonra Nuh soyundan türeyenlerin listesi iki farklı versiyon halinde uzun uzadıya anlatılmıştır.[141] Tanrı, Nuh'a "yeryüzüyle birlikte insanları yok edeceğini" bildirmiş[142] ve yeryüzü üzerinde olan şeylerin hepsinin öleceğini ilan etmiştir.[143]

Tufan'ın meydana geldiği bölge hakkında Kur'ân'da açık bir bilgi yoktur. "Tevrat ve Talmud haberlerinde Hz. İbrâhîm'in Tufan sonrası Hz. Nuh'un çiftliğinde Mezopotamya'nın Ur şehrinde doğduğu, Hz. Nuh'un yanında büyüdüğü ve torunu olduğu rivayet edilir. Tevrat Ehli, bu haberlere dayanarak Tufan olayını Mezopotamya'da aramıştır. Hz. Nuh'un Tufan öncesinde de aynı bölgede yaşamış olabileceği varsayımına götürmüştür. Ayrıca Gılgamış Destanı'nın[144] da burada doğuşu ve Ur'da yapılan arkeolojik kazılarda rastlanan bir su baskını izi, Tufan kalıntısı ve işareti sayılmak istenmiştir. Ancak Mezopotamya'nın kuzey taraflarında aynı ize rastlanmaması, araştırmacıların ısrarlarını biraz zayıflatmışşa da kanaatlerini değiştirmemiştir. Kur'ân müfessirleri de, Tevrat ehlinin kanaatlerine olumlu bakmışlardır."[145] Bu sebeple de tefsirlerde konuyla ilgili yer alan bilgilerin çoğu, Tevrat kaynaklıdır.

Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan suyu bol, ziraata elverişli, havası mutedil bir bölgedir. En eski medeniyetler burada kurulmuştur. Milattan önce yaklaşık otuz asırlık bir dönem içerisinde medeni-

---

140 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 7/17; Tevrat'ta anlatılan şekliyle Tufan'ın gerçek olamayacağı ve Tufan'ın da tüm yeryüzünü kuşatmasının mümkün olmadığı konularını delilleriyle ortaya koyan Maurıce Bucaille'in tespitleri çok dikkat çekicidir. (Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 60-61, 318-319)

141 *Gündüz, Şinasi, "Kur'ân Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssalari*", *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, s. 54; bkz. *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 10. ve 11. bablar.

142 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/13.

143 Gündüz, "*Kur'ân Kıssalarının Kaynağı...*", s. 66; bkz. *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 6/17.

144 Dünya edebiyatının en eski destanı olarak kabul edilen ve Babillilerin ulusal destanı olan Gılgamış Destanı'nda Nuh Tufanı ve Hz. Nuh ile ilgili bazı bilgilere rastlamaktayız. Milattan önce 2700-2500 yılları arasında bir dönemde Güney Mezopatamya'da bulunan Urak şehrinde kral olarak yaşayan Gılgamış'ın efsanevi hayat hikayesini konu edinen Destan'a göre Gılgamış, Hz. Nuh (Destan'da Hz. Nuh, Utanapistim adıyla anılmıştır.) ile karşılaşmış, Tufanın nasıl meydana geldiği, neye benzediği gibi birtakım bilgileri kendisinden öğrenmişti. (Sünnetçi, İbrâhîm, "*Gılgamış Destanı*", *Gümüş Kubbe*, sy. 3, İstanbul, Kasım, 1999, s. 28)

145 Sarıkçıoğlu, "*Kur'ân ve Arkeoloji...*", IX, 197.

yet sahibi birçok millet, birbirini takip ederek burada yaşamıştır. Babilliler, Asurlular, Keldaniler, Farslılar ve Yunanlılar, hep bu Irak topraklarında ortaya çıkmışlardır.[146]

Konuyla ilgili detaylı bir araştırma yapmış olan Ekrem Sarıkçıoğlu, Nuh kavminin yaşadığı bölgenin İrem bölgesi olduğunu söylemektedir. İrem'in neresi olduğu konusu ise tartışmalıdır. Sözlü rivayetlere göre burası Yemen'de Uman denizi sahilinde bir yerdir. Tevrat'a dayalı olarak yapılan arkeolojik araştırmalara göre ise İrem, Güney Filistin'de Lût gölünün güneybatısındaki "Edom" bölgesinin merkezidir. Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalara göre, M.Ö. 2700 yıllarında Batı Ürdün'de Şeria nehri batısının birdenbire insanlardan boşaldığı, daha sonraki yüzyılda ise bölgede büyük bir ıssızlığın hakim olduğu tespit edilmiştir. Arkeologlar bu ıssızlığı açıklamakta zorlanmaktadırlar. Ancak bölgeye bir süre sonra yeni göçlerin olduğu ve bunların mezar kalıntılarından, boy-bos bakımından daha iri vücutlu insanlar oldukları, bu insanların muhtemelen Kafkaslar'dan bu ıssız topraklara göç etmiş olabilecekleri tahmin edilmektedir. Hatta bunların bir süre sonra asimile edilip kayboldukları da söylenmektedir. Bütün bunlar Âd kavminin başına gelenlerin bir işareti sayılabilir. Bu keşifler Kur'ân'ın anlattığı Nuh kavmi topraklarının mirasçısı olan Âd kavminin Kur'ân'daki "*...Size yaratılışta onlardan ziyade boy-bos (ve kuvvet) verdi...*" (A'râf, 7/69) şeklindeki özelliğine uygun düşmektedir. Bütün dağınık parçalar yan yana gelince, parçalar birbirini tamamlamakta ve Nuh ve Âd kavimlerinin yaşadığı bölgenin İrem merkezli Edom bölgesi olduğu kanaatini güçlendirmektedir.[147] Sarıkçıoğlu'nun izahına göre Nuh Tufanı, bahsi geçen Edom bölgesinde meydana gelmiş olmaktadır.

Müslüman Fransız bilim adamı Maurice Bucaille, Tufan'ın meydana geldiği zaman faktörü üzerinde detaylı bir şekilde durmuş ve konuyla ilgili olarak Tevrat'ta anlatılan "üç hikayenin olaylar arasındaki bağlantıyı" gerçeğe uymayan bir şekilde ele aldığını belirterek, sözkonusu metinlerin bu konuda güvenilir olmadığını delilleriyle ortaya koymuştur.[148]

---

146 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 179.
147 Sarıkçıoğlu, "*Kur'ân ve Arkeoloji...*", IX, 199.
148 Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 61-62.

Kur'ân'da Tufan'ın süresi ve geminin su üstünde ne kadar kaldığıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadislerde de bu süreyle ilgili kesin bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu sebeple İslâmî kaynaklarda yer alan Nuh Tufanıyla ilgili bazı bilgilerin, Tevrat kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.[149]

Tevrat ise, konuyla ilgili detaylı açıklamalar yapmaktadır. Buna göre, Tufan kırk gün kırk gece sürmüş, bu sürede dünyanın tamamı sularla dolmuş ve en yüksek dağlar bile suyun altında kalmıştır. Kırk gün sonunda yerden ve gökten gelen sular durmuş, her tarafın sularla kaplı olduğu bu hâl tam yüz elli gün devam etmiştir. Daha sonra yavaş yavaş sular çekilmeye başlamış, onuncu ayda dağların tepeleri gözükmüş, Nuh'un gemisi ise Ararat[150] dağının üzerinde karaya oturmuştur. Gemidekilerin karaya çıkması ise, Tufan'ın başlangıcından itibaren geçen bir yıl iki ay on yedi gün sonra mümkün olabilmiştir. Hz. Nuh, gemide bulunan kuzgun ve güvercin gibi hayvanları zaman zaman dışarı salarak onların davranışlarına göre suyun yeryüzünden çekilip çekilmediğini anlamıştır.[151]

Kur'ân, Tufan sonrası geminin Cûdî denen bir yerde karaya oturduğunu haber vermektedir: "*Nihayet, 'Ey yer, suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!' denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî üzerine yerleşti. 'O zalimler topluluğunun canı cehenneme!' denildi.*" (Hûd, 11/44)

Belağat alimleri, bu âyetin Kur'ân'daki en belîğ âyet olduğunu söylemektedirler. Çünkü âyette lafız ve manâ olarak çok mükemmel bir yapı ile karşılaşmaktayız. Kur'ân'ın tüm âyetleri, insanların benzerini getirmekten

---

149 Mesela, geminin üç kat olduğu (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 47; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 419), geminin su üstünde yüz elli gün kaldığı (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 47; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 398; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448), Tufanın toplam süresinin bir yıl olduğu (Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 36), Hz. Nuh'un karga ve güvercin gibi hayvanları gemiden dışarı salarak suların çekilip çekilmediğini onlarla öğrenmeye çalıştığı (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 48; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448) gibi malzemelerin bazısı tamamen, bazısı ise kısmen Tevrat kaynaklıdır. Bu misaller daha da çoğaltılabilir. Tefsirlerdeki benzer bilgileri Tevrat'ın Tekvin kısmının 6. 7. ve 8. bölümleriyle karşılaştırdığımızda, konuyla ilgili Kur'ân'da yer verilmeyen hususların çoğunlukla Tevrat'ın bu bölümlerinden alınarak tefsirlere konulduğu ve bunların Tevrat'tan alındığına dair hiçbir bilginin verilmediği görülecektir.

150 Tevrat tefsircileri Ararat Dağı'nın, Ermenistan'da olduğunu söylemektedirler. (Bin-Nebi, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, s. 197)

151 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 8/1/14.

aciz bırakıldığı bir edebî üslûpta olmasına rağmen bu âyeti kerimenin, belağatın meânî, beyân ve bedî' gibi tüm yönlerini aynı anda içine alan bir üslûba sahip olduğunu görmekteyiz.[152]

İslâmî kaynaklarda Cûdî denen yer konusunda farklı bilgilere yer verilmiştir. Bu konuda ulemanın ittifak ettiği bir görüş yoktur. Musul yöresinde bir dağ,[153] Tur dağı,[154] (bugünkü Suriye'nin kuzey bölgesinde kalan ve Dicle-Fırat nehirlerinin kuzey kesiminde yer alan)[155] el-Cezîre'de bir dağ,[156] Âmid yöresinde bir dağ,[157] ya da Şam'da[158] bir dağın adı olduğu söylenmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye'de Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türkiye-Irak sınırına 15 km. uzaklıkta Dicle ırmağının kıyısında bulunan Cizre'nin 32 km. kuzeydoğusunda, Şırnak il merkezine 17 km. mesafede, 37 derece 24 saniye kuzey ve 42 derece 32 saniye doğu boylamında yer alan Elips biçimindeki Cûdî Dağı üzerinde dört doruk bulunmakta ve bu tepelerden 2017 m. yüksekliğinde olanı, "Nuh Peygamber ziyareti tepesi" adını taşımaktadır. Bu tepelerin en yükseği 2114 m. yüksekliğindedir.[159] Türkiye sınırları içinde bulunmakta olan bu Cûdî Dağı'nın yapısı ve konuyla ilgili diğer rivayetler, Nuh'un gemisinin karaya oturduğu yer olarak en uygun dağın burası olabileceği ihtimalini, diğer ihtimallerden daha kuvvetli hale getirmektedir.[160]

Son dönemdeki araştırmacılar tarafından sık sık dile getirilen iddiaya göre Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'nda bulunmaktadır. Bunun dışında geminin "Karadeniz'de"[161] olduğu da iddia edilmektedir.

---

152 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, XII, 80-81; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 389.

153 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 46, 48; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 389; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448.

154 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448.

155 *el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, el-Munazzamatü'l-'Arabiyyet li't-Terbiyeti ve's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, Lârûs, Tunus, ts., s. 246.

156 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 48.

157 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 112; Beyzâvî, *Envâr*, III, 237.

158 Beyzâvî, *Envâr*, III, 237.

159 Tanyu, Hikmet, "Cûdî Dağı", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 79; Streck, M., "Cûdî", *İA*, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts., III, 223.

160 Tanyu, "Cûdî Dağı", VIII, 80.

161 "Alman Bild gazetesi, Türkiye'nin Karadeniz sahilinde bulunan 7500 yıllık bir iskeletin Nuh peygambere ait olabileceğini yazdı. 'Karadeniz'de olağanüstü bulgu-Burada Nuh'un iskeleti mi bulunuyor?' başlığıyla verilen haberde, Titanic gemisinin enkazını bulan 59 yaşındaki

Haşim Söylemez tarafından hazırlanan konuyla ilgili Aksiyon Dergisi'ndeki uzunca araştırmanın sonuçlarını, kısaca özetleyerek aşağıya alıyoruz:[162]

İlk defa 1684 yılında gezgin Jan Struys, yayınladığı bir kitabında Nuh'un gemsinin Ağrı Dağı'nda olduğu iddiasını ortaya attı. Onu sonrakiler takip ettiler. 1876 yılında Sir James Bryce, Ağrı Dağı'na tırmanarak orada insanlar tarafından işlenmiş tahta parçalar bulduğunu söyledi. 1999 yılına gelindiğinde ise gazetelere Noah's Ark Alliance (Nuh'un Gemisi Derneği) tarafından verilen ilanlarda, Nuh'un gemisini tam olarak bulan kimselere bir milyon dolar ödül verileceği taahhüt edildi. Hatta "Apollo 15 ile Ay'a ayak basan astronot James Irwin, Nuh'un gemisinin Türkiye'nin doğusunda aranması gerektiğini söyleyen bir sesi duyduğunu" ileri sürerek, kendisine inananlardan topladığı dolarlarla "Yüksek Uçuşlar Vakfı'nı kurar ve Türkiye'ye gelir. Ağrı Dağı'na tırmanan Irwin, geminin izine rastlamasa da, Nuh'un (aleyhisselâm) kemiklerinin bulunduğunu iddia eder… Başta Amerikalı ve Rus bilim adamları olmak üzere gemi konusunda araştırma yapanların büyük bir çoğunluğu geminin Ağrı Dağı'nın tepesinde olduğunu söylüyor." Amerikalı bilim adamı Ronald Wyatt ve Atatürk Üniversitesi Deprem Araştırma Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Salih Bayraktutan da geminin büyük bir ihtimalle Doğubeyazıt'taki Cûdî tepesinde bulunduğuna inanıyor.

Doğubeyazıt Üzengili (Maşer) köyü yakınlarındaki Zindu kayalıkları denilen kayalıkların en yüksek kısmını oluşturan ve Cûdî olarak bili-

Robert Ballard'ın 'Nothern Horizon (Kuzey Ufku)' adlı araştırma gemisiyle iki yıldır büyük Tufanla ilgili deliller aradığı belirtildi. Haberde, denizin dibinde yaptığı araştırmalarda eski yerleşim merkezlerine ve batık gemilere ait parçalar bulan Ballard'ın, Nuh'un gemisinin de yalaşık yüz metre derinlikte olduğunu tahmin ettiği kaydedildi. Ballard, 'Son buzul devrinde, buzullar eriyerek denizleri taşırdı. Akdeniz'in suları Marmara Denizi'ni aşarak Karadeniz havzasını doldurdu. Niagara şelalesinde olduğundan iki yüz kat daha şiddetliydi.'dedi. Haberde ayrıca, Nuh'un gemisinin Karadeniz'de bulunması durumunda, denizin dibindeki zehirli çamur nedeniyle iyi korunmuş şekilde çıkarılabileceği ifade edildi." (*Yeni Şafak Gazetesi*, 11 Ağustos 2001) Ayrıca bkz.
http://www.religioustolerance.org/ev_noah.htm;
http://www.answersingenesis.org/docs/4168.asp;
http://www.forumel.com/archive/index.php?t-22417.html.

162 Söylemez, Haşim, "Nuh'un Gemisi Cûdî'de", *Aksiyon*, 18/24 Aralık 1999, İstanbul, s. 30-36.

nen bu yerde bulunan kütlenin CİA tarafından çekildiği söylenen uydu fotoğrafları, basında detaylı bir şekilde yer almıştır. Bu kütlenin uzaktan görüntüsü bir gemiyi andırmaktadır. Kütleyi oluşturan maddenin, bulunduğu bölgenin kara parçasından dayanıklılık bakımından daha sert olduğu da iddialar arasında yer almaktadır. Ayrıca bu kütlenin bulunduğu yere yakın Naxuvan ve Seron adında iki yerleşim biriminin olduğu ve buraları gemiden çıkanların inşa ettikleri iddia edilmektedir. Geminin boyutlarının Tevrat'ta verilen ölçülerle uyuştuğunun söylenmesi de işin ayrı bir ilginç yönünü oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Ağrı Dağı'nın genç bir volkanik dağ olması sebebiyle, bir zamanlar kızgın lavlarla kaplanan dağ yüzeyinde herhangi bir maddenin varlığını korumasının imkansız olduğu, bilim adamları tarafından söylenmektedir. Onlara göre bu sebeple Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda bulunması imkansızdır. Ayrıca Ağrı Dağı'nda araştırma yapan uzmanların %70'inin Ermeni asıllı olması, Prof. Dr. Tolga Yarman'ın dikkatini çekmiş ve Nuh'un gemisinin kamuflaj amaçlı olarak kullanıldığını, gerçek hedeflerinin ise çok daha farklı olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili olarak Tolga şunları söylemektedir: "Ağrı Dağı'nda Nuh'un gemisini arama çalışması aslında dağa yerleştirilmesi amaçlanan lazer toplarının yerini belirleme çalışmasıdır. Bir istavrit kılçığına rast gelinmiş midir? Böyle bir şey yoksa, bence Nuh'un gemisini Ağrı'da aramakla Ay'da aramak arasında bir fark yoktur."

Ağrı Dağı'nın genç bir volkanik dağ olması, Nuh'un gemsinin Ağrı Dağı'nda bulunduğu tezini çok zayıf bir hale getirmektedir. Askeri ve başka amaçlarla yapılan araştırmaların yanı sıra, Ağrı Dağı'nda olduğunu iddia edenlerin, arkasında koştuğu bir başka hedef de, Kur'ân'ı yalancı çıkartmaya yöneliktir. Çünkü Kur'ân, geminin Cûdî denen yerde olduğunu söylerken Tevrat, Ararat'ta olduğunu söylüyor. Böylece güya Tevrat doğru söylemiş olacak ve Müslümanlara bir gol atılmış olacak. Uydu fotoğraflarıyla ortaya çıktığı söylenen kütlenin boyutlarının, Tevrat'ta anlatılan geminin boyutlarıyla aynı olduğu, aslında boşuna söylenmemektedir. İşin bir diğer ilginç yönünü, Ağrı Dağı'nın Ermeni toprağı olduğunu ispatla ilgili olması oluşturmaktadır.

Cûdî'nin, el-Cezîre'de veya Âmid'de olduğunun söylenmesi, Musul'a yakınlığı sebebiyledir. Ayrıca Cûdî kelimesinin, her dağ için söylenebilecek

bir cins isim olduğu nakledilen rivayetlerden biridir. Nitekim Zeyd b. Amr b. Nufeyl, bir şiirinde kelimeyi bu anlamda kullanmıştır:[163]

سُبْحَانَهُ ثُمَّ سُبْحَانًا يَعُودُ لَهُ وَقَبْلَنَا سَبَّحَ الْجُودِيُّ وَالْجَمَدُ "Sübhanellah, sübhanellah diyerek tekrar tekrar O'nu tesbih ederiz. Bizden önce O'nu **dağ** da, buz da tesbih etti."

Kur'ân'ın tarihle ilgili bölümlerine ayrı bir önem veren Mevdudî, Cûdî Dağı'nın, Doğu Anadolu'da, eskiden Cezîre-i İbn-i Ömer olarak anılan bölgenin kuzey doğusundaki Cûdî ismindeki dağ olduğunu söylemektedir. "Kadim tarihler de geminin oturduğu yerin Cûdî Dağı olduğunu teyit etmektedir. Sözgelimi M.Ö. 250 yıllarında yaşamış olan Babil kentinin dini lideri Berasus Keldanilerle ilgili tarihinde, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdî Dağı üzerine oturduğunu söylemektedir. Aristo'nun öğrencisi Abydenus ise aynı rivayeti teyit etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi çağındaki birçok Iraklının geminin parçalarına sahip olduklarını, bu parçaları batırdıkları suları da hastalara şifalı su olarak içirdiklerini yazar."[164]

Muasır araştırmacılardan biri olan Malik Bin-Nebi ise konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Son yapılan jeolojik ve arkeolojik tetkikler ise, Tufan'ın Aşağı Mezopotamya'da, İbrâhîm Peygamber'in doğduğu şehir olan Ur'dan pek uzak olmayan bir bölgede meydana gelmiş olduğunu ortaya koymuştur. Yani, Cûdî civarında."[165]

Geminin sonraki nesiller için ibret alınacak bir işaret olarak bırakılmasıyla ilgili "*Şüphesiz bir onu (gemiyi) bir mucize olarak bıraktık.*" (Kamer, 54/15) âyetini Katâde, "Hz. Nuh'un gemisinin enkazı Cûdî Dağı'nda kaldı, hatta önceki ümmetler onu gördü." şeklinde açıklamıştır. Elmalılı ise "Ancak bu rivayette kastedilen bizzat o geminin kalmış olması değil, mutlaka onu hatırlatacak bir gemi cinsinin olduğunu göstermektir. Çünkü bunun ibret alma ve düşünme alanı daha geniş daha umumidir." diyerek, Nuh'un gemisinin iskeletinin günümüze ulaşmasının bu hadiseden ibret almak için şart olmadığını, önemli olanın söz konusu kavmin başından geçenlerin sonraki nesiller tarafından biliniyor olması olduğunu vurgulamaktadır.[166]

---

163 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 541.
164 Mevdudî, *Tefhim*, II, 395-396.
165 Bin-Nebi, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, s. 197.
166 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 349.

Nuh'a (aleyhisselâm) inanıp Tufan'dan Allah'ın yardımıyla kurtulanların Kur'ân'daki adı "ashâbu's-sefîne"dir. Bu isim, "gemidekiler" anlamına gelmektedir. Bu durumu anlatan Ankebût sûresindeki âyette şöyle denilmektedir: "*Biz onu (Nuh'u) ve gemidekileri (ashâbu's-sefîne) kurtadık.*" (Ankebût, 29/15)

Hz. Nuh'un Tufan'dan kurtuluşu ve karaya ayak basması, Muharrem ayının onuncu gününde yani aşûre günü gerçekleşmiştir.[167] Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisi o gün oruç tuttuğu gibi, ashabını da o gün oruç tutmaya teşvik etmiştir.[168]

Bazı rivayetlere göre Tufan sona erip Hz. Nuh ve beraberindekiler gemiden dışarı çıktığında kendi ailesi hariç diğer erkek ve kadınlar ölmüşlerdir.[169] Geriye sadece kendi ailesi kaldığından, insan nesli onun üç oğlundan türemiştir. "*Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık.*" (Sâffât, 37/77) âyetini okuduktan sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), onlar "Hâm, Yâm ve Yâfes'tir."[170] buyurması da Tufan'ın gerçekleştiği bölgede insan neslinin Hz. Nuh'un bu üç oğlundan türediğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar Taberî ve İbn Kesîr gibi müfessirler, İbn Abbas'a ait, "Nuh'un (aleyhisselâm) soyundan başka hiç kimse kalmadı", şeklindeki görüşüyle Katâde'nin, "insanların hepsi Nuh'un (aleyhisselâm) zürriyetindendir", şeklindeki görüşünü naklederek, dolaylı olarak bu görüşler çerçevesinde yeryüzündeki tüm insanların Nuh Tufanı'nda helâk edilmiş olduğunu söylese de,[171] Kur'ân'da buna açıkça işaret eden bir âyet bulunmamaktadır. Râzî de, bu âyet bağlamında Hz. Nuh ve ailesi dışında kalan herkesin bir şekilde ölüp faniler arasına karıştığını söylemektedir.[172] Suyûtî ise, Tufan'ın tüm dünyayı kapsayıp kapsamadığıyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "O gün gemidekilerin dışında yeryüzündeki her şey helâk oldu. Ancak Tufan'dan hiçbir şey Harem (Kâbe'ye)'e girmedi."[173]

---

167 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 36; Beyzâvî, *Envâr*, III, 237; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448.
168 Buhârî, Savm, 69.
169 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 89.
170 Tirmizî, Tefsîru Sûre 37, 3; benzer hadisler için bkz. Tirmizî, Tefsîru Sûre 37, 4, Menâkıb, 69; Ahmed b. Hanbel, V, 9.
171 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 67; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 13.
172 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 126.
173 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 429.

Bütün bu rivayetler bir tarafa, kesin olan bir şey vardır ki o da, Hz. Nuh'un tebliğinin ulaştığı inkârcıların hepsi, Hz. Nuh'un bedduası sonrasında helâk edilmiştir. Çünkü, tebliğin ulaşmadığı insanlar, "*Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.*" (İsrâ, 17/15) prensibi gereğince helâk edilmezler. Ayrıca Enbiyâ 77. âyette de vurgulandığı üzere, Nuh kavmi içerisinde sadece Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar helâk edilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'a göre Nuh Tufanı, dünyanın her tarafında değil de, sadece Hz. Nuh'un tebliğ faaliyetinde bulunduğu bölgeyi içine alacak şekilde gerçekleşmiş olmaktadır.[174]

"Ayrıca Kur'ân, İsrailoğulları'ndan ve peygamberlerinden bahsederken "*Ey Nuh ile beraber taşıdığımız kişilerin soyu!*" (İsrâ, 17/3) demekle onlara verdiği değeri anlatırken, diğer yönden yeryüzünde, gemide zürriyetleri taşınmayan, Tufan felâketine muhatap olmayan, Nuh'un (aleyhisselâm) ve kavminin soyundan olmayan milletlerin de bulunduğuna işaret etmiş oluyor. Tufan'ın bölgeselliğini açıklamış ve Tevrat'ın ilgili âyetlerini tashih etmiş oluyor."[175]

Tufan esnasında meydana gelen olaylarla ilgili olarak kaynaklarda yer alan bir konu da, inkârcı Nuh kavminin çocuklarının durumudur. Tufan öncesi, Nuh kavmine gönderilen öncü niteliğindeki cezalardan biri olan nesillerinin kesilerek kırk ya da yetmiş yıl süreyle kısırlaştırılmış olmaları[176] bilgisine göre, Tufan'ın gerçekleştiği dönemde o toplum içerisinde çocuk denebilecek kimse bulunmamaktaydı. Ancak o inkârcı toplum içerisinde çocukların da var olduğunu hesaba katmamız durumunda, bu çocukların da Tufan'da boğulmaları nasıl bir durum oluştururdu acaba?

Çocukların zaman zaman bir suçları olmamasına rağmen suya düşüp boğuldukları, ateşe düşerek yandıkları ya da başka bir sebeple ölüp gittikleri hayatın bir gerçeği olarak herkes tarafından normal karşılanan bir durumdur. Hiç kimse de bu durumu çocuklar adına bir helâk olarak değerlendirmemektedir. Normal şartlarda çocuklar değişik sebeplerden dolayı ölebiliyor ve bu, onlara yönelik Allah'ın bir azabı olarak değerlendirilmiyorsa, o

---

174 Ayrıca bkz. Sarıkçıoğlu, "Kur'ân ve Arkeoloji…", IX, 199.
175 Sarıkçıoğlu, "Kur'ân ve Arkeoloji…", IX, 199.
176 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 622; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 429.

inkârcı toplumun şayet çocukları da suda boğulmuşsa, onların ölümü, bir azap olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü Ehli sünnetin genel kanaati, Allah'ın mülkünde dilediği gibi tasarruf sahibi olduğu ve dilediği şekilde hareket etmekte serbest olduğu ve fiillerinden sorumlu olmadığı[177] şeklindedir. Çocukların suda boğularak ölmeleri, çocuklar adına bir azap olmadığı halde, onların inkârcı ana ve babaları için bir azap vesilesi olabilir. Çünkü daha kendileri helâk olmadan çocuklarının suda boğulduğunu görmek, bu inkârcı toplumun çektiği azabı bir kat daha fazlalaştırmış olabilir.[178]

Nuh Kavminin Yaşadığı Bölge

---

177 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 621, 2. dipnot.
178 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 621-622.

Her peygambere Allah değişik bir mucize vermiştir. Peygamberler, bu mucizelerle bazen kavimlerini ikna etmeye çalışmış, bazen de kendilerine inananları helâk olmaktan veya büyük sıkıntılara düşmekten kurtarmışlardır. İbn Kesîr, meşhur eseri el-Bidâye ve'n-Nihâye'de özel başlıklar açarak diğer pygamberlere verilen mucizelerle son peygamber Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) verilen mucizeleri karşılaştırmıştır.[179] Ona göre, "Peygamberlere verilen her mucizenin bir benzeri, bizim Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) de verilmiştir."[180]

Bu açıdan konuya bakıldığında Nuh'un (aleyhisselâm) mucizelerinden biri; inkârcıları yok eden Tufan'dan, su üstünde yüzen bir gemi ile kendisinin ve ona inananların kurtulmalarıydı. Ancak gemi olmaksızın insanın su üstünde durması, gemi ile su üstünde durmaktan çok daha mükemmel bir olaydır. Nitekim birçok evliya, su üstünde yürümüştür. Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) sevgili dostu el-Alâ' b. Zeyyâd'ın su üstünde yürümesi hadisesi, birçok hadisçi tarafından rivayet edilmiş meşhur bir kıssadır. Bu sahabinin su üstünde toprak üzerinde yürüyormuş gibi batmadan yürümüş olması, "Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ait ve O'nun bereketiyle gerçekleşmiş" bir hadisedir.[181] İbn Kesîr bu bilgileri verirken, aslında Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) diğer bütün peygamberlere verilen mucizelerin benzerine ve hatta daha üstününe sahip olduğunu söyleyerek, "*O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.*" (Bakara, 2/253) âyetinde kastedilen peygamberler silsilesi içerisindeki Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) en yüce makama sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

XIX. asrın sonlarına kadar, Tufan kıssasıyla ilgili en eski yazılı kaynağın Tevrat olduğu sanılıyordu. Fakat 1853 yılında "Babilî Tufan" rivayetine ulaşıldı. 1889-1900 yılları arasında Irak'ta yapılan kazılarda, Sümerler'e ait Tufan kıssasını konu alan topraktan yapılma levhalar bulundu. Arno Poebel, 1914 yılında bunları yayımladı. Bu kitabelerin M.Ö. 1728-1686

---

[179] Nuh (a.s.), Hûd (a.s.), Salih (a.s.), İbrâhîm (a.s.), Mûsa (a.s.), İdris (a.s.), Dâvûd (a.s.), Süleyman (a.s.) ve Îsâ (a.s.) gibi peygamberlere verilen mucizelerle Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) verilen mucizelerin karşılaştırması için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 258-292.

[180] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 259.

[181] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 259.

yıllarında Babil'de hükümdarlık yapan Hammurabi döneminde yazıldığı, kitabelerin yapısından ortaya çıkmaktadır. Ancak o dönemde Sümerler mevcut olmadığı için, kitabelerde yer alan Tufan kıssasının, çok daha önceki devirlere ait bir kıssa olduğu anlaşılmaktadır.[182]

Nuh Tufanı'nın değişik mitolojilerde de yer aldığını görüyoruz. Örneğin Sümer mitolojisinde Hz. Nuh Utnapiştim, Yunanlılarda ise Deukalion adını taşımaktadır.[183] Cermen mitolojisinde, Trudgelmer'in oğlu olan Bergelmer, "Almanların Nuh'u sayılan dev" olarak tasvir edilmektedir. Efsaneye göre "dev Bermelger, tanrılar soyu tarafından öldürülen dev Ymir'in kanı bir Tufan halinde dünyayı kaplayınca, tıpkı Nuh gibi, karısıyla birlikte boğulmaktan kurtulmuş ve yeniden türeyen devler soyunun atası olmuştur. Kan Tufan'ından kurtulmak için bir hamur teknesini gemi gibi kullanmış"tır.[184] Bu efsane, Nuh'un karısının da Tufan'dan kurtulması yönüyle Tevrat açıklamalarıyla uyuşmakta, Kur'ân'la ise çelişmektedir.

Diğer taraftan Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, ehl-i beytini Nuh'un (aleyhisselâm) gemisine benzeterek şöyle buyurmuştur: "Ehl-i beytim, Nuh'un (aleyhisselâm) gemisine benzer. Ona binen kurtulur, ondan geri kalan boğularak helâk olur."[185]

Nuh Tufanı efsanesi, Hind, Burma, Çin, Avustralya, Atlas Okyanusu Adaları gibi bölgelerdeki kültürlerde de mevcuttur. Tufan efsanesinin çoğunlukla Asya, Avustralya ve Amerika kıtasında yaygın olduğu görülmektedir. Avrupa kıtasında ise az yaygındır. En az bulunduğu kıta ise Afrika kıtasıdır. En köklü medeniyete sahip eski Mısır edebiyatında, Tufan efsanesiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.[186] Gılgamış

---

182 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 31-32.

183 Hançerlioğlu, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1975, s. 141, 458, 662.

184 Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, s. 102.

185 Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kasım (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, (tah. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, III, 45, 46, XII, 34; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 373, III, 163; Kudâ'î, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Cafer (454/1062), *Müsnedü'ş-Şihâb*, I-II, (tah. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986, II, 373, 374; Heysemî, *Mecma'*, IX, 168; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 434; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II, 519, V, 517. (مثل أهل بيتي مثل سفينة نوح من ركبها نجا ومن تخلف عنها غرق)

186 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 29 (Sollberger E., *The Flood*, London, 1962, s. 11 ve Sir

Destanı'nda da yer alan Tufan efsanesinin, İran mitolojisindeki versiyonunda Nuh'un yerini alan kahramanın adı Cemşîd'dir.[187]

Kesin olan bir şey var ki o da Allah Tealâ'nın, insan neslinin başlarında yer alan ve yeryüzünü putperestlik, zulüm ve isyanla dolduran inkârcı kavimden temizlemiş olduğudur. Yeryüzü zalimlerle ve inkârcılarla dolduğu her defasında da Allah Tealâ, yine yeryüzünü bu inkârcılardan temizlemiştir.

Konuyu, Ebu'l-Alâ' el-Me'arrî'nin kendi dönemindeki insanlar için söylediği şu şiirle bitirelim: Yeryüzü, kir ve pislikten onunla yıkanacağı bir Tufan'a muhtaç.[188]

2) Ashâb-ı Ress

İki âyette kendilerinden bahsedilen Ashâb-ı Ress, peygamberlerinin mesajlarını kabul etmeyip onları yalanladıkları için helâk edilen toplumlardan biri olarak Kur'ân'da yer almıştır:

"*Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de inkârcılıklarından ötürü helâk ettik.*" (Furkan, 25/38)

"*Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı.*" (Kâf, 50/12)

Bunlardan Kâf sûresinde yer alan âyette Ashâb-ı Ress'in, helâk ediliş sebebinin kizb, yani peygamberlerinin getirdiği mesajı yalanlama olduğu açıkça belirtilmektedir. Furkan sûresindeki âyette ise, yine aynı vurgu ile karşılaşılmaktadır. Çünkü bir önceki âyette Nuh kavminin helâk oluş sebebi olarak kizb (yalanlama) eylemi gösterilmekte ve Ashâb-ı Ress âyeti de bu âyete atfedilmektedir.[189]

Ashâb-ı Ress deyiminde yer alan Ress kelimesinin türediği resse (رَسَّ) fiili, sabit olmak, meydana gelmek[190] ve kazmak, gömmek[191] anlamında bir kelimedir. Ress kelimesi ise, ezdâd'dan olup hem ıslah hem de ifsâd etmek gibi zıt anlamlı bir yapıda[192] kullanılmasının yanı sıra, bir şeyde

---

James Frazer, *el-Folklor fi'l-'Ahdi'l-Kadîm*, (trc. Nebile İbrâhîm), s. 91-219'dan nakil).

187 Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, s. 121.

188 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, XII, 82.

189 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280.

190 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 394.

191 Enîs v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 343.

192 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 394.

var olan az bir iz (tesir) anlamına da gelmektedir.[193] Ress, "taş ve tuğla ile örülmemiş kuyu"[194] veya kenarları yıkılmış harap haldeki eski kuyu[195] anlamında da kullanılmaktadır.

Bütün bunlara göre Ashâb-ı Ress'e; bir şeyi ya da şahsı gömen kimseler, fesâd yayan kimseler veya kuyu sahipleri anlamları verilebilir. Aşağıdaki rivayetler de, bunların her birinin onlar için mümkün olabileceğini göstermektedir.

Ress bölgesinin tam olarak neresi olduğu konusunda elimizde kesin bir bilgi yoktur. Burasının Semûd kavminin diyarı, yahut Yemame denilen yerdeki Felc bölgesi,[196] veya Necd bölgesinde bulunan iki vadinin adı,[197] yahut Azerbaycan'da,[198] Ermenistan'da,[199] Antakya'da[200] bir bölge olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmuştur.[201]

Resslilerin yaşadığı bölgenin ihtilaflı olmasının yanı sıra, onların kimler oldukları konusunda da ittifak yoktur.

Ashâb-ı Ress'in; kuyular etrafında hayat sürüp putlara tapan ve Şuayb'ın (aleyhisselâm) peygamber olarak gönderildiği, Salih Peygamberin kavmi Semûd'dan geriye kalan ve Yemame'de Felc bölgesinde yaşayan,[202] "Hanzalâ b. Safvan" adında bir peygamberin gönderildiği[203] ve onu öldürdükleri,[204] Ashâb-ı Uhdûd[205] veya Ashâb-ı Yâsîn[206] denen kavim oldukları şeklinde farklı rivayetler vardır.[207]

---

193 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 383.
194 Akpınar, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, s. 110.
195 *el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, s. 520.
196 Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz el-Endelûsî (487/1094), *Mu'cemu mâ Ustu'cime min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*, I-IV, (tah. Mustafa es-Sakâ), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1403, III, 43; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218.
197 Bekrî, *Mu'cem*, III, 44.
198 Bekrî, *Mu'cem*, I; 136.
199 Bekrî, *Mu'cem*, II, 205.
200 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218.
201 Ayrıca bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VI, 260-261; Akpınar, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, s. 110-111.
202 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân* 19/13-14; Zemahşerî, *el-Keşşâf* 3/280; Beyzâvî, *Envâr* 4/218.
203 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 100; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218.
204 İbn Kesîr, *el-Bidâye* 1/227. (İbn Kesîr bu rivayeti, İbn 'Asâkîr'den naklettiğini söylemektedir.)
205 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1078.
206 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1078.
207 Ayrıca bkz. Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, Furkân, 25/38 âyetle ilgili not.

Rivayetlerin bu kadar farklı olması karşısında, tercih yapma imkânımız yoktur. Ancak günümüzde Arabistan'da Ress diye bir bölgenin var olduğunu bilmekteyiz.[208]

Bu kavim, peygamberlerini yalanlamakla kalmamış, ona büyük eziyetlerde bulunarak, onu kuyuya atma küstahlığında bulunmuştur. Başka rivayetlere göre onlar, peygamberlerini öldüren bir kavim olmuşlardır. Bütün bu yaptıkları sebebiyle bir kuyunun etrafında toplandıkları bir sırada, kuyunun çökmesiyle yaşadıkları bölgeyle birlikte yerin dibine batırılarak (hasf) topluca helâk edilmişlerdir.[209] Bu kavmin helâkıyla ilgili olarak Kur'ân'da tetbîr (kırıp geçirmek) kelimesinin de kullanıldığını görmekteyiz.[210]

Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "Maymuna çevrilen karye ehli hariç, Tevrat yeryüzüne indirildikten sonra Allah hiçbir kavmi gökten veya yerden gönderdiği bir azapla helâk etmemiştir."[211] Bu, Musa'dan (aleyhisselâm) sonra helâkın kaldırıldığı anlamına gelmemektedir. Kur'ân'da Hz. Musa'dan sonra da birçok toplumun gökten ve yerden gönderilen azaplarla helâk edildiği haber verilmektedir. Hadis-i şerif, Tevrat yeryüzüne indirildikten sonra Allah'ın hiçbir kavmi toplu olarak helâk etmediğini vurgulamaktadır. "Hz. Musa'dan önceki kavimler, tamamen helâk edilmişlerdir."[212] Buna göre ümmetler, Hz. Musa'dan sonra ise kısmen helâk edilmiş olmaktadırlar.

Ashâb-ı Ress, hangi dönemde yaşamıştır? İbn Kesîr, Furkân, 25/38. âyette Ashâb-ı Ress'in, Nuh, Âd, Semûd kavimleri ve Firavunla birlikte yer almasını, onların İlk Nesiller'den olduğunun delili olarak zikretmektedir. Ayrıca o, İlk Nesiller döneminin, "*Andolsun biz, ilk nesilleri helâk ettikten sonra Musa'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik.*" (Kasas, 28/43) âyetinde belirtildiği gibi Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirilmesinden sonra sona erdiğini belirtmekte ve Hz. Musa'dan sonra toplu helâkın kaldırılıp yerine kısmı helâkın geçmesi sebebiyle, Ashâb-ı Ress'in, toplu olarak helâk edilen kavimlerden

---

208 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VI, 261.

209 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218.

210 Bkz. Furkân, 25/39.

211 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 80; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 391; a.mlf., *el-Bidâye*, I, 227: (عن أبي سعيد الخدري قال ما أهلك الله قوما بعذاب من السماء ولا من الأرض بعدما أنزلت التوراة على وجه الأرض غير أهل القرية الذين مسخوا قردة ألم تر أن الله يقول ولقد آتينا موسى الكتاب) .

212 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 227: (كل أمة أهلكت بعامة قبل موسي عليه السلام).

biri olduğunu söylemektedir. Buna ilaveten onların Âd kavminden önceki bir dönemde yaşamış olduklarına işaret etmektedir.[213] Bu sebeple de Ashâb-ı Ress konusunu, Âd kavminden önce ele almış bulunmaktayız.[214]

3) Âd Kavmi

Kur'ân'ın haber verdiğine göre Hz. Nuh'tan sonraki ilk peygamber olan Hz. Hûd, Âd kavmine gönderilmiştir.[215] Hûd (aleyhisselâm), insanlar içerisinde Hz. Adem'e en çok benzeyen kimseydi.[216] Âd kavmi, Nuh kavminin topraklarına varis yapılmıştır.[217] Bu vesileyle, her iki kavim de aşağı yukarı aynı bölgede yaşamış olmaktadır.[218]

Âd kavmi, helâk edilen en eski Arap toplumunu oluşturmaktadır.[219] Âd kavmiyle ilgili kıssalar, Araplar arasında bilinmekteydi. Bu kavmin güçlü, kuvvetli, zengin bir toplum olmasına rağmen yok edilmesiyle ilgili ibretlik halleri, dilden dile dolaşarak Arabistan'ın her tarafında yayılmış bir hikaye halini almıştı. Onların bu kötü şöhretleri, isimlerine benzeyen yeni kelimeler üretilmesine yardımcı oldu. Mesela, çok eski olan her şeye "Âdî" ve "Âdiye"; geçmişi hakkında bilgi sahibi olunan tarihi eserlere ve arkeolojik kalıntılara da "Âdiye" veya onun çoğulu olan "Âdiyât" ismi verilir oldu. Hiçbir izleyeni ve sahibi kalmamış ve bu yüzden çoraklaşmış araziye de "'Âdi'l-Arz: " denildi.[220]

Âd kavmiyle ilgili hikâyeler, kadîm Arap şiirinde de yer almış bir konudur.[221] Nitekim en önemli cahiliyye şairi İmru'l-Kays bir şiirinde, Âd kavminden geriye kalan birtakım kimselerin orada helâk edilmeleri sebebiyle, daha sonra insan ya da bir bitkinin bulunmadığı bir vadiye atıfta bulunarak 'Ayr vadisi tasvirinde bulunmuştur.[222]

---

213 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 227.

214 Ashâb-ı Ress konusuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Elmalılı,*Hak Dini*, VI, 68-70.

215 "*Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi.*" (A'râf, 7/69); "*Âd (kavmine) kardeşleri Hûd'u (gönderdik).*" (Hûd, 11/50)

216 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 616; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1065.

217 Bkz. A'râf, 7/69; Beyzâvî, *Envâr*, III, 32.

218 Sarıkçıoğlu, "Kur'ân ve Arkeoloji…", IX, 199.

219 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 241.

220 Mevdudî, *Tefhim*, II, 50; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I; 239.

221 Bkz. Mevdudî, *Tefhim*, II, 51.

222 Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakât*, s. 145; وَ وادٍ كَجَوْفِ الْعَيْرِ (a.mlf., *age.*, beyt no: 49, s. 144)

İbn Abbas, Hûd'un (aleyhisselâm) Arapça konuşan ilk kimse olduğunu söylemektedir.[223] Kur'ân'da Âd kavmine gönderilen Hûd (aleyhisselâm) Peygamberin adını taşıyan özel bir sûre vardır. "*Şüphesiz ki önceki Âd kavmini O helâk etti.*" (Necm, 53/50) âyetinden hareketle İslâm alimleri bu kavmi, birinci Âd (Âd el-Ûlâ) ve ikinci Âd diye iki kısma ayırmışlardır.[224] Birinci Âd, helâk edilen Hûd'un (aleyhisselâm) kavmidir.[225] İkinci Âd ise, helâk edilen birinci Âd toplumundan kurtulanların soyundan gelenlerden oluşmaktadır.[226] Her iki Âd'ın, nerede yaşadığı konusu ihtilaflıdır. Birinci Âd'ın 'Âd-ı İrem', ikinci Âd'ın ise Kahtân ve Sebe' kabilelerinden oluşan Yemen ahâlisi veya Semûd kavmi olduğu;[227] birinci Âd'ın helâk olan Hûd'un (aleyhisselâm) kavmi, ikinci Âd'ın ise 'Âd-ı İrem' olduğu söylenmektedir.[228] "Kur'ân'daki bu İrem ifadesi, Âd kavminin kimliğini tespit etmek isteyenlerce bir ipucu olarak değerlendirilmiştir. Bir kısım tarihçilere göre burada bir isim tamlaması vardır ve İrem, 'Aram'dan bozulma bir kelimedir; dolayısıyla Âd kavmi, Aramilerdendir. Diğer bir grup tarihçi de İrem'i Âd kavminin yaşadığı yerin adı olarak değerlendirmiş ve bu yerin tespiti konusunda ayrılmışlardır. Âd kavminin, bilinen Arap tarihinin en eski toplumu olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, onların yaşadıkları yer ve zaman hakkında kesin bir şey söylemenin zorluğu takdir olunur."[229]

Müslüman alimler çoğunlukla Âd kavminin, Yemen'de Rub'u'l-Hâlî çölünün güneyinde ve Hadramavt şehrinin kuzeydoğusunda kalan Ahkâf denen bölgede yaşadığı kanaatindedirler. Ancak eğri, büyük, tümsek, meyilli kum yığını anlamına gelen[230] hıkf kelimesinin çoğulu olan Ahkâf'ın, Arap yarımadasının her tarafında bulunması mümkündür. Çünkü tümsek şeklindeki meyilli kum yığınları sadece Arabistan yarımadasının güneyinde

---

223 Neccâr, Abdülvehhâb (1941), *Kasasu'l-Enbiyâ'*, (tah. Abdullah Bedrân-Ali Abdülhamid Baltacı), Dâru'l-Hayr, Dımaşk, 1990, s. 79-80.

224 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 307; IV, 87; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IV, 220; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 242; Kırca, Celal, "Âd", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 334; Özsoy-Güler, *Kur'ân Fihristi*, s. 738.

225 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 121.

226 Kırca, "Âd", I, 334.

227 Neccâr, *Kasas*, s. 85; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 242.

228 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 429.

229 Özsoy-Güler, *Kur'ân Fihristi*, s. 738.

230 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 181; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 306; Beyzâvî, *Envâr*, V, 182.

değil, birçok bölgesinde bulunabilmektedir. Hatta Arap yarımadasının çoğunluğunun kum tepeciklerinden oluştuğu göz önüne alındığında ve Kur'ân'ın Âd kavminin yaşadığı bölgeyi tam olarak haber vermediği düşünüldüğünde, Âd kavminin yaşadığı bölgenin kesin olarak neresi olduğunu söylememizin imkansızlığı ortaya çıkacaktır. Ahkâf'ın neresi olduğunda dini kesin bir rivayet bulunmadığından, burasının Şam Dağı, Vâdi'l-Kur'â, Yemen'deki eş-Şıhr bölgesi veya Filistin'de bir yer olduğu gibi türlü türlü rivayetlerle karşılaşmaktayız.[231] Bu rivayetlerin bir kısmında Ahkâf'ın, Yemen sınırları içerisinde kalan Hadramavt şehrinin kuzeyindeki bölgenin adı olduğunu,[232] ya da Uman ile Mehre (مهرة) arasında bir yer[233] olduğunu söylemiştir. Ancak Beyyûmî Mehrân, Âd kavminin Güney Arabistan'da değil de, Kuzey Arabistan'da yaşadığını iddia etmekte ve bunu ispat etmek için de yedi farklı delil sunmaktadır.[234]

Mevdudî tefsirinde, Güney Arabistan'da Âd kavminin kalıntılarının bulunduğunu söyledikten sonra, Hz. Hûd'a ait olduğu iddia edilen bir kabrin, Hadramavt yakınlarında bir yerde bulunduğu bilgisine yer vermektedir. 1837'de İngiliz donanmasında görevli James R. Wellested, Hısn-ı Gurab yakınında Hûd peygamberden bahseden bir levha bulmuş ve bu levhanın burada yaşamış olanların Hz. Hûd'un şeriatını takip eden bir toplumdan bahsettiği anlaşılmıştır.[235] Abdülvehhâb en-Neccâr ise, Hûd'un (aleyhisselâm) Hadramavt civarında medfun olduğuyla ilgili rivayetlere eserinde yer verdikten sonra, Filistinlilerin de Hûd'un (aleyhisselâm) mezarının kendi topraklarında olduğunu iddia ettiklerini ve her yıl anısına mevlit okuttuklarını söylemektedir.[236]

A'râf, Tevbe, Hûd, İbrâhîm, Hac, Furkân, Şu'arâ, Ankebût Sâd,

---

231 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 246-249; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 306; Beyzâvî, *Envâr*, V, 182; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 414; Neccâr, *Kasas*, s. 81; Mevdudî, *Tefhim*, II, 51; Şıhr için bkz. Bekrî, *Câhiliyye Arapları*, (trc. Levent Öztürk), İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 47.

232 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 2; Ahkâf'ın, Arap yarımadasının doğu kesiminin ortalarında bir yer olduğunu (*el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, s. 336) söyleyen tarif de, burasının Hadramavt'ın üst taraflarında bir yer olduğu görüşünü desteklemektedir.

233 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 306.

234 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 247-249, 266.

235 Mevdudî, *Tefhim*, II, 51.

236 Neccâr, *Kasas*, s. 85.

Mümin, Fussilet, Ahkâf, Kâf, Zâriyât, Necm, Kamer, Hakka ve Fecr'den oluşan tam on sekiz ayrı sûrede bahsedilen Âd kavmiyle ilgili bilgilerde, Allah'ın onları Nuh kavminin yerlerine mirasçı bıraktığı,[237] kendilerine çok büyük nimetler verdiği, hatta bunların bazılarının onların dışında hiçbir kavme verilmediği anlatılmaktadır. Fecr sûresinde onlara benzeri yaratılmamış bir ülke ihsan edildiğinden ve diğer nimetlerden bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine? Direkleri (yüksek binaları) olan İrem'e? Ki ülkeler arasında onun benzeri yaratılmamıştı.*" (Fecr, 6-8)

Bir zamanlar bölgenin gelişmiş ve mamur bir yer olduğu konusu, şairin dizelerinde şöyle yer almıştır:

"Cihânın Garb'ı vahşet-zâr iken, Şark'ında Karnak'lar,

Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tâk-ı Kisrâ'lar, Havernak'lar,

İrem'ler, Sûr-i Bâbil'ler semâ-peymâ değil miydi?"[238]

Âd kavmi, uzun ömürlü, güçlü, kuvvetli ve iri cüsseli olarak yaratılmışlardı.[239] İbn Abbas, onların en uzununun yüz zirâ, en kısasının ise altmış zirâ boyunda olduğunu nakletmektedir.[240] Onlara verilen bu güç-kuvvet ve diğer nimetler âyette şöyle hatırlatılmaktadır:

"*Düşünün ki, Allah sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine hakimler yaptı. Üstelik yaratılışta size irilik verdi (sizi daha iri yapılı yarattı). Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki, başarıya eresiniz.*" (A'râf, 7/69)

Âd kavmi inşaat alanında, diğer milletlere göre daha ileri düzeyde teknik imkanlara sahipti. Dünyada ebedi olarak içinde yaşayacaklarını umdukları sağlam binalar, köşkler, kaleler;[241] ayrıca sanat merkezleri inşa etmekteydiler. Onlar, gelişmiş sanayilerini toplumun faydasına olan alanlara yatırım yaparak değil de, toplumu zulüm ve baskı altında tutabilecekleri maddi yapılar, merkezler inşa etmek ve de kendilerinin zengin ve güçlü olduklarını başkalarına hissettirecek gösteri amaçlı sanat, eğlence gibi alan-

---

237 "*Düşünün ki, Allah sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine hakimler yaptı.*" (A'râf, 7/69); Beyzâvî, *Envâr*, III, 32.

238 Ersoy, "Gölgeler", *Safahat*, s. 414.

239 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 222; Beyzâvî, *Envâr*, III, 33; Neccâr, *Kasas*, s. 81.

240 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 222.

241 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 326.

larda kullanıyorlardı.[242] Ayrıca âyeti kerimeden anlaşıldığına göre ziraat, tarım ve hayvancılık konusunda da hayli ileri bir seviyeye ulaşmışlardı:

"*Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?... Bildiğiniz şeyleri size veren, size davarlar, oğullar, bağlar, pınarlar ihsan eden (Allah'a karşı gelmek)den sakının.*" (Şu'arâ, 26/129, 132-134)

Allah'ın bahşettiği bunca nimet ve zenginlik karşısında şımaran, hatta yolunu şaşıran Âd kavmi, zayıf kimseleri köleleştirmeye başladı.[243] Belki de, bu görkemli şehirlerini bu kölelere yaptırmışlardı. Onlardan çok sonra yaşayan Firavunlar da piramitleri ve saraylarını köleleştirdikleri insanlara yaptırmışlardı. Geçen iki asır içerisinde Avrupalıların Afrika insanını köleleştirip, zincir ve bukağılara vurarak Avrupa'nın büyük kentlerini inşa etmede kullanmaları, Âd kavminden miras kalan bu geleneği günümüze kadar taşımış olmaktadır.

Onların inkârcılığını, nankörlüğünü, başkaldırısını ve kendilerinden daha güçlü birilerinin olamayacağını iddia etmelerini haber veren âyette şöyle denilmektedir:

"*Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi (mucizelerimizi) inkâr ediyorlardı.*" (Fussilet, 41/15)

Âd kavmi, yüksekliği seven, yüksekte kalmayı arzu eden, orada yükseklikle özdeşleşmeyi isteyen ve yüksekliğin sadece kendilerine has bir makam olmasını arzulayan bir yapıdaydı. Bu özelliklerse, ilahlık özellikleridir. Kulun bunlara ulaşması mümkün değildir. Onların bu hali gösteriyor ki, dünya sevgisi onlarda öyle bir dereceye varmış ki, kulluk konumundan çıkmışlar ve Rablık iddia eder duruma gelmişlerdir. Bu da dünya sevgisinin, her tür hata ve yanlışın esas kaynağı olduğunu ve her tür küfür ve isyanın da adresi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[244]

Nuh kavmi gibi Âd kavmi de, içlerinden birisinin peygamber olarak kendilerine gönderilmesini kıskançlıkla karşılamıştı. Onların iç dünyala-

---

242 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 108.
243 Neccâr, *Kasas*, s. 81.
244 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIV, 135-136.

rında gizli olan bu kıskançlığı ve şaşkınlık halini, Kur'ân şu şekilde haber vermektedir:

"*Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı?*" (A'râf, 7/69)

Hz. Nuh döneminde başlayan, toplumda lider pozisyonunda bulunan kimselerin öncülüğünde yürütülen hakka karşı gelme anlayışı, Hz. Hûd döneminde de devam etmiştir. Halk tabakası, liderlerinin sözlerine göre hareket ediyor, onları tüm davranışlarında taklit ediyordu.[245] Bu durumu haber veren âyette şöyle denilmektedir:

"*İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine âsi oldular ve inatçı her **zorbanın** emrine uydular.*" (Hûd, 11/59)

Âyette açık bir ifadeyle toplumu etkisi altına alan "reis ve önder"[246] bir çete lideri veya çete liderlerinden bahsedilmekte, halkın da bu kimse veya kimselere kayıtsız şartsız itaat ettiği anlaşılmaktadır. Helâk olan birey ve toplumlarda var olan "dünyaya aşırı derecede bağlı olma"[247] hastalığı, onlarda had safhaya varmıştır. Dünya ve dünya nimetlerine yönelik bu denli bir tutku, onları peygamberlerine karşı düşmanlığa sevk etmiş ve getirdiği prensiplere karşı inatçı bir tavır almaya yönlendirmiştir.[248]

Bunca nimet ve ayrıcalığın bahşedildiği Âd kavmi, *"Bizden daha kuvvetli kim var?"* (Fussilet, 41/15) diyerek, kendileri dışındaki her tür güç ve otoriteyi inkâr etti. Bu zenginlik ve debdebenin onları ulaştırdığı son durak, putperestlik olmuştu.[249] Allah'ın âyetlerini, peygamberin getirdiği mucizeleri inkâr ettiler. Bununla da kalmayarak, Hz. Hûd'un kendilerini tehdit ettiği azabı bir an önce getirmesini söylemekten de çekinmediler: "*Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi bize geldin? Hadi, doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir, dediler.*"[250]

Onları putları bırakıp yalnız ve yalnız Allah'a ibadet etmeye çağı-

---

245 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVIII, 13.
246 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 405.
247 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.
248 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.
249 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 226; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 242.
250 Ahkâf 46/22; bkz. A'râf, 7/70; Ayrıca Allah'ın âyetlerini ve mucizelerini inkâr etmeleriyle ilgili olarak bkz. Fussilet, 41/15.

ran[251] peygamber, yaptıkları günahlardan tevbe etmeleri durumunda verilen nimetlerin kat kat artırılacağı müjdesinin yanı sıra,[252] durumlarını değiştirmezlerse Allah'ın azabının kendilerini helâk edeceği ihtarında bulunuyordu.[253] Onlarsa onu beyinsizlik ve yalancılıkla itham ediyorlardı.[254] Bütün bu uğraşlara rağmen kendisine iman edenlerin sayısı hayli azdı.[255] Sonunda Allah'ın onlarla ilgili kararını kendilerine bildiren Hûd (aleyhisselâm), azabın kendilerini mahvedeceğini şu ifadelerle haber verdi: "*(Hûd) dedi ki: Üzerinize Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.*" (A'râf, 7/71)

Âd kavmi büyük helâk öncesinde, yaptıklarından vazgeçmeleri gayesiyle öncü niteliğinde bazı cezalara çarptırıldı. Bu cezaların başında üç yıl süreyle yaşadıkları bölgeden yağmurun kesilmesi sebebiyle büyük bir kuraklığa uğratılmaları gelmektedir. Bu kuraklık sebebiyle büyük sıkıntılar çekmişlerdir.[256] Bundan da ders almayan ve putperestliğe devam etmede ısrarcı olan Âd kavmi, susuzlukla ve kuraklıkla kıvrandığı bir sırada, ufukta beliren bulutu gördüklerinde büyük bir sevinçle beklenti içine girerler. Onun kendilerine yağmur yağdıracak bir bulut olduğunu düşünürler. Fakat, heyhat ki heyhat o, peygamberlerine; getir bize tehdit ettiğin azabı, dedikleri azabın ta kendisidir. Ancak onlar henüz bunun farkında değillerdir. Kur'ân, onların bu yanılgısını ve o dehşetli manzarayı şöyle haber vermektedir:

"Nihayet azabın (ufukta) geniş bir bulut halinde vadilerine doğru geldiğini görünce 'bu bize yağmur yağdıracak buluttur' dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azap bulunan bir rüzgârdır." (Ahkâf, 46/24)

İçinde alevler bulunan bu bulut, çok geçmeden onları perişan edecek ve içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmelerine sebep olacaktır. Böylece

---

251 Bkz. A'râf, 7/65.
252 Bkz. Hûd, 11/52.
253 Bkz. A'râf, 7/70; Hûd, 11/57; Ahkâf, 46/22.
254 Bkz. A'râf, 7/66.
255 Bkz. Şu'arâ, 26/139.
256 Beyzâvî, *Envâr*, III, 34.

Âd kavmine gelen azap önce ufukta bulut şeklinde gözükmüş, daha sonra da alevler saçan bir rüzgâr şekline dönüşerek, yedi gün sekiz gece boyunca durmadan esmek sûretiyle ve onlardan geriye hiçbir şey kalmayacak şekilde kendilerini helâk etmiştir.[257] Bu kavmin helâk şeklinden bahseden bir rivayete göre esen rüzgâr, onların her birini havaya kaldırıyor ve tepesi üste yere çarparak, başlarını gövdelerinden ayırıyordu.[258]

Böylece Âd kavmi, içinde ateş olan ve yerden göğe doğru hortum şeklinde şiddetli bir şekilde esen,[259] içinde barındırdığı kavurucu sıcaklığın yanı sıra aynı zamanda dondurucu soğuk[260] özelliği de bulunduran azap yüklü bir rüzgârla[261] darmadağın edilip yere serilmek sûretiyle,[262] kendilerinden geriye kimsenin bırakılmadığı[263] bir helâk şekliyle tarih sahnesinden silinmiştir.[264] Rüzgârın aynı anda ateşli, hem de dondurucu olması alışılagelmiş bir durum değildir. Bir hafta süreyle Âd kavmi üzerinde esen rüzgârın, zaman zaman ateşli, zaman zaman da dondurucu nitelikte estiği anlaşılmaktadır ki, bu da mucizevi bir durumdur.

Günümüzde de bilinmektedir ki, bir madde üzerine aynı anda yapılan sıcak ve soğuk uygulaması, çok sert bile olsa bu maddenin zarar görmesine, hatta parçalanmasına neden olmaktadır. Nitekim birkaç bin yıl öncesinde eski Mısır'da, sıcak ve soğuk su kullanmak sûretiyle yüzeyi ani bir şekilde soğutma ve ısıtma tekniğini kullanarak, bir tanesi de ülkemizde Sultanahmet Meydanı'nda bulunan dikili taşların yekpare olarak taş ocaklarından çıkartıldıkları bilinmektedir.[265]

---

257 Bkz. Hâkka, 69/6-8; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, V, 183; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 226.

258 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 128.

259 Buhârî, Bed'u'l-Halk, 5.

260 Onların üzerine gönderilen rüzgârın bir özelliği de, "sarsar"dır. Sarsar (صَرْصَر), aşırı soğuk olması sebebiyle yakan ve şiddetli bir uğultu çıkartan rüzgârın adıdır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599; Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 296; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 135, XVIII, 259; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 96)

261 Bkz. Ahkâf, 46/24; Hâkka, 69/6.

262 Bkz. Ahkâf, 46/25.

263 Bkz. Hâkka, 69/8.

264 Âd kavmini yok eden "Rüzgâr"la ilgili daha detaylı bilgi için bkz. "Rîh", "'Ârız", "Matar" blm.

265 Güney Mısır'da sadece bir taş ocağından elde edilen bu "dikili taş"ların çıkartıldığı yeri ziyaretimiz esnasında, son olarak çıkartılmaya çalışılan ve bilmediğimiz bir nedenle tam olarak çıkartılmayıp yerinde bırakılan "dikili taş"tan da, söz konusu taşları ocaktan çıkartırken, su ile

İbn Abbas'ın naklettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Âd kavmini helâk eden rüzgârla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Ben sabâ[266] rüzgârı ile yardım gördüm (mansur oldum). Âd kavmi ise debûr[267] rüzgârı ile helâk edildi."[268] Rüzgâr daima belli bir ölçü ve sınır dahilinde eser. Ancak Nuh ve Âd kavimlerinin helâkı esnasında ölçüsüz ve sınırsız bir şekilde esmiştir.[269]

Âd kavmini yok eden rüzgâr o toplumun birlikte yaşadığı bölgede esmeye başlayınca, kafiri deviriyor, mümine ise her hangi bir zararda bulunmuyordu.[270] Çünkü Allah'ın kanununa göre müminler, helâk olmaktan her zaman bir şekilde kurtarılırlar.[271] Âd kavmi içerisindeki iman ehli de bu şekilde kurtarılmış oldu. Bir rivayete göre ise Hûd (aleyhisselâm) azabın geleceğini hissederek, bu inkârcı kavmin bulunduğu yerden kendisine inananlarla birlikte ayrılmıştır.[272]

Âd kavmine helâkın ateş yüklü bir bulut ile gönderilmesi olayı, Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında derin izler bırakmış, etkisi yaşamı boyunca görülmüştür. Hûd (aleyhisselâm), kavmini azap ile tehdit ettiğinde onlar; "*Doğrulardan isen bizi tehdit ettiğin şeyi bize getir.*" (Ahkâf, 46/22) diyerek onunla dalga geçmişlerdi. Onları helâk edecek azap yüklü bulutlar ufukta görününce bu durumu "*bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.*" (Ahkâf, 46/24) diye yine dalga konusu yapmışlardı. İşte Âd kavminin helâk oluşuna sebep olan bulutların gökyüzünde belirmesi olayını hatırlayarak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), gökte bulut gördüğü her defasında Âd kavminin helâk edilişini hatırlamış ve bundan son derece tedirgin olduğunu bizzat davranışlarıyla ortaya koymuştur. Olayı Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) hayat arkadaşı ve O'nun

---

ani bir şekilde ısıtma ve soğutma tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü taşın kenarlarında açılan oyuklar, bu hipotezi destekleyen bir görüntüye sahiptir.

266 Sabâ, kuzey doğudan esen hafif ve latif rüzgâra denir. (Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts., s. 816; ayrıca bkz. *el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, s. 720)

267 Debûr rüzgârı, batıdan esen şiddetli rüzgârın adıdır. (*el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, s. 438)

268 Buhârî, İstiskâ, 26, Bed'u'l-Halk, 5; Müslim, *Salâtü*'l-*İstiskâ*', 17; Ahmed b. Hanbel, I, 223, 228, 324, 341, 355, 373.

269 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.

270 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53.

271 Hz. Hûd'a iman edenlerin helâktan kurtarılmalarıyla ilgili olarak bkz. A'râf, 7/72.

272 Beyzâvî, *Envâr*, V, 183; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 227.

bu durumdaki tedirginliğini ve psikolojisini en yakından görüp hisseden Hz. Aişe'den (radıyallahu anhâ) (58/678) dinleyelim: "Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), gökte bir bulut gördüğünde bir oraya bir buraya gidip gelir, içeri girip çıkar, yüzünün şekli değişirdi. Gökten yağmur yağdığında tedirginliği sona erer ve rahatlardı." Böyle davranmasının sebebini soran Aişe'ye (radıyallahu anhâ) Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle demişti: Gökteki bu bulut, *"Nihayet azabın (ufukta) geniş bir bulut halinde vadilerine doğru geldiğini görünce 'bu bize yağmur yağdıracak buluttur' dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azap bulunan bir rüzgârdır.*" (Ahkâf, 46/24) âyetinde bahsi geçen kavmin, yok oluşuna sebep olan olayda olduğu gibi, rahmet beklerken felâket getiren bir bulut olabilir.[273]

Bir defasından Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı şu benzetme, Âd kavminin helâk şeklinin korkunçluğuna vurgu yapan bir özellik arz etmektedir: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Kur'ân okudukları halde bu okudukları Kur'ân, boğazlarından aşağı geçmeyen (Kur'ân hükümlerini uygulamayan) ve ehl-i İslâm'ı öldürüp putperestleri salıveren bir toplulukla ilgili olarak; onları elime geçirirsem Âd kavminin öldürülüşü gibi mutlaka onları öldürürüm, buyurmuştur.[274]

Helâk sonrasında Hûd (aleyhisselâm) ve müminlerin Mekke'ye geldikleri ve orada Allah'a ibadet ettikleri şeklinde Beyzâvî'de yer alan rivayet, güvenilir bir kaynağa dayanmamaktadır.[275]

Âd kavmi kıssası, Tevrat'ta yer almayan ve sadece Kur'ân'da anlatılan kıssalardan biridir.[276] Âd kavmiyle ilgili Kur'ân dışında tarihi, arkeolojik ve filolojik birçok delil bulunmasına rağmen, bu kıssanın Tevrat'ta yer almamış olması, bazı müsteşrikleri bağnaz bir şekilde kıssayı inkâr etmeye ve konuyla ilgili malzemeleri tahrif edip aslından saptırma yoluna sevk etmiştir. Bu yolu seçenlerden biri de Wellhausen'dir. O, eski Arap şiirinde kullanılmakta olan Âd kelimesinin "eski zaman" anlamına geldiğini ve böyle bir kavmin varlığı-

---

[273] Buhârî, Bed'u'l-Halk, 5; Müslim, *Salâtü'l-İstiskâ'*, 15; Tirmizî, Tefsîru Sûre 46, 2; hadisin tam tahrici için bkz. Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, (tah. Sıdkî Muhammed Cemil el-'Attâr-Abdülkadir İrfan el-'Aşşâ Hasssûne), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, V, 172-173, 3268. dipnot.

[274] Buhârî, Tevhîd, 23 (لَئِن ادركتهم لأقتلنّهم قَتل عاد).

[275] Beyzâvî, *Envâr*, III, 35, 1. dipnot.

[276] Neccâr, *Kasas*, s. 79; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 241, 243, 244.

na delalet etmediğini söylemektedir. Bu durumda "Âd kavmi döneminden beri" anlamındaki "min 'ahdi Âd" ifadesi, Wellhausen'e göre, "eskiden beri" anlamına gelmektedir. Halbuki, Arap tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Âd ismini taşıyan bir kavmin yaşadığını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca Âd, Batlamyus tarihinde Oditae şeklinde, birçok Yunan kaynağında ise, Adramitae (İrem)'le ilgili olarak yer almıştır.[277]

4) Semûd Kavmi

Semûd kavmi, Salih'in (aleyhisselâm) gönderildiği toplumdur.[278] Semûd kavminin bir diğer adı, Ashâb-ı Hicr (Hicrliler, Hicr'de yaşayanlar)-dir.[279] Onların yaşadıkları bölgenin bir diğer adı da "Medâin-i Salih", yani "Salih'in Şehirleri"dir.[280] Salih (aleyhisselâm), Kur'ân'da isimleri yer alan peygamberler arasında, aslı Arapça olan dört peygamber isminden biridir.[281] Salih (aleyhisselâm), beyaza çalan kırmızı tenli bir insandı. Çok erken denecek genç bir yaşta kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Hz. Salih, kavmi arasında yirmi ya da kırk yıl kalarak onları hidayete sevk etmek için uğraştı.[282] Nuh (aleyhisselâm) ile İbrâhîm (aleyhisselâm) arasında geçen zaman diliminde Hûd (aleyhisselâm) ve Salih'den (aleyhisselâm) başka peygamber gönderilmemiştir.[283] Salih'in (aleyhisselâm) ismi Kur'ân'da dokuz kez tekrar edilmişken[284] Semûd ismi, yirmi bir değişik sûrede yer almıştır.[285]

Semûd kavminin Arap asıllı olduğunda İslâm alimleri hemfikirdirler.[286] "Az su" anlamına gelen "se-me-de" (ثمد) kökünden hareketle veya yaşadıkları bölgede suyun az olması sebebiyle ya da en eski ataları olan Semûd'dan dolayı bu ismi almışlardır.[287] Semûd kavminin Âd kavminden geriye kalan-

---

277 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 111; bkz. Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 243, 245, 247.
278 Bkz. En'âm, 6/45; A'râf, 7/73; Hûd, 11/61.
279 Bkz. Hicr 15/80; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 587.
280 Mevdudî, *Tefhim*, II, 55.
281 İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, s. 345-346.
282 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1066.
283 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 616; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1066.
284 Neccâr, *Kasas*, s. 90.
285 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Semûd" md.
286 Beyzâvî, *Envâr*, III, 35; İbn Kesîr (774/1372), *Kasasu'l-Enbiyâ'*, (tah. Ekrem es-Seyyid Cibrîl), Dâru Hirâ', Kahire, ts., s. 89; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1066; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 265.
287 Sa'lebî, *Kısas'*, s. 57; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 120; Beyzâvî, *Envâr*, III, 35.

lar oldukları ve Yemen bölgesinde yaşadıkları, Himyeriler tarafından buradan sürüldükten sonra Hicr denen bölgeye yerleştikleri söylenmektedir.[288] Muasır tarihçi Mehrân, birçok İslâm tarihçisinden farklı olarak Âd kavminin Güney'de değil de Kuzey Arabistan'da yaşadığını düşündüğü için, Semûd kavmiyle ilgili bu durumun mümkün olamayacağını söylemekte ve bunun bir ikinci nedeninin, Himyerilerin o dönemde henüz tarih sahnesinde bulunmamaları olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Semûd kavminin Arap asıllı olduğunu söyleyenler, bu kavmin Hz. İbrâhîm'den kısa bir süre önce yaşadığını da kabul etmektedirler. Halbuki Hz. İbrâhîm yaklaşık olarak M.Ö. 1940-1765 yılları arasındaki bir dönemde yaşamıştır. Himyeriler ise, bilindiği gibi miladi tarihin başlangıcına yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Mehrân'a göre, Semûd kavminin Yemen'de yaşarken Himyeriler tarafından Hicr'e doğru sürülme ihtimali, tarihi bilgilerle uyuşmamaktadır.[289]

Semûd Kavminin yaşadığı bölgeden bir görünüm

---

288 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 265.
289 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 265-266.

Bazı müsteşrikler Semûd kavminin Hicr bölgesinde yaşayan, ancak Filistin'e gitmeyen Yahudilerden oluştuğunu iddia etmektedirler ki, bu iddia İslâm tarihçileri tarafından aslı astarı olmayan bir görüş olarak nitelendirilmektedir.[290]

Birçok tefsir ve tarihî kaynağa göre Semûd kavminin Kuzey Arabistan'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kavmin yaşadığı bölge ufak tefek farklarla birlikte aşağı yukarı birbirine yakın bölgeler olarak tasvir edilmektedir. Buna göre Semûd kavmi, Vâdi'l-Kur'â'ya doğru Hicazla Şam arasında[291] veya Hicazla Tebuk arasında[292] Hicr denen bölgede yaşamıştı.

Nitekim hadis-i şeriflerle sabit olduğu üzere "Hicr" diye bilinen yerde yaşayan Semûdluların helâk edildikleri bölge, Tebuk seferi sırasında Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabı tarafından mecburi konaklama yeri olmuş, fakat suya olan aşırı ihtiyaca rağmen oradaki kuyulardan su alınmasını Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına yasaklamıştı. Alınan suların da içilmemesini, o suyla yoğrulan hamurların pişirilip yenmesi yerine develere verilmesini tavsiye etmiş, daha sonra da sadece devenin içtiği kuyudan su alınmasına müsaade etmişti. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), onların yaşadığı Hicr'e vardığında ashabına şöyle demişti:

"Kendilerine zulmedenlerin yaşadıkları yere, onların başına gelen felâketin sizin de başınıza gelmemesi için ağlayarak girin. Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) başını örttü; o vadiyi geçinceye kadar süratle yürüdü."[293]

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Babil harabelerinden geçerken de buna benzer bir şekilde davranmıştır.[294]

Benzer bir hadis-i şerifte Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz

---

290 Neccâr, *Kasas*, s. 91.

291 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 224; Sa'lebî, *Kısas'*, s. 57; Zemahşerî,*el-Keşşâf*, II, 120; Beyzâvî, *Envâr*, III, 35; Neccâr, *Kasas*, s. 91.

292 İbn Kesîr, *Kasas*, s. 89.

293 Buhârî, Enbiyâ, 17, *Meğâzî*, 80; Müslim, *Zühd*, 39; Kandemir, Yaşar-Çakan, İsmail Lütfi-Küçük, Raşit, *Riyâzu's-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, I-VIII, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998, V, 22, 23: (عن بن عمر رضي الله عنهما قال لما مر النبي صلى الله عليه وسلم بالحجر قال لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيبكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين ثم قنع رأسه وأسرع السير حتى أجاز الوادي)

294 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 530.

şöyle buyurmaktadır: "Azaba uğratılmış olan şu milletin yurduna ancak ağlayarak girin. Ağlayamıyorsanız girmeyin ki, onların başına gelen sizin de başınıza gelmesin."[295]

Semûd Kavmine ait olduğu sanılan kemerli ve kuşaklı mezar taşı

An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.

Semûd kavmiyle ilgili bu hadislerden ortaya çıkan sonuca göre, zalimlerin hatıra ve kalıntılarının onlar öldükten sonra bile insanlık için tehlike saçtığı, bu sebeple onlardan her halükarda uzak durulması gerektiği, oralardan geçmek zorunda kalındığında ise oralarda fazla eğlenmeden bir an önce insanın kendi yoluna gitmesi gerektiği anlaşılmaktadır.[296]

Yukarıdaki Buhârî ve Müslim hadisinden, Semûd kavminin helâk sebeplerinden birinin, zulüm olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onlar, kendilerine zulmetmişlerdir.

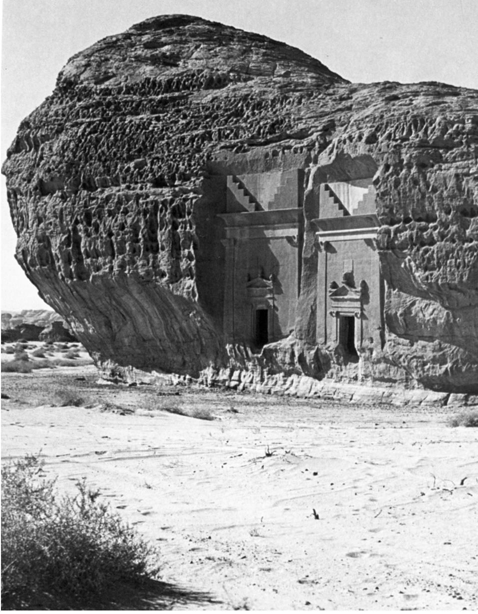
---

[295] Buhârî, *Salât*, 53, Enbiyâ, 17, *Meğâzî*, 80, Tefsîru Sûre 15, 2; Müslim, *Zühd*, 38; Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, 5/22, 23: (عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تدخلوا على هؤلاء المعذبين إلا أن تكونوا باكين فإن لم تكونوا باكين فلا تدخلوا عليهم لا يصيبكم ما أصابهم)

[296] Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 23-25.

Helâk edilen Âd kavminden sonra Allah'ın onların yerine getirdiği topluluk, Semûd kavmi olmuştur. Kur'ân bu durumu şöyle haber vermektedir:

"*Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra sizi (Semûd kavmini) getirdi.*" (A'râf, 7/74)

Semûd Kavminin yaşadığı bölgeden bir görünüm.

An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.

Semûd kavmi, hemen hemen helâk edilen tüm toplumlarda olduğu gibi zenginlik ve refah içerisinde, müreffeh bir hayat sürmekteydi. Çeşit çeşit meyve ve ekinlerin yetiştiği suyu bol bağlar, bahçeler ve hurmalıklar içerisinde, zevk ve neşenin hakim olduğu âsûde bir hayata kavuşturulmuşlardı.[297] Aynı zamanda kendilerine has bir medeniyete sahiplerdi. Düz arazilerde saraylar inşa ediyor, kayaları yontarak da oralarda rahat edecekleri mekanlar, evler, barınaklar yapıyorlardı.[298] Kendilerine gönderilen peygamber, onlardan hiçbir maddi menfaat tale-

[297] Bkz. Şuarâ, 26/147-148.
[298] Bkz. A'râf, 7/74; Şuarâ, 26/149.

binde bulunmadı. Tebliğinin karşılığı olan ücretini, Allah'tan alacağını söyledi.[299] Onlardan istediği, sadece Allah'ın kulu olduklarını hatırlayıp O'na ibadet etmeleri, yeryüzünde bozgunculuk yapmamaları ve putlara tapmaktan vazgeçmelerinden ibaretti.[300]

Semûd kavmi de, içlerinden birinin kendilerine peygamber olarak gönderilmesini kıskançlıkla karşıladı. Aralarından birisinin Allah tarafından peygamber yapılmasını bir türlü hazmedemediler. Bu hazımsızlıklarını türlü türlü bahanelerle dile getirdiler. İleri sürdükleri bahanelerden biri, onun kendileri gibi bir insan olmasıydı. Güya onlara göre insandan peygamber olamazdı.[301] Sanki insan değil de melek olsa inanacaklarmış gibi, vahyin ona indirilmesini küçümsemekteydiler.[302] Salih'i (aleyhisselâm), tabir caizse eski köye yeni adet getirmekle suçlayıp, babalarının yolundan kendilerini saptırmakla itham ettiler.[303] Davasından vazgeçmeyen Salih'e (aleyhisselâm) küstahlık ve yalancılık ithamında bulundular.[304]

Allah'ın kendilerine bahşettiği bu zenginliğin kendilerinden kaynaklandığı yanılgısına düşerek, zenginliğin ve kimseye muhtaç olmamanın verdiği duyguyla büyüklük ve kendini beğenmişlik hastalığına tutuldular. İman etmeye, Allah'a ibadet etmeye hiç tenezzülleri yoktu. Az sayıdaki inanan kimseyi, kendileri kadar zengin olmadıkları için küçümsüyor, onlarla dalga geçiyorlardı. Açıktan açığa kendilerinin "kafirler" gürûhu olduklarını ilan etmekten ve müminlere hitaben "*Biz sizin inandığınızı inkâr edenleriz (kâfirûn)*" (A'râf, 7/75-76) demekten çekinmiyorlardı. "Sanatlarına, kuvvetlerine, evlerinin, kalelerinin sağlamlığına güveniyor, bunların yıkılmaz, kendilerini azab ve yok olmaktan korur sanıyorlardı."[305]

Malına, mülküne, gücüne ve kuvvetine sonsuz bir güven duyan Hicr halkı, Hz. Salih'i yalanladı.[306] Fakat Hz. Salih davasından vazgeçmedi.

---

[299] Bkz. Şuarâ, 26/145.
[300] Bkz. En'âm, 6/45; A'râf, 7/73-74; Hûd, 11/61.
[301] Bkz. Kamer, 54/24.
[302] Bkz. Kamer, 54/25; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 437.
[303] Bkz. Hûd, 11/62.
[304] Bkz. Kamer, 54/25.
[305] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 217.
[306] Bkz. Hicr, 15/80; Şuarâ, 26/139, 131.

İman etmelerini sağlamak için onlara yeni yeni teklifler sundu. İstedikleri her şeyi yapmaya çalıştı. Ondan bir mucize istediler.[307] İsteklerini yerine getirmesi durumunda kendisine iman edecekleri sözünü verdiler. Kesin olmayan rivayetlere göre, bu sözü liderleri vasıtasıyla verdiler. Kayanın içerisinden bir deve çıkarmasını Hz. Salih'ten istediler. Allah'ın dilemesiyle istedikleri gibi kayanın içinden deve dışarı çıktığında[308] peygamberleri Hz. Salih şöyle dedi: "*Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. İşte şu, Allah'ın devesi, size bir mucizedir.*" (A'râf, 7/73), hadi söz verdiğiniz gibi iman edin artık. Fakat bu apaçık mucize karşısında çok azı iman etti. Rivayete göre bu isteği dillendiren liderleri, sözünde durdu ve iman etti. Onunla birlikte bir grup kimse daha iman etmişti.[309] Fakat çoğunluk, Hz. Salih'e bundan sonra açıktan açığa büyük bir düşmanlık yapmaya başladı. Hz. Salih'e tebliği boyunca iman edenlerin sayısının sadece yüz on kişi olduğu söylenmektedir.[310]

Kendilerinin isteğiyle Allah'ın mucize olarak gönderdiği deve, onlar için tamamıyla büyük bir imtihan vesilesi olmuştur.[311] Allah'ın peygamberiyle oynamanın, onu hafife almanın bir bedeli vardır ve bu bedel de ağırdır. Gönderilen mucize deve, herkesin içtiği kadar suyu bir günde içip tüketecek bir özellikte yaratılmıştı.[312] Bu sebeple su, deve ile Semûd kavmi arasında gün aşırı nöbete bağlandı: "*Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin.*" (Kamer, 54/28)

Kendi elleriyle başlarına nasıl bir çorap ördüklerini çok geçmeden anladılar fakat iş işten çoktan geçmişti. Hz. Salih'in deveye dokunmamalarını, ona bir zarar vermemelerini söylemesine rağmen,[313] bu duruma daha fazla tahammül edemeyen bu kavim, sonunda Allah'ın bir mucizesi olan "o *deveyi ayaklarını keserek öldürdüler.*" (Hûd, 11/65) Şems sûresinde Semûd kavminden bahseden bölümde, bu kavmin yalanlama vasfından,

---

[307] Bkz. Şuarâ, 26/154.
[308] Sa'lebî, *Kısas*, s. 58; Neccâr, *Kasas*, s. 94.
[309] Sa'lebî, *Kısas*, s. 58.
[310] Nesefî, *Medârik*, II, 22.
[311] Bkz. Kamer, 54/27; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 438.
[312] Sa'lebî, *Kısas*, s. 58.
[313] Bkz. Hûd, 11/64.

Allah'ın özel olarak koruma altına aldığı kutsal şeye ihanet ve günahlara aşırı derecede dalmaları gibi özelliklerinden söz edilmekte ve bütün bunlar sebebiyle helâk edildikleri anlatılmaktadır: "*Onu yalanladılar, deveyi kestiler. Rableri de, günahları yüzünden azabı başlarına geçirip, orayı dümdüz etti.*" (Şems, 91/14) Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadislerinde önceki nesiller arasında yer alan en isyankar kimsenin "deveyi boğazlayan" kimse olduğunu bildirmiştir.[314]

Kur'ân-ı Kerîm, Semûd kavmini yönlendiren ve yeryüzünde bozgunculuk çıkartan dokuz kişilik bir çete grubundan söz etmekte ve şöyle demektedir: "*O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafina hiç yanaşmıyorlardı.*" (Neml, 27/48) Dokuz kişiden maksat, dokuz insan olabileceği gibi dokuz gurup da olabilir.[315]

Bazı azgın kavimlerde gözüken, peygamberle kıyasıya mücadele ederken bir de "getir bize o tehdit ettiğin azabı" deme küstahlığında bulunmak, Semûd kavminin de ihmal etmediği bir tavır olmuştur. Hatta onların bu tavrı, benzer bir tutum izleyen kavim ve bireylerden farklı olarak Kur'ân'da iki defa tekrar edilmiştir.[316]

Gelmesini çok istedikleri azap kesinleşince Salih (aleyhisselâm) onlara üç gün süre verdi: "*Salih dedi ki: Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. (Sonra helâk olacaksınız).*" (Hûd, 11/65) Bu üç günün birinci gününde yüzlerinin sarı renge, ikinci gününde kırmızı renge, üçüncü gününde ise siyah renge dönüşeceğini söyledi. Aynen dediği gibi oldu.[317] Dördüncü günü Salih'in (aleyhisselâm) geleceğini söylediği azabın alâmetlerini gördüklerinde, Salih'i (aleyhisselâm) öldürmek istediler. Allah Peygamberini onların şerrinden kurtardı.[318]

Devenin kesilmesi olayına iştirak eden kimseler, Hz. Salih'i de ailesiyle birlikte öldürme planları yaptılar.[319] Tıpkı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi

---

314 Sa'lebî, *Kısas*, s. 63.

315 Özek, Ali v. dğr., Meâl, Neml 27/48. ile ilgili bilgi, s. 380.

316 Bkz. A'râf, 7/70, 77.

317 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XII, 66; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, III, 491, 492, 493; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 242; Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin el-Ferrâ (516/1122), *Me'âlimu't-Tenzîl*, I-IV, (tah. Halid el-'Akk), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, II, 391; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 125; Nesefî, *Medârik*, II, 22; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XII, 91.

318 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 242; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXII, 16.

319 Neccâr, *Kasas*, s. 96.

ve sellem) Mekkeli müşriklerin yapmak istedikleri gibi. Yapacakları işi kendi aralarında şöyle tanımladılar: O şayet doğrulardan ise biz onu öldürmede acele etmiş olacağız. Ama önemli değil. Yalancılardansa böylece onu da devenin akıbetine dahil etmiş oluruz.[320] Kendi aralarında kurdukları planları Allah Tealâ şöyle haber vermektedir:

"*Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Gece ona ve ailesine baskın yapalım (hepsini öldürelim); sonra da velisine 'Biz (Salih) ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz' diyelim.*" (Neml, 27/49)

"*Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların planlarını altüst ettik.*" (Neml, 27/50)

Planları bizzat Allahu Tealâ tarafından bozulan bu gözü dönmüş azgın kavim, verilen mühletin sona ermesiyle her taraflarından kendilerini saran korkunç bir sesle helâk edildi:

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ "*Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında dizüstü çöke kaldılar.*" (Hûd, 11/67)

Bir başka âyette ise helâk şekilleriyle ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ "*Bunun üzerine onları o (gürültülü) sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar.*" (A'râf, 7/78) Bir diğer âyette helâk şekli için:

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ "*Bu yüzden bakıp dururlarken onları yıldırım çarpıverdi.*" (Zâriyât, 51/44) Yine benzer bir âyette ise:

فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ "*Onlar pek zorlu (bir sarsıntı) ile helâk edildiler.*" (Hâkka, 69/5)

Görüldüğü gibi Semûd kavminin helâk şekliyle ilgili Kur'ân'da sayha, recfe, sâ'ika ve tâğiye'den oluşan dört farklı kelime kullanılmaktadır. Aslında bunlar arasında bir uyumsuzluk ya da bir zıtlık yoktur. Bunların her biri bu kavmin helâk edilmesinde ayrı ayrı gerçekleşmiş helâk şekillerini anlatabileceği gibi, hepsi bir bütün halinde tek bir helâk şeklini de anlatıyor olabilir.

---

[320] Sa'lebî, *Kısas*, s. 60.

Helâkın bir boyutunu anlatan bu dört kelimenin hepsi aynı anda gerçekleşerek, tek bir helâk şeklinin değişik aşamalarını oluşturabilirler. Nitekim yıldırım çarpması esnasında büyük bir ses meydana gelir. Yıldırımın çok şiddetli olması durumunda yer sarsıntısının (deprem) oluşması mümkündür.[321]

Katâde, Semûd kavminin helâkının çok yüksek frekanslı bir sesle (sayha) gerçekleştiği kanaatini şu ifadeyle ortaya koymuştur: "Allah onlara öyle bir ses gönderdi ki bu ses onların hepsini hareketsiz bir hale getirip öldürdü."[322]

Âyetlerde yer alan câsimîn kelimesi, onların çökmüş bir halde ve hareketsiz kalmış ölüler şekline dönüştüklerini haber vermektedir.[323] Helâk anında ve helâk sonrasındaki hallerini tasvir eden ilginç ifadelerden biri olan câsimîn ifadesi, helâk oluş anındaki acizliklerini, aşırı derecede mağrur ve kibirli bu kimselerin Allah'ın hükmü karşısında çömeltilerek daha ölmeden büyük bir zillet içine düşürülmelerini, son derece aşağılayıcı olan hayvanlar gibi adeta boğazlanmak için çömeltilip yere yatırılmalarını; helâk olduktan sonra ise, onların yerlere serilmiş hareketsiz, diz üstü yere çökmüş veya yüzü koyun bir halde kalakalmış cansız bedenlerini tasvir etmektedir. Elmalılı'nın dediği gibi, ülkelerinde öyle bir hale getirildiler ki, yüzü koyun çömeltildiler ve sonunda kendilerinde hareketten hiçbir iz kalmadı.[324]

Muasır alimlerden Abdülvehhâb en-Neccâr, Semûd kavminin elektrik enerjisiyle helâk olduğu kanaatindedir. Ona göre yıldırım, bir elektrik boşalması şeklinde meydana geldiği için Semûd kavminin üzerine çok yüksek voltajda bir elektrik boşalması olmuştur. Ancak bazı alimler, bu konuda âyet ve hadislerde herhangi bir delil olmadığını söyleyerek, bu yorumla ilgili şüphelerini ortaya koymuşlardır.[325]

Salih (aleyhisselâm), kavminin helâk edildiği yere gelerek onlara şöyle

---

321 Neccâr, *Kasas*, s. 97.
322 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.
323 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 124.
324 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 80.
325 Neccâr, *Kasas*, s. 97-98.

seslendi: "*Ey kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim, fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.*" (A'râf, 7/79) Hz. Salih'in konuşmasını çok iyi duyan bu kavim, böylece helâk edildikten sonra da peygamber tarafından ayıplanmış, kınanmış ve lanetlenmiş olmaktadır.[326]

Nitekim, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da Mekkeli müşriklerin Bedir'de öldürülüp çukurlara atılmasından sonra onların bulunduğu kuyuların başına gelerek onlara isimleriyle hitap etmiş, yaptıkları kötülüklerin bir kısmını saydıktan sonra; Ey Ehl-i Kalîb! (Kuyudakiler),[327] "*Rabbinizin size vadettiğini gerçek olarak buldunuz mu?*" (A'râf, 7/44) Ben Rabbimin vadettiğini gerçek olarak buldum, diye nida etti. Ölülerle konuşmasına hayret eden Hz. Ömer'e, onlar beni sizden daha iyi duyuyorlar fakat cevap veremiyorlar, diyerek durumu izah etti.[328]

Çok güvendikleri mallarının, evelerinin, kalelerinin veya evlatlarının kendilerine hiçbir faydası olmadı.[329] Hiçbiri onları helâk olmaktan koruyamadı. Yaşadıkları yer öyle bir hale dönüştürüldü ki, sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı.[330] Muhakkak ki bunda Allah'ın kudretini bilen birey ve toplumlar için büyük ibretler bulunmaktadır.[331]

Allah Tealâ inkârcı Semûd kavmini helâk ederken,[332] söz verdiği gibi inananları helâk esnasında emin bir bölgede koruma altına aldı.[333] Çünkü O, inanların kurtarıcısı ve yegâne koruyucusuydu. Böylece Salih (aleyhisselâm) ile birlikte helâktan kurtulanların sayısı yaklaşık yüz on kişi idi.[334] Bunlar yeni bir toplum oluşturdular. Rivayete göre Hz. Salih de Mekke'de vefat etti.[335]

---

326 Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 230-231.

327 Ashâb-ı Kalîb ifadesi için bkz. Taberî (310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1407, II, 45, 52, 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 313, 340; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 149.

328 Müslim, Cennet, 77; Nesâî, Cenâiz, 117; Ahmed b. Hanbel, I, 72, III, 104, 172; Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 231; ayrıca bkz. Buhârî, *Meğâzî*, 8.

329 Bkz. Hicr, 15/84.

330 Bkz. Hûd, 11/14.

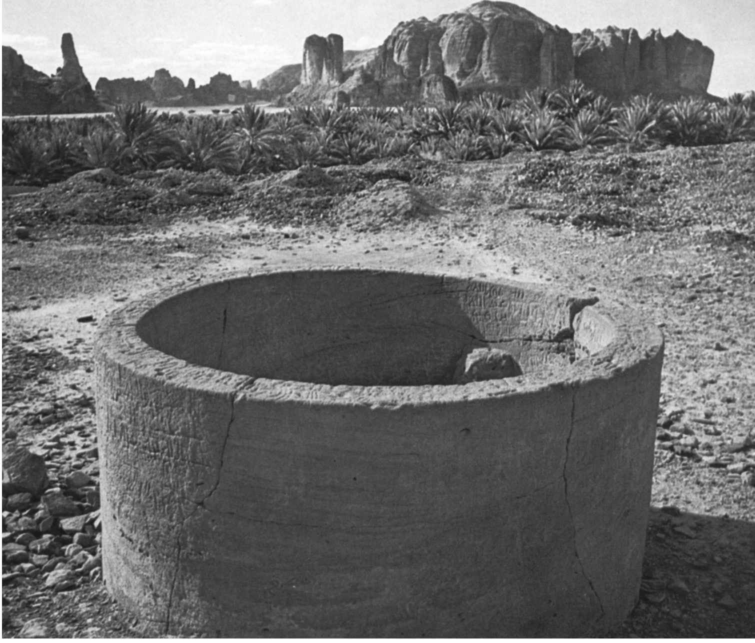
331 Bkz. Neml, 27/52.

332 Bkz. Hûd, 11/68; Neml, 27/51.

333 Bkz. Neml, 27/53.

334 Nesefî, *Medârik*, II, 22.

335 Sa'lebî, *Kısas*, s. 63; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1066.

Hz. Salih'in devesinin su içtiği sanılan kuyu[336]

5) Hz. İbrâhîm Karşısında Nemrut ve Adamları

Hz. İbrâhîm, Allah'ın sevgilisi, dostu (Halîlullah),[337] peygamberlerin babası (Ebu'l-Enbiyâ'), Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) atası ve ona en çok benzeyen,[338] Arapların atası,[339] misafirperver (Ebu'l-Edyâf: Misafirlerin babası),[340] Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi put kıran,[341] küfür diyarından başka bir yere ilk hicret eden,[342] Mekke'yi yeryü-

336 *An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities*

337 Bkz. Nisâ, 4/125; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 569; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 400-401. Ayrıca "Halîl", Allah için dost olan ve Allah için düşmanlıkta bulunan kimse anlamına da gelmektedir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 401)

338 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 115.

339 Bkz. Hacc, 22/78.

340 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IX, 107; bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 401.

341 Bkz. Enbiyâ, 21/58.

342 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 339.

zünün en mukaddes mekanı olarak inşa eden,[343] hac emrini insanlara ilk ilan eden,[344] yeryüzünün güven, emniyet, huzur, hayır ve bereket merkezi olması için ilk defa dua eden,[345] Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy almazdan önce dini üzere amel ettiği,[346] Hz. Peygamber'den sonra Allah Tealâ'nın en büyük ikramını görecek olan, Müslümanların namaz kılarken tahiyyatta her defasında salât ve selâm getirdiği peygamberdir.[347]

Hz. İbrâhîm'le İslâm dini arasında var olan çok sıkı bağ, diğer hiçbir dinde yoktur. Yahudilerin tüm iddialarına rağmen Hz. İbrâhîm'i Müslümanlar kadar seven hiçbir bir din mensubu da bulunmamaktadır.[348]

Hz. İbrâhîm, Kur'ân'da yirmi beş sûrede almış dokuz kez tekrar edilmiştir.[349] İbrâhîm ismi, aslen Arapça olmayıp, Süryanicedeki "merhametli baba" anlamına gelen "İbrehem" isminden Arapçaya geçmiştir. Peygamber İbrâhîm, Kur'ân'da "*İbrâhîm, babası Âzer'e demişti ki...*" (En'âm, 6/74) şeklinde adı geçen Âzer'in oğludur.[350]

Kur'ân, Hz. İbrâhîm'in babasının adının Âzer olduğunu söylerken, Tevrat'ta Hz. İbrâhîm "Abram" ismiyle yer almakta ve babasının adının "Terah" olduğu söylenmektedir.[351] Hz. İbrâhîm'in babasıyla ilgili bu bilgi, Tevrat'ın tahrife uğramış olduğunun açık delillerinden biridir.

Nuh (aleyhisselâm) ile İbrâhîm (aleyhisselâm) arasındaki zaman diliminde, Hûd (aleyhisselâm) ve Salih'den (aleyhisselâm) başka peygamber gönderilmemiş olduğu[352] gerçeğinden hareketle, Hz. İbrâhîm'in Salih'den (aleyhisselâm) sonra gönderilmiş bir peygamber olduğu anlaşılmaktadır. Vakidî, İbrâhîm'in (aleyhisselâm), Hz. Adem'den sonraki iki bininci yılın başında doğduğunu söylemektedir.[353] Muasır tarihçilerden Mehrân, Hz. İbrâhîm'in M.Ö.

---

343 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 115; bkz. Âl-i İmrân, 3/96.
344 Bkz. Hacc, 22/27.
345 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 115.
346 Allah, Resûlünü Hz. İbrâhîm'in dinine uymakla emretmiştir. (Nahl, 16/123)
347 Hz. İbrâhîm'in Kur'ân'da yer alan on güzel özelliğiyle ilgili olarak bkz. İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, s. 481-483.
348 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 116.
349 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "İbrâhîm" md.
350 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1063.
351 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 26-30; bkz. Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 121.
352 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 616; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1066.
353 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1064.

1940-1765 yılları arasında yaşamış olabileceğini söylerken,[354] Mevdudî bu tarihin yaklaşık olarak M.Ö. 2100 olduğunu nakleder.[355]

Hz. İbrâhîm'le mücadele eden hükümdarın adı, Kur'ân'da yer almamaktadır. Bu kimsenin, tefsirci ve tarihçilerin çoğunluğuna göre Nemrut b. Ken'ân b. Kûş veya Nemrut b. Fâlih b. 'Âbir adındaki dönemin Babil hükümdarı olduğu kabul edilmektedir. Diğer taraftan Nemrut, yeryüzünün en büyük dört hükümdarından biri olarak anılmaktadır. Dünyanın büyük dört hükümdarının ikisi kafir, ikisi ise mümindir. Nemrut'la birlikte Buhtunnâsır kâfir hükümdar; Süleyman (aleyhisselâm) ile Zülkarneyn ise mümin hükümdarlardır.[356]

Mevdudî'nin belirttiğine göre, Hz. İbrâhîm, yarım milyona yakın insanın yaşadığı endüstri ve iş merkezi konumunda olan Ur kentinde doğmuştu.[357] O dönemde "Ur'a egemen bulunan hanedan, M.Ö. 2300'de doğuda Susa'ya, batıda Lübnan'a uzanan geniş bir imparatorluk kurmuş bulunan Ur-Nammu'dan geliyordu. Hanedan Ur-Nammu nedeniyle Nammu adını almıştı. İşte Arapçada buna Nemrûd denmiştir. İbrâhîm Peygamber'in hicretinden sonra bu hanedan ve bu ulus ardı kesilmez felâketlere uğradı."[358]

Dönemin hükümdarı, bir gün kahinlerin kendisine verdikleri kötü haberle büyük bir sarsıntı geçirdi. Çünkü, belli bir yıl, ay ve günde doğacak olan bir erkek çocuğun, tahtını ve saltanatını hulâsa her şeyini elinden alacağını, putlarla insanların arasını birbirinden ayıracağını söylüyorlardı. Hemen çare bulundu, emir ve ferman çıkartıldı. Tüm hamile kadınlar tespit edilmeye başlandı. Doğacak olan tüm erkek çocukların öldürülmesi kararlaştırıldı ve bu karar hemen uygulamaya konuldu. Hamileliği fark edilmeyen annesi, Hz. İbrâhîm'i doğurunca bir süre onu gizlemeyi başardı. Araya başka hadiselerin girmesiyle konu gündemden düştü ve kahinlerin söylediği yılda doğmuş olduğu hiç kimse tarafından anlaşılmadı. Böylece Hz. İbrâhîm ailesinin yanında rahatça büyüdü.[359]

---

354 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 266.
355 Mevdudî, *Tefhim*, I, 565.
356 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 148; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 150-151.
357 Mevdudî, *Tefhim*, I, 565.
358 Mevdudî, *Tefhim*, I, 567.
359 Sa'lebî, *Kısas*, s. 63-64; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 116-117; Aydemir, Abdullah, *İslâmî*

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'le babası, kavmi ve devrin hükümdarı arasında geçen olaylar özet olarak haber verilmektedir. Bunlardaki temel tartışma konularının başında, putperestlik ve hükümdarın ilahlık iddiası gelmektedir.

Bir put ustası ve put taciri olan İbrâhîm'in (aleyhisselâm) babası,[360] oğlunun putlara yönelik tavırlarından hiç hoşnut değildi. Baba-oğul arasındaki konuşma hayli ilginçti: "*İbrâhîm, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, dedi.*" (En'âm, 6/74) "*Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum. (Babası): Ey İbrâhîm! Dedi, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Çünkü bir zaman benden uzak dur! İbrâhîm: Selam sana (esen kal) dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim.*" (Meryem, 19/42-47)

Hz. İbrâhîm gibi bir evladı yanından kovan ve onu taşlamakla tehdit eden bu babanın hali, kıyamet gününde hiç de iç açıcı olmayacaktır. Buhârî'de anlatıldığına göre Hz. İbrâhîm kıyamet günü babasına şefaat etmek isteyecek, fakat onun bu dileği kabul edilmeyecek ve babası peygambere karşı işlediği bu çirkin davranıştan dolayı cehenneme atılacaktır.[361] Çünkü o, Kur'ân'da "*Allah düşmanı ('adüvvün lillâh)*" (Tevbe, 9/114) olarak tanımlanmıştır. Allah düşmanlarının yeri de cehennemden başka neresi olabilir ki?

Hz. İbrâhîm, kavminin hidayeti için de çok uğraştı. Kavmiyle arasında geçen bir diyalogda şunlar konuşuldu: "*Hani o babasına ve kavmine:*

Kaynaklara Göre Peygamberler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 58. Bazı kaynaklarda, Hz. İbrâhîm'in doğduğunda annesi tarafından mağaraya saklandığı, başka çocukların bir haftada büyüdüğünü bir günde, bir haftada büyüdüğünü bir ayda, bir ayda büyüdüğünü bir senede büyümüş olduğu tarzında yer alan rivayetlerin, Abdullah Aydemir'in de vurguladığı gibi aslı ve astarı olmayan hikayelerden ibaret olduğu kanaatindeyiz. (bkz. Aydemir, *Peygamberler*, s. 64)

[360] Neccâr, *Kasas*, s. 114.

[361] Buhârî, Enbiyâ, 8.

Neye tapıyorsunuz?, demişti. Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap verdiler. İbrâhîm: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, biz babalarımızı böyle yapar bulduk. İbrâhîm dedi ki: İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın; neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü? İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak alemlerin Rabbi (benim dostumdur); beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O'dur. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur." (Şuarâ, 26/70-82)[362]

Hz. İbrâhîm bir gün puthanedeki putları kırarak baltayı büyük putun boynuna astı:[363] "*Sonunda İbrâhîm onları paramparça etti. Yalnız büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.*" (Enbiyâ, 21/58) İlahları olarak gördükleri putlarına karşı bu büyük ihaneti, öteden beri putlarla ilgili söyledikleri ve davranışları hoşlarına gitmeyen İbrâhîm'in (aleyhisselâm) yapabileceğini düşündüler. Çünkü daha çocukluk yıllarında babasının yanında çalışırken putları sürükleyerek pazara götürür ve "faydası ve zararı olmayan putları kim satın almak ister?" diye bağırırdı.[364] İbrâhîm'e (aleyhisselâm): "*Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın? dediler.*" (Enbiyâ, 21/62) Sonunda putları kıran kimsenin İbrâhîm (aleyhisselâm) olduğu anlaşılmıştı. İlahlarına karşı yapılan bu davranış, kavmini çok kızdırdı. Bu arada olay Nemrut'a da ulaştı. Nemrut, Hz. İbrâhîm'in hemen yakalanıp getirilmesini emretti. Başka bir görüşe göre, Hz. İbrâhîm, Nemrut'u hakka davet etmek için yanına gitmişti. Kur'ân'da vurgulanan husus, İbrâhîm Peygamberle Allahlık iddiasındaki hükümdar (Nemrut) arasında geçen olaylardır.

Kur'ân, bu hükümdarla Hz. İbrâhîm arasında geçen konuşmayı şöyle haber vermektedir: "*Allah kendisine mülk ve saltanat verdiği için şımararak İbrâhîm ile Rabbı hakkında tartışmaya gireni görmedin mi? İşte o zaman İbrâhîm: Rabbim hayat veren ve öldürendir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrâhîm: Allah güneşi doğudan getir-*

---

362 Ayrıca bkz. En'âm, 6/76-81.
363 Sa'lebî, *Kısas*, s. 66.
364 Sa'lebî, *Kısas*, s. 65.

mektedir, haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez." (Âl-i İmrân, 3/258.) Nemrut bu esnada getirttiği iki kişiden birini öldürtüp diğerini sağ bırakarak, güya kendisinin de diriltme ve öldürme özelliğine sahip bir ilah olduğunu ispat etmeye çalışmıştı.[365] Fakat halkının huzurunda Hz. İbrâhîm'le yaptığı tartışmada mağlup olmuş; şerefi, izzeti ve namusu beş paralık olmuştu. Bu münazaranın, Hz. İbrâhîm'in ateşten çıktıktan sonra vukû bulduğu da söylenmektedir.[366]

Kavminin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bu görüşmede büyük bir yenilgiye uğrayan ve ilahlık iddiasında olan birinin vezirleri, bakanları, komutanları, memurları, hizmetkarları vs. karşısında düştüğü bu durum onu perişan etmişti. Hz. İbrâhîm'i öldürüp ortadan kaldırmaktan başka çare yoktu. Çünkü onunla başa çıkması mümkün değildi. Ondan gözü korkmuştu. Fikir ve düşünceye karşı duramayan ve hiçbir delile sahip olmayan tüm zorbaların, zalimlerin, despotların, yaptığı gibi, o da zulme ve cezalandırmaya başvurdu.[367] Adamlarının da teklifiyle İbrâhîm'in (aleyhisselâm) yakılarak yok edilmesine karar verildi: "*(Nemrud'un adamları:) Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! dediler.*" (Enbiyâ, 21/68) Hz. İbrâhîm'i içine koyup yakmak için büyük bir bina yapıldı.[368] Onları kırmak isteyenlere bile direnemeyen putlara tapmaktan vazgeçmelerini ve bu aptallığa artık bir son vermelerini istemekten başka suçu olmayan Hz. İbrâhîm, liderliğini Nemrut'un yaptığı bu gözü dönmüş vahşiler tarafından ateşe atıldı. Allah, Peygamberi'ni korudu. Ateşe emretti: "*Ey ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve selamet ol!*" (Enbiyâ, 21/69) Materyalist anlayışa göre, İbrâhîm (aleyhisselâm), alevler arasında bir anda yok olup gitmeliydi. Ama öyle olmadı. Çünkü Allah bu sefer, ateşe yakmama görevi vermişti. O'nun bir şeye ol demesiyle o hemen oluverirdi.[369] Böylece Allah, peygamberini bu zalimlerin korkunç planlarından korudu ve selamete çıkardı.[370]

---

[365] Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 284.
[366] Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 285; İbn Kesîr, *Kasasul'l-Enbiyâ'*, s. 113.
[367] Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 285.
[368] Bkz. Saffât, 37/97.
[369] Bkz. Yâsîn, 36/82.
[370] Bkz. Enbiyâ, 21/71; Ankebût, 29/24.

Rivayete göre yeryüzünde yaşamış ilk zorba olan Nemrut,[371] Babil yöresinde hükümranlık süren ve Hz. İbrâhîm döneminde dünyadaki en güçlü ve en büyük hükümdardı. Nemrut, "Irak Firavun'u"[372] olarak da isimlendirilmiştir. İlk defa insanları çarmıha geren, el ve ayaklarını kesen kimsenin de Nemrut olduğu söylenmektedir.[373] Asıl adı Nemrûd b. Ken'ân'dır. Bu isim Türkçede Nemrut şeklinde telaffuz edildiğinden, biz de bu kelimeyi Nemrut olarak kullanacağız. Nemrut, güçlü olduğu kadar, hilekar bir kimseydi. Ehl-i hakka karşı daima hileli metotlar kullanırdı. Kendince göğe daha yakın olmak ve gök ehli ile savaşmak için çok yüksek bir saray inşa ettirdi. İbn Abbas, bu sarayın yüksekliğinin beş bin arşın olduğunu söylemiştir.[374] Çok geniş olan bu sarayın, çevredeki diğer binalardan çok daha yüksek olması sebebiyle "kule" olarak isimlendirilmesi muhtemeldir.

Nemrut'un yaptırdığı bu yüksek kule ile, kendisinin Tanrı ve aynı zamanda yeryüzünün en büyük gücüne sahip kimsesi olduğunu ispat etme anlamında bir güç gösterisi içerisine girdiğini görmekteyiz. Nitekim tarihe baktığımızda kulelerin, hep güç gösterisi için yapıldığına şahit oluyoruz. Nitekim "Tanrılık iddiasında bulunanlardan adını ülkesiyle birlikte yaşatmak isteyenlere; mimari dehasını ortaya koyma azminde olanlardan tarihe not düşmek isteyenlere dek kimler kuleler yapmamış ki? Modern dünyanın şehirlerine birer tarih damgası gibi vurulan, antik çağa ait dikili taşlar, bunların ilk örnekleri. Mısır'dan gemilerle taşınarak kâh bir şehrin meydanını, kâh bir mabedin kubbesini tamamlayan yekpare dikili taşlar bize asırlar ötesinden Ramses'in, Kleopatra'nın, Antonius'un maceralarını fısıldayıp durmuyorlar mı şimdi?"[375]

Babil hükümdarı Nemrut'un inşa ettirdiği Babil Kulesiyle ilgili öykü-de, orada çalışanlara ilginç bir ceza verilmiştir: "Allah, kendisine isyan anlamında ve tanrılık iddiasıyla inşa edilmekte olan bu kulede çalışanları

---

371 Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 284; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 152; Aydemir, *Peygamberler*, s. 59.

372 Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 115.

373 Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 284.

374 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 602; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 97; Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; Hâzin, *Lübâb*, IV, 86.

375 Pala, İskender, "Masumiyetin İkiz Kuleleri", *Zaman Gazetesi*, 13 Eylül, 2001, s. 17.

cezalandırmak üzere hepsinin dillerini değiştirmiş de birbirlerini anlayamaz olmuşlar."dır.[376]

Nahl 16/26. âyette peygamberleri aleyhine hileler kuran ve bu sebeple yaşadıkları evleri başlarına geçirilerek helâk edilen kimselerin Nemrut ve avanesi olduğu rivayet edilmektedir. âyet şöyledir: "*Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, binalarını temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü. Bu azap onlara ummadıkları bir yerden gelmişti.*"

Âyette yer alan "*onlardan öncekiler*" ifadesinin, Nemrut ve onun düşüncesindeki kimseler olduğu kaynaklarda yer almaktadır. İbrâhîm'e (aleyhisselâm) ve Müslümanlara aşırı derecede düşman olan ve sonuçta onunla mücadelesini şahane bir finalle noktalamak isteyen Nemrut, İbrâhîm'i (aleyhisselâm) ateşe atarak halkının önünde kendi hükümranlığını iyice pekiştirmek amacıyla kendince mükemmel bir proje(!) tasarlamış, ancak bundan, büyük bir hezimete uğrayarak çıkmıştı.[377] Bir süre sonra da kendisi ve adamlarıyla birlikte, bu sarayın içinde Allah tarafından helâk edildiler. Çok sağlam olarak inşa ettiği bu saray, deprem[378] ya da ortalığı kasıp kavuran bir rüzgârın etkisiyle temellerinden sökülmüş, tavanları da başlarına düşerek bu koca kütleler altında ezilip gitmişlerdi.[379] İbn Abbas, âyetin "*Azap onlara ummadıkları bir yerden gelmişti.*" (Nahl, 16/26) bölümünü, Nemrut sarayında kendisini emniyette hissettiği bir anda, o hiç farkında olmadan bir sinek tarafından helâk edildi, şeklinde yorumlamıştır.[380]

Başka bir rivayete göre ise, Nemrut'un tüm ordusunu bir araya topladığı bir anda tam da sabah güneşinin doğuşu esnasında, üzerlerine büyük

---

376 Pala, "Masumiyetin…", s. 17; Allah'a isyan için yapılan söz konusu kulede çalışanlara verilen bu ceza, "Şark kültüründe muhavere-i tebabüliye diye bilinen bir deyim"in ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 448) "Bugünkü dile 'Babillilerin konuşmaları' diye çevrilebilecek bu deyim, herkesin birden konuştuğu ve kimsenin kimseyi anlamadığı zamanlar için söylenir. Hani bir kokteyl yahut toplantı sonrası kargaşa gibi. Bu günün modern iş merkezleri olan gökdelenlere ve kulelere kulak verip içinde konuşulanların bütününü aynı anda duymak isteyenler, sanırız muhavere-i tebabüliye'nin nasıl bir şey olduğunu iyi anlayacaklardır." (Pala, "Masumiyetin…", s. 17)

377 Bkz. Enbiya, 21/68-70; Saffat, 37/97-98.

378 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 97.

379 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 602; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 97; Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; Hâzin, *Lübâb*, IV, 86; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VII, 2809.

380 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 98.

bir sivrisinek ordusu gönderildi. Sineklerin çokluğundan güneşi göremez oldular. Allah'ın üzerlerine ceza olarak gönderdiği bu sinekler Nemrut'un ordusunda bulunan herkesi bir anda yiyip bitirdi. Koca ordudan geriye sadece kemikleri kaldı. Nemrut da bu sineklerden biriyle helâk edildi.[381] Bir rivayete göre, sineğin biri Nemrut'un burnuna girerek çok uzun bir süre orada kalmış ve bu süre içerisinde büyük bir acı ve azap çekmesine neden olmuştur. Hissettiği acıyı hafifletmek amacıyla olsa gerek ki, Nemrut kafasına odunla vururdu. Nihayet Allah onu bu sinekle helâk etti.[382]

Diğer taraftan Nahl sûresindeki bu âyet,[383] öncelikli olarak Mekke müşrik toplumunun durumuyla ilgili olarak nazil olmuştur. Mekkeli müşrikler, Allah'a, Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem), Müslümanlara (ehl-i hakka)[384] ve İslâm'a savaş açmış, İslâm'ı yok etmek için türlü türlü hileler düşünmüşler ve bunları uygulamaya koymuşlardı. Kur'ân'daki âyetler, indiği dönemi aşarak kıyamete kadarki süreçte bütün insanlığı kapsayan bir yapıda olduğundan, bu âyet, her dönemdeki Allah, Peygamber ve Müslüman düşmanlarının, İslâm'ı yok etmek için kurdukları tuzaklar ve bu tuzakları kuranların akıbetiyle ilgili bir haber niteliği taşımaktadır. Çünkü âyette temsili bir anlatım yer almaktadır.[385] Nasıl ki bir toplum, bütün imkanlarını seferber ederek kendilerince temelleri çok sağlam binalar yaptıkları halde, hesapta olmayan nedenlerle güvendikleri bu sağlam binalar altında kalarak helâk olmuşsa; Allah, Peygamber, Müslümanlar ve İslâm aleyhinde kendilerince çok sağlam projeler üretip bunları uygulamaya koyanlar, hiç beklemedikleri bir anda, Allah'ın tuzağına takılarak İslâm aleyhine kurdukları hilelerin altında kalıp, helâk olacaklardır. âyetin genel anlamı budur.[386]

Muhammed Hamidullah, İslâmî kaynaklarda Nemrut olarak geçen kişinin, önemli kanunlar yürürlüğe koymuş olan ve tarihte Hammurabi olarak tanınan kimse olduğunu söylemektedir.[387]

---

381 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 149; a.mlf, *Tefsîr*, I, 314-315; ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 284.
382 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 149; bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 284.
383 Bkz. Nahl 16/26.
384 Hâzin, *Lübâb*, IV, 86.
385 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II; 602; Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; Hâzin, *Lübâb*, V, 86.
386 Hâzin, *Lübâb*, IV, 86-87.
387 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 546.

Ateşin kendisini yakmaması mucizesi üzerine Hz. İbrâhîm'e ilk iman eden kimse, Hz. Lût olmuştur. Lut'un (aleyhisselâm) Hz. İbrâhîm'in oğlu olduğu şeklinde İbn Abbas'tan gelen bir rivayet vardır.[388] Ancak genel kanaat, Hz. Lut'un, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kardeşinin oğlu olduğu şeklindedir.[389]

"*Ben Rabbime hicret ediyorum.*" (Ankebût, 29/26) diyen İbrâhîm (aleyhisselâm), farklı rivayetlere göre değişik yerlere hicret etmiştir. Bu sözü söyleyen kimsenin Lût (aleyhisselâm) olduğu da söylenmiştir. İbrâhîm'in (aleyhisselâm) Kûsâ'dan Şam'a, ya da Harran'dan Filistin'e hicret ettiği rivayetlerde yer almaktadır.[390] Böylece Hz. İbrâhîm, Allah için bir yerden başka bir yere hicret eden ilk insan oldu.[391]

6) Lût Kavmi

Kur'ân'ı, insanın ve insanlığın sosyolojik, psikolojik, siyasi, tarihî vb. açılardan en eski kaynağı olarak ele aldığımızda, helâk edilen birey ve kavimlerin her birinin, bir yönüyle adeta diğerinden farklı birey ve toplum modeli oluşturduğunu görürüz. Bu bağlamda Lût kavminin diğer tüm kavimlerden farklı olan özelliğinin, cinsel ahlâksızlığı temsil etmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'da Lût ismi, on üç sûrede yirmi yedi kez tekrar edilmiştir.[392] İbn İshak'a göre Hz. Lut'un tam adı, Lût b. Harun b. Âzer'dir.[393] Bazı kaynaklar, babasının adının Hârân olduğunu nakletmektedir.[394] Hâkim (405/1014) in Müstedrek'inde yer alan bir rivayette ise Hz. Lut'un, Hz. İbrâhîm'in oğlu olduğu söylenmektedir.[395] Başka bir görüşe göre ise Lût (aleyhisselâm), İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kız kardeşinin oğlu olup, Nemrut tarafından ateşe atıldığında ateşin onu yakmaması sebebiyle Allah'ın ona verdiği mucize esnasında İbrâhîm'e (aleyhisselâm) ilk iman eden kimse olmuştur.[396]

---

388 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1065.
389 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 133.
390 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 339.
391 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 339; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 133.
392 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Lut" md.; Neccâr, *Kasas*, s. 113.
393 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1065.
394 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90; Neccâr, *Kasas*, s. 143;
395 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 611; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1065.
396 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 339.

Yine Müstedrek'te yer alan bir nakle göre Lût (aleyhisselâm), Hz. İbrâhîm'in karısı Sâre'nin kardeşidir. Bütün bu farklı rivayetlerden çıkan ortak sonuca göre Lut'un (aleyhisselâm), Hz. İbrâhîm'in ailesinden bir kimse olduğu kesindir.[397] Bazı peygamberler erkek, bazıları kız, bazıları ise hem erkek hem de kız evladı nimetine kavuşturulmuştur. Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) hem kız hem de erkek evladı verilmiş, Hz. İbrâhîm'in sadece oğlu olmuş, Hz. Lut'a ise, Hz. Şuayb gibi sadece kız evladı verilmiştir.[398] Allah, Hz. Lut'u, soyundan başka bir peygamber göndererek taltif etmiştir. Bu peygamber de, kızından doğma Hz. Eyüp'tur.[399]

Lût (aleyhisselâm), önceleri Hz. İbrâhîm'e inanan[400] daha sonra da kendisine peygamberlik verilen, Hz. İbrâhîm'in çağdaşı[401] ve peygamberler içerisinde de Allah tarafından ayrı bir fazilet, hikmet, hükümranlık ve ilme kavuşturulmuş[402] bahtiyar bir peygamber idi.

Önceleri Hz. İbrâhîm ile birlikte iken, daha sonra Allah tarafından başka bir bölgeye peygamber olarak gönderilmesi sebebiyle Hz. İbrâhîm'le yolları ayrılmıştı. Lut'a (aleyhisselâm) ayrı bir kitap verilmemiş, Hz. İbrâhîm'in şeriatını tebliğ etmekle görevlendirilmişti.[403]

Kur'ân, Hz. Lut'un Mü'tefikât'a peygamber olarak gönderildiğini haber vermekle yetinmiş, buranın neresi olduğu konusunda net bir bilgi vermemiştir. Mü'tefikât ise, altı üstüne gelmiş ve ters yüz olmuş anlamına gelen bir kelimedir.[404] Çoğul olarak Kur'ân'da üç âyette[405] geçmekte ve bununla Lût kavmi[406] veya onların yaşadığı bölge kastedilmektedir.[407]

İslâmi kaynaklar, Hz. Lut'un gönderildiği bölgenin tam olarak

---

397 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 611.
398 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 232.
399 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1068.
400 "*Bunun üzerine Lût ona (İbrâhîm'e) iman etti.*" (Ankebût, 29/26)
401 Bkz. Hûd, 11/69-72; Ankebût, 29/26.
402 Bkz. En'âm, 6/86. âyette Allah'ın ona bahşettiği üstünlükten bahsedilmiş, bu üstünlük sebebi aynı sûrenin 6/89. âyetinde "hikmet ve nübüvvet" olarak, Enbiya sûresinin 21/74. âyetinde ise "hükümranlık ve ilim" olarak açıklanmıştır.
403 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IX, 132.
404 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 429; ayrıca bkz. "Ehvâ" md.
405 Bkz. Tevbe, 9/70; Necm, 53/53; Hâkka, 69/9.
406 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 611.
407 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 289; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 302.

Sedûm (Sodom) diye bilinen yer olduğunu söylemektedirler.[408] Ancak bu bilginin, Tevrat kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.[409] Çünkü Tevrat, Lut'un (aleyhisselâm) yaşadığı bölge olarak burayı tarif etmektedir.[410] Tevrat'taki bu bilginin doğru olma ihtimali yüksektir. Nitekim Kur'ân, Mekkelilere, Şam'a yolculuk ettikleri esnada Lût kavminin kalıntılarına uğradıklarını hatırlatmaktadır.[411] Mekke'den Şam'a giden kervan yolu, yaklaşık olarak bu bölgeden geçtiğinden, Tevrat'ın bu konuda verdiği bilginin tahrife uğramamış olma ihtimali, daha ağır basmaktadır.

Ayrıca Tevrat, Allah'ın bir peygamberi olan Hz. Lut'a, normal bir insana bile yapılamayacak derece ağır bir iftirada bulunarak, aslında bununla birçok bölümünün Yahudiler tarafından tahrif edilmiş olduğunu bizzat kendisi ortaya koymuş olmaktadır. Çünkü Allah Tealâ peygamberlerini ilâhî koruma altına almıştır. Onların yüz kızartıcı herhangi bir şey yapmasına müsaade etmeyeceği gibi, onları zor duruma düşürecek hallerden de korumuştur.

Lût kavmi, Allah'ın büyük nimetler verdiği bir toplumdu.[412] Yaşadıkları bölgenin Arabistan'la Şam arasındaki ticaret kervanlarının uğrak yeri olması sebebiyle, ticaretle uğraşan, zengin ve müreffeh kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Mekkelilerin kervanları buradan geçerek Şam'a ulaşmaktaydı. Çok iptidaî şartların geçerli olduğu o dönemlerde, ticaret kervanlarının güzergahının kolay kolay değişmesi mümkün olmadığından, yaşadıkları dönemde de bu bölgenin kervanların uğrak yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Putperest oldukları tahmin edilen bu kavme gönderilen Allah'ın elçisi Hz. Lut, onları Allah'a ibadet etmeye ve O'na karşı gelmemeye davet etti.[413]

---

408 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314; İbn Kesîr, *Kasas*, s. 143; Neccâr, *Kasas*, s. 143. Çoğunlukla Sodom olarak yazılan kelime, bazı kaynaklarda Sedom, Sodum ve Sidrem şeklinde de yazılabilmektedir. (bkz. Darkot, Besim, "Lût Gölü", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts., VII, 91)

409 Mevdudî, *Tefhim*, II, 59. Bu dönemde Sodom kentinde, Nemrut soyundan bir hükümdar olduğu söylenmektedir. (Heller, Bernhard, "Lut", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts, VII, 90)

410 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 18/20, 22, 19/1, 4, 23.

411 "*Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz; sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?*" (Saffât 37/137-138)

412 Mevdudî, *Tefhim*, II, 59.

413 Bkz. Şuarâ, 26/161-163.

Fakat onlar bunu şiddetli bir şekilde reddettiler. Onu bu davadan vazgeçmesi için uyardılar. Diğer taraftan Hz. Lut'un, tebliğinin karşılığı olarak onlardan herhangi bir ücret istememesine Kur'ân'ın dikkat çekmesi,[414] onların aşırı derecede kapitalist bir toplum olduklarına işaret etse gerektir.

Lût kavmi, ahlâkî çöküntü içerisine girmiş bir toplumun en bariz örneklerinden biri olarak Kur'ân'da yer almıştır. Çünkü onlar, yol kesen,[415] bölgelerinden geçen güçsüz yabancılara saldıran,[416] misafiri ağırlamama kararı alan ve Hz. Lut'a bile misafir ağırlama yasağı koyan,[417] ayrıca yollarda oturup insanları rahatsız eden[418] serserilerden oluşmaktaydı.

Bütün bu çirkin özelliklerinin yanı sıra amansız bir hastalığa yakalanmışlardı. Erkekleri lûtî (eşcinsel, homoseksül), kadınları ise lezbiyendi.[419]

Onların bu çirkin fiillerini haber veren âyetler birkaç sûrede benzer ifadelerle tekrar edilmiştir: "*Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere gidiyorsunuz ha! Doğrusu siz, israfçı (aşırı) bir kavimsiniz.*" (A'râf, 7/80-81)[420]

Lût kavmi, bu şekilde cinsel sapıklıkta ilk olma vasfına sahip bir toplum oldu. Onlar ahlâksızlıkta bir ilki temsil ediyorlardı. Bu işi kendi aralarında yaptıkları yetmiyormuş gibi bir de, yol keserek zorla yakaladıkları insanlar üzerinde menfur emellerini gerçekleştiriyorlardı.[421] Onların çirkinlikleri bunlarla da sınırlı kalmamıştı. Ar, haya, namus, utanma duygularından soyutlanmışlardı. Herkesin gözü önünde en mahrem fiilleri yapmakta, en çirkef işleri gerçekleştirmekte bir beis görmüyorlardı. Onların rezalet adına neler yaptıklarını birer birer anlatma yerine, rezaletin her türlüsünü yaptıklarını, fuhşun her çeşidini yapmaktan kaçınmıyorlardı.

Allah'ın elçisi Lût (aleyhisselâm), bıkmadan onları hakka dönmeye, bu

---

414 Bkz. Şuarâ, 26/164.
415 "*Yol kesiyorsunuz.*" (Ankebût 29/29) âyeti, onların bu vasfını haber vermektedir.; ayrıca bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 90.
416 Heller, "Lut", VII, 90.
417 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91: "Kavmi, Lut'un (a.s.) erkekleri misafir etmesini yasaklamıştı."
418 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90.
419 Sa'lebî, *Kısas*, s. 93.
420 Ayrıca bkz. Neml 27/55; Ankebût, 29/28-29.
421 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 341.

kötülüklerden vaz geçmeye çağırdı. Onlarsa onu yalanlayıp inkâr ettiler.[422] Davasından vazgeçmemesi durumunda kendisini şehirden sürecekleri tehdidinde bulundular.[423] Ayrıca Kendilerini tehdit ettiği azabı bir an önce getirmesini isteyip durdular.[424]

Bir gün Hz. Lut'u ziyarete gelen misafirlere, tecavüz etmek istediler. Erkek görünümünde meleklerden oluşan bu misafirler, aslında onları helâk edecek olan kimselerdi. Fakat az sonra başlarına gelecek felaketten haberi olmayan bu ahlaksız insanlar Hz. Lut'a, evindeki misafirleri dışarı çıkarması için bağırıp duruyorlardı. Hatta kapıyı kırıp misafirleri çıkartmaya bile karar vermişlerdi. Çaresiz kalan Hz. Lût ellerini kaldırarak Allah'a şöyle yalvardı:

فَقَالَ رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ "*(Lut) Şu fesatçılar gürûhuna karşı bana yardım et ey Rabbim! dedi.*" (Ankebût, 29/30)

Çok büyük bir üzüntü ve çaresizlik içinde olduğu bu anda Melekler onu teselli ettiler ve kendilerinin Allah'ın elçileri olduklarını söylediler: "*Dediler ki: Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vadolunan (helâk) zamanı, sabah vaktidir. Sabah vakti yakın değil mi?*" (Hûd, 11/81) Meleklerin bu sözleri üzerine Hz. Lût sevinç ve üzüntüyü bir arada yaşamıştı. Misafirlerine kavminin kötülük yapamayacağını öğrenmesi onu son derece mutlu etmişti. Ama ya karısı? Yıllarca aynı yastığa baş koyduğu karısının kafirlerden olduğunu şimdiye kadar nasıl da anlayamamıştı. Yıllar yılı münafık bir tavır sergileyerek inanmış gibi gözüküp, kafirlerle işbirliği yapmıştı. Bunun cezası da elbet ağır olacaktı. Hakkındaki ilâhî emir kesinleşmişti: "*Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir.*"

Hz. Lut'un misafirlerine kötülük etmek isteyen gözü dönmüş bu kalabalık, "*gözlerini siliverdik*"[425] âyetinde belirtildiği gibi "tams" ceza-

---

[422] Bkz. Şuarâ, 26/160; Kamer, 54/33, 36.

[423] "*Ey Lut! (Bu davadan) vazgeçmezsen iyil bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!*" (Şuarâ, 26/167)

[424] Bkz. Ankebût, 29/29.

[425] Bkz. Kamer, 54/37, Onlara verilen tams cezasıydı: (فطمسنا اعينهم); Tams ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. "Mesh: Maymuna ve Domuza Dönüşüm" blm.

sına çarptırılmış ve gözleri kör edilmiştir. Evdeki misafirlerden biri olan Cebrail'in kanat vuruşuyla hepsinin gözlerinin feri gitmiş, böylece de önlerini göremez bir hale dönüşmüşlerdi. Oradan sağa sola kaçışırken, şöyle bağırıyorlardı: "İmdat! İmdat!, Lut'un evinde yeryüzündeki en büyük sihirbazlar var!"[426] Hâlbuki daha az öncesine kadar yeryüzünün en güzel delikanlıları oldukları kendilerine haber verilen bu erkek görünümündeki meleklere yapacakları kötülükleri düşünüp, tadacakları haz ve lezzetin hayaliyle kendilerinden geçmişlerdi. Allah onların bu duygularını kursaklarında bıraktı, haz yerine acıyla karşılaştılar, hem de acıların en acısıyla.

Sonra sabaha doğru Sedûm halkı için helâk anı gelip çattı: "*(Melekler:) Biz dediler, suçlu bir kavme gönderildik. Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya geldik. (Bu taşlar) aşırı gidenler için Rabbinin katında işaretlenmiş (taşlardır).*" (Zâriyât, 51/32-34)

"*Azap emrimiz gelince oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine (çamurdan) pişirilip (azap için hazırlanmış) ve istif edilmiş taşlar yağdırdık.*" (Hûd, 11/82)

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ "*Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.*" (Hicr, 15/73-74)

Böylece Lût kavmi, korkunç bir sesle yürekleri ağızlarına getirilerek perişan edilmiş, sonra evleri barkları, toprakları kendileriyle birlikte havaya savrulup tekrar yere çakılarak altüst edilmiş, bu arada üzerlerine gökten pişmiş alevli taşlar yağdırılarak daha önce görülmemiş bir şekilde helâk edilmiştir. Bir değerlendirmeye göre, yüksek binalarda yaşayan Lût kavmini yakalayan deprem, bu koca binaları temellerinden sökerek göğe doğru savurmuş, sonra ters çevirerek yere çalmıştır.[427] İbn Kesîr, hararetli bir şekilde yanan fırının ağzından etrafa saçılan ateşler gibi, Lût kavminin yaşadığı bölgedeki vadinin, bu insanlar üzerine ateşten katran ve yanıcı yağ saçtığını söylemektedir.[428] Ne kötü bir son! "*İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.*" (Hicr, 15/75)

Lût kavmi içerisinde bulunan müminler, diğer inkârcı kimselerle karı-

---

[426] Sa'lebî, *Kısas*, s. 92.
[427] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 22.
[428] İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 260.

şık bir şekilde yaşadıkları bölgeden, helâkın gelmesinden kısa bir süre önce Allah'ın emri ile sabaha karşı çıkartılmış,[429] geriye kalan herkes gelen azap ile helâk olmuştu. Lût kavminin helâkında inananlar, diğer inkârcılarla birlikte yaşadıkları bölgeden çıkartılırken, Âd kavminde böyle bir durum söz konusu olmamış, gelen azap rüzgârı, kafirleri devirirken, müminlere hiçbir zararda bulunmamıştı.[430] Lût kavmi içerisinde helâktan kurtulanların sayısının on üç sayısıyla sınırlı olduğu, bize gelen rivayetler arasında yer almaktadır.[431]

Hz. Lut'un karısı bütün bunlardan hariç tutulmuştu. Çünkü o peygamberle değil de, kafirlerle birlikte hareket etmekteydi. "Kişi sevdiğiyle beraberdir."[432] fehvasınca, helâk olmakta da onlarla aynı kaderi paylaştı. Kendi evine gelen misafirleri ahlâksız kavminin ileri gelenlerine gizlice haber veren ondan daha hain bir ev sahibesi düşünülebilir mi? "Lut'un evinde benzerini görmediğim güzellikte adamlar (delikanlılar) var."[433] diyerek aile sırrını ifşa etmiş, bununla kendince büyük bir iş başarmıştı. Bu ihanetinin bedeli ağır oldu. Bir rivayete göre tuz alma bahanesiyle evden dışarı çıkmıştı. Fakat niyeti evdeki kocasının misafirlerini ahlâksız topluma haber vermekti. Ve bunu da gerçekleştirdi. Evden çıkarken tuz almaya gidiyorum demişti, ancak kendisi tuza dönüştürülerek taşlaştırıldı.[434] Bu rivayet bir tarafa, onunla ilgili âyette yer alan "*Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir.*" (Hûd, 11/81) şeklindeki ifadeler, Lut'un karısının kavmiyle birlikte aynı akıbeti paylaşmış olma ihtimalini daha gerçekçi bir durum olarak ortaya koymaktadır.[435] Bu rivayetin Tevrat'tan mülhem olma ihtimali de vardır. Çünkü Tevrat, karısının "arkasından geriye baktı"ğı için "tuz direği" haline getirildiğini söylemektedir.[436]

---

429 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53; Kamer 54/34.

430 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53.

431 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, VIII, 141.

432 Müslim, *Birr*, 161; Tirmizî, *Zühd*, 50.

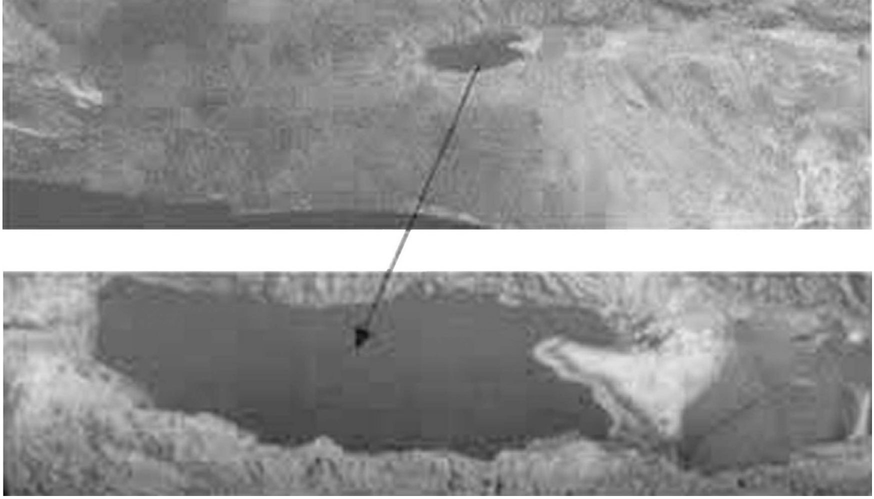
433 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91.

434 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91: (ان الله مسخها ملحا); bkz. Heller, "Lut", VII, 90.

435 Lut'un karısının helâkı, daha detaylı bir şekilde bireysel olarak helâk edilenler bölümünde ele alınmıştır.

436 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, 19/27.; karşılaştırmak için bkz. Esed, *Meal*, s. 289.

Helâk edilen Lût kavmi, günümüzde Ürdün'ün doğu yakası denilen ve Irak ile Filistin arasında yer alan topraklarda yaşamıştı. Burası Ölü Deniz olarak bilinen yere yakın yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Talmud, Lût kavminin Sodom'un dışında dört büyük şehirlerinin daha olduğunu ve bu şehirler arasındaki arazilerin, kilometrelerce devam eden büyük bir bahçeyi andırdığını ve seyredenleri büyülediğini anlatır. Fakat zamanımızda şehirlerin yerleri tam olarak belli değildir. Çünkü bu alanların tümü, Lût Gölü ya da diğer bir adıyla Ölü Deniz altında kalmıştır.[437] Ölü Deniz ise, deniz seviyesinden yaklaşık dört yüz metre daha aşağıda, dünyanın en alçak noktası durumundadır.[438]

Lût Kavminin helâk olduğu yer olarak bilinen "Lüt Gölü/Ölü Deniz"

"*Acı azaptan korkanlar için orada bir* ***işaret*** *bıraktık.*" (Zâriyât 51/37) âyetiyle ilgili olarak, Lût kavminin helâkından sonra, helâkın gerçekleştiği yerleşim birimlerinin yakınında bu olayı hatırlatacak istiflenmiş bazı taşlar ya da leş gibi kokan bir suyun, alâmet (**işaret**) olarak bırakıldığı söylenmiştir.[439]

---

[437] Mevdudî, *Tefhim*, II, 59.
[438] *Jordan, Ministry of Tourism & Antiquities Press*, ts., s. 23.
[439] Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, VIII, 141.

Nitekim Mekkeli müşrikler, Lût kavminin başına gelen bu olayın işaretlerini Şam'a yolculuk yaptıkları esnada yolları üzerinde olduğu için gördükleri halde, bundan ibret almadıkları için Kur'ân'da kınanmışlardır.[440]

Roma İmparatorluğu'nun dejenerasyonunun sembolü olan Pompei de, aynı Lût kavmi gibi, cinsel sapkınlıklara dalmıştı. Sonları, Lût kavmi gibi oldu.[441]

Pompei'de bir deprem olduğu ve bu deprem sonrasında Vezüv Yanardağı'nın yeniden harekete geçtiği, Vezüv'den fışkıran lavların ve küllerin şehri tamamen kapladığı, bunun sonucunda da şehirdeki birçok insanın öldüğü, tarihi bilgilerde ve arkeolojik çalışmalarda da ortaya konmaktadır.[442] "Vezüv Yanardağı, İtalya'nın, özellikle de Napoli kentinin sembolüdür. Yaklaşık, 2000 yıldan beri suskun olan Vezüv "İbret Dağı" şeklinde adlandırılır. Vezüv'ün bu şekilde tanımlanması boşuna değildir. Ünlü Sodom ve Gomore kentlerinin başına gelen felâketle, Pompei faciası birbirine çok benzemektedir.

Vezüv'ün batı yamacında Napoli, doğu yamacında ise Pompei kenti yer alır. Yaklaşık 2000 yıl önce yaşanan bir lav ve kül felâketi, bu kentin insanlarını ani bir biçimde yakalamıştı. Felâket öylesine ani olmuştu ki, her şey 2000 yıl öncesinde olduğu gibi kaldı. Sanki zaman dondurulmuştu.

Pompei'nin böyle bir felâketle yeryüzünden silinmesi boşuna değildi. Tarihi kayıtlar, şehrin yok olmadan önce tam bir sefahat ve sapkınlık merkezi olduğunu gösteriyor. Şehrin en belirgin özelliği, fuhşun çok artmış olmasıydı.

Ancak Vezüv'ün lavları bir anda tüm kenti haritadan sildi. Olayın en ilginç yanı ise, kentin günlük yaşantısı içinde, Vezüv'ün korkunç patlamasına rağmen, kimsenin kaçamamış ve adeta büyülenerek felâketin farkına bile varamamış olmalarıydı. Yemek yiyen bir aile, o andaki gibi aynen taşlaşmıştı. Sayısız taşlaşmış çift bulunmuştu. Daha da önemlisi, bu

440 Sâffât 37/137-138: "*Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz; sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?*"

441 Yalçın, *Kavimlerin Helâkı*, s. 49.

442 *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Pompei", Milliyet Gazetesi Promosyonu, İstanbul, 1986, XVIII, 9498.

çiftler arasında, aynı cinsten olanlar, küçük erkek ve kız çocuklar da vardı. Pompei kalıntılarından çıkarılan taşlaşmış insan cesetlerinin, bazılarının yüzleri hiç bozulmadan kalmıştı. Genel yüz ifadesi şaşkınlıktı. Hatta, bazı yüzlerde gülme ifadelerine bile rastlandı."[443]

Pompei'den günümüze intikal eden ibretlik sahneler

"Tüm bunlara rağmen, Pompei'nin eski yerinde bugün olaylar pek fazla değişmiş değil. Napoli'nin sefahat mahalleleri, Pompei'den hiç aşağı kalmıyor. Kapri Adası, eşcinsellerin ve çıplakların kamp yaptıkları bir üs durumunda. Kapri Adası turizm reklamlarında "Eşcinseller Cenneti" olarak tanımlanıyor. Sonuçta, yine bölge halkının aynı tür bir yaşamı seçtikleri görülüyor. Yalnızca Kapri'de ve İtalya'da değil, dünyanın hemen hemen her tarafında bu tür bir ahlâkî dejenerasyon yaşanmakta ve insanlar geçmiş kavimlerin başlarına gelen felâketlerden ders almamakta ısrar etmektedirler."[444]

Yaşadığımız dünyada bazı toplumlar, eşcinselliği, bir ayrıcalık, seçkinlik ve üst tabakanın yaşam biçimlerinden biriymiş gibi kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Homoseksüelliği, "ahlâkî bir seçkinlik derecesine çıka-

---

443 Yalçın, *Kavimlerin Helâkı*, s. 49.
444 Yalçın, *Kavimlerin Helâkı*, s. 51.

ranlar, eski çağlarda sadece Yunan filozofları, modern dünyada da yalnız Avrupalılar olmuştur. Avrupalılar adeta bu işin eksik kalan yönlerini aleni sûrette tamamlamak için ellerinden geleni yapıyorlar ve bu iğrenç fiile yasal statü vermeyi de başarmış bulunuyorlar."[445] Günümüzde bazı Avrupa ülkelerinde, devlet tarafından erkekle erkeğin nikahı kıyılmakta ve onlara evlilik cüzdanı verilerek bir aile oldukları resmen tescil edilmektedir. Heyhât ki heyhât! İnsanoğlu ne de nankör! Lût kavminin ya da Pompei halkının başına gelenlerden ders almamakta ne de inatçı! Gözler bakıyor ama görmekten aciz, kalpler kararmış, kulaklar sağırlaşmış… Ya Rabb! Sen bizi, neslimizi ve insanlığı bu çirkef eylemden uzak tut!

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmetini felakete götürecek en çirkin davranış şekillerinden birinin, Lût kavmi içinde yaygın olan homoseksüellik olduğuna şöyle açıklık getirmiştir:

إِنَّ أَخْوَفَ ماَ أَخَافُ عَلَي أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ "Ümmetim için en çok korktuğum şey, Lût kavminin işidir."[446]

Pompei'den arda kalan sahnelerden biri

---

445 Mevdudî, *Tefhim*, II, 60.
446 Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, III, 382.

Burada Amerikalı bilim adamları tarafından, halkı Müslüman bir bölgede yapılan bir araştırmaya[447] da temas etmek istiyoruz. Buna göre, ekonomik gücü sınırlı katmanlarda yaşayan ve evlenmek için gerekli yüksek başlık parasını bulamayan kimseler arasında, tepki olarak homoseksüelliğin ortaya çıkabildiği gözlemlenmiştir.[448] Bu durum, Müslümanlara, özellikle de halkın önde gelen büyüklerine yönelik bir emir niteliği taşıyan "*Aranızdaki bekarları evlendirin.*" (Nûr, 24/32) âyetinin önemini, bir kez daha ön plana çıkartmaktadır.

Diğer taraftan hadislerde, lûtîlerin (eşcinsellerin) öldürülmesi gerektiğine dair rivayetler yer almaktadır. Buna göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ "Lût kavminin yaptığını (erkeğin erkekle cinsel ilişkiye girmesi eylemini) yapanı görürseniz, bu işi yapanı (fail) da, bunu kendi üzerinde yaptıranı (meful) da öldürünüz!"[449] buyurmuştur. Bu bağlamda bazı alimler de, Lût kavminin yaptıkları sebebiyle Allah tarafından taşlanarak yok edilmesinden hareketle, homoseksüellerin taşlanarak öldürülmesi gerektiğini söylemişlerdir.[450]

7) Şuayb Kavmi (Medyen Halkı ve Eykeliler)

Peygamberlerin en hatibi (Hatîbu'l-Enbiyâ)[451] unvanına sahip Şuayb'ın (aleyhisselâm) ismi, Kur'ân'da altı sûrede on bir kez tekrar edilmiştir.[452] Şuayb ismi, Kur'ân'da isimleri yer alan peygamberler arasında, aslı Arapça olan dört Peygamber isminden biridir.[453] Hz. Şuayb'ın kör olduğu[454] iddiasının, Allah Tealâ'nın peygamberlerini kötü hallerden korumuş olması sebebiyle, kanaatimizce doğru olma ihtimali bulunmamaktadır.

---

447 Bu araştırma Aden'de yapılmıştır. bkz. Dynes, Wayne R.-Donaldson, Stephen, *Studies in Homosexualıty*, Garland Publishing, New York, 1992, s. 47.
448 Dynes-Donaldson, *Studies in Homosexualıty*, s. 47-48. Bu iki yazar, Hemoseksüellikle ilgili tam 13 kitaptan oluşan bir seri hazırlamıştır.
449 Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, I, 300.
450 Sa'lebî, *Kısas*, s. 93.
451 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Neccâr, *Kasas*, s. 189.
452 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Şuayb" md.
453 İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, s. 345-346.
454 Sa'lebî, *Kısas*, s. 145.

Şuayb (aleyhisselâm), iki ayrı topluma gönderilen bir peygamberdir.[455] Bu toplumların birincisi Medyen, ikincisi de Ashâb-ı Eyke (Eykeliler)'dir. Bir kısım alime göre, bu ikisi tek toplumdur.[456] Ancak bunların ayrı toplumlar olduğunu gösteren başka deliller vardır. İbn Kesîr ve Suyûtî gibi alimlerin naklettiğine göre, "Allah Tealâ, Şuayb (aleyhisselâm) dışında hiçbir peygamberi iki defa göndermemiştir. Birinde onu Medyen'e göndermiş, fakat Allah onları sayha ile helâk etmiştir. Diğerinde ise Allah onu Ashâb-ı Eyke'ye göndermiş, gölge gününde Allah onları bir azapla helâk etmiştir."[457] İbn Asâkîr'in Tarîh'inde de, bunların iki ayrı toplum olduğuyla ilgili nakiller vardır.[458] Şuayb'ın (aleyhisselâm) üç ayrı topluma peygamber olarak gönderildiği ve bu üçüncü toplumun Ashâb-ı Ress olduğu da rivayetler arasında yer almaktadır.[459]

Medyen, Akabe şehrinin güneyinde ve bugünkü Suudi Arabistan sınırları içinde kalan bir şehirdir.[460] Ancak Medyen toprakları, geniş bir alanı içine almaktadır. Bu topraklar Hicaz'ın kuzeybatısından, oradan Kızıldeniz'in doğu sahiline, güney Filistin'e, Akabe Körfezi'ne ve Sina Yarımadası'nın bir bölümüne kadar uzanan bölgelerde yer alır. Medâyin'de yaşayanların merkezleri, Kızıldeniz sahilini takip eden Yemen-Mekke ve oradan Suriye ticaret yolu güzergahı ile Irak'tan Mısır'a giden yolun kesiştikleri mevkilerde yer alır. Bu sebepten dolayı Medyenliler, Araplar arasında çok iyi bilinen bir kavimdir. Helâk olmalarından sonra bile Suriye ve Mısır'a giden ticaret kervanlarının yolları onların arkeolojik kalıntıları arasından geçtiği için Araplar tarafından her zaman hatırlanmışlardır.[461]

Medyen, aynı zamanda Hz. İbrâhîm'in oğlunun da adıdır. Lut'un (aleyhisselâm) kızıyla evlenmiş ve çocukları olmuştur. Allah Tealâ da onun nesline bereket vermiş, bu sayede sayıları çoğalmıştır.[462] Bu bilgiye göre,

---

455 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146.
456 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1067.
457 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 346; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1067; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 292.
458 Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1067; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 292.
459 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 346; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1067; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 293.
460 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 548.
461 Mevdudî, *Tefhim*, II, 63-64.
462 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 128.

Medyen kabilesi onun bu torunlarından türemiştir. Bu bölgeye de Medyen denilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te ise Medyen, "Midyen" şeklinde yer alır. Şuayb (aleyhisselâm) ise, yedi kızı olan ve "Allah'a inanan" anlamında "Reuele" ya da "Jethro" isminde bir kahin olarak takdim edilir.[463] Tevrat'ın muharref kısımlarından birini oluşturan bu bilginin, İslâmi açıdan kabul edilemezliği açıkça ortadadır.

Allah, "*Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı*" gönderdi.[464] Onlara: "*Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, ahiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın, dedi.*" (Ankebût, 29/36) Bu ifadeler, Şuayb'ın (aleyhisselâm) gönderildiği Medyen halkının bazı özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Buna göre onlar Allah'a kulluk etmemekte, buna mukabil başka ilahlar edinmiş durumdadırlar. Bir defasında Hz. Şuayb'ı, atalarının tapmakta oldukları şeyler konusunda uyarmış olmaları,[465] onların putperest bir toplum olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca onlar ahirete, öldükten sonra yeniden diriltilip bu dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerine inanmamakta, bu sebeple de yaptıkları her tür zulüm ve haksızlığın yanlarına kâr kalacağını düşünmekteydiler. Ahireti inkâr eden bireylerin oluşturduğu toplumlarda zulüm ve haksızlığın korkunç boyutlara ulaştığı bir gerçektir. Çünkü yaptıklarından hesaba çekilmeyeceğini düşünen kimseyi, imkan bulduğunda zulüm yapmaktan, başkalarının haklarını gasp etmekten ne alıkoyabilir? Hukuk kuralları buna belki bir nebze engel olabilir, ama vicdanlara hiç tesir edebilir mi? İşte ahireti inkâr eden tüm toplumlar gibi, Medyenliler de fırsat bulduğunda her tür haksızlığı yapan, etrafa zarar veren, kendi menfaati dışında bir şey düşünmeyen, ıslah etme yerine ifsâd edip bozgunculuk yapan bir kavimdi.

Ayrıca onlar çok önemli bir stratejik merkezde yaşıyor olmaları nedeniyle, kendilerine Allah'ın bahşettiği maddi zenginliği, güçlü bir ekonomik hayatı, insanlığın faydasına kullanma yerine, haksızlıklar, çarpmalar, çırp-

---

[463] *Eski Ahit (Tevrat)*, Çıkış, 2/15-16; Esed, *Meal*, s. 289.

[464] Bkz. A'râf, 7/85; Hûd, 11/84; Ankebût, 29/36.

[465] "*Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi, sana namazın mı emrediyor?*" (Hûd, 11/87)

malar vasıtasıyla çekilmez bir hale dönüştürmüşlerdi. Yaşadıkları bölgeden geçmek zorunda olan yabancılardan zorla haraç almaktan[466] tutun da, toplumun ve insanlığın huzurunu bozacak, akla gelebilecek her tür bozgunculuğu yapmaktan geri kalmıyorlardı. Şuayb (aleyhisselâm) onlara şöyle nasihat ediyordu:

قَدْجاَئَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزاَنَ وَلاَتَبْخَسُواالنّاَسَ أَشْياَئَهُمْ وَلاَتُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ بَعْدَ اِصْلاَحِهاَ "*Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.*" (A'râf, 7/85)

Hz. Şuayb, ticaretle uğraşan Medyenlilere, özellikle ticarette dürüst olmaları, ölçü ve tartıyı eksik yapmamaları konusunda birçok ikazda bulundu.[467] Yapmakta oldukları soygunculuktan, vurgunculuktan vazgeçmelerini, namuslu birer tüccar olmalarını isteyip durdu. Haksızlık ve ihanetle elde edilen kazancın kendilerine ve nesillerine bir fayda getirmeyeceğini söyledi. Normal yollarla elde ettikleri kazanca razı olmalarını, gasp, vurgun, talan, yalan dolanla elde edilecek kârın zarardan başka bir şey getirmeyeceğini hatırlattı ve onlara şöyle nasihat etti: "*Eğer mümin iseniz Allah'ın (helalinden) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim.*" (A'râf, 7/86)

Şuayb kavmi çoğunlukla ticaretle uğraşan bir topluluktu. Özellikle ileri gelenlerinin kendi aralarında yaptıkları toplantılar ve aldıkları kararlardan anlaşıldığına göre,[468] Şuayb'ın (aleyhisselâm) tavsiye ettiği ticarette dürüst davranma ilkesine uymaları durumunda yeterince kâr elde edemeyecekleri kanaatindeydiler. Bu sebeple "Medâin'in ileri gelenleri ve şefleri şöyle söyleyerek halkı bu hususta kandırmak istediler: 'Dürüstlük, doğruluk, ahlâk ve iyilik gibi hususları temel ilkeler kabul eder ve uygularsak, biz o zaman tümüyle mahvoluruz. Biz ticaret ve alışverişimizde doğruluk ve dürüstlüğe uyar ve mesleğimizi bunlara göre sürdürürsek, ticaretimiz kesinlikle büyümez, serpilmez. Bunun yanında, en önemli

[466] İbn Kesîr, *Kasas*, s. 158.

[467] Ölçü ve tartıyı tam yapmaları konusunda bkz. Hûd, 11/84-85.

[468] Ayrıca bkz. A'râf, 7/90. "*Kavminden ileri gelen kafirler dediler ki: Eğer Şuayb'a uyarsanız siz mutlaka ziyana uğrarsınız.*"

kervanların güzergahlarının kesiştiği bölgede yer alan şu coğrafi konumumuzdan yararlanamaz, bu yörenin uslu vatandaşları olur ve kervanların geçip gitmelerine bir şeyler yapmadan seyirci kalırsak işte o zaman bu stratejik durumun sağlamakta olduğu bütün siyasi ve ticari avantajlarımız bitti demektir. Bu da komşu ülkelere karşı olan hakimiyetimiz ve etkinliğimizin de sonu demektir.' İşte bu 'mahvolma' korkusu sadece Hz. Şuayb'ın kavmine özgü bir olay değildir. Sefih toplumlar, hak, doğruluk ve dürüstlük hakkında her zaman aynı tedirginliği duymuşlardır. Yalan, üçkağıtçılık ve ahlâksızlığa başvurmaksızın ticaret, siyaset ve diğer dünyevi işlerin yürütülmesinin imkansız olduğu düşüncesi, tarih boyunca bütün iflas etmiş toplumların görüşü olagelmiştir. Bundan dolayı da Hak Davete karşı her zaman yapılan en büyük itiraz, 'hep eğer bilinen o dalavereli yollar bırakılır ve doğru yola uyulursa ilerleme sağlanamayacağı ve toplumun yıkılacağı' konusundadır."[469]

Peygamberin uyarıları hoşlarına gitmeyen Medyenliler, Hz. Şuayb'ı, kedilerine nasihat etmeyi artık bırakması için önce yumuşak bir şekilde ikaz ettiler. Sonra bu ikaz, ölümle tehdit noktasına kadar vardı.

Hz. Lut'un, tıpkı Sedûmluların doymak bilmeyen şehvet duygularını dizginlemek istemesi gibi, Hz. Şuayb da Medyenlilerin doyumsuz bir noktaya ulaşmış mal ve mülk sevgilerini, para ve servet biriktirme arzularını helâl yoldan elde edilen kazançla sınırlı tutabilmek için büyük çabalar sarf etti. Ancak Medyenliler belki de tarihin gördüğü en kapitalist toplum olduğu için, peygamberin bu yöndeki çabalarına çok şiddetli bir şekilde karşı çıktılar. Ölçüleriyle, tartılarıyla, silik, kesik, vezni bozuk paralarıyla insanları aldatan[470] bu sahtekarlar, önce peygamberin diniyle ve namazıyla dalga geçtiler. O, çokça namaz kılan biriydi.[471] Kıldığı namazı dillerine doladılar:

"*Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi, sana namazın mı emrediyor?*" (Hûd, 11/87)

---

469 Mevdudî, *Tefhim*, II, 68.
470 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IX, 153.
471 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1067.

Onlar biliyorlardı ki, namaz, dinin en önemli ibadetidir ve bu ibadet, dinin diğer prensiplerini de içine alan en önemli unsurudur.[472] Namazla alay, O'nun diniyle alaydır. Bu yüzden her dönemdeki kafirler, önce inananların namazlarına engel olmuşlardır ve olmaya devam etmektedirler. Dünyanın her yerindeki İslâm düşmanları, namazgahlara ve mescitlere bu yüzden saldırmakta; topla, tüfekle… yıkarak yok etmek istemektedirler.[473]

Ayrıca Medyenliler Hz. Şuayb'a yönelik bu sözleriyle, asırlar öncesinde dinin ticarî hayata müdahale etmemesi gerektiğini söylemek istemişlerdir. Onlar, şayet din, hayatın ticaret ve iktisat gibi faal alanlarına müdahale ederse bu alanları, bozacağı kanaatindeydiler. Şu hale bakın ki, asırlar sonra modern dünyanın bazı cahilleri, asırlar öncesinin cahiliyye insanları gibi aynı şeyleri düşünmeye ve onları müdafâ etmeye devam ediyor.[474]

Onlar, kurulu düzenlerinin önüne takoz koymakla suçladıkları Şuayb'ı (aleyhisselâm), açıktan açığa tehdit etmekte de bir sakınca görmediler:

"*Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz.*" (A'râf, 7/88), "*Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürüz.*" (Hûd, 11/91)

Kur'ân'da helâk edildiği anlatılan tüm toplumların peygamberlerine ve dönemin Müslümanlarına yaptıkları gibi, Medyenliler de peygamberleri olan Hz. Şuayb'ı ve O'na inananları tehdit ettiler. Müslümanları tehdit ederek davalarından vaz geçirmeye çalışma gayreti, Kur'ân'da, tüm kafirlerin uyguladığı ortak metotlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Davalarından vazgeçmeleri için, tehdit, şantaj, sindirme hareketleri, alay ve hakaret gibi saldırılar, önceden olduğu gibi bundan sonra da kafirlerin Müslümanlara karşı en sık başvuracağı bir metot olarak kalmaya devam

---

472 Namaz dinin direğidir veya namaz İslâm'ın temelidir, şeklindeki hadisler için bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, III, 348; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, III, 39; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 248; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 128.

473 Müslüman Bosna topraklarına giren Sırp ve Hırvat askerlerinin önce camileri topa tutup yerle bir etmesi, yakın tarihimizde şahit olduğumuz bu İslâm düşmanlığının en açık göstergelerinden biri olarak Müslümanların hafızasında kalmaya devam edecektir.

474 Kutub, *fî Zilâl*, IV, 1917-1918.

edecektir. Bu durumda her devirdeki müminin yapması gereken, Hz. Şuayb gibi davranmaktır. Hz. Şuayb'ın bu inkârcılara cevabı şöyle olmuştur:

"*Allah bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer tekrar ona dönersek, Allah'ın üzerine yalan atmış oluruz. Rabbimiz Allah dilemedikten sonra o (sizin dediğiniz di)ne dönmemiz, bizim için olur şey değildir. Rabbimiz bilgice her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a dayanmışız.*" (A'râf, 7/89)

Bütün çabalar, gayretler boşunadır. Ama peygamber yine de tebliğ görevini, Allah'ın kendisine emrettiği süreye kadar devam ettirmek zorundadır. Şuayb (aleyhisselâm) da öyle yapmıştır. Onlardan tebliğinin karşılığında hiçbir maddi istekte bulunmamış, sadece Allah'a yönelmelerini, başkalarına yaptıkları haksızlıklardan vaz geçmelerini istemiştir. Şuayb'ın (aleyhisselâm) bu istekleri kavmini kızdırmış, aralarında amansız bir mücadele başlamıştır. Medyenlilerin, işlerini güçlerini bırakıp Şuayb'ın (aleyhisselâm) yanına gitmek isteyen insanların yollarını keserek, onun deli olduğunu söylediklerini, böylece bu insanları ona iman etmekten vazgeçirmek için büyük gayret sarf ettiklerini görmekteyiz. Bununla da yetinmeyip bu kimseleri, iman etmeleri durumunda önceden tehdit etmeyi de ihmal etmemişlerdir.[475]

Başkalarının haklarına yönelik gaspları, vurguncuklukları, haksızlıkları fazlalaşınca; yeryüzünde yaptıkları bozgunculuk had safhaya varınca; putperestlikte işi daha da ileri götürünce; peygamberle ve Müslümanlarla olan mücadelelerini dayanılmaz bir seviyeye vardırınca… bu kavmin helâk edilmesi hak oldu.[476] Şuayb (aleyhisselâm) önce onlara şunları söyledi: "*Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, ben de yapacağım. Kendisini rezil edecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz. Bekleyin. Ben de sizinle beraber beklemekteyim.*" (Hûd, 11/93) Daha sonra da helâk edilmeleri için açıktan açığa beddua etti ve "*Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hüküm ver.*" (A'râf, 7/89) dedi. Yani, "Durumumuzu ortaya çıkar, böylece de bizimle kavmimiz arasındaki şey apaçık ortaya çıksın."[477] Böylece o, kavminin batıl yolda olduğunu gösteren bir azabın üzerilerine gönderilmesini istemişti.[478]

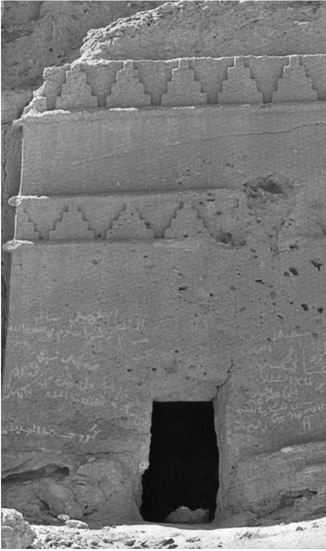
---

[475] Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Neccâr, *Kasas*, s. 190.
[476] Bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 146.
[477] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 147.
[478] Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 130; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 147.

"*(Azap) emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü (sayha) yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç barınmamışlardı.*" (Hûd, 11/94-95)[479]

"*Derken kendilerini bir sarsıntı (recfe) yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar.*" (Ankebût, 29/37)

Âyetlerde Medyenlilerin sayha ve recfe ile yani, korkunç bir ses ve bunu takip eden şiddetli bir sarsıntıyla helâk edildikleri bildirilmektedir. Bu sarsıntı da deprem şeklinde gerçekleşmiştir.[480]

Hz. Şuayb (aleyhisselâm) Kavmi Medyenlilerin kalıntılarından

An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.

Hz. Şuayb'ın, Medyen halkının helâkından sonra gönderildiği toplum, Ashâb-ı Eyke'dir.[481] Eyke'nin, Şağb'dan Bedâ'ya kadarki Medyen topraklarına, ya da sahilden Medyen'e kadar olan kısma verilen isim olduğu hakkında İbn Abbas'tan nakil bulunmaktadır. Eykelilerin, Tebuklular veya Medyenliler oldukları da söylenmiştir.[482] Eyke, ağaçlık, sık ormanlık

479 Benzer âyetler için bkz. A'râf, 7/92, 95.
480 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Neccâr, *Kasas*, s. 191.
481 Neccâr, *Kasas*, s. 191.
482 Bekrî, *Câhiliyye Arapları*, s. 123.

anlamına gelen bir kelimedir.[483] Bu kavmin yaşadığı bölge ormanlık olduğu için onlara Eyke halkı denilmiştir.[484] Onların "Eyke" adında bir ağaca taptıkları da söylenmektedir.[485]

"*Eyke halkı da peygamberlerini yalanladı. Şuayb onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum.*" (Şuarâ, 26/176-180)

Peygamberin davetini kabul etmeyen "*Eyke halkı da gerçekten zalim idi.*" (Hicr, 15/78) Şuayb (aleyhisselâm), ticaretle meşgul olan bu topluma da, Medyenlilere yaptığı gibi ticaret ahlâkına uymaları, ölçü ve tartıda dürüst davranmaları, bozgunculuk yaparak düzeni bozmamaları uyarısında bulundu: "*Ölçüyü tastamam yapın, (insanların hakkını) eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.*" (Şuarâ, 26/1181-183)

Allah'ın elçisinin bu istekleri hoşlarına gitmeyince önce onu yalancılıkla itham ettiler.[486] Kendileri gibi bir insana peygamberlik verilmesine tahammül edemediler. Ahmak bir tavırla, peygamber olduğunu ispat etmesi için üzerlerine gökten parçalar halinde[487] azap yağdırmasını istediler.[488] Bu isteklerine olumlu cevap verildi. Azap geldiğinde Hz. Şuayb'ın hak peygamber olduğunu anladılar ama çoktan iş işten geçmişti.

"*Şuayb: Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir, dedi. Velhasıl onu yalancı saydılar da, kendilerini o **gölge gününün azabı** yakalayıverdi.*" (Şu'arâ, 26/188-189)

Helâkları "Gölge Günü" diye meşhur olan bir günde gerçekleşti. Yedi gün boyunca içtikleri suları bile kaynatan şiddetli bir sıcağa maruz kaldılar. Sonra gökyüzünde bir bulut belirdi. Gölgelenmek için hepsi bu bulutun altında toplandı. Sonra güneş öyle bir alevlendi ki, üzerlerine ateş parçaları yağdırmaya başladı. Hepsi bu ateşlerle yanıp kül oldular.[489]

---

483 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 101; Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 37.
484 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 217.
485 İbn Kesîr, *Kasas*, s. 157.
486 Bkz. Şu'arâ, 26/186.
487 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 333.
488 Bkz. Şu'arâ, 26/187.
489 Neccâr, *Kasas*, s. 191.

"*Gerçekten o, muazzam bir günün azabı idi.*" (Şu'arâ, 26/189) âyetinin de işaret ettiği gibi çok büyük bir azapla karşılaşmışlardı. Bir rivayete göre ayrıca şiddetli bir depremle de sarsılmışlardı.[490] Külleri bile yerin dibine batırılmıştı. Yurtları, sanki onlar orada hiç yaşamamış gibi bir hale dönüştürüldü.[491] "*Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.*" (Şu'arâ, 26/190)

Hz. Şuayb'ın, Hz. Musa ile karşılaştığı ve kızlarından birini Hz. Musa ile evlendirdiği Kur'ân'da yer alan bilgiler arasındadır. Şuayb (aleyhisselâm), sadece kız evladıyla rızıklandırılmış bir peygamberdi.[492] Hz. Musa, Mısır'dan kaçıp Medyen'e geldiğinde, bir pınar başında dinlenirken haksızlığa uğratılan kızlarına yardım etmiş, bu vesileyle babaları Şuayb (aleyhisselâm) da, onu evine davet etmişti. Bu şekilde başlayan ilişki, sekiz yıl boyunca Hz. Şuayb'ın terbiyesinde kalmasını sağlamış, sonunda da kızlarından biriyle evlenmişti.[493]

8) Hz. Musa, Firavun ve Yandaşları, İsrailoğulları

Burada konuyu öncelikle Hz. Musa'nın daveti karşısında azdıkça azan, dünyada büyük bir zorba medeniyeti inşa edip insanların kimini köleleştirip kimini de öldüren ilahlık iddiasındaki Firavun ve yandaşlarının helâkı çerçevesinde ele alacağız. Daha sonra da Hz. Musa'ya bir inanıp bir inkâr eden, imanda istikrarsız davranan İsrailoğulları'na verilen bazı "nimetlerin yok edilmesi"[494] ve birbirlerini öldürmeleri[495] gibi diğer cezalardan bahsedeceğiz.

a) Hz. Musa, Firavun ve Yandaşları (Önde Gelen Çevresi ve Adamları)

Ulü'l-'azm beş peygamberden biri[496] olan Hz. Musa, Allah'ın

490 Sa'lebî, *Kısas*, s. 146.
491 Bkz. A'râf, 7/92; Hûd, 11/95.
492 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 232.
493 Bkz. Kasas, 28/22-28.
494 Buladı, *Nankörlük Kavramı*, s. 407.
495 Rivayete göre Allah, "*Nefislerinizi öldürün.*" (Bakara, 2/54) diyerek onları cezalandırdığı için aralarında çıkan savaş yüzünden veya içlerindeki buzağıya tapanlardan yetmiş bin kişi öldürülmüştür. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 140)
496 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 9. Bu peygamberler; Nuh (a.s.), İbrâhîm (a.s.), Musa (a.s.), İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed'dir. (bkz. Ahzâb 33/7; Şûrâ 42/13).

bir takdiri olarak kavmi İsarailoğullarının kökünü kesmeye kararlı olan Firavun'un sarayında, büyük bir özen ve ihtimam gösterilerek krallar gibi yetiştirilmiştir.[497] Bu vesileyle, daha sonra hayatını çekilmez bir hale getireceği Firavun'a, bu şekilde ömür boyu içini kemiren büyük bir pişmanlık duygusu yaşattırılmıştır. Hz. Musa'nın, bir süre sonra kendisini yok edeceği kimsenin elinde özenle büyütülmesi, Allah'ın dilediğini mutlaka gerçekleştiren[498] bir yaratıcı olduğunun da açık delillerindendir.[499]

İster siyasi ve ekonomik nedenlerle olsun, isterse Firavun'un gördüğü söylenen bir rüya nedeniyle olsun, Hz. Musa'nın doğduğu dönemde Firavun, İsrailoğulları'na karşı büyük bir nüfus planlaması uygulamasını en katı şekliyle yürürlüğe koymuş bulunmaktaydı. Bu, kimisini öldürme kimisini de kısırlaştırma şeklinde uygulanıyordu. Öldürülmeyip sağ bırakılanlar en ağır işlerde istihdam ediliyor, çalışamayacak durumda olanlara ezici vergiler getiriliyordu. Firavun, İsrailoğulları'nın bir kısmını köleleştirirken, köleleştirmediklerini de gruplara ayırarak aralarında tefrika tohumları ekiyordu.[500]

"*Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.*" (Kasas, 28/4)

Geniş tarım alanlarına sahip Mısır'da tarlalarda çalışan işçiler, mabed, saray ve piramit inşasında çalışan kimseler hep İsrailoğullarıydı. Firavun'un İsariloğullarına yönelik olarak uygulamaya koyduğu bu nüfus planlaması, devlet ricalini kısa sürede endişeye sevk etti. Firavun'a, bu işin böyle sürmesi halinde, bir süre sonra tarlalarda çalışacak ve inşaat işlerini yapacak hiç kimsenin kalmayacağını söylediler. Bunun üzerine doğan erkek çocukların bir yıl kesilmesine, bir yıl sağ bırakılmasına karar verildi. Harun (aleyhisselâm), öldürme işleminin yapılmadığı senede doğduğu için rahatça ailesinin yanında büyümüştü. Hz. Musa ise, çocukların boğazlan-

---

497 Neccâr, *Kasas*, s. 203.

498 Allah, "*Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.*" (Burûc, 85/16)

499 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 164.

500 Sa'lebî, *Kısas*, s. 148; bkz. Sıddıkî, *Kur'ân'da Tarih*, s. 111; İsrailoğulları'na uygulanan nüfus politikası uygulamalarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Sayı, Ali, *Firavun, Hâmân ve Kârun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 31-34.

dığı yıl doğmuştu.[501] Bu sebeple bütün aile, özellikle de annesi büyük bir endişe içine düştü. Allah'ın imdadı yetişti. Allah Musa'nın annesine vahyetti (ilham verdi). "*Musa'nın annesine, 'O (çocuğu)nu emzir, başına bir şey gelmesinden korkuyorsan (bir sandık içinde) onu suya bırak, korkma, üzülme biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu elçilerden yapacağız' diye vahyettik.*" Annesi, Allah'ın kendisine ilham ettiği gibi bir sanduka içinde onu suya bıraktı. "*Annesi Musa'nın ablasına: 'Onun izini takip et' dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.*" (Kasas, 28/11) "*Nihayet onu Firavun ailesi aldı ki, kendilerine bir düşman ve başlarına belâ olsun.*" (Kasas, 28/8) Allah daha sonra süt annesi olarak bebekle anneyi Firavun'un sarayında buluşturdu. Böylece her ikisi de sarayın nimetlerinden faydalanma imkanına kavuşturulmuş oldular: "*Böylece biz onu, annesine geri verdik, ki gözü aydın olsun, üzülmesin ve vaadinin gerçek olduğunu bilsin.*" (Kasas, 28/13)

Hz. Musa büyüdü ve Allah tarafından Firavun'a tebliğde bulunmak üzere peygamber olarak seçildi. Önce tek başına, daha sonra da tebliğde yardımcısı Harun (aleyhisselâm)[502] ile birlikte Firavun'a gidip onu Allah'ın dinine davet etmekle sorumlu tutuldu: "*Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı.*" (Tâhâ, 20/24)[503] "*(İkiniz) Firavun'a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı.*" (Tâhâ, 20/43) Bu âyetlerden, Harun (aleyhisselâm) henüz peygamber olarak gönderilmediği dönemde Hz. Musa'nın tek başına Firavun'a gidip tebliğde bulunduğu, kardeşinin peygamber olarak gönderilmesiyle de birlikte Firavun'a gittikleri anlaşılmaktadır.

Musa[504] ismi, Süryanice kökenli bir isimdir. Hz. Musa'nın nesebi hakkında kaynaklarda hiçbir ihtilaflı bilgi yer almamaktadır. Buna göre O'nun Yakup (aleyhisselâm) ve İbrâhîm'e (aleyhisselâm) uzanan nesebi şöyledir: Musa b. 'İmrân b. Yeshûr b. Kâhes (قاهس) b. Lâvey (لاوي) b. Yakup b. İshak b. İbrâhîm.[505] Yüz yirmi yıl yaşadığı rivayet edilmektedir. Hz. Musa'nın

501 Sa'lebî, *Kısas*, s. 148; Sayı, *Hz. Musa*, 34-35.
502 Bkz. Tâhâ, 20/30; Furkân, 25/35.
503 Bkz. Nâziât, 79/17.
504 Hz. Musa'nın Kur'ân'da yer alan on güzel özelliğiyle ilgili olarak bkz. İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân*, s. 483-484.
505 Sa'lebî, *Kısas*, s. 147; İbn Kesîr, *Kasas*, s. 217; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1068; Mehrân, *Dirâsât*

kardeşi Harun (aleyhisselâm), kendisinden daha uzun ve bir yaş da büyük idi. Gerçekten çok güzel bir hatip olan Harun'un (aleyhisselâm), Hz. Musa'nın anne veya babadan üvey kardeşi olduğu da söylenmektedir.[506]

"Güneş tanrısının oğlu"[507] anlamına gelen Firavun, Mısır hükümdarlarına verilen ortak bir isimdir.[508] "Eski Mısır'lılar güneşe "Ra" adını vermiş ve ona "Yüce Tanrı" diye tapmışlar, daha sonra da Firavun ismini vermişlerdir. Eski Mısır'lıların inancına göre her kral, iktidarını tanrı "Ra" ile olan ilişkisine dayandırır ve kendisinin Ra'nın canlı bir örneği ve yeryüzündeki temsilcisi olduğunu iddia ederdi. Bundan dolayı, iktidara geçen her krallık hanedanı, kendilerinin güneş soyundan gelen kimseler olduğunu ileri sürdüler ve bütün krallar, kendilerinin "Yüce Rabb" olduklarını halka kabul ettirmek için "Firavun" unvanını aldılar."[509]

Hz. Musa döneminde Firavunlar hanedanından Mısır'da hüküm süren kral konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Onun, I. Ahmes,[510] III. Tehûtmus (تحوتمس) (M.Ö. 1490/1434),[511] Tût Anh Âmûn[512] veya II. Ramses (M.Ö. 1290/1224 ?-1292/1225 ?-1330/1260 ?)[513] olduğu söylenmektedir. Muhammed Hamidullah'ın tespitlerine göre II. Ramses, I. Siti'nin oğlu ve onun yerine geçen bir hükümdardı. M.Ö. 1330'dan 1260 yılına kadar tam yetmiş yıl Mısır'ı idare etmiştir. İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışı (:Exode) ise M.Ö. 1260 yılında gerçekleşmiştir.[514] Boğularak ölen Mısır hükümdarının II. Ramses değil de, onun oğlu Mineptah olduğu yönündeki iddialar, Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olup, doğru değildir.[515]

Târîhiyye, II, 163.

506 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1068.

507 Mevdudî, *Tefhim*, II, 76.

508 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1088; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 546.

509 Mevdudî, *Tefhim*, II, 76.

510 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, II, 264.

511 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, II, 274.

512 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, II, 286.

513 Mevdudî, *Tefhim*, II, 76; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, II, 158, 302; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 547.

514 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 547.

515 Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 547-551. Bazı bilim adamları, boğularak helâk edilen Firavun'un Mineptah olup olmadığı konusunda bir kanaate varmak amacıyla 1975 yılında onun Kahire Müzesi'ndeki mumyası üzerinde ve iç organlarında tıbbı incelemeler yapmışlar-

Hz. Musa döneminde yaşayan Firavun'un gerçek adı "Velîd b. Mus'ab" olup, çok uzun bir ömür yaşamıştı.[516] Künyesi ise Ebu'l-Abbas veya Ebu'l-Velîd ya da Ebû Merre'dir. Firavun'un Fars asıllı olduğu da söylenmiştir.[517] Çok uzun bir ömür yaşadığı, güçlü, kuvvetli ve çok sağlıklı bir kimse olduğu söylenir. Hz. Musa'dan önceki hayatında korku, açlık veya humma hastalığı gibi sıkıntılardan biriyle karşılaşsaydı, ilahlık iddiasında bulunmazdı, denilmektedir[518]

Allah, Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun'u Firavun'a gönderirken ona karşı yumuşak davranmalarını emretmiştir. "*(Sen ve kardeşin) O (Firavun)a yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.*" (Tâhâ, 20/43-44)

Bu âyeti, yaptığı nefis yorumuyla günümüz Müslümanlarıyla irtibatlandıran Mehmed Akif, şu güzel tespitlerde bulunmuştur: "Âyette, iki azîm nükte görürüz. Allah elbette Firavun'un tuğyandan vaz geçmeyeceğini, aklını asla başına almayacağını bilirdi. Böyle iken peygamberlerine 'Belki…' diye bir ümit veriyor. Siz vazifenizi azm ile kuvvet-i kalb ile, imtihan ile îfâya bakınız. Evet, Resûlün vazifesi yalnız tebliğdir. Siz bu tebliğin mübeyyen olması için çalışınız. Karşınızdaki yola gelecek yahud gelmeyecek, onu düşünmeyiniz. Bunu düşünürseniz ye's içinde kalırsınız ki o zaman vazife-i risâleti hakkıyle edâ edemezsiniz, diyor. Demek ki hakkı, hakikâtı müdafâ edenler, bütün dünya Firavun kesilse, hiç fütûr getirmeyecekler.

İkinci nükte, Firavun küfrün, inadın, dalâlin canlı bir timsali idi. Musa (aleyhisselâm) ile Harun (aleyhisselâm) ise birer peygamber idi. Ulûhiyyet davasına kalkışan Firavun'u yola getirmek için Cenab-ı Hak bu iki vücûd-ı mübareki bin hüccet-i kahıra ile gönderebilirdi. Öyle iken 'sert davranma-

dır. (Geniş bilgi için bkz. Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes*, s. 351-354) .

[516] Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1088; Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Târîh-i Mısr-ı Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, İlâve, no. 190, vr. 56b. (İlim dünyasında Celâlzâde Sâlih Çelebi ismiyle bilinmesine rağmen, gerçek adı, bu eserin sonunda belirtildiğine göre Sâlih b. Celâl'dir. Arapçadaki "İbn" kelimesinin Osmanlıca'ya "Zâde" şeklinde geçmesinden dolayı, bu şekilde bir isim almıştır. Kânûnî Sultan Süleyman devri alimlerinden olan müellif ve eseriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. *DİA*, VII, 262-264). Firavun'un uzun ömürlü olmasıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 148.

[517] Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1088.

[518] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 144.

yınız, yumuşak söyleyiniz, rıfk ile muâmelede bulununuz' emrini veriyor. Maksad-ı ilâhi şüphesiz bize yol göstermektedir. Evet biz müdafâ edeceğimiz fikre karşı ufacık bir itiraz serd olunsa, yumuşak söylemek şöyle dursun, en sert, en acı hücumlarla bile kanaat etmeyiz de ağız dolusu söğeriz. Bazen en temiz bir hakikati en murdar şütûm ile kabul ettirmek isteriz. En pâk, en meşru bir maksada böyle en mülevves, en rezil bir vasıta ile varmaya yelteniriz. Söğüşler, döğüşler ancak sefil maksad takip eden erâzile yakışır birer silah olabilir. İşte bizi öldüren, za'fa, tefrikaya düşüren iki derd-i ictimâî: Azimsizlik, terbiyesizlik."[519]

Firavun gibi bir azgına tebliğle görevlendirilmek hayli güç bir işti. Yanına vardıklarında bu zor görevin sorumluluğu her iki peygamberi de heyecanlandırmıştı. Hz. Musa, Allah'a niyazda bulundu, kendilerine yardımcı olmasını diledi ve şerrinden ilahî rahmetine sığındı. Duanın tesiri hemen görüldü. Her ikisinin kalbinde büyük bir güven ve emniyet hissi meydana geldi.[520] Ve böylece rahat bir şekilde Allah'ın emirlerini, uygun bir lisan ve ifadeyle Firavun'a anlattılar. Kullandıkları üslûp yumuşak olmasına rağmen son derece ciddi ve netti.[521] Firavun'un aklına hitap etmeye özen gösterdiler. Sahip olduğu nimetlerin, yeri göğü yaratanın, yağmuru yağdıranın, her tür bitki ve meyveyi bitirenin Allah Tealâ olduğunu hatırlattılar.[522] Ziraatçılığın yaygın olduğu bu yörede, peygamberlerin ziraat alanları için suyun ve yağmurun öneminden, ayrıca bitki ve meyvelerden bahsetmesi, peygamberlerin en can alıcı noktalara temas ederek Firavun ve yandaşlarını ikna etmek için çok etkili metotlar kullandıklarını göstermektedir. Çünkü her peygamber kavmine, meşgul oldukları ve hayatlarında iç içe oldukları konulardan misaller getirmiştir. Hz. Musa ve Harun da öyle yapmıştır. Bu metot müminlere, muhatabı en fazla etkileme sanatının; onun işi, mesleği, mahareti, ilgi duyduğu alanlar ve önem verdiği konular hakkında misaller vermekten ve onlarla ilişkili bahisler açmaktan geçtiğini öğretmektedir.

---

519 Ersoy, Mehmed Akif, "Tâhâ Sûresinden", *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyatı*, IX, 52. (*Sebîlü'r-Reşâd*, 19 Nisan 1328-15 Cemâziye'l-evvel 1330, c. 8-1, sy. 191-9, s. 153-154'ten nakil)

520 Bkz. Tâhâ, 20/26-28; Sa'lebî, *Kısas*, s. 162.

521 Neccâr, *Kasas*, s. 226.

522 "*O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.*" (Tâhâ, 20/53); Neccâr, *Kasas*, s. 229.

Her iki peygamber sözü dolandırmadan, kendilerinin Allah'ın elçileri olduklarını söylediler[523] ve dayanılmaz bir hale dönüşmüş olan İsrailoğulları'na yapmakta olduğu zulmü gündeme getirdiler: "*İsrailoğulları'nı hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidayete uyanlarındır.*" (Tâhâ, 20/47) Böylece zalimlerin karşısına çıkıldığında onlara nasıl hitap edileceğini insanlığa öğrettiler.

Firavun, Hz. Musa'ya yaptığı iyilikleri hatırlatarak bunları başına kaktı. Ayrıca yanlışlıkla öldürdüğü Kıptî olayını hatırlatarak suçlu olduğunu ima etti. Hz. Musa, bu işi isteyerek yapmadığını, bu konuda hatalı olduğunu söyledi.[524]

Hz. Musa'nın yaptığı tavsiyeler ve gösterdiği mucizeler bir an Firavun'un kalbini yumuşatır gibi oldu.[525] Neredeyse iman edecekti. Fakat başta veziri Hâmân olmak üzere halkı yönetmede bilgilerinden faydalandığı saraydaki bakanlar ve bürokratlar, hemen devreye girip saygı ve nezaket sınırlarını aşacak bir şekilde Firavun'u uyardılar. Çünkü durum çok vahimdi. Şayet Firavun Hz. Musa'ya iman ederse, bu onların da sonu demekti. Firavun sayesinde yönetime ortak oldukları için, Firavun'un bulunmadığı bir ortam, onların sonu anlamına geliyordu. Halkın kendisine karşı "duyduğu saygı ve itibarı Musa'nın zedelemesine izin verilmemesi" gerektiğini Firavun'a hatırlattılar.[526] Yanına sokulan Hâmân, "Sen halkın taptığı bir ilahken, bir köleye mi tabi olacaksın?" diyerek, zihnini iyiden iyiye bulandırdı.[527] Vezirinin ve yakın adamlarının söyledikleri ağır bastı. Peygamberin söylediklerini bir çırpıda reddediverdi, yandaşları zaten daha önce inkârlarını çoktan deklâre etmişlerdi.[528] Firavun, bir insan olduğunu bildikleri halde kendisinin, adamlarının ve ahmak halkının yardımıyla üretilen yapay bir ilahtı.[529] Bir ilah, bir insana hiç tabi olabilir miydi? Yüz binlerce kişi, kendilerinden farksız bir insan olduğunu bile bile ona bir ilah

---

523 Bkz. Tâhâ, 20/47; Şuarâ, 26/16.
524 Bkz. Şuarâ, 26/18-22.
525 Sa'lebî, *Kısas*, s. 163.
526 Sıddıkî, *Kur'ân'da Tarih*, s. 111; Kara, *Hz. Musa*, s. 153-154.
527 Sa'lebî, *Kısas*, s. 163.
528 "*Ve dediler ki: Bizi büyülemek için ne kadar mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.*" (A'râf, 7/132)
529 "'*Ben sizin en yüce Rabbinizim!' dedi.*" (Nâzi'ât 79/24); ayrıca bkz. 28/38.

gibi tapmaktaydı. Bir kısmının inatları, diğer bir kısmının da ahmaklıkları, bir süre sonra Firavun'un karşılaşacağı kaderde onları buluşturacaktı. Nitekim bu kaderde hepsi, helâk edilip yeryüzünden siliniverecekti.

Tekrar esas konuya geçildi. Firavun hakkı kabul etmeye yanaşmayınca tartışma alevlendi. Musa'yı (aleyhisselâm) önce delilikle itham etti.[530] Sonra tüm zorbaların yaptığı gibi onu tehdide yeltendi: "*Firavun: Benden başkasını tanrı edinirsen, andolsun ki seni zindana atılanlardan yapacağım, dedi.*" (Şuarâ, 26/29) Hz. Musa ise, hak bir peygamber olduğunu ispat etmek için ona bir mucize göstermeyi teklif etti. Firavun teklifi kabul etti.[531] "*Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık bir yılan (oluvermiş)! Elini de (koynundan) çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz görünen (nur saçan bir şey oluvermiş)!*" (Şuarâ, 26/32-33) Görülmemiş bir manzarayla karşılaşan Firavun şaşkınlık içinde Musa'ya (aleyhisselâm) sihirbaz ve sahtekâr gibi yakıştırmalarda bulundu. Adamlarıyla yaptığı istişare sonunda, ülkedeki tüm sihirbazları bir araya getirerek onunla müsabaka yapmalarına karar verdi.[532]

Belli bir günde tüm halk büyük bir arenada toplandı. Ülkenin her tarafından getirilen ünlü sihirbazlar, Hz. Musa ile yarışacaktı. Hz. Musa'yı mağlup edeceklerinden çok emindiler. Tüm hazırlıklar tamamlandı. Önce sihirbazlar numaralarını gösterdiler. Halkı büyüleyen ve korku salan bir gösteri yaptılar.[533] Sıra Hz. Musa'ya geldi. "*Sonra Musa asâsını attı; bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuveriyor. (Bunu görünce) sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. Alemlerin Rabbine, Musa ve Harun'a iman ettik, dediler.*" (Şuarâ, 26/45-46)[534] Firavun kızgınlığından kudurmak üzereydi. O öfkeyle emretti, Hz. Musa'nın sihirbaz olmayıp hak peygamber olduğunu anlayıp iman eden sihirbazların hepsinin, el ve ayaklarını çaprazlama kestirdi ve sonra da onları astı.[535]

Böylece tüm halkın ve yönetici kadrosundaki adamlarının önünde

---

530 Bkz. Şuarâ, 26/27.

531 Bkz. Şuarâ, 26/30-31.

532 Bkz. Şuarâ, 26/34-37.

533 Bkz. A'râf, 7/116.

534 Ayrıca bkz. A'râf, 7/117; Tâhâ, 20/70; Sihirbazların Hz. Musa karşısındaki tutumlarıyla ilgili bilgi için bkz. Mevdudî, *Tefhim*, II, 83.

535 Bkz. Tâhâ, 20/71; Şuarâ, 26/49.

rezil olan Firavun'un, Hz. Musa'ya olan kini ve nefreti çok daha fazlalaştı. Hz. Musa'ya üstün gelemeyeceğini anlayan Firavun, tüm kalleşler gibi Hz. Musa'yı öldürerek ortadan kaldırma planları yapmaya başladı.[536] Durumdan haberdar olan Hz. Musa, İsrailoğulları'nı alarak geceleyin gizlice şehri terk etti. Firavun ordusunu toparladı ve peşlerine düştü. Hepsini kılıçtan geçirmeyi tasarlıyordu. Kovalamaca bir deniz sahiline kadar devam etti. "*İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın adamları: İşte yakalandık*" diye büyük bir telaşa kapıldılar. Çünkü gelmekte olanlar, tam teçhizatlı askerlerden oluşuyordu. Onlarsa gecenin bir yarısı, yanlarına doğru dürüst elbise bile alamadan evlerini terk etmişlerdi. Diğer tarafta ise denizin engin dalgaları yer alıyordu. Sahilde onları bekleyen herhangi bir gemi de yoktu. Tam bu esnada Hz. Musa'ya ait başka bir mucize gerçekleşti. Allah'ın emriyle asâsını denize vurdu. İsrailoğulları'nın her bir kolu için dalgalar arasında bir yol açıldı. Firavun ve ordusu da, denizde açılan bu yollara girerek onları takip etmeye devam etti. Aradaki mesafe neredeyse kapanacak duruma gelmişti. Firavun ve ordusunun son neferi de denizde açılan bu yollardan yürümeye başladığı bir esnada, İsrailoğulları'nın arkasında kalan yollar, aniden kapanmaya başladı. Ortalığı büyük bir çığlık kapladı. Çığlıklar, kısa bir süre sonra yerini derin bir sessizliğe bıraktı. Yavaş yavaş denizin üstünde mantar gibi cesetler belirmeye başladı. Bir süre sonra cesetlerden suyun yüzeyi neredeyse görünmez oldu. Kimisi ise zırhlarının verdiği ağırlık sebebiyle denizin dibini çoktan boylamıştı. Allah böylece Firavun ve yandaşlarının hepsini boğarak helâk etti ve yeryüzünü onlardan temizledi.[537]

Bu arada Firavunla ilgili ilginç gelişmeler yaşandı. "*Firavun boğulmaya başlayınca, şöyle dedi: Gerçekten, İsrailoğulları'nın inandığı Allah'dan başka Allah olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!*" (Yunus, 10/90) Allah'tan bir nidâ geldi:

---

536 Bkz. Mümin, 40/26.

537 Bkz. Şuarâ, 26/52-67; Zuhruf, 43/56; Nuh, 71/25; Burûc, 85/17-18; bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 173-177; Zemahşerî *el-Keşşâf*, III, 314-317; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 10-107; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 239-241; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 336-338. Firavun'un kimliği ve boğulmasıyla ilgili Kur'ân ve Tevrat'taki bilgileri ele alan mukayeseli bir değerlendirme için bkz. Bin-Nebi, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, s. 194-197.

فَالْيَوْمَ نُنَجّ۪يكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً "*Ey Firavun! Senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan birçoğu, hakikaten âyetlerimizden gafildirler.*" (Yunus, 10/92)

Firavun, ağır bir zırh giymişti. Boğulma esnasında altından[538] veya demirden olan bu zırhı çıkarmaya fırsat bulamamıştı. Bu sebeple boğulduktan sonra diğer zırhlı askerler gibi denizin dibine batması gerekirdi. Fakat öyle olmadı. Allah, Firavun'un, kendisinden sonrakilere ibret olması için, cansız bedeninin karaya çıkartılmasını murad etti. Allah'ın bir hikmeti olarak zırha bürünmüş Firavun'un cesedi, önce suyun üzerinde tutuldu, sonra da dalgalarla sahile atıldı. İsrailoğulları, onun boğulmuş cesedini gördüler.[539] Kanaatimizce, Menar Tefsiri'nin işaret ettiği gibi[540] Firavun'un cansız bedenini, Mısır halkından Firavun'un ordusunda bulunmayıp hayatta kalanlar da görmüştür. Onun kendisinden sonrakilere ibret olması, bu şekilde daha güzel tahakkuk etmiş olur.

İsrailoğulları, Firavun'un herhangi bir şekilde ölmesinin veya boğulmasının mümkün olmadığına inanıyorlardı. Firavun, İsrailoğulları'na yaptığı zulümler ve sahip olduğu güç ve kuvvetle, İsrailoğulları'nın gözünde zaman içerisinde insan üstü bir varlık olarak görülmeye başlamıştı. Firavun'un her istediğini rahatlıkla yapan, istediğini kesip istediğini asan, istediğini ise köleleştiren, bunları yaparken de hiç kimsenin en küçük bir muhalefetiyle karşılaşmamış bir kimse olması; İsrailoğulları'nı, Hz. Musa'nın bile Firavun'a herhangi bir zarar veremeyeceği ve ona güç yetirmesinin asla mümkün olamayacağı duygusuna sevk etmişti. İsrailoğulları o kadar çok zulüm görmüştü ki, zulme uğramak ve zalimin gücünü kabul etmek onlarda toplumsal bir ortak görüş haline gelmiş, bu duygu adeta genlerine işlediği için, durumu değiştirecek alternatiflerin bile mümkün olamayacağı kanaatine varmışlardı. Onun için Hz. Musa, Firavun'un helâk edildiğini kendilerine haber verdiğinde peygambere inanmamışlar ve şöyle demişlerdi: "Firavun ölmedi, o asla ölmez."[541] Firavun'un helâkına bu açı-

---

538 Firavun'un, kendisine has özel bir altın zırhı olduğu ve bununla tanındığı söylenmektedir. (Beyzâvî, *Envâr*, III, 213)

539 Sa'lebî, *Kısas*, s. 176; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 329; Beyzâvî, *Envâr*, III, 213.

540 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, XI, 477.

541 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 329; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 213.

dan bakıldığında, şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Müminler hangi tür zulme maruz kalırlarsa kalsınlar, dönemin zalimleri ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, bir gün bu zalimlerin ve zulümlerinin mutlaka sonları gelecektir; müminler, zalimlerin ve güçlerinin ebedi olarak devam etmeyeceğine inanmalı ve ona göre çalışmalıdırlar.

Firavun'un helâk edildiğini haber veren Hz. Musa'ya, söylediği şeyin doğruluğu konusunda inanmayan İsrailoğulları'na yönelik, Allah'ın bir diğer mucizesi daha gerçekleşti. Firavun'un cansız bedenini sahilde karaya vurmuş bir şekilde gözleriyle gördüler. Bu manzara karşısında irkildiler, bir an gördüklerinin hayal olup olmadığında tereddüt ettiler. Fakat tereddüte mahal yoktu. Önlerindeki, yıllardır tanıdıkları Firavun'un cansız bedeniydi. Bir kıraate göre âyetteki خَلْفَكَ kelimesinin خَلَقَكَ şeklinde okunması, bu durumu destekler mahiyettedir. Bu durumda âyetin anlamı, seni yaratan Rabbi'nin bir âyeti ve nişanesi olarak, cansız bedenini denizde kaybolmaktan kurtaracağız, şeklinde olmaktadır. Böylece İsariloğuları da "Allah'ın kudret, ilim ve iradesinin mükemmelliğini"[542] bizzat tecrübe etmişlerdi. Firavun'un ister zırhıyla birlikte isterse çırılçıplak olarak karaya atılan cesedinin sonrakiler için ibretlik olması, değişik şekillerde tezahür edebilir. Bu, "senden sonraki krallara ibret alacakları bir misal olman ve Allah'ın senin başına getirdiklerini duyduklarında cüret ettiğin şeyleri yapmaya yeltenmemeleri"[543] şeklinde, veya kıyamete kadarki sürede gelecek olan insanların, senin düştüğün durumu duyduklarında kendilerince bundan bir ibret ve ders çıkarmaları[544] şeklinde de gerçekleşebilir.

Bu âyeti kerime, nasıl ki öncelikli olarak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e, Allah'ın Mekkeli azgın müşrikleri bir gün cezalandıracağı ve zalimlere karşı peygamberine yardım edip mutlaka onu muzaffer kılacağı haberini veriyorsa,[545] Resûlullah'dan (sallallahu aleyhi ve sellem) sonraki Müslümanlara da, zalimler karşısında Allah'ın yardımının bir gün mutlaka geleceğini, bunun için de Hz. Musa gibi davalarında sabırla sebat etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

---

542 Beyzâvî, *Envâr*, III, 214 ;bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 329.
543 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 329.
544 Beyzâvî, *Envâr*, III, 213-214.
545 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, XI, 477.

Firavun'un boğulduğu yerin Kızıldeniz mi, Nil Nehri[546] mi yoksa Baal-Zifan'daki Acı Göller[547] bölgesi mi olduğu konusunda bir netlik yoktur. Gerçi Kur'ân, İsrailoğulları'nın bir "deniz"den[548] geçirildiğinden bahsetmektedir. Bu durum, olayın Kızıldeniz'de meydana gelmiş olmasını kuvvetlendirmektedir. Bazı değerlendirmelere göre olay, Kızıldeniz'in Süveyş Körfezi'ne yakın bir bölgesinde meydana gelmiştir.[549]Ancak Kur'ân'da bu konuda kesin olan bir şey vardır ki o da, Firavun'un cansız cesedinin helâktan sonra mutlaka kurtarılacağıdır. Bu da gerçekleşmiştir. Konuyla ilgili olarak Muhammed Hamidullah şunları söylemektedir: "Kur'ân'ı tefsir eden Müslüman ilim adamları bu âyeti nasıl açıklayacaklarını, 1881 yılına kadar pek bilememişlerse de, o yıl Ramses'in mumyalanmış cesedinin keşfedilmesi ile durum kendiliğinden açıklığa kavuşmuştur; bu mumya bugün Kahire Müze'sinde teşhir edilmektedir."[550]

2. Ramses'e ait olduğu söylenen mumya[551]

546 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 547.
547 Mevdudî, *Tefhim*, II, 89.
548 Bkz. Yunus, 10/90.
549 Kara, *Hz. Musa*, s. 335.
550 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 547.
551 *An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.*

Firavun ve adamlarının helâk edilmesi, Kur'ân'da değişik ifadelerle gündeme getirilmiştir. Bunun için çoğunlukla iğrak kelimesi kullanılmıştır.[552] Ayrıca tedmîr[553] ve ahz[554] gibi kelimelerle de helâk oluşlarından söz edilmiştir.

Onların yok edilmesi, sadece kendilerinin suda boğularak telef edilmesiyle gerçekleşmişti. Geride bıraktıkları "*nice bahçeler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler*" (Duhan, 44/25-27) başkalarına miras kalmıştı.[555]

Firavun ve taraftarlarının cezası dünyada uğradıkları bu acı felâketle son bulmamıştır. Ayrıca ahirette de onları bekleyen acı bir azapla karşılaşacaklardır.[556]

Kesinlikleri olmamakla birlikte bazı alimler, Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla birlikte Firavun'dan kaçarken kullandıkları güzergahlarını, Firavun ve yandaşlarının boğulmasından sonra devam eden yolculuklarını, tarif ve haritalarla göstermeye çalışmışlardır.[557]

Firavun'u tanımlayan bir âyette onun için (ذُو الْأَوْتَادِ) "*Kazıklar sahibi Firavun*" (Sâd, 38/12) ifadesi kullanılmaktadır. Evtâd, veted kelimesinin çoğulu olup, kazık anlamına gelmektedir. Rivayete göre Firavun, kızdığı kimseleri kazıklara bağlayarak üzerlerine akrep ve yılanlar salar, böylece

---

552 "*Biz de onlardan öç aldık, onları yemm (su)'da boğduk.*" (A'râf, 7/136); "*İsrailoğulları'nı denizden geçirdik, Firavun ve askerleri de zulmetmek ve saldırmak için onların arkalarına düştü. Nihayet boğulma kendisini yakalayınca (Firavun): 'Gerçekten İsrailoğulları'nın inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de Müslümanlardanım!' dedi.*" (Yunus, 10/90); "*Firavun onları o ülkeden sürüp çıkarmak istedi, biz de onu, yanındakilerle birlikte toptan boğduk.*" (İsrâ, 17/103); "*O (Firavun) ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini tuttuk, suya attık; bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu!*" (Kasas, 28/39-40); "*Onlar bizi kızdırınca biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk.*" (Zuhruf 43/55); "*Denizi açık halde bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.*" (Duhan, 44/24-29) Ayrıca bkz. (Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 593)

553 "*(O ikisine) 'Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin', dedik. (Onlara gittiler. Onlar, kendilerine gelen bu elçilerimizi kabul etmeyince biz de) onları yıkıp yok ettik.*" (Furkân, 25/35-36); ayrıca bkz. bkz. "tedmîr" (تَدْمِير) md.

554 "*Firavun elçiye karşı geldi. Biz de onu ağır bir yakalayışla yakaladık.*" (Müzzemmil 73/16); ayrıca bkz. "Ahz (اخذ)" md.

555 Bkz. Duhan, 44/28.

556 Bkz. Hud, 11/99; Kasas, 28/41-42; Mümin, 40/46

557 Mevdudî, *Tefhim*, II, 89; bkz. Neccâr, *Kasas*, s. 256.

onlara işkence ederdi.[558] Bu, "Büyük kalabalıklar sahibi"[559] anlamına da gelmektedir. "Evtâd sahibi" deyimi, ayrıca yere oturmuş yüksek dağlara da evtâd denildiğinden, dağlar gibi yüksek, temelleri kazık gibi yere çakılmış Piramitleri yaptıran kişi olarak Firavun'u çağrıştıran bir anlama da gelebilmektedir.[560] Genel anlamda bu ifade, mecazi olarak Firavun'un şan, şeref, izzet ve saltanatının sağlamlığını anlatmaktadır.[561]

Firavun, müminlere karşı çok acımasız bir kimseydi. Allah'ın Kur'ân'da övdüğü bir hanım olan karısını bile gözünü kırpmadan öldürtmüştü. Kocası olan Firavun'un, bir Müslüman kadına yaptıklarını tenkit edince, içi hiç sızlanmadan onu da diğer kadın gibi astırdı. Fakat büyük bir debdebe, zenginlik ve saltanat içinde yüzmesine rağmen bunlara hiç önem vermeyerek iman etmeyi tercih eden Firavun'un karısı Âsiye, İslâm uğrunda canını feda ederek kainatın en şerefli kadını olma bahtiyarlığına nail olmuştur. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde en faziletli dört hanımdan birinin Âsiye olduğunu haber vermiştir.[562]

Türklerin Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i övmek için yazdıkları en güzel eser olarak kabul edilen ve halâ geleneğimizde en köklü dini merasim olarak icra edilen Mevlid'de de bu hanımefendi "Âsiye idi ol meypeykerun" şeklinde taltif edilmiştir. Orada Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) doğumu esnasında hazır bulunduğu ve Âmine'yi teselli ve tebrik ettiği anlatılmaktadır.[563]

b) Firavun ve Yandaşlarına Helâk Öncesi, Uyarı Niteliğinde Gönderilen Bazı Cezalar

Burada kısaca, büyük helâk öncesinde Firavun ve kavmine gönderilen bazı zorluk, felâket ve cezalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

---

558 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 76.
559 Beyzâvî, *Envâr*, V, 39.
560 Ateş, *Meal*, Fecr 89/10. âyetle ilgili dipnot.
561 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 76.
562 Buhârî, Et'ime, 25, Enbiyâ, 46; Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 70; Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 280; Sa'lebî, *Kısas*, s. 148; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 572; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 395; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 363-364. Âsiye validemizle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, s. 143-145.
563 Bkz. Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, s. 157.

İster bireysel isterse toplumsal olsun helâk, büyük bir direniş sonunda gerçekleşir. Helâk edilen toplumların peygamberleri ve tebliğcileri, davetleri karşısında çok büyük bir direnişle karşılaşmışlardır. Böyle bir direniş içine giren kişi ve toplumları Allah, hemen helâk etmemiştir. Onlara fırsatlar sunmuştur. Bir, üç, beş… hatta, Firavun kavminde olduğu gibi tam dokuz kez yanlış yolda olduklarını idrak edip hakka dönmeleri için kendilerine sayısız fırsatlar tanınır. Yeter ki inkârdan, Allah'a karşı direnişten, başkalarına zulmetmekten ve dünyayı fesada boğmaktan vazgeçsinler; hak daveti kabul etsinler. Cezalandırma öncesinde Allah'ın genel sünneti, hep mühlet vermek, yanlıştan dönmek için fırsat tanımak şeklinde tezahür eder. Bir erkeğin hanımını boşarken bile, yanlış yapma ihtimaline karşı ona iki kez fırsat tanınmıştır. Üçüncüsünde isterse hanımına tekrar döner, ya da ondan tamamen ayrılır.[564] Bir boşanma konusunda bu kadar imkanlar sunan Allah, helâk gibi sonuçları son derece korkunç bir hadisede, çok daha fazla imkanlar sağlamış olmalıdır, zaten öyle de olmuştur. Bu, helâk olan birey ve toplumların Kur'ân ve hadislerde haber verilen hayat hikayelerine bakıldığında, daha iyi anlaşılacaktır.

Helâk edilen kavimler içerisinde belki de en fazla fırsatın sunulduğu, değişik sıkıntı ve belâlarla yaptıklarından vazgeçmeye çağrılan toplum Firavun ve yandaşları olmuştur. Yirmi yıl sürdüğü söylenen bu sürede[565] değişik sıkıntılar, türlü türlü belâ ve musibetlerle akıllarını başlarına almaları, Allah'a, peygambere, dine ve mukaddesata küfretmemeleri istenmiş, onları yaratanın, sahip oldukları nimetleri kendilerine bahşedenin Allah Tealâ olduğunu bilmeleri tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyeler bir değil, iki peygamberle aynı anda yapılmıştır. Firavun ve adamlarıyla İsrailoğulları'na aynı anda gönderilen iki peygamber uygulaması, belki de başka hiçbir toplum için gerçekleşmemiştir. Buna rağmen hem Firavun taraftarları, hem de her iki peygamberin kendi soylarından gelmesine rağmen İsrailoğulları, bu peygamberlere isyan etmiş, getirdikleri mucizeleri inkâr ederek büyük bir nankörlük örneği olmuşlardır. Bunlardan İsrailoğulları nankörlükle-

---

564 "*Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir.*" (Bakara, 2/229)

565 Sa'lebî, *Kısas*, s. 172.

rinde ısrarcı olmadığı için tamamen helâk edilmemiş; inkârda ve küfürde ısrarcı olan, hakka karşı direnişini sonuna kadar devam ettiren Firavun ve yandaşları ise helâk edilmiştir.

Firavun ve yandaşlarına sunulan fırsatlar tam dokuz tanedir. Bunların her birinin Hz. Masa'ya ait mucize olduğu bir gerçektir. Nitekim âyette "*Andolsun biz, Musa'ya açık açık dokuz mucize verdik.*" (İsrâ, 17/101)[566] denilmektedir. Hz. Musa'ya veriliş sırasına göre bu dokuz mucize, şunlardan oluşmaktadır:

1. Asâ
2. Beyaz el (Yed-i Beyza)
3. Tufan
4. Cerâd (çekirge)
5. Kummel (haşere)
6. Defâdi' (kurbağalar)
7. Kan
8. Tams
9. Denizin yarılması (Feleku'l-Bahr)[567]

Helâk öncesinde Firavun ve kavmine verilen cezalar ise şunlardan oluşmaktaydı: "*Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine Tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkar bir kavim oldular.*" (A'râf, 7/133) Bunun dışında bir de Hz. Musa'nın bedduasıyla tams cezasına çarptırıldılar: "*Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et (tams'a uğrat), kalplerine de sıkıntı ver!*" (Yunus, 10/88) Böylece büyük helâk öncesinde onlara Tufan, cerâd (çekirge), kummel (haşere), defâdi' (kurbağalar), kan ve tams'dan oluşan altı değişik ceza verilmiş oldu.

Firavun ve yandaşlarını oluşturan Kıbtîlere verilen ilk ceza Tufandır. Bu Tufan, Nuh Tufanı gibi değil de, evlerin içini dolduran, her tarafı sular altında bırakan, fakat kendilerini boğmayan bir su baskını şeklinde meydana gelmiştir. Bir tarım ülkesi olan Mısır'da daha sonra büyük bir çekirge istilası olmuştur. Her şeyi yiyip bitirmişlerdir. Ekinleri, meyveleri yemelerinin yanı sıra, elbiseleri, evlerin tahtalarını hatta, tahtaları birbirine

566 Ayrıca bkz. Neml, 27/12.
567 Sa'lebî, *Kısas*, s. 168.

tutturan demir çivileri bile yedikleri söylenir. Sonra haşere istilası başlamıştır. Buğdaydan çıkan güve, kene ve kanatsız küçük çekirgelerden oluştuğu söylenen haşereler, çok daha tahrip edici olmuşlardır. Küçük olmaları sebebiyle her yere nüfuz etmişlerdir. Bunu, kurbağa istilası takip etmiştir. Yiyeceklerinin, sularının, yataklarının, elbiselerinin, hulâsa her şeylerinin içine kurbağalar girmiş, hayat çekilmez bir hale dönüşmüştür. Bundan sonra da tüm suların kan haline dönüştürülmesi olayı yaşanmıştır ki, kuyuların, ırmakların ve nehirlerin suları kan rengine dönüşmüştür. Tüm bunlar olurken, aynı bölgede evleri birbiriyle karışık olan İsrailoğulları'na bu felâketlerden hiçbir zarar gelmemiş, sadece Firavun'un tarafını tutan insanlara, evlerine ve eşyalarına dokunmuştur.[568]

Bu felâketlerin her birinde Hz. Musa'ya yalvarmışlar, iman edeceklerine söz verip, namus ve şerefleri (!) üzerine yeminler etmişlerdi. Azap üzerlerinden kaldırıldığı her defasında, bu verdikleri sözleri ve yaptıkları yeminleri bir tarafa atıp, tekrar İslâm düşmanlığına ve inkârcılığa başladılar.[569] Onlar gerçekten çok kaypak insanlardı.

En sonunda ise, Hz. Musa'nın "*Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et (tams'a uğrat), kalplerine de sıkıntı ver!*" (Yunus, 10/88) şeklindeki bedduasıyla "tams" cezasına çarptırıldılar.

Küfürdeki inatlarından ve vahiy öğretisi karşısında gösterdikleri toplumsal direnişten vazgeçmeleri için Allah'ın verdiği caydırıcı nitelikli bu cezaların hiçbiri, gerçek anlamda onlara bir fayda vermemişti. Küfürde öyle bir direnç içine girmişlerdi ki, açıktan açığa helâk olacaklarını anlamış olmalarına rağmen bir türlü geri adım atmıyorlardı. İman karşısında öyle bir sosyal değişimden geçmişlerdi ki, gerçekler farklı olsa da ve onlar bunu gözleriyle görüp bizzat yaşasalar da, damarlarına işleyen inkârcılık, onları hakikati kabul etmeye bir türlü yanaştırmamıştı. Gönderilen büyük helâkın habercisi niteliğindeki tüm bu felâketler, onlarda en ufak bir değişim oluşturmamıştı. Yine Allah'ı inkâr etmişler ve Hz. Musa'nın peygamberliğini kabule yanaşmamışlardı.

Firavun gibi, Nemrut gibi, Karun gibi, Hâmân gibi azgın kimselere

---

568 Sa'lebî, *Kısas*, s. 1168-172; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 146-148; Beyzâvî, *Envâr*, III, 52-53; Kara, *Hz. Musa*, s. 326-327; Sayı, *Hz. Musa*, s. 150-160.

569 Bkz. A'râf, 7/135.

aşırı isyankârlıkta Allah'ın müsaade etmesini, onlara ceza vermede acele etmeyip hiç beklemedikleri bir anda onları helâk ediverişini istidrac denen farklı bir bakış açısıyla da değerlendirmek mümkündür. Nitekim istidrac, "küfrü ve günahı açık olan kimselerde kendi isteklerine uygun olarak ortaya çıkan olağanüstü hallerdir. Cenab-ı Hak, istidrac gösterecek kimseye daha fazla küfür ve günaha dalması için bu yeteneği verir. Şeytanın duasının kabul olunarak, kıyamete kadar kötülük yapmasına fırsat verilmesi, Firavun, Nemrut ve benzerlerinin yeryüzündeki saltanatlarının bir süre kendi istedikleri tarzda yürümesi istidrac türünden bir olaydır. Yine zalimlerin ve kafirlerin bir bölümünün dünya işlerinin iyi gitmesi de istidracla ilgilidir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

"Âyetlerimizi yalan sayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş (istidrac ile) helâke yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veririm, (ama) benim cezam çetindir." (A'râf 7/182-183)

"Artık bu sözü yalan sayanları bana bırak. Biz onları kendilerinin bilemeyecekleri bir yönden, derece derece azaba yaklaştırıyoruz. Ben onlara mühlet veriyorum. Şüphe yok ki, benim fendim sağlamdır." (Kalem, 68/44, 45)

Bu âyetlerdeki istidrac kelimesi; bir kul günahına devam ettikçe, Cenab-ı Hakk'ın onun sağlığını, ikbalini, devlet ve nimetini artırması, onun şükrünü, tevbesini ve istiğfarını unutturması, böylece onu azap ve gazabına derece derece yaklaştırması ve sonunda ansızın onu yakalayıvermesi anlamalarını taşır.[570] Hz. Ömer'in, İran fethedildikten sonra ganimet malları Medine'ye getirilince şöyle dua ettiği nakledilir: "Allahım! Bu hazinelerin istidrac olmasından sana sığınırım."[571]

Firavun ve avanesinin helâkından bahseden âyetlerde, diğer helâk olan kavimlerden farklı bir üslubun kullanıldığını görmekteyiz. Diğer kavimlerden söz ederken "onları suda boğduk, tepelerinden taş yağdırdık, kasırgayla yok ettik…" türü ifadelerle helâk edilişleri anlatılırken, Firavun ve avanesi

---

570 Allah Tealâ'nın inkârcı kafirlere isyanlarında müsaade edip cezalarını hemen vermemesi, onlara değişik dünya nimetleri vererek cezasını onların hiç beklemediği bir anda ansızın göndermesiyle ilgili olarak bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 120, VII, 193, IX, 9; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 125.

571 Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali İnanç-İbadet-Günlük Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998, s. 111-112.

için bu ifadelere ilaveten onları temsil eden ve onları hatırlatacak medeniyetlerini de yok ettiğini ayrıca Allah Tealâ vurgulamaktadır: "Firavun'un ve kavminin yapa geldikleri sanat eserlerini, sanat diye ortaya koydukları şeyleri ve yükselttikleri köşkleri veya diktikleri bahçeleri yerle bir ettik, başlarına geçirdik. Medeniyetlerini ve mâmurelerini, Hâmân'ın köşkü gibi yüksek binaları harabeye çevirdik."[572] Burada hatırlanması gereken konulardan biri, Firavun ve adamlarının güzel bağ ve bahçelerinin, nice diğer nimetlerin İsrailoğulları'na miras bırakılmış olduğunun âyetle sabit olmasıdır.[573] Bu bağ ve bahçeler miras kalınca, yıkılıp harabeye çevrilenler nelerdir? gibi bir soru akla gelmektedir. Anladığımız kadarıyla harabeye çevrilen, Firavun kültürünü temsil eden genel merkezler olmalıdır. Bunlar Firavun'un sarayları, parlamento binası, bürokratlarının merkezleri, mabetleri vb. merkezlerden oluşmaktaydı. Bu merkezlerin yok edilmesiyle Firavun kültürünün ayaklar altına alınmış olması gerçekleştirilmiş olur. Her ne kadar güzel bahçelerin miras bırakıldığı söylense de, Firavun medeniyetini temsil eden görkemli ve gösterişli her şeyin yıkılıp harabeye çevrilmesi nedeniyle, Firavunların adını taşıyan süslü bahçeler bile Allah tarafından yıkılmış olabilir.

Hz. Musa'nın adı Kur'ân'da yüz otuz altı defa geçmektedir.[574] "Kur'ân'da hiçbir peygamberin ve kralın adı onunki kadar zikredilmemiştir. Musa (aleyhisselâm) kıssasının bu kadar çok hatırlatılması boşuna değildir; bununla halifelerin Firavunlaşmasına engel olunmak ve insanlara Allah'tan başkasına ibadet etmenin suç olduğu ve zillete rıza göstermenin dünya ve ahirette rüsvaylıkla son bulacağı anlatılmak istenmiştir."[575]

Firavun ve kavminin helâkından alınacak dersler arasında, hadis-i şeriflerden birinde yer alan şu bilgi hayli ilginçtir: "Kim beş vakit namaza dikkat etmezse, kıyamet günü Firavun, Hâmân ve Karun'la birlikte olacaktır."[576] Cehennemin, özellikle bu isyankâr kimselerin içinde bulunduğu kötü bir yer olarak tasvir edilmesi, dikkat çekicidir.

---

572 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 124; bkz. Çantay, *Meâl*, I, 351, 7-8. dipnotlar.

573 "*Nice bahçeler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler.*" (Duhan, 44/25-28).

574 Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "Musa" md.

575 Gazâlî, Muhammed, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, (trc. Emrullah İşler), Şûle Yayınları, İstanbul, 1988, s. 231-232.

576 Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (321/933), *Şerhu Müşkili'l-'Âsâr*, I-XVI, (tah. Şuayb el-Arna'ût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut,1994, VIII, 207.

c) Hz. Musa ve İsrailoğulları

İsrailoğulları'nın Hz. Musa sayesinde elde ettiği nimetlerin önemlilerini şu şekilde sayabiliriz:

1. Firavun döneminde en ağır işlerde çalışırlarken bundan kurtuldular.

2. Erkek çocukları, Firavun'un İsrailoğulları'na yönelik olarak uyguladığı nüfus planlaması kapsamında öldürülüyor ve kendileri de köleleştiriliyorken, bundan kurtuldular.

3. Hz. Musa'ya verilen dokuz mucizenin altısı, Firavun ve adamlarının hayatlarını çekilmez hale getirirken, onlara çok yakın bir yerde yaşayan İsrailoğulları'na hiçbir zararda bulunmamıştı. Bu mucizeyi bizzat tecrübe etmişlerdi.

4. Hz. Musa'ya has denizin yarılması mucizesiyle, bir tarafta Firavun ve yandaşlarının helâkı gerçekleşirken, diğer tarafta İsrailoğulları'nın da kurtuluşu sağlanmıştı.

5. Firavun ve adamlarından kalan nimetlere mirasçı bırakıldılar, fakirken zengin, köleyken efendiler oldular.

6. Çölde yakıcı güneşin altında gölgelenecekleri bulut,[577] giyecekleri elbise,[578] içecekleri su,[579] yiyecekleri men ve selvâ'ya[580] nail oldular.[581]

İsrailoğulları'na verilen cezaların başlıcalarını şöyle sayabiliriz:

1. Ricz cezası.

Ricz; kir, pislik (kazar: قَذَر) ve ceza anlamlarına gelen bir kelimedir.[582] Ricz bir âyette, Lût kavmine gelen helâk azabı anlamında kullanılmışsa da, burada helâk edilmeyip onun yerine ağır bir cezaya çarptırılan

---

577 Bkz. Bakara, 2/57; Beyzâvî, *Envâr*, I, 326.

578 Sayı, *Hz. Musa*, s. 265; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 142; Beyzâvî, *Envâr*, I, Bu giyeceklerin çocuklar büyüdükçe genişlediği, eskimez, yırtılmaz, kirlenmez bir özellikte olduğu söylenir.

579 Bkz. Bakara, 2/60.

580 Bkz. Bakara, 2/57.

581 Bütün bunlara rağmen onlar Allah'tan soğan sarımsak gibi yiyecekler istemişlerdir. (Bakara, 2/61)

582 Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 878; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 443; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 143; Beyzâvî, *Envâr*, I, 329.

İsrailoğulları'nın başına gelen felâketi anlatma görevi üstlenmiştir. Çünkü İsrailoğulları, Allah'ın kendilerine bahşettiği sayısız nimetlere rağmen, Tevrat'la dalga geçme ve onun hükümlerini değiştirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu durum âyeti kerimede şu şekilde haber verilmektedir: "*Fakat onlardan zalim olanlar, sözü, kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulmetmelerinden ötürü üzerlerine gökten bir azap (ricz) gönderdik.*" (A'râf, 7/162)[583] Bu yaptıklarının karşılığı olarak taun (kolera) şeklinde bir cezaya (ricze) çarptırılmışlardır. Bu hastalıktan da, kısa sürede on dört bin veya yetmiş bin kişinin öldüğü söylenmiştir.[584]

Görüldüğü gibi çölde,[585] gökten indirilen kudret helvası ve bıldırcınla beslenen[586] Musa'nın kavmi İsrailoğulları içerisinden bir grup, bütün bu nimetlere ve uyarılara rağmen Allah'ın emirleriyle dalga geçmekten ve Tevrat'ı tahrif etmekten kaçınmamışlardır.[587]

"Allah, Mısır'dan ayrılıp, birçok zahmetle çölü aşan İsrailoğulları'na birçok kolaylık ihsan etmiş, sonunda onlara şu kentte yani Kudüs'te oturmalarını, diledikleri yerden yiyip "hitta" (ya Rabbi, bizi affet) demelerini, kentin kapısından tevazu ile girmelerini emretmişti. Fakat İsrailoğulları, söylemeleri emredilen sözü değiştirdiler, "hitta" (bizi affet) yerine "hinta"

---

583 Ayrıca bkz. Bakara, 2/59.

584 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 143; Beyzâvî, *Envâr*, I, 329. Tevrat'ta da İsrailoğulları'nın veba hastalığına çarptırıldığı ve yirmi dört bin kişinin bu hastalıktan öldüğü söylenmektedir. (*Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 25/9; bu olayın geçtiği yerle ilgili bilgi için bkz. bkz. Mevdudî, *Tefhim*, I, 79)

585 İbn Haldun, İsrailoğulları'nın çölde kırk yıl Allah tarafından hapsedilmesini, şu şekilde değerlendirmektedir: Allah, Firavun'un zulmünde uzun yıllar kalarak zillet, kahır ve kuvvet pençesinde ezilmiş olan, aşağılanmayı, horlanmayı huy haline getiren ve asabiyetleri bozulan bir nesli çölde yok etmiş, onların yerine bu sürede bedevi ve cesur bir nesil ortaya çıkartmıştır. (İbn Haldun, Veliyyüddîn Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Mukaddime*, I-II, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, I, 455)

586 Bkz. A'râf, 7/160.

587 Muhammed Esed, İsrailoğulları'nın âyetleri değiştirmesinin mecazi bir anlatım olduğuyla ilgili şu bilgiye yer vermiştir: "Ancak M. Abduh, (Bakara, 2/58. âyette geçen "deyin" emrinin, sadece onlardan beklenen zihinsel bir tavrın mecazı olduğu ve bu sebeple, buradaki "değiştirme"nin, Allah'ın emrini göz ardı etmek sûretiyle yapılan bilinçli bir kibir gösterisine işaret ettiği kanaatindedir." (Esed, *Meal*, s. 17, 44. dipnot; bkz. Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 324, vd.)

(buğday, başağında dane ver) dediler. Kudüs'ün kapısından da uygun olmayan bir biçimde (kıçları üzerine emekleyerek) girdiler."[588] İşte "Tevrat'ı böyle tahrif ettiler."[589] İsrailoğulları içerisinden bunu yapan zalimlere Allah, "iğrenç bir azap" göndermiş[590] ve gazabının yanı sıra onları dünya hayatında büyük bir alçaklığa uğratmıştır.[591]

2. 'Icl (عِجْل)'e tapmalarının karşılığı olara verilen öldürülme cezası.

Hz. Musa, Allah Tealâ ile kırk gün ahitleşip, O'nun emirlerini almak üzere kavmi arasından ayrıldığında,[592] onun yokluğunu fırsat bilen Samirî, maharetiyle[593] bir put üretip ona tapmaya başlamıştı: İsrailoğullarından bir çok kimse de bu puta tapmakta Samirî'ye uydu: "*(Tûr'a giden) Musa'nın arkasından kavmi, ziynet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler.*" (A'râf, 7/148)

Öğüren ve hatta yürüdüğü[594] söylenen bu putun etrafında dans ederek eğlenmeye başladılar.[595] Zaten İsrailoğulları, Firavun'un ve askerlerinin kılıçlarından denizde açılan yollarla kurtulup, karşı kıyıya daha ayak basar basmaz orada gördükleri kavmin tapmakta oldukları putların benzerini kendilerine de yapmasını Hz. Musa'dan isteme cesareti(!) göstermiş bir kavimdi.[596] Bu şekilde onların iç dünyalarında putperest bir eğilimin varlığı zaten bilinmekteydi. Hz. Musa'nın bir an için aralarından ayrılması, onlar için bu arzularını gerçekleştirmede bulunmaz bir fırsat haline gelmişti. Gecikmeden fırsatı değerlendirip 'Icl (عِجْل) denen bir puta tapmaya başladılar.

Onların puta tapmadaki aceleciğiyle ilgili olarak anlatılan nüktelerden biri şöyledir: Yahudinin biri bir gün Hz. Ali'ye gelerek, peygamberiniz öldükten sonra birbirinizi öldürmeye başlamada ancak yirmi beş yıl sab-

---

588 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 404; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 156.
589 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 156.
590 Bu azabın niteliği için ayrıca bkz. Mevdudî, *Tefhim*, I, 79-81, II, 105-108.
591 Bkz. A'râf, 7/152.
592 Bkz. A'râf, 7/142.
593 Bkz. Tâhâ, 20/85, 87.
594 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 594.
595 Sa'lebî, *Kısas*, s. 186.
596 Bkz. A'râf, 7/138.

redebildiniz, diyerek Müslümanları kınamaya başladı. Hz. Ali ise ona şu cevabı verdi: Siz Yahudiler ise, Firavun'un zulmünden denizde açılan yollarla kurtulup karşıya geçtiğinizde, daha ayaklarınızın ıslaklığı kurumadan, karşı kıyıdaki halkın tapmakta olduğu putların benzerini size yapmasını Hz. Musa'dan istemiştiniz.[597]

Hz. Musa, Tûr'dan dönünce kavminin haline sinirlendi. Tevbe etmelerini istedi. İmanda istikrarsız bir çizgi çizen İsrailoğulları'na bu kez akl-ı selim galip geldi. Allah'a yalvardılar.[598] Allah tevbelerinin kabulünü, birbirlerini öldürmeleri şartına bağladı. Hz. Musa'nın yokluğunda puta tapmayıp muvahhid kalanlar, putperestleri kılıçtan geçirmeye başladı. Ancak bu şekilde yapmış oldukları tevbe kabul edilecekti. Hz. Musa, "bu öldürme, sizin için Rabbinizin katında daha iyidir" buyurdu. Bu hadisede öldürülenlerin sayısının yetmiş bine ulaştığı söylenmektedir.[599] Katâde konuyla ilgili olarak; 'Icl'e tapanların tevbelerinin kabulü, öldürülmelerine bağlandı, çünkü onlar dinden dönerek mürted olmuşlardı, mürtedlerin de dînen öldürülmeleri gerekir, bu sebeple onların kanları helâl oldu, yorumunu yapmaktadır.[600]

3. Sâikâ ve recfe'ye çarptırılmaları

Hz. Musa'nın seçip beraberinde götürdüğü yetmiş kişi, Hz. Musa'nın Allah'la konuştuğu şeyleri duymalarına rağmen,[601] Allah'ı görmeden sana inanmayız, demeleri üzerine sâikâ ve recfe cezasına çarptırılarak oracıkta öldürülmüşlerdir:

"*Musa bizimle buluşma vakti için kavminden yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca dedi ki: "Rabbim, dileseydin bunları da, beni de daha önce helâk (yok)*[602] *ederdin. İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helâk (yok) mı edeceksin? Bütün bunlar, senin imtihanından başka bir şey değildir.*" (A'râf, 7/155)

---

597 Sa'lebî, *Kısas*, s. 177.

598 Bkz. Bakara, 2/54; A'râf, 7/149-150.

599 "*Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün.*" (فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) (Bakara, 2/54); bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 187; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 140; Beyzâvî, *Envâr*, I, 324.

600 Sa'lebî, *Kısas*, s. 187.

601 Sa'lebî, *Kısas*, s. 188.

602 Bkz. Esed, *Meal*, A'râf, 7/155.

Onların ölümü, yıldırım çarpmasıyla[603] gökten inen bir ateşin kendilerini yakması sonucu birbirinin çarptırıldıkları ölüm azabını seyrederek gerçekleşmişti.[604] Sonra da Allah tarafından tekrar diriltildiler:[605] "*Sonra, ölümünüzün ardından sizi dirilttik ki şükredesiniz.*" (Bakara, 2/56) Bu kimselerin aslında ölmediği,[606] sadece ölü bir toplum haline getirildiği,[607] korkunç bir ses ve gürültü tesiriyle bayılıp oldukları yere yığıldığı, ölmeyip ölü gibi yerinden kımıldayamaz, bir şey anlayamaz duruma geldiği ve Hz. Musa'nın Allah'a yalvarması ile tekrar normal durumlarına döndürüldüğü[608] söylenmiştir.

İsrailoğulları'na az önce anlattığımız sâikâ'nın yanı sıra verilen bir diğer ceza recfe'dir. Onlar Hz. Musa'nın Allah Tealâ ile konuşmasını işitmelerine[609] rağmen, "*Allah'ı bize göstermezsen sana inanmayacağız*" (Bakara, 2/55) şeklinde bahaneler ileri sürmüşler ve inkârcı bir tutum sergilemişlerdi. Allah Tealâ da onları şiddetli bir sarsıntıya maruz bırakmıştı. Bu sarsıntıyı dilimize deprem şeklinde aktarabiliriz. İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinden ve elit kesiminden oluşan lider pozisyonundaki bu kimseler[610] ancak bu korkunç deprem sonunda yola gelmiş ve Allah'ın emirlerini kabule yanaşmıştı.

603 Bkz. Bakara, 2/55; A'râf, 7/155. âyetin tefsirinde Beyzâvî, onları yakalayan sarsıntının "yıldırım çarpması" şeklinde olduğunu söyler ki, bu izah, konuyu daha detaylı bir şekilde anlatan Bakara, 2/55. âyetteki bilgiyle örtüşmektedir. Beyzâvî'nin tahkikli baskısında bu bilginin Sa'lebî'nin *Kasasu'l-Enbiya*'sına atıfla israilî bir rivayet olduğu söylenmektedir ki, bunun israili bir rivayet olduğunu söylemek, Bakara, 2/55. âyeti görmezlikten gelmek anlamına gelecektir. (bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 63, 3. dipnot,)

604 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 83.

605 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 17.

606 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 83'te bu konuda zayıf bir görüş olduğunu ve bunların A'râf, 7/143. âyetteki "*Musa baygın düştü*" ifadesini kendilerine delil olarak seçtiklerini naklettikten sonra, onların delilini şöyle çürütmüştür: "*Musa baygın düştü*" ifadesinden sonra onun ölmediğini ortaya koyan "*Musa ayılınca*" ifadesi gelmiştir. Nitekim ayılmak, bayılma sonrasında meydana gelir. Ancak Bakara, 2/56. âyette ise "*Sonra onları dirilttik*" denilmektedir. Diriltmek ise ölümden sonra gelir.

607 Bkz. Esed, *Meal*, Bakara, 2/56.

608 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 165-166; yıldırım çarpması sonucunda bayılmalarıyla ilgili bilgi bkz. Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, Bakara, 2/56. âyetle ilgili açıklama.

609 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 164; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 15.

610 Zemahşerî, *el-Keşşâf, I*, 585.

4. Dağın üzerlerine kaldırılması

Bu olay, "*sağlam bir söz (misâk) vermeleri için*" (Nisâ, 4/154) direnen kimselere yönelik olarak gerçekleşmiştir. Ancak dağın üzerlerine kaldırıldığı kimselerin kimler olduğu konusu kesin değildir. Bunların tüm İsrailoğulları veya yetmiş kişilik özel seçilmiş grup olduğu hususunda ihtilaf vardır. Dağın üzerlerine kaldırılması hadisesi, bu kimselerin öldürülüp tekrar diriltilmelerinden sonra gerçekleşmiştir. Önce Allah'ı görmeden inanmayacaklarını söyleyen bu kimseler, öldükten sonra tekrar diriltildiklerinde, Allah'ın Kitabı'nı almaları söylendiğinde yine karşı çıkmışlar, bunun üzerine bulundukları yerdeki bir dağ üzerlerine kaldırılmıştır.[611]

"*Sağlam bir söz (misâk) vermeleri için Tur'u (dağ) üzerlerine kaldırdık da onlara 'Baş eğerek kapıdan girin' dedik.*" (Nisâ, 4/154)

5. Kırk yıl Arz-ı Mukaddes'e girmelerinin yasaklanması ve çölde şaşkın halde dolaştırılma cezası

Hz. Musa, İsrailoğulları'na Arz-ı Mukaddes'e girmeleri emrini verdi. Onlar bu emre, "*orada zorba bir toplum var*" (Mâide, 5/22) diyerek itiraz ettiler. Çünkü onlarla savaşmak ve bu savaşta bedel ödemek gerekecekti. Bunu göze alamadılar ve Hz. Musa'ya "*Sen ve Rabbin, ikiniz gidin, (düşmanlarla) savaşın! Biz burada oturacağız.*" (Mâide, 5/24) deme cüretinde bulundular. Bu isyankar tavrın cezası, İsarailoğulları'nın tam kırk yıl süreyle Arz-ı Mukaddes'e girmelerinin yasaklanması ve bu süre içinde çöle hapsedilmeleri şeklinde oldu. Böylece zillete düşürülüp birçok nimetten de mahrum bırakıldılar: "*Allah, 'öyleyse orası (Arz-ı Mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır. Bu müddet içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme' dedi.*" (Mâide, 5/26)

İsrailoğulları'na Hz. Musa döneminde ve daha sonra[612] verilen cezalar, tamamen yok edilmeyen birey ve toplumlara, Allah'ın kıyamete kadarki süreçte vereceği cezalar için bir örnek teşkil etmektedir.[613]

611 Sayı, *Hz. Musa*, s. 245; Kara, *Hz. Musa*, s. 430-433.

612 Genel anlamda İsrailoğulları'na verilen cezalar, "maymunlaşma, domuzlaşma, horluk, yoksulluk, Beyt-i Makdis'e kırk yıl girmeme yasağı, birbirlerinin arasında kin, düşmanlık ve lanetlenme gibi cezalar"dan oluşmaktaydı. (Buladı, *Nankörlük Kavramı*, s. 407; Konuyla ilgili âyetler için bkz. Bakara, 2/61; A'râf, 7/166; Mâide, 5/14, 26, 60, 64; İbrâhîm, 14/6-8)

613 Burada İsrailoğulları'na verilen ilginç bir cezaya; "ısr" cezasına kısaca temas etmek istiyo-

Böylece tarihin en kalabalık toplumlarının heak oluş kıssalarını ele aldığımız bölümü tamamlamış bulunmaktayız. Bu vesileyle tekrar hatırlatmakta fayda görüyoruz ki, kıssaların her biri ayrı ayrı birer ibret tablosudurlar. Özellikle helâk edilen birey ve toplumlardan bahseden kıssalarda, bu kimselerin çok ileri gittikleri günahlar ön plana çıkartılmaktadır. Bu yönüyle her bir birey ve toplumunun diğerlerinden ayrıldığını söyleyebiliriz. Nitekim, Nuh kavmi sapıklık ve mağrurluklarında, Lût kavmi fuhuş ve sefahatte, Âd kavmi dünyevi güç ve kuvvette, Semûd kavmi dünya nimetlerine aşırı bağlılıkta, Medyen halkı ölçü ve tartılarında, ayrıca başkalarıyla ilişkilerinde hilekar davranmakta, İsrailoğulları inat ve taassupta… diğer kavimlerden bariz bir şekilde ayrılmaktadırlar.[614]

b. Orta Nesiller (Kurûn-u Vustâ)

Orta Nesiller içerisine Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirilmesinden sonraki dönemde dünya üzerinde yaşamış ve yaşayacak olan tüm insanlık girmektedir. Bir değerlendirmeye göre ise Orta Nesiller dönemi, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile başlayan "Kurûn-u Uhrâ (Son Nesiller)"[615] dönemine kadarki süreci içine almaktadır. Nitekim Tevrat'ın indirilmesiyle birlikte, Hz. Adem'den itibaren gelmekte olan vahyin helâkla ilgili kısmında bir değişimin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü önceden Allah'ın inkârcı toplumları toplu olarak helâkı söz konusu iken, Tevrat'ın indirilmesinden sonra inkârcı bir kavmin topluca helâk olması kaldırılmış, bunun yerine daha dar çerçevede birey ya da grupları içine alan ilâhî helâk şekli uygulanmaya başlamıştır.[616] Bu süreçte helâkın uygulanmasındaki en önemli değişiklik Allah'ın cezalandırmasının yanı sıra, bundan böyle inkârcı müşriklerin cezasının inananlar tarafından

---

ruz. "Kişiyi hareket etmekten men edecek kadar ağır olan yüke verilen bir isim olarak 'Isr', İsrailoğulları'na verilen katı cezayı gösterir. Günahta taşkınlıkları ve Eyyam-ı Sebt'i ihlalleri sebebiyle, necasetin bulaştığı yeri ancak kesmekle temizleyebiliyorlardı. İşte buna da 'ısr' denmekteydi, Müminler, 'Ey Rabbimiz! Bize ağır bir yük 'ısr' yükleme!' duasıyla, 'ısr' nevinden bir cezaya uğratılmamalarını niyaz etmekteydiler. (Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 120)

614 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 175.

615 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, *Hz. Musa*, s. 125-126.

616 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 80; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 290-291; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; a.mlf., *el-Bidâye*, I, 227.

da verilmeye başlanması şeklindeki yeni ilâhî uygulama olmuştur. Buna göre Allah Tealâ müminlere cihad etmelerini farz kılmış ve kafirlerle savaşmalarını emr etmiştir.[617]

Orta Nesiller içerisinde, Kur'ân'da helâk edildikleri anlatılan şu toplumlardan bahsedeceğiz: Ashâb-ı Karye, Sebe' Kavmi (Seylü'l-'Arim), Ashâb-ı Cenneh (Bahçe Sahipleri), Ashâb-ı Sebt, Ashâb-ı Uhdûd, Tübba' Kavmi, Ashâb-ı Fîl.

1) Ashâb-ı Karye

Daha önce işlemiş olduğumuz kıssaların bazılarında şahıs, zaman ve mekan unsurlarının bazen hepsine, bazen de bir kısmına yer verilmiştir. Ancak Ashâb-ı Karye kıssasında ise, bunların hiçbirine yer verilmemiştir. Buna rağmen âyetlerin üslûbu, bunu dinleyenlerin bir kısmının kıssayı bildiğini göstermektedir.[618]

Karye halkı kıssasında, "Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminleri teselli için bir kente gönderilen üç elçinin davet öyküsü anlatılmaktadır".[619]

"Karye, bir medeniyet merkezi olan şehir, hatta şehirlerin oluşturduğu memleket halkı, kavim veya hükümdarlar manasına 'şehir halkı" anlamına gelmektedir.[620] Yasin sûresinde kendilerinden bahsedilen bu şehir halkıyla ilgili Kur'ân'daki bilgiler şöyledir:

"*Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz. (Elçiler) dediler ki: Rabbimiz biliyor, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz. 'Bizim vazifemiz, açık bir şekilde Allah'ın buyruklarını size*

617 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391.
618 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 343. Konuyla ilgili âyetlerde tarihi unsurlarla ilgili hiçbir bilginin yer almayışı, bazıları tarafından bu kıssanın temsilî bir kıssa olduğu şeklinde yorumlanmıştır. (Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 156)
619 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 341.
620 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 126.

tebliğ etmekten başka bir şey değildir' dediler. (Bunun üzerine onlar:) Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz, andolsun sizi taşlarız. Ve bizden mutlaka fena bir kötülük dokunur, dediler… Derken şehrin öbür ucundan bir adam daha koşarak geldi. 'Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz!'… (Onları helâk eden) korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler." (Yâsîn 36/13-29)

Kur'ân'da Ashâb-ı Karye ile ilgili tarihi hiçbir bilginin ve hadislerde de konuyla ilgili hiçbir açıklamanın yer almamış olması,[621] müfessirlerin konu hakkında "bir sürü spekülatif yorumlarda"[622] bulunmasına neden olmuştur. Bu rivayetlere göre konuyu şu şekilde özetleyebiliriz:

Karye halkı putlara tapıyordu. Hz. İsa bu karye halkını dine davet etmek ve Allah'a şirk koşmamayı öğretmek üzere onlara üç mümin kimseyi görevli olarak gönderdi. Onlarsa bu gelen kimseleri hapsedip, işkence yaptılar ve onları bu işten vazgeçmezlerse öldürmekle tehdit ettiler. Yardım etmek ve onları bu durumdan kurtarmak için şehrin başka bir yerinden başka bir mümin de onlara katıldı. Diğerlerinin karşılaştığı kötü muamelenin aynısıyla o da karşılaştı. Sonunda onu öldürüp astılar.[623] Buna göre onlara gönderilenler İsa'nın havarileridir. Bu kavim ise Romalılardır.[624] Müfessirlerin çoğunluğuna göre, olayın meydana geldiği şehir Antakya'dır.[625] Ancak bu şehrin Antakya olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü, Antakya halkı Hz. İsa'ya inanmış ilk toplumdur.[626] Ayrıca tarihi hiçbir belgede Antakya'ya azab geldiğine dair bir kanıt yoktur.[627]

Ashâb-ı Karye'nin helâkı, sayha (صَيْحَة) yani korkunç bir sesle olmuştur. Sesin etkisiyle hepsi helâk olmuş, onlardan geriye sadece yaşadıkları yerler kalmıştır.[628] "*Sadece korkunç bir gürültü oldu. Hemen sönüverdiler.*" (Yâsîn, 36/ 29) âyetini Elmalılı, Hristiyanlık daveti karşısında müşrik

---

621 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 573.

622 Zeyveli, Hikmet, "Kur'ân Kıssaları", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1996, IX, 178.

623 Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 157; Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 407.

624 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 406.

625 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 7; Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 14; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 428.

626 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 342.

627 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 573; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 342.

628 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 12.

Roma devletinin ortadan kaldırılması olarak da yorumlamanın mümkün olduğunu söylemiştir.[629]

Kur'ân'da bu "kıssanın anlatılmasından gaye, müşriklerin Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı tutumlarını tasvirdir. Onların yanlış tutumları, tarihte geçmiş bir örnekle kendilerine gösterilmektedir. O elçiler nasıl kavimlerinden muhalefet görmüş iseler, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) de kavminden öyle muhalefet görmektedir. Onlar nasıl peygamberlere yalancı, uğursuz demişlerse, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kavmi de kendisine aynı şeyleri söylemektedir. Nasıl o kavmin içinden yiğit, salih, akıllı bir adam çıkıp elçilere inanmış, onları savunmuş ise, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kavminden de Ebubekir gibi akıllı insanlar çıkıp ona inanmış ve onu savunmuşlardır.

O kavim nasıl inanan insanı öldürmüş iseler, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kavmi de Yasir, eşi Sümeyye gibi zayıf, kimsesiz müminleri şehid etmişlerdir.

Görüldüğü gibi kıssa ile Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kavmi içindeki durumu arasında çok yakın ilişki ve benzerlik vardır. Kur'ân, eski bir kavmin öyküsünden çok, Kureyş'in peygambere karşı davranışlarını bu öyküde temsil etmektedir. Bu öykü de aslında öteki kıssalar gibi eski olmaktan çok, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kendi mücadele hayatını yansıtmaktadır.

Hz. Peygamber'i savunanlar, sonunda Allah'ın af ve mağfiretine nail olup cennete girecek, orada izzet ve ikram görecekler; ona karşı gelenler de, İsa'nın elçilerine karşı gelenler gibi helâk olup gidecekler, öfkeden ateş kesilen bu kavim de söndürülecektir. Nitekim bunların en azılıları Bedir'de helâk olmuşlar, ötekiler de çeşitli vak'alarda sönüp gitmişlerdir."[630]

Bu kıssanın Hz. Peygamber'den sonraki tüm insanlığa yönelik mesajı ise şudur: Nasıl ki hak yolu ve peygamberleri inkâr eden o ülke halkı Allah tarafından helâk edilmişse, "aynı yolu takip ettiğiniz ve inadınız-

629 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 409.
630 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 343-344.

da ısrarlı olduğunuz takdirde, sizlerin sonu da o beldedeki insanlar gibi olacaktır."[631]

2) Sebe' Kavmi (Seylü'l-'Arim)

Sebe' ya da Seba Kavmi'nin hikayesi; Allah'ın özel nimetler ikram ettiği ve bu nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle bir kısmı sel suları altında kalarak can veren,[632] geriye kalanların da bu cennet timsali ülkeden hicret ederek uzak diyarlara ve farklı farklı bölgelere dağılarak paramparça bir hale getirilmeleri ve bunun sonucunda o eski zenginlik, güç, kuvvet ve sahip oldukları nimetlerden hiçbirinin kalmadığı perişan bir millet haline dönüştürülen güçlü bir toplumun, zaman içerisinde eriyip tarih sahnesinden yok olup gitmesini konu edinen, hazin bir **toplumsal çöküş** hadisesinin en etkileyici ve en dramatik örneğini oluşturmaktadır.

Sebe'; Sebe' b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân adındaki bir adamın adı, bir kabile, şehir, ülke ya da orada yaşayan halk gibi anlamlarda kullanılabilen bir kelimedir. Sebe' kelimesi zaman içerisinde, Yemen'in[633] güneydoğusunda bulunan Me'rib şehrinin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Me'rib, San'a kentinden yürüyerek üç ya da dört günlük bir mesafede bulunmaktadır.[634] Kur'ân'da bahsedilen 'Arim Seli'nin yaşandığı yer, Me'rib kentidir. Daha çok tercih edilen kullanıma göre Sebe', Yemen'in Sana kenti yöresinde bulunan bölgenin tamamına veya orada yaşayan kavme verilen bir ad olmuştur. Me'rib kenti ise, Sebe' bölgesinin başkenti olarak kabul edilmektedir.[635] Me'rib'in, bir saray ismi veya Sebe' kavminin sultanlarına verilen ortak bir isim olduğu da söylenmiştir.[636] Tevrat'ta da Sebe' kelimesinin, "Şeba" şeklinde hem Sebe' kavmi, hem de o ülke adı olarak kullanıldığını görmekteyiz.[637]

---

631 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 573.

632 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 315.

633 Yemenle ilgili bilgi için bkz. Yemen ile bilgi için bkz. Bekrî, *Câhiliyye Arapları*, s. 34.

634 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 359-360, 575; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 263, 396; Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 3; Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 176.

635 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 247; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I-XIV, (nşr. Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, I, 115.

636 Bkz. Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 176.

637 *Eski Ahit (Tevrat)*, I. Krallar, 10/1-13; 6/19; Mezmurlar, 72/15; Yeremya 6/20; Sebe' Kav-

Sebe', Mer'ib ve 'Arim kelimeleri, cahiliyye şiirlerinde yer almış ve bu kelimeler etrafında Sebe kavmi, Me'rib Seddi ve 'Arim Seliyle ilgili o dönem insanın bildiği bazı bilgilere yer verilmiştir.[638]

Sebe' Kavminin yaşadığı bölgeden bir görünüm[639]

Bir şekilde helâk edilip dillere destan olan bir halkın hikayesini konu alması dışında Sebe' kelimesi, Kur'ân'da ikinci olarak Süleyman (aleyhisselâm) vesilesiyle gündeme gelmiştir. İlgili pasajlarda, Süleyman'ın (aleyhisselâm) Hüdhüd kuşu vasıtasıyla Sebe' diyarında Belkıs adında bir kadın hükümdarın hayat sürdüğü bilgisini alması ve bununla ilgili hadiseler anlatılmaktadır.[640]

---

mi ve konunun Kitab-ı Mukaddes'te yer almasıyla ilgili mukayeseli bilgi için bkz. J. Tkatsch, "Seba", X, 267 vd.

638 Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 30.

639 *el-Allâme; es-Sebeiyyûn ve Seddû Me'rib.*

640 Neml 27/22-44. Süleyman 'ın(a.s.) emrindeki kuşlardan biri olan Hühdüd, bir gün, Sebe toplumunun yaşadığı ve yöneticiliğini Belkıs adında bir kadının yaptığı (Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 182) haberini Süleyman 'a(a.s.) şöyle bildirmişti: "*Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: Ben, dedi, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim.*" (Neml, 27/22)

Diğer helâk edilen toplumlardan çok farklı bir helâk şeklini temsil eden Sebe' Kavmi için, Kur'ân'da özel bir sûre nazil olmuştur.[641] Sebe' Kavmi'nin hayat hikayesi Kur'ân'da özet olarak şöyle anlatılmaktadır:

"*Andolsun, Sebe' kavmi için, oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara:) Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rabb! Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız! Onların yurdu ile, içlerini bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin dolaşın dedik. Bunun üzerine: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.*" (Sebe' 34/15-19)

Âyeti kerimelerden de anlaşıldığı üzere Sebe' Kavmi, büyük bir nimet içinde yüzmekteydi. "Estetik yönüyle çarpıcı"[642] ve her türlü ihtiyaçlarını karşılayan meyve ve sebzelerin yetiştiği sağlı sollu bahçelerle bezenmiş bolluk diyarında, refah içinde bir hayat sürmekte idiler. Neredeyse hiçbir zorluk ve sıkıntı çekmeden hayatlarını kazanıyorlar, başka insanlar gibi geçinebilmek için büyük zorluklara ve meşakkatlere katlanmak zorunda kalmıyorlardı. Onlar için hayat, dünyada elde edilebilecek en kolay şekle dönüştürülmüştü. Rızklarını, çok kolay bir şekilde elde ediyorlardı.

Müfessirlerin ve tarihçilerin kaydettiğine göre Sebe' Kavmi, bölgenin en verimli toprakları üzeride yaşıyordu. Bölgedeki en fazla mahsul orada

---

641 Mekke'de nazil olan Sebe' sûresi, normal sıralamaya göre 34. sırada yer almakta olup, 6. âyetinin Mekkî veya Medenî oluşu konusunda ihtilaf edilmiştir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 258) Bazıları, bu âyetin Medenî olduğunu söylemektedirler. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 566) Muâsır alimlerden Mehdî Bâzergan ise, Sebe' sûresinin nazil olduğu yılın, risaletin 7. senesi olduğunu söylemekte ve sûrenin iki parça halinde indiğini belirtmektedir. (Bâzergan, *Nuzûl Süreci*, s. 34, 109)

642 Yalçın, *Kavimlerin Helâkı*, s. 52.

elde ediliyor, en geniş meralar, en güzel binalar, sıra sıra ağaçlar, çeşit çeşit rengarenk çiçekler orada bulunuyordu. Bölge su kaynakları bakımından son derece zengindi.[643] Orada veba gibi bulaşıcı hastalıklar da yoktu.[644] "Allah, Sebe' Kavmi'ne verdiği o bağlı bahçeli mülkten ayrı olarak güven içinde yürüyecekleri yollar, geçtikleri yollar üstünde birinden öteki görünen yan yana kentler, köyler de var etmişti. Böylece varacakları bereketli ülkeye ıssız, tehlikeli yollardan değil, meskûn kentlerin içinden geçerek zorluk çekmeden, güven içinde, dinlene dinlene gidebiliyorlardı. Yoldaki ihtiyaçlarını, hemen içinden geçtikleri kentlerden sağlıyorlardı."[645]

Bütün bu nimetleri kendilerine ihsan eden Rabbulâlemîn'i bilmeleri ve O'na kulluk edip, şükretmeleri gerektiğini kendilerine tavsiye eden yaklaşık on üç peygamber,[646] dur durak bilmeksizin davetlerine devam ettiler.[647] Fakat önceleri Müslüman olan bu kavim, verilen bunca nimet karşısında şımarmış, bu sebeple de birçoğu dininden dönmüştü. İçlerinde peygamberlerinin davetini kabul eden çok az insan kalmıştı.[648]

---

643 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 312-313; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 575; Beyzâvî, *Envâr*, III, 396.

644 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 217; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 396. Bazı kaynaklarda Sebe' Kavminin yaşadığı bölgenin çok güzel bir yer olduğunu, havasının, suyunun, toprağının, hulâsa her şeyinin mükemmel olduğunu ispat etmek için ilginç yorumlara yer verilmektedir. Buna göre orada sivrisinek, karasinek, pire, akrep, yılan gibi hayvanlar bulunmamaktaydı. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III; 575; bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 217) Muhammed Beyyûmî Mehrân, haklı olarak, onların bu zararlı hayvanları nasıl yok ettiklerini sormakta ve orasının güzel bir iklime sahip olduğunu ispat için bu gibi zorlama yorumlar yapmanın yersizliğine işaret etmektedir. (Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 319) Ayrıca Mehrân, Sebe' kavmiyle ilgili olarak tefsir ve İslâm tarihi kaynaklarında yer alan iddia ve hurafeleri on maddede özetlemiş ve her bir iddianın ne kadar mesnetsiz ve akla aykırı olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur. (Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 317-321)

645 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246.

646 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 576; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 317; Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 183. Süddî'nin naklettiğine göre ise Sebe' kavmine gönderilen peygamber sayısı on iki bindir. (Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 183) Bu sayının hayli abartılı olduğu kanaatindeyiz.

647 Bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 396.

648 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 292. Diğer taraftan "Tarih, eski çağlarda Sebe'liler arasında sadece bir tek Allah'a ibadet eden küçük bir topululuğun yaşadığını göstermektedir. Çağımızda yapılan arkeolojik kazılar sonucu Yemen'de bulunan kitabeler bu küçük unsurun varlığına işaret etmektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. 650 yıllarına ait kitabeler, Sebe' krallığı içinde, sadece 'zu-Semevi veya zû-Semâvî'ye (yani Rabb es-Sema!: Göklerin Rabbi)' ibadete hasredilmiş ev-

İçinde yüzmekte oldukları bu nimetlerin ebedi olarak kendilerinde kalmaya devam edeceğini sandılar. Sahip oldukları bu zenginlikler sebebiyle, bu dünyada artık kimseye ihtiyaçlarının olmayacağı düşüncesine kapıldılar. Kendilerince onların ne bir başkasına, ne de bir Allah'a ihtiyaçları vardı. Çünkü ellerindeki zenginlikler değil kendilerine, birkaç nesil sonraki torunlarına bile yetecek kadar çoktu. Bu durum, onları büyük bir şımarıklık ve gurura sevk etti. Hayatı o kadar kolay kazanıyorlardı ki, bu nimetlerin bolluğundan bıkmış ve bunalmışlardı.[649]

İşte bu esnada, insanın nimetler karşısındaki tavrıyla ilgili, tarihin şahit olduğu en ilginç ikinci bir örneği yaşandı. Daha önce de İsrailoğulları, çölde gökten inen "kudret helvası ve bıldırcın"[650] ile beslenirken, şımarmışlar ve kendilerine Allah'ın soğan sarımsak göndermesini[651] Hz. Musa'dan talep etmişlerdi.[652] Benzer bir tavır sergileyen Sebe' Kavmi de Allah'tan, kendilerine diğer milletler gibi yorularak hayatı kazanma zevkini tattırmasını; başkaları gibi kazanç elde etmek için uzak diyarlara seferler yapıp, zorluk ve meşakkatlere katlanarak hayattan keyif almanın nasıl bir şey olduğunu anlamalarını, kendilerine bahşetmesini istediler.[653] Diğer insanların atlara ve develere binip rızık elde etmek için uzak yerlere gitmelerine gıpta ederek, bu yolculuklar esnasında karşılaşılan sıkıntı ve meşakkatlerin, yeme-içme gibi dünya nimetlerinden daha fazla faydalanma yönündeki doyumsuz isteklerini, daha çok kamçılayacağını sandılar ve onlar gibi çileli yolculuklar yapmayı arzuladılar.[654] Bütün bunlar gerçekleştiğinde, ancak

---

ler bulunduğunu söylemektedir. Bazı yerlerde bu ilahtan Meliken 'zû-Semavi (Göklerin sahibi olan Melik)' diye bahsedilmektedir. Sebe'lilerin bu mirası, Yemen'de yüzyıllarca yaşamaya devam etmiştir. M.S. 378 tarihli bir kitabede 'İlah zû-Semavi (bu mabet, ilah zû-Semavi'ye aittir)' ifadesi bulunmaktadır. M.S. 465 tarihli bir kitabede şöyle bir ifade yer alır: 'Bi-nasr ve riza ilah-in bel semin ve ardin (Göklerin ve yerin sahibi olan ilahın yardım ve rızasıyla).' M.S. 458 tarihli başka bir kitabede de Rahman kelimesi, 'bi-riza Rahmanen (Rahman'ın yardımıyla)' şeklinde kullanılmaktadır." (Mevdudî, *Tefhim*, IV, 520)

649 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 577; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 398.

650 Bkz. Bakara, 2/57.

651 Bkz. Bakara, 2/61.

652 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 577; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 219; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 398.

653 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 577; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 219; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 398; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246.

654 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XI, 4506.

hayatın bir anlamı olacak ve bu dünyada yaşamak kendilerince bir anlam kazanacaktı. Bunun için şöyle nidâ ettiler:

رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا "*Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır!*" (Sebe' 34/16)[655] "Böyle yakın yerlere gitmekten bıktık, yollarımız uzak olsun, yolun zorluğunu çekelim de yolculuğun tadı çıksın."[656] "Ya şımararak böyle söylediler veya davranışları da bu anlama geldi."[657] Râzî'nin işaret ettiğine göre onların bu sözü söylemelerinin iki sebebi olabilir: Biri, az önce işaret ettiğimiz İsrailoğulları'nın nimet karşısındaki şımarıklığı, diğeri ise bundan daha farklı bir şekilde, adeta Allah'a meydan okumalarından kaynaklanan bir tavır içine girmeleri sonucunda gerçekleşmiş olabilir. Nasıl ki, güç ve kuvvetine güvenen bir kimse, zayıf ve çelimsiz birine kendisini dövemeyeceğini bildiği için "Hadi beni döv bakalım!" demekten çekinmezse; Sebe' Kavmi de, peygamberlerinin uyarıları ve davetleri karşısında, o halde Allah, bizim birinden ötekine geçerken diğerinin göründüğü, güven ve emniyet içinde yolculuk yaptığımız şehirlerin ve kasabaların arasını birbirinden uzaklaştırsın da görelim, dercesine meydan okudular. Bunu söylerken, Allah'ın bunu yapamayacağını ve bunu gerçekleştirmekten aciz olduğunu sanmaktaydılar.[658]

"Yahut onlar, verimli arazilerine, güzel yollarının geçtiği bölgelere bakmamak sûretiyle adeta bölgelerinin bozulmasını, çölleşmesini, yol üstündeki köy ve kentlerin yıkılmasını istemiş oldular. Böylece kendi canlarına yazık ettiler. Allah da onları cezalandırdı. Bakımsızlık yüzünden veya suların taşmasıyla yıkılan barajın azgın suları bahçeleri bastı… Yol üstündeki küçük kentler harap oldu. Artık o bölgede yaşamak zorlaştı. Yurtları harap olan insanlar, grup grup çeşitli yerlere göç ettiler, darmadağın oldular. O bölgede kimse kalmadı. Onların sadece dillerde öyküleri kaldı. Gelip geçenler, bir zamanlar orada yaşayan insanların öykülerini anlatır oldular."[659]

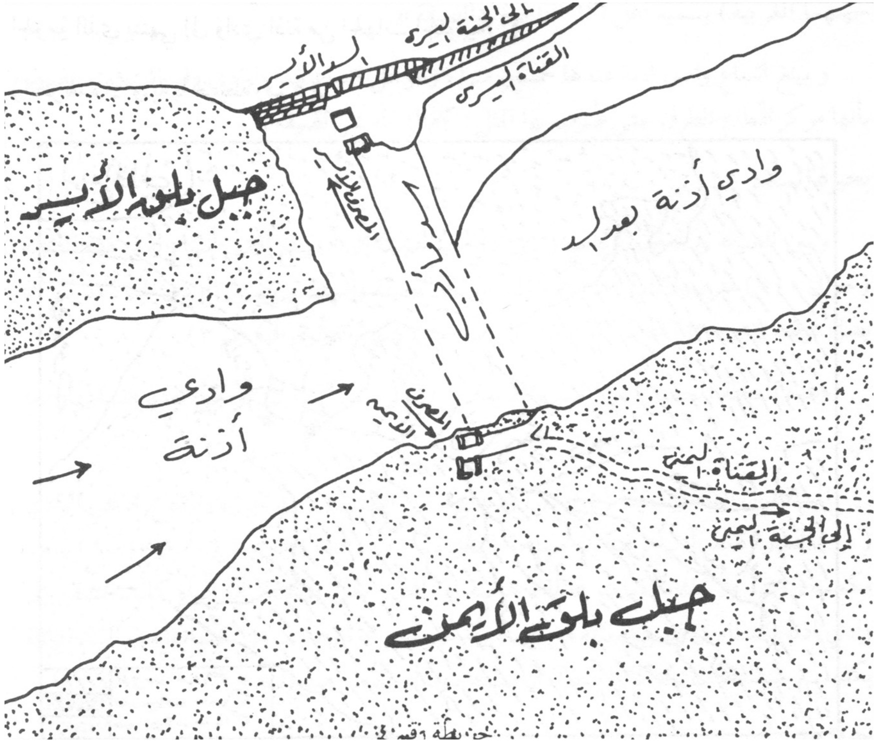
655 Mevdudî, bu ifadenin, Sebe'lilerin nüfuslarının fazlalığını kendileri için bir felâket kabul ettiklerini ve başka akılsız milletler gibi nüfuslarının azalmasını istediklerini de ima edebileceğini söylemektedir. (Mevdudî, *Tefhim*, IV, 519)

656 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246.

657 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 396.

658 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 219.

659 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246.

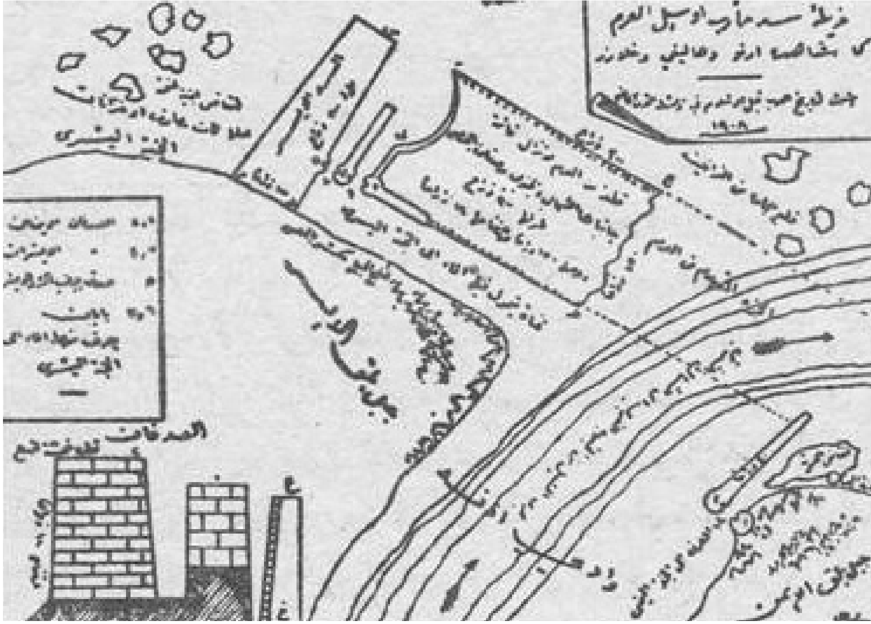

Me'rib barajının Müslüman bir araştırmacı tarafından çizilen krokisi[660]

'Arim Seli'nin, Sebe' toplumu içerisinde yol açtığı bu büyük felâket, rivayetlere göre Hz. İsa ile Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) arasında bir zaman diliminde meydana gelmiştir.[661] Muasır alimlerden Mevdudî, olayın meydana geldiği tarih olarak M.S. 540 veya 451 yıllarını göstermektedir.[662] Bu tarih, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) doğumundan sadece 120 yıl öncesine tekabül etmektedir. Bu da "olayın, Hz. Peygamber'in yetiştiği ortamda bilindiğini göstermektedir."[663]

---

660 *el-Allâme; es-Sebeiyyûn ve Seddû Me'rib.*
661 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 576.
662 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 522.
663 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 249.

Me'rib barajının müsteşrik Erno tarafından 1874 yılında çizilen krokisi[664]

Onların, tarih sahnesinden nasıl silinip efsaneye dönüştürüldükleri ve paramparça bir hale nasıl getirildikleriyle ilgili âyet, durumu şöyle haber vermektedir:

"*Biz de onları efsanelere (ibret kıssaları haline) çevirdik ve onları büsbütün parçaladık.*" (Sebe' 34/19) Bu âyette yer alan ve "parçaladık" şeklinde tercüme ettiğimiz mezzeka (مَزَّق) lafzı, Arap dilinde parçalamak, bir şeyde delik açmak[665] anlamına gelmektedir. Toplum için kullanıldığında onları birbirinden ayırmak,[666] dağıtmak, perişan etmek, o toplum içerisindeki bireyleri birbirinden kopartarak fakir ve zelil bir şekilde başka yerlere gönderip paramparça etmek,[667] bir toplumun fertlerini ülkenin değişik yerlerine yaymak, mülkünü paramparça ederek bir kişi ya da bir toplumdan geriye

---

664 *Cevherî, el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân.*

665 (يدل علي تخرق في شيئ)

666 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1554; İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 983; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 578.

667 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XI, 4505.

kalan her şeyi ortadan kaldırmak,[668] "cemaat bütünlüğünün parçalanıp, fertlerin ülkenin her tarafına serpiştirilmek sûretiyle küçültülmesi",[669] paramparça edilerek dağıtılması, darmadağın edilmesi anlamlarına gelmektedir. Sebe' Kavmi öyle bir şekilde parçalanmış ve dağıtılmıştı ki, daha sonra Araplar arasında bir topluluğun dağıtılıp paramparça hale gelmesi konusu ne zaman gündeme gelse, hep Sebe' Kavmi örnek olarak verilir oldu.[670] Bu durum Araplar arasında günümüzde de devam etmektedir.[671]

Sebe Halkı içerisinde yer alan dönemin en önemli kabileleri şunlardı: Kinde, Himyer, Ezd, Eş'ariyyîn, Mezhic, Enmâr (Kes'am ve Becile diye iki kola ayrırılır), Amile, Cüzâm, Lahm, Gassân[672] ve Cürhum. Bu kabilelerin her biri Arap Yarımadası'nın bir yerine göçmek zorunda kalmıştı. Bunlardan Cürhum, Hicaz bölgesinde yayılmış ve Mekke'de yerleşmişti.[673] Bunun gibi Sebe' Halkı'nın bir parçası olan Gassân kabilesinden geriye kalanlar Şam'a, Enmâr Yesrib'e, Cüzâm Tihâme'ye, Ezd ise Uman'a katılmış,[674] bunların bir kısmı zaman içerisinde kimliklerini kaybederek o toplumlar içerisinde eriyip gitmişlerdir. Bu cennet timsali diyardan çıkartılan bu nankör toplum, çölde değişik yerlere serpiştirilmiş, önceleri güven ve selamet içinde yaşarken göç ettikleri bu yeni yerlerde, Allah tarafından başlarına düşman belâsı sarılmıştır.[675]

Böylece Sebe' Kavmi, sahip oldukları nimetin kadrini bilmediği için, bu nimetler ellerinden alınmış ahmak bir topluluk olarak darb-ı mesel olmuştur. Nasıl ki İsrailoğulları Allah'ın özel nimetleriyle çölde doyurulurken buna itiraz etmiş ve sonunda "*üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası*" (Bakara, 2/61) vurulmuşsa, Sebe' Kavmi de benzer bir akıbete uğramıştır.[676] Paramparça bir hale gelen tarihin belki de bu en müreffeh

---

668 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 218.
669 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 351.
670 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 578; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 219; Mevdudî, *Tefhim*, IV, 519.
671 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 519.
672 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 521.
673 *el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî*, s. 243.
674 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 361.
675 Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 184.
676 Bkz. Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 186.

toplumu, Arabistan çöllerinde aç, susuz, güçsüz, korumasız, sahipsiz, düşmanlar içinde eriyip gitmiş, kala kala geriye sadece kötü bir şöhretle dillerde dolaşan bir destan haline gelmişlerdir.

Kur'ân'da helâk edildiklerinden söz edilen Sebe' Halkı, Tübba' Kavmi, Ashâb-ı Uhdûd ve Ashâb-ı Fîl olaylarında helâk edilenler, hep Yemenlilerdir. Bunlardan sadece Fil olayı Yemen dışında bir yer olan Mekke'de meydana gelmiş, ancak helâk edilenler yine Yemenliler olmuştur.

Yemen'de önceleri Seba Devleti[677] hüküm sürmekteydi. M.Ö. yaklaşık X. asrın başlarında (M.Ö. 995) kurulan Seba Devleti M.Ö. 115 senesine kadar devam etti. Başşehri Me'rib idi. Seba'nın şöhreti iki şeye dayanır:[678]

1. Seba melikesi Belkıs ve onun Hz. Süleyman ve Hüdhüd ile olan hikayesi.

2. Me'rib Seddi (barajı). Sebe' kavminin yaşadığı Me'rib kentinde, önceleri sıkça sel felâketleriyle karşılaşılmaktaydı. Bu sebeple bölgede bolca bulunan sudan daha fazla faydalanmak amacıyla, iki dağın en dar yerinde bir set inşa ederek büyük bir baraj gölünün oluşmasını sağladılar. Bu barajı yapanın kim olduğu konusu ihtilaflıdır.[679]

Yemen'de bol yağmur yağıyordu. Bu yağmurlardan ancak yağdığı mevsimde istifade ediliyordu. Seba devleti inşaat tekniğinde ilerlemişti. Devlet, iki büyük dağın hemen hemen kavuştuğu dar bir yere büyük bir baraj yaptırdı. Bu, meşhur Me'rib barajıdır. Bu barajın Sebe' ülkesine çok yönlü faydası olmuştur. Çünkü Sebalılar, o baraj sayesinde istedikleri zaman faydalanabilmek için su biriktirebiliyorlardı. Böylece ziraat gelişmişti. Senede birden fazla ürün alınabiliyordu. Bu baraj can ve mal zayiatına sebep olan sel baskınlarına karşı da büyük bir engel oluşturuyordu. Bu baraj sayesinde Yemen'de refah ve bolluk devri yaşanmıştır. Fakat böyle bir baraj sürekli bakıma ve devamlı tamirata ihtiyaç gösteriyordu.

---

677 Bazılarına göre "Tarihte Seba Devleti adında bir devletten söz" etmek mümkün gözükmese (Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VII, 246) bile, bunun tam tersi bir iddiayı dillendiren tarihçiler ise, Seba Devleti diye bir devletin var olduğunu ve uzun süre hayatta kaldığını söylemişlerdir. (Bkz. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 115; Harman, Ömer Faruk, "Arim", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 373)

678 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 115-116.

679 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 312-313; Harman, "Arim", III, 374.

Özellikle Sebe' devletinin son zamanlarda zayıflaması, barajı bakımsız bıraktı[680]...

Me'rib Seddi'nin varlığıyla ilgili birçok şey söylenmiş ve tarihçiler tarafından araştırmalar yapılmıştır. Şeyh Tantâvî Cevherî'nin (1940) naklettiğine göre, Hemdânî, bu bölgeyi ziyaret ettiğinde baraj gölünde suyun dağıtıldığı kanallar gördüğünü ve bunların dün yapılmış gibi sağlam olduğunu bizzat gözlemlediğini söylemiştir.[681]

Me'rib Seddi'nin varlığıyla ilgili şüpheleri gideren en önemli çalışmayı Erno[682] adındaki bir Fransız müsteşrik yapmıştır. 1843 yılında Yemen'e gelen Erno, "hizmetçi kılığına girerek büyük güçlüklere katlanmak sûretiyle San'a, Huraybe, Me'rib ve Belkıs Haremi hakkında elli altı resim ve nakış elde etmiştir ki, bunlar içerisinde Me'rib barajının haritası da vardır."[683] Bu haritayı 1874 yılında Fransa'da bir dergide yayımlamıştır. Ondan sonra birkaç Avrupalı daha Me'rib barajını ziyaret etmiş ve Erno'nun söyledikleriyle Hemdânî'nin naklettiklerini doğrulamışlardır.[684] Şeyh Tantâvî de, bu haritaya meşhur tefsirine yer vermektedir.[685] Haritanın tarihi bir vesika özelliği taşıması sebebiyle, çalışmamızda da yer almasını uygun gördük.

İşte bu şekilde Sebe' Kavmi'nin helâkı, bir kısmının 'Arim Barajı'nın azgın suları altında kalarak boğulması, geriye kalanların ise baraj sularıyla harap hale gelen ülkelerinden başka yerlere göç ederek darmadağın bir hale getirilmeleri tarzında meydana gelmiştir.

Sebe' Kavmi'nin helâk edilmesi hadisesiyle ilgili olarak Kur'ân'dan alınabilecek derslerden biri de şudur: "Eğer insanoğlu kendi tarihini dikkatle incelerse, bu dünyanın körü körüne işleyen sahipsiz bir mülk olmadığını, bilakis şükreden kullarına bir türlü, nankör ve şükretmeyen kullarına ise

---

680 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 116; Bölgede kurulan devletler ve tarihleriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mevdudî, *Tefhim*, IV, 521-523.

681 Cevherî, *el-Cevâhir*, XVI, 177.

682 Fransız müsteşrik Erno'nun ismi, Süleyman Ateş'in tefsirinde sehven "Eno" olarak yer almıştır. (Bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir* , IV, 248)

683 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IV, 248; bkz. Cevherî, *el-Cevâhir*, XVI, 178.

684 Cevherî, *el-Cevâhir*, XVI, 178.

685 Bkz. Cevherî, *el-Cevâhir*, XVI, 181, 2. harita.

başka bir türlü davranan, her şeyi işiten ve gören Allah tarafından idare edildiğini anlayacaktır."[686]

3) Ashâb-ı Cenneh (Bahçe Sahipleri)

Kalem sûresi 68/17-32. âyetler arasında uzun uzadıya bahsedilen konu; muhteris kardeşlere babalarından miras kalan cennet timsali bir bahçenin kadir ve kıymetini bilmemeleri ve bu nimeti kendilerine ihsan eden Allah'a karşı nankörce bir tavır sergilemeleri sebebiyle, onun ellerinden alınarak nimetten mahrum bırakılmalarıyla ilgilidir.[687] Asırlar önce bahçe sahiplerinin başına gelenlerin, Araplar tarafından da bilindiği söylenmektedir.[688]

Onlar o bahçedeki "Allah hakkı"nı[689] fakirlere vermemek için geceden planlar yaparak daha gün ağarmadan meyveleri toplama girişiminde bulunmuşlardı. Böylece fakir fukara uykusundan uyanıp bahçeye varıncaya dek, onlar çoktan meyveleri toplayıp evlerinin yolunu tutmuş ve fakirlerin onlardan bir pay istemelerine fırsat bırakmamış olacaklardı. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Fakirin hakkını gasp etmeye yönelik kurdukları planlar, Allah'ın planı[690] karşısında devre dışı kaldı. Daha sabahın alaca karanlığında geldikleri bahçelerinin yanmış, un ufak olmuş külleriyle kar-

---

686 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 517.

687 "Biz vaktiyle 'bahçe sahiplerine' belâ verdiğimiz gibi, onlara da bir belâ verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri) sabah olurken (kimse görmeden) onu (mahsullerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar daha uykudayken Rabbin'in katından (gönderilen) kuşatıcı bir afet (tâif) bahçeyi sarıverdi de, bahçe kapkara (sarîm) kesildi. (Beri tarafta) ise onlar, sabah olurken: Madem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsulünüzün başına gidin! diye birbirlerine seslendiler. Derken: Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular. (Evet, yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler. Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler. Yok yok, doğurusu biz mahrum bırakılmışız! İçlerinden en makul olanı şöyle dedi: Ben size 'Rabbinizi tesbih etsenize!' dememiş miydim? Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz, dediler. Ardından kabahati birbirine yüklemeye başladılar. (Nihayet) şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi (O'nun hoşnutluğunu) arzuluyoruz." (Kalem 68/17-32)

688 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 273; Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Temsilî Anlatım*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 86.

689 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 275.

690 Bkz. Âl-i İmrân, 3/54; Enfâl, 8/30; A'râf, 7/99; Ra'd, 13/62.

şılaştıklarında "*mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız*" (Kalem, 68/26), galiba yanlış yere geldik, diyerek mecnuna döndüler. Hadisenin gerçekliğini idrak ettiklerinde ise çoktan iş işten geçmişti. "*Biz gerçekten de mahrum edilmişiz.*" (Kalem, 68/27) dediler.

Yemen veya Habeşistan diyarında yaşamış olan bahçenin asıl sahibi babaları, salih bir kimse idi. O, her yıl hasat mevsimi bahçede üretilen meyve ve sebzelerden, fakirlere yeterince bir miktar vermeyi adet haline getirmişti. Adam öldükten sonra bahçeye varis olan oğulları, içlerinden biri hariç, fakirlerin bu hakkını gasp etmek istedi. Kendilerinin çoluk çocuk sahibi olduklarını, buna fakirlerden daha fazla ihtiyaçlarının olduğunu söylediler. Ve olanlar bu kötü niyetten kaynaklandı. Değil fakirlere verecekleri çok az miktardaki kısmından mahrum olmak, onlar fakirlerin hakkını vermeleri durumunda kendilerine kalacak olan kısımdan da mahrum oldular.[691] İşte onların nankörlüklerinin sonu böyle oldu.

Bahçenin yok edilmesi, "*Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir afet (tâif) bahçeyi sarıverdi de, bahçe kapkara (sarîm) kesildi.*" (Kalem, 68/19-20) şeklinde gerçekleşmiştir. Bahçenin etrafını dolaşan tâif (طَائِف), mecâzî (temsîlî) olarak "helâk" anlamında kullanılmış bir kelimedir.[692] Helâk sonrasında bahçenin dönüştüğü hali tasvir eden sarîm kelimesi ise, "gece" anlamına gelmektedir. Gecenin de karanlığı temsil etmesi nedeniyle, bahçenin yandıktan sonra kapkara bir hale dönüştüğü anlaşılmaktadır.[693] Ayrıca sarîm, tamamen kesilmiş veya kesik anlamında da kullanılmaktadır. Meyvesi kesilmiş bağa, ürünü biçilmiş tarlaya, hiçbir şey bitirmeyen kumluk bir yere de sarîm denir. "Burada o bağın meyvesinin değil, kendisinin kökünden kesilip yanmış, kül gibi kararıp kalmış olduğu rivayet" edilmektedir.[694]

Bahçe sahipleri, daha sonra yaptıkları davranışın bir nankörlük olduğu bilincine vararak tevbe etmiş ve Allah'tan af dilemiştir. Onların yeniden

---

[691] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 589-590; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kurân*, s. 125-126; Zuhaylî, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye*, s. 155-156.

[692] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 462; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 590.

[693] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 413; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 590.

[694] Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 274; bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 413; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 590.

eski nimetlere kavuşturulup kavuşturulmadığı konusu ihtilaflıdır. Katâde konu hakkında soru soran kişiye "Beni zor bir konuyla karşı karşıya bıraktın." cevabını vermiş, Mücahid ise, "Tevbe ettiler, Allah da bu tevbeleri sayesinde onlara daha güzelini verdi." demiştir.[695]

Bahçe sahipleri kıssası, Mekkeli müşriklere, Allah'ın peygamber gönderme nimetini nankörlükle karşılamaları sebebiyle verilmiş bir misal niteliği taşımaktadır.[696] Bahçe sahiplerinin, bu nimetin hakkını vermemeleri sebebiyle imtihana tutulup belâya çarptırılmaları gibi, Mekkeli müşrikler de kendilerine gönderilen Allah Resûlü Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kadir ve kıymetini bilemeyip, onu nankörlük ve inkârla karşıladıkları için bazı sıkıntı ve belâlara çarptırılmışlardır.

Kıssanın az öncesindeki âyetlerde yer alan, sahip olunan mallar ve çocuklarla böbürlenip kibirlenmek, bu sebeple Allah'a ve peygamberine karşı nankörce tavırlar içine girmek şeklindeki inkârcıların davranışları; bu kıssa ile daha canlı bir anlatım formuna kavuşturulmuş, her dönemdeki nankörlerin, özellikle de Mekkeli müşriklerin nankörlükleri daha net bir şekilde ortaya konmuştur.

Nitekim "*Bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi, onlara da bir belâ verdik.*" (Kalem, 68/17) âyeti, Mekkeli müşriklerin, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberlik ve tebliğ nimetini inkâr etmeleri sebebiyle büyük belâ ve sıkıntılarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), onlara "Allahım!... Onların yıllarını, Yusuf (aleyhisselâm) dönemindeki kıtlık yılları gibi yap!"[697] şeklinde beddua etmiş, bunun neticesinde de yedi yıl büyük bir kuraklık ve kıtlık içinde kıvranmışlardır.[698]

Bahçe sahipleri kıssası, "*Allah, (ibret için) bir kenti örnek verdi. Bu kent güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.*" (Nahl, 16/112) âyetinde misal verilen "karye: kent halkı"nın durumuyla benzerlik arz etmektedir. âyette

---

695 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 592.

696 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kurân*, s. 125.

697 Buhârî, *Cihâd*, 98; Ebû Dâvud, Vitr, 10; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 53; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 160.

698 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 273.

bahsedilen kent halkının Mekkeliler olduğu söylenmiştir.[699] Bahçe sahipleri kıssası, her ne kadar Mekke haricinde bir kentte meydana gelmiş bir hadise olsa da, bununla öncelikli olarak yine Mekkelilerin durumlarına ve davranışlarına dikkat çekilmek istenmiştir.

Kalem sûresinde on altı âyette uzun uzadıya anlatılan bu konu, aslında insanın sahip olduğu mal varlığıyla ilişkisinin hangi boyutlarda olması gerektiği hususunu açıklığa kavuşturmaktadır. Malın Allah tarafından insana verilen bir nimet olduğu unutulmadan, bunun karşılığında Allah adına bu maldan harcamada (infak) bulunmak gerektiği hususu üzerinde özenle durulmaktadır. Yoksa bu mal nimeti, bunu ihsan eden tarafından geri alınır ve bir zamanlar bununla böbürlenen eller başkasına muhtaç bir halde açık kalır. âyetlerin genel vurgusu bu olmakla birlikte, çalışmamız açısından buradan çıkartacağımız sonuç şudur: Allah'ı inkâr etmemek şartıyla verilen nimetler karşısında nankörlük edenler, Allah Tealâ tarafından bu nimetlerin ellerinden alınmasıyla imtihan edilirler. Bu durumda ceza, canlarını değil de mallarını helâk eder. Böylece nankörce bir tavır sergileyen kulların elindeki nimetler, bir şekilde ellerinden alınarak ondan mahrum bırakılırlar.

4) Ashâb-ı Sebt

Ashâb-ı Sebt'in cezalandırılması konusu, ağırlıklı olarak A'râf[700] sûresinde olmak üzere Bakara[701] ve Nisâ[702] sûrelerinde yer almıştır. Cumartesi gününün sahipleri (Ashâb-ı Sebt: أَصْحَابُ السَّبْت) denilince ilk akla gelen kimseler Yahudilerdir. Ancak Kur'ân'da Ashâb-ı Sebt tabiri geçtiğinde akla tüm Yahudiler değil de, cumartesi gününün kudsiyetini ihlal ettikleri için Allah'a isyan etmiş olan ve bu nedenle de maymuna ve domuza dönüştürülen inkârcı Yahudiler gelmektedir.

Konuyla ilgili âyetler toplu bir şekilde şu konuları içermektedir:

"*Onlara, deniz kıyısında bulunan kent (halkın)ın durumunu sor. Hani onlar cumartesine saygısızlık edip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi (tatil) yaptıkları gün, balıkları onlara akın akın gelirdi. Cumartesi (tatil)*

[699] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 638; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kurân*, s. 127.
[700] Bkz. A'râf, 7/163-166.
[701] Bkz. Bakara, 2/65-66.
[702] Bkz. Nisâ, 4/47.

yapmadıkları gün balıkları gelmezlerdi. Biz onları yoldan çıkmalarından ötürü böyle sınıyorduk." (A'râf, 7/163)

Aynı konuyu işleyen[703] (Bakara, 2/65. âyette şöyle buyrulmaktadır: "*İçinizden, cumartesi günü (avlanma yasağı)nı çiğneyenleri elbette bilmişsinizdir. İşte onlara; aşağılık maymunlar olun!' dedik.*" Cumartesi gününün kutsiyetini ihlal eden Yahudilere maymuna ve domuza dönüşüm cezası verilmiştir. A'râf sûresi 7/163-166. âyetlerde bu konu, daha detaylı bir şekilde yer almıştır.[704]

"*Ey kitap verilenler, biz bazı yüzleri silip arkalarına döndürmeden, ya da cumartesi adamlarını lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce, yanınızdakini doğrulayıcı olarak indirdiğimiz (Kur'ân)a inanın. Allahın buyruğu yapılır.*" (Nisâ 4/47)

Ashâb-ı Sebt olarak Kur'ân'ın tarif ettiği bu Yahudi grubunun, balıkçılıkla uğraşmalarından dolayı bir sahil kentinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu kentin neresi olduğu kesin değildir. Burasının Medyen'le Tûr arasındaki Eyle, Medyen veya Medyen Sahili, ya da Taberiyye kenti olabileceği söylenmiştir.[705] Kaynakların çoğunluğu "Eyle" üzerinde ittifak etmiş gibidir. Yer neresi olursa olsun, önemli olan burada geçen hadisedir. Çünkü Kur'ân, tarihe zaman açısından değil, zaman içerisinde meydana gelen olayların nitelikleri açısından bakmaktadır. Birçok toplumda olduğu gibi burada da cumartesililerin tam olarak nerede yaşadığı konusu önemsiz olduğundan vurgulanmaya değer bulunmamış, buna mukabil orada geçen olaylar üzerinde uzun uzadıya, bazen teferruatlara inerek durma ihtiyacı güdülmüştür.

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına hitaben "Havzımın uzunluğu 'Mekke ile Eyle arası ya da Uman ile Eyle'[706] arasındaki mesafe kadardır."[707] sözünden, o günkü Kur'ân muhataplarının Eyle denen yer

---

703 Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106.
704 Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106.
705 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 170; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 276; Beyzâvî, *Envâr*, I, 337, III, 67; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 128; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 156.
706 Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 181.
707 Zemahşerî (538/1143), *el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs*, (tah. el-Becâvî, Mahmut Ebu'l-Fadl İbrâhîm), I-IV, Lübnan, ts, III, 47.

hakkında bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bunun sadece burasının duymakta oldukları bir şehir ismi bilgisi ile sınırlı bir bilgi mi, yoksa orada yaşayanların başından geçen olaylarla ilgili bir bilgi mi olduğunu bilemiyoruz. Ayrıca, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde devlet gelirleri anlatılırken yer verilen "Eyle liman şehri ise üç yüz dinar ödüyordu."[708] ifadesi, Eyle'nin büyük bir yerleşim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarihçilerin konuya hayli önem vermesi sebebiyle, biz de konuyla ilgili birkaç bilgiyi buraya aktarmayı uygun buluyoruz.

Arap yarımadasının batı bölümü, iki kısımdan oluşur. Kuzeyde Hicaz bölgesi, güneyde ise Yemen. Hicaz bölgesi, Eyle (el-'Akebe)'den Yemen'e kadar uzanır.[709] **Eyle,** Kulzum Denizi sahilinde Şam tarafına düşen kesimde yer alan bir şehirdir. Mekke ile Mısır'ın tam ortasında yer aldığı da söylenmiştir.[710] Arap şehirlerinden Şam'a doğru giden ticaret kervanı, Bizans topraklarına girdiklerinde ilk olarak, günümüzde Akabe diye bilinen Eyle şehrinde konaklardı.[711]

Mevdudî'nin konuyla ilgili tespitine göre ise; "Eski zamanlarda Ezion-geber adıyla anılan Akabe veya Eyle, yaygın geleneğe göre, Sebt gününü çiğneyenlerin malum hadisesinin vukû bulduğu yerdir."[712] "Araştırmacılar burada adı geçen yerin, yeni İsrail siyonist devletinin aynı isimle inşa ettiği bir liman bulunan ve Ürdün'ün meşhur Akabe limanına yakın bir mesafedeki Eileh, Elat (veya Elot) yerleşim bölgesine işaret ettiği görüşündedirler. Bu liman şehri Sina Yarımadası'nın doğusu ile Arabistan'ın batısında, Akabe körfezinin ucundadır. Burası İsrailoğulları'nın parlak dönemlerinde çok önemli bir ticaret merkezi idi. Ve Hz. Süleyman (aleyhisselâm) bu şehri Kızıldeniz'deki donanması için merkez liman yapmıştı.

Burası ile alakalı olay, Yahudilerin ne dini ne de tarihi kitaplarında zikredilmiş fakat, Kur'ân-ı Kerîm'in burada ve Bakara sûresinde anlattıkları onun Kur'ân'ın vahyi sırasında, İsrailoğulları arasında bilinen bir şehir oldu-

---

[708] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 987.
[709] Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 2.
[710] Bekrî, *Câhiliyye Arapları*, s. 25, 123.
[711] Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 15.
[712] Mevdudî, *Tefhim*, II, 89.

ğunu göstermektedir. Bundan dolayı Medine Yahudileri, Yüce Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) her konuda karşı gelme fırsatını hiçbir zaman kaçırmadıkları halde, bu haberin doğruluğu konusunda itiraz edemediler."[713]

Ashâb-ı Sebt'in, Hz. Dâvûd'un laneti sonucu bu cezaya çarptırıldıkları da söylenmiştir.[714] Buna göre "*İsrailoğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.*" (Mâide, 5/78) âyetinde belirtildiği gibi Yahudiler hem Dâvûd[715] (aleyhisselâm) hem de İsa[716] (aleyhisselâm) tarafından lanetlenmiş bir kavimdir.

Allah Teâlâ, İsrailoğulları için cumartesi (sebt) gününü kutsal kılmış, onlardan bugüne saygılı olmalarını istemişti. Hatta bu konuda onlardan bir mîsâk (söz) dahi almıştı: "*Ve onlara: 'Cumartesi(yasakları)nı çiğnemeyin!' dedik. Ve onlardan sağlam bir söz aldık.*" (Nisâ, 4/154)[717] Kur'ân'da haber verilen bu durum, benzer bir ifadeyle Tevrat'ta da yer almaktadır: "Rab Musa'ya söyleyip dedi: Sen İsrailoğulları'na söyleyerek de: Benim sebt günlerimi gerçekten tutacaksınız; çünkü o, sizinle benim aramda nesillerinizce bir alâmettir… Bunun için sebti tutacaksınız, çünkü size mukaddestir, onu bozan mutlaka öldürülecektir. O günde her kim iş işlerse, o can kavminin içinden atılacaktır."[718]

Allah'a verdikleri söze rağmen İsrailoğulları içerisinden bir grup, cumartesi gününün kutsallığını hiçe sayarak, o gün herhangi bir iş yapılmaması gerektiği halde birtakım dünya işlerini yapmaya devam etti.

---

713 Mevdudî, *Tefhim*, II, 106.

714 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666.

715 Hz. Dâvûd'un cumartesi gününün kutsiyetine riayet etmeyen Yahudilere yaptığı beddua şöyledir: "Allahım! Onlara lanet eyle ve onları ibretlik et!" Onlar bu lanetlenme sonucunda, mesh'e uğrayıp maymuna dönüşüverdiler. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666)

716 Yahudilerin Hz. İsa tarafından lanetlenmeleri ise, sofra mucizesini görmelerine rağmen bunu inkâr etmeleri sebebiyle olmuştur. Hz. İsa'nın Yahudilere yaptığı beddua ise şu şekildeydi: "Allahım! Sofra'dan yedikten sonra kâfir olan kimselere, hiç kimseye yapmadığın bir şekilde azap et! Onlara, Ashâb-ı Sebt'e lanet ettiğin gibi lanet et." Bu beddua sonucunda onlar domuza dönüştüler. İçlerinde çocuk ve kadının bulunmadığı bu kimseler beş bin kişiden oluşmaktaydı. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666-667)

717 Ayrıca, "*Cumartesi (gününü tatil ve ibadet günü yapmak), onda ayrılığa düşen (Yahudi)lere (farz) kılındı.*" (Nahl 16/124)

718 *Eski Ahit (Tevrat)*, Çıkış 31/12-13.

Özellikle cumartesi günü avlanma yasağına uymuyorlardı.[719] Allah'ın bir hikmeti olarak cumartesi günleri balıklar, sahile yaklaşır ve su üstünde kalabalık halde yüzerlerdi. Bu durum Allah'ın onları bir imtihanı idi. Ancak onlar Allah'a verdikleri sözde durmadıkları için bu imtihanı kaybettiler. Hatta "evlerde ateş yakarak, kölelerini ve cariyelerini kullanarak ve dünyalık herhangi bir iş için verilen ölüm cezalarını bugünde ifa ederek bu antlaşmaya karşı geldiler. O kadar ki, Peygamber Yeremya'nın (M.Ö. 628-586) devrinde yüklerini bilhassa cumartesi günü Kudüs'ün kapılarından geçirerek taşırlardı."[720] Tevrat, onların ahde vefasızlığını, Allah'a verdikleri sözü tutmayışlarını şöyle anlatır: "Sebt günü yük taşımayın ve Yeruşalim kapılarından içeri getirmeyin; ve sebt günü evlerinizden yük çıkarmayın ve hiç iş yapmayın. Ve sebt gününü atalarınıza emrettiğim gibi takdis edin. Fakat dinlemediler ve kulak asmadılar."[721]

Bu cumartesi ehlinin başından geçen olayların Kur'ân'da yer alması, özellikle hicret sonrası Medine'deki Yahudilerin Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslâm'a karşı ileri geri söyledikleri sözler vesilesiyle olmuştur. Yahudilerden bir grup, Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara hakaret için "Dünya ve ahirette sizden daha nasipsiz bir din mensubu bilmediğimiz gibi, sizin dininizden daha kötü bir din de bilmiyoruz."[722] türü sözler söylüyordu. Allah Tealâ da hem inananları teselli etmek, hem de Yahudilerin geçmişteki kirli sicillerini müminlere haber vermek için genelde İsrailoğulları'nın, özelde de Ashâb-ı Sebt'in karşılaştığı cezaları şöyle haber vermiştir: *"De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah kim(ler)e lanet ve gazap etmiş, kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte onların yeri daha kötüdür ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır."* (Mâide, 5/60)

Âyetlerin açık bir ifadeyle işaret ettiği gibi, Ashâb-ı Sebt, maymun ve domuz şekline dönüştürülerek dünyada etraflarındaki insanlara acı bir ibret olacak şekilde cezalandırılmış, buna ilaveten bu halde birkaç gün yaşadıktan sonra topluca helâk edilmişlerdir. Onların yaşadıkları sürenin

---

[719] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 330; Beyzâvî, *Envâr*, III, 67; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 128-130.

[720] Mevdudî, *Tefhim*, II, 106.

[721] *Eski Ahit (Tevrat)*, Yeremya 17/21-23.

[722] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 651.

en fazla üç gün olduğu ve bu sürede yemek yemedikleri, su içmedikleri ve üremedikleri (tenâsül) nakledilmektedir.[723]

Ashâb-ı Sebt'in cezalandırılmasından bahseden A'râf sûresindeki âyette, başka bir sûrede yer alan benzer bir âyetten[724] farklı olarak lâm (ل) harfinin yer alması,[725] cezalarının hızlı bir şekilde verildiğini ortaya koymaktadır.[726] Kur'ân'ın bu üslubu, cumartesi ehlinin, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetlere ne denli bir nankörlükle karşılık verdiğini, bu sebeple de Allah'ın gazabını acilen üzerlerine çektiklerini ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Ashâb-ı Sebt Kur'ân'da, Allah'ın lanetine ve gazabına uğramış, bu süreçte maymuna ve domuza çevrilerek en çirkin şekle dönüştürülmüş, nihayetinde de helâk edilmiş bir Yahudi grubu olarak yer alır. Onların bu durumunu konu edinen bir âyeti kerime şöyledir: "*Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara, 'aşağılık maymunlar olun!' dedik.*" (A'râf, 7/166)

Kaynaklarda Ashâb-ı Sebt'in düştüğü son derece alçaltıcı durum, değişik ifadelerle tasvir edilmektedir. Bunlar arasında, onların "kulakları olan, ciyaklayan ve birbirine saldıran maymunlar"[727] şekline dönüştürüldükleri bilgisi de yer almaktadır ki, bu durum, onların hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde maymunlaştıklarını göstermektedir. Bir rivayete göre ise onların gençleri maymuna, yaşlıları ise domuza çevrilmiştir. Mücâhid'e atfedilen, "Onların kalpleri meshe uğradı, onlar maymuna ve domuza çevrilmediler." şeklindeki görüş,[728] İbn Kesîr'in de belirttiği gibi, garip, aynı zamanda da Kur'ân'ın zahir naslarına aykırıdır. Ayrıca bu görüş, önceki ve sonraki alimlerden bize intikal eden bilgilerle de çelişmektedir.[729] İbn Kesîr'in Mücâhid'e atfedilen görüşle ilgili yaptığı tenkide katılmamak elde değildir.

---

723 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 172; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 34; Beyzâvî, *Envâr*, II, 69; Hâzin, *Lübâb*, II, 304; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

724 Bkz. En'âm, 6/164. (ان ربك سريع العقاب وانه لغفور رحيم)

725 Bkz. A'râf, 7/168. (ان ربك لسريع العقاب وانه لغفور رحيم)

726 Zerkeşî, *el- Burhân*, IV, 65.

727 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

728 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332; Beyzâvî, *Envâr*, I, 337, III, 69; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106; a.mlf., *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

729 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

Ashâb-ı Sebt'e gelen azap, aynı toplum içerisinde yaşayan bazı dindar Yahudilere hiçbir zararda bulunmamıştır. Azabın dokunmadığı kimseler, dini sorumluluklarını yerine getiren ve zalimleri, yapmakta oldukları kötülüklerden vazgeçirme gayreti içine giren insanlardı: "*Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık.*" (A'râf, 7/165)

"*İçlerinden bir topluluk: 'Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?' dedi.*" (A'râf, 7/164) âyeti, Ashâb-ı Sebt içerisinde bazı bilinçli kimselerin, onları yasaklardan vazgeçirme konusunda uyardıklarını göstermektedir. âyetlerden çıkan sonuca göre, Ashâb-ı Sebt içerisinde "üç tür"[730] insan bulunmaktaydı.

"Birinciler, ilâhî kanun ve düzenlemelere açıkça ve küstahça karşı gelenlerden oluşan grup. Bunları, ilâhî kanunlara bizzat karşı gelmeyen, fakat dini değerlere karşı gösterilen yıkıcı hareketlere sessiz kalan ve birinci gruba nasihat edenlere de 'o kanun tanımazlara herhangi bir nasihatte bulunmanın hiçbir yararı yoktur' diyen insanlar izlemekte. Son grup ise, son derece cesaret ve vakar ile şereflenmiş ve ilâhî kanuna açıkça karşı gelmeye hiçbir müsamaha gösteremeyen yukarıdaki iki grubun dışında kalan diğer insanlardır. Bunlar, o kanuna aykırı hareket edenleri belki doğru yola yeniden dönerler diye veya en azından bu zalimleri uyarmak konusunda üzerlerine düşeni yaptıklarını, Rableri katında gösterebilecekleri bir amelleri olsun diye, onları iyilik yapmaya ve kötü işlerden uzak durmaya çağırırlar. Ve Allah'ın korkunç belâsı o şehre geldiğinde bu cezadan kurtarılmış olanlar sadece bu son gruba mensup olanlardı. Kur'ân'a göre, bizzat kötülüğün ortadan kaldırılmasına çalışmış oldukları için onlar, gelen bu afetten kurtarıldı. Diğer iki grup ise, günah işleyenlerden sayılmak sûretiyle ve suçlarının yapısı ve yaygınlık derecelerine göre cezalandırıldılar."[731]

Ashâb-ı Sebt kıssası, toplumsal suçlarla ilgili Allah Teâlâ'nın genel sünnetlerinden biri olan "*(Öyle) bir fitneden sakının ki, o aranızdan yalnız haksızlık edenlere ulaşmakla kalmaz.*" (Enfâl, 8/25) prensibini gündeme getir-

[730] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331.
[731] Mevdudî, *Tefhim*, II, 107.

mektedir. Çünkü, o toplum içerisinde inkârcı olmadıkları halde bazı kimselerin de cezalandırıldığı, bize ulaşan bilgiler arasında yer almaktadır. İbn Abbas, onlar için "İnsanları kötülükten vazgeçirmek için bir şey yapmayıp sessiz kalan bu kimseler, helâk edildiler."[732] yorumunu yapmıştır.

Burada dikkat çeken hususlardan biri, bazı müfessirlerin de işaret ettiği gibi o toplum içerisindeki ikinci grubun durumudur. Onların kurtarılanlar arasında olup olmadığı kesin değildir. "Demek ki, bir kimse sadece Allah'ın şeriatına karşı gelmeyerek ve pasif kalmakla kurtulamaz, aksine fazileti hakim kılmak ve fenalığı ortadan kaldırmak için bütün gücünü bizzat ortaya koymalıdır."[733] Yoksa az önce mealini verdiğimiz âyette de belirtildiği gibi, toplumsal karakterli suçlarla ilgili olarak gelen azap, toplumsal bazda bir cezalandırmayı gerektirdiğinden, o toplum içerisindeki inkârcı olmayan fakat zalimlere de ses çıkartmayan kuru kalabalıkları da içine alır.

Konuyla ilgili olarak anlatılan ilginç gelişmelerden biri de, Allah'ın yasaklarını pervasızca ihlal edenlere yönelik tebliğ faaliyetinde bulunanların, işin sonunda onların hidayete ereceklerinden ümitlerini kesmeleri, daha sonra da yaşadıkları bölgeleri, diğerlerinin bölgelerinden fiziki engellerle ayırmış olmalarıdır. Taberî'nin naklettiğine göre, onlar isyankârlara, "bizim sizinle aynı kentte oturmamız mümkün değildir" dediler ve "kenti duvarla birbirinden ayırdılar".[734] Ondan sonra isyankar Yahudilerle isyankar olmayanlar, şehre ayrı ayrı kapılardan girip çıkmaya başladı.[735]

5) Ashâb-ı Uhdûd

Ashâb-ı Uhdûd ifadesi, Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir.[736] Ashâb-ı Uhdûd, hendek (çukur) sahipleri anlamına gelmektedir. Bu kıssa, müminleri yakmak için kâfir bir zümrenin tutuşturduğu ateşi, müminlerin bu ateş çukurlarında canlı canlı yakılarak geçirdikleri imtihanı ve bunu yapan kafirlerin helâk oluşlarını konu edinmektedir. Mekkeli müşrikler arasında meşhur olan bu hadise[737] vesilesiyle hem Mekkeli müşrikler

---

[732] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 33.
[733] Mevdudî, *Tefhim*, II, 108.
[734] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331.
[735] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332.
[736] Bkz. Burûc, 85/4.
[737] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 98.

Ashâb-ı Uhdûd'un karşılaştıkları korkunç ceza ile tehdit edilmekte, hem de müşriklerin eziyetlerine maruz kalan müminlere moral desteği verilmektedir. Bu kıssa, nazil olduğu dönem sonrası Kur'ân muhataplarına ise inananlar açısından moral kaynağı, kafirler açısından da tehdit unsuru bir fonksiyon icra etmeye devam edecektir.

"Uhdûd (أخدود) ve Hadd (خَدّ), yerde olan uzun hendek veya yarığa,[738] bir de kamçı ile dövülen kimselerin bedenlerinde yol yol kan oturarak moraran kamçı yerlerine denir."[739] Uhdûd, yanak anlamına gelen hadd kelimesinden türemiş olup, mecazî olarak yer ve yüz anlamında kullanılmıştır.[740] Çoğulu "Ehâdîd" gelir. Her ne kadar Uhdûd kelimesi tekil ise de, burada çoğul anlamında kullanılmaktadır. Bunun Kur'ân'da çok sayıda örneği vardır.[741] Ğeylan b. Ukbe de bir şiirinde bu bu kelimeyi "kanal, hendek" anlamında kullanmıştır.[742]

Burada kısaca Ashâb-ı Uhdûd'un "hendek sahipleri" ismini alması konusu üzerinde biraz durmak istiyoruz. Râzî ve Ebû Hayyân'ın (754/1353) rivayet ettiklerine göre, ateşte yanarak öldürülenler müminler olabileceği gibi, müminleri yakmak için ateş hendekleri açan kafirler de olabilir.[743] Bu son değerlendirmeye göre bu olayda "öldürülenler, müminlere eziyet eden zorbalar olmuştur. Onlar müminleri ateşe atınca, ateş o kafirlerin üzerine dönmüş ve onları yakmıştır. Müminleri ise Allah hiçbir zarar görmeden oradan kurtarmıştır."[744]

Ancak alimlerin çoğunluğuna göre Ashâb-ı Uhdûd, müminleri ateş hendeklerinde yakan kafirlerdir. "Tutuşturacak odunu, çırası çok, yani o alevli ateşi kapsayan 'uhdûd'un, ateş hendeğinin sahipleri ki, müminleri imanlarından vazgeçirmek üzere, içine atmak için böyle ateş hendekleri yaptıklarından dolayı 'Ashâb-ı Uhdûd' adını almışlar"dır.[745] Özetle

---

738 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Beyzâvî, *Envâr*, V, 472; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

739 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97 ;bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 302; İsfahânî, *el-Müfredât*, s, 206.

740 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 206.

741 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

742 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 48. (مِنَ الْعِراَقِيَّةِ اللاَّتِي يُحِيلُ لَهاَ بَيْنَ الْفَلاَةِ و بَيْنَ النَّخْلِ أُخْدُودُ)

743 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107, 108; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, X, 444, 445.

744 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

745 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.

Ashâb-ı Uhdûd, ateş dolu hendeklere müminleri diri diri atıp, çığlıklar içinde nasıl yandıklarını yukardan seyredip, bu manzaradan büyük keyif alan gözü dönmüş iman düşmanı kimselere Allah'ın verdiği bir isimdir.

Ashâb-ı Uhdûd'dan bahseden Burûc sûresi, Osman Mushafı'na göre 27., İbn Abbas'a göre 25. sırada yer alırken, Mehdi Bâzergan'a göre ise vahyin ikinci yılında nazil olmuştur.[746] Bütün bunlar sûrenin inişinin, Mekkeli müşriklerin Müslümanlara şiddetli bir şekilde zulmettikleri ve onlara her tür eziyeti reva gördükleri bir döneme rastladığını göstermektedir.[747] Bu sebeple sûre, müminleri, müşrik Mekkelilerin eziyetlerine karşı direnmeye ve sabırlı olmaya teşvik etme amacıyla nazil olmuştur.[748] Surede, Ashâb-ı Uhdûd ile Mekkeli müşrikler arasında açıkça bir benzetme yapılmaktadır. Allah Tealâ, burçlar sahibi semaya, va'd olunan güne ve o günü görenle görülen şeye yemin ederek,[749] sanki "muhakkak Mekkeli müşrikler, Ashâb-ı Uhdûd gibi lanetlenmişlerdir"[750] demektedir. Bu benzerlikten hareketle âyetteki "O hendeğin sahipleri kahrolsun" ifadesi, Mekkeli müşrikler için "Kureyş kahrolsun" anlamına gelmektedir.[751] Burada mazi formundaki قُتِلَ[752] (kahroldu) kelimesi, beddua için "kahrolsun" anlamına gelebilmektedir.[753] Ayrıca قُتِلَ kelimesinin "hakiki manada, yani 'öldürüldü' manasında olması caiz görülmüş ise de, manevi ölümü de kapsamış olmak üzere lanetlenmek, yani ilâhî rahmetten kovulmak sûretiyle ezilmek ve başkasına ibret olacak şekilde cezalandırılmak manasına tefsiri"[754] de mümkündür.

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, âyetteki قُتِلَ ifadesi, hakiki manaya alındığında, Ashâb-ı Uhdûd'un da daha sonra öldürüldüklerini; manevi ölüm anlamına alındığında ise, onların lanetlenmiş, Allah'ın kahrına uğra-

---

746 Özsoy-Güler, *Kur'ân Fihristi*, s. 857; Bâzergân, *Nuzûl Süreci*, s. 34, 104.

747 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 79.

748 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Beyzâvî, *Envâr*, V, 472; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.

749 Bkz. Me'âric, 85/1-3)

750 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 729; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107; Beyzâvî, *Envâr*, V, 472.

751 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107.

752 Bu kelime tef'il babından قُتِّلَ şelinde de okunmuştur. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.)

753 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

754 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.

mış ve ilâhî rahmetten kovulmak sûretiyle başkalarına ibret olacak şekilde cezalandırılmış bir topluluk olduklarını açıkça göstermektedir.[755] "*O vakit ki onlar, ateşin üzerine oturmuşlardı.*" (Burûc, 85/6) âyeti, onların ateşin etrafında toplandıklarını ve olup biteni seyrettiklerini göstermektedir. "Bu durum, kendi haklarında daha sonra felâketi gerektirmiş olduğuna işaret için, bizzat ateşin üzerine oturmuşlar gibi tasvir olunmuştur."[756]

Konu genel hatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde yer almaktadır: "*Burçlara sahip gök yüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki, ateşle dolu hendeğe atılanlar (yakılarak) öldürüldü. Onlar (yakanlar) da başlarına oturmuşlar, müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı. Onlardan, sırf, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, azîz ve hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysa ki Allah her şeyi görür.*" (Burûc, 85/1-9)

Tefsirlerde Ashâb-ı Uhdûd'un kimler olduğuyla ilgili ondan fazla görüş yer almaktadır. Bunların hepsini buraya almayıp, meşhur olan iki rivayete yer vermekle yetineceğiz. Çünkü rivayetlerden ortaya çıkan şudur: "Kafirlerden birtakım kişiler yerde hendekler açtılar ve bunlarda ateş yaktılar. Müminleri bu ateşlerin karşısına diktiler. Dininden döneni bıraktılar, imanda ısrar edeni yaktılar."[757]

Bu rivayetlerin en meşhuru, hadis olarak rivayet edilen şu olaydır. Suhayb er-Rûmî'nin (radıyallahu anh) naklettiğine göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Krallardan birinin onun adına kehanette bulunan bir kahini vardı. Bu kahin ona; sahip olduğum ilmi öğretmem için bana zeki bir çocuk bulun, çünkü ben öldükten sonra içinizden bunun hakkında bilgisi olan kimse olmaması sebebiyle, bu ilmin sizden kaybolup gitmesinden endişe ediyorum, dedi. İstediği özelliklerde birini buldular, ona kahine gitmesini ve onu sık sık ziyaret etmesini söylediler. O da sık sık kahinin yanına gitmeye başladı. Yolu üzerinde bir rahip vardı. (O dönemdeki rahiplerin mümin olduğunu sanıyorum.) Bu çocuk her uğradığında bu rahibe bir şeyler soruyordu. Sonunda rahip ona, Allah'a ibadet ettiğini söyledi. Bundan sonra çocuk rahibin yanında kalmaya başladı… Bir gün yolda

---

755 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 97.
756 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 98.
757 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 98; bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108.

insanlara geçit vermeyen bir hayvan gördü. Bazıları bunun aslan olduğunu söylemişlerdir. Çocuk eline bir taş alarak şöyle dedi: Allahım! Rahibin söylediği doğruysa bu hayvanı öldürmek istiyorum. Sonra da taşı atıp hayvanı öldürdü. İnsanlar, onu kimin öldürdüğünü sorunca, çocuğun öldürdüğünü söylediler. Bu olaydan dolayı insanlar korktular ve şöyle söylediler: Bu çocuk, kimsenin bilmediği bir ilme sahiptir. Bu hadiseyi kör olan bir kimse duydu ve çocuğa, gözlerimi açarsan sana şunu şunu vereceğim diye vaatte bulundu. Çocuk da ona, ben senden hiçbir şey istemiyorum, görme duyun sana tekrar dönerse, onu sana döndürene inanır mısın?, dedi. Adam da evet cevabını verdi. Çocuk Allah'a dua etti, Allah da onun gözlerini tekrar açtı. Bunun üzerine adam iman etti. Bu olayla ilgili bilgi krala ulaştı… Kral, rahip ve gözleri açıldığı için iman eden adamı; birini testereyle keserek, diğerini ise başka bir metotla öldürdü. Çocuğu da filan dağdan atın diye emir verdi. O belirlenen yere gidip onu aşağı atmak istediklerinde, çocuk hariç herkes dağdan aşağıya düştü (ve hepsi helâk oldu). Çocuk oradan dönünce kral, onun denize atılmasını emretti. Bu defa onu denize atmak isteyenlerin hepsini Allah denizde boğdu, çocuğu ise sağ salim kurtardı. Sonra çocuk krala şöyle dedi: Sen beni çarmıha gerip, bana ok atarken de, 'bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla', demedikçe beni öldüremezsin. Bunun üzerine kral, çocuğun çarmıha gerilmesini emretti. Sonra da, 'bu çocuğun Rabbi olan Allah'ın adıyla' ifadesini kullanarak, çocuğa doğru okunu attı. Ok atılınca çocuk elini şakağına götürdü ve sonra öldü. Bütün bu olaylardan sonra halk; bu çocuk, kimsenin bilmediği bir bilgiye sahipti, bizler onun Rabbine iman ediyoruz, dediler. Sonra krala, sen üç kişinin sana muhalefet etmesinden endişelendin, şimdi ise bu alemin hepsi sana muhalefet etmektedir, denildi. Bu olayın akabinde kral hendekler açtı, içine odun ve ateş koydu. İnsanları toplayıp şöyle dedi: Kim dininden dönerse onu bırakacağız, kim de dininden dönmezse onu bu ateşin içine atacağız. Sonra onları bu ateş çukurlarına atmaya başladı."[758]

Rivayetlerin ikincisinde ise şöyle bir olay anlatılmaktadır: Yemen'de hüküm süren Himyer kralı Zû Nuvas, fanatik bir Yahudi olduğundan,[759]

---

[758] Tirmizî, Tefsîru Sûre 85, 2; bu rivayetin benzer şekli için bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 730; Beyzâvî, *Envâr*, V, 472-473; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107; Mevdudî, *Tefhim*, VII, 82-83.

[759] Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 24; Zû Nuvas'ın şahsiyeti ve yaptığı işlerle ilgili bilgi için bkz. Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 24, 26, 27; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108; Mevdudî, *Tefhim*, VII, 83-85.

Necran'da yaşayan Hristiyanları ya Yahudi olmaya, ya da ölümü tercih etmeye mecbur bırakmış, onların ölümü seçmesi üzerine onlardan on iki bin yada yetmiş bin kişiyi ateş çukurlarına atarak öldürtmüştür.[760]

Burûc sûresi 85/1-9. âyetlerde ateş hendeklerine atılanlar hakkında bilgi veren Kur'ân, bu zulme uğrayanların müminler olduğunu beyan etmektedir. Bu rivayetin doğru olduğunu kabul ettiğimizde,[761] o dönemdeki Necran Hristiyanlarının mümin olduklarını söylemek durumunda kalırız.

Müminlere bu eziyeti yapan Zû Nuvas, cezasını çekmiş, Habeşistan ve Bizans'ın organizesi ile oluşturulan ortak ordu tarafından askerleriyle birlikte,[762] ya da tek başına Habeşistan'ın Yemen'e saldırmasıyla bozguna uğratılmış[763] ve böylece de tarih sahnesinden silinmiştir.

---

760 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 108; Beyzâvî, *Envâr*, V, 473; konunun ayrıntılı bir şekilde izahı için bkz. Mevdudî, *Tefhim*, VII, 83-85.

761 Ahmed Emin, Burûc sûresindeki 85/4-8. âyetlerin bazı tarihçilerin dediği gibi Necran Hristiyanlarının Zû Nuvas tarafından öldürülmesi olayıyla ilgili olmasını, uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Necran Hristiyanlarının Zû Nuvas tarafından öldürülmesinin, onların Kur'ân'da vurgulandığı gibi Allah'a iman etmeleri (Burûc 85/8) sebebine dayandırılmasının doğru olmadığını söyleyen Ahmed Emin, bunun mümkün olamayacağını, Yahudi ve Hristiyanların her ikisinin de Allah'a zaten inandıklarını, Allah'a inanan bir toplumun, başka bir toplumu sırf Allah'a iman ettikleri için böyle bir vahşi cezaya çarptırmasının mümkün olamayacağını söylemiştir. (Emin, Fecru'l-İslâm, s. 26-27) Buradan anlaşıldığına göre, şayet Yemen kralı Zû Nuvas, Necran Hristiyanlarını öldürtmüş ise, bunların öldürülmelerinin arkasında başka sebepler yatmaktaydı ve onlar âyette belirtilen Ashâb-ı Uhdûd değillerdi. Nitekim tarihçiler, Necran'ın o dönemde Güney Arabistan bölgesinde önemli stratejik bir bölge olduğunu söylemektedirler. Necran "ticaret ve sanayi merkeziydi. Suni ipek, deri ve silah sanatları revaçtaydı, ayrıca Yemen cüppesi de meşhurdu. Bundan da anlaşılıyor ki Zû Nuvas, sadece dini endişelerle değil, siyasi ve ekonomik nedenlerle Necran'ı işgal etmek için yola çıkmıştı." (Mevdudî, *Tefhim*, VII, 84) Zû Nuvas'ın hareketinin, milliyetçilik ve ülkesinin içişleriyle bağlantılı bir hareket olduğunu söyleyen tarihçiler de vardır. Çünkü Necran Hristiyanları, Habeşistanla antlaşma halinde idiler. Habeşistan da bu vesileyle Necran Hristiyanlarının hâmisi konumunda idi. Bu ilişkilerden dolayı, Hristiyanlık, Zû Nuvas'ın ülkesi Yemen üzerinde etkili olmaya başlamıştı. Zû Nuvas, Necran Hristiyanlarını öldürerek, aslında Yemen üzerindeki dolaylı bu Habeş nüfuzunu ortadan kaldırmak istemişti. Ölümden kurtulan Necranlıların Habeşistan'dan istediği yardım çağrısına Habeşistan'ın olumlu cevap vermesi ve Zû Nuvas'la savaşmak için ordu göndermesi, bu ilişkiler ağının doğruluğunu ortaya koymaktadır. (Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 24)

762 Rivayete göre bu savaşta "Zû Nüvas yenileceğini anlayınca atını denize sürdü ve boğularak öldü." (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 118)

763 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 84.

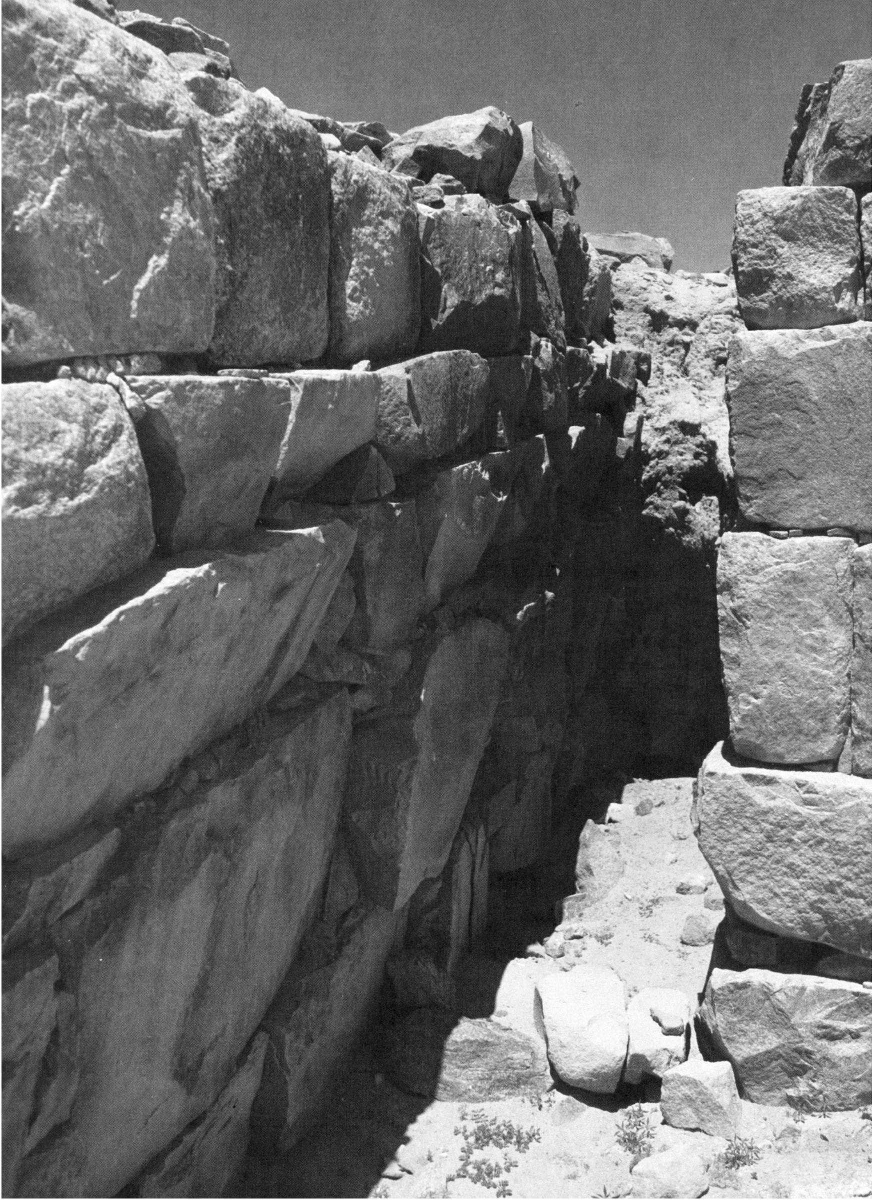
Ashab-ı Uhdûd'un yakıldığı söylenen taş çukurları

An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.

"Hüsni Gurap'ta (Yemen'de bir bölge) yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında birtakım levhalar bulunmuş ve bunların üzerindeki yazılardan bu olayları aydınlatıcı bilgiler elde edilmiştir."[764] "Süryani lisanında yazılmış kitabın İngilizce tercümesi, (Book of the Himyarites) Müslüman tarihçilerin açıklamalarını onaylamaktadır. British Museum'da bu devirle ilgili Habeşistan'dan gelen birtakım vesikalar bulunmaktadır ve bu vesikalar da hadiseyi doğrulamaktadır."[765]

---

764 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 84.
765 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 85.

Ashab-ı Uhdûd'un yakıldığı söylenen taş çukurlarından bir diğer görünüm[766]

766 *An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities.*

Daha ileride işleyeceğimiz Ashâb-ı Fîl konusunun esas kahramanı olan Ebrehe'nin, bu hadise ile yakın bir irtibatının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebrehe, müminleri ateşte yakarak öldüren Zû Nuvas'a karşı savaşan ordunun komutanı Aryat'ın yardımcısı idi.[767]

Ashâb-ı Uhdûd kıssasını, قُتِلَ (öldürüldü) kelimesinin anlamından hareketle Mekkeli müşrikler açısından değerlendirdiğimizde, iki anlamla karşılaşırız: Bunlardan biri Mekke müşriklerinin daha sonra Bedir'de öldürülmeleriyle ilgilidir. Bu mana, kutilenin hakiki anlamda kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise, kutilenin manevi ölüm anlamında kullanılmasıyla ortaya çıkan anlamdır. Buna göre Mekke müşrikleri bir süre sonra müminlere yapmakta oldukları zulmü artık yapamaz hale getirilip Allah'ın lanetine uğramış, hatta inkârcılık kültürünü yaşattıkları anavatanları Mekke'yi Müslümanların eline geçmekten kurtaramamış, böylece dünyada da onları alçaltan bir cezayla karşılaşmışlardır. Bu âyetlerin Mekkeli müşrikler adına "azgın Mekkeli müşrikler öldürüldü" şeklindeki yorumu, yıllar sonra Bedir savaşında tahakkuk etmiş, âyetin ileriye yönelik mucizevi yönü de böylece gerçekleşmiştir.

Müminleri açtıkları ateş çukurlarında yakan inkârcıların helâkı, yaptıkları zulümle benzerlik arz etmiştir. Rivayete göre müminleri yakmakta oldukları "ateş, üzerlerine dönüp kendilerini de yakmıştır".[768] *"Onlar için cehennem azabı vardır ve onlar için yangın azabı vardır."* (Burûc, 85/10) âyetinin birinci kısmı, onların ahirette çekecekleri cehennem azabını anlatırken ikinci kısmı ise onların dünyadaki helâklarının ateşte yanarak gerçekleşeceğine işaret etse gerektir.

Ashâb-ı Uhdûd hadisesinin Mevdudî'ye göre meydana geldiği tarih M.S. 523 yılıdır.[769] Buna göre hadise, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) dünyayı teşriflerinin sadece 48 yıl öncesinde meydana gelmiş olmaktadır. Bu sebeple kendilerine yakın bir bölgede meydana gelen bu hadiseden Mekkelilerin haberdar olmaması mümkün değildir. Adeta olay, onların zihinlerinde hâlâ canlılığını korumakta olduğu bir anda, Kur'ân tarafından tekrar gündemlerine taşınmıştır.

---

[767] *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 118.
[768] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, X, 445.
[769] Mevdudî, *Tefhim*, IV, 522.

Ashâb-ı Uhdûd kıssasından hem müminleri, hem de inkârcıları ilgilendiren birkaç önemli sonuç çıkmaktadır: "Birincisi, Ashâb-ı Uhdûd sadece iman ettikleri için Müslümanlara zulüm etmiş, onları diri diri yakmış ve nasıl Allah tarafından lanetlenerek azaba müstehak olmuşlarsa, şimdi de Mekke'nin ileri gelenleri aynı tavır içindedirler ve onlar da aynı sona, aynı azaba müstehak olacaklardır. İkincisi, o zamanki Müslümanlar ateşin içinde yanmayı kabul etmişler ama nasıl imanlarından dönmeyi kabul etmemişler ise, aynı sabır ve metaneti Mekke'deki Müslümanlar da göstermeli ve hiçbir zulüm, işkence onları davalarından vazgeçirmemeli, hiçbir sûrette zaaf içine düşmemelidirler. Üçüncüsü, kafirler, sırf Allah'a iman ettikleri için Müslümanlardan nefret etmektedirler. Ve Müslümanlar ise, imanlarında ısrarla diretmektedirler. İki grup da bilmelidir ki, Allah her şeye kadirdir, yeryüzünün ve gökyüzünün sahibidir ve Zâtı, hamde layıktır. İki grubun da tüm davranışlarını görmektedir. Şüphesiz kafirlerin gideceği yer cehennemdir. Ancak bu yaptıklarından ötürü, ayrıca onlar için bir ateş azabı daha vardır. Şu da kesindir ki, Müslümanların da gideceği yer cennettir ve bu, onlar için büyük bir başarıdır."[770]

6) Tübba' Kavmi

Tübba' Kavmi (قَوْم تُبَّع), Kur'ân'da Duhân ve Kâf sûrelerinde gündeme getirilmiştir.[771] Tübbâ'nın, bir kişi mi yoksa krallar soyu mu olduğu konusu tartışmalıdır. Ebû Hureyre (radıyallahu anh), Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), "Tübba'nın peygamber olup olmadığını bilmiyorum", buyurduğunu rivayet etmiştir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ise onun hakkında şöyle demiştir: Tübba'a sövmeyin, çünkü o salih bir kimse idi. Allah Tealâ, kavmini tenkit ettiği halde, onu tenkit etmemiştir.[772] İbn Abbas ise, onun peygamber olduğunu söylemiştir.[773] Bir görüşe göre de Tübba', önceleri ateşe tapan bir kimse iken Müslüman olmuş ve halkını da Müslüman olmaya davet etmişti. Halkı ise Peygamberlerini yalanlayıp, Allah'a karşı

770 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 79-80.
771 Bkz. Duhân, 44/37; Kâf, 50/14.
772 Hâzin, *Lübâb*, VI, 147; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VII, 347; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 279-280.
773 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 280.

büyük suçlar işlediklerinden dolayı helâk edilmiştir. Tübba‘ kavminin belki de en önemli özelliği, helâk olan bütün toplumlar içerisinde Mekke müşriklerine en yakın toplum olmalarıdır.[774]

Bazı değerlendirmelere göre Tübba‘, bir padişah sülalesiydi. Yönetim ve siyasette birbirinin peşi sıra geldikleri için bu ismi aldılar.[775] Yemen'de hüküm süren bu sülalenin her bir padişahına Tübba‘ denmekteydi.[776] Kur'ân'da adı geçen Tübba‘ ismindeki şahsın, Yemen hükümdarlarından Ebû Kerb Es‘ad b. Melekî (ملكي) olduğu ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderilmeden yaklaşık yedi yüz yıl önce bazı Yahudi alimler vasıtasıyla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) geleceğini öğrenerek ona iman ettiği söylenmektedir.[777] Hatta onun, Mekke'yi ziyareti esnasında Kâbe'ye ilk defa örtü giydiren kimse olduğu söylenir.[778] Himyer[779] kabilesine mensup olan Tübba‘ ve onun kavmi, buna göre Sebe' kavmiyle aynı soydan gelmektedir.[780]

Öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr eden Mekkeli müşriklere,[781] güç, kuvvet ve sayı bakımından kendilerinden çok daha üstün olan Tübba‘ kavminin durumu hatırlatılarak, bu güç ve kuvvetlerine rağmen nasıl ki helâk edilmişlerse, onlardan çok daha zayıf durumda olan kendilerinin de kolayca helâk edilebilecekleri hatırlatılmaktadır.[782] Böylece Mekkeli müşriklerin akıllarına hitap edilerek bir mukayese yapmaları, daha güçlü milletlerin helâk olması karşısında daha güçsüz bir durumda olan kendilerinin, benzer bir helâktan kurtulma şanslarının olmadığı hesabını yapmaları istenmiştir. Elmalılı, Mekkeli müşriklerin söylediği "*İlk ölümümüzden ilerisi yok.*" (Duhân, 44/35) ifadesine cevap olarak nazil olan "*Biz onları yok ettik.*" (Duhân, 44/37) âyetinin, "ilk ölüm olan ferdin ölümünden sonra onun

---

[774] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VII, 348.
[775] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 96; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VII, 348.
[776] Hâzin, *Lübâb*, VI, 146; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1088.
[777] Hâzin, *Lübâb*, VI, 148; bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1088.
[778] Hâzin, *Lübâb*, VI, 148; bkz. Kurtubî, *el-Câmi‘*, II, 125.
[779] Kaynaklarda onun Himyer kabilesine mensup olduğu, 'Tübba‘ el-Himyerî' ifadesinden anlaşılmaktadır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 279; Hâzin, *Lübâb*, VI, 146; bkz. Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XIII, 5524)
[780] Bilâdî, *Ahbâru'l-Ümem*, s. 225.
[781] Bkz. Duhân, 44/35.
[782] Hâzin, *Lübâb*, VI, 146; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 76.

mensup olduğu kavim ve milletin yok olmasının, ikinci bir ölüm demek olduğu" anlamına geldiğini belirtmiştir.[783]

Tübba kavminin helâk edilişi, Kur'ân'da şu şekilde anlatılmıştır: "*Onlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları yok ettik, çünkü onlar suçluydular.*" (Duhân, 44/37)

Tübba' kavminin nasıl helâk edildiğiyle ilgili Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur. Başka kaynaklarda onların helâkıyla ilgili şöyle bir olay nakledilmektedir: Tübba', Müslümanlığı kabul edip kavmini de Müslüman olmaya davet edince, büyük bir muhalefetle karşılaşmıştı. O dönemde Yemen'de bir dağın tepesinde yanmakta olan bir ateş vardı. Anlaşmazlığa düştükleri konularda bu ateşin yanına giderler ve ateşin onları yakıp yakmamasına göre haklı ile haksız ortaya çıkardı. Zalim, ateş tarafından yakılıp yok edilirken, mazluma ise herhangi bir zarar gelmezdi. Tübba'ın Müslüman olmaları isteğine karşı, inkârcı halk "ateşin hakemliğine başvuralım" teklifinde bulundu. Bu teklifi kabul eden Tübba', halkla birlikte ateşin olduğu yere gitti. Onlar, tapmakta oldukları putlarını da kendilerine yardımcı olmaları için beraberlerinde götürdüler. Kimin davasının haklı, kimin haksız olduğu ortaya çıksın diye yanına vardıkları bu ateş, kaynağından etrafa yayılarak oradaki inkârcıları ve beraberlerindeki putları tamamen yakıp kül etti. Ateş daha sonra da tekrar eski mekanına geri döndü. İnananlara ise ateşin hiçbir zararı dokunmadı.[784] Diğer taraftan Yemenlilerin, Tübba kavmini Kureyşliler'den daha hayırlı bir toplum olarak tanımlayan bu âyeti, kendilerine bir iftihar vesilesi kabul ettikleri söylenir.[785]

7) Ashâb-ı Fîl

Son din İslâm'ın gönderilmesi öncesinde dünya üzerinde mevcut en güçlü ırkları oluşturan Rumlar, İranlılar ve Hintliler, sahip oldukları yüksek edebiyatları ve gösterişli medeniyetleriyle kibirleniyorlardı. Yüzyıllar boyu, içinde yaşadıkları köklü medeniyetlerin etkisi altında kalmışlar, zaman içinde olgunlaştırdıkları bu medeniyetlerle kendilerini başkalarından üstün görmeye başlamışlardı. Böyle üstün medeniyetlere mensup insanların yeni

---

783 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 76.
784 Hâzin, *Lübâb*, VI, 148; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VII, 415.
785 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 146.

birtakım şeylere çok fazla da ihtiyaçları yoktu. Çünkü asırlardır geliştirdikleri hukukları, felsefeleri, sanatları, edebiyatları, teknolojileri… vardı. İçinde bulundukları bu kültürün izleri, onların zihinlerini tamamıyla etkisi altına almıştı. Tek Allah inancı hiçbirinde yoktu. Arabistan yarımadasında yaşayan Araplara gelince, onların geçmişte kurdukları ne bir şaşaalı imparatorlukları, ne de güçlü bir medeniyetleri vardı. Çölün ulaşılması zor köşelerinde kendi başlarına, dünyanın debdebesinden uzak, sade bir hayat yaşamaktaydılar. Sadelik aslında onların zihinlerindeydi. Diğer medeniyet mensubu milletler gibi zihinleri ve düşünceleri değişik felsefe ve anlayışlarla dolu değildi. Yaratılışın saflığını henüz kaybetmemişlerdi. Yaratılıştan gelen saflığın tazeliğini korumaları yanında, doğru, dürüst, becerikli, inandığı davada canını feda etmekten çekinmeyen cesur ve yardımsever karakterde bir yapıya sahip idiler. Buna ilaveten yaşadıkları bölgenin en önemli merkezi Mekke'de İbrâhîm (aleyhisselâm) ve İsmail'in (aleyhisselâm) orada tek Allah'a ibadet edilmesi için inşa ettikleri kutsal mabed Kâbe vardı. Putları aracı görseler de, tek olan Allah'a inanıyorlardı. İşte bütün bu sebeplerden dolayı, Allah Tealâ, son dinini kabul edip, daha sonra da bütün insanlığa yaymaları için, zihinleri türlü türlü düşünce ve felsefelerle bulanmamış, medeniyetten uzak çöl diyarındaki Arapları seçti.[786]

İslâm'ın ortaya çıkışına az bir süre kala, Arap Yarımadası'nda müthiş bir olay meydana geldi. Yarımada'nın güneyindeki Yemen, Hrstiyan bir yönetim tarafından idare ediliyordu. Habeş kralı Necâşî'ye bağlı olan Yemen'in o dönemdeki valisi Ebrehe el-Eşrem adında bir kimseydi. Hz. İbrâhîm ve İsmail'den beri Araplar, hac yapmak için Kâbe'yi ziyaret ederlerdi. Bu durumu kıskanan Ebrehe, San'a şehrinde "Kulleys" adında büyük bir kilise yaptırdı. İnşaat esnasında Ebrehe, Yemenlilere büyük sıkıntılar çektirdi. Belkıs'ın sarayındaki mermer sütünları ve altın işlemeli taşları getirttirdi. Binaya altın ve gümüşten haçlar dikti. Tarihçilerin belirttiğine göre, Ebrehe'nin bu kiliseyi yapmaktaki esas gayesi, Necâşî'nin komutanı Aryat'ı öldürüp onun yerine vali olarak geçmesi sebebiyle kendisine kızan Habeş kralı Necâşî'yi memnun etmek ve vali olarak orada kalmayı garanti

---

786 Nedvî, Ebu'l-Hasan, *Son Peygamber Hazreti Muhammed'in Hayatı*, (trc. Nuri Kahraman), Risale, İstanbul, 1995, s. 11-12.

altına almaktı. Onun asıl maksadı, dini olmaktan çok siyasi idi. Necâşî'ye yazdığı şu mektup bu durumu doğrulamaktadır: "Senin için, şimdiye kadar eşi görülmemiş bir kilise yaptıracağım. Bütün Arapları, hacca gittikleri mabetlerini terk ettirip buraya çevireceğim."[787]

Ebrehe, bundan böyle Arapların hac yapmak için bu kiliseyi ziyaret etmelerini arzuluyordu. Bu olay Araplar arasında yayılınca büyük endişeye sebep oldu. Hatta Malik b. Kinâne Oğulları'ndan biri, Sana'daki bu kiliseye girerek içine pisledi ve pisliği duvarlara sürdü. Bu hadiseye kızan Ebrehe'nin, Kâbe'yi yıkma konusundaki azmi daha da kuvvetlendi.[788]

Allah Tealâ, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) inşa ettiği "yeryüzünde Allah'a ibadet edilen ilk mabed"[789] olan ve çok az bir süre sonra doğacak olan Peygamberin[790] ileride kıyamete kadar Müslümanlar için kıble tayin edeceği[791] "günahları yok edip gideren" anlamındaki Mekke[792] şehrinde bulunan o kutsal mekan Kâbe'nin, bir haydut grubu tarafından yıkılıp ortadan kaldırılmasına müsaade eder miydi?[793]

Hanîf'likte atası Hz. İbrâhîm'in,[794] aynı zamanda duası[795] da olan Hz.

---

787 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 137; bkz. İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 149, 150.

788 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 797; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 150; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 138.

789 Bkz. Âl-i İmrân, 3/96.

790 Miladi 570 yılında meydana gelen bu fil hadisesini takip eden 571 senesinin 12 Rabi'u'l-evvel gecesi, son Peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem) dünyaya teşrif etmişti.

791 Bkz. Bakara, 2/144. Hicretin 2. Yılında Müslümanların kıblesi, kıyamete kadar değişmemek üzere Allah tarafından Kâbe olarak belirlendi.

792 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1079.

793 Bkz. İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 156.

794 Hanîf'likle ilgili olarak bkz. Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79, 161; Yunus, 10/105; Nahl, 16/120, 123; Hacc, 22/31; Rûm, 30/30; Beyyine, 98/50.

795 Hz. İbrâhîm'in Kâbe'yi inşa ederken "*Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar!*" şeklinde yaptığı dua (Bakara, 2/128), Mekke ehline yönelik bir dua niteliğindeydi. (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 369); Diğer taraftan Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisini ashabına tanıtırken şöyle demiştir: "Ben, dedem İbrâhîm'in (a.s.) duası, kardeşim İsâ'nın muştusu ve anamın rüyasıyım." (أنا دعوة أبي إبراهيم وبشارة أخي عيسى ورؤيا أمي) Bu ve benzeri ifadeler için bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 127; Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 556; İsbehânî, İsmail b. Muhammed el-Fadl et-Teymî (535/1140), *Delâilu'n-Nübuvve*, (tah. Muhammed Muhammed el-Haddâd), Dâru Tîbe, Riyad, 1409, I, 31; Heysemî, *Mecma'*,

Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), son dinin son peygamberi olarak dedesi İbrâhîm'in (aleyhisselâm) eseri Kâbe'yi göremeyecek miydi?

İlk mabedin mimarı Hz. İbrâhîm'in eseri Kâbe, tevhid dininin son temsilcisi Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğine kadar ayakta duramayacak mıydı?

Putperest Araplar dahi, Kâbe'yi Allah'ın koruyacağı inancında idiler. Dönemin Mekke lideri Abdülmattalib ile Ebrehe arasında geçen şu konuşmada bu husus, net bir şekilde görülmektedir. Abdülmuttalib, Ebrehe'nin askerleri tarafından alıkonan develerini kendisine geri vermesini söyleyince, Ebrehe onun bu isteğini hafife alarak şöyle dedi: "Atalarının dini ve onlardan sonra senin de dinin olan Evi (Kâbe'yi) bırakıp da develerini mi istiyorsun?" Abdülmuttalib'in cevabı ise şöyle oldu: "Ben develerin sahibiyim. Ev (Kâbe)'in ise, onu koruyacak sahibi vardır."[796]

Allah, bu kutsal mabede uzanmak isteyen menfur emelli kimselerin ellerini çok geçmeden kırıverdi. Çok büyük bir bütçeyle yıllarca hazırlık yapılarak oluşturulan, sadece Mekke'ye ulaşması bile uzun zaman alan ve başında "Mahmud" adını koydukları kocaman bir filin yanı sıra sekiz veya on iki filin daha yer aldığı,[797] "kırk ya da atltmış bin"[798] kişiden meydana gelen bu büyük ordu, birkaç saat içinde yok edilmişti. Gökyüzünde beliren binlerce Ebâbîl[799] kuşu, uçak filoları gibi attıkları küçücük taşlarla askerleri öldürüp, ordudaki her şeyi yakıp yıkmıştı. Siccîl denen taşlar, Ebrehe'nin ordusundaki askerlere isabet ettiğinde, başından girip dübüründen çıkıyordu. Ebrehe de vücudundan isabet almıştı. Vücudu parça parça dökülmeye başlamıştı. Çok geçmeden o da helâk olanlara karıştı. İlk anda isabet almayıp da kaçmaya başlayan askerler de yolda teker teker kuşlar tarafından atılan küçücük taşlarla delik deşik edilerek helâk edildi.[800] Bu

---

VIII, 222, 223; Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, II, 19, 5. dipnot.

[796] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 798; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 407.

[797] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 797; Ebrehe Mekke'ye bin fille gelmişti, şeklindeki rivayetin hayli abartılı olduğu anlaşılmaktadır. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 797)

[798] Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 404.

[799] Ebâbîl, Kur'ân'da ismi geçen on çeşit kuş türünden biridir. (Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1086)

[800] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 799-800; Beyzâvî, *Envâr*, V, 530-531; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 155-156.

korkunç manzarayı, hakkında Kur'ân'da özel bir sûre indirilen Fîl sûresi şöyle haber vermektedir:

"*Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atan (kuşlar), nihayet onları, kurt yeniği ekin yaprağı gibi yaptı.*"[801]

Allah'ın yeryüzündeki en kutsal mabedini yıkmaya gelen ordunun helâkı, Kur'ânî ifadeye göre Ebâbîl ve siccîl ile olmuştur. Ebâbîl (أَبَابِيل), gruplar, topluluklar anlamına gelen çoğul bir kelimedir. Birbirini takip ederek oraya buraya doğru uçan kuş sürülerine de ebâbil denmiştir. Bunun tekili (إِبَالَة) ,(أَبِيل) veya (إِبَّوْل) kelimeleri olsa da, İbn Kesîr'in ifadesiyle Araplar Ebâbîl'in tekilini hiçbir zaman kullanmamışlardır.[802] Elmalılı, bu kuşların gerek hacim ve gerekse renk itibariyle tek cins kuşlardan oluşmadığını ve "leşler üzerinde dolaşan kartallar, kara kuşlar gibi siyah, beyaz, yeşil ve alaca çeşitli renkleriyle türlü türlü birbiri ardınca takip ederek gelen, çeşitli sürüleriyle irili ufaklı, alay alay kuşlar"dan oluştuğunu söylemektedir.[803] Bu kuşların her birinin ikisi ayaklarında, biri de gagasında olmak üzere toplam üç siccîl taşıdığı rivayet edilir.[804]

Siccîl ise, bir şeyin dolduktan sonra dökülmesi anlamına gelen "se-ce-le" kökünden türemiştir. Sicîll (سِجِلّ) şeklinde kullanıldığında, kitapları ve değişik manaları içinde toplayan kitap anlamına gelmektedir. Göndermek anlamına gelen iscâl (إِسْجَال)'den türemiş olabileceği de söylenmiştir. Ancak Fîl sûresindeki âyeti kerimede taş toprak karışımı çok sert madde, ya da aslı toprak olan pişmiş tuğla anlamına gelmektedir.[805] Bu pişmiş taşların büyüklüğü hakkında da farklı görüşler vardır. Bunların insan kafası, veya deve kadar ya da mercimek yahut da nohut büyüklüğünde olduğu söylenmektedir. İsabet ettiği kişinin başından girip dübüründen

801 Fîl 105/1-5.

802 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 53; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 799; Beyzâvî, *Envâr*, V, 531; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 155.

803 Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 452.

804 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 156 .

805 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 506; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 799, 800; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 329; Beyzâvî, *Envâr*, V, 531; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 155; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 454.

çıkması şeklindeki rivayetler, bunların küçük ebatta taşlar olduğu görüşünü destekler mahiyettedir.[806]

Her ne kadar "âyette bu taşların hacimleri hakkında bir açıklama yoksa da 'hicâreten" kelimesinin nekra olmasından, bilinmeyen bir takım taşlar olduğu, siccîl'den de sertlikleri ve öldürücü oldukları anlaşılıyor. Böyle nohut ve fındık kadar bir dolu yağmurunun bile, açıkta ansızın yakaladığı insanları telef ettiği malumdur. Şu halde açıkta bulunan bir orduya böyle gökten uçaklarla makineli tüfek bombardımanı yapar gibi alay alay kuşlarla fırlatılan fevkalade taşların isabeti altında kalanların halinin ne olacağını tasavvur etmek ise kolay olur."[807]

Böylece Ebrehe, tarihte "mescid ve cami düşmanlarının lideri"[808] olma unvanını kazanmış bir kimse olarak, hak ettiği cezaya çarptırıldı. Daha sonraki dönemde, "her cami düşmanı Ebrehe'yi izle"miştir. Adının anıldığı Kâbe'ye saldıranları helâk eden Allah Tealâ, yeryüzünde benzer işlevi gören cami ve mescidlere saldıranları da Ebrehe'yi helâk ettiği gibi helâk edecektir. Kur'ân'ın heber verdiği, mabed düşmanı "Ebrehe neslini" bekleyen akıbet, Allah'ın kutsal mekânlarına saldıranların "tuzaklarının boşa çıkacağı ve kurt yeniği ekin yaprağı"[809] gibi, işin sonunda mahvu perişan edilecekleridir.

Sahih hadisle sabit olduğu üzere "Allah Mekke'yi Fil'den korumuştur." Daha sonra da orada hakim olan küfür sistemini yıkıp yerine Allah'ın nizamının tesisi için "Oraya Allah'ın Resûlü'nü ve müminleri musallat kılmıştır."[810]

Bu hadiste Mekke'nin tarih boyunca kutsallığı ele alınırken, Mekke'nin sakinlerinin kafirlerden oluştuğu dönemlerde bile Allah tarafından korunduğu belirtilmiştir. Ayrıca Mekke'deki Kâbe'yi yıkmaya

---

[806] İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 155, 156; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 454.

[807] Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 455.

[808] Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, II, 21.

[809] Bkz. Fîl, 105/2, 5.

[810] Buhârî, *Lukata*, 7; Müslim, *Hac*, 447, 448; Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 209; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 89; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/868), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, *Buyû'*, 60; benzer bir hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 238); ayrıca bkz. Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 151: (إِنَّ اللهَ حَبَسَ عَن مَكة الفِيل)

yönelik tarihteki en büyük saldırı olarak bilinen Habeşli Ebrehe'nin fil ile saldırısının da Allah tarafından gönderilen Ebabil kuşları ile bertaraf edildiği, tepelerinden bu kuşların attığı taşlarla yok edildikleri konusuna vurgu yapılmıştır.[811]

Bu sûreyle ilgili en ilginç yorumlardan birini Muhammed Abduh (1905) yapmıştır. Abduh, ordunun Mekke'ye gelişinin ikinci gününde askerler arasında çiçek ve kızamık hastalığının yayıldığını ve bunun bir veba şeklinde tezahür ettiğini söyler. Bu veba, onları öyle perişan etmişti ki, etleri kemiklerinden ayrılıp yere düşmüştü. Bu durum karşısında ordunun geriye kalanı geldikleri yere doğru kaçmaya başladı. Ebrehe de aynı hastalığa yakalandı. Ancak onun etleri, diğerlerinden farklı olarak küçük parçalar halinde yavaş yavaş vücudundan kopup yere düşüyordu. Çok geçmeden San'a'da ölüp gitti.[812]

Abduh, kuşların attığı taşların hastalık yüklü mikroplar taşıdığını anlatmak için de şöyle demiştir: Ebrehe'nin askerleri arasında yayılan "bu çiçek ve kızamık hastalığı, Allah'ın rüzgârla birlikte gönderdiği büyük kuş sürüleri sayesinde askerlerin üzerine düşen kuru taşlardan kaynaklanmıştır". Bu kuşlar, ayaklarıyla değişik hastalık ları taşıyan sinek şeklinde olabilirler. Attıkları taşlar da, bu hayvanların ayaklarında taşıdıkları zehirli kuru toprak olabilir. Bu mikroplar, insan bedenine ulaştığında deri gözeneklerinden içeriye girip orada büyük yaralar açarak etlerinin dökülmesine sebep olmuş olabilir.[813]

Fîl hadisesinin, genel kanaat olarak Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) dünyayı şereflendirdikleri yıl içerisinde meydana gelmiş bir olay olduğu kabul edilmekteyse de, Mevlid-i Nebî'den iki yıl önce meydana geldiği de söylenmiştir.[814]

---

[811] 'Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XVI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998, II, 233; Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer (656/1258), *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*, I-VII, (tah. Ahmed Muhammed es-Seyyid v. dğr.), Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1996, II, 475.

[812] Abduh, Muhammed (1905), *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, Dâru'l-Me'ârif, Tunus, ts., s. 120.

[813] Abduh, *Cüz'ü 'Amme*, s. 120.

[814] İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 156.

2. Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Toplumlar

a. Son Nesiller (Kurûn-u Uhrâ)

Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen helâk olaylarını, bu döneme verilen isim çerçevesinde "Kurûn-u Uhrâ (Son Nesiller)"[815] döneminde meydana gelen olaylardan birer parça olarak ele alacağız.

1) Bedir'de Öldürülenler: Ashâb-ı Kalîb (Mekkeli Müşrikler)

Buraya kadar anlattığımız kavimlerin hepsi, Hz. Peygamber'den önce yaşayan ve isyanları sebebiyle helâk oldukları Kur'ân'da bize haber verilen toplumlardan oluşmaktaydı. Şimdi ise, Hz. Peygamber döneminde helâk edilen irili ufaklı bazı gruplardan bahsedeceğiz. Bilindiği gibi Hz. Peygamber döneminde, önceki kavimlerin bir kısmında olduğu gibi, toplu bir helâk gerçekleşmemiştir. Daha Hz. Peygamber hayatta iken biri Mekkeli müşriklerden, diğeri de Medineli Yahudilerden oluşan bazı grupların helâk edildiğini Kur'ân'dan öğrenmekteyiz.

Bunların birinci grubu, Hz. Peygamber'e büyük eziyetler eden, vahyin yayılmasına engel olmaya çalışan, hatta son dini ve Peygamberi'ni ortadan kaldırmak için toplu savaş kararı alan Mekkelilerin önde gelen müşriklerinden oluşmaktaydı. Onlardan yaklaşık yetmiş tanesi,[816] Bedir savaşında Müslümanların eliyle Allah tarafından cezalandırılmış ve helâk edilmiştir. Bunlara "Kalîb Ashabı" deniyordu ki, bu, "Bedir'de öldürülüp kuyuya atılmış olan müşrikler"[817] anlamına gelmektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), risalet döneminin en uzun süresini Mekke'de geçirmiştir. Tam on üç yıl, bıkmadan bir çoğu akrabası olan bu insanları İslâm'a davet etmiştir. Fakat onlar, O'nun davetini kabul etmedikleri gibi en kaba ve en barbar davranışları sergilemekten de geri kalmamışlardır. Enes b. Malik'in rivayet ettiğine göre, Mekkeli müşrikler, bir gün Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) öyle bir vurmuşlardı ki, bunun

---

[815] Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, *Hz. Musa*, s. 125-126.

[816] İbn Hişâm, Bedir'de öldürülen müşriklerin isimlerini tek tek saymıştır. (bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 302-308).

[817] Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 149.

tesiriyle bayılıp yere düşmüştü. Bunun üzerine Hz. Ebubekir (radıyallahu anh), olaya müdahale etmiş ve müşriklere "*Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır.' diyor, diye öldürecek misiniz*?" (Mü'min, 40/28) diye bağırmıştı.[818]

Me'âric sûresinde Mekkeli müşriklerin durumu, Ashâb-ı Uhdûd'a benzetilmiştir. Allah Tealâ, burçlar sahibi semaya, va'd olunan güne ve o günü görenle görülen şeye yemin ederken[819] "muhakkak Mekkeli müşrikler, Ashâb-ı Uhdûd gibi lanetlenmişlerdir"[820] demek istemiştir. Bunun açık anlamı şudur: "Ashâb-ı Uhdûd nasıl helâk edilmişse, Mekkeli müşriklerden Müslümanlara eziyet edenler de mutlakla helâk edilecektir." Nitekim Allah'ın bu yemini Bedir savaşında gerçekleşmiş, daha önce Müslümanlara eziyet eden Mekkeli yetmiş azgın müşrik, savaş meydanında Müslümanlar tarafından öldürülerek helâk edilmiştir. Surenin nuzûl tarihi de bu anlama geldiğinin başka bir delili mahiyetindedir. Çünkü, sûrenin Mekke döneminde, yani Bedir savaşından önce indiği konusunda kaynaklarda ihtilaf yoktur. Aynı zamanda sûrenin müminlere yönelik, Mekkeli müşriklerin dayanılmaz eziyetlerine ve içinde bulundukları büyük sıkıntılara sabretmeleri gerektiği, imanlarında sebat ederek bir gün kurtuluşa ulaşacakları şeklindeki moral gücü içeren bir yapıda olması[821] da, bu anlamı desteklemektedir.[822]

İslâm, Mekke müşrik toplumu içinde Hz. Peygamber'in büyük çabası sayesinde yavaş yavaş yayılmaya devam ediyordu. Ancak Hz. Peygamber'in karşılaştığı en büyük problem, insanların İslâm'ı kabul etmemesinden değil de, Mekke'nin hakimiyetini elinde bulunduran insanlardan kaynaklanıyordu. Bunlar, kendileri İslâm'ı kabule yanaşmadıkları gibi, İslâm'ı kabul edenlere çeşit çeşit zulümler yapıyor,

Hz. Peygamber'in İslâm'ı insanlara anlatmasına da engel oluyorlardı. Hz. Peygamber Kâbe'de Kur'ân okumaya başladığında, insanların bunu duyup kabul etmelerinden endişelenen Kureyş'in bu azılı müşrikleri, Hz. Peygamber'in sözünün Kâbe'de bulunan insanlar tarafından duyulmamasını

---

818 Heysemî, *Mecma'*, VI, 17.
819 Me'âric 85/1-3.
820 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107.
821 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 107.
822 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. "Ashâb-ı Uhdûd" blm.

sağlamak için, o esnada gürültü çıkartacak kiralık kimseler tutmaya kadar işi ileri götürmüşlerdi. Hz. Peygamber'in şahsına, Müslümanlara ve hepsinden önemlisi İslâm davasına o kadar çok zarar vermeye başlamışlardı ki, önceleri ıslah olmaları için Allah'a dua eden Hz. Peygamber, aradan geçen uzun zamana rağmen onlarda olumlu hiçbir ilerleme göremediğinden, hatta İslâm düşmanlıklarında daha da azgınlaşmaları sebebiyle Mekke müşriklerinin bir kısmının helâk olması için beddua etmek zorunda kaldı.[823]

Semûd kavmi içerisinde Hz. Salih'e karşı halkı kışkırtan ve inkârcılıkta herkesin önünde olan dokuz kişilik çete grubunun[824] benzerlerini, Mekke'de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in karşısında da örgütlenmiş bir halde görüyoruz. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile uğraşan, ona eziyet eden, hakaret eden, türlü türlü iftiralar atan çete gruplarından birini Velîd b. Muğîre'nin liderliğini yaptığı beşli çete oluşturuyordu. Çete içinde yer alan diğer kimseler, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Esved b. Abd-i Yeğûs ve Hâris b. Telâtıle (طلاطلة) idi. Bunların hepsini Allah Tealâ Bedir'de helâk etti.[825]

Buhârî'de rivayet edildiğine göre Abdullah İbn Mes'ûd, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem), Kâbe'de namaz kılarken secdede olduğu bir anda Ebû Cehil'in teklifiyle,[826] boynuna kanlı deve işkembesini koyan Kureyşli müşriklere "Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum." şeklinde beddua ettiğini[827] ve isimlerini tek tek saydığı bu kimselerin tamamının Bedir savaşında öldürüldüğünü söylemiştir.[828] İsmini açıkça söyleyerek beddua ettiği kimselerin başında Ebû Cehil[829] vardı.

Ayrıca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Bedir savaşında, sayıca Müslümanların yaklaşık üç katı olan müşrikler karşısında Müslümanların yenilmemesi ve muzaffer olması için şöyle dua etmişti: "Ya Rabbi! (Ehl-i

---

823 Buhârî, *Meğâzî*, 7.

824 "*O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.*" (Neml, 27/48)

825 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 62.

826 Heysemî, *Mecma'*, VI, 17.

827 Buhârî, *Cihâd*, 98; Heysemî, *Mecma'*, VI, 17-18; bkz. Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 287.

828 Buhârî, *Cihâd*, 98; Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 287.

829 Buhârî, *Meğâzî*, 8.

İslâm'dan)[830] oluşan bu topluluğu helâk edersen, yeryüzünde artık sana asla ibadet edilmeyecek!"[831] Hz. Peygamber'in bu duasını müfessir Taberî, bir beddua olarak değerlendirmiştir. Bu ifade her ne kadar görünüşte beddua şeklinde olmasa da, içerik olarak beddua anlamına gelmekteydi. Çünkü bu ifadeyle Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'tan asıl dileği, "Peygamberin ve sizin düşmanlarınızı Allah'ın helâk etmesi"ydi.[832]

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğine karşı çıkan inkârcılarla mücadelesi, Kur'ân'da sık sık hatırlatılmaktadır. Diğer peygamberlerle kavimleri arasındaki mücadelelerin Kur'ân'da yer alması da, yine Hz. Peygamber'in hasımlarıyla arasında var olan hak-batıl mücadelesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Helâk olan hiçbir kavmin cesaret edip söyleyemediği bir talebi dillendirmek, Mekke'nin azgın müşriklerine nasip olmuştur. Daha önce hiçbir toplum, peygamberlerinden üzerlerine taş yağdırmasını istememiştir. Mekkeli müşriklerin gösterdiği bu ahmaklık, Yemen bölgesinden gelen bir adamla Hz. Muaviye arasında geçen bir konuşmaya bile konu olmuştur.[833] İşlerini güçlerini bırakıp bütün mesailerini ve enerjilerini Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğine karşı çıkmak için harcayan Ebû Cehil gibi azgın Mekkeli müşrikler, "Mekke'de '*Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir! demişlerdi.*' (Enfâl, 8/32) Azap da onlara Bedir günü geldi."[834]

---

830 Hadisin bir rivayetinde "ehl-i İslâm" ifadesi yer almaktadır. (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 189)

831 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 190, 195, 205: (يا رب ان تهلك هذه العصابة فلن تُعبد في الأرض ابدا); Uhud'da müminlerin düştüğü büyük sıkıntılar karşısında da Hz. Peygamber, benzer bir dua yapmıştır: "Allahım! Bu beldede bu insanlardan başka sana ibadet edecek başka kimse yok." (bkz. Vâhidî, *Esbâbun Nuzûl*, (tah. Kemal Besyûnî Zağlûl), Daru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut, ts. s. 128, "Allahım! Bu topluluğu öldürürsen, artık sana ibedet edilmeyecek." (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IV, 136)

832 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 206.

833 Hz. Muaviye, şöyle bir olay nakleder: "Sebe kavminden bir adama hitaben, 'Başlarına bir kadını hükümdar yapan senin kavmin, ne kadar çok cahilmiş!', dediğinde adam şöyle cevap vermiş: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onları hakka davet ettiğinde, 'O, hak ise bizi onunla doğru yola ulaştır.', deme yerine, '*O, gerçekten hak ise başımıza gökten taş yağdır.*', diyen senin kavmin, benim kavmimden daha cahilmiş." (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217)

834 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 208.

Mekkeli müşriklerin helâkıyla ilgili olarak Kur'ân'da birçok âyet vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

"*Baksana şunlara, Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler (O'nun verdiği nimete şükredecekleri yerde, nankörlük edip inkâra saptılar), kavimlerini de helâk yurduna sürüklediler.*" (İbrâhîm, 14/28) âyette, helâk yurduna sürüklenenler olarak kendilerinden bahsedilenler, Bedir'de Müslümanlar tarafından öldürülüp helâk edilen "Ebû Cehil ve arkadaşları"ndan oluşan Mekkeli müşriklerdir.[835]

"*Onlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları yok ettik, çünkü onlar suçluydular.*" (Duhân, 44/37) Bu âyet ise, Mekkeli azgın müşriklerin mutlaka helâk edileceğini haber vermektedir.[836]

Mekkeli müşriklerin helâk edileceğini önceden Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) haber veren bir diğer âyet de şudur: "*Biz öncekileri helâk etmedik mi? Sonra, arkadan gelenleri de onların arkasına takacağız. İşte biz suçlulara böyle yaparız.*" (Mürselât, 77/16-18)[837]

Âyet ve hadislerin açık ifadelerle ortaya koyduğu gibi, Bedir savaşı vesilesiyle Allah Teala, Mekkeli müşrikleri "Bedir gününde helâk etmiştir."[838]

Kalîb Ashâbı (kuyudakiler, çukurdakiler)[839] adını aslında onlara veren Resûlullah'dır (sallallahu aleyhi ve sellem). Rivayete göre, Bedir'de öldürülüp çukurlara atılan Mekkeli müşriklerin olduğu yere gelen Hz. Peygamber, onlara hitaben şöyle dedi: Siz Peygamberin ne kötü bir aşireti idiniz. Benim aşiretimden olmanıza rağmen siz beni yalanladınız, başka insanlar tasdik etti. Beni yurdumdan çıkarttınız, başka insanlar beni korudu. Benimle savaştınız, başka insanlar bana yardım etti. Ey Ebû Cehil b. Hişâm, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rabî'a! Ey filan oğlu filan! "*Rabbinizin size vadettiğini gerçek olarak buldunuz mu?*" (A'râf, 7/44) Ben Rabbimin vadettiğini gerçek olarak buldum. Hz. Ömer'in Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu halini

---

835 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXV, 134.

836 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XIII, 5271.

837 Âyette sözü edilen arkadan gelen müşriklerin Mekkeliler olduğuyla ilgili bilgi için bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

838 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 158.

839 Ashâb-ı Kalîb ifadesi için bkz. Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 45, 52, 58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 313, 340; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 149.

görüp ölmüş kimselerle konuşmasına şaşırması sonrasında ise, onlar sizden daha iyi duyuyorlar, fakat cevap veremiyorlar buyurdu.[840]

Mekkeli müşriklerin azgınlarının Bedir'de helâk olmaları, Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminleri hayli sevindirmişti. Özellikle "Bu ümmetin Firavun'u"[841] adını verdiği Ebû Cehil'in öldürüldüğü haberini aldığında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'a hamd etmiş[842] ve iki rekaatlık şükür namazı kılmıştı.[843]

Diğer taraftan Mekkeli müşriklerin öldürülmeleri; aşağılanarak[844] ve lanetlenerek ölüp gitme şeklindeki helâk uygulaması içinde de değerlendirilebilir. Nitekim bütün güçleri ve enerjileriyle dünyaya bağlı olan Mekkeli müşrikler, az önce mealini verdiğimiz Mürselât sûresindeki âyette de işaret edildiği gibi, tarihte önceden yaşamış bazı kâfir toplumlar gibi, Peygamberleriyle inatlaşıp onu düşman görmüşler, ancak dünya onlara kalmayıp ölüp gittiklerinde, dünyada lanetlenmelerine ilave olarak, ahirette de çarptırılacakları büyük bir azabı hak etmişlerdir.[845]

2) Medine Civarındaki Yahudiler

"Yahudilerin atası, İsrael lakabıyla anılan Yakup Peygamber'dir ve kendisi İbrâhîm Peygamber'in torunudur."[846] Bu sebeple Yahudilere "İsrailoğulları" adı verilmektedir.

İbn Abbas'ın naklettiğine göre Yahudi milleti lanetlenmiş bir mil-

---

840 Müslim, Cennet, 77; Nesâî, Cenâiz, 117; Ahmed b. Hanbel, I, 72, III, 104, 172; Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 231; ayrıca bkz. Buhârî, *Meğâzî*, 8.

841 Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî (430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ'*, I-X, Dâru'l-Küttâbi'l 'Arabî, Beyrut, 1405, IV, 208; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289.

842 Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 288.

843 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289.

844 Mekkeli azılı bir müşrik olan Ebû Cehil, son nefesini verirken çizmesini boynuna dayayan Abdullah b. Mes'ûd'a söylediği "Ey koyun sürümün çobanı. Çok zor bir yüksekliğe (yüksek bir yere) çıktın." şeklindeki sözlerle ne büyük bir zillete düştüğünü ve ne derece korkunç bir aşağılık duygusuna kapıldığını bizzat kendisi ortaya koymuştur. (Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 288, 289; ayrıca bkz. "Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Bireyler: Ebû Cehil" blm.

845 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

846 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 546.

lettir. Tevrat'ta Hz. Musa'nın, Zebur'da Hz. Dâvûd'un, İncil'de Hz. İsa'nın, Kur'ân'da ise Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) diliyle lanetlenmişlerdir.[847] Nitekim Kur'ân'da yer alan şu âyet, onların Dâvûd (aleyhisselâm) ve İsa (aleyhisselâm) tarafından lanetlenmelerini şöyle haber vermektedir: "*İsrailoğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.*" (Mâide, 5/78)[848]

Tevrat'ta da Yahudilerin Allah tarafından cezalandırıldığı ve bu sebeple kendilerine musallat edilen veba hastalığından tam yüz yirmi dört bin kişinin telef olduğu anlatılmaktadır.[849]

Kur'ân, İslâm dışı milletler içerisinde, en çok Yahudilerden bahseder. Ancak Yahudiler Kur'ân'da, hep olumsuz yönleriyle bahse konu olmuşlardır. Sık sık, onlara verilen cezalardan bahsedilmektedir.

Tarihi süreçte Yahudilerin "karşılaştıkları ilâhî cezalar.":[850]

a. Yahudilere zillet ve meskenet damgası vurulmuştur.

b. Dünyada rüsvay olmuşlardır.

c. Daha dünyada iken, kimisi maymuna kimisi de domuza çevrilmiştir.

d. Her azdıklarında, Allah onların devletlerini yıkacak ve kıyamete kadar kendilerine azap edecek kimseleri gönderecektir.[851]

Yahudilerin bu genel özelliklerinden bahsettikten sonra, Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudilerden bahsetmek ve sahih hadislerle sabit olan, diğer Yahudiler gibi karşı karşıya kaldıkları cezalardan söz etmek istiyoruz.

---

847 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 83.

848 Hz. Dâvûd ve Hz. İsa'nın Yahudilere yönelik yaptıkları beddualar ve bu bedduaların sonucunda maymun ve domuza dönüşmeleriyle ilgili olarak birinci bölümdeki "Peygamberlerin Kavimlerinin Helâkı İçin Kullandıkları İfadeler" kısmına bakılabilir.

849 *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 25/1-9; bu hadisenin geçtiği yerle ilgili bilgi için bkz. bkz. Mevdudî, *Tefhim*, I, 79, 74. dipnot.

850 Ehl-i Kitabı'ın karşılaştığı bu cezalarla ilgili aşağıda vereceğimiz tasnif için bkz. Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Ehl-i Kitab*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 55-58.

851 Hz. Musa'dan beş yüz altmış altı sene sonra bir devlet kuran Yahudilerin bu devleti, iki yüz altmış yıl yaşadıktan sonra yıkılmıştır. (Cevdet, Ahmed (1312/1895), *Kısas-ı Enbiya*, I-VI, (nşr. Mahir İz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, I, 34)

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlar, Mekke'de müşrik Arapların zulmünden bıktıkları için Medine'ye hicret etmişlerdi. Burada huzur ve güven içinde yaşama ümidinde idiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde, orada bulunan Yahudilerle mal ve can emniyetini garanti altına alan bir antlaşma yapmıştı. Fakat, bu antlaşmaya rağmen Yahudiler, her fırsatta Müslümanlara karşı düşmanca tavır sergilemekten çekinmemekte, İslâm'a ve Müslümanlara yönelik hakaretlerine devam etmekte idiler. İçlerindeki en güçlü şair olan Kâ'b b. Eşref gibileri, bu düşmanlıklarını her vesileyle ortaya koymakta bir sakınca görmüyordu. Zaten Kur'ân, Medine'de de Müslümanlara rahat olmadığını, Mekke'de müşriklerin eziyetleriyle karşılaştıkları gibi, Medine'de de Ehl-i Kitab'ın eziyetleriyle karşılaşacaklarını onlara haber vermişti :

"*Sizden önce kendilerine Kitap verilen Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden çok incitici (sözler) duyacaksınız.*" (Âl-i İmrân, 3/186)

İnsanları Müslümanlıktan soğutmak, İslâm'ı değersiz gibi göstermek, İslâm'ı ve Müslümanları başkalarının gözünden düşürmek, İslâm'a giren kimselerin kalplerinde şüphe uyandırmak ve İslâm'ı alay konusu yapmak üzere bazı Yahudiler, sabahleyin Müslüman olduğunu söyleyip, akşamleyin Müslümanlıktan çıktığını ilan ediyordu. Bazen bunu gün aşırı ya da aralıklarla yapıyorlardı. Yahudilerin İslâm'a karşı takındıkları bu hileli ve sinsi düşmanlığı Kur'ân, şöyle haber vermektedir:

"*Ehl-i Kitap'tan bir grup şöyle dedi: Müminlere indirilmiş olana sabahleyin (görünüşte) inanıp akşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler.*" (Âl-i İmrân, 3/72)

Ne gariptir ki, Kitap ehli olan Yahudiler, yine Kitap ehli olan Müslümanlarla birlikte hareket etmesi gerekirken, Müslümanlara karşı müşriklerle birlikte hareket etmişler ve müşriklerin daha doğru yolda oldukları iddiasında bulunmuşlardır:

"*Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve batıla (tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kafirler için: 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır.' diyorlar.*" (Nisâ, 4/51)

Yahudilerin Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara olan bu düşmanlıklarının asıl sebebi; İbn Hişâm'ın belirttiğine göre,

Allah tarafından Peygamberliğin kendilerinden alınarak Araplara verilmesi ve Medine'de birlikte yaşadıkları Evs ve Hazreç kabilelerinin şirk ve cehalet bataklığında iken, bu yeni din sayesinde kendilerine galip gelmesiydi.[852]

Yahudiler, gittikçe artan bir oranda Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara olan düşmanlıklarını gün yüzüne vurmaya başlamışlardı. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) istediği takdirde Müslümanlara yardım edeceklerine ve Mekkeli müşriklerle hiçbir şekilde yardımlaşmayacaklarına dair imzaladıkları Medine Antlaşmasına rağmen,[853] Bedir savaşından sonra Mekkeli müşriklerle ortak hareket etmeye ve onlarla birlikte Müslümanlara saldırma planları yapmaya başladılar. Antlaşmayı tek taraflı olarak bozmuşlar ve Müslümanlara karşı büyük bir ihanet çemberi oluşturmaya başlamışlardı. Bütün bunların yanı sıra, Müslümanların mukaddeslerine dil uzatma işini iyice aşırıya götürmüşlerdi. Müslümanların diniyle alay etmeleri yetmiyormuş gibi, bir de Müslüman kadınların namuslarıyla uğraşmaya başladılar. Başta Benî Nadîr Yahudilerinin reisi Kâ'b b. Eşref, şiirleriyle Müslüman kadınların namusuna dil uzatmış, daha sonra da onun yolunu takip eden Benî Kaynuka Yahudileri, bir Müslüman kadının önce başörtüsüyle uğraşmış, daha sonra da üzerindeki elbiseyi çıkarmışlardır. Özellikle bu olaylar, Müslümanlara çok ağır gelmişti. Yahudilerin gittikçe artan eziyetleri artık dayanılır gibi değildi. Önce Yahudi lider Kâ'b b. Eşref helâk edildi, bunu diğer Yahudi kabilelerinin helâk edilmesi takip etti. "Yahudilerin helâkı" sözümüzle, onların ya öldürülmesi, ya zillet ve meskenete mahkum edilmeleri, ya da iktidar ve devletlerinin yıkılarak bir şekilde etkinliklerinin ortadan kaldırılmasını kastediyoruz.

Yahudilerin Müslümanlara olan düşmanlıklarını açıkça ortaya koymalarıyla ilgili Buhârî'de geçen şu olay, hayli dikkat çekicidir. Olayı bizzat yaşayan Aişe (radıyallahu anhâ) validemiz anlatıyor: Bir gün bir grup Yahudi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna girdiğinde, "size selam olsun" anlamındaki "es-selâmu aleyküm" yerine, bu söz üzerinde kendilerince keli-

---

852 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 122.

853 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 196-197, 199; Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münâsebetleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 996, s. 91, 92.

me oyunu yaparak "ölüm sana olsun!" anlamında "es-sâmu aleyke" dediklerinde, bu sözlerinden dolayı ben de onlara, "Allah'ın laneti ve gazabı sizin üzerinize olsun!"[854] karşılığını verdim. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu davranışım üzerine bana, "Sana ne oluyor?" deyince, "Onların ne dediğini duymadın mı?" dedim. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da bana şöyle cevap verdi: Yahudilerin o sözlerine ben "Sizin de üzerinize olsun." şeklinde karşılık verdim. Fakat sen, benim söylediğim bu sözü duymadın.[855]

Kur'ân, Yahudilerin Medine'de yaşadıkları yerlerden sürülmelerini, zillet ve meskenete uğramalarını, böylece de helâkın bir şekli olan aşağılanma ve rezil bir hayata mahkum edilerek lanetlenme[856] cezasına çarptırıldıklarını haber vermektedir: "*Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı.*" (Haşr, 59/3) "*Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah (O'nun azabı), onlara beklemedikleri yerden geliverdi.*" (Haşr, 59/2) "*Bu onların Allah'a ve Peygamberi'ne karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse, bilsin ki Allah'ın cezalandırması çetindir.*" (Haşr, 59/4) Onlara verilen ceza Allah'ın "*Yoldan çıkanları rezil etmesi (cezalandırması) için olmuştur.*" (Haşr, 59/5)

Âyetlerde Yahudilerin açıkça Allah tarafından cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Onlara verilen ceza, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) eliyle olmuştur. Nitekim haddi aşan Medine çevresindeki tüm Yahudiler, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından o bölgeden çıkartılmış ve sürgüne gönderilmiştir.[857] Neticede bunların kimisi ihanetlerinin karşılığı olan bedeli öldürülmek şeklinde öderken, kimisi de canları bağışlanarak sürgün edilmiştir. Geriye bıraktıkları tüm mallar, Müslümanlara ganimet olarak kalmıştır.

---

854 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 42.

855 Buhârî, *Cihâd*, 98; bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 42-45; 'Aynî, *'Umdetu'l-Kârî*, X, 254.

856 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

857 Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm es-San'ânî (211/826), *Musannef*, I-XI, (tah. Habiburrahman el-A'zamî), el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1403, VI, 53, X, 358; Buhârî, *Meğâzî*, 14; Müslim, *Cihâd*, 61, 62; Müslim, *Cihâd*, 61-64; İbn Hibbân, *Sahîh*, IX, 69. (وأجلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يهود المدينة كلهم)

Bu şekilde helâkları gerçekleşen Yahudi grupları şunlardır: Benî Kaynuka, Benî Nadîr, Benî Kurayza.

a) Benî Kaynuka

Yahudi toplumu içinde Müslümanlara Medine'de en çok diş bileyen ve düşmanlıklarını açıkça ifade etmekten çekinmeyen grup, Benî Kaynuka (Kaynukaoğulları) Yahudileriydi. Yahudi gruplar içerisinde Medine'ye en yakın konumda olan Kaynukaoğulları, "Kaynuka çarşısı" olarak bilinen çarşılarıyla meşhur idiler ve çoğunlukla kuyumculukla uğraşırlardı.[858]

Benî Kaynuka hadisesi, hicretin ikinci yılı[859] şevval ayında Bedir ile Uhud savaşı arasında bir zamanda meydana gelmiştir. Kaynukaoğulları, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile yaptıkları antlaşmayı bozan ilk Yahudi topluluktur.[860]

Müslümanlarla Kaynukaoğulları arasında, Yahudilerin tek taraflı olarak tırmandırdıkları gerginlik, Yahudilerin bir Müslüman kadının namusuna leke sürmeye çalışmaları ve bir Müslüman'ı öldürmeleri sonrasında sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Hadise şöyle olmuştur:

Ensâr'dan bir kadın, Benî Kaynuka çarşısına gelerek Yahudi bir kuyumcuya bir takı yaptırmak istedi. Kadın, Yahudi'nin dükkanına girip bir yere oturunca, Ensâr'a düşman olan bu Yahudi, kadın farkına varmadan arkasına geçerek iğne gibi bir demir parçasıyla eteğinin alt kısmını cep kısmına bağladı. Kadın ayağa kalkıp bu halde Kaynuka çarşısında yürümeye başladı. Çarşıdaki Yahudiler, onun bu çıplak haline gülmeye ve onunla dalga geçmeye başladılar. Bu haber Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ulaşınca, onların bu davranışını, daha önce kendileriyle yapılan antlaşmayı bozma anlamına alarak, onlara savaş açtı.[861]

Başka bir rivayette, Araplardan bir kadın Kaynuka çarşısına gelerek beraberinde getirdiği malları sattıktan sonra bir kuyumcunun yanında oturmuş, bu esnada çarşıdaki Yahudilerin yüzünü açması isteğiyle karşılaşmıştı. Kadın onların bu isteğini reddedince, kuyumcu elbisesinin alt kıs-

---

858 Bkz. Buhârî, Buyû', 49, *Meğâzî*, 9; Müslim, Eşribe, 2.
859 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 3.
860 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 8; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 9.
861 Beyhakî, *Sünen*, IX, 200; Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 263.

mını sırtına bağlamış, ayağa kalkınca da avret yerleri gözükmüştü. Kadın bu durum karşısında feryat ederek yardım istemiş, Müslümanlardan biri, kadının yardımına koşarak Yahudi olan kuyumcuyu öldürmüştü. Oradaki Yahudiler de o Müslüman'ı öldürmüşlerdi.[862]

İslâmî birçok sağlam kaynakta yer alan bu rivayetlere rağmen, müsteşrikler tarafından hazırlanan İslâm Ansiklopedisi'nde Wensinck imzasıyla, Müslümanlarla Kaynuka Yahudileri arasında çıkan savaşın sebebinin "bir Müslüman'ın, bir Yahudi kadına sataşması"[863] olduğu iddia edilerek, Müslümanlara ve dolaylı olarak da Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) büyük bir iftira atılmıştır.

Böylece Müslümanlarla Yahudiler arasında kan dökülmüş ve işler çığırından çıkmıştı. Zaten Bedir savaşından sonra Müslümanlarla ilişkileri iyice gergin bir hale getiren Yahudiler, Müslümanlarla savaş yapma niyetinde idiler. Özellikle "Yahudilerin içinde en cesur olan Benî Kaynuka",[864] Müslümanlara açıktan düşmanlık etmekten çekinmeyerek, Müslümanlarla yapılan antlaşmayı bozmuştu. Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Müslüman olmaları çağrısına ve Bedir'de perişan edilen Mekkeli müşriklerin durumuna düşmemeleri için yaptığı ihtarlara ise, hem O'nunla hem de Müslümanlarla dalga geçmek için; Ey Muhammed, sen savaşın ne olduğunu bilmeyen bir toplumla savaşıp onları yendiğin için kendini bir şey sanma, biz seninle savaşırsak o zaman bizim kim olduğumuzu anlarsın, diye tehditler savurarak cevap vermişler ve böylece antlaşmayı bozduklarını açıktan açığa ilan etmişlerdi.[865]

Kaynukaoğullarının namusa uzanan elleri ve bir Müslüman'ı öldürmeleri hadisesi, onların kendi iplerini kendi elleriyle çekmesi anlamına gelmişti. Bu feci olay üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), hemen yaşadıkları kaleyi muhasaraya aldı. Muhasara tam on beş gün sürdü. Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) daha önce cengaverlikleriyle korkut-

---

862 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 8-9; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 3-4; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 576-577; bkz. Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 263.

863 Wensınck, "Kaynuka' (Banî)", VI, 467; bkz. Solmaz-Çakan, *Tevhid Mücadelesi*, III, 77, 6. dipnot.

864 Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 262.

865 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 8; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 340; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 3.

maya çalışan bu Yahudiler, kalelerinden çıkıp Müslümanlarla savaşma cesaretini nedense gösteremediler. Sonunda Müslümanlara teslim olmak zorunda kaldılar. Münafıkların lideri Abdullah b. Übbey'in aracılıktaki ısrarı üzerine, canları bağışlanmış, fakat, Medine'den, asırlardır yaşadıkları vatanlarından yedi yüz kişilik bir grup halinde sürülmüşlerdir.[866] Onlardan toplanan "bin beş yüz kılıç, üç yüz zırhlı elbise, iki bin mızrak ve beş yüz kalkandan ibaret silahları" Müslümanlara ganimet kaldı.[867]

Bu Yahudilere aracı olmak ve cezalarını hafifletmek için bir ara sahabeden Ubâde b. es-Sâmit de Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelmiş, fakat daha sonra bu arabuluculuktan vaz geçmiştir.

Münafıkların lideri Abdullah b. Übeyy, Yahudilerin cezasını hafifletmek amacıyla türlü türlü hilelere baş vurdu. Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek, bir felâketin başımıza gelmesinden korkuyorum,[868] deyip kendince Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) korkutmaya çalışmıştı. Fakat Allah Tealâ vahiy yoluyla Peygamberini ve müminleri bundan haberdar etti:[869]

"*Ey inananlar, Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin! Onlar, birbirlerinin dostlarıdır… Kalplerinde hastalık bulunanların: 'Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz!' diyerek onların arasına koştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır.*" (Mâide, 5/51-52)

Bu âyetlerin peşi sıra aynı hadisede Yahudiler lehine arabuluculuk yapmak isteyen Ubâde b. Sâmit hakkında ise şöyle söylenmiştir:[870]

"*Sizin dostunuz (veliniz) ancak, Allah, Elçisi ve namazlarını kılan, zekatlarını veren müminlerdir. Kim Allah'ı, Elçisini ve 'müminleri dost tutarsa (bilsin ki) galip gelecek olanlar, yalnız Allah'ın taraftarlarıdır.*" (Mâide, 5/55-56)

Kaynuka Oğullarının ihaneti sonrasında onların durumlarını ortaya

---

[866] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 9-10; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 4.
[867] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 578.
[868] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 9; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 643; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 4.
[869] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 10; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 643; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 4.
[870] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 10; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 4.

koyan âyetler nazil olmuştu. Bu âyetlerde, Yahudilerin Müslümanlar karşısında yenilgiye uğrayacakları önceden haber verilmiştir:[871]

"*(Resûlüm!) inkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz.* " (Âl-i İmrân, 3/12)

Yahudi lider Kâ'b b. Eşref, Müslümanların hanımlarına dil uzatarak namuslarına leke sürme yolunu açmıştı. Başka bir Yahudi kabilesi Kaynukalılar, onun açtığı yoldan gitmekte gecikmediler. Yahudilerde Müslümanların namuslarıyla uğraşmak daha sonra bir gelenek haline gelmişti. Farklı bir Yahudi grubu olan Nadîroğulları'ndan bir Yahudi, işi daha ileri boyuta götürerek Müslüman bir kadını zorla alıkoyup ırzına geçmişti. Tabii ki, diğerlerinin olduğu gibi onun da bu davranışı yanında bırakılmadı. Hz. Ömer tarafından hak ettiği cezaya çarptırıldı.[872] İslâm tarihinin bu ilk dönemlerinde Müslümanların namuslarıyla uğraşmayı bir gelenek (sanat) haline getiren Yahudiler, sonraki yıllarda da ataları gibi, Müslümanların kadınlarıyla ve namuslarıyla uğraşmaya devam ettiler.

b) Benî Nadîr

Benî Nadîr (Nadîroğulları), Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinden sonra Müslümanların antlaşma yaptığı Yahudi kabilelerinden biriydi. Ancak, onlar antlaşmaya sadık kalacaklarına, ihanet yolunu tercih ettiler. Hatta Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir gün kendi diyarlarında misafir iken, bir suikastla onu öldürme teşebbüsünde bulundular.

Hadise şöyle gerçekleşti: Amr b. Umeyye ed-Damrî'nin, Benî Âmr kabilesine mensup iki kişiyi öldürmesi sebebiyle bu kabileye verilecek diyet konusunda yardımda bulunmaları için Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün Nadîroğulları diyarına gitmişti. Yanında az sayıda sahabenin bulunmasını, Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak değerlendiren Nadîr Oğulları, bir evin duvarı dibinde dinlenmekte olan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) başına yukardan büyük bir taş atarak öldürme konusunda gizli bir plan hazırladı. Bu işi yapmayı, aralarından Amr b. Cihâş b. Ka'b adındaki biri üstlendi. Onlar

871 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 340.
872 Beyhakî, *Sünen*, IX, 200.

bu suikasti nasıl yapacaklarını planlarken, Allah Teala, elçisini vahiyle durumdan haberdar etti ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), hiç kimseye bir şey söylemeden oradan ayrılıp Medine'ye döndü.[873] Bu suikast hazırlığını Kur'ân-ı Kerîm şu şekilde gündeme getirmektedir: "*Ey iman edenler! Allah'ın nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti.*" (Mâide, 5/11)[874]

Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürüp, bu şekilde İslâm davasının sahipsiz kalmasıyla yok olup gideceği hesapları yapan bu Yahudileri, Allah cezasız bırakmadı. Gerçi Yahudilerin peygamberlere ihaneti yeni bir şey değildi. Bir çoğuna eziyet etmişler, mucizelerini gördükleri halde onları inkâr etmişler ve bir kısmını da öldürme küstahlığında bulunmuşlardı. Tabii ki onlar o yaptıklarının cezasını çektikleri gibi, şimdiki Yahudiler de bu yaptıklarının cezasını çekecekti. Çünkü, Allah'ın elçilerine yönelik suikast planları yapan her toplum, bir şekilde helâk edilmiştir. Bunun en yakın örneği, Mekkeli müşriklerdir. Daha önce Semûd kavmi de, helâk öncesinde Salih'i (aleyhisselâm) öldürme planları yapmıştı da,[875] Allah onları bu planlarını uygulamaya koyamadan helâk etmişti.[876]

Nadîroğulları'nın da akıbeti hiç iyi olmadı. Allah, daha önce Mekkelilere Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminleri musallat ettiği[877] gibi, onları şimdi de bu Yahudilere musallat etmişti. Yüzyıllardır içinde yaşadıkları o güzelim evlerini, meşhur hurmalıklarını, bağ ve bahçelerini, hulâsa her şeylerini bir anda kaybederek; zengin ve müreffeh bir hayattan, vatansız, evsiz, barksız, fakir, zelil ve miskin bir hale dönüştürüldüler. Birkaç kişinin Peygamber'e ihanet etmesinin cezasını, toplumun tamamı çekmek zorunda kaldı. Sürüldükleri bölgede, bir süre sonra eriyip yok odular. Tarih, bir süre sonra onlardan bahsetmemeye başladı. Böylece de yeryüzünden silinerek helâk edilmiş toplumlar arasına karıştılar.

Buhârî ve Beyhakî'nin açıklamalarına göre Nadîroğulları hadisesi, Uhud savaşından önce gerçekleşmiştir. Ancak İbn Kesîr'in belirttiği gibi, işin doğrusu, bu hadisenin Uhud savaşından sonra meydana geldiğidir.

---

873 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 157-158.

874 bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 32.

875 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 242; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXII, 16.

876 Şuayb'ı (a.s.) da Medyenliler ölümle tehdit etmişlerdi: (Hûd, 11/91)

877 Buhârî, *Lukata*, 7; Müslim, *Hac*, 447, 448; Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 209.

Çünkü, içki yasağıyla ilgili âyetler, Nadîroğulları muhasarası esnasında nazil olmuştur. Uhud savaşında içkili olan bazı sahabenin şehid hükmünde oldukları da bilinmektedir. Buna göre Nadîroğulları hadisesi, Uhud'dan sonra meydana gelmiştir.[878]

Kur'ân, Nadîroğulları'nın Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürmek için suikast planları düzenlemeleri sebebiyle bu dünyada çarptırıldıkları cezadan şöyle bahsetmektedir: "*(Onların durumu) kendilerinden az önce yaptıklarının cezasını (dünyada) tatmış olanların durumu gibidir. Ahirette de onlara acıklı bir azap vardır.*" (Haşr 59/15)[879]

Nisa sûresi 4/47. âyette, yüzleri silinip arkalarına çevrilen kimselerin Nadîroğulları olduğu ve onların vatanlarından sürülerek, nimet içinde yüzerken zillete düşürülmeleriyle tams cezasına çarptırıldıkları yorumu da yapılmıştır.[880]

Nadîroğulları'nın helâkını konu edinen Haşr sûresindeki bir âyette ise, kendi mallarını kendilerinin yok etmesine temas edilmekte, bundan daha da önemlisi, onlara Allah'ın verdiği cezanın müminlerin eliyle gerçekleşmiş olduğu konusu ayrıca vurgulanarak şöyle denilmektedir: "*Evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı.*" (Haşr, 59/2)

Güçlü kalelerinde kuşatma altına alınan Nadîroğulları Yahudileri, daha fazla dayanamayarak Müslümanlarla istedikleri şartlarda anlaşmaya varabileceklerini bildirmekten başka çare bulamadılar. Allah, böylece hem azılı bir İslâm düşmanı toplumu Müslümanların başından bertaraf etmiş, hem de bu vesileyle Müslümanlara çok büyük ganimetler ihsan etmiştir. Hatta İslâm hukuku literatürüne "fey gelirleri"[881] kavramı, onlardan kalan ganimetlerin taksimi vesilesiyle girmiştir.

Haşr sûresinin çoğu, Yahudilerin bu bağlamda da Nadîroğulları'nın ihanetini, bu ihanetleri sonrasında Allah'ın onlara verdiği cezayı ve onlardan müminlere miras kalan ganimetleri konu edinmektedir.[882]

---

878 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 9.
879 ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ "*Yaptıklarının cezasını tattılar.*" (Haşr 59/15)
880 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 519; Beyzâvî, *Envâr*, II, 198.
881 Bkz. Haşr, 59/6-10.
882 Bkz. Haşr, 59/1-15.

Nadîroğulları'nın hikayesi, Peygamber'e dolayısıyla da Allah'ın mukaddes emanetine ihanet etmek isteyen bir toplumun, vatanlarından zorla çıkartılıp sürgüne gönderilmeleri, bu şekilde büyük bir fakirliğe, zillet ve alçaklığa mahkum edilmelerini konu edinmektedir. Bu olay, aynı zamanda Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiş inkârcı bir toplumun güç, kuvvet ve otoritesinin yok edilmesi şeklindeki helâkı temsil etmektedir. Onlara verilen cezanın şeklini özetleyen en güzel ifadelerden biri şu olsa gerektir: Nadîroğulları, ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ "*Yaptıklarının cezasını tattılar.*" (Haşr 59/15)

c) Benî Kurayza

Benî Kurayza, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'de ittifak yaptığı Yahudi gruplardan biridir. Diğer Yahudi grupları olan Kaynuka Oğulları ve Nadîroğulları gibi, Müslümanlara düşman olmalarına rağmen açık düşmanlıkta onlar gibi acele etme yerine bu düşmanlıklarını uzun süre gizleme politikası gütmüşler ve ellerine Müslümanları yok edecekleri güzel bir fırsatın geçmesini beklemişlerdir. Bu fırsatın da Hendek (Ahzâb) savaşında ortaya çıktığını düşünerek, Mekkeli müşriklerle birlikte Müslümanlara hücum edip onları kılıçtan geçirmeyi planlamışlardı. Böylece, hem Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) hem de İslâm'ı ortadan kaldıracaklarını hesaplıyorlardı.

Medine üzerine yürüyerek şehri muhasara eden Kureyş ve Katafan müşrikleriyle gizlice anlaşma yaparak, Müslümanlarla olan anlaşmalarını tek taraflı olarak bozmuş olan Benî Kurayza, her iki yeni müttefik kabileden alacağı biner kişilik silahlı grubun da yardımıyla bir gece baskını sayesinde Müslümanların işini bitireceğini sanıyordu. Bu konudaki anlaşmalar henüz yeni tamamlanmıştı ki, Allah bir gece Mekke'den gelen müşrikleri ilâhî bir afetle korkutup gerisin geri gönderince, Kurayzalılar'ın tüm planları altüst oldu. Kurayzalılar'ın, Müslümanların en zor gününde onlara ihanet etmeleri affedilebilecek bir suç değildi. Müşriklerin muhasarayı kaldırdıkları gün, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ilkindi namazını herkesin Kurayza diyarında kılmasını emretti. Böylece Kurayzalılar İslâm ordusu tarafında muhasara edildiler. Muhasara on beş veya yirmi beş gün

sürdü. Sonunda teslim olmak zorunda kaldılar.[883] Allah'ın bulundukları kaleleri depremle sarstığı ve böylece kalplerine büyük bir korku saldığı da rivayetler arasında yer almaktadır.[884]

Kurayzalılar, haklarında karar vermesi için Sa'd b. Mu'âz'ı hakem olarak kabul ettiklerini, onun vereceği her tür karara razı olacaklarını söylediler. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de onların bu isteğini kabul etti. Sa'd b. Mu'âz, hem Yahudilerden hem de Peygamberimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem), vereceği hükme uyacaklarına dair söz aldı. Haklarında hüküm vermek için hakemliğini kabul ettikleri Sa'd'ın Benî Kurayza'yla ilgili kararı şuydu:

"Savaşan erkeklerin tümü öldürülecek, kadın ve çocuklar esir edilecek, onlardan geriye kalan mallar Müslümanlar arasında taksim edilecek."[885] Allah'ın Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanları öldürerek İslâm'ı yok etmek isteyen hainler için verilecek hüküm başka ne olabilirdi. Sa'd b. Mu'âz'ın verdiği hüküm, Allah'ın onlar hakkında vereceği hükümle aynıydı. Bu durum, Mu'âz'ın hükmünü "Sen Allah'ın hükmüyle hükmettin."[886] şeklinde değerlendiren Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerinden de anlaşılmaktadır.

Benî Kurayza'nın, Müslümanların en zor gününde yaptıkları bu ihanetin bedeli ağır olmuştur. Peygamber'e ve Allah'ın dinine ihanetin bedeli de ağırdır. Önceki ümmetlerin benzer ihanetlerinin cezası bazen toptan helâk şeklinde, bazen de kısmî helâk şeklinde gerçekleşmişti. Benî Kurayza'nın ihanetinin cezası da benzer şekilde oldu. Allah onlar için adeta toplu bir helâk kararı vermiş, bu kararı da Müslümanlar eliyle kendilerine tattırmıştı. Kurayzalılar bu karara itiraz etmediler. Çünkü verilen karar, Yahudi olan bu toplumun kutsal kitabı Tevrat'la da uyuşmaktaydı. Tevrat'ta savaş hukukuyla ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

"Bir şehre karşı cenk etmek için ona yaklaştığın zaman, onu barışıklığa

883 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 204-205; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 533; Beyzâvî, *Envâr*, III, 371; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 586; Atçeken, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münâsebetleri*, s. 129-133; ayrıca bkz. Buhârî, *Meğâzî*, 30.

884 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 204.

885 Buhârî, *Meğâzî*, 30.

886 Buhârî, *Meğâzî*, 30.

çağıracaksın. Ve vaki olacak ki, eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa, o vakit vaki olacak ki, içinde bulunan bütün kavm sana angaryacı olacaklar ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle musalaha etmeyip cenk etmek isterse, o zaman onu muhasara edeceksin; ve Allah'ın Rab onu senin eline verdiği zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin; ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin ve Allah'ın Rabbin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin."[887]

Günümüz modern dünyasında da durum bundan farklı değildir. Vatana ihanet eden, düşmanla işbirliği yaparak kendi vatandaşlarına karşı silah kullanan ve bunun organizesini yapanların cezası ölümdür.[888]

Muhammed Hamidullah'ın belirttiğine göre, Wensinck gibi müsteşrikler bile Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara verdiği bu cezayı normal olarak karşılamışlardır. Wensinck, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: Hangisi olursa olsun en medeni milletler bile, Benî Kurayza'ya teslim olduktan sonra verilen cezanın aynısını verebilirler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), daha önce Nadîroğulları Yahudilerine af ve hoşgörü ile davranmış, fakat onlar buna müthiş Hendek kuşatmasını organize etmekle karşılık vermişlerdi; aynı af ve hoşgörüyü şimdi Benî Kurayza'ya göstermek doğrusu büyük tehlikelere katlanmak demek olacaktı.[889]

Kur'ân-ı Kerîm, başarılı olması durumunda belki de Müslümanların tamamen öldürülüp yok edilmesi sonucunu doğuracak olan Benî Kurayza'nın bu büyük ihanetini, çok önemli bir konu olarak ele almış ve durumun İslâm ve Müslümanlar adına ne denli bir tehlike arz ettiği hususu üzerinde durmuştur. Ayrıca ihanetlerinin bedelinin çok ağır olduğunu, Peygamber'e tuzak kurmanın, İslâm'ı ve Müslümanları tamamen yok etmek için planlar yapmanın karşılığının bu dünyada helâk edilmek, büyük acılara ve alçaltıcı durumlara düşürülmek olduğunu, şu ifadelerle haber vermiştir:

"*Allah, ehl-i kitaptan, onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri*

887 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tesniye, 20/10-14.
888 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, X, 228.
889 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 587.

kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz. Allah, onların yerlerine, yurtlarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter." (Ahzâb, 33/26-27)

Liderleri Ka'b b. Esed başta olmak üzere altı yüz veya dokuz yüz civarında kişi kılıçtan geçirildi. Esirler arasında götürülürken bir ara Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i gördüğünde, ona hitaben, kalbim sana olan düşmanlığa doymadı, diyen Huyey b. Ahtab gibi, ünlü Peygamber ve İslâm düşmanları da bu şekilde helâk edildiler.[890]

Benî Kurayza'nın yok ediliş sebebi, helâk edilen önceki bazı ümmetlerin helâk sebebine benzemektedir. Çünkü onlar, Peygamber'e, Müslümanlara ve Allah'ın dinine ihanet etmiş, bu kimseleri ve onların temsil ettikleri ilâhî dini ortadan kaldırmak için en şiddetli yol olan öldürme planları yapmış, bunun için de aralarında antlaşma olmasına rağmen bunu tek taraflı olarak bozarak diğer din düşmanlarıyla işbirliği yapmışlardır. Böylece onların Peygamber'e ve dine muhalefetleri, sözlü inkârdan fiili inkâra dönüşerek çok büyük bir tehlike arz etmeye başlamıştır. Diğer birçok toplumun helâk edilmesi hadisesinde gözlemlediğimiz gibi, Peygamber'e ve Allah'ın dinine yönelik saldırılar, sözlü olmaktan çıkar, müminleri yok edebilecek fiili bir tehlike haline dönüşürse, bu durumda devreye Allah'ın Peygamberini ve dinini koruma tedbiri girer ki, bu da çoğunlukla bu azgın vahiy düşmanlarının yok edilmesi şeklinde tezahür eder. Bu uygulama, Benî Kurayza'nın Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslâm aleyhinde takındıkları tavır karşısında da aynen tekrarlanmıştır. İnkârcılar helâk edilmiş, böylece müminler, bir büyük düşman grubunun şerrinden, Allah'ın yardım ve ihsanı sayesinde kurtarılmışlardır.

Önceki ümmetler ve vahyin muhatabı olan Mekkeli ve Medineli büyük din karşıtları bağlamında yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız helâk uygulamalarından; öncelikli olarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'deki ve Medine'deki hayatının birbirinden çok farklı olduğu anlaşılmaktadır. Mekke'de müşriklerin zulümleri karşısında sadece önceki kavimlerin helâk

---

[890] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 210; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 533.

oluş hikayeleriyle inkârcıları tehdit edip teselli bulmaya çalışan Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlar, Medine'de inkârcıların ve İslâm düşmanlarının karşısında önceki gibi savunma pozisyonunda kalmamış, inkârcıların hak ettikleri cezayı bilfiil vermeye başlamışlardır. Böylece Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında, inkârcılara yönelik davranış tarzı açısından büyük bir değişim meydana gelmiştir.

Bu değişimin, vahiyde de ortaya çıktığını görüyoruz. Mekke'de her yıl onlarca âyet eski kavimlerin helâkıyla ilgili olarak Kur'ân içerisinde yer alırken, Medine'de artık bu eski kavimlerin helâkından söz etmek neredeyse vahyin gündeminden kalkmış gibidir.[891] Bunun yerine Mekke'de olmayan yeni bir durum gelmiştir: O da; Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke'de sözünü ettiği inkârcıların bu dünya hayatında helâk edileceğinin, bizzat Allah tarafından uygulamaya konulmuş olmasıdır. Bu uygulamada ise Allah bizzat Peygamber'ini (sallallahu aleyhi ve sellem) görevlendirmiştir. Kur'ân'a bu açıdan baktığımızda, Medine'de nazil olan âyetlerin, Mekke'de nazil olan âyetlerden bu yönüyle tamamen ayrıldığını görürüz. Mekkî âyetlerde kafirleri tehdit edip inkârcılıktan vazgeçirmeye çalışan Peygamber profilinin karşısında, Medine'de çok daha farklı bir peygamberle karşılaşırız. Medine'deki peygamber, inkârcılıkta eski ümmetler gibi direten, ihanet üstüne ihanetler planlayan kafirleri sadece uyarmakla kalmamakta, böyle davrananların cezalandırılacağıyla ilgili Allah'ın kesin sözünü (vadini), bizzat kendisi uygulamaya başlamaktadır. Mekkî âyetlerde eski ümmetlerin helâkı Allah tarafından verilirken, Medenî âyetlerde helâk, Allah adına Peygamber ve müminler tarafından inkârcılara gönderilmeye başlanmıştır. Medenî âyetlerde, eski ümmetlerin helâkıyla ilgili konuların neredeyse yok denecek kadar az yer almasının nedeni budur. Artık helâk, kıssalarda anlatılan ve inkârcılar için ciddiye alınmayan sanal bir tasavvuru değil, inkârcılar tarafından bizzat tadılan bir gerçeklik haline dönüşmüştür. Bu nedenle artık inkârcıları, eski ümmetlerin helâk hadiselerini hatırlatmakla uyarmanın da fazla bir anlamı kalmamıştır. Müslümanlar ve Peygamber, belki de son din İslâm'dan ve onun peygamberinden kaynaklanan bir ayrıcalıkla, büyük

[891] Bkz. Bâzergân, *Nuzûl Süreci*, s. 183.

inkârcıları bizzat kendileri helâk edecek bir güce ve otoriteye ulaştırılarak, Allah'ın ayrı bir lütfuna mazhar olmuşlardır.

C- KUR'ÂN'DA HELÂK EDİLDİĞİ ANLATILAN KİŞİLER

1. Hz. Peygamber'den Önce Helâk Edilen Bireyler

Kur'ân'da helâk edildiği haber verilen bireyleri, Hz. Peygamber öncesi ve Hz. Peygamber dönemi diye iki ayrı bölümde inceleyeceğiz. Daha önce temas ettiğimiz gibi Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) öncesindeki dönem kurûn-u ulâ ve kurûn-u vustâ'yı, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemi ise kurûn-u uhrâ'yı içine almaktadır.[892]

Her Peygamberin davetine gönülden inananlar olduğu gibi, ona karşı aşırı düşmanlık içerisine girenler de olmuştur. Kur'ân, hem önceki Peygamberlerin hem de Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu tür insanlarla ilişkilerine zaman zaman yer vermiştir. Hz. İbrâhîm'in Nemrut'tan çektikleri karşısında Hz. Lut'un dostluğundan,[893] Hz. Musa'ya karşı Firavun, Hâmân ve Karun'un tavırlarından[894] ve O'nun bir genç[895] ve Allah'ın kullarından biriyle[896] olan dostluğundan söz eden Kur'ân; Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğine karşı çıkan ve büyük düşmanlıklarda bulunan Ebû Leheb,[897] Ebû Cehil,[898] Velîd b. Muğîre[899] ve Kâ'b b. Eşref[900] gibi azılı İslâm düşmanlarından ve onların tavırlarından bahsetmiş, ayrıca bunlara mukabil olarak Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yoluna her şeyini feda etmiş sadık dostu Ebubekir'den[901] de söz etmiştir.

---

892 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 190; ayrıca bkz. Kara, *Hz. Musa*, s. 125-126.
893 Ankebût 29/26; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 451.
894 Bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 254.
895 Bkz. Kehf, 18/60-65.
896 Bu Allah dostunun Hızır (a.s.) olduğu söylenir. Bkz. (Kehf 18/65; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 733; Beyzâvî, *Envâr*, III, 510.
897 Bkz. Mesed, 111/1.
898 Bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 254.
899 Bkz. Kalem, 68/7-16.
900 Bkz. Nisâ, 4/51-52; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 521; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 6.
901 "*Hani, kafirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekr ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı;*

Kur'ân'ın tarihe olan bakışı, üslûbunun farklılığıyla da ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kur'ân, gelecek nesillerin tarihten ibret almalarını sağlayacak bir yaklaşımla olayları ele alır. Güzel davranışları ve bunların sahiplerini hangi üslûpla ele alıyorsa, olumsuz davranışları ve bunların sahiplerini de aynı üslûpla ele alır. Kur'ân hiçbir zaman Peygamberlerin yakın akrabalarının hakka karşı koydukları çirkin davranışları saman altı etmemiştir. Bunlar pegamberin babası, oğlu, karısı, amcası gibi çok yakın akrabası dahi olsa,[902] onların davranışlarını gizleme eğilimi gütmemiştir. Kur'ân, peygamberin yakın akrabalarının çirkefliklerini ortaya koymanın, peygamberin şahsına başkalarının gözünde bir eksiklik getireceği gibi bir düşünceyi asla benimsememiştir. Bilakis, peygambere bu kadar yakın olmalarına rağmen hakka karşı gösterdikleri direnç ve mücadele üzerinde durmuş, uğradıkları kötü sonuçlardan sonraki nesilleri haberdar etmeyi ve bunlardan ders almalarını sağlamayı öncelikli hedefleri arasına almıştır.

Burada konuyu, Kur'ân'ın kendilerinden söz ettiği peygambere akrabalık bağıyla bağlı olan ve olmayan Hz. Nuh'un oğlu, Hz. Nuh'un karısı, Hz. Lut'un karısı, Nemrut, Firavun, Karun, Hâmân, Samirî, Bel'âm, Calut ve sadece bahçesi (malı) helâk edilen iki adamdan biri, başlıkları çerçevesinde ele alacağız.

a. Hz. Nuh'un Oğlu

Daha önce Nuh kavmi bölümünde işaret ettiğimiz gibi, Nuh Tufanı'nda helâk olanlar arasında Hz. Nuh'un bir oğlu da bulunmaktaydı. Kur'ân bu durumu şu şekilde haber vermektedir:

"*Gemi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: 'Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kafirlerle beraber olma!' diye seslendi. Oğlu: 'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' dedi… Aralarına dalga girdi, böylece o boğulanlardan oldu.*" (Hûd, 11/42-43)

---

hani onlar mağaradaydı, o arkadaşına; üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu." (Tevbe, 9/40); bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 272)

902 Bkz. Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1990, s. 17.

"*Nuh Rabbine dua edip dedi ki: Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vâdin ise elbette haktır. Sen hakimler hakimisin. Allah buyurdu ki: Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.*" (Hûd, 11/45-46)

İslâmî kaynaklarda, Hz. Nuh'un oğlunun kimliği ve onun Hz. Nuh'un ailesinden (ehlinden) olup olmadığı konusunda farklı bilgiler yer almaktadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

1-Nuh (aleyhisselâm), "O, benim ehlimdendir, ailemdendir." demiş, fakat "O, bendendir, dememiştir."[903] Bu ifade onun, karısının daha önce evli olduğu bir kocadan olma bir çocuk olduğunu göstermektedir.[904] âyetin ونادي نوح ابنها "Nuh (aleyhisselâm), karısının oğluna seslendi." şeklinde okunan şâz kıraat şekli de, bu anlamı desteklemektedir.[905]

Diğer taraftan Hz. Nuh ve Hz. Lut'un karılarının her ikisinin de münafık olduğu anlaşılmaktadır. Kocalarına iman etmiş gibi gözükmelerine rağmen, el altından müşriklerle işbirliği yapmışlardır. Kocalarına karşı açıktan cephe alma yerine, gizliden gizliye müşriklerle irtibat kurma ve kocalarının faaliyetleri hakkında müşrikleri bilgilendirme yolunu tercih etmişlerdir. Nitekim Nuh'un (aleyhisselâm) karısı, kocasını "deli, mecnun" olmakla suçlayıp, Hz. Nuh'un yanına gelip iman edenlerin kimliklerini, inkârcı kavmine bildirirdi.[906]

2. "*Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir.*" (Hûd, 11/46) ifadesi, buna ilaveten Nuh'un (aleyhisselâm) ve Lut'un (aleyhisselâm) karısından bahsedilen âyette yer alan "*O ikisinin karısı, ikisine ihanet etti.*" (Tahrîm, 66/10) ifadeleri; Hz. Nuh'un karısının, kocasına namusunu koruma konusunda ihanet ettiği anlamına gelmez. Nuh'un (aleyhisselâm) karısı insanların gözünde kocasını küçük düşürmek için "kocam delidir." sözünü ağzına pelesenk yapmıştı. Lut'un (aleyhisselâm) karısı ise, kocasının evine gelen erkek misafirleri ahlâksız

---

903 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 396; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 24.
904 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 24.
905 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 396; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 47; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 26.
906 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 572; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 202; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 393.

kavmine haber verirdi. İbn Abbas'ın söylediğine göre hiçbir kadın, peygamberlere namusları konusunda ihanet etmemiştir.[907] Allah, peygamberlerini böylesi kötü bir duruma düşmekten korumuştur. Ayrıca "*Zinakar erkek, zinakar veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez. Zinakar bir kadınla da ancak zinakar veya müşrik olan erkek evlenir.*" (Nûr, 24/3) âyetinde belirtildiği gibi, zinakar bir kadını ancak zinakar bir erkek alabileceği için, namusları konusunda şüphe olmayan peygamberlerin namuslu olmayan bir kadını kendilerine nikahlaması da mümkün değildir. Bu sebeplerden ötürü, her iki peygamberin karısı, namus konusunda bir kusur sahibi değillerdir. Ancak onlar, kocalarına din konusunda ihanet etmişlerdir.[908]

3- Suda boğulan oğul, Nuh'un (aleyhisselâm) soyundan gelen öz oğludur. Fakat babasına iman etmemesi ve kafirliği sebebiyle helâk olmuştur.[909]

4- Nuh'un (aleyhisselâm) öz oğlu olan bu kimse, görünüşte babasına iman etmiş gibi davranıp hakikatte küfür içerisinde idi. Bu davranışıyla münafıklık yapmaktaydı. Allah, Hz. Nuh'a daha önce iman ehli olan kimseleri Tufan'dan kurtaracağını vadettiğinden, Nuh (aleyhisselâm), Tufan'ın başlaması esnasında Allah'ın bu vadini hatırlamış, oğlunun münafık olduğunu bilmediği için, onun kendi ailesinden olduğunu söyleyerek kurtarılmasını Allah'tan istemiştir. Fakat onun kâfir olduğunu ancak "O, senin ailenden değildir" yani "O, senin dininin ehlinden değildir."[910] bilgisiyle öğrenebilmiştir.[911]

İbn Sa'd, et-Tabâkâtü'l-Kübrâ adlı eserinde Hz. Nuh'un dört oğlundan bahsetmektedir. Bunlar; Sâm, Hâm, Yâfes ve Ken'an'dır. Ayrıca babasına inanmadığı için suda boğularak helâk edilen oğlunun Ken'an olduğu ve Arapların onu Yâm diye isimlendirdiklerini nakletmektedir.[912] Ayrıca Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in "*Biz yalnız Nuh'un soyunu*

---

907 "Hiçbir peygamberin karısı zina etmemiştir: ما زنت امرأة نبي قط " (İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 449; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167)

908 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 572; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 202; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 393; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 24, 25, 26, 27.

909 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 26, 27.

910 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 28.

911 Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 26, 27, 28.

912 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 41; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 396.

kalıcı kıldık." (Sâffât, 37/77) âyetini okuduktan sonra, onlar "Hâm, Yâm ve Yâfes'tir."[913] buyurması da, İbn Sâd'ın yaptığı nakli, Hz. Nuh'un soyunun bu üç oğuldan devam ettiği ve bu üç oğul dışında başka bir oğulun da mevcut olduğu yönüyle desteklemektedir.

b. Hz. Nuh'un Karısı

"*Allah, inkâr edenler hakkında Nuh'un karısı ile Lut'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kulun nikahları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı.*" (Tahrîm, 66/10)

Mukatil'e göre Hz. Nuh'un karısının adı Vâlihe (والهة)'dir.[914] Hz. Nuh ve Hz. Lut'un karısının âyette vurgulanan en önemli vasfı, "hıyanet"tir. Hıyanet ile nifak birbirinin benzeri karakterler için kullanılırlar. Ancak hıyanet çoğunlukla ahd ve emanet ile irtibatlı olarak, nifak ise din ile irtibatlı olarak kullanılır. Bazen bunlar birbirinin yerine de kullanılırlar. Hıyanet, verilen sözü (ahdi) gizlice bozarak hakka muhalefet etmektir. Zıttı ise, emanettir.[915] Bu âyette anlatılan hıyanet de bu anlamdadır. Bu, onların her türlü hıyaneti yaptıklarına değil, münafıklık ederek bir emanete hıyanet ettikleri anlamına gelmektedir.[916]

Nuh (aleyhisselâm) ve Lut'un (aleyhisselâm) karılarının peygamber olan kocaları ile aralarındaki karı-koca ilişkisi, onlara hiçbir fayda sağlamamıştır. Çünkü akrabalık bağı kişiyi tek başına kurtaran bir olgu değildir. Nitekim bir kimse akrabalık bağıyla peygambere en yakın kişi bile olsa, iman ehli kimselerden değilse, onun bu hali onu, peygambere en uzak kimse haline dönüştürür. Bu kadınların kendilerine bu kadar yakın olan peygamberlere iman etmemiş olmaları, peygamber olan kocalarının bile

---

913 Tirmizî, Tefsîru Sûre 37, 3; benzer hadisler için bkz. Tirmizî, Tefsîru Sûre 37, 4, Menâkıb, 69; Ahmed b. Hanbel, V, 9.

914 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 201 (Lut'un karısının adı ise, Vâli'a (والعة)'dır.); Elmalılı, Hz. Nuh ve ve Lut'un karılarının birinin adının Vâhile, diğerinin ise Vâile olduğunu söylemektedir. (Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167)

915 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 230; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167.

916 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167.

onları felâketten kurtarmasına engel olmuştur.[917] Çünkü Allah'ın azabından kurtulmak ancak O'na "itaat" etmekle mümkündür. Başkasının "vesile" olması, Allah'ın azabını günahkâr üzerinden savuşturmaz, vesile olanın peygamber olması bile durumu değiştirmez. Mekkeli müşrikler de alaycı bir ifadeyle, 'Muhammed bize şefaat eder' demişlerdi de, bunun üzerine Allah Tealâ onlara, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şefaatinin hiçbir fayda vermeyeceğini kesin bir ifadeyle haber vermiştir.[918]

Bu iki kadının inkârcılığından ve hainliğinden bahseden Kur'ân bunların karşısına; güzel hasletlerinden bahsettiği saliha bir hanım olan Firavun'un karısını[919] ve İmrân'ın kızı Meryem'i örnek iki kadın şahsiyeti olarak koymuştur. Bunların iman, iffet ve güzel huylarından bahsederek, inanan kadınların gerçekte hem dünyada hem de ahirette üstün faziletlere sahip kimseler olduğunu vurgulamıştır.[920] Bu âyetlerin anlatım üslubunda, ayrıca bu özelliklere sahip kadınların nikahlanmasına teşvik söz konusudur.

Konuya bir de, "kadın", "eş", "hanım", "karı" anlamına kullanılan "imrae" (امرأة) ve "zevc-ezvâc" (ازواج-زوج)[921] kelimeleri açısından yaklaşmakta fayda görüyoruz.

"İmrae" (امرأة) kelimesi, Kur'ân'da hem mümin hem de kâfir kadınları ifade etmek için kullanılmıştır. Nuh'un (aleyhisselâm), Lut'un (aleyhisselâm) ve Ebû Leheb'in inkârcı hanımları[922] yanında İbrâhîm'in (aleyhisselâm)[923] ve Firavun'un[924] inançlı hanımı da Kur'ân'da yine bu kelimeyle gündeme getirilmiştir.

---

917 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 571; İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350), *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (tah. Sa'îd Muhammed Nemr el-Hatîb), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1983, s. 265, 266.

918 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII.

919 Konuyla ilgili âyetler için bkz. Öztürk, Abdülvehhab, *Kur'ân-ı Kerîm Fihristi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, s. 114.

920 Tahrîm 66/11-12.

921 Zevc kelimesi müzekker olup, hem "hanım" hem de "koca" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da hep bu müzekker kalıp kullanıldığından, cemi kullanımları da yine bu kelimeden "ezvâc" (ازواج) şeklinde getirilmiştir.

922 Sırasıyla Tahrîm, 66/10; Mesed, 111/5.

923 Bkz. Zâriyât, 51/29

924 Bkz. Tahrîm, 66/11.

Ancak karı-koca ilişkisinin sağlıklı bir zemine oturtulup güzel bir aile yuvasının kurulması ise, Kur'ân'da "zevc-ezvâc" (أزواج-زوج) kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Aslında Nuh (aleyhisselâm) ve Lut'un (aleyhisselâm) hanımları, kocalarına bir türlü zevc olamamışlardır. Nikâh akdiyle birbirlerine bağlı olmalarına rağmen bu iki kadınla kocaları arasında karı-koca (zevc ve zevce) ilişkisiyle oluşan maddi-manevi kenetlenme, birliktelik ruhu, duygu, düşünce, ilke ve hedef birlikteliği, ortak ideallerin oluşması, samimiyet, dostluk, arkadaşlık ve aşk gibi karşılıklı olarak paylaşılan ortak değerler asla oluşmamıştır. Bu sebeple bu kadınlardan bahseden âyetlerin hiçbirinde "zevc-ezvâc" kelimeleri kullanılmamış, bunun yerine "imrae" kelimesi kullanılmıştır. "Zevc-ezvâc" kelimelerinin, birbiriyle kenetlenmiş karı-koca ilişkisini ifade etmenin yanı sıra Kur'ân'da; dünya nimetlerinin en hayırlılarından oldukları,[925] cennete birlikte girilecek değerde bir kıymet ifade ettikleri,[926] kişinin duasında Allah'tan isteyeceği en önemli nimetlerden biri olmaları[927] ve ahiret hayatında cennetin en önemli ihsanlarından biri olacakları[928] gibi anlamlar için de kullanıldığını görmekteyiz.

Özetle; Nuh'un (aleyhisselâm) karısı (امرأة نوح) veya Firavun'un karısı (امرأة فرعون)[929] derken, bu ifadede karı-koca arasında gerçek bir muhabbet, sevgi, gönül ve fikir birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Yani onların karıları hiçbir zaman kocalarına gerçek anlamda zevce olamamışlar, sıradan bir karı veya bir kadın (imrae) olarak kalmışlardır. Ancak Kur'ân'daki örneklerini çoğaltabileceğimiz, *"Ey Adem! Sen ve eşin cennette oturun."* (Bakara, 2/35) (ياآدم اسكن انت وزوجك الجنّة) ve "*Ey Peygamber! Hanımlarına söyle.*" (Ahzâb 33/28, 59) يا ايّها النّبيّ قل لازواجك şeklindeki ifadeler bunun tam tersi, gönül, hedef ve inanç birliğinin sağlandığı bir karı koca ilişkisini açıkça ifade etmektedir.

---

925 Bkz. Rûm, 30/21; Nahl, 16/72.
926 Bkz. Zuhrûf, 43/70.
927 Bkz. Furkân, 25/74.
928 Bkz. Bakara, 2/25; Âl-i İmrân, 3/15; Nisâ, 4/143.
929 Konuyla ilgili âyetler için bkz. Öztürk, *Fihrist*, s. 114.

c. Hz. Lut'un Karısı

İman, bir ayrıcalıktır, bir nasiptir, Allah'ın bir ihsanıdır.[930] Bu, Peygamber'i görmek veya ona yakın olmakla elde edilebilen bir kazanım değildir. Peygamber'in bir akrabası veya evladı olmak hatta aynı yastığa baş koyan karısı olmak bile durumu değiştirmemektedir. Nitekim adı Vâli'a (والعة) olan Hz. Lut'un hanımı,[931] belki de kendisine en yakın insan olmasına rağmen kocasının peygamberliğine iman etmeyip, inkârcılarla işbirliği yapmış, evlerine gelen erkek misafirlere kötülük yapmaları için birçok çirkin vasfa sahip, ayrıca da sapıkça alışkanlıkları olan kavminin erkeklerine gizlice haber veren bir hain olarak Kur'ân ve hadislerde kendisinden bahsedilmiştir.[932]

Rivayete göre "Lut'un evinde benzerini görmediğim güzellikte adamlar (delikanlılar) var."[933] diyerek kendi evlerine gelen misafirleri ahlâksız toplumuna gizlice haber veren Lut'un (aleyhisselâm) hanımı, Allah tarafından yaptığının karşılığı olarak mesh cezasına çarptırılmıştır. Tuz alma bahanesiyle evden ayrılıp kavmini evdeki misafirler konusunda bilgilendirdiği sırada, Allah tarafından tuza çevrilmiştir.[934] Benzer bir şekilde Tevrat'ta da yer alan bu yorumun, Tevrat'tan mülhem olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü orada, Lut'un (aleyhisselâm) karısının "arkasından geriye baktı"ğı için "tuz direği" olduğu anlatılmaktadır.[935]

Ancak, Lut'un (aleyhisselâm) karısıyla ilgili olarak âyette "*Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir.*" (Hûd, 11/81) ifadesinin yer alması, onun da Lût kavminin çarptırıldığı azabın aynısına çarptırılmış olduğunu göstermektedir. Bu âyet, onun helâk şekline değil de, kesin olarak Lût kavmi gibi helâk

---

930 Bkz. Bakara, 2/142, 213, 272; Ra'd, 13/27; İbrâhîm, 14/4; Nah, 16/93 v.b. (ayrıca bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "he-de-ye", "da-le-le" md.)

931 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 201; Elmalılı ise onun adının Vâile olabileceğini söyler. (Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167)

932 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 572; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 202; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 393; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 167.

933 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91.

934 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91: (ان الله مسخها ملحا); bkz. Heller, "Lut", VII, 90.

935 *Eski Ahit (Tevrat)*, Tekvin, XIX, 27; karşılaştırmak için bkz. Esed, *Meal*, s. 289.

olacağını haber veriyor da olabilir. Bu durumda onun tuz haline dönüştürülerek helâk edildiği şeklindeki rivayet de, âyetle çelişmemiş olur.

Helâk cezasına çarptırıldığı Kur'ân'da yedi[936] âyette vurgulanan Lut'un (aleyhisselâm) karısı için Kur'ân'da imrae (امرأة: kadın)[937] ve 'acûz (عجوز: kocakarı)[938] kelimeleri kullanılmıştır. "Nuh'un (aleyhisselâm) Karısı" bölümünde anlattığımız "imrae" ve "zevc" kelimelerinin manaya etkisi, aynen burada Lut'un (aleyhisselâm) karısı için de geçerlidir.

Bu inkârcı kadın için Kur'ân'ın kullandığı sıfat, ğâbir (غابر)'dir. Ğâbir, Hz. Lut'un yolunda yürümeyip geri kalan ve bundan dolayı azaba uğrayacak olan kimse anlamındadır.[939]

Kelime Kur'ân'da tüm aytelerde çoğul (cemi müzekker) olarak yer almakta, ancak anlam itibariyle tekil olan (müfred müennes) bir kadının niteliğinden söz etmektedir. Kanaatimize bu şekil bir kullanımla; Lut'un (aleyhisselâm) karısının, helâk edilmek için geriye bırakılan kimselerin öncüsü, lideri veya onlar içerisinden durumu en acıklı olanı ve en ibret alınacak kişisi olduğu konusuna âyette vurgu yapılmaktadır.

Ayrıca Lut'un (aleyhisselâm) karısını tasvir eden başka bir âyette ise o, peygambere ihanet etmekle suçlanmıştır.[940] Onun kocasına ihanetinin namus konusunda değil de iman konusunda olduğunu, daha önce "Nuh'u (aleyhisselâm) n Karısı" bölümünde incelediğimiz için, burada konuyu yeniden ele almıyoruz.

Kur'ân'da A'râf sûresi 7/83. âyette Lût kavmi içerisinde inananların helâk olmaktan kurtarıldığı anlatılırken, kurtarılanların kimler olduğuyla ilgili hiçbir isim ve bilgi verilmemesine rağmen, Lut'un (aleyhisselâm) karısının kurtarılmadığı açık bir lafızla özellikle vurgulanmıştır. Bu konu, Hûd, 11/81 ve Tahrîm 66/10'da farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Kur'ân'daki bu anlatım tarzı, helâk edilen Musa kavmi içerisinden sadece Firavun'un

---

936 Bkz. A'râf, 7/83; Hicr, 15/60; Şu'arâ, 26/171; Neml, 27/57; Ankebût, 29/32, 33; Sâffât, 37/135.
937 Bkz. A'râf, 7/83; Hûd, 11/81; Hicr, 15/60; Neml, 27/57; Ankebût, 29/32, 33; Tahrîm, 66/10.
938 Bkz. Şu'arâ, 26/171; Sâffât, 37/135.
939 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 535.
940 Bkz. Tahrîm, 66/10.

isminin anılmasına benzemektedir. Çünkü bazen aynı cezaya çarptırılan kişilerin tamamının değil de sadece elebaşlarının veya en meşhurlarının ismine temas edilerek, verilmek istenen mesaj vurgulanmış olur.

Lut'un (aleyhisselâm) karısının helâk oluşu, Ankebût sûresinde şu şekilde yer almıştır: *"(Lut): 'Rabbim, şu bozguncu kavme karşı bana yardım et' dedi. Elçilerimiz İbrâhîm'e (oğlu olacağına dair) müjdeyi getirdikleri zaman dediler ki: 'Biz şu (Sodom) kenti(ni)n halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim oldular'. (İbrâhîm) Dedi: 'Ama orada Lût var?' Dediler: 'Biz orada kimin bulunduğunu daha iyi biliriz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Yalnız karısı (azapta) kalacaklardandır'."* (Ankebût, 29/30-32)

Aynı konu, Hicr sûresinde şu şekilde anlatılmıştır: "*Yalnız Lût ailesi suçlu değildir Biz onların hepsini kurtaracağız. Ancak karısı hariç. Onun da (suçlularla beraber) kalanlardan olmasını uygun gördük.*" (Hicr, 15/59-60) Benzer bir anlatım Neml sûresinde de yer almıştır.[941]

d. Nemrut

Nemrut, bireysel olarak helâk edildiği anlatılan bir şahıs olmaktan çok, beraberinde büyük bir kalabalığı da helâke sürükleyen bir kimsedir. Bu sebeple onun helâkını bireysel helâk bölümünde değil de, daha büyük toplulukların helâkını ele aldığımız peygamberler ve kavimler bölümünde inceledik. Allah'ın dini ve Peygamberi'nin karşısında amansız bir mücadele veren ve tarihin şahid olduğu en büyük zalimlerden biri olduğu için, bireysel olarak da burada ismine yer verdik. Konu detaylı bir şekilde "Hz. İbrâhîm Karşısında Nemrut ve Adamları" başlığı altında incelenmiştir.

e. Firavun

Firavun'u, "Hz. Musa, Firavun ve Yandaşları (Önde Gelen Çevresi)" bölümünde detaylıca işlediğimizden, burada sadece isminden söz etmekle yetiniyoruz. Firavun'un tek başına helâk olmamış olması ve beraberinde koca bir toplumu helâke sürüklemesi sebebiyle, Firavun'un helâk edilmesi olayını, "Helâk Olan Bireyler" bölümünde değil de, "Helâk Olan Toplumlar" bölümünde ele almayı daha uygun bulduk. Firavun'un da

941 Bkz. Neml, 27/57.

içinde yer aldığı helâk olanlar zümresi, sonuçta bir toplum olduğu için, konuyu toplumsal bazda işleminin daha uygun olduğunu düşündük. Ancak, bu arada Firavun'un bireysel temel karakteristik özelliklerine de temas etmeyi ihmal etmedik.

f. Karun

"*Musa'nın kavminden*" (Kasas, 28/76) olan Karun, Hz. Musa'nın da yakın akrabasıydı.[942] "İsrailoğulları içerisinde Tevrat'ı ezbere en iyi bilen ve onu en güzel okuyan kimse idi. Fakat, Samirî'nin münafık olması gibi, o da münafık olmuştu."[943] Peygamberliğin Hz. Musa ve Hz. Harun'a verilmesinden dolayı "her ikisine haset etti".[944] Hatta bu konudaki hazımsızlığını Hz. Musa'ya açmaktan çekinmedi.[945] Karun, Hz. Musa döneminin üç büyük zorba ve zaliminden biri olup, Kur'ân'da üç sûrede dört kez[946] gündeme getirilmiştir. Karun'un, Firavun tarafından İsrailoğulları'na melik olarak tayin edildiği ve Firavun'un adamı olduğu için de, Firavun adına kendi kavmine zulmettiği de söylenmektedir.[947]

"*Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.*" (En'âm, 6/112) şeklindeki ilâhî hikmet gereği Allah, her bir peygambere azılı bir inkârcıyı düşman yapmıştır. Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Cehil'i düşman yapan Allah, Hz. Musa'ya da Karun'u düşman yapmıştır.[948]

Allah Karun'a eşi ve benzeri az görülür bir zenginlik bahşetmişti: "*Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.*" (Kasas, 28/76) Karun, bu zenginliğin kadir ve kıymetini bileceği-

---

[942] Karun'un Hz. Musa ile olan akrabalık bağı hakkında farklı rivayetler vardır. Buna göre o, Hz. Musa'nın "amcasının oğlu" (Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, II, 491; Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 105, 106; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 303; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 399, 400; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110), teyzesinin oğlu (Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110) veya amcasıydı. (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 105; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 399; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110)

[943] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 106; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 400; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 437.

[944] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110; ayrıca bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 436.

[945] Sa'lebî, *Kısas*, s. 190; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 303; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110.

[946] Bkz. Kasas, 28/76, 79; Ankebût, 29/39; Mümin, 40/24.

[947] Sa'lebî, *Kısas*, s. 189; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 303.

[948] Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 254.

ne, aksine bunlar onun isyankarlığını artırmaktan ve sonuçta da hazin bir şekilde helâk olup gitmesinden başka bir şeye yaramadı.

Karun, malının ve "çocuklarının çokluğuna"[949] güvenerek Allah'a ve peygamberi Hz. Musa'ya isyan etti. Hadis-i şerifte belirtildiğine göre Allah'ın Karun'a verdiği zenginlik o kadar çoktu ki, evinin tabanı gümüşten, temelleri ise altındandı.[950] "Karun'un hazinelerinin anahtarları, parmak şeklinde olup deriden yapılmıştı."[951] Önceleri demirden olan bu anahtarları gittiği her yere beraberinde götürme adeti olan Karun, ağırlıklarından dolayı bunları taşıma zorluğu çekmeye başlayınca önce odundan, ardından da daha hafif olan kalın deriden anahtarlar yaptırmıştı.[952] Bu anahtarları, altmış[953] veya yetmiş[954] katır taşırdı. Anahtarların kırk güçlü adam tarafından taşındığı da rivayet edilmektedir.[955]

Malıyla başkalarına hava atma, nümayiş yapma, caka satma, gurur ve kibir ve gösterilerinde bulunma basitliği sergileyen, dilimizdeki ifadesiyle "görmemiş" tavrı ortaya koyan her devirdeki insanın, Kur'ân'daki sembol isminin Karun olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Karun, bir yerden bir başka yere giderken sahip olduğu her şeyi beraberinde götürme hastalığına tutulmuştu. Hakikaten bu tavır, tıpta ve psikolojide kişilik bozukluğu olarak nitelendirebileceğimiz bir tutumdur. Altın ve değerli ziynet eşyalarıyla süslenmiş atlar ve katırlar üzerinde bin süvari ve altı yüz cariyenin bulunduğu,[956] ayrıca hazinelerinin anahtarının da içinde yer aldığı büyük bir kalabalıkla hareket eder, bununla geçtiği yerdeki insanlara kendinin büyüklüğünü ispat etmeye çalışırdı.[957] Böylece Karun, adeta devlet içinde ayrı bir devlet görüntüsü oluşturmaya çalışırdı. Karun'un bu

---

949 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 437.
950 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 437.
951 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 400; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 106, 107.
952 Sa'lebî, *Kısas*, s. 189.
953 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 107; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 400.
954 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 438.
955 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 107, 108.
956 Sa'lebî, *Kısas*, s. 190.
957 Ululanıp zorbalığa kalkışmanın ve sahip olduğu mal ile büyüklük taslamanın, Firavun ve Karun'un gibilerinin izlediği bir hareket tarzı olduğu ayrıca vurgulanmış bir konudur. (bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 248)

zenginliği, daha sonraki nesiller arasında zenginlik konusunda darbı mesel olarak kullanılmaya başlandı.[958]

Karun'un sahip olduğu zenginliğin, Hz. Yusuf'tan kalan hazineler[959] veya âyette de vurgulandığı şekliyle[960] sahip olduğu bir ilim sayesinde elde ettiği mallardan oluştuğu söylenmektedir. Kaynaklar, Allah'ın Karun'a verdiği ilmin "kimya"[961] veya simya ilmi denilen madenleri altına çevirme[962] bilgisi olduğunu nakletmektedir.

Karun'un Hz. Musa'ya düşmanlığının sebeplerinden biri de, hazinelerinin ödemediği zekâtını vermesini ona emretmesiydi.[963] Allah'tan zekât emri gelince, Hz. Musa, Karun'a malının binde birini zekat olarak vermesini söyledi. Karun, bu binde birlik bölümü bir tarafa yığınca, bunlar gözüne çok fazla gözüktü[964] ve bir türlü bunu vermeye yanaşmadı.

Bir rivayete göre Allah'tan zekât emri gelince Karun, Hz. Musa ile malının binde birini vermek üzere bir antlaşma yaptı. Sonra bu konuyu düşünmeye başladı. Hesap etti kitap etti, Mekke müşrikleri gibi "*Düşündü taşındı, ölçtü biçti, kahrolası, ne biçim ölçtü biçti.*" (Müddessir, 74/18-19), sonunda malından zekat olarak vermesi gereken binde bir miktar ona çok geldi.[965]

Tüm Allah ve Peygamber düşmanlarının yaptığı gibi Karun da Hz. Musa'yı, kavminin gözünden düşürmek için planlar yapmaya başladı. Artık Hz. Musa ile diyalogunu kesmiş, açıktan açığa ona eziyet etmeye başlamıştı.[966] Hz. Musa'yı, toplum nezdindeki itibarını ortadan kaldırarak saf dışı edebileceği hesapları yapmaktaydı.[967]

Bunun için de fahişe bir kadını bu konuda kullanma planları yaptı. İsrailoğulları arasında da bu yönde propagandalar yaptı. Bir bayram günü

---

958 Sa'lebî, *Kısas*, s. 189.
959 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr* 6/437; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî* 20/110.
960 Bkz. Kasas, 28/78.
961 Sa'lebî, *Kısas*, s. 189; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304.
962 Zuhaylî, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye*, s. 106.
963 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 436; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110.
964 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304.
965 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191.
966 Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, II, 491; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 441.
967 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304.

Hz. Musa, hutbede konuyu şu noktaya getirmişti: "Kim hırsızlık yaparsa, onun elini keseriz. Muhsan olmayan kimse zina ederse, onu sopalarız. Muhsan olan zina ederse, onu da recm ederiz." Karun, hutbe okuyan Hz. Musa'ya müdahale ederek, "Bu zina eden sen olsaydın?" diye sordu. Hz. Musa, "Ben olsam bile" durum değişmezdi, cevabını verdi. Bunun üzerine Karun, Hz. Musa'ya önceden planladığı iftirasını attı ve şöyle dedi: İsrailoğulları senin filan kadınla zina ettiğini sanıyorlar. Karun'un bu çirkin iftirası karşısında Hz. Musa, hemen kadını çağırttı. Ondan Allah için doğru söylemesini istedi.

Daha önceki hayatı günahlarla dolu olan bu kadın, Allah'ın kalbini yönlendirmesiyle, içinden geçirdiği "Bugün tevbe etmem, Allah'ın peygamberine iftira atmamdan daha hayırlıdır."[968] düşüncesinden hareketle gerçeği söylemeye karar verdi ve gerçeği itiraf etti. Karun tarafından Hz. Musa'ya iftira atmak ve yalan söylemek için oyuna getirildiğini, iftirayı atması karşılığında Karun'un kendisine türlü vaatlerde bulunduğunu İsrailoğulları'nın önünde açıkça söyleyiverdi.[969]

Sabrı taşan Hz. Musa, bu olay üzerine Karun'u Allah'a şikayet etti. "Ey yer! Onu kendine al!" diye Karun'a beddua[970] etti. Böylece Karun, yerin dibine battı.[971] Karun'la birlikte onun dostları ve Hz. Musa'ya karşı gelmekte ona destek veren adamları da yerin dibine batırıldı.[972] Bir yoruma göre, Karun'ın bu açık iftirasından sonra Hz. Musa İsrailoğulları'na, herkesin safını belli etmesini söylemiş, kendi yanında yer alanlarla Karun'un yanında yer alanların belli olmasını istemişti. Bunun üzerine Karun'un yanında iki kişi kalmıştı. Karun'la birlikte yere batırılanlar böylece üç kişiden ibaret olmuştu.[973]

---

968 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191.

969 Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, II, 491; Sa'lebî, *Kısas*, s. 191; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 305; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 436; bu itham ve Allah'ın Hz. Musa'yı bu ithamdan koruması ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 387.

970 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402; Başka bir rivayete göre Hz. Musa, Karun'a yardımcı olan tüm yandaşlarına da beddua etmişti: "Ey yer! Onları kendine al!" (Sa'lebî, *Kısas*, s. 191)

971 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 305; ayrıca bkz. Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, II, 491-492; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 437.

972 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 442.

973 Sa'lebî, *Kısas*, s. 191.

Karun ve adamlarının yere gömülüp helâk edilişleri yavaş yavaş gerçekleşmişti. Karun, toprağın kendisini içine doğru çekmeye başlamasıyla Firavun gibi Hz. Musa'ya yalvarmaya başladı. Hz. Musa, onun bu yalvarışlarına hiç aldırış etmedi. Çünkü bu Allah düşmanına karşı kalbinde en küçük bir merhamet kırıntısı dahi kalmamıştı. Rivayetlere göre O'nun bu katı tutumu, Allah tarafından Hz. Musa'ya hatırlatılmış; yere batmakta olduğu esnada Karun, yetmiş kez Hz. Musa'dan değil de kendi Zâtı'ndan yardım istemiş olsaydı, bu yardım çağırısı ve duasını kabul ederek onu kurtaracağını Hz. Musa'ya bildirmiştir.[974]

Hakikaten insan, hangi asırda yaşıyor olursa olsun, ya da karşısındaki isterse Hz. Musa gibi bir peygamber olsun, zayıf olarak yaratılan fıtratının gereğini her defasında ortaya koymuş, bundan sonra da koymaya devam edecektir. İsrailoğulları, kölelikten ve her gün erkek çocuklarının kesilmesine seyirci olup bir şey yapamama zilletinden, Firavun'un silahlı askerleri tarafından kılıçtan geçirilmekten ve denizde boğulmaktan Hz. Musa tarafından kurtarılmalarına ve onun gerçekten Allah'ın bir peygamberi olduğunu tam dokuz mucizeyle görmüş olmalarına rağmen, Karun'un yere batırılması olayından sonra tam bir Yahudi karakteriyle davranarak, Hz. Musa aleyhine ileri geri konuşmalar yapmaya başlamışlardı. Yaptıkları dedikodunun konusu, Hz. Musa'nın Karun'a beddua etmesinin, onun mallarında gözü olduğundan kaynaklandığıyla ilgiliydi. Bu çirkin, çirkin olduğu kadar da iddia sahiplerini alçaltan iftiraları duyan Hz. Musa, Karun'dan geriye kalan mallarının da yere batırılması için dua etti. Kendilerinin ihtiyaçları için kullanılacağı kesin olan bu mallardan böylece İsrailoğulları, ahmaklıkları ve nankörlükleri sebebiyle mahrum oldular. Allah Teala, Karun'un tüm mallarını yerin dibine batırdı.[975]

Karun'un helâk oluş şekliyle ilgili İbn Kesîr şöyle bir olaya yer vermiştir: Bir gün Hz. Musa, İsrailoğulları'na vaaz ederken, Karun bütün ihtişamıyla debdebe içerisinde, hazineleriyle birlikte ziynetlere bürünmüş bir halde Hz. Musa'nın meclisinin yanından geçiyordu ki, mecliste bulu-

---

[974] Sa'lebî, *Kısas*, s. 192; bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 443.
[975] Sa'lebî, *Kısas*, s. 192.

nanlar Hz. Musa'yı bırakıp, Karun'un bu şaşaalı durumunu seyretmeye koyuldular. Hz. Musa, Karun'u yanına çağırarak neden böyle davrandığını sordu. Karun'un cevabı şöyle oldu: "Sen bana peygamberlikle üstünlük sağladıysan, ben de sana dünya (malı) ile üstünlük sağladım." Karun, bu küstahça cevapla da yetinmeyip şöyle devam etti: İstersen birbirimizin aleyhine beddua edelim de kimin duasının kabul edileceğini bir görelim. Böylece kimin daha üstün olduğu herkes tarafından bilinsin. Önce Karun başladı, Hz. Musa aleyhine beddua etmeye. Fakat istediği hiçbir şey kabul edilmemişti. Sıra Hz. Musa'ya gelmişti. Hz. Musa, yere emretti. Böylece Karun, sarayı ve hazineleriyle birlikte yer tarafından yutuldu. Bu şekilde Karun ve görenlerin gözlerini kamaştıran zenginliği, yerin dibine batırıldı. Onlardan geriye hiçbir şey kalmadı. O korkunç servetinin ve etrafındaki kalabalık hizmetçilerin de, Allah'ın azabı ve cezası karşısında ona en ufak bir yardımı dokunmadı.[976]

Hoca Ahmed Yesevi, asırlar önce Karun'un durumunu ne de güzel tasvir etmiş:

Bu dünya malını yığdı vefâsın görmedi Karun,
Kitip yer astığı âhır cıhandın kiti armanlık.

Yani, "Zenginliği dillerde efsane gibi dolaşan Karun bile yığdığı dünya malının vefasını, hayrını göremedi; en sonunda bir avuç toprağın altında yok olup gitti."[977]

Allah, Karun'u, daha önceki kavimler içerisinde kendisinden daha güçlü ve daha zengin bir takım kimseleri helâk ettiği gibi, onu da helâk edebileceğiyle uyarmıştı.[978] Fakat bundan gerekli dersi almayan Karun'un sonu, diğer zalimlerden farklı olmadı.

Karun'un "*(O servet) bana ancak kendimdeki ilim (bilgi) sayesinde verildi.*" (Kasas, 28/78) demesini konu edinen âyetin tefsirinde, rızık ve iman konusunda, merfu bir hadiste İbn Mes'ûd'dan yapılan rivayette şöyle denilmektedir: "Allah, rızıklarınızı taksim ettiği gibi, ahlâklarınızı da

976 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402.
977 Soykut, İ. Hilmi, *Açıklamalariyle XII. Asırdan XX. Asra Kadar Türk Şiirinde Tasavvuf, Hikmet ve Felsefeyle Dolu Unutulmaz Mısra'lar*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1966, s. 67.
978 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 304 .

taksim etmiştir. Allah malı, sevdiğine de sevmediğine de verir. İmanı ise, sadece sevdiğine verir."[979]

Karun'un zenginliği, sürdüğü lüks hayat, birçok insanın gözünü kamaştırıyordu. Bu tür insanların Karun'un yaşantısı ve sahip olduğu mallarla ilgili içlerinden geçirdikleri duyguları Kur'ân şöyle haber vermektedir: "*Dünya hayatını arzulayanlar: 'Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı, doğrusu o çok şanslı!' dediler.*" (Kasas, 28/79) Bu âyetin tefsirinde, Müslümanları ilgilendiren güzel bir edepten bahsedilmektedir. Bu rivayette insanın, kendisinden daha iyi imkanlara sahip kimselerle karşılaştığında nasıl bir tavır sergilemesi gerektiği ortaya konmaktadır. Kelbî'ye atfedilen bu rivayette şöyle denilmektedir: "Kişi, kardeşinin malını, karısını, hizmetçisini ya da bineğini istemesin (temenni etmesin). Fakat şöyle desin: Allahım! Onunki gibi beni de rızıklandır. (Ona verdiğinin benzerini bana da ver.)... Nitekim bu durum Kur'ân'da "*Allah'ın fazlından isteyiniz.*" (Nisâ, 4/32) şeklinde yer almaktadır."[980] Kitab-ı Mukaddes'te,[981] adının Korah olduğu söylenen bir kişinin Hz. Musa'ya başkaldırdığı için adamlarıyla birlikte Allah tarafından gazaba uğratılıp yerin dibine batırıldığı hadisesine yer verilmektedir. Bu kimsenin Kur'ân'da bahsi geçen Karun olup olmadığı kesin değildir.[982]

Karun'un Hz. Musa ile yakın akraba olduğu konusuna Kur'ân'da özellikle vurgu yapılması, küfür bataklığına saplanan bir kimsenin peygamberle akrabalık bağı bile olsa, bu durumun Allah katında ona hiçbir faydasının olmayacağını ortaya koymak içindir. Konuyla ilgili âyetlerin ilk muhatabı olan müşrikler de, Hz. Peygamber'in akrabası idiler. Şirk ve küfür karanlığına gömülmüş Kureyşlilere de bu akrabalığın Allah katında hiçbir faydası olmayacağı bu şekilde kesin bir ifadeyle açıklanmıştır.[983]

Karun'un helâkı, öncelikli olarak Allah'ın büyük nimetler vererek özel ikramlarda bulunduğu kimseler için ibretlik bir tablo oluşturmaktadır. Karun'un helâkında, herhangi bir zenginliği olmayan ve zenginlerin

---

979 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 402.
980 Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 164.
981 *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 16/1-35.
982 Bkz. İslâmoğlu, *Yahudileşme Temayülü*, s. 306.
983 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 248.

imkanlarına büyük bir özentiyle bakan kimseler için de âyette belirtildiği gibi alınacak özel dersler vardır.

Karun'la ilgili bir diğer husus da ilim sahipleriyle ilgilidir. Nitekim Karun, sahip olduğu ilimle kibirlenen, elde ettiklerini ilmine borçlu olduğunu, dolayısıyla da bu konuda Allah'a hiçbir borcu olmadığını söyleyen bir kimseydi. Kanaatimizce onun bu davranışının, kıyamete kadar gelecek tüm ilim ve bilgi sahiplerini ilgilendiren bir vechesi vardır. Bu ilişkinin odağında da ilmin ve bilginin gerçek sahibinin her zaman Allah Teâla olduğunun unutulmaması yer almaktadır. İnsan, hangi ilme sahip olursa olsun, bu ilmin esas sahibinin Allah olduğunu bilmeli ve bu ilim sayesinde elde ettiği her tür imkan ve başarının kendisine ait olduğunu iddia etmemelidir.

Karun'la ilgili olarak düşünülebilecek bir konu da, imkân sahiplerinin toplumsal sorumluluklarını ihmal etmeleridir. Çünkü Hz. Musa, fakirlere dağıtmak ve toplumun ihtiyaçlarını gidermek için Karun'un malından binde bir oranda zekât almak istemiş, bu isteğe karşı Karun büyük bir muhalefet kampanyası başlatmıştı. Bu tutumuyla Karun, içinde yaşadığı topluma karşı gerekli sorumluluğunu yerine getirmemiş oldu. Sorumluluktan kaçmak, cezayı da beraberinde getirdi. Bu açıdan Karun'un hayatına bakıldığında, toplumsal sorumluluklardan kaçmanın, ilâhî kanunda cezalandırılmayı gerektiren bir suç olduğu anlaşılmaktadır.

g. Hâmân

Kur'ân'da üç sûrede altı kez gündeme gelen ve Firavun'un en yakın adamı olan kişi Hâmân'dır.[984] Hz. Musa'ya muhalefeti sebebiyle, Firavun'la birlikte suda boğularak helâk edilenler arasında yer almıştır.[985]

Hâmân'ın Kur'ân'da yer alması, özellikle Firavun'un yapmasını emrettiği kuleyle ilgilidir. Hz. Musa karşısında her tür hileli yola başvuran Karun, hem kendi saltanatının devamını sağlamak, hem de halkı Hz. Musa'ya iman etmekten vazgeçirmek maksadıyla, yardımcısı Hâmân'a yüksek bir kule yapmasını emretmişti:

---

[984] Bkz. Kasas, 28/6, 8, 38; Ankebût, 29/39; Mümin, 40/24, 36.

[985] Nitekim İsrailoğulları'nı kılıçtan geçirmek üzere arkadan takip eden Firavun'un ordusunun en önünde, Hâmân bulunmaktaydı. (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 277)

"*Firavun: Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap; belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın Tanrı'sını görürüm! Doğrusu ben onu yalancı sanıyorum, dedi.*" (Mümin, 40/36-37)

Kulenin sağlam olması için de pişmiş tuğla (tîn) kullanmasını emretmişti: "*Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et). Bana bir kule yap ki Musa'nın Tanrı'sına çıkayım.*" (Kasas, 28/38)

Güya bu yüksek kuleye çıkacak, Hz. Musa'nın bahsettiği Allah'ı orada göremediğini söyleyerek halkını, Hz. Musa'nın iddialarını ciddi bir şekilde araştırdığına ve Hz. Musa'nın yalancı olduğuna ikna edecekti.

Firavun'un kuleyi pişmiş çamur olan tuğladan inşa etmesi için Hâmân'a verdiği bu emir, tuğlanın ilk defa, Hâmân tarafından icad edilip Hz. Musa devri Firavun döneminde Mısır'da kullanılmaya başlandığını göstermektedir.[986]

Kule inşası tamamlanınca kuleye çıkan Firavun, rivayete göre bir ok istemiş, göğe doğru attığı ok ucu kanlı bir şekilde geri dönünce "Musa'nın ilahını öldürdüm." diye bağırmaya başlamıştı.[987] Böylece onun azgınlığı daha da arttırılmıştı. Mevdudî'nin işaret ettiği gibi, "Bir kişi hakkındaki sünnetullah şöyledir: Eğer bir insan kasten gözlerini kapatırsa, güneş ışığı ona yardımcı olamaz ve eğer bir kimse hakkı duymak istemezse, hiçbir güç ona hakkı duyuramaz."[988] Firavun, hakkı ve hakikati bildiği halde kasti olarak ondan uzak duruyordu. Hidayete ermek için hiçbir çabası yoktu, o gözlerini güneşe karşı adeta kapatmıştı. Bu sebeple yaptıkları, azgınlığını ve isyankarlığını artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Kur'ân'ın işaret ettiğine göre Firavun'un hükümetinde "bir vezir, Hâmân (Ammon?) ve bir de büyükler şurası (Mele') vardı."[989] Ancak "Kur'ân'da, Firavun'un baş danışmanı olarak muhtelif yerlerde sözü geçen Hâmân, Tevrat'ta bahsedilen Persli Hâmân'la karıştırılmamalıdır. Kur'ân'da kullanılan Hâmân sözcüğü, büyük bir ihtimalle özel bir isim değil, fakat eski Mısır dininde tanrı Amon'a nisbet edilen yüksek sınıftan

---

[986] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 77, XXIV, 64.
[987] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 78.
[988] Mevdudî, *Tefhim*, II, 73.
[989] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 876.

rahiplere verilen 'Hâ-Amen' unvanının Arapçaya mal olmuş şeklidir. Hz. Musa'nın yaşadığı çağda Mısır'da Amon kültü hakim olduğuna göre, bu kültü temsil eden en yüksek dereceli rahibin de yönetimde Firavun'dan sonraki ikinci adam olması tabiidir. Kur'ân'da bahsi geçen Hâmân'ın gerçekten Amon kültünün baş rahibi olduğu görüşünü, Firavun'un bu Hâmân'dan,… 'çıkıp Musa'nın tanrısını görmek için' kendisine 'yüksek bir kule' yapmasını istemesi[990] de destekler gözükmektedir. Ayrıca, Hâmân'dan 'kule yapıcısı' olarak söz edilmesi, büyük Mısır piramitlerinin dinsel amacına ve baş rahibin piramitlerin baş mimarı olarak üstlendiği fonksiyona işaret ediyor olabilir."[991]

Firavun-Hâman ilişkisi, din kurumunun Firavun yönetiminin dayandığı çok önemli temellerden biri olduğunu göstermektedir. Krallar tarafından tayin usulüyle görev yapan Amon rahipleri, ilahın onayının alınmasında kralın müracaat etttiği kimselerdi. Burada, kısaca Mısır kültüründe baş rahiple kral arasındaki ilişkiden bahsetmek faydalı olacaktır. Toplumun yüksek sınıfından oluşan "Amon rahipleri, Mısır'da din alanında uzun süre hakim olmuş din adamı sınıfıdır. Kral tarafından seçilen Amon başrahibi, yalnızca dini bir reis olmayıp, aynı zamanda siyasi bir rol de oynuyordu. Mısır kralları, ilâhın onayını baş rahipten alırlardı. Bu yüzden, devlet idaresi için, daima baş rahibin yardımına ihtiyaç duyarlardı. Ayrıca Amon rahiplerine tahsis edilen vergi ile ve kralın bizzat hediyeleriyle gittikçe zenginleşen mabet gelirleri, bu kuruluşa maddi bir güç de kazandırmıştı. Bunun yanı sıra, mabetlere ait topraklarda, devlet memurlarıyla ölçüşecek sayıda insan çalışırdı. Amon mabedi, adeta devlet içinde devlet gibiydi. Bu yüzden siyasi iktidar ile dini iktidar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar doğardı. Bu, Mısır devletini zayıflattı."[992]

Batılı müsteşriklere göre ise, "Hâmân, Hz. Musa'dan yüz sene sonra M.Ö. 486-465 arası hüküm sürmüş olan Pers Kralı Xerxes'in nedimiydi… Müsteşriklerin fikri, katıksız bir ön yargıdan başka bir şey değildir. Bir kere müsteşriklerin elinde Xerxes'in Hâmân'dan önce, 'Hâmân' isimli bir

---

[990] Bkz. Kasas, 28/38; Mü'min, 40/36-37.

[991] Esed, *Meal*, s. 782-783, 6. dipnot.

[992] Akyüz, Vecdi, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 440, (Âfetinan, Mısır Tarihi, Ankara, 1987, s. 80, 132, 162-163, 180-181, 233'ten özetle nakil); ayrıca bkz. Sayı, *Hz. Musa*, s. 146.

başka şahsın yaşamadığını ispatlayacak tarihi bir delil var mıdır? Varsa nedir? Eğer bir müsteşrik, sahih belgeleri araştırarak Firavun'un bakan, başkan ve nedimlerine ait olan ve içinde 'Hâmân' adı geçmeyen tam bir listeyi ortaya çıkarırsa, hiç beklemeden bunu umuma duyurup mikrofilmini neşretmelidir. Çünkü Kur'ân'ı reddetmek için bundan daha iyi, daha etkili bir araç olamaz."[993]

"*Firavun'un yandaşlarını suda boğduk.*" (Bakara, 2/50),[994] "*Musa'yı ve onunla beraber olanların hepsini kurtardık, sonra diğerlerini suda boğduk.*" (Şuarâ, 26/66) âyetlerinin gösterdiği gibi suda boğulanlar arasında "Firavun, veziri Hâmân ve son neferine kadar o ikisinin tüm askerleri" yer almıştır. Hz. Musa'yı inkâr edip Firavun'un ordusunda yer alanlardan, başlarına geleni aktaracak "bir haberci dahi kurtulamamıştır."[995]

Hâmân-Firavun ilişkisinin sonuçlarından biri olarak şu söylenebilir: "Diktatörler, çoğu zaman kendilerini yıpratmamak ve bazı durumlarını kamufle edebilmek için, bu tür zeki dalkavukları ellerinin altında bulundurur. Kendi hesabına kurduğu düzeni korumada bunları kullanırlar."[996]

h. Samirî

Firavun'un zulmünden kurtarılmalarına rağmen tek olan Allah'a kulluk etme konusunda zorlanmıştı. Hatta zaman zaman Allah'a şirk koşma girişimlerini peygamberlerinden isteme cesaretini(!) göstermişlerdi. Rastladıkları putperest bir kavmin putları gibi kendilerine de putlar yapmasını Hz. Musa'dan isteme küstahlığında bulundular:[997] "*Ey Musa! Dediler, (bak) bunların nasıl tanrıları var, bize de böyle bir tanrı yap.*" (A'râf, 7/138) Bu kavim, Cenab-ı Hakk'ın kendilerine ihsan ettiği onca nimetlere ve soylarından geldikleri birçok peygamberin tavsiyelerine ve başlarında ulü'l-azm bir peygamber olan Hz. Musa'nın bulunmasına rağ-

993 Mevdudî, *Tefhim*, IV, 159.
994 Ayrıca bkz. Enfâl, 8/54.
995 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 414.
996 Kara, *Hz. Musa*, s. 295.
997 "Cahil bedeviler" tarafından Huneyn gazvesine giderken, Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) buna benzer bir istekte bulunulduğu kaynaklarda yer almaktadır. (Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 273)

men bu sapık arzularından vazgeçmediler.[998] Onlardaki şirke yönelik bu eğilim, bir türlü son bulmuyordu. Sonunda "Samirî denilen bir adamın elebaşılığı ile" "bu arzularına nail oldular".[999]

Olayın esas kahramanı "Samirî, Allah'ın düşmanı pisliğin tekiydi."[1000] Kendisi "ineğe"[1001] veya "buzağıya tapan bir kavme mensuptu".[1002] "Sâmerûn (سامرون)" veya "Sâmire (سامرة)" denen yere nispetle Samirî adını aldı.[1003] Bir rivayete göre soyu İsrailoğulları'na dayandırılsa da,[1004] "münafık"[1005] bir kimse olduğunda şüphe yoktur. Müslüman olduğunu ilan etmesine rağmen, eski inancından kalma içindeki ineğe tapma sevgisinden[1006] kurtulamamıştı. Hz. Musa'nın, Tur dağına Allah'ın emirlerini almaya gittiği bir sırada,[1007] kavmi arasında yokluğunu fırsat bilip onlara buzağı heykeli şeklinde bir put yaptı[1008] ve "*bu, sizin de, Musa'nın Tanrısıdır.*" (Tâhâ, 20/88) dedi.[1009] Samirî'nin yaptığı put, "inek yavrusu: العجل "[1010] yani "buzağı" şeklinde idi.

Samirî'nin yaptığı bu buzağı heykeli, "böğürüyor ve yürüyordu."[1011] Buzağı heykelinin "rüzgâr, alt tarafından (dübüründen) girip, ağzından çıkıyordu. Böğürmesi de bu şekilde oluşuyordu:"[1012]

Suyûtî'nin naklettiği bu buzağı heykelinin yürüdüğünü vurgulayan

---

998 Ulutürk, *Ehl-i Kitab*, s. 11.
999 Ulutürk, *Ehl-i Kitab*, s. 12.
1000 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 49.
1001 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 164; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 593.
1002 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, IX, 85; başka bir rivayette "Samiri, buzağıya tapanları gören bir kimse idi" şeklinde tanımlanmaktadır. (bkz. Âlûsî, *a.g.e.*, IX, 85.)
1003 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1085.
1004 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 65; *Eski Ahit (Tevrat)*'te detaylı bir şekilde sayılan İsrailoğulları'nın on iki kabilesi arasında Sâmire diye bir kabile yoktur. (Sayı, *Hz. Musa*, s, 217; İsrailoğulları'nın kabilelerinin isimleri için bkz. *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 1/20-44).
1005 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 65; bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX, 110.
1006 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 164; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 593; ayrıca bkz. Âlûsî, *Rûhu-'l-Me'ânî*, IX, 85.
1007 Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 284; Beyzâvî, *Envâr*, III, 59; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 593; ayrıca bkz. A'râf, 7/148.
1008 Bkz. Tâhâ, 20/88.
1009 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 593.
1010 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XVI, 204; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 595.
1011 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 594.(وكان يخور ويمشي)
1012 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 576, 593; ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 248.

rivayet, hayli ilginçtir. Bunun doğruluk derecesini tam olarak bilmemekle birlikte, Suyûtî'nin genel anlamda titiz ve güvenilir bir ilim adamı olması, olaya ayrı bir ciddiyet kazandırmaktadır. Bu durumda heykelin o günkü şartlarda kendi kendine nasıl yürüdüğü hayli düşündürücü olmaktadır. Samirî'nin bu heykeli yaparken basit de olsa teknik bir imkandan yararlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü içine giren rüzgârın, çıkarken buzağının böğürmesi şeklinde bir sese dönüşmesi de teknik bir tasarımın ürünüdür. Bunun gibi, yine rüzgârın yardımıyla heykelin ayaklarını hareket ettirebilmesi, imkan dahilindedir. Ya da bunu, başka bir şekilde de sağlamış olabilir.

Putlarla ilgili rivayetler içinde bu rivayet, çok farklı bir yapıya sahiptir. Bunun dışındaki putların, yürüyebilir bir şekilde yapıldığına hiç rastlamamıştık. Samirî'nin tasarladığı buzağı şeklindeki heykel, tarihteki putlar arasında yürüyebilen ve yürürken de ses çıkartan benzersiz bir puttur. Bundan önceki ve sonraki dönemlerde insanlar tarafından yapılan putlar, hep bir yere yapışık ve hareketsiz bir şekilde tasarlanmışlardır. Bu yönüyle bu putların hepsi, Samirî'nin putundan daha aşağı derecededirler.

Müfessir Âlûsî ise, Samirî'nin yaptığı buzağının canlı bir organizmaya dönüştüğünü şu ifadelerle belirtir: "O buzağı, et ve kandan oluşan bir yapıya dönüştü. Allah Tealâ'nın "*böğürmesi olan bir buzağı heykeli*" (Tâhâ, 20/88)[1013] şeklindeki âyeti, bu duruma işaret etmektedir."[1014] Konuyla ilgili tefsirlerdeki farklı rivayetlerden, müfessirlerin, bu buzağının kan ve etten oluşan bir yapıya sahip olup, böğüren bir özellikte mi; yoksa sadece altından yapılmış ve içine giren hava sayesinde, inek gibi ses çıkartan bir yapıda mı olduğu konusunda ihtilaf ettikleri anlaşılmaktadır.[1015]

A'râf sûresi 7/147. âyette, buzağının "*ziynet takımlarından*" yapılmış olmasını Âlûsî, çok farklı bir bakış açısıyla tefsir etmiştir. Bu ilginç yorumu aynen buraya almakta fayda görüyoruz: "İsrailoğulları'nın buzağıya olan yönelişleri tam olarak gerçekleşsin diye Samirî, buzağıyı İsrailoğulları'nın

---

[1013] Bu âyetteki Arapça "cesed: جسد" kelimesinin dilimizde "heykel" şeklindeki tercümesi bizce de, "cesed" diye tercüme edilmesinden daha uygundur. (bkz. Ateş, *Meâl*; Özek, Ali v. dğr., *Meâl*; Esed, *Meal*)

[1014] Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, IX, 85; Hatta Âlûsî, "Cebrail'in koyduğu toprak vasıtasıyla da ruh sahibi olmuştur." şeklindeki rivayeti de eserine almıştır. (bkz. Âlûsî, *a.g.e.*, IX, 85)

[1015] İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 248.

ziynet eşyalarından yapmayı tercih etti. Çünkü insanın kalbi, malı nerede ise oraya doğru meyleder.[1016] Özellikle bu mal, altın ve gümüş olunca (insanının meyli daha da artar). Günümüzde birçok insan, dirhemlerin ve dinarların (gümüş ve altınların) kölesidir. Her ne kadar onlara secde etmeseler de, dirhem ve dinarlar (gümüş ve altınlar), bu insanların manevi buzağısıdır."[1017]

Samirî'nin yaptığı buzağı ses çıkarmaya başlayınca, İsrailoğulları bundan çok etkilendi. Sevinçlerinden etrafında dans etmeye başladılar.[1018] "Bir şeyi sevmen, gözü kör, kulağı sağır eder."[1019] şeklindeki hadis-i şerifte vurgulandığı gibi, buzağı heykelinin bu ilginç hali onları büyülemiş ve adeta gözlerini kör etmişti. Bir an kendilerini Firavun'un kılıçlarından ve zulmünden kurtaran Allah Tealâ'yı ve Hz. Musa'yı unutmuşlardı. Samirî'nin yaptığı bu puta, İsrailoğulları arasından birçok kimse tapmaya başladı.[1020] Hz. Musa'nın İsrailoğulları'na gözkulak olsun diye kendi yerine vekil bıraktığı Hz. Harun'un, İsrailoğulları'nı bu buzağıya tapmaktan vazgeçirmeye yönelik çabaları da sonuçsuz kaldı.[1021] Sonunda Hz. Musa, Allah'tan aldığı vahiyle birlikte kavmi arasına dönünce, bulaştıkları bu çirkef durumu görüp büyük bir üzüntüye[1022] kapıldı. Kızgınlığından ötürü elindeki Tevrat levhalarını yere attı. Hırsını, yerine vekil bıraktığı kardeşi Harun'un (aleyhisselâm) yakasını paçasını çekerek ondan almaya kalktı.[1023]

1016 (لان قلب الانسان يميل حيث ماله سيما اذا كان ذهبا او فضة)

1017 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, IX, 85.

1018 Sa'lebî, *Kısas*, s. 186; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 248.

1019 Ahmed b. Hanbel, V, 194; Ebû Dâvud, Edeb, 115; Hadis için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 248. (عن أبي الدرداء : حبك الشيئ يعمي و يصم)

1020 Çok kalabalık olan İsrailoğulları'ndan on iki bin kişinin Hz. Harun tarafında kalıp, bu puta tapmadığı rivayet edilir. (Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 395)

1021 Bkz. Tâhâ, 20/90-91.

1022 Beyzâvî, *Envâr*, III, 61, IV, 65.

1023 Bkz. A'râf, 7/150; Ahmed b. Hanbel, "Haber, bizzat görmek gibi değildir." hadisini naklettikten sonra bu hadiste ortaya konan gerçeği, Hz. Musa'nın hayatından seçtiği bir örnekle açıklığa kavuşturur. Bunu da; Hz. Musa'nın kavminin buzağıya tapmasını haber aldığında gösterdiği tepkiyle, kavminin bu puta ibadet ettiklerini gözleriyle görmesi anındaki tepkisini mukayese ederek şöyle anlatır: "Allah Tealâ, kavminin buzağıyla ilgili yaptıklarını Musa'ya haber verdi. (Bu durumu haber alan) Musa, levhaları yere atmadı. Ancak kavminin yaptıklarını bizzat görünce levhaları yere attı, levhalar da kırıldı." (عن بن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس الخبر كالمعاينة ان الله عز وجل أخبر موسى بما صنع قومه في العجل فلم يلق الألواح فلما عاين ما

Firavun'un kendilerini kılıçtan geçirmesinden, Allah'ın yardımıyla denizde açılan yollarla karşı sahile geçerek çok kısa bir süre önce kurtulan bu kavim, daha bu olay tazeliğini korurken ve olayın korkunçluğunun izleri zihinlerde hâlâ canlılığını muhafaza ederken, hemencecik Allah'ı unutup putperestliğe saplanınca, cezalandırılmaları da hak oldu. Samirî'nin yaptığı puta tapanlara Hz. Musa'nın bedduası şöyle olmuşu: "Ey kavmim! Buzağıya taparak kendinize zulmettiniz. Allah'a tevbe edin ve birbirinizi öldürün. Savaşın, bu sizin için Rabbinizin katında daha iyidir." Benzer bir âyette de bu durum şöyle yer almıştır: "*Buzağıyı (Tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.*" (A'râf, 7/152) Böylece Allah'ın bir gazabı olarak dünya hayatında perişanlık, sıkıntı ve belâlara maruz kalarak, birbirlerini yok etme alçaklığını tatmaları için en büyük rezaletlerden birine çarptırılmışlardır. Bu şekilde puta tapanlarla tapmayanlar arasında başlayan savaşta, İsrailoğulları'ndan yaklaşık yetmiş bin kişi ölmüştü. Neredeyse İsrailoğulları'ndan geriye kimse kalmayacaktı. Hz. Musa ve Harun'un İsrailoğulları'nı tamamen helâk etmemesi için Allah'a yalvarmalarıyla bu savaş sona erdi.[1024]

Katâde gibi alimler, buzağı heykeline tapan İsrailoğulları'nın yaptıkları tevbelerin kabul edilmesi, öldürülmeyi kabul etmeleri şartına bağlandı, çünkü onlar puta taparak dinden dönmüş ve mürted olmuşlardır, mürtedlerin de öldürülmesi gerekir, bu sebeple de bu kimselerin kanları şeran helâl olmuştur, yorumunu yapmışlardır.[1025]

İsailoğulları arasına putperestliği sokan Samirî'ye Allah'ın elçisi Hz. Musa'nın tepkisi çok sert olmuştu. O, Samirî'ye yaptığı bedduada şöyle demişti: "*Musa: Defol! dedi, artık hayatın boyunca sen: 'bana dokunmayın!' deyeceksin. (toplumdan dışlanıp yalnız başına kalacaksın.) Sana vad edilen bir ceza var ki, ondan asla şaşırılmayacaksın. (Mutlaka o cezanı tam*

(صنعوا ألقى الألواح فانكسرت) (Ahmed b. Hanbel, I, 271; ayrıca bkz. İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, 96; Heysemî, *Mecma'*, I, 153) .

1024 Sa'lebî, *Kısas*, s. 187; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 140; Beyzâvî, *Envâr*, I, 324; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, V, 594.

1025 Sa'lebî, *Kısas*, s. 187.

zamanında bulacaksın.). Şimdi durup taptığın tanrına bak. Biz onu yakacağız, sonra da onu ufalayıp denize savuracağız.” (Tâhâ, 20/97)

“Rivayete göre, Hz. Musa’nın, ‘artık hayatın boyunca sen: Bana dokunmayın! deyeceksin’ şeklindeki bedduasından sonra Samirî, hakikaten, ağır bir bulaşıcı hastalığa yakalanmış ve ömrü boyunca insanlardan uzak durmak zorunda kalmıştır.”[1026] “Ona bir ceza olarak”[1027] verilen bu belâ, aslında yaptıklarının küçük bir karşılığıydı.

i. Bel’âm

“*Onlara şu adamın haberini de oku: Kendisine âyetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı, Şeytan onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu. Dileseydik elbette onu o âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, üstüne varmasan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayanların durumu böyledir. Bu kıssayı anlat, belki düşünür (öğüt alır) lar.*” (En‘âm, 7/175-176)

Âyette açıkça adından söz edilmemiş olmasına rağmen, birçok hadis ve tefsir kaynağının naklettiğine göre, bu iki âyette kendisinden bahsedilen kişinin, Ken’anîler’den Bel‘am b. Bâ‘ûrâ[1028] veya Hz. Musa’nın çağdaşı İsrailoğulları alimlerinden Bel‘am b. Ebr[1029] adında birisi olduğu veya Araplardan Ümeyye b. Ebi’s-Salt es-Sakafî[1030] olduğu rivayet edilmektedir.[1031] Elmalılı’nın da belirttiği gibi, âyette bahsedilen “asıl kıssa Bel‘am olduğu halde, nuzûl sebebi Ümeyye olmuştur. Fakat âyet şunu gösteriyor ki, kıssadan maksat herhangi bir şahsın tarifi değil, onun halini dile getirmek ve karakterini söz konusu etmektir.”[1032]

Hz. Musa döneminde yaşayan Bel‘am b. Bâ‘ûrâ, ilâhî kitaplardan

---

[1026] Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, (Tâhâ, 20/97. âyetle ilgili açıklama.

[1027] Suyûtî, *ed-Dürru’l-Mensûr*, V, 596.

[1028] Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, IX, 219. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 355; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, I, 187, II, 205, V, 517; Heysemî, *Mecma‘*, VII, 25.

[1029] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 176.

[1030] Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, V, 517.

[1031] Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 176.

[1032] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 176.

haberdar olup, Ken'ânî soyuna mensup, duası makbul alim bir şahsiyetti. Hz. Musa'nın onları bozguna uğratmasından korkan kavminin aşırı ısrarı üzerine, önceleri buna karşı çıktıysa da daha sonra "dünyaya ve dünyadakilere meyletmesi"[1033] sebebiyle ısrarlara dayanamayıp, onları memnun etmek için Hz. Musa'ya beddua etti. Kavmine de Hz. Musa'yı mağlup edebilmeleri için türlü türlü hileler öğretti. Ancak Allah bedduasını kendi kavmine çevirdi. Bela'm, sahip olduğu bütün bu ilâhî bilgileri inkâr edip küfür bataklığına saplandı. Hz. Musa'nın hak peygamber olduğunu herkesten daha iyi bilmesine rağmen, böyle bir tavır ortaya koyması sebebiyle Allah Tealâ onu, bahşettiği tüm nimetlerinden mahrum etti.[1034] Bununla da kalmayıp, Allah'ın verdiği ilmi kötüye kullanan bu nankör alim kişiyi, sonraki tüm nesillere ibret olması için aynen "köpeğin soluduğu gibi soluyan"[1035] bir hale dönüştürdü. Nitekim "Köpeğin en aşağılık hali de başka hiçbir hayvanda bulunmayan bu soluyuştur. İşte o kimsenin halindeki düşüş, köpeğin mesel olmuş olan bu aşağılık hali gibidir. Yani alçalmanın en son kertesidir."[1036] Allah'ın kendisine ilim bahşettiği bu bilge kimse, bilgisini şer yolunda kullanarak hak dine ve onun peygamberine ihanet ettiği ve bu suçu diliyle işlediği için, cezası da diline verildi. Daha sonraki hayatında köpeğin soluması gibi solur bir halde yaşadı.

Böylece Bel'am, kısmî bir mesh cezasına çarptırılmış oldu. Bazı İsrailoğulları gibi tamamen bir hayvana çevrilmese de, sıradan bir hayvan olan köpeğin tabiî olan soluyup (salya akıtması) vasfını taklit eder bir hale dönüştürüldü. Anladığımız kadarıyla Bel'am'ın bu hale dönüştürülmesinde şöyle bir teşbih yapılmaktadır: Adamın biri önemli bir iş yaptığı bir esnada, uzaktan bir köpeğin belli belirsiz sebeplerle havlaması, salya akıtarak soluması, nasıl ki bu adamın işine bir engel teşkil etmez ve bu köpeğin havlamaları önemsiz bir şey olarak kabul edilip dikkate alınmazsa; bir Peygamber'in, bir alimin, iman ehli bir grubun veya bir şahsın Allah adına yapmakta oldukları bir iş esnasında Bel'am gibi bilgili kimseler tara-

---

1033 Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 187.

1034 Beyzâvî, *Envâr*, III, 72-73; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 265, 266, 267; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, III, 610, 611; Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, A'râf, 7/175-176. âyetlerle ilgili açıklama.

1035 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 129; Beyzâvî, *Envâr*, III, 74.

1036 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 177.

fından engellenmeye çalışılsalar da, bu kimselerin engelleri hiçbir işe yaramayacak, Allah, hakkı üstün tutacak, Nur'unu tamamlayacak,[1037] ve hak batıla galip gelecektir.[1038] İslâm davetçilerine burada verilmek istenen mesajlardan biri de, hakkı hakim kılmak için önlerine çıkacak türlü türlü engeller olsa da, belki de kendilerinden daha alim fakat Allah'ın âyetlerini bildiği halde onları "tahrif edip, değiştiren ve gizleyen"[1039] küfür taraftarı kimselerle karşılaşsalar da, bu kimselerin tavırlarını çok fazla ciddiye almamalı, bunların eylemlerini havlayan bir köpeğin tavrına benzeterek yollarına yılmadan devam etmelidirler. Dilimizde bu durum, "İt ürür, kervan yürür." deyimiyle çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir.

Kur'ân'da hakkında özel bir âyet inen ve rivayetlerle gerçek kimliği hakkında bilgi sahibi olduğumuz Bel'am, temsil ettiği özellikleri tenkit edilen bir karakter olarak ilâhî kitapta yer almaktadır. Buna göre Bel'am, yeri geldiğinde hakkın yanında yer alması gerekirken başka sebeplerle küfrün yanında yer alan her asırdaki hakkı "tahrif edip, değiştiren ve gizleyen"[1040] ilim sahiplerini temsil eden genel bir kavramdır. Bel'am, bilgisinin kendisini hidayete ulaştırmadığı, bilgiyi sırtında bir ur olarak taşıyan, gamsız-tasasız, hakka karşı gözü kör, kulağı sağır, kalbi katı kimseleri de temsil eden bir kavramdır.[1041] Diğer taraftan "Mutasavvıflar, Bel'am b. Bârûrâ'yı kibir ve dünyevi arzuları sebebiyle sapıklığa düşenlerin bir örneği olarak takdim ederler."[1042]

Âyetin nuzûlüne sebep olan Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî[1043] ise, Bel'am'a benzer[1044] niteliklere sahip bir kimseydi. Daha önce dini kitaplar okumuş ve bir peygamberin geleceğine inanmıştı. Bu gelecek pey-

---

1037 Bkz. Saf, 61/8.

1038 Bkz. İsrâ, 17/81.

1039 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 265.

1040 Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, II, 265.

1041 Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IX, 130; konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Taberî, *el-Câmi-'u'l-Beyân*, VI, 185, XI, 119-129; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 330; III; 287-289; Beyzâvî, *Envâr*, III, 72; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 265, 266, 267; Suyûtî, e*d-Dürrü'l-Mensûr*, III, 608-610, 612; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 265-266; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 111, XV, 226.

1042 Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, A'râf, 7/175-176. âyetlerle ilgili açıklama.

1043 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, III, 609, 610.

1044 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 265.

gamberin kendisi olacağı saplantısı içine düşmüştü. Peygamberlik Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelince, kıskançlığından küfre düşmüş ve Peygamber'e ve İslâm'a düşman kesilmişti.[1045]

j. Calut

Calut, Mısır'la Filistin arasında yaşayan Amalika kavminin hükümdarı idi.[1046] Hz. Musa'dan sonra meydana gelen bu olayda Calut'un İsrailoğulları'na saldırıp onları yurtlarından sürmesi üzerine, İsrailoğulları o dönemdeki Peygamberlerinden[1047] kendilerine, emrinde Calut'a karşı savaşacakları bir komutan tayin etmesini istediler. O Peygamber de onlara Talut'u komutan olarak seçti. Ancak İsrailoğulları iş ciddiye binince savaş konusunda ayak direttiler.[1048] Onların bu konudaki sicilleri zaten bozuktu. Daha önce de Hz. Musa'ya da "*Sen ve Rabbin, ikiniz gidin, (düşmanlarla) savaşın! Biz burada oturacağız.*" (Mâide, 5/24) şeklinde bir ifadede bulunmuş ve düşmanlarla savaşmayı göze alamamışlardı. Bu sefer de, öncekine benzer bir şekilde davrandılar. İçlerinden çok azı hariç, savaştan kaçtılar.[1049] Sonunda Calut, Dâvûd (aleyhisselâm) tarafından öldürüldü[1050] ve Müslümanlar böylece bu zalimin şerrinden emin oldular.[1051]

Calut'un helâk edilişi, "öldürmek" (قَتل) fiili ile ifade edilmiştir. Diğer taraftan Calut'un telef oluşu, Allah'ın kulları eliyle gönderdiği bir helâk

---

1045 Beyzâvî, *Envâr*, III, 72; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 265, 266; Ayrıca Ümeyye'nin nasıl öldüğüne dair Buhârî'nin Târîh'ine ve Taberânî'ye atıfta bulunan İbn Hacer, konuyla ilgili detaylı bilgiler vermektedir. (bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 154)

1046 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 296; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, II, 431-432; ayrıca bkz. Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, Bakara, 2/246. âyetle ilgili açıklama.

1047 Bu Peygamber'in Yuşa, Şem'ûn veya İşmevîl (اشمويل) (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 291) veya Samuel (Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, II, 427, 430) olduğu kaynaklarda geçer.

1048 Bkz. Bakara, 2/249.

1049 Bkz. Bakara, 2/246.

1050 Rivayetlere göre henüz küçük bir yaşta olan Dâvûd (a.s.), attığı taşla Calut'u öldürmüş, daha sonra kendisine Allah tarafından nübüvvet ve Zebûr verilmiştir. Dâvûd'dan (a.s.) önce İsrailoğulları arasındaki adet; bir kimsenin Peygamber, başka bir kimsenin de hükümdar olmasıydı. Dâvûd (a.s.) ile birlikte hem Peygamberlik hem de hükümdarlık tek kişide toplanmış oldu. (bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 296; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, II, 427, 430, 432; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 145)

1051 (Bakara, 2/247-251.

çeşiti olarak karşımıza çıkmaktadır.[1052] Böylece Calut'un öldürülmesi olayı, inanan bir kavme zulmeden zalim bir hükümdarın helâk edilmesine verilen güzel örneklerden biri olarak Kur'ân'da yer almış olmaktadır.[1053]

k. Sadece Bahçesi (Malı) Helâk Edilen İki Adamdan Biri

Burada yukarıda bahsettiklerimizden farklı olarak; helâk edilen bir şahsı değil, onun helâk olan malını konu edineceğiz.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعاً

"*Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırtmıştık. Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: Ben servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm. (Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum. Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben: Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden (spermden) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin? Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde Maşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki): Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir. Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın. Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım.*" (Kehf, 18/32-42)

Burada, şimdiye kadar anlattığımız helâk oluşları kesin olan gerçekliklerden farklı olarak, hakikatte yaşayıp yaşamadıkları tartışma konusu olan

---

1052 Bkz. "Helâk Çeşitleri" blm.

1053 Bilgi için ayrıca bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 877.

ve Allah'ın, insanların dikkatini çekmek için misal olarak verdiğini söylediği bir olayla karşı karşıyayız. Bu ve benzeri konular, Kur'ân ilimlerinin "Emsâlü'l-Kur'ân: Misaller İlmi"[1054] bölümünde yer alırlar.

Kurtubî, doğruluğunu paylaşmadığı Mâverdî'ye dayandırılan şu yaklaşım tarzına eserinde temas etmiştir: "Bu, Allah'ın bu ümmete verdiği bir misalden ibarettir. Yoksa geçmiş bir durumu haber veren bir olay değildir. Bu ümmetin dünya nimetlerine karşı zühd (onları arzu etmeme) ve ahirete ise büyük bir arzu duyması için Allah bu misali, azarlayıcı ve korkutucu bir üslupla vermiştir."[1055] Beyzâvî ise bu "iki adam" kelimesini "takdir edilmiş (farazî) veya var olan iki adam"[1056] şeklinde yorumlarken, âyette bahsedilen iki kişinin gerçekte yaşamamış olabileceği ihtimalini kabul etmektedir.

Diğer taraftan bu iki kişinin gerçekte yaşamış iki insan olduğunu söyleyenler, bunların İsrailoğulları'ndan biri mümin diğeri kâfir iki kardeş

1054 Emsâlü'l-Kur'ân, Kur'ân ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. "*Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali verdik.*" (Zümer, 39/27) ve "*Biz bu temsilleri insanlar için getiriyoruz, fakat onları bilenlerden başkası düşünüp anlamaz.*" (Ankebût, 29/43) âyetleri, Kur'ân'da bazı konuların temsillerle anlatıldığının açık delilidir. Hatırlatma, öğüt, vaaz, teşvik, kınama, ibret alma, verilmek istenen mesajı aklın daha kolay algılayabilmesini sağlama, konuları şahıslarla canlı bir hale dönüştürme gibi faydaları olan Kur'ân misalleri, hüküm çıkarmada da fıkıhçılar tarafından delil olarak kabul edilmişlerdir. İmam Şafii, Emsâlü'l-Kur'ân konusunu, müctehidin bilmesi gerekli konular arasına koymuştur. (Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 486; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1041-1042) Emsâlü'l-Kur'ân, bir şeyi kınama ya da övme, sevap ya da günah olduğunu ortaya koyma, mükafatının farklı derecelerinin olabileceğini açıklama, değerini yüceltme ya da değersizliğini gösterme, yapılmasını veya yapılmamasını isteme gibi farklı konuları içerir. (Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 487; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1042) Zemahşerî'ye göre temsil, manaların içine nüfuz ederek onları iyice açmak ve temsîlî (hayalî) olanı (tevehhüm edileni) görünür hale getirerek konunun muhatabın zihninde daha yakın bir form kazanmasını sağlamak amacıyla yapılır. (Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 488; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1042; ayrıca bkz. Ulutürk, *Temsilî Anlatım*, s. 14-15) İbn Kayyım el-Cevziyye ise emsallerin, bir şeyin başka bir şeyle hüküm bakımından benzerliğini ortaya koymak, akılla anlaşılan bir şey ile duygularla algılanan bir şeyi veya duygularla algılanan iki şeyden birini diğerine yaklaştırarak, mesajın daha iyi anlaşılmasını sağlama gayesi güttüğünü söyler. (bkz. İbn Kayyım, *el-Emsâl*, s. 173-174) Kur'ân'daki emsallerle ilgili müstakil eserler yazılmış, bunun dışında Ulûmu'l-Kur'ân adlı eserlerin hemen hemen hepsinde bu ilme yer verilmiştir.

1055 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 401. (إن هذا مثل ضربه الله تعالى لهذه الأمة وليس بخبر عن حال متقدمة لتزهد في الدنيا وترغب في الآخرة وجعله زجرا وإنذارا ذكره الماوردي)

1056 Beyzâvî, *Envâr*, III, 496. (مقدرين او موجودين)

olduğunu[1057] veya Mahzumoğullarından iki kardeş olup mümin olanının Ebû Seleme Abdullah b. Abdüleşed[1058] isminde bir kimse olduğunu, ya da âyetin Mekke'nin ileri gelenlerinden ve azılı bir İslâm düşmanı olan Âs b. Vâil hakkında nazil olduğunu[1059] nakletmektedirler.

Sahip olduğu malın yaşadığı sürece elinde kalıp tükenmeyeceği[1060] ve helâk olma[1061] ihtimalinin bulunmadığı yanılgısı içerisinde zenginliğine güvenerek öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmiş, kıyamet hakkında şüpheye düşmüş, öldükten sonra da Allah'ın huzuruna varacağını unutmuş[1062] olan bu kimse, aslında kendi kendine zulmetmiştir.[1063] Fakat o bunun farkında olamamıştır.

Müfessir Nesefî (710/1310) ise konuyla ilgili olarak şu enfes yorumu yapar ve şöyle der: Bu âyetteki "iki adam" benzetmesi, aslında "kafirler ve müminler"[1064] arasında var olan bazı inanç esaslarındaki farklı algılayış biçimini mukayese için güzel bir örnektir.

Görüldüğü gibi bu âyette, malına güvenip Allah'ı unutan bir nankör kafirin bu çok güvendiği malının ansızın elinden alınarak yok edilmesi hadisesi anlatılmaktadır. Helâk, bu kullanımda kafirin canına değil de sadece malına yönelik olarak devreye girmiştir.

2. Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Bireyler

Kur'ân'da helâk konusu, çoğu kez Hz. Peygamber'in getirdiği vahiy karşısında amansız bir mücadeleye koyulan inkârcıları bu tavırlarından

---

1057 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 720; Beyzâvî, *Envâr*, III, 496; Nesefî, *Medârik*, III, 13.

1058 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 720; Beyzâvî, *Envâr*, III, 496.

1059 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III; 84; Âs b. Vâil, peygamberlik iddiasını bırakması karşılığında Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) saltanat, mal-mülk, Mekke'nin en güzel kızıyla evlenme gibi tekliflerde bulunan Velid b. Muğire ve Ebû Cehil gibi Mekke'nin ileri gelenlerinin bulunduğu heyet içerisinde yer alan (bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, III; 63) ve Allah Resûlü'yle (sallallahu aleyhi ve sellem) dalga geçen ünlü beş alaycı arasında yer alan bir müşrikti. (bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 560)

1060 Beyzâvî, *Envâr*, III, 497.

1061 Nesefî, *Medârik*, III, 14.

1062 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XV, 246; ayrıca bkz. Nesefî, *Medârik*, III, 14.

1063 Bkz. Kehf, 18/35. (وهو ظالم لنفسه)

1064 Nesefî, *Medârik*, III, 13.

vazgeçirmeye yönelik bir gaye gütmüştür. Vahyin karşısında duran bu iflah olmaz kesim, vahyin en şiddetli alanını oluşturan helâk ve azap tehdidiyle yaptıklarından vazgeçmeye çağırılmıştır. Ancak uyarıların en uç noktası olan şiddete baş vurulacağı haberini içeren bu ilâhî ikazlardan hiçbir ders almayan vahiy karşıtı bazı azgın inkârcılar, daha Hz. Peygamber hayatta iken kaçınılmaz olarak helâkın soğuk yüzüyle karşılaşmaktan da kurtulamamışlardır.

Aşağıda kendilerinden bahsedeceğimiz kimselerin, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) olan şahsi düşmanlıkları ve ihtirasları din düşmanlığına dönüşmüş; zayıfları acımasızca ezen, haksızlık yapan, zalim ve bencil kişiler olmaktan tutun da halk arasındaki itibarını, makam, mevki ve menfaatlerini kaybetmiş olma psikozundan dolayı içleri kin ve nefret duygularıyla kararmış; hem kendilerine hem de çevresine zulmetmiş; bir takım ruhi bozukluklar içinde kıvranan; kültürlü ve entelektüel tecessüs sahibi gibi görünmelerine rağmen, kendilerini büyüklük kompleksinden kurtaramamış ve cahiliyye devri geleneklerine sıkı sıkıya bağlı, şovenist ruhlu v.s. birtakım menfi sıfatları kendilerinde toplamış kişiler olduklarını görürüz.[1065]

Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı aşırı düşmanlıkları sebebiyle, sonunda helâk edilen belli başlı İslâm karşıtları şunlardır:

a. Ebû Leheb

Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) amcası olan Ebû Leheb'in asıl adı, Abdü'l-Uzzâ b. Abdülmuttalib'dir.[1066] 'Uzzâ putunun kulu, kölesi anlamına gelen Abdü'l-'Uzzâ isminin Kur'ân'da yer alması, Allah tarafından hoş görülmediği ve kullanılması "şer'an haram"[1067] olduğu için, kinayeli olarak bu künye ile ondan bahsedilmiştir.[1068] Bir kimseden ismiyle bahsetmek, daha şerefli bir durumdur. Allah ondan künyesiyle bahsederek, aslında onun değersiz bir kişi olduğunu bu vesileyle de ortaya

---

[1065] Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (trc. İsmail Yakıt), sy. 6, Erzurum, 1986, s. 218, mütercimin ilavesi.

[1066] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV ,814; Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.

[1067] Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1086.

[1068] Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.

koymuştur.[1069] "Bu yüzden Yüce Allah, kitabında peygamberleri künyeleriyle değil, isimleriyle anmıştır."[1070] Kur'ân'da künyesiyle anılan kimse, sadece Ebû Leheb'dir.[1071]

Abdü'l-'Uzzâ ('Uzza putunun kulu, kölesi) anlamında bir ismi olan bu Allah düşmanına Ebû Leheb (Alev Babası) adının verilmesi; onun cehennem ehlinden olması ve sonunda varacağı yerin, içinde alevler bulunan bir ateş olmasından kaynaklanmıştır. Araplar arasında nasıl ki başkalarına zarar veren kimseye 'Şerrin Babası', iyilik ve hayır yapan kimseye 'İyiliğin Babası' deniyorsa, ona da bu durumuna uygun olarak 'Alev Babası' ismiyle hitap edilmesi, onun halini en güzel ortaya koyan bir lakap olarak uygun düşmüştür. Bir rivayete göre de yanakları aşırı derecede kızarıp alev gibi parlak bir hâl aldığı için, bu durumuna atıfta bulunularak onunla alay etmek ve hakaret maksadıyla 'Alev Babası (Ebû Leheb)' künyesiyle anılmıştır.[1072] Bu künyenin "hakikatinde 'ateş kaynağı olmak' veya 'ateşi sevmek' manasının bulunması ve en şiddetli ateşin de cehennem olması dolayısıyla Ebû Leheb ismi, kendisini ateşe sürükleyen 'cehennemlik' unvanına dönüştürülmüş, fiil ve hareketleri itibarıyla da 'Cehennemin Babası' manasına darb-ı mesel olarak kullanılmıştır."[1073]

"Ebû Leheb, şahsında tüm olumsuzlukları toplamış biriydi. O, Hz. Peygamber'e yakınlığına rağmen, ona ilk karşı çıkan ve bu konuda müşrikleri örgütleyen kimsedir. Hz. Peygamber'e karşı kötü bir amca, kötü bir komşu, hanımı ile birlikte kötü bir aile ve Hz. Peygamber'in davasına karşı da amansız-azılı bir düşmandı. Tüm bu konularda kötülükleri şahsında toplamış ve ilâhî kudretçe ileride de Müslüman olmayacağı bilindiğinden tescillenmiş-mühürlenmiş, şirk cephesinin önderi olarak Kur'ân'da anılmayı hak etmiş **sembol** bir künye idi o. Onun künyesinin zikredilmesiyle, kıyamete dek gelecek olanlara kalıcı bir ders verilmek istenmiştir."[1074]

1069 Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 236.
1070 Akpınar, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, s. 53.
1071 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1086.
1072 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV ,814; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, X, 48-49 Bkz. Kurtubî, *el-Câmi'*, XX, 236.
1073 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 48-49.
1074 Akpınar, Ali, *Kur'ân Coğrafyası*, s. 54 .

Ebû Leheb ile Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) arasındaki husumetin İslâm'dan çok daha önceye dayandığıyla ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: "Bir gün Ebû Leheb ve Ebû Talib şiddetli bir ağız kavgasına tutuşmuşlar ve Ebû Leheb, Ebû Tâlib'i yere yıkmış, göğsünün üstüne oturmuş ve onu tokatlamaya koyulmuş. Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), olayı gördüğünde, Ebû Leheb'i kollarından birinin üst kısmından yakalayıp onu yere sermekten kendini alamamış. O zaman da Ebû Talib onun göğsüne oturup yüzüne vurmaya başlamış. Ebû Leheb de Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben: O da amcan, ben de amcanım. Bunu bana niçin yaptın? Yemin ederim ki, kalbim seni asla sevmeyecektir."[1075] demişti.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), İslâm dinini tebliğ etmeye başladığında, ona engel olmaya çalışan, fitne ve fesâd çıkartan, ona ve Müslümanlara her türlü eziyette bulunan, büyük düşmanlıklar sergileyen azgın inkârcılarla karşılaşmıştır. Fakat, bu azılı İslâm düşmanlarından Ebû Leheb hariç hiçbirinin adı Kur'ân'da açıkça zikredilmemiştir. Ebû Leheb haricindeki İslâm ve Peygamber düşmanları hakkında, hadisler ve tarihi kaynaklar vasıtasıyla bilgi sahibi olmaktayız. Acaba neden Kur'ân'da sadece onun adı geçmektedir? Öncelikle "Ebû Leheb, Peygamberin baba bir amcası olması sebebiyle hususi bir şerefe haiz bulunuyordu. Böyle iken bu şeref ve nimetin değerini takdir etmediği ve ona yardım edecek yerde aksine engel olmak için nankörlük ve düşmanlıkla ateş püskürtmek isteyenlerin önüne düşmesi sebebiyle, İslâm düşmanlarının hepsinden daha teessüfe layık olduğunu"[1076] bildirmek için Ebû Leheb'in adı Kur'ân'da yer almıştır.

Buhârî, İbn Abbas'tan rivayetle konuyla ilgili şöyle bir olay naketmektedir: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "*(Önce) en yakın akrabanı uyar.*" (Şuara, 26/214) âyeti nazil olunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Safâ tepesine çıkarak orada toplanan insanlara şöyle seslendi: "Bu dağın arkasından sizi

[1075] Hamidullah, "Hz. Peygamber'in..." s. 212, (Belâzurî, el-Ensâb, I, 130-131'den nakil) Hamidullah hadiseyi aktardıktan sonra, konuyla ilgili şu yorumda bulunuyor: "Kaynak tarihi belirlemiyor, başka detaylar da vermiyor, ama iki kardeşin henüz genç oldukları ve Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de bizzat daha az yaşta olduğu açıktır." (Hamidullah, "Hz. Peygamber'in...", s. 212)

[1076] Elmalılı, *Hak Dini*, X, 48.

öldürmek için atlılar geldiğini söylesem, bana ne dersiniz? Bu konuda doğru söylediğimi kabul edip, beni tasdik eder misiniz? Bunun üzerine orada bulunanlar, biz şimdiye kadar senin yalan söylediğini görmedik, dediler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), onların bu sözlerinden sonra şöyle buyurdu: Ben, şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel sizi uyaran bir peygamberim. Ebû Leheb ise Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben, bunun için mi bizi topladın, ellerin kırılsın, sana yazıklar olsun (تَبّاً لَكَ), dedi." Sonra da kalkıp gitti. Bu olay üzerine تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ '*Ebû Leheb'in elleri kurusun!*' (Mesed, 111/1) âyeti indi. Gerçekten de onun elleri kurudu, yok olup gitti.[1077] Başka bir rivayete göre Ebû Leheb, ellerin kırılsın, sana yazıklar olsun, bunun için mi bizi çağırdın, dedikten sonra Peygamber Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) atmak için eline bir taş aldı. âyet bu sebeple nazil oldu.[1078]

Farklı bir rivayete göre, "Ebû Leheb bir gün Hz. Peygamber'e 'Müslüman olursam bana ne verilecek?' diye sormuştu. Hz. Peygamber de: 'Müslümanlara ne verilirse sana da o verilir.' deyince, Ebû Leheb: 'Benim onlardan üstünlüğüm yok mu?' dedi. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) 'Ne ile üstün tutulacaksın?' buyurdu. O zaman Ebû Leheb: 'Benimle şunları bir tutan şu dine yuh olsun (تَباً لِهذاَ الدِّينِ الَّذي يَسْتَوي أَنَا و غَيْري)' demiş, bunun üzerine Tebbet sûresi nazil olmuştu."[1079]

Ebû Leheb, bazen sözlü, bazen de fiili olarak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) eziyet etmekten çekinmemiştir. Ebû Leheb,[1080] bir defasında Zü'l-Mecâz çarşısında Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem), insanları hakka davet ettiği için taşa tutmuş ve ayaklarını kanatmıştı. İbn Abbas'ın naklettiğine göre, "Ebû Leheb, Hz. Peygamber hakkında, 'O, sihirbazdır.' diyerek kavmini ondan soğutur, bu yüzden gelenler onunla görüşmeden giderlerdi. Çünkü Ebû Leheb, kabilesinin yaşlısı ve Hz. Peygamber'in babası gibi olduğundan itham edilmezdi. Ancak Tebbet sûresi nazil olup o bunu duyduktan sonra, kızarak şiddetli bir düşmanlık göstermeye baş-

---

1077 Buhârî, Tefsîru Sûre 111, 1.
1078 Beyzâvî, *Envâr*, V, 544; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210; Cevherî, *el-Cevâhir*, XXV, 284-285.
1079 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 45.
1080 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 48.

layınca, itham edilmiş ve o günden sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) aleyhinde söylediği sözler, kabul edilmez olmuştu."[1081]

Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) ebter (sonu kesik-zürriyetsiz) olarak nitelendiren ve bu şekilde onu üzmeye çalışan kimselerden biri de Ebû Leheb idi.[1082] Atâ'dan (135/752) rivayet edildiğine göre "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ikinci oğlunun vefatı üzerine, evi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) evinin yanında olan Ebû Leheb koşarak müşriklere gitti ve müjde(!)yi verdi: 'Bu gece Muhammed çocuksuz kaldı ve onun kökü kesildi' dedi."[1083]

Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) nesli kesik olmakla itham edenlerin bu iddialarını Allah asılsız bıraktı. Çok geçmeden Ebû Leheb ve Ebû Cehil gibi kimselerin nesillerinin kimler olduğu bilinmez oldu. Onların soyundan gelenler olduysa da, tarih boyunca kimse kendisini onlara nispet etmemiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) nesli ise neredeyse bütün dünyayı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) nesli kesik ithamında bulunan Ebû Leheb ya da Ebû Cehil isminde bir kimseye rastlamak dahi mümkün değildir. âyetin belirttiği gibi asıl ebter, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanları olmuştur. Nasıl ki Kur'ân'ın indiği dönemde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanları ebter olmuşlarsa, ondan sonraki tarihi süreçte de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanları ebter olmaya devam edecektir.[1084] Bir süre sonra isimleri unutulacak, kimse onların isimlerini anmak istemeyecek, anıldıklarında da sadece lanetle kendilerinden bahsedilecektir. Kevser sûresi ile nasıl ki, "Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) teselli verilerek, muhaliflerinin helâk olacakları önceden haber verildi"[1085] ise, kıyamete kadarki süreçte de bu sûre, müminler için bir teselli kaynağı ve Ebû Leheb, Ebû Cehil gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanlarının bir süre sonra helâk olacaklarını ifade eden ilâhî bir mesaj olarak kalmaya devam edecektir.

Müslümanların Mekke'de muhasaraya alınıp tüm dünyayla ilişkileri-

---

[1081] Elmalılı, *Hak Dini*, X, 45.
[1082] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII ,124.
[1083] Mevdudî, *Tefhim*, VII, 265.
[1084] Bkz. Mevdudî, *Tefhim*, VII, 273.
[1085] Mevdudî, *Tefhim*, VII ,264.

nin kesilmeye çalışıldığı ve aç bırakılarak cezalandırılmak istendiği risaletin yedinci yılıyla onuncu yılları arasında, başka kabilelerden olanların bile Müslümanlara karşı merhamet duygularıyla zaman zaman hareket ettiği bir dönemde, kendi kabilesine acımasız davrananların başında Ebû Leheb gelmekteydi. Ebû Leheb, "Mekke'ye yiyecek getiren kervanları şehir kenarında karşılar, Haşimoğullarına bir şey satmayın, pahalı isteyin ki onlar almasın, üst tarafını ben öderim, derdi ve gıda maddelerinin Haşimoğullarına gitmesine mani olurdu."[1086]

"*Ebû Leheb'in elleri kurusun (yok olsun o), zaten kurudu ya. Ne malı ne de kazandığı onu kurtaramadı. (O) alevli bir ateşe girecektir. Karısı da odun hamalı olarak (onunla beraber girecektir). Boynunda da hurma lifinden bir ip olacaktır.*" (Mesed, 111/1-5)

Âyette yer alan önemli kelimelerden biri olan tebbe "(تَبَّتْ), tebâb kökündendir. Tebâb, helâk[1087] ve helâk eden zarar, emeği boşa çıkıp muradına ermemek yani başarısız olmak, kaybetmek, yuh olmak, berbat olmak manasına gelmektedir. تَبّاً له, تَبّاً لك tabirleri de "Yuh olsun sana" gibi kınama ve beddua makamında kullanılmaktadır. Buhârî'de, tebâb'a, hüsrana uğramak; tetbîb'e ise, mahvetmek, yok etmek anlamı verilmiştir.[1088] İsfahâni de, tebâb'ın devamlı ziyana uğramak manasına geldiğini ifade etmiştir.[1089] Müfessirlerin çoğunluğu da, insanı mahvetmeye götüren ziyan veya helâk manasını vermişlerdir."[1090] Beyzâvî ise tebâb (التَّبَاب) kelimesini, helâke götüren hüsran (perişanlık)[1091] olarak tanımlamıştır. âyette el (يد) kelimesinin yer alması, çoğunlukla insanın eylemleri için "el" kelimesinin kullanılmasından dolayıdır.[1092]

İslâm'dan önce Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Ebû Leheb, dünür idiler. Çünkü Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kızları Rukayye (Rukiye) Ebû Leheb'in oğlu 'Utbe ile, Ümmü Gülsüm ise diğer oğlu 'Uteybe ile

---

1086 Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 122.
1087 Bkz. Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.
1088 Buhârî, Tefsîru Sûre 111, 1.
1089 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 96.
1090 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 46.
1091 Beyzâvî, *Envâr*, V, 544.
1092 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210.

evliydi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberlik göreviyle vazifelendirildikten ve de Mesed sûresinde Ebû Leheb ile ilgili âyetler nazil olduktan sonra, hem Ebû Leheb hem de karısı kızgınlıklarından ötürü, oğullarını çağırarak Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kızlarını boşamalarını istediler. Onlar da ana babalarının sözüne uyarak her ikisini de boşadılar. 'Utbe'nin Rukayye ile hiç gerdeğe girmediği söylenmektedir.[1093] Daha sonra Hz. Osman (35/656), önce Rukayye ile, o vefat edince de Ümmü Gülsüm ile evlenmiş, böylece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) damadı olmuştur. Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) olan bu karı kocanın aşırı kin ve nefreti, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kızlarını oğullarına zorla boşattırma alçaklığına kadar varmıştı. Damatlarından biri[1094] kızını boşadıktan sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna gelerek O'nu rencide etmiş, ayrıca hakaret içeren bir sürü söz söyledikten sonra hızını alamayarak Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) saldırmış ve üzerindeki gömleği yırtarak oradan ayrılıp gitmişti. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de arkasından, "Allahım! Köpeklerinden birini ona musallat eyle!"[1095] şeklinde beddua etti. Bu bedduadan sonra çıktığı Şam yolculuğu esnasında, bir aslan tarafından kafası kopartılarak helâk oldu.[1096]

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre, bir gün Ebû Leheb, Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) kastederek, kardeşimin oğlunun dediği şey şayet doğruysa, ben kendi canımı, malımı ve oğlumu feda ederim, demişti. Çok geçmeden söylediği şeyler gerçekleşti. Oğlu 'Utbe, Şam yolunda bir aslan tarafından parçalandı. Ebû Leheb, adese denilen bir çeşit sivilce hastalığına yakalandı. Bu olay Bedir'de müşriklerin hezimete uğramasından yedi gün sonra meydana gelmişti. Ebû Leheb hastalanınca en yakın akrabaları dahil

---

1093 Heysemî, *Mecma'*, IX, 214.

1094 Kaynaklar arasında tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Mecma'u'z-Zevâid, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) beddua ettiği ve aslan tarafından parçalanan eski damadının 'Uteybe olduğunu söylerken (Heysemî, *Mecma'*, VI, 18, 19), diğer kaynaklar bu kişinin 'Utbe olduğunu nakletmektedir. (Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 286; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 154; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210)

1095 Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 286; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 154; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210.

1096 Heysemî, *Mecma'*, VI, 18, 19; Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 286; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 154; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210.

Kureyş'ten hiç kimse, hastalığın kendilerine bulaşma korkusuyla yanına yaklaşmadı. Bu halde tek başına öldükten sonra aradan üç gün geçti. Cesedinin kokusu etrafa yayıldığı için ailesi, fakir birkaç zenciye para vererek onu olduğu yerden çıkarttırıp bir yere gömdürdü.[1097]

"Hz. Peygamber'in amcası olmak gibi yüksek bir neseb, yakınlık, soy ve şerefe sahip olduğu halde, iman etmeyip de ona düşmanlık ve küfürde ısrar ettiğinden dolayı Ebû Leheb böyle helâk oldu. O soy ve şeref Ebû Leheb'i kurtarmazsa, Peygambere buğz edip de tevbe etmeyen diğer insanların ne kadar bedbaht olacakları ibret nazarıyla düşünülmelidir."[1098]

İslâm tarihinde, peygamberlerin getirdikleri dine karşı düşmanlık yapanlar sadece erkekler olmamış, bazı azgın kadınlar da bu düşman cephesindeki yerlerini almışlardır. Daha önce kendilerinden bahsettiğimiz Hz. Nuh ve Hz. Lut'un karıları, İslâm düşmanlıklarını gizli bir şekilde yapmışlarken, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemindeki bir kadın ise bu düşmanlığını apaçık bir şekilde ortaya koymuştur. Kur'ân'da kendisinden bahsedilen bu kadın, kocası gibi İslâm düşmanı olan Ebû **Leheb'in karısı**dır. Bu durumu Kur'ân şöyle haber vermektedir:

"*Karısı da iğrenç söylenitlerin taşıyıcısı (onunla beraber o alevli ateşe girecektir). Boynunda da hurma lifinden bir ip olacaktır.*" (Mesed 111/1-5)

Ebû Leheb'in karısının asıl adı, Afrâ Ümmü Cemîl binti Harb b. Ümeyye'dir.[1099] "Ebû Süfyan'ın kardeşi[1100] ve dolayısıyla Ümeyye saltanatının kurucusu Muaviye'nin halası idi. Onun Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'na tabi olanlara karşı nefreti o kadar şiddetliydi ki, sık sık karanlıkta Hz. Peygamber'in evinin önüne dikenli çalılar serperdi[1101] ve bu büyük öfkesini sürekli olarak Hz. Peygamber'i ve O'nun mesajını zedeleyici iftiralar atmak sûretiyle gösterirdi."[1102] "Odun hamalı (حَمَّالَةَ

1097 Beyzâvî, *Envâr*, V, 545; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IX, 210.
1098 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 49.
1099 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 290-291; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 815; 'Avrâ' ismi, Esed'in Meal'inde yanlışlıkla Ervâ şeklinde yer almıştır. (bkz. Esed, *Meal*, s. 1320, 3. dipnot)
1100 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 815.
1101 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 291; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 815; Elmalılı, *Hak Dini*, X, 52.
1102 Esed, *Meal*, s. 1320, 3. dipnot.

الْحَطَبِ)" isimini ona Allah Tealâ vermiştir.[1103] Bu yüzden, aşağılayıcı bir anlam taşıyan bu ifadeyle, bizzat Allah tarafından kınanmıştır.[1104] Gerçi Arapçada "odun hamalı" ifadesi, Türkçede bu ifadeyle insan zihnine gelen anlamdan daha geniş bir çerçeveye sahiptir. "Odun hamalı (حَمَّالَةَ الْحَطَبِ)" deyimi, Arap dilinde dedikodu yapan,[1105] koğucu, ona buna laf taşıyan bozguncu anlamına gelmektedir. Arapçada "Aralarında odun taşıyor (يَحْمِلُ الْحَطَبَ بَيْنَهُمْ)" ifadesi, insanlar arasında koğuculuk yapan, fesâd yayan, kin ve nefret duygularını ateşleyen ve şerre sebep olan kimse için kullanılır.[1106] Arap dilinde bu deyimin içerdiği bu geniş anlam yelpazesini, Türkçedeki "odun hamalı" ifadesiyle anlatmak mümkün değildir. Çünkü Türkçedeki "odun hamalı" ifadesinde, "sadece küçümsemek anlamı vardır. Zira izzet ve servet içinde büyümüş bir kadının odun hamallığı yapması, acıklı bir sefalet demektir."[1107] Bu bağlamda Kur'ân'ı yorumlarken, dönemin kültürünü ve Arap dilinin özelliklerini iyi bilmenin ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.[1108] Bu sebeple kelimedeki esas anlamı vurgulamak için Muhammed Esed'in bu ifadeyi "iğrenç söylentilerin taşıyıcısı"[1109] şeklinde tercüme etmesi, hayli isabetli gözükmektedir.

Bu Peygamber düşmanı kadının, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) olan aşırı kin ve nefretiyle ilgili bir rivayette şu bilgilere yer verilmiştir: Bir gün Ebû Leheb'in karısı, Mesed sûresinin kocası ve kendisi hakkında nazil olduğunu duyunca, Ebubekir (radıyallahu anh) ile birlikte Kâbe'de oturmakta olan Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) vurmak üzere eline bir taş alarak onun yanına gitti. Tam Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına vardığında Allah gözlerinin ferini aldı, Ebubekir'i gördüğü halde, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) göremez bir hale dönüştü. Allah

---

1103 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 291.
1104 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 52.
1105 Buhârî, Tefsîru Sûre 111, 1.
1106 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 815; Elmalılı, *Hak Dini*, X, 51-52; bkz. Cevherî, *el-Cevâhir*, XXV, 285.
1107 Elmalılı, *Hak Dini*, X, 52.
1108 Bkz. Cündioğlu, Dücane, "Müzakereler", *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, s. 118.
1109 Esed, *Meal*, (Mesed 111/4. âyet meali)

Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu arada "*Biz, Kur'ân okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz.*" (İsrâ, 17/45) âyetini okuyordu. Ebubekir'e hitaben, duydum ki Muhammed beni hicvediyormuş, O'nu bulursam bu taşı onun ağzına vuracağım, şimdi o nerededir, diye söylendi. Ebubekir (radıyallahu anh), ya Resûlellah, nasıl oldu da seni görmedi, deyince, beni görmemesi için Allah onun gözünün ferini aldı, buyurdu.[1110]

Muasır müfessirlerden Tantâvî Cevherî, Mekke toplumu içinde etkin bir yeri olan Ebû Leheb'in karısının Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanlık yaparken, orda burda dedikodu üreterek onları Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) aleyhinde kin ve nefret tohumlarının oluşması için kullanması ve kocasına Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanlıkta yardım etmesi olayını, Kur'ân'ın deşifre ederek tüm insanlığa haber vermesiyle irtibatlandırmakta ve günümüzde bazı İslâm düşmanlarının basın yoluyla İslâm'ı ve Müslümanları karalama kampanyaları düzenledikleri konusuna vurgu yaparak şöyle demektedir:

Mesed sûresi, İslâm'ı ve Müslümanları kötüleyip küçük gören İslâm düşmanlarının kimler olduklarını, gazetelerde, dergilerde ve değişik ortamlarda ilan etmenin dinen bir sakıncası olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim İslâm düşmanları günümüzde hem kalem silahını, hem de dil silahını Müslümanlar aleyhinde kullanmakta ve bununla sadece Müslümanlara zulüm yapmayı amaçlamaktadırlar. Nasıl ki İslâm düşmanları basını, İslâm aleyhine kullanıyorlarsa, günümüzde Müslümanların da gazeteleri olmalıdır. Bununla kendi saygınlık ve itibarlarını korurlar, İslâm düşmanlarının aleyhteki propagandalarını deşifre ederler…[1111]

Süleyman Ateş, bu sûreyle ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: "Surede fevkalade edebi bir uyum vardır. Öfkeden kızaran "alevli adam" ve onun alevini tutuşturan "odun hamalı karısı" alevli bir ateşe girmektedirler. Sureyi okursanız kelimelerdeki "b" harflerinden, odunların birbirine çarpmasından duyulan bir "tab, tab" sesi çıktığını duyarsınız. İşte bu, kelime-

---

1110 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 291-292; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 393; bkz. Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu-'l-'Akli's-Selîm*, V, 175.

1111 Cevherî, *el-Cevâhir*, XXV, 285.

lerdeki musikinin anlattığı konuya uygunluğu (aliterasyon)dur. Musiki, odunların toplanıp demetlenmesini canlandırmaktadır."[1112]

b. Ebû Cehil

Kur'ân'da ismi anılarak helâk edildiği zikredilmese de, sahih hadis kaynaklarıyla sabit olduğu ve Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) belki de en fazla eziyet eden kimse olması nedeniyle, Ebû Cehil hakkında burada kısaca bir bilgi vermeyi uygun bulmaktayız. Ebû Cehil'in öldürülmesi, İslâm tarihinde önemli bir hadise olduğu için başta Buhârî[1113] olmak üzere bazı tarih kitapları, konuyu "Ebû Cehil'in öldürülüşü (Allah'ın laneti onun üzerine olsun)"[1114] gibi özel başlıklar altında işlemeyi uygun bulmuşlardır.

Asıl adı, Amr b. Hişâm b. el-Muğîre b. Abdillah b. Ömer b. Mahzûm b. Yakaza el-Kureşî'dir. Künyesi, Ebu'l-Hakem'dir.[1115] Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından "Bu ümmetin Firavun'u"[1116] diye isimlendirilmiş, Mekkeli müşrikler arasında künyesi "Ebu'l-Hakem: Hikmetin Babası" [1117] iken, İslâm'da Ebû Cehil (Cehaletin Babası) adını almıştır. Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslâm davasına körü körüne olan aşırı düşmanlığı sebebiyle Kureyş arasındaki hikmetin babası, bilge kimse lakabının zıttı bir anlamda, cehaletin babası, cehaletin ta kendisi anlamında son derece aşağılayıcı bir lakapla anılır olmuştur.

Mekke toplumu içindeki etkin nüfuzundan dolayı Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir defasında onun Müslüman olması için şöyle dua etmişti: "Allahım! Ebu'l-Hakem b. Hişâm (Ebû Cehil) veya Ömer b. Hattab ile

---

1112 Ateş, *Meal*, Mesed 111/5. âyetle ilgili dipnot.

1113 Buhârî, *Meğâzî*, 8.

1114 Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II ,238; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III; 287.

1115 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 218; Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 34; İbn Esîr, Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, (tah. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 594; Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 213; ayrıca bkz. Taberî, *Târîhu'l-Umem*, I, 544.

1116 Ebû Nu'aym, *Hilye*, IV, 208; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289.

1117 "Mekke'nin belediye konseyinde, sadece kırk ve daha yukarı yaşta olanlar kararlara katılma hakkına sahiptiler. Ebû Cehil, 'görüşlerindeki hikmetinden dolayı' otuz yaşını müteakiben oraya kabul edildi." (Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 212)

İslâm'ı kuvvetlendir!" Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu duasında yer alan İslâm'la şereflenme, Ömer b. Hattab'a nasip olmuştur.[1118]

Ebû Cehil, Mekke'nin azgın müşriklerinden olan ve hakkında âyetler nazil olan Velîd b. el-Muğîre'nin kardeşinin oğlu olması hasebiyle de onun yeğeni olmaktadır. Bu amca yeğen ilişkisi, Hz. Peygamber'e ve İslâm'a düşmanlıkta, buna ilaveten helâk olmakta ortak kaderi paylaşmalarında da tezahür etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Ebû Cehil, hiçbir zaman anlaşamamışlardı. Bunun bir sebebi de, Ebû Cehil'in yaptığı bazı haksızlıklara Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) engel olmasıydı. Ebû Cehil'in Kureyş arasındaki lakabı hikmet sahibi bilge adam olsa da, zayıflara, güçsüzlere kimsesizlere, yabancılara karşı tam bir barbar gibi davranıyordu. Onun bu tür hareketlerine zaman zaman Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) engel olma çabaları, onu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı daha da düşman bir hale getirmişti.

Ebû Cehil'in bu haksız davranışlarından birine Allah Resûlü'nün şöyle engel olduğu rivayet edilir:[1119] İrâş[1120] kabilesinden bir adam, develeriyle Mekke'ye gelmişti. Ebû Cehil, adamın develerini satın almış, fakat adamı oyalayarak ödemesini geciktirmişti. Çaresiz kalan adam Kureyş'in kulübüne gelerek şöyle bağırdı: İçinizden, bana hakkımı almakta yardım edecek kim var? Ben, yabancı bir yolcuyum. Ebû Cehil develerimi aldı, paramı vermeyerek hakkımı gasp etti. Bu sırada Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da Kâbe'nin bir köşesinde oturmaktaydı. Orada bulunanlar, Ebû Cehil ile arasındaki düşmanlığı bildikleri için alaycı bir ifadeyle Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) işaret ederek, şu oturan adamı görüyor musun, ona git, o senin hakkını almanda sana yardım eder, dediler. Adam Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına geldi ve derdini anlattı. Allah sana merhamet etsin, hakkımı ondan al, dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), adamla birlikte Ebû Cehil'in kapısına vardı ve kapıyı çaldı. Meclistekiler, içlerinden bir kişiyi onların peşinden göndererek neler olup bittiğini öğren-

---

1118 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 284; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 31; Cevdet, *Kısas-ı Enbiya*, I, 91.

1119 Burada anlatacağımız rivayet dışında Belâzurî'nin Ensâb'ından alıntı yapılan benzer başka bir rivayet için bkz. Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 213.

1120 İrâş veya irâşe kelimesi, Muhammed Hamidullah'ın bir makalesinin türkçe çevirisinde "Arâşa" şeklinde yanlış bir şekilde yer almıştır. (bkz. Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 213)

mesi için görevlendirmişlerdi. Ebû Cehil kapıyı açtığında yüzünün rengi solmuştu. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona, bu adamın hakkını ver, deyince tamam, hakkını vereceğim cevabını aldı. Ebû Cehil içeri girdi ve adamın hakkı olan ücreti getirip adama verdi.

Daha sonra o meclise geri dönen İrâşlı adam, onlara şunu söyledi: Allah Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) en güzel şekilde mükâfatlandırsın. O, benim hakkımı gasp eden kimseden malımı benim için aldı. Onları gözetlemek için gönderdikleri kişi geri gelince, o da olanları aynen onlara aktardı. Çok geçmeden Ebû Cehil çıkageldi. Kureyşliler ona hitaben, sana yazıklar olsun, dediklerinde, asıl size yazıklar olsun, karşılığını verdi. Ve yaşadığı hadiseyi anlattı: O evimin önüne gelip kapımı çaldığında ve ben onun sesini duyduğumda içimi büyük bir korku sardı. Sonra kapıya çıktım, bir de ne göreyim, başının üzerinde koca bir erkek deve vardı. Ben daha önce öyle dişleri olan büyük bir hayvan görmemiştim. Eğer karşı çıksaydım, beni çoktan yemişti.[1121]

Bir gün Mekke'nin ileri gelenleri bir araya toplanarak Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) davasından vazgeçirmek için ortak bir girişimde bulundular ve onu bu işten bir an önce vazgeçmeye davet ettiler. Fakat onların bu teşebbüsü sonuçsuz kaldı ve Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) o meclisten ayrılıp gitti. O ayrıldıktan sonra Ebû Cehil orada bulunanlara şöyle demişti: Yarın ben, o namaz kılarken, kaldırabildiğim kadar ağırlıkta bir taşı başının üzerine koyacağım. Bana bu konuda müsaade edin. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onların tekliflerini reddettiği için, Ebû Cehil tarafından cezalandırılmak istendi. Mekkeliler de ona bu konuda bir engel çıkartmayacaklarını söyleyip müsaade ettiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), her zamanki gibi aynı saatte Kâbe'ye gelerek namaz kılmaya başladı. Herkes kendi kabilesine ait köşeden Ebû Cehil'in ne yapacağını merakla beklemeye başladı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) secdeye gidince, Ebû Cehil önceden hazırladığı koca bir taşı kaldırarak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) doğru yaklaşmaya başladı. Fakat hemen büyük bir korku ve hezimet içerisinde gerisin geri döndü. Çünkü bir an eli kurumuş ve taşı atmak zorunda kalmıştı. Manzarayı seyretmekte olan Kureyşliler, "Ebû Cehil! Neyin var?", diyerek hemen yanına koştular. Ebû Cehil yaşadık-

---

1121 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 318-319; Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 213-214.

larını şöyle anlattı: Dün size söylediğim şeyi yapmak için kalktım. Ona yaklaştığımda kocaman bir erkek deve ortaya çıktı. Allah'a yemin olsun ki, daha önce onun gibi dişleri olan büyük bir deve görmedim. O deve beni yemeye çalıştı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisini Ebû Cehil'in kötülüğünden koruyan deve şeklindeki şeyin aslında Cebrail olduğunu daha sonra ashabına haber vermiştir.[1122]

Ebû Cehil'in secde etmeye karşı, aşırı bir alerjisi vardı. Buhârî'nin naklettiğine göre, yine bir gün Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Kâbe'de namaz kılarken secdeye gittiği bir esnada, Ebû Cehil, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) mübarek boynuna deve işkembesini koydurtarak, bundan büyük bir keyif almış ve şirk duygularını tatmin etmişti.[1123] Bu hadise, başka kaynaklarda daha detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Buna göre içlerinde Ebû Cehil, Şeybe b. Rabî'â, Utbe b. Rabî'a, Ukbe b. Ebî Mu'ayt (معيط) ve Ümeyye b. Halef'in de bulunduğu yedi kişilik grup, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) namaz kıldığı esnada, Ebû Cehil'in şu teklifiyle karşılaştı: İçinizden biri filan yerdeki deve işkembesini getirse de, onu Muhammed'in boynuna koysak! Onu kim getirebilir? Bu söz üzerine orada bulunan Ukbe b. Ebî Mu'ayt (معيط), denilen yere giderek işkembeyi getirir ve secdede olan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) boynuna koyar. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) öylece kalakalır. Olayı anlatan İbn Mes'ûd, bu durum karşısında güçsüzlüğünden dolayı hiçbir şey yapamadığını söyler. Olayı duyan kızı Hz. Fatıma, koşarak gelir ve işkembeyi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) boynundan kaldırır. Orada bulunan müşriklere dönerek sövmeye başlar. Müşrikler, Hz. Fatıma'nın bu sövmesine karşı hiçbir tepki göstermezler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, bu hadise sonrasında Mekkeli müşriklere şöyle beddua etmiştir: "Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum."[1124] Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine eziyet eden ve isimlerini saydığı bu Mekkeli müşriklerin hepsi, daha sonra Bedir savaşında helâk edilmişlerdir.[1125]

Ebû Cehil'in Hz. Hamza'dan bütün kabilesi önünde dayak yemesi

---

1122 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 245-246.
1123 Buhârî, *Cihâd*, 98; Heysemî, *Mecma'*, VI, 17-18.
1124 Heysemî, *Mecma'*, VI, 17-18.
1125 Buhârî, *Cihâd*, 98; Kâdı 'İyâd, *eş-Şifâ*, I, 287.

ve kafasının yarılması olayı da, onu Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı daha da kindar bir hale getirmişti. Çünkü o, bir defasında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı eziyet ve hakaretler sebebiyle Hz. Hamza'dan güzel bir meydan dayağı yemiş ve bu hadise sonrasında da Hz. Hamza Müslüman olmuştu. Hz. Hamza'nın Müslüman olmasından sonra Kureyşliler'in Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) olan eziyetleri azalmıştı. Çünkü Hz. Hamza'nın o toplumun en önemli şahsiyetlerinden biri olan Ebû Cehil'i herkesin gözü önünde döverek kafasını yarması hadisesi, Kureyşli inkârcıların gözünü korkutmuştu.[1126] Bundan sonra Hz. Hamza, Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) fiili olarak Mekkeli müşriklerin eziyetlerinden koruyan Allah'ın aslanı olarak etkin bir rol oynadı.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ "*Biz her bir peygambere suçlulardan bir düşman peydahladık.*" (Furkân, 25/31) âyetinde belirtildiği gibi Allah, bütün peygamberlere azılı bir isyankârı düşman yapmıştır. Hz. Musa'ya amcasının oğlu (veya amcası) Karun'u düşman yapması gibi Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) de Ebû Cehil'i düşman yapmıştır.[1127] Bu azılı İslâm düşmanı, hayatı boyunca hep Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara yönelik son derece tehlikeli faaliyetler içerisinde olmuştur.

Velîd b. Muğîre, Utbe b. Rebî'â, Şeybe b. Rabî'â, Ebû Süfyan b. Harb, Nadr b. Hâris, Ebu'l-Buhterî b. Hişâm, Esved b. el-Muttalib, Zem'a b. el-Esved, Abdullah b. Ebî Ümeyye, Âs b. Vâil, Ümeyye b. Halef gibi Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberlik davasından vaz geçme karşılığında bir takım vaatlerde bulunan Mekke'nin ile gelenlerinden oluşan heyet arasında, Ebû Cehil de yer almıştır.[1128]

Ebû Cehil'in, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslâm düşmanlığı olan her hareket içerisinde herkesten önce yer aldığını görmekteyiz. Koruyucusu olan amcası Ebû Tâlib'e Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) şikayet etmek ve onu davasından vazgeçirmesini söylemek için giden birkaç kişi arasında Ebû Cehil de bulunmaktaydı.[1129]

1126 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 240-241.
1127 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 254.
1128 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 243-244; İbn Kesîr, *Tefsîru'l- Kur'ân*, III, 63; bkz. Taberî, *el-Câmi'-u'l-Beyân*, XXIII, 127.
1129 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 27-28.

Ebû Cehil, Mekke'de kendilerine hayat hakkı tanınmayan Müslümanların Medine'ye hicret etmelerine bile engel olmak için hayli çaba göstermişti. Yakın akrabası olan Ayyâş b. Ebî Rabi'â'nın Hz. Ömer'le birlikte Medine'ye hicret etmesinin ardından, işini gücünü bırakarak Medine'ye kadar gitmiş, bin bir yalan dolanla onun Medine'den ayrılmasını sağlamış, fakat yolda giderlerken büyük bir ihanet örneği göstererek, yanında getirdiği adamın yardımıyla onu halatla bağlayıp Mekke'ye getirmiş ve türlü türlü eziyette bulunmuştu.[1130]

"*Hani (o kafirler) bir zaman da: Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir! demişlerdi.*" (Enfâl, 8/32)

Enes b. Malik'in rivayet ettiği hadis-i şerife göre, Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı bu alaycı meydan okuyuşu yapan kişi Ebû Cehildir.[1131] Rivayetler arasında bu kişinin müşriklerin azılılarından biri olan Nadr b. Hâris olduğu bilgisine de rastlanmaktadır.[1132] "İnkârcılardan gelen, Kur'ân'da zaman zaman işaret edilen bu alaycı meydan okuma, gerçekte onların Kur'ân'ın ilâhî bir vahiy olmadığı yolundaki görüşlerinin küstahça dile getirilmesine matuftur. Enes b. Malik'e göre bu sözler ilk kez, Hz. Peygamber'in Mekke'de baş düşmanı olan ve Bedir savaşında öldürülen Ebû Cehil tarafından sarf edilmiştir."[1133]

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürülmesine yönelik planlar yapmak için Mekke'nin istişare merkezi Dâru'n-Nedve'de toplanan Mekkeli müşriklerin her birinden değişik teklifler gelmişti. Ebû Cehil'in teklifi ise şöyle idi: Her kabileden bir genç seçelim. Bunların her birine de bir kılıç verelim. Aynı anda kılıçlarını saplayarak onu öldürdüklerinde,

---

1130 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 81-82.

1131 Buhârî, Tefsîru Sûre 8, 3, 4; ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 305. Tarihte inkârcı birçok kimseler gelmesine rağmen bunların hiçbiri Peygamberine hitaben, eğer sen gerçekten peygamber isen üzerimize gökten taş yağdır, dememiştir. Mekkeli müşriklerin bu tavrı, daha sonra Müslüman olan başka milletlerin Mekkelilerle alay etmesine bile sebep olmuştur. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217)

1132 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 305.

1133 Esed, *Meal*, s. 328, 32. dipnot.; Konunun daha detaylı izahı için bkz. Buhârî, Tefsîru Sûre 8, 3, 4; İbn Kesîr, II, 303-304.

onun kanı bu on kabileye ayrı ayrı dağılmış olacaktır. Haşimoğulları'nın Kureyş'in tamamına savaş açıp torunlarının kan davasını güdebileceklerini sanmıyorum. Bundan dolayı sadece ölüm diyeti ödenir.[1134] Bu teklif hepsinin aklına yattı ve bunu hemen uygulamak için işe koyuldular.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Cehil'in Müslüman olması için o kadar çok uğraştı ki; amcası Abbas, Utbe b. Rebî'â ve Ebû Cehil'in de bulunduğu bir mecliste yanına gelen ve İslâm hakkında aydınlatılmayı isteyen âmâ (kör) bir kimseye, Mekke'nin bu ileri gelenlerine karşı hürmette kusur etmeme düşüncesiyle yüz vermemiş, hatta âmâ kimsenin bütün ısrarlarına rağmen ona yüzünü ekşitmiş, bu davranışı nedeniyle de Allah tarafından ikaz edilmiştir.[1135]

İkrime, Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'den çıkarmak isteyen küfür önderleri arasında Ebû Cehil, Umeyye b. Halef, Utbe b. Rebî'â, Ebû Süfyan ve Süheyl b. Amr'ın yer aldığını söylemiştir.[1136] Hatta Ebû Cehil'in bir defasında Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) gördüğünde "Muhammed'i görürsem şöyle şöyle yapacağım" demesi üzerine Allah, Yâsîn sûresindeki "*Onların boyunlarına halkalar geçirdik.*" (Yasin, 36/8) âyetini indirmiştir.[1137] Onun hakkında Kur'ân'da nazil olan âyet sayısı hayli fazladır.[1138]

Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) ebter (sonu kesik-zürriyetsiz) olmakla itham edenlerden biri de Ebû Cehil idi. Kevser sûresinin, Allah

---

1134 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 227, 229; Taberî, *Târîhu'l-Umem*, I, 566-567; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III; 176; bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 89.

1135 Abese sûresinin nazil olması bu olay sebebiyle gerçekleşmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke müşriklerini imana davet için uğraştığı bir anda meydana gelen bu hadiseyle ilgili geniş bilgi için bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 51 vd.

1136 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, X, 88.

1137 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXII, 152.

1138 Ebû Cehil hakkında nazil olan âyetler arasında şunları sayabiliriz: En'âm, 6/33 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, VII, 182), En'âm, 6/108 (İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 294), İbrâhîm, 14/28 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 2 23), Yâsîn, 36/8 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXII, 152), Sâffât, 37/62 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 63) Sâffât, 37/65, (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XV, 113), Kıyame, 75/33 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIX, 199), Kıyame, 75/34-35 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIX, 160), Tekvir 81/29 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 84), 'Alak, 96/9-10 (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIX, 254), Câsiye, 45/7 (Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 158), Mâûn, 107/1-4 (Elmalılı, *Hak Dini*, XI, 501).

Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) oğlu öldüğünde buna çok sevinen Ebû Cehil hakkında nazil olduğu da rivayetler arasında yer almaktadır.[1139]

Ebû Cehil bir gün Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ey Muhammed. Bundan böyle ilâhlarımıza sövmeyi bırakacaksın, yoksa biz de senin ilahına söveriz." deyince, "*Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler.*" (En'âm, 6/108) âyeti nazil oldu. Bu hadiseden sonra Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onların putlarına sövmekten vazgeçti, onları sadece Allah'a davet etmeye başladı.[1140]

Ebû Cehil Mekke'de iken '*Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir!*' (Enfâl, 8/32) diyordu. Bu isteğinin karşılığını Allah ona Bedir günü gönderdi.[1141]

Bedir'de Mekke'nin azgın İslâm düşmanlarından birçoğunun helâk olması, Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanları çok sevindirmiştir. Bunlar içerisinde öyle bir kimse vardı ki, onun öldürüldüğü haberine Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) tepkisi çok daha farklı olmuştur. Bu kimse Ebû Cehil idi. Afrâ'nın iki oğlu tarafından Bedir savaşı esnasında ağır bir şekilde yaralanan[1142] ve Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem), "Bu ümmetin Firavun'u[1143] adını verdiği Ebû Cehil'in kafası, İbn Mes'ûd tarafından kesilip getirildiğinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'a hamdü senalar etmiş[1144] ve iki rekaat şükür namazı kılmıştır.[1145]

Ebû Cehil, Allah'ın adaletinin bir tecellisi olarak Müslüman oluşu sebebiyle birçok defa eziyet ettiği İbn Mes'ûd tarafından öldürülmüştür. İbn Mes'ûd (radıyallahu anh), yaralı halde bulunan Ebû Cehil'in yanına varıp ayağını boynuna koyduğunda,[1146] bu durum onun çok ağırına gitmiş ve

---

1139 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII ,124; Mevdudî, *Tefhim*, VII, 265.
1140 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 294.
1141 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 208.
1142 Buhârî, *Meğâzî*, 8.
1143 Ebû Nu'aym, *Hilye*, IV, 208; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289.
1144 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 240; Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; Ebû Nu'aym, *Hilye*, IV, 208; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 288.
1145 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289.
1146 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 239; Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 36; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 287.

şöyle demişti: "Ey koyun sürümün çobanı.[1147] Çok zor bir yüksekliğe (yüksek bir yere) çıktın."[1148]

Dünyada son nefesini verdiği anda bile büyük bir ızdırap çeken, perişanlığa ve zillete uğrayan, dahası bir leş gibi kafası kesilerek öldürülen Ebû Cehil'i ahirette de ayrı bir azap beklemektedir. "Mekke'nin iki dağı arasında benden daha üstünü ve daha şereflisi yoktur."[1149] diyen Ebû Cehil'e hitaben Duhân sûresinde ifade edildiği gibi "muhatapla alay etme" anlamına gelen "tehekküm hitabı"yla[1150] "*Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin.*" (Duhan 44/49) denecektir.

c. Velid b. Muğîre

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'de düşmanlık yapan, her fırsatta ona eziyet edip hakaret eden, iftira ve sindirme kampanyaları başlatan değişik çete grupları vardı. Velîd b. Muğîre işte böyle bir çetenin liderliğini yapmaktaydı. Onun grubunda beş kişi vardı. Diğer kimseler ise, Âs b. Vâil, Esved b. Muttalib, Esved b. Abd-i Yeğûs ve Hâris b. Telâtıle (طلاطلة) idi. Bu kimselerin hepsi, Bedir'de Allah tarafından helâk edilmiştir.[1151] Asıl adı, el-Velîd b. el-Muğîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm b. Yakaza el-Kureşî'dir.[1152]

İslâm gelmeden önce cahili Araplar arasında el kesme cezası vardı. Hatta cahiliyye döneminde hırsızlık yaptığı için elinin kesilmesine hükmedilen ilk kimsenin Velîd b. el-Muğîre olduğu söylenmektedir.[1153]

Zenginliğiyle o kadar çok övünüyordu ki, bir gün Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) şu sözleri sarf etmiştir: "Eğer peygamberlik bir hak

---

1147 Başka bir rivayete göre ise Ebû Cehil, İbn Mes'ûd'a şöyle demiştir: Sen bizim Mekke'deki çobanımız değil miydin? (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 289)

1148 Taberî, *Târîhu'l-Umem*, II, 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 288. (أن ابن مسعود كان يقول قال لي أبو جهل لقد ارتقيت يا رويعي الغنم مرتقى صعبا ثم احتزت رأسه ثم جئت به رسول الله)

1149 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXV, 134; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 231-232.

1150 Zerkeşî, *el-Burhân*, 231.

1151 Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 62.

1152 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 218; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II; 560; Mekke müşrikleri içindeki rolü için ayrıca bkz. Fayda, Mustafa, *Halid Bin Velid*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, s. 64-78.

1153 Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 160.

olsaydı, buna en layık kimse ben olurdum. Çünkü ben senden daha yaşlı (olgun) ve daha zenginim."[1154] Bir süre sonra sahip olduğu tüm malları Allah tarafından helâk edilmiş ve perişan bir duruma düşürülmüştür.[1155]

Velîd b. Muğîre'nin helâk edilmesine sebep olan ve Kur'ân'da öne çıkan belki de en önemli özelliği, inatçı kimliğidir. Müddessir sûresinde ondan şöyle bahsedilmektedir: "*Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.*" (Müddessir, 74/16)

Bu âyetin onun hakkında nazil olduğu, ulemanın ittifakıyla sabittir.[1156] Velîd'deki Peygamber düşmanlığı o dereceye varmıştı ki, O'nun söylediği her şeye, içeriği ne olursa olsun, gözü kapalı bir şekilde muhalefet etmekte, zıt tavır almaktan çekinmemekteydi. Allah'ın birliğini, adalet ve kudretini, peygamberliğin ve öldükten sonra dirilmenin hak olduğunu bildiği halde, bütün bunları inkâr etmekte, onlara karşı muhalefet etmekte bir beis görmüyordu. Onun küfrü için "küfr-i inâdî" tabiri kullanılmaktadır ki, bu, hakkın doğruluğunu kalbiyle bildiği halde, diliyle bunu bir türlü söyleyemeyen, hatta inkâr etmekten çekinmeyen bilinçli kâfir anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle o, mu'ânid (inatçı) küfrüne sahip bir kimseydi ki, bu da; küfür çeşitleri içerisinde en çirkin ve en kötü küfür türünü oluşturmaktadır.[1157]

Velîd b. Muğîre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm'a davetinin etkisini kırmak için, devamlı bir şekilde stratejiler geliştirmeye çalışıyordu. Onun bu vasfına İbn Hişâm meşhur es-Sîretün-Nebeviyye adlı eserinde geniş bir şekilde yer vermektedir. Mekke dışından gelen insanları Hz. Peygamber aleyhinde etkilemek için Mekkelilerin ağız birliği yapması gerektiğini, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aleyhinde propaganda yaparken herkesin ortak şeyleri söylemesinin daha etkili olacağını v.b. teklifleri üreten kimse Velîd b. Muğîre idi. O, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile mücadelede; oğulla babanın, karıyla kocanın, kardeşle kardeşin, kişiyle akrabalarının arasını açıp onları birbirine düşüren bir sihirbaz oldu-

1154 Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 80.
1155 Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 74.
1156 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 175.
1157 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 176.

ğunu söylemenin en etkili yol olacağı düşüncesini, Mekkeli müşriklere bir akıl olarak empoze etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştu. Artık bundan sonra Mekke'ye dışardan gelen ziyaretçilere onun bu tavsiyeleri söylenir olmuştu. Velîd b. Muğîre'nin İslâm'a olan bu düşmanlığı sebebiyle Müddessir sûresindeki şu âyetler nazil oldu:[1158]

"*Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için (nimetleri önüne) serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak! Üstelik o (nimetlerimi) daha da artırmamı umuyor. Asla (ummasın)! Çünkü o bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.*" (Müddessir, 74/ 11-16)

Ayrıca Sâffât sûresi 38/62. âyette yer alan "*şerliler, kötüler*" kelimesi içerisine girenlerden birinin Velîd b. Muğîre, diğerinin de Ebû Cehil olduğu rivayetler arasında yer almaktadır.[1159] Müddessir sûresinde "*Düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasıca. Ne biçim ölçtü biçti*" (Müddessir, 74/18-19) şeklinde tenkit edilen kişi yine odur.[1160] Mekke müşrik toplumu içerisinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile alay eden en büyük beş dalgacı[1161] arasında yer almıştır.

Kalem sûresinde onun dokuz özelliğinden bahsedilmektedir.[1162] Orada geçen "'Utull (عتلّ)[1163] kelimesine alimler farklı manalar vermişlerdir: Aşırı husumet eden, söz dinlemeyen, kaba, çirkin günahlar işleyen, sert-kaba, boyun ve karnı iri, şişko, gibi.

Zenîm de, zeneme'den gelir. Zeneme koyun veya devenin kulağından

---

[1158] İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 222-223.

[1159] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 181. Velîd b. Muğîre hakkında nazil olan âyetler arasından birkaçı şunlardır: Hûd, 11/9 (Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 10); Hicr, 15/90 (Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 58); Enbiya, 21/101-102 (İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 295); Müddessir, 74/11-30 (Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 175). Ayrıca Hümeze sûresinin (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 795) ve Mâûn sûresinin ilk âyetlerinin (Elmalılı, *Hak Dini*, XI, 501)onun hakkında indiği rivayet edilmiştir.

[1160] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 647.

[1161] İbn Kesîr, *Tefsîr*, II; 560 (كان عظماء المستهزئين خمسة نفر).

[1162] Bkz. Kalem, 68/10-15.

[1163] 'Utull'un, hem bedenî hem de ahlâkî bir zaaf ve çirkinliği ifade ettiği söylenmektedir. Buna göre 'utull vasfına sahip Velîd b. Muğîre, görüntüsü hoş olmayan koca göbekli ve alçak tabiatlı, kaba saba insan olarak tanımlanmıştır. (Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 74-5-75)

-tamamen olmaksızın- büyük ekseriyetiyle kesilip asılı, sallanır vaziyette bırakılan parçaya denir. Kulağı böylece kesilmiş olan hayvana da zenîm denmiştir. Ancak, buradan hareketle bir kavme sonradan gelmiş, o kavim içinde aslı, akrabası olmayan kimselere de zenîm denmiştir.

Alimler, âyette bu kelime ile Velîd b. Muğîre'nin kastedildiğini belirtirler. Çünkü, Kureyşliler onu zenîm diye çağırıyorlardı. Zira babası onu on sekiz yaşında iken evlat edinmişti. Annesinin Velîd'e gayr-i meşru olarak hamile kaldığı da söylenmiştir."[1164] Zenîm'den maksadın sadece ve sadece Velîd b. Muğîre olduğunu söyleyen İbn Abbas (radıyallahu anh), "Cenab-ı Hakk'ın, bu adamdaki ayıpları teşhir ettiği kadar hiçbir kimseyi vasıflandırdığını bilmiyoruz" demiştir.[1165]

Velîd b. Muğîre'nin diğer bir özelliği de Kur'ân vahyine 'eskilerin masalları' nitelemesinde bulunarak dalga konusu yapmasıdır. Allah Tealâ, bu tür bir davranışın öncülüğünü yapan bu şahsı, tenkit etmekle kalmamış, yaptığı eylemi çok sert bir şekilde cezalandırmıştır: "*Kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman, 'eskilerin masalları' der. Biz onu burnunun (hortumunun) üzerine damga vurup işaretleyeceğiz.*" (Kalem, 68/15-16) Kur'ân'ın bu pasajı, bir diğer açıdan, kıssaların gerçekliği konusuyla ilgilidir. Kur'ân âyetlerini alay konusu yapan, Peygamber'i ve bilgisini hafife alıp insanların gözünden düşürmeye çalışan, "evvelkilerin masalları" iddiasında bulunan Mekke müşriklerinin bu asilzâdesini, ibret-i alem olsun diye özel bir cezayla cezalandırmış, başka hayvanlara karıştığında tanınması için vurulan damga gibi, burnundan damgalayarak diğer insanlar tarafından tanınmasını sağlamıştır. Velîd b. Muğîre örneğinde olduğu gibi "Allah, Kur'ân için kıssalarına 'evvelkilerin masalları' iddiasında bulunanların cezalandırılacaklarını açıkça ifade etmektedir. Bu iddiayı ileri sürenler şayet hak olan bir şeyi söylüyorlarsa, bu söyledikleri niçin bir suç olarak değerlendiriliyor ve cezalandırılacakları ifade ediliyor?"[1166] Rivayetlerde

[1164] Canan, İbrâhîm, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, IV, 338.

[1165] Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Dâru'l-Ensâr li'n-Neşr, İstanbul, 1987, III, 426; ayrıca bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte*, IV, 338.

[1166] Şimşek, *Tefsir Problemleri*, s. 370.

yer alan bilgilere göre Velîd b. Muğîre, Bedir savaşı esnasında aldığı bir kılıç darbesiyle burnundan damgalanmış bir görünüme sokulmuştur.[1167] Onun bu görüntüsü, ölene kadar ibret-i alem olarak, âyetin belirttiği gibi yüzünde ilâhî kara bir leke olarak kalmıştır.

Âyette burnuna damga vurulmasıyla ilgili, burun kelimesinin yerine "hortum" kelimesi kullanılmıştır. Hortum, fil ve domuz burunları için kullanılan bir kelime olduğu, ayrıca yüze ve burna damga vurmak, bu bölgelerde dağlama yapmak çirkin şeyler olduğu için, bu ifadelerle o, son derece aşağılanmakta, hakarete maruz bırakılmaktadır.[1168] Yüz üzerinde yapılacak damgalamanın çirkin bir manzara oluşturması sebebiyle Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), hayvanların bile yüzlerinden damgalanmamasını emretmiştir.[1169]

d. Nadr b. Hâris

İbn Hişâm'ın belirttiğine göre "Nadr b. Hâris (النضر بن الحارث), Kureyş'in şeytanlarından biri olup, Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) eziyet eden ve ona açıktan düşmanlık yapan kimselerden biriydi."[1170]

Nadr b. Hâris, İslâm'ın gelişinden önce İran'a giderek orada meşhur Rustem ve İsfendiyar hikayelerini öğrenmiş bir kimseydi. Mekke'ye döndüğünde, Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberlik göreviyle vazifelendirilmiş buldu. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) önceki kavimlerin hayatlarıyla ilgili olarak anlattığı kıssalara nazire olarak, Fars diyarında öğrendiği hikayeleri anlatır dururdu. Hatta Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir meclisten kalktığında hemen oraya koşar ve oradakilere kendi kıssalarını anlatır, sonunda da, "Allah aşkına, hangi hikâyeler daha güzel, benimkiler mi, Muhammed'in anlattıkları mı?" diye sorardı. Enfâl sûresi, 8/31. âyet onun hakkında nazil oldu: "*Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman işittik derler. İstesek biz de bunun gibisini söyleriz. Bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir.*" (Enfâl, 8/31)

1167 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 589.
1168 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 272; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 588.
1169 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 272.
1170 Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 68.

Kur'ân'a eskilerin masalları ithamında bulunan ve benzer içerikte şeyler söyleyebileceğini iddia eden, bu iddiasını ispat etmek için İran masalları anlatan kimse, Nadr b. Hâris idi. Allah'ın bir hikmeti olarak bu din düşmanı kimse, Bedir savaşında Müslümanların eline esir düştü. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da onun daha önceki aşırı İslâm düşmanlığı sebebiyle öldürülmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.[1171]

Mekke müşriklerinden bazıları, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) inkârcılıkta aşırıya gidenleri Allah'ın helâk ederek azaba çarptırabileceği şeklindeki sözlerine, davan hak ise, başımızdan aşağı taş yağdır da görelim, diye ahmakça karşılık veriyorlardı. Bu tür sözler sarf eden densizlerden biri de Nadr b. Hâris idi. Me'âric sûresindeki "*Birisi, inkârcılara gelecek olan azabı istedi.*" (Me'âric, 70/1-2) âyeti onun hakkında nazil olmuştur.[1172] Müşriklerin gökten üzerlerine taş yağmasını istemelerini konu edinen Enfâl, 8/32. âyetteki sözleri sarf edenlerden biri de odur.[1173]

Mekke'de Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) düşmanlık edenlerin başında gelenlerin biri de Ümeyye b. Halefti Ümeyye, Kabe'de namaz kılarken secdeye gittiği bir esnada Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in boynuna, Ebû Cehil'in teklifiyle[1174] deve işkembesi koyan Mekke'nin azgın müşrikleri arasında yer almaktaydı.[1175]

e. Kâ'b b. Eşref

Şimdiye kadar Mekkeli müşrikler arasında yer alan bazı İslâm düşmanlarının helâk edilmesinden söz ettik. Bundan sonra ise Medineli bazı İslâm düşmanlarının helâkından söz edeceğiz.

Medine'de bireysel olarak helâk edilen kimselerin başında Kâ'b b. Eşref adındaki Yahudi gelir. Yahudilerin en entelektüel şahsiyeti sayılan Ka'b, bu kabiliyetini maalesef Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve İslâm aleyhine kullanılmıştır. Şairliğinin yanı sıra aynı zamanda zengin

---

1171 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 305.

1172 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 608; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 107; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 419.

1173 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 216.

1174 Heysemî, *Mecma'*, VI, 17.

1175 Buhârî, *Cihâd*, 98; Heysemî, *Mecma'*, VI, 17-18; Ümeyye b. Halefle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 274, 292; II, 27-28; III, 47.

bir kimse olan Ka'b b. Eşref, babası tarafından Tayyi' (طيئ) kabilesinin bir kolu olan Nebhânoğulları'na, annesi tarafından ise Benî Nadîr Yahudilerine mensuptu.[1176] Bazı özel kabiliyetleri ve entelektüel kişiliği sayesinde zamanla Medine'deki Benî Nadîr kabilesinin reisliğine ve mahkemelerinin yöneticiliğine kadar yükseldi.[1177]

Bedir'de Müslümanların Mekke müşriklerine karşı kazandıkları zafer, onu çok üzmüştü. İslâm düşmanlarının değer ve üstünlüklerini anlatmak amacıyla şiirler yazdı. Mekkelileri galayana getirmek ve Müslümanlara saldırtmak için Mekke'ye özel bir ziyarette bulundu. Orada kaldığı zaman içerisinde tüm Mekkelilerin Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlarla savaşma konusunda ortak bir kanaate varmalarını sağlamış ve Mekke'den öyle ayrılmıştı.[1178] O, Mekke'yi ziyareti esnasında Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) ebter (nesli kesik) olmakla itham eden Mekke'nin ileri gelen müşriklerine, bu konuda destek vermiş; bu sebeple Kevser sûresindeki "*Asıl sonu kesik olan, senin düşmanındır.*" (Kevser, 108/3) âyetinin onun hakkında nazil oduğu söylenmiştir.[1179]

Diğer taraftan, "*Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve batıla (tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kafirler için 'Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır.' diyorlar. Bunlar, Allah'ın lanetlediği kimselerdir; Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı (lanetli) kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın…*" (Nisâ, 4/51-52) âyetleri, onun hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Mekkeli müşriklerin Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve iman ehli Müslümanlardan daha hayırlı olduğunu iddia etmişti.[1180] İslâm ve Müslümanlar aleyhine yaptığı çalışmalardan dolayı, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) beddua ettiği kimseler arasında yer almıştır.[1181]

[1176] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV; 5; Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 259.

[1177] Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 217.

[1178] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 6; bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11-13; Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 217.

[1179] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 124.

[1180] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 6.

[1181] Buhârî, *Meğâzî*, 15.

Ka'b b. Eşref'in Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) olan özel düşmanlığıyla ilgili Muhammed Hamidullah şöyle bir olay anlatır: "Medine'de Yahudilerle Kureyşliler arasında bir eşitlik yoktu: Eğer bir Kureyşli bir Nadîrli tarafından öldürülürse, Nadîrli ananevi kan parasının sadece yarısını ödüyordu; aksi vukû bulunca Kureyşli, Nadîrli kurbanın ebeveynine bu kan parasının iki mislini ödemek mecburiyetindeydi. Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'de bir şehir devleti (Cite-Etat) kurduğunda –ki bu devlete çeşitli Yahudi grupları da federatif birlikler halinde bağlanmışlardı.- Hz. Peygamber, bütün Yahudi hemşehrilerin hak ve görevlerinin eşitliğini emretti. Mukatil, Kur'ân'ın Maide 5/44. âyetini tefsir ederken şu ilginç hadiseyi rivayet eder: Hz. Peygamber'e bir öldürme hadisesi getirildiğinde, Nadîrli suçlunun ananevi kan parasının tamamını ödemesini emretti. Nadîrlilerin reisi Ka'b b. Eşref, -ki o aynı zamanda kendi mahkemelerinin reisi ve bu unvanla aylık tazminatını da alıyordu-bağırmaya ve söylenmeye başlamış; hayır, hükmünü kabul etmiyoruz ve kararlarına da itiraz etmeyiz; eski geleneklerimizi tatbike devam edeceğiz." demişti.[1182]

Müslümanların Medine'ye hicret etmelerinin üzerinden on yedi ay geçtikten sonra Receb ayında, Allah'ın emriyle Müslümanların yeni kıblesi Kâbe olmuştu. Daha önce Müslümanların Kudüs'e yönelerek namaz kılmaları, "Yahudilerin şımarmalarına, 'Muhammed ve ashabı kıblelerinin neresi olduğunu bilmiyorlardı, biz onlara yol gösterdik', gibi laflar etmelerine ve bunu etrafa yaymalarına sebep olmuştu. Müslümanların kıblesinin değişmesi üzerine Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek "Ya Muhammed! Daha önce yönelmekte olduğun kıbleden seni çeviren nedir? Halbuki sen, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) dini üzere olduğunu iddia ediyorsun. Daha önce yönelmekte olduğun kıbleye tekrar dön ki, biz de sana tabi olup iman edelim." diyen ve Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) kendilerince zor duruma düşürmeye çalışan bir grup Yahudi içerisinde Kâ'b b. Eşref de yer almıştı. Bu olay üzerine daha sonra, Bakara sûresi 2/142-143. âyetler nazil oldu.[1183]

Onun öldürülmesinin İslâm tarihindeki öneminden dolayı, Buhârî,

1182 Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 217.
1183 İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 157.

İbn Hişâm ve İbn Kesîr gibi ulemâ, eserlerinde "Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesi"[1184] diye özel bir başlık açmışlardır. Kâ'b b. Eşref, Zeyd b. Hârise (8/629) ve Abdullah b. Revâha'nın (8/629) Bedir zaferi haberini Medine'ye getirmeleri sonrasında şöyle demişti: "Bu gerçekten doğru mu? Bu iki adamın isimlerini söylediği kimseleri Muhammed'in öldürdüğünü mü sanıyorsunuz? Onlar, Arapların en şereflileri ve insanların krallarıdır. Vallahi, eğer Muhammed bu topluluğa bir zarar vermişse, artık yerin altı üstünden daha hayırlı demektir."[1185] Olayın gerçek olduğunu öğrendikten sonra Mekke'ye giden ve orada öldürülen kişilerin faziletleri hakkında söylediği şiirlerle Mekkelileri ağlatan ve Müslümanlar aleyhine mersiyeler düzen[1186] Kâ'b b. Eşref, bir süre sonra Medine'ye döner ve Müslüman kadınlara hakaret edip onları rencide eden şiirler söyler. Müslüman kadınların "ırz ve namuslarıyla oynamaya" başlaması Müslümanları çileden çıkarır. Nitekim, "Arapların en çok kıskandıkları şey ırz meselesi olduğundan", Müslümanlardan bazıları, kendi şeref ve namuslarıyla oynayan Kab'ı öldürmek için harekete geçmişti. "Kab'ın şiirlerine Müslümanlar acaba neden bu kadar ehemmiyet vermişlerdi? Çünkü o zaman şiir ve hitabet, bugünün matbuatı mesabesinde siyasi bir rol oynuyordu. Bir şair, şiiriyle bir kabileyi ayaklandırır ve harbe sürükleyebilirdi. Diline doladığı şey, her tarafa yayılırdı. İşte Kab'ın İslâm düşmanlığı böylece yalnız kendine münhasır kalmıyor başkalarına da sirayet ediyordu."[1187]

Müslümanların sabrını taşıran bu küstahlığından sonra, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir gün, onu öldürecek kim var?, diye ashabına sorar. Muhammed b. Mesleme adındaki sahabi, ben varım Ya Resûlellah, ben onu öldürürüm, deyince, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi ve sellem), "Buna gücün yeterse, yap." cevabını alır. Fakat aradan üç gün geçer, Muhammed b. Mesleme endişesinden dolayı, bu sürede yemekten ve içmekten kesilir. Bu durum Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) bildirilince onu yanına çağırır ve yemek yemeyi ve su içmeyi neden terk ettiğini sorar. O da endişesini ortaya koyarak, bu işi gerçekleştirebilmek için bazı

[1184] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11.
[1185] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 11-12; Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 259.
[1186] İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 12.
[1187] Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 260.

hoş olmayan sözlerin sarf edilmesi gerektiğini, bunun kendisini endişeye soktuğunu belirtir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da ona, "Aklınıza geleni söyleyin, bu konuda özgürsünüz." iznini verir. Onu öldürmek için Muhammed b. Mesleme, grubuna Ka'b'ın süt kardeşi Silkân b. Selâme, Abbâd b. Bişr, Hâris b. Evs b. Mu'âz, Ebû Abs b. Cebr'den oluşan dört kişi daha ilave eder.[1188] Bir plan hazırlanır ve önce Silkân b. Selâme'yi onunla bazı konuları konuşması için gönderirler.[1189] Silkânla bir süre sohbet edip karşılıklı şiir söyledikten sonra Silkân, "sana bir ihtiyaç için geldim." der ve Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) kastederek sözlerine şöyle devam eder: Bu adamın aramıza gelmesi, bizim için belâ oldu. Onun yüzünden bütün Araplar bize düşman oldu. Bu sebeple her şeyden mahrum olduk ve çoluk çocuğumuz da perişan oldu. Senin bize yiyecek satmanı istiyorum. Karşılığında istediğin teminatı veririz. Bu teklif üzerine Ka'b, oğullarınızı teminat olarak verir misiniz, deyince bu teklifi kabul etmeyen Silkân, onu ikna etmek amacıyla, benimle aynı kanaatte olan ve bu konuda benimle birlikte hareket eden birkaç arkadaşım daha var, onları da sana getirmek istiyorum, der. Sonra, kadınlarınızı bana teminat olarak verir misiniz, deyince; bu teklifini, onu pofpoflayarak şöyle reddeder: Ey Kâb! Sen Medine'nin en genci ve en güzel kokulu olan kimsesisin. Onları sana rehin olarak verirsek senin bu özelliklerin sebebiyle bize sadık kalacaklarından nasıl emin olabiliriz? Silkân ona, silahlarını kastederek bu alışverişte her iki tarafın razı olacağı ve güven duyacağı bir rehin vereceklerini söyler. Silkân, daha sonra oradan ayrıldı ve aralarında geçen konuşmaları hemen arkadaşlarına bildirdi. Topluca Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gittiler ve olup biteni haber verdiler. Silahlarını yanlarına alan bu grupla birlikte Medine'nin dışına doğru ay ışığı altında bir süre beraber yürüyen Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), onları bu amansız İslâm düşmanını öldürmeleri için gönderirken şöyle duada bulundu: "Allah'ın ismi adına gidin. Allahım! Onlara yardım et!" Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onları Medine dışına kadar yolculadıktan sonra evine

1188 İbn Kesîr'in, "Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesi, Evs kabilesinin eliyle" gerçekleşti demesinden, bu beş kişilik grubun Evs kabilesinden oldukları anlaşılmaktadır. (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 9)

1189 Buhârî'deki rivayette, Kab'a öncelikli olarak giden ve söz konusu teklifi götüren kişi Muhammed b. Mesleme'dir. (Buhârî, *Meğâzî*, 15)

döndü. Onlar Ka'b'ın yaşadığı kaleye vardıklarında Silkân, dışarı çıkması için ona bağırdı. Ka'b'ın karısı, ona bu saatte dışarı çıkmamasını söyledi ve ekledi: Sen düşman sahibi bir adamsın. Senin gibi düşman sahipleri bu vakitte dışarı çıkmazlar, onun sesinde bir kötülük seziyorum. Ka'b, karısının sözüne aldırış etmeyerek dışarı çıktı ve gelenlerle konuşmaya başladı. Silkân, Ka'b'a biraz yürüyüşe çıkmaları teklifinde bulununca, birlikte kaleden dışarı çıkıp yürümeye ve bu arada konunun ayrıntılarını konuşmaya devam ettiler. Bir ara elini Ka'b'ın şakağı üzerindeki saçlarına götürdü ve elini kokladı. Böylece onun güzel kokusunun kendisini mest ettiği izlenimi vermeye çalıştı. Bunu, bu geceki kadar güzel kokan bir gece görmedim, sözüyle de destekledi. Bir süre sonra aynı şeyi tekrarladı. Nihayet Ka'b'ın, kendisinden herhangi bir kötülük beklemediğini anlayınca bu sefer onu şakağındaki saçlardan sıkı bir şekilde yakaladı ve arkadaşlarına, "Allah'ın düşmanının boynunu vurun!" dedi. Onlar da kılıçlarını sıyırıp kafasını kestiler. Bu arbedede kendi arkadaşlarının kılıç darbesiyle Hâris b. Evs b. Mu'âz yaralandı. Onu sırtlarına alarak oradan uzaklaştılar ve Ka'b'ı öldürdükleri haberini Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiler. Ka'b'ın öldürülmesinden sonra, Yahudiler Müslümanlardan korkmaya başladılar. Artık tüm Yahudiler, kendilerinin de başlarına benzer bir olay gelmesinden korkar bir hale geldi.[1190]

Başta en sahih hadis kaynağı Buhârî olmak üzere, meşhur tarihçi İbn Hişâm ve İbn Kesîr gibi alimler, Kâ'b b. Eşref'in Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) emriyle öldürüldüğünü söylerken, yakın zamanda Ali Himmet Berki ve Osman Keskioğlu tarafından yazılan "Hatemü'l-Enbiyâ Hazret-i Muhammed ve Hayatı" adlı eserde, "Peygamberin buna müsaade vermediği muhakkaktır."[1191] ifadesine yer verilmekte ve bununla Kâ'b b. Eşref'i Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) öldürtmediği söylenmektedir. Değerli bir eser olan bu kitapta kaynak verilmeden söylenen bu söz, geleneksel kaynaklarımızda yer alan konuyla ilgili bilgilere ters düşmektedir.

1190 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 14-16; bkz. Buhârî, *Meğâzî*, 15; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 5, 6, 7, 8; Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 260-261; Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 217.
1191 Berki-Keskioğlu, *Hazret-i Muhammed*, s. 261.

f. Hristiyan Rahip Ebû Âmir

Allah kendisine ilim ihsan ettiği halde, bu ilmi kötüye kullanan, sonunda şeytana uyarak küfür bataklığına saplanan ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı amansız bir mücadeleye girişen kimselerden biri Hristiyan rahip Ebû Âmir idi. "*Onlara şu adamın haberini de oku: Kendisine âyetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı, şeytan onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu.*" (A'râf, 7/175) âyetinin işaret ettiği nankör, ilim sahibi sahtekarlardan biriydi o.[1192]

Uhud savaşında henüz bir gecelik evli iken, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) çağrısına aceleyle icabet edip, gerdekten henüz yeni çıktığı için gusül abdesti alma fırsatı bulamadan savaş meydanında şehid düşen ve nâşını "Meleklerin yıkadığı"[1193] kimse olma unvanına sahip meşhur sahabi Hanzala'nın babası, işte bu Hristiyan rahip Ebû Âmir'dir. Medine'deki iki büyük kabileden biri Evs kabilesine mensup olmasına rağmen Uhud harbinde Ebû Süfyan'la birlikte müşrikler safında yer almıştı.[1194] Bu savaşta Müslümanlara tuzak olarak kurulan bir çukuru o kazmıştı.[1195] Müslümanların arasında tefrika oluşturmak maksadıyla, Kur'ân'da Dırar Mescidi[1196] olarak anılan mescidin yapımında çete liderliği görevi üstlenerek, İslâm tarihinde Müslümanlar adına bir tefrika merkezinin kurulması şeklindeki acı tecrübenin yaşanmasına sebep olmuştur. Mescid inşaatında çalışan münafıklara, Bizans İmparatoruna gidip ondan askeri ve gerekli her türlü yardımı sağlayacağını, onların da bu arada savaş için hazırlık yapmalarının gerektiğini söylemiş ve bu şekilde Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'den çıkartacağını vadetmiştir.[1197] Bu arzusunu gerçekleştirmek için Şam'da bulunan kral Heraklius'un yınına gitmiş, onu İslâm ve Müslümanlar aleyhine kışkırtmaya çalışmıştı. Ondan kesin söz aldıktan

---

1192 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 287.

1193 Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, II, 326; Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 244; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 18.

1194 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XIV, 196; Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 215.

1195 Kurtubî, *el-Câmi'*, IV, 187.

1196 Bkz. Tevbe, 9/107.

1197 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XI, 24; bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 287; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 18.

sonra ise, Medine yöresindeki İslâm aleyhtarı kabilelerin yanına gitmiş ve onları da Müslümanlarla savaşmaları için iknaya çalışmıştı. Medine ile haberleşmeyi kolaylaştırmak ve faaliyetlerinin merkez üssü olması için Amr b. Avf Oğulları'nın kurduğu Kubâ Mescidine nazire olarak, aynı kabilenin bir diğer kolu olan Ganem b. Avf Oğulları'na, Kur'ân'ın 'Dırar Mescidi' adını verdiği ayrı bir mescit yaptırtmıştı.[1198]

"*Daha önce Allah ve Resûlüne karşı savaşmış olan* ***adamı*** *beklemek için…*" (Tevbe, 9/107) âyetinde kendisinden bahsedilen Allah ve Peygamber düşmanının Ebû Âmir olduğu söylenmiştir.[1199]

Bir defasında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile yaptığı tartışma sonunda, "İkimizden hangimiz yalancıysa onu Allah yurdundan çıkartılıp kovulmuş bir vaziyette öldürsün!" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da ona; "Tamam, içimizden yalancı olan kişiyi Allah bu şekilde öldürsün!" diye mukabelede bulundu.[1200] "Sonunda bu talihe sahip olan Ebû Âmir" oldu.[1201] Çok geçmeden, yaşadığı Medine'den çıkmak zorunda kaldı. Sürgünde yaşadığı Şam bölgesindeki Kınnesrîn[1202] denen bir yerde "helâk oldu".[1203] Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile mücadelesini sürdürebilmek için inşa ettirdiği fesâd merkezindekilerin umutsuz bekleyişleri arasında, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) söylediği gibi yurdundan çıkartılıp kovulmuş bir vaziyette, uzak diyarlarda kimsesiz bir halde, tek başına ölüp gitti.[1204] İşte bir kafirin daha sonu böyle oldu.

Onunla ilgili olarak rivayet edilen ilginç yorumlardan biri de şudur: Müslümanlardan kaçıp müşriklerin yanına sığınan bu adamı müşrikler, Müslümanların yanından geldiği ve bu sebeple Müslüman olma ihtimali bulunduğu için öldürdüler.[1205]

[1198] Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, s. 440.
[1199] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân, XI, 25.*
[1200] Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, II, 326; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 320; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 18.
[1201] Hamidullah, "Hz. Peygamber'in…", s. 215.
[1202] Bu isim için bkz. İbn Manzûr, *Lisân*, V, 117-118.
[1203] Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IV, 102.
[1204] Bağavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, II, 327; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 320; Beyzâvî, *Envâr*, III; 171; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 19.
[1205] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XI, 25.

g. Esvedü'l- Ansî

Hakkında bilgi vereceğimiz bu kişiyle ilgili olarak, âyetlerde sarih bir bilgi yoktur. Ancak Maide sûresi 5/54. âyetin tefsirinde öncelikli olarak bu kişinin öldürülmesi olayına yer verilmesi,[1206] bunu bir başlık hâlinde incelememize dayanak oluşturmuştur.

Yemen'de bulunan Benî Müdlicoğullarının lideri olan Esvedü'l-Ansî, yörenin önemli kahinlerinden biriydi. O, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) henüz hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de, Yemen valisi Muaz b. Cebel'e (18/639) ve Yemen'in ileri gelenlerine bu sahtekarın öldürülmesi için haber gönderdi. "Allah Tealâ da onu Feyrûz-i Deylemî'nin eliyle helâk etti. Gece vakti basılıp öldürüldü, o gece Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu haber verdi, Müslümanlar sevindiler ve ertesi gün idi ki, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatı vukû buldu. Sonra Rebiulevvel'in sonunda da Yemen'den haber geldi."[1207]

[1206] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 644.
[1207] Elmalılı, *Hak Dini*, III, 268.

Üçüncü Bölüm

HELÂK ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ SÜNNETULLAH-HELÂK İLİŞKİSİ, HELÂKTAN KORUNMA YOLLARI

HELÂK ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ SÜNNETULLAH-HELÂK İLİŞKİSİ, HELÂKTAN KORUNMA YOLLARI

A- HELÂK ZAMANLARI

Allah Tealâ, rahmeti her şeyi kuşatan,[1] rahmeti gazabından kat kat üstün olan,[2] "Doksan dokuz parça rahmeti ile"[3] dünyada olduğu gibi "ahirette"[4] de mahlukatına rahmet edecek[5] olan bir Yaratıcı'dır. Kendi Zâtı'na, dinine, peygamberine ve diğer kullarına karşı zulüm ve haksızlıkta ısrar eden kimseleri hemen cezalandırmaz, onlara bu davranışlarından vazgeçmeleri için uyarılarda bulunur. Birçok topluma nice peygamberler göndermesinin sebeplerinden biri de budur.

Cezalandırılmayı hak eden birey ve toplumlara Allah tarafından belirli bir süre ve mühlet verilir:[6] "*Nice ülkeler var ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim.*" (Hacc, 22/44) şeklindeki âyetlerde belirtildiği gibi Allah Tealâ, kullarını cezalandırmada aceleci davranmaz, bilakis onların tevbe etmelerine imkan sağlamak için onlara süre verir.[7]

---

1 "*Rahmetim her şeyi kuşattı.*" (A'râf, 7/156)

2 Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Tevbe, 14, 16: (انّ رحمتي تَغلب غضبي)

3 Müslim, Tevbe, 17, 18, 19, 20.

4 Müslim, Tevbe, 19, 20.

5 Allah'ın rahmetinin boyutuyla ilgili olarak bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XII, 137, XIII, 4, 5.

6 Taberî ve Kurtubî'de yer alan bir rivayete göre, "*Ben onlara mühlet veriyorum.*" (A'râf, 7/183 veya Kalem 68/45) âyetinde sözü edilen kimselere Allah Tealâ, yirmi yıl bir süre vermiş, bu süre müddetince onları cezalandırmamıştır. (Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, VII, 194; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 426).

7 Allah'ın günahkarları hemen cezalandırmayıp onlara mühlet vermesiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/178; A'râf, 7/183; Ra'd, 13/32; Hacc, 22/48; Kalem, 68/45.

Bu süre sonunda Allah'ın cezalandırması, insanın beklemediği bir anda onu yakalayıverir. âyette bu durum şöyle anlatılmaktadır: "*Eğer Allah, insanları yaptıkları işler yüzünden **(hemen) cezalandıracak olsaydı**, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Süreleri geldiği zaman, kuşkusuz Allah kullarını görmektedir (onları yaptıkları işlere göre cezalandıracaktır).*" (Fâtır, 35/45) Allah'ın azab emri gelip çattığında bu azap, onların hiç beklemedikleri bir anda ansızın geliverir ve günahkar toplulukların kalbine adeta bir şimşek hızıyla girer.[8] "*Kendileri yapılan uyarıları unutunca, üzerlerine her şeyin kapılarını açıverdik; kendilerine verilenle sevince daldıkları sırada da **ansızın** onları yakaladık.*" (En'âm, 6/44)

Bu âyette geçen beğteten (بَغْتَةً) kelimesi, isyankâr kullara yönelik Allah'ın cezasının ansızın geleceğiyle ilgili odak kelimedir. Bu kelime aynı zamanda kıyametin kopmasının da insanların hiç beklemedikleri bir anda gerçekleşeceğiyle ilgili bir bağlamda Kur'ân'da yer almaktadır.[9] "Be-ğe-te" kökü, gelmenin bir çeşidini oluşturmakta olup,[10] bir şeyin aniden, umulmadık bir taraftan gelmesi anlamını ifade etmektedir.[11] Kelimenin Kur'ân'daki kullanımı da, dildeki anlamıyla aynıdır.[12] Allah'ın azabının insanın hiç beklemediği bir anda gelmesi anlamını ifade eden bu kelime,[13] azabın insanları hazırlıksız bir halde yakalayacağını göstermektedir. Hayatında Allah'ı hesaba katmayan, uyarılarını dikkate almayan vurdumduymaz isyankârlar, ansızın gelen azabı enselerinde hissettiklerinde, artık yapacak hiçbir şey yoktur. Onlar, Allah'ın gönderdiği azabın niteliğine göre, cezanın hak ettikleri kadarını mutlaka çekeceklerdir. Bunun sonucunda değişik hastalıklara, açlığa, kıtlığa, sevdikleri insanların ölüm acısını tatma ve mallarını kaybetme gibi türlü türlü sıkıntılara[14] çarptırılacaklar, ya da yok edici bir azapla helâk edileceklerdir.

---

8 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 352.
9 Bkz. En'âm, 6/31; Yusuf, 12/107; Enbiyâ, 21/40; Hacc, 22/55; Zuhruf, 43/66; Muhammed, 47/18.
10 Beyzâvî, *Envâr*, II, 403.
11 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 243; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 71.
12 Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, I, 191; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 16; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 412, 426; Beyzâvî, *Envâr*, II, 403.
13 Bkz. En'âm, 6/44, 47; A'râf, 7/95; Zümer, 39/55.
14 Bkz. En'âm, 6/42; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 23.

A‘râf sûresinde bazı toplumların helâk edilme zamanının, gece uykuda oldukları ve gündüz istirahat ettikleri öğle vakti olduğu bildirilmektedir: "*Nice memleketler var ki, biz onları helâk ettik. Azabımız onlara* ***geceleyin*** *yahut* ***gündüz istirahat ederlerken*** *geldi.*" (A‘râf, 7/4) Lût kavminin helâkından bahsedilen âyette ise, onların sabahleyin helâk edildikleri anlatılmaktadır: "*Onlara vâdolunan (**helâk) zamanı, sabah vaktidir**.*" (Hûd, 11/81)

Bu iki âyet bir arada değerlendirildiğinde ansızın gelen azabın, üç ayrı zaman diliminde meydana geldiği anlaşılmaktadır: 1. Sabah vakti; 2. Geceleyin herkes uykuda iken; 3. Öğle saatlerinde istirahat ederken.[15]

İnsanların gaflet içerisinde faydasız şeylerle meşgul olduğu[16] ve herhangi bir hazırlıkları olmaksızın[17] adeta tek ayak üzerinde yakalandıkları bu vakitlerin cezalandırma için seçilmesi, azabın daha etkili ve tesirinin daha korkunç olmasına yöneliktir.[18] Çünkü hiçbir hazırlığın olmadığı, herkesin kendinden geçmiş bir halde rahatlamış ve dinlenmeye çekildiği bir anda azabın ansızın gelivermesi, çok daha yıkıcı bir tesir bırakacaktır.

Ayrıca cezalandırmada böyle anların seçilmiş olmasının şöyle bir hikmeti olabilir: "Hoşa gitmeyen bir olayın dalgınlık ve şuurun ve muhakemenin tedbiri terk ettiği dinlenme anlarında gelmesi, daha ürkütücü olmakta, bunun dinleyenlere anlatılması da, rahatlık ve rehavet vasıtalarına güvenmekten daha çok sakındırıcı ve caydırıcı görünmektedir."[19]

Cezalandırmadaki bu zaman faktörünün, biraz da azabın korkunçluğunu ortaya koyan psikolojik bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Bu zaman dilimleri, insanın en zayıf, en sefil, en çaresiz olduğu, üstü başının açık, elbiselerinin dahi çoğunlukla üzerinde bulunmadığı uyku ve dinlenme anlarını içermektedir. Bu zaman dilimlerinde azabın gelmesiyle, insanın içine düşeceği çaresizlik hali adeta tasvir edilmektedir.

Diğer taraftan azap, insanın istirahat vaktinde değil de işinde en aktif olduğu bir saatte bile gelmiş olsa, bunun karşısında insanın yapabileceği hiçbir şey yoktur. Allah'ın karşısında insan hangi güce sahip olabilir ki? O

---

15 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 353.
16 Beyzâvî, *Envâr*, III, 43.
17 Beyzâvî, *Envâr*, III, 311.
18 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu ‘Akli's-Selîm*, III, 134.
19 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 353.

aciz haliyle kendisinden Allah'ın azabını giderebilir mi? Asla! İlahi kanun şöyledir: "*Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir. Onlar buna* ***engel olacak değillerdir*** *(Bu hususta Allah'ı aciz bırakamazlar).*" (Zümer, 39/51)

B- HELÂK EDİLEN KAVİMLERİN BÖLGELERİNDEN SAKINMAK

Buhârî ve Müslim'de geçen hadis-i şeriflerden öğrendiğimize göre Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabını, helâk edilmiş kavimlerin yaşadığı bölgelere girerken ağlamaklı olmaları konusunda uyarmıştır. Çok dehşetli ve korkunç hadiselerin yaşandığı bu bölgelere girerken insanın dikkatli olması, onların başına gelen hadiseleri hatırlayıp, oralara güle oynaya gitmemesi gerektiği özellikle tavsiye edilmiştir.

İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ashabıyla Semûd kavminin yaşadığı yer olan Hicr bölgesine geldiğinde onlara şöyle hitap etmiştir:

"Azaba uğratılmış olan şu milletin yurduna ancak ağlayarak girin. Ağlayamıyorsanız girmeyin ki, onların başına gelen sizin de başınıza gelmesin."[20]

Başka bir rivayette ise Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, Hicr'e vardığında ashabına şöyle demiştir:

"Kendilerine zulmedenlerin yurduna ağlayarak girin. Yoksa onların başına gelenler sizin de başınıza gelebilir. Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) başını örttü; o vadiyi geçinceye kadar süratle yürüdü."[21] Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Babil harabelerinden geçerken de buna benzer bir şekilde davranmıştır.[22]

---

20 Buhârî, *Salât*, 53, Enbiyâ, 17, *Meğâzî*, 80, Tefsîru Sûre 15, 2; Müslim, *Zühd*, 38; Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 22, 23: (عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تدخلوا على هؤلاء المعذبين إلا أن تكونوا باكين فإن لم تكونوا باكين فلا تدخلوا عليهم لا يصيبكم ما أصابهم)

21 Buhârî, Enbiyâ, 17, *Meğâzî*, 80; Müslim, *Zühd*, 39; Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 22, 23: (عن بن عمر رضي الله عنهما قال لما مر النبي صلى الله عليه وسلم بالحجر قال لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيبكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين ثم قنع رأسه وأسرع السير حتى أجاز الوادي)

22 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 530.

Arap asıllı beş peygamberden biri olan Salih (aleyhisselâm), Arapların yaşadığı bölgelerden biri olan Hicr yöresindeki Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmişti.[23] Fakat Semûd kavminin aşırı isyankârlığı, feci bir şekilde helâk olmalarına sebep olmuştu. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Tebuk seferi esnasında bu helâk hadisesinin gerçekleştiği Hicr bölgesinden geçmek ve orada konaklamak zorunda kalmıştı. Ancak ashabına oradaki kuyulardan su içmemelerini, abdest almalarını ve hamur yoğurmamalarını emretmişti. Kendisinden habersiz yoğrulan hamurun yenmemesini ve develere verilmesini ayrıca emretmişti.[24]

"Hatta yine o civarda bulundukları bir gece Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Bu gece pek şiddetli bir fırtına çıkacak. Herkes devesini sıkı bağlasın ve bulunduğu yerde otursun, ayağa kalkmasın."[25] buyurmuştur. Gerçekten o gece çok şiddetli bir kasırga çıkmış; abdest almak için ayağa kalkan birini kasırga yere çarpmış, devesini aramaya giden bir başkasını da Tay dağına fırlatıp atmıştır."[26]

Yukarıda naklettiğimiz hadisler, "geçmişten ibret almak için o geçmişe ait olayların hatırlanması ve belli bazı noktalara dikkat edilmesi, hatta özel bazı tavırların sergilenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yaptıkları haksızlık ve itaatsizlik sebebiyle Allah'ın azabına uğramış milletlerin yurtları ve izleri "sabıkalı" yerler ve izler olarak, sonrakiler tarafından ibret alınacak hatıralardır. İbret almayı gerektirecek bir davranış olarak, hadisimizde ağlamanın tavsiye edildiğini görüyoruz. Ağlamak, daha önce felâkete uğramış olanların kalıntılarını izlerken duygulu, kaygılı, kuşkulu olmayı ve böylece onların halini daha iyi düşünüp daha derinden etkilenmeyi sağlar. Böyle bir hâlet-i ruhiye içinde olmamak, oralardan bir turist gibi gelip geçmek, tarihten ders almamak gibi ağır sonuçları olan bir hatanın işlenmesi anlamına gelir. Yoksa oradan geçen herkesin hemen oracıkta aynen öncekiler gibi helâk edileceği anlamına gelmez. Efendimiz' (sallallahu aleyhi ve sellem)in "Oralara ağlayarak girin ki, onların başına gelenler sizin de başınıza gelmesin" buyurması, buralarda cereyan eden olayları, sonuçlarıy-

---

23 Hamevî, *Mu'cem*, IV, 96.

24 Buhârî, Enbiyâ, 17; Müslim, *Zühd*, 40; Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 23.

25 Buhârî, Zekât, 54; Müslim, *Fedâil*, 11.

26 Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 23.

la birlikte iyi düşünün, anlayın ve onların hallerinden ibret alıp yaşayışınızı düzeltiniz ki, böylesi felâketler sizin başınıza da gelmesin, demektir…

Ayrıca acı olaylara sahne olmuş yer ve çevreler, ister istemez insan psikolojisine etki eder. Bu etki de radyasyon kirlenmesi gibi, uzun süre devam eder. Hz. Peygamber'in başını örterek o yöreyi süratle geçmesi, işin ciddiyetini çevresindekilere ve daha sonrakilere fiilen göstermek, bu hareketi, Allah ve Peygamber'ine itaatsizlik edenlerden kaçmak, uzak durmak anlamında yorumlayabiliriz…

Günümüzde de zalimlerin kabir veya kabristanlarından geçmek zorunda kalınırsa, hadisimizde emredildiği şekilde davranmak, oralarda fazla eğlenmemek, kendi doğrularımız istikametinde yaşamaya devam etmek gerekir."[27]

Buna göre konuyla ilgili hadislerden özet olarak şu sonuçlar çıkartılabilir: "Zalimler, hayatlarında olduğu gibi ölümlerinden sonra da kendilerinden sakınılacak kimselerdir. Zalimlerin hatıra ve kalıntılarında felâket izleri ve tehlikeleri bulunur."[28]

C- HELÂK ŞEKİLLERİ

Helâk kavramı içerisinde ön plana çıkan en önemli cezalandırma şekli, Allah Tealâ'nın yıkıcı ve yok edici etkiye sahip önceden benzeri görülmemiş felâketleri, helâk edilecek birey ve toplumlar üzerine göndermesiyle meydana gelir. Helâk ile cezalandırılmayı hak eden kimselere yönelik Allah'ın cezalandırması, çoğunlukla Allah'ın emrindeki tabiat güçleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. "Böylece bu dünyanın günahkar insanları, tanığı oldukları tabiat unsurları ile çarpılmakta, onların günahkarlıklarına bu güçlerin de gizli bir başkaldırısı bizlere sezdirilmektedir."[29]

Helâk edilen kavimlere gönderilen cezaların niteliklerinin anlatıldığı bir âyette yer alan cezalarda görüleceği gibi, bu cezaların her birinin bu

[27] Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 23-24.
[28] Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 25.
[29] Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 352.

dünya üzerinde var olan bir tabiat unsurundan kaynaklanan bir afet olduğu anlaşılmaktadır:

"*Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine* ***taş yağdıran*** *bir fırtına gönderdik, kimini* ***korkunç bir ses*** *yakaladı, kimini* ***yere batırdık****, kimini de* ***suda boğduk****.*" (Ankebût, 29/40)

Kur'ân'da yer alan tüm helâk şekillerini, aşağıdaki âyeti kerime ışığında semâvî, arazî ve toplumsal helâk diye üç bölüme ayırabiliriz.

Bu tasnifte, yukarıda işaret ettiğimiz tabiat güçleriyle alttan ve üstten gönderilen helâk şekilleri dışında, Allah'ın değişik bir cezalandırmasını haber veren ve isyankâr toplumların birbirine düşürülerek, cezalarını birbirinin eliyle Allah'ın kendilerine tattırdığı ayrı bi helâk şekli olan toplumsal helâk, dikkat çekmektedir:

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَي أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ "*De ki: Allah'ın size* ***üstünüzden*** *(gökten) veya* ***ayaklarınızın altından*** *(yerden) bir azap göndermeye ya da* ***birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya*** *gücü yeter.*" (En'âm, 6/65)

Taş yağması, korkunç ses, yere batırılma, suda boğulma, sele kapılma, deprem, sarsıntı, yıldırım çarpması gibi tabiat güçleri vasıtasıyla gönderilen helâkın yanı sıra, korku, açlık ve hastalık, savaşlar, toplumsal kargaşa gibi sıkıntı ve felâketlere çarptırılarak bazı birey ve toplumların helâk edilmesi de, helâkın uygulanma vasıtaları arasında yer almaktadır.

1. Semavî Helâk

Semâvî helâk, gökten indirilen her tür felâketi içine alan bir helâk şeklidir. Helâk olan toplumların çoğu Kur'ân'ın bildirdiğine göre bu şekil bir helâkla yok edilmişlerdir.

a. Taş yağması

"*Yoksa siz, gökte olanın, üzerinize taş (yağdıran bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz?*" (Mülk, 67/17), "*Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık.*" (Hûd, 11/82) ve "*Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atan (kuşlar),*

nihayet onları, kurt yeniği ekin yaprağı gibi yaptı." (Fîl 105/1-5) şeklindeki âyetlerin işaret ettiği gibi, bazı birey ve toplumların helâkı tepelerinden taş yağdırılması şeklinde olmuştur.

Lût kavmi ve Ashâb-ı Fîl, gökten taş yağması sonucu helâk edilmiş toplumlardır. Ancak her iki toplumu helâk eden taş yağmasının oluş şekilleri farklıdır. Lût kavmini helâk eden taş yağması, rüzgârın etkisiyle meydana gelmişken, Fil ashabını helâk eden taşlar, Ebâbîl kuşları tarafından atılmıştır.[30]

Konunun bir de Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Mekkeli müşriklerle ilgili bir yönü daha vardır ki, Buhârî'nin Enes b. Malik'ten rivayet ettiği nakil olaya açıklık getirmektedir. Buna göre, Enfâl sûresinin 8/32-34. âyetlerinin nuzûlü şu şekilde olmuştur:[31] Ebû Cehil, Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben Kur'ân'ı kastederek,[32] "*Allahım, eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap getir!*" (Enfâl, 8/32) deyince şu âyetler nazil olmuştur: "*Oysa sen onların içinde bulundukça Allah, onlara azap edecek değildi ve onlar istiğfar ederlerken (içlerinde istiğfar edenler var iken) de Allah, onlara azap edecek değildi. Onlar, (inananları) Mescid-i Haram'dan geri çevirdikleri ve onun velisi, (bakıcısı, koruyucusu) olmadıkları halde neden Allah onlara azap etmesin?...*" (Enfâl, 8/33-34)

Peygamberimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem) azabın hemen gelmesini isteyen müşriklerin durumunu anlatan bu âyet, Meʿâric sûresinin "*Birisi, inkârcılara gelecek olan azabı istedi.*" (Meʿâric, 70/1-2) şeklinde başlayan ilk âyetleriyle bağlantılıdır. Nitekim Mekke aristokrasisinin ileri gelenlerinden olan Nadr b. Hâris,[33] Hz. Peygamber'den kendilerini yok edecek azabı isteyince, işte bu âyetler inivermişti. Burada helâk kavramının, başta "سأل" kökü olmak üzere Meʿâric sûresinin ilk dört âyetinde yer alan diğer kelimelerle dolaylı olarak; zaman kavramıyla da içerik olarak bir irtibatı olduğu anlaşılmaktadır. Yani, bu vesileyle hem "سأل" kelimesi, hem de "zaman

---

30 Bkz. "Helâk Şekilleri: Rüzgâr" blm.

31 *Buhârî*, Tefsîru Sûre 8, 3, 4. .

32 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 216.

33 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 608; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 107; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 419.

mefhumu"[34] doğrudan olmasa da dolaylı olarak helâk kavramının anlam alanına girmiş olmaktadır.

b. Rüzgâr

Rüzgârın helâk olan toplumlar için sık sık kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle Âd kavminin helâkının çok sayıda âyette belirtildiği şekliyle rüzgâr olduğu anlaşılmaktadır.[35] Rüzgâr her zaman belli bir ölçü ve sınır dahilinde eserken, Âd kavminin helâkında ve Nuh Tufanı esnasında ölçüsüz ve sınırsız bir şekilde esmiştir.[36] Ayrıca her ne kadar üzerlerine ateşten taşlar yağdırılmış olsa da Lût kavminin helâkında da kasırga şeklindeki bir rüzgârın (hâsıb)[37] etkili olduğunu görüyoruz.[38] Nemrut'un ilahlık iddiasıyla inşa ettiği yüksek Babil Sarayı (Kulesi)'nın, şiddetli rüzgâr ile yıkıldığı, Nemrut'un da adamlarıyla birlikte orada helâk edildiği bilinmektedir.[39] Bunlara ilaveten, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe'nin ordusuna, Ebâbîl kuşlarının attığı taşları şiddetli bir rüzgârın üzerlerine savurduğu da rivayetler arasında yer almaktadır.[40]

Elmalılı'nın naklettiğine göre İbn Ömer, azap anlamına gelen rüzgâr çeşitlerinin dört tane olduğunu ve bunların Kâsıf, Âsıf, Sarsar, Akîm'den oluştuğunu söyler.[41] Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de azap anlamına gelen bunların dışında iki rüzgâr çeşidi daha vardır. Bunlar da Hâsıb[42] ve Sırr'dır.[43] bunlara ilaveten hadis-i şerifte Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in "Ben sabâ rüzgârı ile yardım gördüm (mansur oldum). Âd kavmi ise debûr

---

34 Me'âric 70/4. "*Melekler ve Rûh, miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde O'na çıkar.*"; Kur'ân'ın zaman mefhumuna yaklaşımı için bkz. Hacc 22/47; Secde 32/5; Ankebût 14/2 (bu âyetin detaylı bir şekilde ele alındığı "Hz. Nuh'un Yaşı" blm.'e bakılabilir.)

35 Bkz. Fussilet, 41/16; Ahkâf, 46/24; Zâriyât, 51/41; Kamer, 54/19; Hâkka, 69/6.

36 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.

37 Bkz. Kutub, *fî Zilâl*, VI, 3434.

38 Kamer, 54/34.

39 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 602; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 97; Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; Hâzin, *Lübâb*, IV, 86; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VII, 2809.

40 Abduh, *Cüz'ü 'Amme*, s. 120.

41 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 67.

42 Bkz. İsrâ, 17/68; Ankebût, 29/40; Kamer, 54/34; Mülk, 67/17.

43 Bkz. Âl-i İmrân, 3/117.

rüzgârı ile helâk edildi."[44] şeklindeki sözünden, Debûr'un da azap anlamına gelen bir rüzgâr çeşiti olduğunu anlıyoruz.[45]

Âyetlerde inkârcıların kökünü kazıyarak onları helâk eden ve bir kavmin helâkı için kullanılmasa da azap içermesi nedeniyle değişik yerlerde bahsi geçen birçok rüzgâr çeşidi yer almaktadır. Bu rüzgârların; son derece şiddetli Kasırga, bora ('Âsıf: [46]عاَصِف ve 'Âtiye: عاَتِيَة),[47] önüne büyük küçük taşlar katarak gelen ve bunları yukardan aşağıya doğru savuran (Hâsıb: حاَصِبَة , حاَصِب),[48] ağaç ve binaları söken (Kâsıf: قاَصِف),[49] ateş yumağı halinde yerden göğe doğru hortum şeklinde esen (İ'sâr: إِعْصار),[50] aşırı derecede soğuk (Sırr: صِرّ),[51] aşırı derecede soğuk olması sebebiyle yakan ve uğultu çıkartan (Sarsar: صَرْصَر),[52] aşırı sıcak (Harûr ve Semûm: سَمُوم , حَرُور),[53] evleri yakacak şiddette hararetli (Harîk حَرِيق),[54] insanların kökünü kazıyan ('Akîm: عَقِيم)[55] v.b. özelliklere sahip, daha önce benzeri görülmemiş olağanüstü bir yapıda oldukları anlaşılmaktadır.

44 Buhârî, İstiskâ, 26, Bed'u'l-Halk, 5; Müslim, *Salâtü*'l-*İstiskâ'*, 17; Ahmed b. Hanbel, I, 223, 228, 324, 341, 355, 373; Elmalılı, *Hak Dini*, IV/67.

45 Diğer rüzgâr çeşitleri için bkz. Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 295-296.

46 Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 81, 295.

47 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.

48 Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 295; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 679.

49 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 612.

50 Buhârî, Bed'u'l-Halk, 5; Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 295; bkz. Bakara, 2/266.

51 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 412; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 404;

52 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599; ayrıca bkz. Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 296; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 135, XVIII, 259; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 96.

53 Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 296; Semûm, helâk olan kavimlere gönderilen rüzgârın bir vasfı olarak Kur'ân'da kullanılmış olmasa da, "hararetli (sıcak) esen rüzgâr" anlamına geldiği için, "ateş"in bir çeşidi olarak yer aldığı bölümler, adeta üzerinde rüzgârın estiği hararetli bir ateşi tasvir eder niteliktedir. (bkz. Hicr 15/27; Tûr 52/27; Vâkıa 56/42) Diğer taraftan, Fâtır 35/21. âyette "sıcaklık" şeklinde Meal'lere geçen harûr, aslında bu izaha göre "hararetli (sıcak) esen rüzgâr" anlamına gelmektedir.

54 Se'âlibî, *Fıkhu'l-Luğa*, s. 296; Harîk kelimesi de helâk olan kavimleri yok eden rüzgârın bir vasfı olarak değil de, cehennem ateşini tasvir için kullanılmıştır. Buna göre kelimede, rüzgârın etkisiyle daha da alevlenen ateş anlamı vardır. (bkz. Âl-i İmrân, 3/181; Enfâl, 8/50; Hacc, 22/9, 22; Buruc, 85/10) *********** PROBLEM VAR ********* mış olsa da, bu isim çok şiddetli rügar için kullanıldığından, meallere "sıcak" şeklinde geçen .

55 Beyzâvî, *Envâr*, V, 240.

c. Ses (Sayha)

Sayha (ses) ile helâk olma konusunu, semavi helâk başlığı altında incelemeyi uygun bulduk. Çünkü ses, daha ziyade yerin altından değil de yerin üstünden gelen bir özellik taşır.

Sayha (الصَّيْحَة), Arap dilinde "yüksek frekanslı ses"[56] ve gürültü anlamına gelmektedir. Bazı kavimlerin helâkı bununla gerçekleştiği için zaman içerisinde dilde "azap"[57] anlamında kullanılmaya başlamıştır. Kur'ân'da dokuz sûrede on üç kez tekrar edilimiştir. Bunların birinde gürültü,[58] dördünde kıyametin kopması esnasında İsrafil'in (aleyhisselâm) Sûr'a üflemesiyle oluşacak olan ses,[59] sekizinde ise azabı hak etmiş birey ve toplumları yok eden yüksek frekanslı korkunç ses anlamında kullanılmıştır.[60] Kur'ân'da helâk için kullanılan ve sayha anlamına gelen bir başka kelime de Tâğiye (طاَغِيَة)dir.[61]

Kur'ân'da sözü edilen sahyanın bir özelliği, onu duyan kimselerin ellerinde olmadan harekete geçmelerini sağlamış olmasıdır. Kıyametin kopması anı ve kabirlerdeki ruhların bir sesle Allah'ın huzurunda hesap için toplanacaklarının anlatıldığı Yâsîn sûresinde şöyle buyrulmaktadır: "*Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler… Olan müthiş bir sayha (ses)dan ibarettir. Bunun üzerine onların hepsi hemen huzurumuzda hazır bulunurlar.*" (Yâsîn 36/51, 53) Bu durum tıpkı mantar sporlarının, gök gürültüsünün etkisiyle bir anda harekete geçip toprağın altından yukarı doğru çıkmasını andırıyor. Yüksek frekanslı ses, mantarı saklandığı yuvasından çıkmaya mecbur ediyor.

Helâk esnasında Allah'ın azgın inkârcılara gönderdiği sayha ise, bir anlık, aniden olup biten ve inkârcıları bir anda söndürüveren bir şekilde tanımlanıyor: "*Sadece bir sayha (korkunç ses) oldu. Birden bire sönüverdiler.*" (Yâsîn, 36/29) Yapacak hiçbir şeyin olmadığı, itaat etmekten başka bir çarenin bulunmadığı bir an. Öyle bir ses ki, kulakları patlatmakla kalma-

---

56 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 582; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 426.
57 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 385.
58 Bkz. Münâfikûn, 63/4.
59 Bkz. Yâsîn, 36/49, 53; Sâd, 38/15; Kâf, 50/42.
60 Bkz. Hûd, 11/67, 94; Hicr, 15/73, 83; Muminûn, 23/41; Ankebût, 29/40; Yâsîn, 36/29; Kamer, 54/31.
61 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXIX, 49.

yan, bir anda cansız bir beden halinde, olduğu yere insanı çökertiveren bir ses. Anlık, saniyelik, belki de onunda altında bir süre… Katâde'nin ifadesiyle insanı hareketsiz bırakıp canını alan bir sayha[62] ile her şey olup bitmiş, kalemler kurumuş, defterler dürülmüş. Bir rivayete göre sayha, adeta ardında ölü bir şehir bırakarak sadece inkârcıları öldürmüş, evlerine barklarına hiçbir şey yapmamış.[63]

İşte zalimlerin sonu böyle oldu. Semûd kavmi, Şuayb kavmi ya da Ashâb-ı Karye. Hiçbirinin sonu diğerinden farklı olmadı:

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ "*Zulmedenleri o **korkunç ses** yakaladı ve yurtlarında dizüstü çöke kaldılar.*" (Hûd, 11/67)

"*(Azap) emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü (sayha) yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç barınmamışlardı.*" (Hûd, 11/94-95)[64]

"*Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.*" (Hicr, 15/73-74)

"*Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taş yağdıran bir fırtına gönderdik, kimini **korkunç bir ses** yakaladı, kimini yere batırdık, kimini de suda boğduk.*" (Ankebût, 29/40)

Ayrıca bu korkunç sesin etkisiyle şiddetli sarsıntıların ve depremlerin meydana geldiği de rivayetler arasında yer almaktadır.[65]

Allah'ın gücünü hafife alan bazı mülhidler, sesle bütün bunların olup bitmesine akıl erdiremeyebilirler. Onlara günümüz imkanlarında bile yüksek frekanslı seslerin insan hayatını kurtarma, insan gücüyle gerçekleşmesi mümkün olmayan en sert maddeleri kesip doğrama gibi alanlarda kullanıldığını hatırlatmak isteriz. Kim bilir bir süre sonra teknoloji, sesi hangi alanlarda ne gibi işlevler için kullanacak? Allah her şeye kadirdir. O, her an hayatı tazeler, bir hali giderip başka bir hale sokar. Kimini yaratır, kimini öldürür, istediğini istediği an istediği şekilde yapar.[66]

---

62 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.
63 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 12.
64 Benzer âyetler için bkz. A'râf, 7/92, 95.
65 Bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Neccâr, *Kasas*, s. 191.
66 Rahmân 55/29.

Bu vesileyle kısaca sesle ilgili birkaç notu buraya almak istiyoruz. İnsan kulağı, 16 ile 16 000 Hz arasında kalan yani 10 oktavlık ses titreşimlerini algılayabilmektedir.[67] Frekansı 20 khz (saniyede 20 000 devir)'den daha yüksek olan sesler, ses ötesi ya da ses üstü titreşimler olarak tanımlanmaktadır.[68] Sesin; yükseklik, yeğinlik ve tını şeklinde üç özelliği vardır.[69]

Çok yüksek frekanslı sesler, günümüzde fizikten haberleşmeye, tıptan endüstriye varıncaya kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Yüksek frekanslı seslerin kullanıldığı alanların en ilginçlerinden birini, "sert madenlerin işlenmesi" oluşturur. Günümüz teknolojisinde, ses üstü titreşimlerle çok sert madenlere istenilen şekil çok daha kolay bir şekilde verilebilmektedir.[70]

d. Yıldırım (Sâ'ika)

Sâ'ika temel mana bakımından ses anlamına gelmekle birlikte, o sesle ortaya çıkan şey, genelde yıldırım şeklinde tezahür ettiği için, sâ'ika'yı sesle helâk kısmında değil de burada ayrı bir başlık altında ele alıyoruz.

Sâ'ika (الصَّاعِقَة) dilde, yıldırım çarpması sonucu havada ortaya çıkan şiddetli ses anlamına gelmektedir.[71] Bu şiddetli ses sayesinde ya yıldırım, ya ölüm, ya da azap meydana gelir. Bu nedenle sa'ika, Kur'ân'da genel hatlarıyla üç anlamda kullanılmaktadır:[72]

1- Ölüm. "*Yerde ve gökte olan her canlı öldü.*" (Zümer, 39/68) ve "*Onları sa'ika yakaladı (öldüler).*" (Bakara, 2/55)[73] âyeti bu anlamdadır.

2- Ateş (yıldırım). "*O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar.*" (Ra'd, 13/13) âyeti buna güzel bir örnektir.

3- Azap (helâk). اَنْذَرْتُكُمْ صاَعِقَةً مِثْلَ صاَعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ "*Ben sizi Âd ve Semûd'un başına düşen* ***yıldırım (helâk edici azap)*** *gibi bir yıldırıma (helâk edici azaba) karşı uyardım.*" (Fussilet, 41/13) âyetindeki sâ'ika bu anlamdadır.

---

67 *Büyük Larousse*, "Ses", XX, 10403.

68 *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, "Sesüstü", Sabah Gazetesi Promosyonu, ts., XVII, 542-543; *Büyük Larousse*,"Sesötesi", XX, 10408.

69 *Büyük Larousse*, "Ses", XX, 10403.

70 *Meydan Larousse*, "Sesüstü", XVII, 543.

71 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 566; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 415.

72 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 415.

73 Ayrıca bkz. Nisâ, 4/153.

Yıldırım (sa'ika) anlamına gelen kelimelerden biri, "fâ'ile" vezninde mastar olan ve Semûd kavminin helâkına neden olan tâğiye kelimesidir.[74] Bir başka değerlendirmeye göre yıldırım (sa'ika) anlamına gelen bir diğer kelime de A'râf sûresi 7/155. âyette yer alan recfe (الرَّجْفَة)'dir. Bu âyette, recfe'ye yakalananlar Hz. Musa'nın Allah'ın emirlerini almak üzere beraberinde götürdüğü yetmiş kişidir.[75] Bu kimselerin sâi'ka cezasına çarptırıldıkları, bir başka âyette açıklığa kavuşturulmuştur.[76]

Yıldırım cezasına çarptırılan toplumlar, Âd[77] ve Semûd[78] kavimleri ile İsrailoğullarıdır.[79] İsrailoğulları'nın yıldırım cezasına çarptırılışı diğer iki kavimden farklı olmuştur. Çünkü onlar, Hz. Musa'nın dua etmesiyle Allah tarafından yeniden diriltildikleri için, İsrailoğulları tam anlamıyla diğer kavimler gibi helâk edilmemişlerdir. Ayrıca bu kimselerin Hz. Musa'nın beraberinde götürdüğü İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinden oluşan yetmiş kişi mi, yoksa çok daha büyük sayıda yaklaşık on bin kişiyi içine alan İsarailoğulları grubu mu olduğu tartışmalı bir konudur.[80]

2. Arazî Helâk

Arazî helâk, yer küre üzerinde meydana gelen korkunç değişimlerin tabiî afetler şeklinde tezahür etmesi ile gerçekleşen bir helâk şeklidir. Ancak burada tabiî afetler, alışılagelmişin dışında bir olağanüstü özellik arz ederler. Helâkın bu şekli, semavi helâke göre çok daha az vukû bulmuştur.

a. Suda Boğulma (Tufan)

Allah Tealâ, inkârcı toplumlardan bir kısmını da suda boğarak yok etmiştir. Bunlardan Nuh kavmi ile Firavun ve askerlerinin tamamını bu şekilde helâk etmiştir.[81] Bir rivayete göre Nuh kavmi, hem gökten yağan

---

74 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 258; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, IV, 516; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1083; Enîs v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 559.

75 Bkz. Beyzâvî, *Envâr*, III, 63.

76 Bkz. Bakara, 2/55. Daha detaylı bilgi için bkz. "Hz. Musa ve İsrailoğulları" blm.

77 Bkz. Fussilet, 41/13.

78 Bkz. Fussilet, 41/13, 17; Zâriyât, 51/41.

79 Bakara, 2/55; Nisâ, 4/153.

80 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 141.

81 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 316; ayrıca bkz. "Nuh Kavmi" ve "Hz. Musa, Firavun ve Yandaşları" blm.

hem de yerden fışkıran suyla semavi ve arazî helâkın ikisini aynı anda yaşamış bir topluluktur.[82] Diğer taraftan Nuh kavminin helâkının sadece gökten yağan yağmurla meydana gelen suyla gerçekleştiğini söyleyenlere göre, bu kavmin helâkı semavi bir helâkla gerçekleşmiş olmaktadır.[83]

Firavun ve taraftarlarının helâk edilmesinden önce, yirmi yıl[84] sürdüğü söylenen bir sürede tevbe edip, isyankarlıktan vazgeçmelerini sağlamaya yönelik olarak büyük helâk öncesinde gönderilen bazı sıkıntı ve belâlar içerisinde, su baskını şeklinde bir ceza da bulunmaktaydı.[85] Kur'ân'da bu su baskınları da, "tufan"[86] kelimesiyle gündeme getirilmiştir.

Üzerlerine suyun gönderildiği bir diğer toplum ise Sebe'lilerdir. Ancak onlar diğerlerinden farklı olarak, bir kısmı azgın sel felâketinin altında kalırken,[87] çoğunluğu selin harap bir hâle getirdiği[88] ülkelerinden başka yerlere göç etmek zorunda kalmış ve zaman içerisinde paramparça bir hale getirilerek toplumsal bir çöküşle yok olup gitmiş ve dillere destan kötü birer efsane haline dönüştürülmüşlerdir.[89]

Suda boğulan birey ve toplumların durumu, ğarak ve iğrâk (غرق اغراق),[90] tufan (طُوفَان),[91] matar (مطر)[92] ve imtâr (امطر)[93] kelimeleriyle gündeme getirilmiştir.

---

[82] Bkz. Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 146.

[83] Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 33; Beyzâvî, *Envâr*, II, 418; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 9.

[84] Sa'lebî, *Kısas*, s. 172.

[85] Bu su baskınlarının mahiyetiyle ilgili olarak bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 1168-172; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 146-148; Beyzâvî, *Envâr*, III, 52-53; Kara, *Hz. Musa*, s. 326-327; Sayı, *Hz. Musa*, s. 150-160.

[86] "*Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine Tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkar bir kavim oldular.*" (A'râf, 7/133)

[87] Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, I, 315.

[88] 'Arim Seli'nin gönderildiği o güzelim beldeleri, sel felâketi sonrasında çok kötü bir hale dönüştürülmüştü: "*Üzerlerine 'Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.*" (Sebe' 34/17)

[89] "*Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.*" (Sebe' 34/19)

[90] Örnek olarak bkz. Bakara, 2/50; A'râf, 7/64; Enfâl, 8/54; Furkân, 25/37.

[91] Bkz. Ankebût, 29/14; bkz. A'râf, 7/133.

[92] Bkz. A'râf, 7/84; Şuarâ, 26/173; Neml, 27/58.

[93] Örnek olarak bkz. A'râf, 7/84; Şuarâ, 26/173; Neml, 27/58.

b. Yere Batma, Deprem (Hasf, Recfe)

Birbirine yakın anlamlı iki kelime olan hasf ve recfeyi aralarındaki bu yakın ilişkiden dolayı aynı başlık altında ele alıyoruz.

Hasf (الخسف), üstü kapalı olmak, iyice derine batmak, yerin içine doğru gidip orada kaybolmak anlamlarına gelmektedir.[94] Bu açıdan hasfı Türkçede yerin dibine batmak veya yerin dibine batırılıp yok edilmek olarak anlamlandırabiliriz. Hasf, "züll"[95] ve alçaltma anlamını da içinde barındıran bir kelimedir. Hasf'e uğrayan birey ve toplumlar, yere batırılmanın yanı sıra büyük bir zillet ve son derece alçaltıcı bir cezaya da çarptırılmış olmaktadırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz âyette mazi ve muzari formunda kullanılmış,[96] isim halinde ise kullanılmamıştır.

"*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya* ***ayaklarınızın altından (yerden)*** *bir azap göndermeye… gücü yeter.*" (En'âm, 6/65) âyetinde ayakların altından gönderileceği söylenen cezalardan biri de hasftır.

Daha önce gördüğümüz gibi, Allah Tealâ bazı birey ve toplumların cezalarını yerden gelen[97] ve hasf adı verilen, yerin dibine batırma şeklindeki bir cezayla vermeyi uygun bulmuştur: âyetle sabit olan şekliyle bu cezayla helâk edilen kişi Kârun'dur.[98] Hadislerden ve diğer rivayetlerden Kârun dışında Ashâb-ı Ress'in de hasf ile helâk edildiğini öğreniyoruz.[99]

Tevrat'ta Hz. Musa döneminde yaşamış ve Hz. Musa'ya muhalefeti nedeniyle Allah'ın gazabına uğrayarak adamlarıyla birlikte yere batırılan Torah adındaki bir kimseden söz edilir. Ancak bu kimsenin Hz. Kur'ân'da bahsi geçen Kârun olup olmadığı konusunda her hangi bir bilgi yoktur.[100]

Diğer taraftan çok sayıda hadis-i şerifte hasf konusunun yer aldığını görüyoruz. Bunların bir kısmı Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)

---

94 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1349; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 315; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 212.

95 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 212.

96 Bkz. Nahl, 16/45; İsrâ, 17/68; Kasas, 28/81, 82; Ankebût, 29/40; Sebe' 34/9; Mülk, 67/16; Kıyâme, 75/8.

97 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 143.

98 Bkz. Kasas, 28/81; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 33; Beyzâvî, *Envâr*, II, 418.

99 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 280; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 218.

100 *Eski Ahit (Tevrat)*, Sayılar, 16/1-35.

Efendimiz'in bu hasf cezasından Allah'a sığınmasına yönelik yaptığı dualardan oluşurken,[101] çoğunluğu ise ahir zaman ümmetinin başına hasf cezasının gelip gelmeyeceğiyle ilgilidir. Buharî, meşhur hadis kitabında konuyla olarak ilgili "hasf (yere batırılma) ve azap mekanlarında namaz kılmak" adında özel bir bölüm açmıştır.[102]

Birçok hadis, ahir zaman ümmetine hasfin gönderileceği konusunda aynı şeyi söylemektedir. Biz burada bu konu hakkındaki hadislere değil de, ahir zaman ümmetine hangi tür günahları işlemeleri durumunda hazf cezasının gönderileceğiyle ilgili ilginç olduğunu düşündüğümüz bir hadis-i şerif metnine yer vereceğiz.

Ebû Malik el-Eş'arî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: İnsanlar içki içecekler ancak ona başka isim verecekler. Bu içki meclislerinde şarkıcı kadınlar çalgı aletlerini onların başlarına vuracaklar. İşte bu durumda Allah onları hasf cezasına çarptırır (yerin dibine batırır).[103] Ayrıca Tirmizî'de geçen başka bir hadiste ise Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmetinin saymış olduğu on beş şeyi yapması durumunda hasf veya mesh cezasını beklemeleri gerektiğini haber vermiştir.[104]

Hasf bazen Kârun'da olduğu gibi, yavaş yavaş yer tarafından inkârcının içine doğru çekilmesi şeklinde gerçekleşirken, bazen de Ashâb-ı Ress'de olduğu gibi büyük bir çöküntü veya deprem şeklinde tezahür ederek inkârcıları yerin dibine batırır.

Mülk sûresinde yer alan bir âyetteki hasf kelimesini, daha sonra gelen "temûr" kelimesi açıklamaktadır ki bu durumda temûr kelimesi, hasfin nasıl meydana geldiğini izah eden, bu yönüyle de hasf anlamına gelen yardımcı bir kelime niteliğine bürünmektedir: "*Gökte olanın sizi yere batırmayacağından emin misiniz? Birden yer sallanmaya başlar (ve siz*

101 Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "Allahım! Alt tarafımdan (hasf ile yere batırılıp) helâk olmaktan sana sığınırım." diye dua ederek hasf gibi yerden gelen cezalara çarptırılmaktan Allah'a sığınmıştır. (Nesâî, *İsti'âze*, 60; İbn Mâce, *Duâ*, 14; Ebû Dâvud, *Edeb*, 101: اَعُوذُ بِكَ اَنْ اُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي)

102 Buhârî, *Salât*, 53.

103 İbn Hibbân, *Sâhîh*, XV, 160.

104 Tirmizî, *Fiten*, 38.

yerin dibine geçersiniz)." (Mülk, 67/16) "Yerin sallanması" anlamına gelen temûr, hasf'ın yerin yavaş yavaş veya şiddetli bir şekilde sallanmasıyla gerçekleşeceğini haber vermektedir. Allah'ın yeryüzünü sallayıp üzerindeki isyankarları yerin dibine geçirmesine ne mani olabilir?[105]

Hem fiil hem de isim halinde Kur'ân'da kullanılmakta olan "ra-ce-fe" kökü (رجف) ise, fiil olarak şiddetle sarsmak ya da sarsılmak (lâzım veya müteaddî) anlamına gelmektedir.[106] Bu nedenle Râcife (الرَّاجِفَة) kelimesinin anlamı, şiddetle sarsan sarsıntı, dünyayı yerinden oynatan olay, Sûr'a ilk üfürmek veya o vakit şiddetle sarsılan, sarsılacak olan yeryüzü ve dağlar gibi cisimler demektir.[107] Bu durumda mastar binâi merre (o işi bir defa yapmak anlamına gelen mastar) olan Recfe (الرَّجْفَة)[108] ise, tek bir sarsıntı anlamına gelmiş olmaktadır. Bu şiddetli sarsıntı da depremdir.[109] يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ "*O gün deprem sarsar.*" (Nâziât, 79/6) âyetindeki fiil ve isim hali, bu anlamdadır.

Hâzin ise, Recfe'ye "etkisiyle değişim ve helâk meydana gelen şiddetli sarsıntı ve titreşim"[110] anlamı vermiştir. Kur'ân'da recfe anlamına gelen diğer kelime "zelzele: زَلْزَلَة"dir. "*Şüphesiz kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir.*" (Hacc, 22/1) âyetinde zelzelenin tam karşılığı depremdir. "Ra-ce-fe" kökü, Kur'ân'da dört yerde recfe şekilde mastar binâi merre olarak,[111] iki yerde muzari şeklinde,[112] bir yerde râcife[113] şeklinde ism-i fâil olmak üzere toplam yedi âyette bu anlamda kullanılmıştır. Bir yerde ise bu sarsma anlamı dışında if'âl babından "murcifûne" şeklinde "kötü haber yayma" anlamında yer almıştır.[114]

Recfe kelimesi Kur'ân'da helâk edilen kavimlerin helâk şeklini anlat-

---

105 Bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IX, 535 .
106 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 444; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 276; Elmalılı, *Hak Dini*, Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 512.
107 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 512.
108 Bkz. A'râf, 7/78, 91, 155; Ankebût, 29/37.
109 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 564; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 363; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 453.
110 Hâzin, *Lübâb*, II, 294.
111 Bkz. A'râf, 7/78, 91, 155; Ankebût, 29/37.
112 Bkz. Müzzemmil, 73/14; Nâziât, 79/6.
113 Bkz. Nâziât, 79/6.
114 Bkz. Ahzâb, 33/60.

mak için kullanılmıştır. Semûd kavminin[115] ve Şuayb kavmi Medyen halkının[116] helâk edilişleri için bu kelime kullanılmıştır. Lût kavminin,[117] Pompei[118] halkının ve Nemrut'un[119] yok edilmesinde de diğer cezalara ilaveten korkunç bir depremin bu bölgelerde meydana geldiğini biliyoruz. Ayrıca Hz. Peygamber döneminde cezalandırılan Benî Kaynuka Yahudileri'nin Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı beddua sebebiyle şiddetli bir depremle sarsıldıkları, bunun sonucunda da kalplerine büyük bir korkunun sokulduğu ve nihayetinde teslim olmak zorunda kaldıkları nakillerde yer alan hususlardan biridir.[120]

Allah'ın emirlerini almak için Tur dağına giden Hz. Musa'nın, İsrailoğulları içinden seçip beraberinde götürdüğü ve daha sonra "*Allah'ı bize göstermezsen sana inanmayacağız*" (Bakara, 2/55) diyen yetmiş kişinin, Tur dağında Allah tarafından bu yaptıkları sebebiyle uğratıldığı durum için de "recfe" kelimesi kullanılmıştır. Her ne kadar İsrailoğulları, diğer kavimler gibi helâk edilmemiş olsa da, Bakara, 2/56. âyetteki "*sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik*" ifadesinden ve kaynaklardaki çoğu rivayetten[121] anlaşıldığına göre, bu recfe sebebiyle ölmüşler, daha sonra da Allah tarafından tekrar diriltilmişlerdir.[122]

Konuyla ilgili başka bir değerlendirmeye göre recfe, bir çeşit ölüm olmayıp, öldürmeyen ancak, insanın eklemlerini birbirinden ayıracak ve bellerini çatırdatacak şiddette bir sarsıntıdır. Bu yoruma göre İsrailoğulları, Tur dağında öldürülmemiş, ancak çok şiddetli bir sarsıntı ile sallanmışlardır. Hatta sarsıntının etkisiyle neredeyse eklemleri birbirinden

---

115 Bkz. A'râf, 7/78; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, V, 217, VII, 354; Neccâr, *Kasas*, s. 97.

116 Bkz. A'râf, 7/91; Ankebût 29/37; bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 146; Neccâr, *Kasas*, s. 191.

117 "*Altı üstüne getirilen kentleri (Lût kavminin oturduğu bölgeleri) devirip yıktı.*" (Necm, 53/53). Lût kavminin yaşadıkları yüksek binalar büyük bir depremle temellerinden sökülerek havaya doğru fırlatılmış ve tekrar yere çakılarak un ufak haline getirilmiştir. (Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 22)

118 *Büyük Larousse*, "Pompei", XVIII, 9498.

119 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 602; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 97; Beyzâvî, *Envâr*, III, 393; Hâzin, *Lübâb*, IV, 86; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VII, 2809.

120 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 204.

121 Hâzin, *Lübâb*, II, 294.

122 Konunun Kitab-ı Mukaddes'te işleniş şekli ve değerlendirmesiyle ilgili olarak bkz. Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III/398.

ayrılacak ve belleri kırılacak hale gelmişlerdi. Onların düştükleri bu durumu gören Hz. Musa, Allah'a dua etmiş, bu sayede sarsıntı sona ermiş ve beraberindeki İsrailoğulları da bu durumdan kurtulmuştur.[123] Anlaşılan o ki İsrailoğulları'nın bu isyankâr tutumu karşısında Allah Tealâ, bir ceza olarak onları şiddetli bir depremle sarsmış, akıllarının başlarına gelmesini, Yüce Zâtı'nın gücünü iliklerine kadar hissetmelerini murad etmiştir. Ne acıdır ki, Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasına şahit olmalarına rağmen Hz. Musa'nın Peygamberliğine inanmayan ve toplumun yöneticisi ve lideri[124] konumundaki yüksek dereceli mevkilere sahip vezirlerden (bakanlardan)[125] oluşan bu yetmiş kişilik grup, ancak yakalandıkları depremin etkisiyle imana gelmiştir. İlahi cezanın etkisi hemen gözükmüştür.

Bu açıdan Kur'ân'da recfe, hem helâk edici bir ceza olarak, hem de helâk öncesi gönderilen helâktan daha hafif olan ikaz niteliğindeki cezalar için kullanılmış bir kelime olmaktadır.

Recfe yerde, sayha ise gökte meydana gelir. Aralarındaki yakın anlam ilişkisine rağmen bu büyük fark onları birbirinden net bir şekilde ayırmaktadır. Bu farkın A'râf sûresinde de ortaya çıktığını görüyoruz. A'râf, 7/78. âyette "recfe" kelimesinden sonra gelen "dâr" kelimesi tekil (müfred) olarak kullanılmışken, Hûd, 11/94. âyette ise "sayha" kelimesinden sonra "diyâr" şeklinde çoğul (cemi) olarak kullanılmıştır. Çünkü sayha gökten inmekte olup, recfeyle oluşan zelzeleden ve depremden daha sık gerçekleşmekte, ayrıca zelzeleden daha fazla yıkıcı bir etki bırakmaktadır. Sayha'nın recfeye oranla sahip olduğu bu üstünlüklerde, beraber kullanıldığı çoğul şeklindeki diyâr kelimesinin büyük katkısının olduğunu söyleyebiliriz.[126]

Recfe kelimesine yakın anlamda kullanılan zelzele kelimesinin hadis-i şeriflerde çokça yer aldığını görmekteyiz. Nitekim Buhârî, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklere yaptığı beddualardan bahsederken, "Müşriklere, bozguna uğramaları ve **zelezele ile beddua etmek**" şeklinde bir bab başlığı açmış ve orada Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem)

[123] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 17; Hâzin, *Lübâb*, II, 294-295.
[124] Zemahşerî, *el-Keşşâf, I*, 585.
[125] Hâzin, *Lübâb*, II, 295.
[126] Fîruzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (817/1415), *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, I-VI, (tah. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetü'l-'İlmiyye, Beyrut, ts, I, 213.

Uhud savaşı esnasında, İslâm düşmanı kafirlere yaptığı bedduaya yer vermiştir. Ayrıca Abdullah b. Ebî Evfâ (86/705), Uhud savaşında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklere şöyle beddua ettiğini rivayet etmektedir: "Kitab'ı indiren ve hesabı hızlı olan Allahım! Toplanan şu kabileleri (ahzâb'ı) yenilgiye uğrat. Allahım! Onları yenilgiye uğrat ve onları sars (zelzele ile)."[127] Hadiste kullanılan zelzele (زَلْزَلَ) kelimesi, Arap dilinde bir şeyi şiddetli bir şekilde sallamak, hareket ettirmek anlamına gelmektedir. Allah Tealâ yeri salladığı zaman, "Allah yeri salladı: (زَلْزَلَ الله الأَرْضَ)" denir.[128] Zelzele kelimesinin bu anlamına göre hadis-i şerife şöyle bir mana verilebilir: Allahım! Toplanan şu kabileleri (ahzâb'ı) yenilgiye uğrat ve onları zelzele ile salla, ayaklarının altındaki yerde deprem yarat. Bu manaya göre Hz. Peygamber, Allah düşmanlarına depremle sarsılmaları bedduasında bulunmuş olmaktadır.

Zelzelenin bu zahiri manası yanında bir de "mecazi"[129] anlamı vardır ki buna göre zelzele, korkutmak ve sakındırmak anlamına gelmektedir. Kelime, Ahzâb 33/11. âyette bu anlamda kullanılmıştır. Zelzele'nin bir diğer anlamı da, bir kimsenin bir yerde sabit kalmasının engellenmesi ve kalbine korku ve çekinme duygusunun sokulmasıdır.[130] Hadis-i şerifte geçen zelzele kelimesinin, bu anlama gelmesi daha uygun gözükmektedir. Buna göre hadisin anlamı şöyle olur: Allahım! Toplanan şu kabileleri (ahzâb'ı) yenilgiye uğrat ve onları yerlerinde sabit bırakmayarak kalplerine endişe ve korku sal! Oldukları yerde kalamayıp korku ile kaçıp gitsinler.

Kastallânî'nin (923/1517) güzel tespitiyle; Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu bedduasında, o İslâm düşmanlarının aleyhinde topluca helâk olmaları için Allah'tan bir dilekte bulunmamıştır. Çünkü, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu bedduasında yenilgiye uğratılmaları durumunda canlarının kurtulması söz konusudur. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), onların sadece yenilgiye uğratılmalarını isterken canlarının kurtulmasını

---

127 Buhârî, *Cihâd*, 98, *Meğâzî*, 29: (اللّٰهم مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الحِسابِ اللّٰهم اهْزِمْ الَاحْزَابَ اللّٰهم اهْزِمْهُمْ و زَلْزِلْهُمْ) Bu hadisin şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 139; Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, X, 252.

128 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1717; İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 307; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 97; Enîs v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 397.

129 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VI, 18.

130 İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 308.

arzulamış, bununla onların ileride tevbe edip İslâm'a girmeleri ümidini devam ettirmiştir.[131]

Recfe anlamına gelen bir diğer kelimenin Ferrâ'ya (207-822) göre "demdeme" (دَمْدَمَ) olduğu söylenmiştir.[132]

1) Tabiî Felâketlerle İlgili Kısa Bir Değerlendirme

Burada tabiî felâketlerin konumuzla ilgili yönüne kasıca temas etmenin faydalı olacağı ümidindeyiz. Tabiî felâketleri birkaç açıdan değerlendirmemiz mümkündür. Bunların ilkini tabiî felâketlerin, Allah'a karşı gelen birey ve toplumlar için ilahi ceza niteliğinde olabilmesi oluşturur. İsyankarlıklar, çeşit çeşit günahlar, zulümler, ölçüsüzlükler, ahlâksızlıklar, nankörlükler, sahtekarlıklar, fesatçılık peşinde koşmalar, katliamlar… hulâsa, Allah'ın vahiy ölçülerine ters düşen her tür hayat anlayışı, zaman içerisinde birike birike öyle bir hâl alır ki, bu çeşit ölçülerin yaygın olduğu coğrafyalarda iflah olmaz birey ve grupların oluşmasına neden olabilir. Hatta bunlar, daha geniş çerçeveli bir yapıya bürünerek ölçü tanımaz çılgın toplumlar üretebilirler. Zaman zaman bu tür bireylere, gruplara ve toplumlara yönelik Allah'ın afetlerinin harekete geçmesinden daha tabiî bir şey olamaz. Çünkü Kurtubî'nin ifadesiyle insanın işlediği "Günahlar, intikam alınmasına ve nimetlerin elden çıkması sonucuna götürür."[133] Kur'ân'da cezalandırıldığı haber verilen tüm birey ve toplumların, günahları ve isyankarlıkları nedeniyle Allah'ın üzerlerine gönderdiği tabiî bir felâketle cezalandırıldığı unutulmamalıdır. Allah'ın vahyini inkâr eden ve ihsan ettiği nimetlere nankörlükle karşılık veren kullardan Allah intikam alır: "*Onları (Firavun ve önde gelen çevresini) âyetlerimizi yalanlamaları ve onları görmezden gelmeleri sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.*" (A'râf, 7/136)

Bu yönüyle olaya bakıldığında tabiî felâketlerde ölen inkârcılar adına bu felâketlerin bireysel ya da daha geniş çerçeveli bir helâk niteliği taşıdı-

---

[131] Kastallânî, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, (nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996, VI, 415.

[132] Kurtubî, *el-Câmi'*, II, 79.

[133] Kurtûbî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 392.

ğında şüphe yoktur. Böylece Allah, bu inkârcılarla olan hesabını kendisi görmüş olmaktadır.

Tabiî felâketlerde insanın büyük kayıplar vermesinin bir nedeni de, insanın yaşadığı çevreye duyarsız olması, Allah'ın tabiata yönelik sünnetlerine (kanunlarına) uygun davranmamasıdır. Emrine verilen kainatı insanın istediği gibi, ölçüsüz bir şekilde kullanma hakkı yoktur. Bu, kainatta dengesizliğe ve kaosa neden olur. Çünkü Allah her şey için bir ölçü ve nizam tayin etmiştir. Bu nedenle Allah'ın yeryüzü için koyduğu kanunlara uygun davranmayan birey ve toplumlar, hangi dine mensup olursa olsunlar, bu muhalefetlerinin cezasını, ya tarihi süreç içerisinde eriyerek, ya başka ırklar tarafından yok edilerek, ya kendi aralarında toplumsal kargaşa içine düşerek, ya da Allah tarafından tabiî afetlere maruz bırakılarak çekerler. Bu şekilde cezalandırılmanın sebebi, dini olmaktan çok, dünyevîdir. Tabiat kanunlarını iyi analiz edip, ona göre önlemler alan toplumlar, kayıpları minimuma indirgeme başarısını gösterebilmektedirler. Son zamanlarda Japonya'da ya da Amerika'da yedi ve üzerinde bir şiddette meydana gelen depremlerin öldürdüğü insan sayısının neredeyse iki elin parmakları sayısıyla sınırlı kalması; buna karşılık Afganistan, İran ve Türkiye gibi bölgelerde aynı şiddetteki bir depremin on binlerce insanı öldürmesi, bunun en basit örneğidir.

Ayrıca tabiî felâketlerin en büyük cazibe merkezinin zulüm olduğunu söyleyebiliriz. Zulmün hakim olduğu bölgeler ve bu zulümleri uygulayan kimseler, Allah'ın gazabını üzerlerine çekerler. Allah'ın diniyle savaşmak bir zulümdür; değil Müslümanların, Müslüman olmasalar bile kafirlerin kendi aralarında dürüst davranmamaları bir zulümdür; başkasının hakkını yemek bir zulümdür; haram lokma ile servetler yığıp apartmanlar dikmek bir zulümdür; sağlam olmayan bir zemine çürük inşaat yapmak bir zulümdür; siyasal menfaat elde etmek için inşaat yapmaya elverişsiz alanları yapılaşmaya açmak bir zulümdür.[134] Hulâsa, hem Allah'a, hem yarattığı

[134] Meksika'da 7.5 büyüklüğünde meydana gelen depremde sadece 14 kişi ölürken, 7.4 büyüklüğündeki Marmara depreminde on binlerce kişinin ölmesini sorgulayan bir yazar, "Bu neden böyle oluyor?" diye soruyor ve bunun cevabını şu şekilde veriyor: "Mesele... yerleşim bölgelerinin seçimi ile buralardaki binalaşmanın planlanmasında ve binaların yapımında haram kazanç namussuzluğuna ve siyasal sömürü soysuzluğuna prim verip vermemek meselesi..."

mahlukatına, hem de kainata karşı insanın yaptığı zulümler vardır. Bütün bunlar, bir toplum içerisinde çoğaldığı ve kronikleşmeye başladığı anlarda, Allah'ın bu toplumlara gazap etmesinden daha tabii ne olabilir? Nitekim Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, "Allah Tealâ, zalime zulmünden vazgeçmesi için bir süre tanır. Neticede onu yakaladı mı, artık bırakmaz." buyurduktan sonra "*Rabbin kasabaların zalim halkını yakaladığı zaman böyle yakalar.*" (Hûd, 11/102) âyetini okuyarak,[135] zalimlerin cezalandırılacağını haber vermiştir. Başka bir hadis-i şerifte ise Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), haram kazanç ile elde edilen malın harap olup yok olacağına işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: Bina inşa ederken haramdan sakının. Çünkü haram, bir şeyin yıkılıp yerle bir olmasına neden olur.[136]

Depremin olduğu gibi tüm tabiî felâketlerin olumsuz yanları yanında, nadir de olsa bazı faydalı yönlerinin olabileceği ilim adamları tarafından da ortaya konmuştur. Nitekim Allah Teala, Kur'ân'da bir kaç kez, "*Allah bilir, sizler bilmezsiniz.*" (Âl-i İmrân, 3/66)[137] ifadesine yer vermiştir. Bu âyet, bazı şeylerin gerçek bilgisinin Allah'a has olduğunu, insanların bu olayların perde arkasında neler olup bittiğini bilemeyebileceğini, Allah'ın bunlarla insanın tahmin etmediği sonuçlar ortaya koyabileceğini açıkça gözler önüne sermektedir. İnsanın hayır sandığında şer, şer sandığında hayır olabilir.[138] "*Sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır koymuş olabilir.*" (Nisâ, 4/19) âyetinin de gösterdiği gibi, insanın bu gibi konularda kesin bir hüküm vermekten kaçınması en doğru yol olsa gerektir. Çünkü bir kimse için helâk olan bir afet, başka bir kimse için rahmet vesilesi, birçok güzelliğin ve hayrın başlangıç aşaması olabilir. Bazıları için bir musibet, bin nasihatten daha etkili sonuçlara sebep olabilir. Bu bağlamda Allahu Teala'ın her an yeni bir iş, yeni bir oluş içinde olduğunu hatırlamak gerekir.[139] Çünkü O'nun hikmetleri nasıl sonsuzsa, insan da onları idrak etmekten o kadar

---

(Öztürk, Yaşar Nuri, *Depremin Gösterdikleri (Yeni Yüzyıl İçin Uyarılar)*, Yeni Boyut, İstanbul, 1999, s. 15)

135 Tirmizî, Tefsîru Sûre 11, 2; bkz. Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, III, 39.

136 (اتقوا الحرام في البنيان فإنه أساس الخراب) Kudâ'î, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I, 388; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, VII, 394; Deylemî, *Kitâbu Firdes*, I, 93; ayrıca bkz. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 131.

137 Ayrıca bkz. Nahl, 16/78; Nûr, 24/19.

138 Bkz. Bakara, 2/616.

139 Bkz. Rahmân, 55/29.

uzaktır. Önemli olan gelen felaketlerden ibret almak, Allah'ın gazabının ve felaketlerinin bizi her an yakalayabileceği şuur ve idrakinde bulunmaktır. Bu durum depremle ilgili şu hadis-i şerifte açık bir şekilde ortaya konmuştur. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ümmetim içinde deprem (recfe) meydana gelecek ve bunda on bin, yirmi bin, otuz bin… kişi ölecektir. Bu depremi Allah muttakîlere ibret, müminlere de rahmet vesilesi yapacaktır. Bu deprem, kafirler için ise azap işlevi görecektir."[140]

Tabiî afetlerle ilgili bir diğer konu da, kıyamet öncesinde özellikle depremlerin daha çok olmaya başlamasıdır. Bu konu en sahih hadis kaynağı Buhârî başta olmak üzere diğer hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Ebû Hureyre'nin (radıyallahu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasından ilim tamamen yok olmadıkça ve depremler çoğalmadıkça… kıyamet kopmaz."[141]

Bazen tabiî felaketler, masum insanların da hadisede telef olup gitmesine neden olabilir. Süleyman Ateş'in ifadesiyle bazen "Bir deprem, bir yangın, bir savaşın sonuçlarını yalnız günah işleyenler değil, masumlar da çeker."[142] Bunun nedeni de daha önceki bölümlerde izah ettiğimiz, toplumun kahır ekseriyetinin zalimlerin zulümlerine engel olmamaları ve bu uğurda hiçbir çaba sarf etmemeleridir. Gamsız, tasasız, vurdumduymaz, hadis-i şerifteki şekliyle denizin ortasındaki geminin alt katının delinmesine bigâne kalan kimseler,[143] sonunda gelen azabı, zalimlerle birlikte paylaşmaktan kurtulamazlar.[144]

Ayrıca "Allah'a ve ahiret gününe inanmayarak gününü gün etmeye bakan bazı saygısız insanlar, fertlerin ve toplumların başına gelen büyük felâketleri günah ve isyan ile alakalı görmeyip, tesadüflere bağlı tabiat olayları diye değerlendirdiler. Allah'a inanan akıl ve izan sahipleri ise, bu

---

140 Suyûtî (911/1506), *Keşfu's-Salsala 'an Vasfi'z-Zelzele*, (tah. Muhammed Kemalüddin), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1987, s. 142.

141 Buhârî, *İstiskâ'*, 27, *Fiten*, 25; Ahmed b. Hanbel, II, 250; Suyûtî, *Keşfu's-Salsala*, s. 139: (لاتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّي يُقْبَضَ الْعِلْمُ وَتَكْثُرَ الزَّلْزَالُ); ayrıca bkz. Ebû Dâvud, *Fiten*, 7; Ahmed b. Hanbel, IV, 410, 418.

142 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 501.

143 Buhârî, Şerike, 6; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 392.

144 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 218.

olaylarda Allah'ın güç ve kudretini, zalim ve azgınlara verdiği ibret derslerini görürler. Nitekim daha önceki kavim ve ümmetlerin helâkından önce onlara gönderilen peygamberler, uğrayacakları kötü akıbeti kendilerine haber vermişlerdi. Bu haberler aynen gerçekleşti. Hazret-i Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) sonra bir peygamber gelmeyeceğine göre, Kur'ân ve Sünnet'in bu yöndeki uyarılarına iyice kulak vermek gerekir."[145]

3. Toplumsal (İctimaî) Helâk

Aslında toplumsal (ictimaî) helâk denildiğinde bu kavramın, helâk edilen tüm toplumları bir şekilde içine aldığı anlaşılır. Nuh kavminden tutun da Âd, Semûd, Lût v.b. kavimlerin tamamının ilâhî bir azap sonrası yok edilmeleri, hep birer toplumsal helâk olarak değerlendirilebilir. Ancak biz burada "Toplumsal Helâk" derken helâk kavramını, daha dar bir çerçevede tutup, bununla insanların ilâhî bir afetle toplu olarak yok edilmesini değil de, Allah'a isyan etmeleri sebebiyle yaşadıkları toplum içerisinde büyük çapta toplumsal problemlerle karşılaşmalarını ön plana çıkartacak ve konuyu bu perspektifle ele alıp inceleme konusu yapacağız.

Daha önce de mealini verdiğimiz şu âyetin son bölümü, helâk şekilleri içerisinde, diğerlerinden farklı bir helâk şekli olan toplumsal (ictimai) helâktan söz etmektedir. Şöyle ki:

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَي أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاَباً مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ "*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye ya da* ***birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya*** *gücü yeter.*" (En'âm, 6/65)

Âyetten de anlaşıldığı gibi, helâkın en ilginç şekillerinden birini, cezalandırılmayı hak eden toplumları, Allah'ın birbirine düşürerek, cezalarını birbiri eliyle vermiş olması oluşturmaktadır.

Bu bağlamda âyeti değerlendirdiğimizde âyette yer alan en önemli kavramlardan birinin şî'â (شِيعَة) kavramı olduğunu görürüz. âyette, bunun çoğulu olan şiya' (شِيَع) şekli kullanılmıştır. Bir diğer çoğulu ise eşyâ' (أَشْياع)'dır. Şi'â (شِيعَة) ise; fırka, topluluk, aynı fikri paylaşan grup, bir

---

[145] Kandemir, Yaşar v.dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, III, 39.

emire veya reise taraftar olan fırka, yandaş, yardımcı, kişinin arkadaşları, yandaşları, geçmişteki toplumlar ve birbirine muhalif kişiler anlamlarına gelmektedir.[146] Şî'â, Kur'ân'da tekil olarak dört yerde,[147] cemi olarak şiya' şeklinde beş yerde[148] ve eşya' şeklinde iki yerde[149] olmak üzere toplam on bir âyette geçmektedir.[150]

Ebu's-Su'ûd (982/1574), İrşâdu'l-'Akli's-Selîm adlı tefsirinde, âyetin işaret ettiği üçüncü helâk şekli olan ve bizim adına toplumsal helâk dediğimiz helâk şeklinin de, yine kafirler için geçerli bir helâk olduğunu belirtmektedir. Ona göre âyette iki kez tekrarlanan "birinci ba'z (بَعْض) kafirler, ikinci ba'z (بَعْض) ise müminler"i işaret etmektedir.[151] Ebu's-Su'ûd'un bu yorumuna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: Bazı kafirlere, bazı müminlerin hıncını tattırmaya Allah'ın gücü yeter. Bu değerlendirmeye göre, her üç helâk şekli de kafirlere yönelik olmaktadır.

Tefsirlerin çoğunda ise âyet bu değerlendirmeden farklı bir bakış açısıyla ele alınmış ve âyetin üçüncü kısmında yer alan helâkın, ilk iki helâk şeklinden farklı olarak daha ziyade iman ehli olup da, imanının gereğini yerine getirmeyen Ümmet-i Muhammed için geçerli bir helâk şekli olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Mücâhid, âyette haber verilen gökten ve yerden gelecek olan helâk şeklinin Muhammed ümmetinden kaldırıldığını, bunların müşrikler için geçerli olan bir helâk türü olduğunu; Muhammed ümmeti için geçerli olan helâk şeklinin ise âyetin son kısmında yer alan, insanların birbirine düşürülerek birbirlerine acı, sıkıntı ve azap vermeleri şeklindeki helâk olduğunu söylemektedir.[152]

Çoğunluğun görüşüne göre, Ümmet-i Muhammed'e has olarak uygulanan bu helâk şekli, vahyin başlangıcından itibaren yürürlükte olan

---

[146] İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 545; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, III, 67; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 19; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 442; Akyüz, *Siyasî Kavramlar*, s. 184.

[147] Bkz. Meryem, 19/69; Kasas, 28/15 (aynı âyette iki defa); Saffat, 37/83.

[148] Bkz. En'âm, 6/65, 159; Hicr, 15/10; Kasas, 28/4; Rum, 30/32.

[149] Bkz. Sebe' 34/54; Kamer, 54/51.

[150] Şî'â (شِيعَة) kelimesinin kullanım alanıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. "Şî'â (شِيعَة) md.

[151] Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, III, 146.

[152] İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 140.

helâk uygulamasının şiddetinde, bir hafifleme olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Buhârî'de Cabir b. Abdullah tarikiyle rivayet edilen bir hadis-i şerif, böyle bir gelişmeyi açıkça ortaya koymaktadır: âyetin ilk iki helâk şeklini içeren "*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) bir azap göndermeye gücü yeter*" ve "*Veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye gücü yeter*" bölümleri nazil olduğunda, her iki helâk şekli için ayrı ayrı olmak üzere Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem); "Zâtına sığınırım!" buyurdu. âyetteki üçüncü helâk şeklini oluşturan "Y*a da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.*" kısmı nazil olduğunda ise, "Bu daha hafif ya da daha kolaydır." buyurdu.[153] Bu da, helâkın bundan sonraki süreçte kıyamete kadar sürecek olan uygulamasının özellikle Ümmet-i Muhammed için önceki kavimlerde olduğu gibi uygulanmayacağını, daha hafif bir şekle dönüştürülerek uygulamanın devam edeceğini göstermektedir. Burada Ümmet-i Muhammed içerisine kafirlerin de girip girmeyeceği konusu, büyük bir problem oluşturmaktadır.

İbn Ebî Hâtim'in rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), âyetin gökten ve yerden gelecek olan azabı içeren kısmı için "Bu müşrikler içindir" buyurmuştur.[154] Dolayısıyla, âyetin gökten ve yerden gelecek olan azapla ilgili kısmının müşrikler için geçerli olmasından, bu tür azabın müminler için geçerli olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bunu Buhârî'de yer alan az önce naklettiğimiz hadis-i şerifle birleştirdiğimizde, iki ayrı grup için söz konusu olan iki azaptan söz edildiği anlaşılır. Bunlardan biri müşriklere yönelik olarak işleyecek olan yerden ve gökten gelecek azap; diğeri de daha hafif ve daha kolay olan, toplumun gruplara ayrılarak birbirine tattıracakları azap. Burada müşriklerle, daha hafif bir azaba çarptırılacak kimseler arasında bir ayırımın yapıldığı anlaşılmaktadır. âyette sözü edilen üçüncü tür helâk şekli Ümmet-i Muhammed'e has olduğuna ve ilk iki helâk şekli Ümmet-i Muhammed'den kaldırıldığına göre, ilk iki helâk şekline çarptırılacak olan müşrikler, Ümmet-i Muhammed dışında tutularak bir değerlendirilme yapılmış olmaktadır ki, buna göre müşrikler, Ümmet-i Muhammed içinde yer almamaktadır.

---

153 Buhârî, Tefsîru Sûre 6, 2; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 140; 141; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 165.
154 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 140.

Ayrıca Müslim'de ve Ahmed b. Hanbel'de de nakledildiği üzere, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmeti için Allah'tan istediği ve kabul edilen dualardan biri, onlara kendilerinden olmayan bir düşman vermeyeceğidir.[155] Başka bir hadiste de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine musallat olmamasını istediği kendilerinden olmayan kimselerin "ehl-i şirk"[156] yani müşrikler olduğu ayrıca belirtilmiştir. Bu açıklamadan da ayrıca anlaşıldığına göre, müşrikler, Müslümanlardan ayrı tutulmakta ve onlardan sayılmamaktadır. Dolayısıyla müşrikler, Ümmet-i Muhammed dışında bırakılmaktadır.

Diğer taraftan bu âyet nazil olduğunda Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmeti için hayli endişelenmişti. âyette yer alan "*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye… gücü yeter.*" (En'âm, 6/65) ifadesinde belirtildiği gibi, eğer ümmeti hakkında "bununla karar verilirse" halleri nice olur, diye büyük bir sıkıntı içerisine giren Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), ellerini açarak Rabbi'ne dua etmiş ve önceki kavimlerden Nuh (aleyhisselâm), Hûd (aleyhisselâm), Salih (aleyhisselâm), Lût (aleyhisselâm) gibi peygamberlerin kavimlerine gönderilen azapların benzerinin ümmetine gönderilmemesini Allah'tan niyaz etmiştir. Ümmeti için yaptığı bu duayı Allah kabul etmiştir. âyette üçüncü bir helâk şekli olarak yer alan, insanların fırkalara ayrılarak birbirine türlü türlü acı ve sıkıntılar tattırması şeklindeki azabın da, ümmetinden kaldırılmasını isteyen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), bu konudaki isteği Allah tarafından kabul edilmemiş, söz konusu azap şekli kıyamete kadar ümmet-i Muhammed için geçerli bir helâk şekli olarak kalmıştır.[157] Bu bağlamda ümmetinin bölük pörçük bir hale geleceği, aralarındaki fikir ayrılıklarının ve gruplaşmaların çok büyük boyutlara varacağıyla ilgili olarak da şöyle buyurmuştur: "Ümmetim yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bunlardan kurtuluşa ulaşacak olan fırka, sadece bir tanesidir."[158]

Toplumsal helâk şekli dediğimiz insanların fırkalara ayrılarak bölük

---

[155] Müslim, *Fiten*, 19; Ahmed b. Hanbel, V, 109; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 142-143.

[156] İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 143.

[157] Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 20.

[158] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 20; benzer bir hadis için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh*, XV, 125; Beyhakî, *Sünen*, X, 208.

pörçük olmaları ve daha sonra birbirine düşerek kendi aralarında savaşmaya başlamaları ve birbirlerini perişan etmeleri, en yoğun olarak isyankâr "İsrailoğulları" arasında uygulanmıştır.[159] Ayrıca gökten ve yerden gönderilen ve toplumun tamamını yok eden helâk şekilleri, peygamberlerini yalanlama ve kendilerine gönderilen ilâhî kitabı reddetme konusunda ittifak eden toplumlara yönelik olarak uygulanmış birer helâk şeklidirler. Yani semâvî ve arazî helâkla yok edilen kavimlerde, peygamberi ve getirdiği dini inkâr etmede toplumsal bir konsensus oluşmuştur. Peygamberi tasdik edenlerin sayısı ise birkaç kişiyle sınırlı kaldığı için bu azınlığın, vahiy karşıtlığını temsil eden kâfir gürûhu karşısında hiçbir etkileri olamamıştır. Peygamberi ve getirdiği kitabı reddenlerin, toplumun kahir ekseriyetini oluşturduğu ortamlarda Allah, o toplumlar üzerine hepsini yok edecek bir azap göndermiştir.

Mücâhid'in belirttiğine göre âyetteki "üstten ve alttan gelen azap, peygamberlerini yalanlama ve Rablerinin kitabını reddetme konusunda ittifak eden ümmetler içindir… Fırkalara ayrılma ve birbirinin hıncını diğerine tattırma şeklindeki iki azap ise, kitapları ve peygamberleri kabul eden iman ehli içindir."[160] Bu bağlamda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) muhatabı olan insanları değerlendirdiğimizde, onun tebliğini inkâr edenlerin yanında sayıları hiç de azımsanmayacak iman ehli kimseler de o toplum içerisinde var olduğundan, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) inkârcı muhataplarına yönelik âyette yer alan semâvî ve arazî helâk uygulaması söz konusu olmamıştır. Bu ümmet, İslâm'ı inkârda ittifak etmediğinden, diğer ümmetler gibi topluca helâk edilmekten muaf tutulmuştur. Bunun yerine, daha hafif olan birbirleri eliyle cezalarını çekme uygulaması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuçlardan biri de, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) davetini kabul eden sahabilerin çokluğu, inkârcı müşrikler üzerine, diğer kavimlere gönderilen ve hepsini yok eden semâvî ve arazî helâkın gönderilmesini dolaylı olarak engellemiştir. Müminlerin bir toplumda bulunuyor olması, oradaki müşriklere gelecek olan ilâhî cezaları, bazen savuşturan bir kalkan görevi üstlenebilmektedir.

---

[159] Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 494.
[160] Bkz. Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, VII, 494.

Süleyman Ateş, âyetin toplumlara yönelik Allah'ın sosyolojik yasalarından birini ortaya koyduğu vurgusunu yapmakta ve şöyle demektedir: "Bu âyet, düşünce ayrılıklarının, düşmanlıklara, kavgalara, savaşlara sebep olduğuna işaret etmektedir. Allah sizi fırkalara ayırır demek, her şey Allah'ın yasalarına göre olur, O'nun yaratıkları alanında meydana gelir, demektir. Buna sebep fikir ayrılığı, herkesin aklına geleni doğru sanması ve yalnız düşüncesinden başka düşünceye imkan tanımamasıdır. İnsanlar Allah'ın vahyettiği hak sözde birleşmezlerse, kendi akıllarından çıkan dini düşünceler, onların bölünmesine, birbirlerine düşman olmasına neden olur. Âyetin amacı, bu sosyolojik yasayı anlatmaktır... Düşünce ayrılığı düşmanlığa yol açar. Sosyolojik kanunlar da Allah'ın toplum için koyduğu yasalardır."[161]

Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub ise, tefsirinde âyeti daha modern bir bakış açısıyla yorumlamakta ve şöyle demektedir: Alttan ve üstten gelerek insanı her yönüyle kuşatan azabın yanı sıra, daha yavaş ve daha uzun süreli bir azap çeşidi daha vardır ki, bununla Allah dilediği zaman kullarını yakalayıverir. Bu azap da, âyette haber verilen insanların birbirine düşürülerek birbirlerine tattırdıkları azap şeklidir. İnsanlar bu azabı diğer azaplardan farklı olarak kendi elleriyle tadarlar ve yudumlarlar.[162] Çünkü Allah onları, birbirinden ayırdedilemeyecek şekilde fırkalara ve gruplara ayırır. Onlar bu şekilde sürekli olarak mücadele, kavga, düşmanlık ve çekişme içinde birbiriyle uğraşırlar. Devamlı olarak onlar, birinin diğerine verdiği zarar ve sıkıntı içinde bir hayat sürerler.

İnsanlık, Allah'ın önerdiği yoldan saptığı her defasında, tarihte de görüldüğü gibi, birçok kez bu çeşit bir azapla karşı karşıya gelmiştir. Çünkü her bir grup, hayat için bir sistem öngörmekte, kendine göre kanun, nizam, değer ve ölçüler üretmektedir. Daha sonra da bu kendi ürettikleri kanun, nizam, değer ve ölçülere diğerlerinin boyun eğmesini istemekte ve bu kanunlarla onları yönetmek istemektedirler. Bu durumda diğerleri buna karşı çıkmakta, bunun sonucunda kanunları üretenler, karşı çıkanlara yönelik şiddete başvurmaktadırlar. Böylece gruplar arasında

---

161 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 165.
162 Kutub, *fî Zilâl*, II, 1124.

istek, arzu, ümit ve düşünce çatışması meydana gelmekte ve bu da bitmek tükenmek bilmeyen karşılıklı bir mücadele, kin, nefret ve düşmanlığı beraberinde getirmektedir. Çünkü onlar, boyun eğdiğinde hiç kimsenin şımarıklık, eziklik veya küçüklük duygusuna kapılmadığı ve tek İlah tarafından tüm kullar için belirlenen nizam ve kanuna uymamışlardır.

Gerçekte yeryüzündeki en büyük fitne ve karışıklık, kullar arasından birisinin diğerlerine karşı ilahlık iddiasında bulunması ve bu iddiayı fiili olarak uygulamaya koymasıdır. Bu fitne de, insanları bölük pörçük bir hale getirmekte ve parça parça gruplara ayrılmalarına neden olmaktadır.

Kutub, âyetle ilgili bu yorumundan sonra Müslümanlara pratik bir çözüm önermekte ve tüm dünya halklarını kuşatan bu tür bir cezadan kurtulabilmelerinin yolunu, şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

Günümüzde yeryüzünün tamamı, bu ağır ve uzun süreli azabı yaşamaya devam etmektedir. İslâm toplumunun da bu tür bir azaptan kurtulması mümkün değildir. Böyle bir azaptan İslâm toplumunun kurtulabilmesi, ancak şu şekilde mümkün olabilir: Birlikte yaşadıkları millet içerisindeki "cahiliyye"[163] anlayışına sahip kimselerden inanç, düşünce ve hayat nizamı bakımından tamamen ayrılırlar ve Allah'ın kendilerine bir "İslâm Devleti" kurmalarına izin vermesi anına kadar bu mücadeleye devam ederler. Eğer bunu gerçekleştiremezlerse bu durumda, kendilerinin bir "İslâm Toplumu" olduklarını ve bu İslâm toplumu içinde yer almayıp dışarıda kalan kişi ve değerlerin, cahiliyye halkı ve cahiliyye anlayışı olduğu bilincini, tam anlamıyla muhafaza ederler. Bu arada kendi toplumlarını onların toplumlarından inanç ve sistem bakımından tamamen ayırırlar. Sonra da hak ile batılın arasını en güzel bir şekilde ayıran Allah Tealâ'dan, bu cahiliyye kültürüne mensup milletle kendi aralarında bir çıkış yolu ihsan etmesini talep ederler.[164]

Tefsirlerde bu âyetin açıklamasının yapıldığı yerlerde önem verilen bir husus da, âyetin nuzûlü vesilesiyle Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem)

---

163 Cahiliyye; Allah'ın şeriatının hükmetmediği, Allah'ı ilahlık ve hüküm koymada tek güç olarak görmeyen her kanun, her hüküm veya her topluma verilen bir isimdir. (Kutub, *fî Zilâl*, II, 1125)

164 Kutub, *fî Zilâl*, II, 1125.

Allah'tan, ümmetinin diğer ümmetler gibi helâk olmamasını da içeren isteklerde bulunmasıdır.

D- HELÂK ÇEŞİTLERİ

1. Azgınların Canlarının Alınması

Allah'ın yerden ve gökten gönderdiği korkunç bir azapla azgınları yok etmesi şeklinde misalleri Kur'ân'da fazlasıyla yer alan helâk, çoğunlukla bu çeşit içerisine girmektedir. Bunların örnekleri üzerinde uzun uzadıya durulduğu için burada sadece başlık vermekle yetiniyoruz.

2. Azgınların Mallarının Yok Edilmesi

Helâk, sadece insanları yere batırma, veya gökten taş yağdırma, ya da büyük bir tufanda boğma şeklindeki azap türleriyle sınırlı bir uygulama değildir. Helâk, bazen Kalem sûresindeki "Ashâb-ı Cenneh"[165] veya Kehf sûresinde anlatılan iki adamdan birinin[166] başına geldiği gibi, sadece isyankârların mallarına yönelik de olabilir. Başka kavimler dünyadaki cezalarını canlarıyla öderken, bahçe sahipleri ise ellerindeki yegâne değer olan bahçelerini kaybederek cezalandırılmışlardır. Burada ortaya çıkan bir gerçek de; cezanın suçla orantılı olduğudur. Allah'ı inkâr, O'na karşı her tür nankörlük, toplumu temelinden söküp atacak nitelikte bozucu faaliyetler, türlü türlü zulüm ve azgınlık gibi aşırı davranışlar sergileyenlere yönelik Allah'ın dünyevi azabı, onları canlarıyla yok etmek şeklinde tezahür ederken, daha alt seviyede bir suç olan maddi nimetleri nankörlükle karşılayıp, bu nimetlerdeki fakirin hakkını vermeme cürmünün dünyevi cezası ise, bu cürmü işleyenlerin mallarını elinden alıp yok etmek olmuştur.

3. Nimetlerin Elden Çıkması, Bazı Sıkıntı ve Felâketlerle Karşılaşmak

Allah'ın genel yasalarından biri de şudur: "Günahlar, intikam alınması-

---

165 Bkz. "Ashâb-ı Cenneh: Bahçe Sahipleri" blm.
166 Bkz. "Sadece Bahçesi (Malı) Helâk Edilen İki Adamdan Biri" blm.

na ve nimetlerin elden çıkması sonucuna götürür."[167] Kur'ân'da, tamamen helâk edilme yerine hayatları bağışlanan, ancak ellerindeki bazı nimetlerin alındığı ve çeşit çeşit belâ ve musibetlere çarptırıldığı kavimlerin başında İsrailoğulları gelir. Hz. Musa'ya bazen inanıp bazen vazgeçen, Allah'a ve peygambere iman konusunda istikrarsız bir tablo oluşturan dönek Yahudilere; Hz. Musa sayesinde bahşedilen bazı nimetlerin ellerinden alınması ve çeşit çeşit ceza ve belâlar verilmesi şeklinde felaketler gönderilmiştir. Daha ayaklarının ıslaklığı kurumadan, Firavun'un zulmünden kendilerini Allah'ın denizde açtığı yollarla kurtardığını unutup, putperest bir eğilim içerisine girmiş ve Allah'ı unutmuşlardı.[168] Hz. Musa'nın çölde kendilerini gökten gelen özel yemeklerle beslemesine rağmen Allah'a ibadet dışında başka arayışlara başlamışlar, Allah'tan başka şeylere tapar olmuşlardı. Benzeri görülmemiş bu nankör kavme Allah, değişik zamanlarda "maymunlaşma, domuzlaşma, horluk, yoksulluk, Beyt-i Makdis'e kırk yıl girme yasağı, birbirlerinin arasında kin, düşmanlık ve lanetlenme gibi cezalar"[169] vermiştir.

Ayrıca Nahl sûresi 16/112. âyetinde ise, hangi toplum olduğu belirtilmeksizin Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük içerisinde olan toplumların, bu dünya hayatında açlık ve korku gibi sıkıntı ve belâlara çarptırılarak cezalandırılacağı anlatılmaktadır.[170]

4. Bireysel (Ferdî) Helâk

Kur'ân hukuku, cezalandırma konusunda suçun şahsiliği ilkesini prensip edinmiş ve örneklerini sunduğu tüm uygulamalarda bu temel ilkeye göre hareket etmiştir.

Cezalandırılmayı gerektiren eylemler, toplumsal bir kabûl görmediği sürece cezalar genelde ferdî olarak verilir, yani ceza suçu işleyenle sınırlı kalır. Ancak bazı suçların cezalarının umumi olduğunu da bu vesileyle tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

---

167 Kurtûbî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 392.

168 Sa'lebî, *Kısas*, s. 177.

169 Buladı, *Nankörlük Kavramı*, s. 407; bkz. Bakara, 2/61; A'râf, 7/166; Mâide, 5/14, 26, 60, 64; İbrâhîm, 14/6-8; "Yahudiler", "Ashâb-ı Sebt" ve "Mesh" blm.

170 Bu âyetle ilgili olarak az yukarıda ele aldığımız "Sınırlı İnkâr Tavrı Nedeniyle Hayatı, Sıkıntı ve Zorluklarla Dayanılmaz Hale Dönüştürülen Bir Toplum" bölümüne bakılabilir.

"Toplumdaki bir veya birkaç kişiden meydana gelen toplumsal sistemin yapı ve fonksiyonlarında geniş ve köklü değişmeleri içermeyen değişiklikler, gerçek manada sosyal değişme olamazlar."[171] İsyan ve inkârda aşırılığın en üst zirvesine çıkma şeklinde bir değişimden geçen ve bu durumu kemikleşmiş bir hal alan bireyler, ilâhî kanunda birey olarak helâk edilirler. Çünkü onların ortaya koydukları tavır, toplumsal bir karakter haline dönüşmemiş olmakta, bu nedenle de toplumun diğer fertleri bu helâkın dışında bırakılmaktadır.

Âyet ve hadislerde anlatılan bazı münferit olaylar ve bu olayların kahramanları olan insanların, yaşadıkları toplum içerisinden sadece kendilerinin helâk edilmesi de göstermektedir ki; bu kişisel hadiseler, toplumun bütününü ilgilendirmemekte ve İslâmî literatürde bireysel bir olay olarak ele alınmaktadırlar. Helâkın bu çeşidinden daha önce birçok örnek çerçevesinde söz edilmiştir.

5. Toplu Helâk

Kur'ân'ın helâk konusunda sunduğu örneklerin çoğu, toplu olarak helâk edilen kavim ve toplumlardan oluşmaktadır. Çünkü bu toplumlarda, Allah'a ve O'nun kutsal saydığı ilâhî değerlere yönelik aşırı düşmanlıklar, toplumun tüm katmanları tarafından kabûl görmüş, inkârcılık ve Allah'ın kutsal değerleriyle savaşma tavrı, toplumsal bir tepki haline dönüşmüştür. "Toplumun tamamını veya önemli bir bölümünü ilgilendiren"[172] bu toplumsal tavır, gelen cezaların toplumun tamamını yok etmesi şeklinde tezahür etmiştir.

Diğer taraftan Taberî, Kurtubî, İbn Kesîr ve Şevkânî gibi alimler, Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirilmesinden sonra toplu helâkın kaldırıldığını, bunun yerine daha dar çerçeveli helâk uygulamalarının geçtiğini söylerler. Bunun bir tane istisnasının, maymuna dönüştürüldükten sonra topluca helâk edilen bir grup kent halkı olan Yahudilerden oluştuğunu naklederler.[173]

---

[171] Ünver, Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi .Yayınları, 1996, s. 246.
[172] Ünver, *Din Sosyolojisi*, s. 245.
[173] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XX, 80; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 290; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 391; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, IV, 174-175.

6. Medeniyetlerin Helâkı

Kur'ân'da helâk edildikleri haber verilen toplumlar için değişik üsluplar kullanılmıştır. Helâkı hak eden toplumların bazen yok edildikleri, bazen Allah tarafından ansızın yakalandıkları, bazen boğuldukları, bazen yerin dibine geçirildikleri söylenir. Ancak Kur'ân'ın bu toplumların bir kısmıyla ilgili bazen kullandığı bir diğer üslûp da, onlardan geriye hiçbir şey bırakılmaksızın helâk edilmiş olmalarıdır. Nitekim Semûd kavmiyle ilgili âyette şu ifadelere yer verilmiştir:

وَثَمُودَ فَما أَبْقَى "*Semûd'u da (O helâk etti) ve geriye hiçbir şey bırakmadı.*" (Necm, 53/51)

Benzer bir ifadenin Âd kavmi için de kullanıldığını görmekteyiz:

فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَة "*Onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?*" (Hâkka, 69/8)

Bu iki âyette yer alan "bekâ" kökü, bu kavimlerden geriye hiçbir insanın bırakılmadığına, ya da o insanların emeğiyle ortaya çıkan her şeyin onlarla birlikte yok edildiğine işaret etmektedir.[174]

Firavun ve onunla aynı değerleri paylaşan kavmi ile ilgili olarak da şöyle denilmektedir:

"*Firavun ve kavminin özenle işlediklerini ve yükselttiklerini (köşklerini, saraylarını, bahçelerini) yerle bir ettik.*" (A'râf, 7/137)

Âyette seçici bir üslubun kullanıldığı gözden kaçmamaktadır. Burada dikkatle kullanılan ifade, Firavun ve kavminin ortaya koyduğu sanat eserlerinden tutun da, her tür binaya, bahçeye, köşklere[175] varıncaya kadar onlardan geriye kalan ve Firavun kültürünü temsil eden her şeyin yok edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre âyeti şu şekilde yorumlamamız mümkün olmaktadır: "Firavun'un ve kavminin yapageldikleri sanat eserlerini, sanat diye ortaya koydukları şeyleri ve yükselttikleri köşkleri veya diktikleri bahçeleri yerle bir ettik, başlarına geçirdik. Medeniyetlerini ve mâmurelerini, Hâmân'ın köşkü gibi yüksek binaları harabeye çevirdik."[176]

---

[174] Bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 74; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 93.
[175] Çantay, *Meâl*, I, 351, 7-8. dipnotlar.
[176] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 124.

7. Güç ve Otoritenin Kaybolmasıyla, Sahip Olunan İnanç ve Hayat Anlayışının Ortadan Kaldırılması

Helâkın bu çeşidi, helâk kelimesinin Kur'ân'daki anlamları arasında yer alan "Bir şeyin yok olması, zail olması, kaybolması, elden çıkması"[177] anlamıyla irtibatlıdır.

Bu anlamdaki helâk; gücün, kuvvetin, söz sahibi olmanın, saltanatın, istediği gibi hareket edebilmenin, hulâsa hayatla ilgili sahip olunan değerlere dayanan düşünce ve hayat tarzının bir coğrafyadaki hakimiyetinin, bir insan veya bir toplumdan alınması ve başkalarına verilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bu tür helâk çeşidinin en güzel örneğini, Mekke müşrik toplumunun durumu oluşturur. Bu çeşit helâkta, canı ve malı ortadan kaldıran bir felâket söz konusu değildir. Sadece bir toplumun sahip olduğu değerler ortadan kaldırılıp, yerine başka yeni değerler yerleştirilir. Böyle bir helâk söz konusu olduğunda ortadan kaldırılan değerler, çoğunlukla inkârcılığı temsil eden değerler olur. Onların yerine getirilen değerler ise, vahiy kaynaklı ilâhî değerlerden oluşur. Yalnız şunu da hemen ilave etmekte fayda vardır ki, bazen bu tür bir helâkla karşılaşan birey ve toplumlarda ortadan kaldırılan güç ve kuvvetin yerine illa da başka bir gücün gelmesi ya da bu gücün kaynağını vahiyden almış olması gerekmez. Bazen otoritenin el değiştirmesi, dini bir hüviyet taşımayabilir.

Tekrar konumuza dönecek olursak Mekke'nin fethi, Allah ve Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile savaşan bir kavmin (Kureyş'in) helâk sürecinin değişik aşamalarını yaşamalarının son halkasını oluşturmaktadır. Nitekim Kureyş toplumu bidayette, Müslümanlarla yapılan savaşta Bedir'de en önemli yetmiş insanını kaybetmiştir. Bu, Mekke müşrik toplumuna ilahî iradeye karşı gelişin ilk cezası olarak verilmiştir. Bu ceza, Mekkelileri, çevresindeki diğer Arap kabileleri nezdinde olumsuz bir şekilde etkilemiş, stratejik konumlarını zayıflatmıştır. Daha sonraki Hendek savaşı ve Hudeybiye antlaşması da Mekke'nin kan kaybetmesini hızlandırmıştır. Bir bakıma Mekke müşrik toplumunun çöküş süreci böylece hızlanmıştır. Artık son

[177] Bkz. Helâk Kelimesinin "Kur'ân'daki Anlamları" blm.

aşamada yok edici ilahî darbe gelmiş, Mekke'nin Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) komutasında fethi ile, Allah'ın otoritesine karşı çıkan en büyük toplum olan Mekke müşrik toplumu ortadan kaldırılmıştır.

Buhârî'de geçen bir hadis-i şerif, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi olayını ilginç bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşımda, Allah'ın birtakım kullarını inkârcı bir zümrenin başına musallat etmesi hadisesi konu edilmektedir. Ebû Hureyre'nin (radıyallahu anh) rivayetine göre Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi esnasında şöyle buyurdu: Allah tarafından "Mekkelilere, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler musallat edilmiştir."[178] Böylece Mekke'deki şirke dayalı anlayışın helâk edilip ortadan kaldırılması, Allah'ın o toplum üzerine gönderdiği kulları vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Mekke'nin fethi, bir müşrik toplumun helâk edilişinin en güzel örneklerinden birini oluşturur. Böylece hem müşriklerin İslâm'a düşmanlık yapmalarına son verilerek **fizîkî düşman** ortadan kaldırılmış, hem de bu müşrik toplumun şirk kültürünü besleyen değerleri, otoriteleri, güçleri, adetleri, gelenekleri, artık hayat alanı bulacağı bir ortamdan uzaklaştırılmış, zamanla da bu değerler yok olmaya mahkum edilmiştir. Bu şekilde İlahî iradeye karşı çıkan kimseleri, düşünce ve fikir açısından besleyen **mânevî kaynak** da kurutulmuştur.[179] Bu yönüyle Mekke'nin fethi, İslâm düşmanlarının gücünün ortadan kaldırılması ve onların yerine İslâmî kültürün Allah tarafından yerleştirilmesine güzel bir misal olmuştur. Bunun benzeri, Kur'ân'da başka bir ifadeyle şu şekilde anlatılmaktadır: "*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven, müminlere karşı gönüllü (şefkatli), kafirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir.*" (Mâide, 5/54)[180]

Fetih sûresinde Mekke'nin fethedileceği, iki yıl öncesinden Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminlere haber verilmiştir. Hadiseyle ilgili olarak sûrede yer alan bazı paragraflar, konumuzu ilgilen-

---

[178] Buhârî, *Lukata*, 7; Müslim, Hac, 447, 448; Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 209.

[179] Nitekim Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethettiğinde ilk yaptığı iş, Kâbe'deki putları kırmak olmuştur. Çünkü putlar, Mekke müşrik toplumunun kültür ve medeniyetini şekillendiren en önemli argümanlar olma niteliği taşımaktaydı.

[180] Ayrıca bkz. Nisâ, 4/133; İbrâhîm, 14/19; Fâtır, 35/16.

dirmesi bakımından ilginçtir: "*Biz sana apaçık bir fetih verdik… Böylece Allah… sana olan nimetini tamamlasın… Allah hakkında kötü zanda bulunan münafik erkeklere ve münafik kadınlara; (Allah'a) ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara da azap etsin. (Onların Müslümanlar için istedikleri) kötülükler kendi başlarına gelsin. Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve onlara cehennemi hazırlamıştır.*" (Fetih 48/1-6) Burada özetle, Allah hakkında kötü zanda bulunan münafıklara ve müşriklere yönelik Allah'ın azabından, inananlar için arzuladıkları fesâda ve bozguna uğrayarak helâk olup gitmeleri[181] şeklindeki beklentilerin kendi başlarına gelmesinden, gazap ve lanetinden, buna ilaveten ahirette de cehenneme atılacaklarından bahsedilmektedir. Gerçi bu âyetlerdeki azabı, sadece "öteki dünyada"[182] verilecek azap olarak ele almanın, sûrenin genel karakterine uygun olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü konu, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedileceğiyle ilgilidir. Bir ülkenin fethinin, orada yaşayan insanlara verdiği acı her şeyden önce dünyevîdir. Toprakları, vatanları ve her şeyleri başka bir milletin eline geçen bir topluluk için, öteki dünya azabından önce, bu dünya azabı acısı söz konusudur.[183] Bu son âyet öncelikli olarak, Mekke müşrik toplumunun ve Medine'deki diğer münafık toplumun, Mekke'nin fethi sonrasında iç dünyalarında hissedecekleri acıları ve Allah'ın onlara bu dünya hayatında vereceği azabın tadını haber vermektedir. Nitekim bu anlam, fetih sonrasında müminlerin hissedeceği duyguları konu edinen 4. âyetteki, 'imanlarına bir kat daha iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur indirmesinden' bahseden ifadeler tarafından da desteklenmektedir.

Mekke'nin Müslümanlar tarafından feth edilmesi, orada yaşayan müşriklere o kadar büyük acı vermiş ve onlara o kadar ağır gelmişti ki, İslâm'ın en büyük düşmanlarından Ebû Cehil'in oğlu İkrime ve Ümeyye b. Halef'in oğlu Safvân, babalarının bu fetih gününden önce ölmüş olmalarını, Allah'ın onlara bir lütuf ve ikramı olarak değerlendirerek, bu acıyı

[181] Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 334.
[182] Esed, *Meal*, Fetih 26/6.
[183] Bu azap Allah'ın, kafirleri müminler eliyle azaplandırması şeklinde gerçekleşmiştir. (bkz. İbn 'Âdil, *el-Lübâb*, XVII, 482)

en azından babalarının yaşamamış olmasıyla, kendilerini teselli etmeye çalışmışlardır.[184]

8. Mesh (مسخ) Şeklindeki Helâk

a. Maymuna ve Domuza Dönüştürülme

Mesh, ilahî cezalandırma şekillerinden biri olup, bunun eski kavimler arasında bazı toplumlara uygulandığı, âyet, hadis ve bize ulaşan diğer kaynaklarla sabittir. Ayrıca Yâsîn sûresinde mesh kökünün yer aldığı bir âyet bulunmaktadır.[185]

Mesh (المَسْخ), "yaratılışını ve ahlâkını çirkinleştirmek, bir şekilden başka bir şekle dönüştürmek" anlamına gelir. Buna göre mesh iki çeşittir: Biri insanın yaratılışında, aslında, şekil ve sûretinde meydana gelir. Diğeri ise, ahlâkında ortaya çıkar. Bu da insanın ahlâkının iyiden kötüye doğru bir değişime uğraması, insanın hayvanlardaki bazı kötü huyları edinerek örneğin, köpek gibi aşırı hırslı bir hale gelmesi veya domuz gibi açgözlü olması ya da öküz gibi taşkınlık etmeye başlaması şeklinde tezahür eder ki, bu tür meshle her zaman karşılaşmak mümkündür.[186]

Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin çarptırıldığı mesh cezası, yaratılışlarının insan şeklinden hayvan şekline dönüştürülmesi tarzında gerçekleşmiştir. Dönüştürüldükleri hayvanların maymun ve domuz olduğu bildirilmiştir.[187]

Konuyla ilgili olarak Elmalılı, az önce verdiğimiz mesh tarifiyle paralellik arz eden şu açıklamada bulunmaktadır: Mesh, "ya yalnız manevi, veyahut hem sûrî (görünüş itibariyle) ve hem manevi olmak üzere iki türlüdür. Manevi mesih ahlâkî düşüklük doğuran değişme; sûrî ve manevi mesih de ahlâkî düşüklükle beraber hayâtî düşüklük doğuran değişimdir ki, buna "hakiki mesh" de denir.

---

[184] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 232.

[185] "*Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye.*" (Yâsîn, 36/67)

[186] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 710; bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 985.

[187] Bkz. Bakara, 2/65; Mâide, 5/60; A'râf, 7/166; konuyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. Ulutürk, *Ehl-i Kitab*, s. 56.

Cumartesi yasağını ihlal eden Ashâb-ı Sebt maymuna (kırade); Hz. İsa'nın mucizesi olan sofrayı görüp ondaki nimetlerden yediği halde onu inkâr edenler ise domuza (hanâzîr) dönüştürülmüştür.[188] Bazı rivayetlerde Ashâb-ı Sebt'in gençlerinin maymuna, yaşlılarının ise domuza dönüştürüldüğü[189] söylense de, Ashâb-ı Sebt hakkında sadece "*Aşağılık maymunlar olun.*" (Bakara, 2/65)[190] denmiş olması, onların sadece maymuna çevrilmiş oldukları görüşünün daha sağlıklı olduğunu desteklemektedir.[191]

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ "*Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara, '**aşağılık maymunlar** olun!' dedik.*" (A'râf, 7/166)

Allah Tealâ'nın söz konusu bu azgın Ashâb-ı Sebt topluluğuna "*Aşağılık maymunlar olun*!" (Bakara, 2/65) demesini müfessirler yorumlarken, bu olayın hakikatte gerçekleşmiş olduğunu vurgulamak ve insan zihninde oluşabilecek şüpheleri gidermek için "*Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece 'Ol' dememizdir. Hemen oluverir.*" (Nahl, 16/40) âyetine öncelikli olarak yer vermişlerdir.[192] Allah'ın iradesinin üstünde hiçbir şey yoktur. O'nun istediği her tür değişim, bütün tabiat kanunlarına aykırı olsa da, hemencecik oluverir. Yani Allah, Kur'ân'da o topluluktan bahsederken, onları maymuna çevirdiğini söylüyorsa bu olay gerçekleşmiş, onlar da maymuna dönüşmüşlerdir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bunun nasıllığını, insanın kavrayamamış olması, bunun gerçekleşmediğini göstermez. Bir anda, insan şeklinin böylesi bir biyolojik değişikliğe nasıl uğrayabileceğini aklın idrak etmeye çalışması ayrı bir şey, bunun Allah'ın "ol" demesiyle oluvermesi ayrı bir şeydir.

Katâde, meshe uğrayan Yahudilerle ilgili olarak "Uyarıları dikkate almayıp inat ettiklerinde Allah onların şekillerini değiştirdi. Onları normal erkek ve kadın halinden, ciyaklayan maymunlar haline dönüştürdü."[193] der-

---

188 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666; Beyzâvî, *Envâr*, II, 355; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.

189 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 172; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 34; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

190 Ayrıca bkz. A'râf, 7/166.

191 Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.

192 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 173; Beyzâvî, *Envâr*, III, 69.

193 Hâzin, *Lübâb*, II, 303; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331.

ken, İbn Abbas, Allah onların bir kısmını maymun, bir kısmını da domuz yaptı."[194] değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Kesîr'in, Ashâb-ı Sebt'in uğradığı değişimi ele alırken yaptığı açıklamalardan, onların hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde maymuna dönüştürüldükleri anlaşılmaktadır. Buna göre onların maymunlar gibi kulaklarının olduğu, ciyakladıkları ve birbirine saldırarak tam bir maymun gibi davrandıkları görülmüştür. Onların düştüğü bu sefil ve aşağılayıcı hali, azgınlıklarında çok ileri gittikleri için onlara azabın gelmesinden endişe duyarak kendi bölgelerini duvarla ayıran diğer mümin Yahudiler, bizzat görmüşlerdir.[195]

Âyet ve hadislerde fiziki olarak maymuna ve domuza dönüştürüldükleri anlatılan bu toplumların hali, sahabenin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ilginç sorular sormasına neden olmuştur. Bunlardan birini İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) şöyle nakletmektedir:

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem), maymun ve domuzların, Yahudilerin soyundan olup olmadığını sorduk. O da şöyle buyurdu: "Allah, helâk ettiği veya mesh ettiği hiçbir kavimden geriye bir nesil bırakmamıştır. Maymun ve domuzlar, (bazı kavimlerin mesh cezasına uğratılmasından) daha önce yaratılmışlardır."[196] Bu ve benzeri hadislerde, günümüzde Darvinizm olarak bilinen ve insanın maymundan türediği iddiasının, hiçbir şekilde meshe uğrayan Yahudilerle irtibatlandırılamayacağı, açıkça ortaya konulmuştur.[197]

Bilindiği gibi, şekil olarak insana en çok benzeyen hayvan maymundur. İnsana dış görünüş bakımından bu kadar çok benzer olmasına rağmen, maymunun insanî hiçbir özelliğinden bahsedilemez. Cumartesi günü avlanma yasağı olduğu halde, bir gün önceden kurdukları ağlarla cumartesi sahile gelen balıkların ağlara takılmasını sağlayarak Allah'ı aldattığını sanan sahtekar Yahudilerin hayvanlar içerisinden maymuna çevrilmesinin sebebi; yaptıkları işle irtibatlıdır. Nasıl ki onların yaptıkları bu hileli işin, gerçek gibi

---

194 Hâzin, *Lübâb*, II, 303-304.

195 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 172; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 34; Beyzâvî, *Envâr*, III, 69; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106).

196 Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, VIII, 321.

197 Konuyla ilgili diğer hadisler ve yorumlarıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, VIII, 321-324; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.

görünmesine rağmen gerçekle ve hakikatle hiçbir alakası yoksa; maymun da insan görünümünde olmasına rağmen insanla hiçbir ortak özellik taşımamaktadır. Böylece onlara verilen ceza, yaptıkları amelin benzeri bir cinsten seçilmiş olmaktadır.[198] Diğer taraftan bu olayda, suç-ceza dengesinin gözetildiği güzel bir uygulama ile karşılaşmaktayız.

Toplu olarak meshe uğratılan Yahudiler dışında Bel'âm'ın da bireysel olarak mesh cezasına çarptırıldığını görmekteyiz. Ancak onun cezası tam bir mesh değil de kısmî bir meshe uğrama şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü o tam anlamıyla bir köpeğe dönüştürülmemiş, sadece köpeğin bir özelliği olan "köpek gibi soluma"[199] cezasına çarptırılmıştır.[200]

Tüm kaynaklarda Ashâb-ı Sebt'e ve Hz. İsa'nın sofra mucizesine inanmayan Yahudiler'e verilen cezanın; bütün alimler tarafından hakiki mesh olan maymun ve domuz şekline çevrilmek sûretiyle verildiği söylenmiştir. Bunun bir istisnasını ise, Mücâhid'e dayandırılan görüş oluşturmaktadır.

Mücâhid'in; bu âyetlerle ilgili olarak "Onların kalpleri meshe uğradı, bedenleri değil." dediği nakledilmektedir.[201] Mücâhid, bu görüşünü savunmak için şöyle demektedir: Nasıl ki, "*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.*" (Cum'a, 62/5) âyetiyle Allah, bildiğiyle amel etmeyen Yahudi alimlerini kitap taşıyan merkebe benzetmişse, burada da cumartesi gününün kutsiyetini ihlal eden Yahudiler için maymun benzetmesini yapmıştır.[202]

Ancak onun bu görüşü alimler tarafından kabul görmemiş, hatta tenkide uğramıştır. Mücâhid'in bu yorumunun, nâsslara aykırı garib bir fikir olduğu, buna ilaveten onun dışında önceki ve sonraki alimlerden hiçbirinin buna benzer bir yorumda bulunmadığı söylenmiştir.[203]

Bizce de, Mücâhid'in bu yorumu, âyetin lafzına ve ruhuna, buna ila-

---

198 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106. (مسخهم الله إلى صورة القردة وهي أشبه بالأناسي في الشكل الظاهر وليست بإنسان حقيقة فكذلك أعمال هؤلاء وحيلتهم لما كانت مشابهة للحق في الظاهر ومخالفة له في الباطن كان جزاؤهم من جنس عملهم)

199 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, IX, 129; Beyzâvî, *Envâr*, III, 74.

200 Daha detaylı bilgi için bkz. "Bel'am" md.

201 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332; Beyzâvî, *Envâr*, I, 337, III, 69; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106; a.mlf., *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

202 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332; Beyzâvî, *Envâr*, I, 337; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 106.

203 İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

veten Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi ve sellem) bize ulaşan bilgilere[204] de "ters"[205] düşmektedir. Suretlerinin maymuna çevrildiği, Bakara, 2/65 ve A'râf, 7/166. âyetlerde de ayrıca vurgulanmıştır. Zaten "âyetin zahiri, bedenlerinin tebeddül ettiğine (değişikliğe uğradığına)"[206] çok açık bir ifadeyle delalet etmektedir.[207]

9. Tams (طمس) Şeklindeki Helâk

Tams şeklindeki helâk, Kur'ân'da birkaç âyette gündeme getirilmiş bir konudur.[208] Ayrıca tams, Hz. Musa'ya verilen dokuz mucizeden[209] biri olup,[210] bu konuda yaptığı beddua bilfiil gerçekleşmiştir.

Tams lügatte, bir şeyin şekil ve sûretini değişikliğe uğratarak yok etmek, "bir şeyin izini kökünden söküp atmak", ışığını gidermek, kör etmek, göz çukurunu yok edip dümdüz hale getirmek, silmek, izale etmek, başkalaştırmak, mahvetmek, kökünü kazımak,[211] nimet ve güzellikler içindeyken kötü bir hale dönüşmek[212] gibi anlamlara gelmektedir. Tams kelimesi bazı âyetlerde hakiki, bazı âyetlerde ise mecazi anlamda kullanılmıştır.[213] Tams'ın, mesh anlamında olduğu da söylenmiştir.[214]

Tams, helâk edilmeden önce Lût kavmine, Firavun ve adamlarına, ayrıca Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde yaşayan bazı Yahudilere uygulanmış bir gerçekliği ifade eder.

---

204 Tirmizî, Tefsîru Sûre 5, 21: (عن عمار بن ياسر قال قال رسول الله أنزلت المائدة من السماء خبزا ولحما وأمروا أن لا يخونوا ولا يدخروا لغد فخانوا وادخروا ورفعوا لغد فمسخوا قردة وخنازير); onların uğratıldıkları meshin, "hakiki mesh" anlamında olduğuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Beyzâvî, *Envâr*, I, 337, 1. dipnot.

205 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332.

206 Vehbi, *Hulâsatül Beyân*, V, 1790.

207 Bütün bunlara ilaveten, Yahudilerin kıyamet öncesinde yeniden mesh cezasına çarptırılacağı söylenmektedir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 519)

208 Tams kökü, beş âyette yer almaktadır. Nisâ, 4/47; Yunus, 10/47; Yâsîn, 36/66; Kamer, 54/37; Murselât, 77/8.

209 "*Andolsun biz, Musa'ya açık açık dokuz mucize verdik.*" (İsrâ, 17/101; Neml, 27/12)

210 Sa'lebî, *Kısas*, s. 168.

211 Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 944; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 458; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, X, 97; Beyzâvî, *Envâr*, III, 212; İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 124; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 569; Tams'ın karşılığı olan M-h-k kelimesinin anlamları için bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 976.

212 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 519; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, III, 940.

213 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, X, 97; İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 124.

214 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 122.

Lût kavmi, erkek görünümündeki meleklere kötülük etmek, menfur emellerini bunlar üzerinde gerçekleştirmek amacıyla Hz. Lut'a, misafirleri dışarı çıkarması ve kendilerine teslim etmesi için baskı yaptığı, hatta kapıyı kırıp içerdeki misafirleri ele geçirmek üzere kapıya geldiklerinde, evdeki misafir meleklerden biri olan Cebrail'in (aleyhisselâm) bir kanat vuruşuyla çarpılmış, bunun sonunda da hepsinin gözlerinin feri gitmiş ve kör olmuşlardı.[215] Bunun üzerine çil yavrusu gibi şaşkın bir halde sağa sola kaçışırken, "İmdat! İmdat!, Lut'un evinde yeryüzündeki en büyük sihirbazlar var!"[216] diye bağırmışlardı. Bu durumu haber veren âyette Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ "*Onlar Lut'un misafirlerine karşı kötülük yapmayı planlamışlardı. Hemen biz onların gözlerini silme kör ettik (tams'a uğrattık).*" (Kamer, 54/37)

Hz. Musa'nın tebliğ faaliyetini yürütürken karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri, Firavun ve yönetiminin ekonomik gücüydü. Zira Firavun ve yönetimi, ellerindeki bu ekonomik gücü, toplumun gelişmesi için değil, aksine onları Allah'ın dininden ve yolundan saptırarak kendi çıkarları istikametinde kullanmaktaydı.[217] Nitekim inkârcıların tasarrufunda bulunan "mallar, Firavun benzeri kimselerin plan ve hilelerini uygulamaya koymak ve hakikat öncülerini görevlerinden alıkoymak için kullandığı araçlar ve kaynaklardır."[218]

Firavun ve adamlarının, Müslümanlara karşı yaptıkları zulmün esas dayanağı olan bu ekonomik gücün yok edilmesi için Hz. Musa, Allah'a şöyle bir nizayda bulundu:

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَي أَمْوَالِهِمْ "*Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et (tams'a uğrat), kalplerine de sıkıntı ver!*" (Yunus, 10/88) Firavun ve adamlarının ellerinde bulunan tüm paralar, mücevherler, altınlar, gümüşler büyük helâktan kısa bir süre önce aniden taş haline geldi. Hepsi değersiz ve

[215] Sa'lebî, *Kısas*, s. 92; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV; 439; Beyzâvî, *Envâr*, V, 269.
[216] Sa'lebî, *Kısas*, s. 92.
[217] Sayı, *Hz. Musa*, s. 165.
[218] Mevdudî, *Tefhim*, II, 359.

hükümsüz oldular.[219] Bu beddua sonrasında Firavun ve kavmi, madenlerin özelliğinin kaybolması sebebiyle hiçbir madenden yararlanamamıştır. Hatta bazı insanlar bile taşlaşmaya başlamıştı. Bazen adam karısıyla yatağa girecek olsa her ikisi de taş haline geliyordu.[220] İbn İshak, Şam yöresinden bir adamla karşılaşır. Bu adam kendisine, Mısır'a gittiğinde orada taşlaşmış insanlar gördüğünü nakleder.[221]

Hz. Musa'nın bedduası o kadar etkili olmuştu ki, Firavun ve yandaşlarının yiyecekleri, içecekleri hatta eşyaları bile taşlaşmaya başlamıştı. Başta şekerleri olmak üzere[222] elek ve una varıncaya kadar her şeyleri taş haline geliyordu.[223]

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, bu âyetle ilgili olarak halife Ömer b. Abdülaziz'le konuştuğu bir sırada aralarında şöyle bir olayın gerçekleştiğini söylemektedir: Halifeye, Firavun ve yandaşlarının mallarının başına gelenleri anlattığımda, Mısır Firavunlarından kalma bir keseyi getirmiş ve içinden yarılmış bir halde taşlaşmış yumurta, ceviz, dirhem ve dinarlar çıkartarak bana göstermişti.[224]

Medine'de Yahudiler, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile dalga geçmek, O'nu hafife almak sûretiyle üzmek ve türlü türlü yeni şeyler çıkartarak bunlar aracılığıyla İslâm ve Müslümanlarla uğraşmayı adet haline getirmişlerdi. Bunlardan birinde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben "râ'inâ" (bizim çobanımız)[225] diyerek kendilerince bunu hakaret unsuru olarak kullanmaya başladılar. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, Yahudileri bu tavırlarından vazgeçirmek ve kendilerinden önceki bazı Yahudilerin başlarına gelen birtakım felâketleri hatırlatmak üzere onlara şöyle demişti. "*Ey kitap verilenler, biz bazı* ***yüzleri silip*** *arkalarına döndürmeden, ya da cumartesi adamlarını lanetlediğimiz gibi onları da lanetleme-*

219 Sa'lebî, *Kısas*, s. 173; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 122; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 374; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VI, 2254.
220 Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 374.
221 Sa'lebî, *Kısas*, s. 173.
222 İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 124.
223 Sa'lebî, *Kısas*, s. 173.
224 Bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 173; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 374.
225 Bkz. Bakara, 2/104; Nisâ, 4/46.

den önce, yanınızdakini doğrulayıcı olarak indirdiğimiz (Kur'ân)a inanın. Allahın buyruğu yapılır." (Nisâ, 4/47)

Bu âyetle ilgili olarak Zemahşerî, buradaki tams'ın insan yüzünün kafanın arka kısmına, arka kısmın ise kafanın ön kısmına çevrilmesi anlamında olabileceğini belirtmektedir. Burada tams mecazi anlama alındığında da ise, onların kalplerinin çevrilmesi ve güzel durumdaki hallerinin kötü bir hale dönüştürülmesi anlamını ifade eder. Ayrıca âyette kendilerinden bahsedilenlerin Medineli Benî Kurayza Yahudileri olduğu ve onların tams'larının Şam'a sürülme şeklinde gerçekleştiği söylenmektedir. Çünkü böylece onlar, tams kelimesinin anlamlarının birini oluşturan, sahip olunan nimet ve güzelliklerin elden çıkmasını, sürgüne uğrayarak bizzat tecrübe etmişlerdir.[226]

Âyetin bir anlamı da, tams cezasına çarptırılanların yüzlerinde, başlarındaki gibi saçlar bitirerek onları çirkin bir hale dönüştürmek, mecazen de din konusunda Allah tarafından tamamen saptırılmaktır.[227] Ayrıca bu ifadeyle bu kimselerin ahiretteki korkunç durumları hakkında bir uyarı yapılmaktadır.[228]

10. Uhrevî Helâk (Cehennem Azabı Bir Helâk Çeşidi Midir?)

Helâk olan kavimlerin, bu dünya hayatında ilahî bir cezalandırma şekli olan "helâk" ile cezalandırılmaları; işledikleri günahın cezasını bu dünyada çekme ve böylece günahlardan tamamen temizlenme anlamına mı gelmektedir? Yoksa ahirette de onları bekleyen cehennem azabı var mıdır? Varsa bu, ebedi midir? Alimler, genel olarak "Dünyada kafirler helâk edildikten sonra, ahirette de onlar için azap vardır."[229] kanaatindedirler.

Burada dikkate alınması gereken bir husus da, suçun niteliğidir. Bazı suçlar vardır ki, onların hem dünyada hem de ahirette cezası söz konu-

---

[226] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 519; Beyzâvî, *Envâr*, II, 198; ayrıca bkz. Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, III, 940.
[227] İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 124.
[228] Elmalılı, *Hak Dini*, II, 569.
[229] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, XIII, 230.

sudur. "*Allah'a ve Resûl'üne karşı savaşmak ve yeryüzündeki hak düzeni bozmaya çalışmak*" (Maide, 5/33) gibi suçların cezaları, İslâm hukukuna göre, dünyada tatbik edildikten sonra, ahirette de işleyenlerinin cezaya çarptırılmasına sebep olacaktır. Ancak Allah'a iman etmiş olmaları şartıyla, yaptıkları günâhlardan dolayı dünyada herhangi bir cezaya çarptırılan ve bu cezayı çeken (had uygulanan) kişiler, ahiret azabından kurtulurlar. Çünkü hadler, uhrevî cezaları düşürür.[230] Fakat Allah'a ve Peygamberine isyan eden kişilerin cezalandırılma şekillerinden helâk ile cezalandırılanlar, temelde "küfr" içerisinde bulunduklarından, onların dünyada helâk ile cezalarını çekmeleri, uhrevî azaplarını düşürmez. Onlar için, ayrıca ahirette ebedî azap vardır. İmam Mâturidî'nin (333/944) de haklı olarak vurguladığı gibi, "Kafir, ömrü boyunca küfür fiilini irtikap eder. Ondan vazgeçme niyeti taşımaz. Ebedi olarak yaşayacak olsa, yine küfre devam edecektir. Böyle bir suçun cezasının da ebedi olması akıl açısından normaldir. Bu cezada misliyet esası aşılmış, adalet bozulmuş olmaz."[231]

Öncelikli olarak isyankârların dünya hayatında cezalandırılması anlamına gelen helâk, aynı zamanda "uhrevî bir helâk"[232] olarak da değerlendirilmekte, bu yönüyle de helâkın bir başka çeşidini oluşturmuş olmaktadır. Nitekim, eylemleri sebebiyle dünyada Allah'ın helâk ettiği kimseler, sadece bu ceza ile bırakılmayacak, ahirette de ebedi bir cezalandırılmayla karşılaşacaklardır.[233]

Allah'ın birçok ülkeyi ve toplumu helâk ettiğini haber veren âyetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır:

"*Nice kentler, Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrine başkaldırdı. Biz de onu çetin bir hesaba çektik ve ona görülmemiş biçimde azap ettik.*" (Talâk, 65/8)

Âyette sözü edilen kimselerin hesaba çekilmeleri, dünyada onların Allah tarafından köklerinin kazınması şeklinde vuku bulmuş, ayrıca azaba çekilecek olmaları ise ahirette cehennem azabı olarak gerçekleşecektir.[234]

---

[230] Buhârî, Hudûd, 8.
[231] Bebek, Adil, *Matüridî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 103.
[232] Havvâ, *el-Esâs*, I, 448; bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, II, 203.
[233] Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.
[234] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 506.

Çünkü Allah, kafirlerin bir kısmına hem dünyada hem de ahirette türlü türlü azaplar tattıracaktır.[235]

Firavun'un cehennemde çekeceği azaptan ve dünyada olduğu gibi orada da yandaşlarını cehenneme sürüklemesinden şu şekilde bahsedilmektedir:

"*Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir.*" (Hûd, 11/99) Yine Firavun ve askerlerinden bahseden bir başka âyette benzer manzara şu şekilde tasvir edilmektedir: "*Onları, ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.*" (Kasas, 28/ 41) Daha sarih âyetlerin birinde ise şöyle denilmektedir: "*Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!*" (Mümin, 40/46)

Ashâb-ı Uhdûdla ilgili âyette ise şöyle denilmektedir: *"Onlar için cehennem azabı vardır ve onlar için yangın azabı vardır."* (Burûc, 85/10)

Helâk edilen bireyler arasında yer alan ve "Mekke'nin iki dağı arasında benden daha üstünü ve daha şereflisi yoktur."[236] diyen Ebû Cehil ile ilgili olarak nazil olan âyette haber verildiğine göre, cehennemde kendisine şöyle denilecektir: "*Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin.*" (Duhan, 44/49)

Burada kısaca helâk kökünün, insanın dünyada başına gelen belâ ve sıkıntıların değişik boyutlarını anlatması dışında, insanın sadece ahiret hayatının mahvolması ve perişan olması anlamında Allah tarafından ahirette helâka uğratılması konusu üzerinde durmakta fayda vardır.

Nitekim konunun yer aldığı "*Kıyamet gününde, 'biz bundan habersizdik' diyemeyesiniz diye Rabbin Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler. Yahut 'daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik (onların izinden gittik). Bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk mı edeceksin?'dememeniz için (böyle yaptık).*" (A'râf, 7/172-173) şeklindeki âyetler, müşriklerin ve atalarının sapık yollarını takip eden inatçı kimselerin

---

[235] Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 173.
[236] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXV, 134; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 231-232.

ahiret hayatlarının mahvolacağını, bu sebeple kıyamet gününde Allah'a karşı kendilerini temize çıkartma mazeretleri içerisinde böyle bir mazeret ileri sürmelerinin önünün daha, insanın yaratıldığı anda kesildiğini anlatmaktadır.

Kıyamet günü, ahiret hayatları mahvolmuş bu nedenle de perişan olmuş inkârcılar, Allah'a karşı "*(Yolundan gittikleri atalarının sapık yollarını kastederek) bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk mı edeceksin?*" (A'râf, 7/173) şeklinde bir mazeret ileri sürmeyi içlerinden geçirmek isteyecekler, fakat Allah, onların ileri sürebileceği böyle bir mazereti asla kabul etmeyecektir.[237]

11. Allah'ın Kulları Eliyle Yaşattığı Helâk

Helâkın bu çeşidinde Allah Tealâ, helâkı hak eden kimseleri direkt olarak kendisi değil de, kulları eliyle helâk eder. Bu, ya kullarını bu kişi ya da kişilere musallat etmesiyle olur; ya da dünya hayatı için koyduğu hukuk kuralları çerçevesinde bu kimselerin cezalarının yine kulları vasıtasıyla verilmesi esnasında gerçekleşir.

Tevbe sûresinde Allah'ın kulları vasıtasıyla inkârcıları cezalandırması şu şekilde anlatılmıştır:

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ "*Onlarla savaşın ki* ***Allah, sizin ellerinizle onlara azap etsin****, onları rezil etsin.*" (Tevbe, 9/14)

Bir başka âyette ise şöyle buyrulmaktadır: "*Biz de, Allah'ın, ya kendi katından veya* ***bizim ellerimizle size bir azap vermesini*** *bekliyoruz.*" (Tevbe, 9/52) Yahudi Nadîroğulları'nın helâkını konu edinen Haşr sûresinde ise şöyle denilmektedir: "*Evlerini hem kendi elleriyle hem de* ***müminlerin elleriye*** *harap ediyorlardı.*" (Haşr, 59/2)

Ebû Hureyre'nin (radıyallahu anh) rivayet ettiği ve Buhârî'de yer alan bir hadiste bu husus, açık bir ifadeyle yer almıştır. Mekke'nin fethi esnasında Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Allah tarafından bu "Mekkelilere Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler musallat

[237] Daha fazla bilgi için bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 176-177; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 39-43; Beyzâvî, *Envâr*, III, 71-72; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1800-1801; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 175-176.

edilmiştir."[238] Hadis-i şerifte belirtildiği gibi bazen bir kavim cezalandırılırken, bu iş için Allah'ın birtakım kullarını görevlendirdiği gözlemlenmektedir. Bu uygulama Allah'ın kanununda kıyamete kadar süregelecek olan bir husustur: "*Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzü altüst olurdu.*" (Bakara, 2/251)

Bazı birey ve kavimlerin cezaları bu şekilde verilir. Özellikle Allah Resûlü'un (sallallahu aleyhi ve sellem) karşısında büyük bir mücadele sergileyen Mekkeli azgın müşriklerin helâkı bu şekilde olmuştur. Onların helâkı, Müslümanların eliyle gerçekleşmiştir. Allah Teala, müminlere bahşettiği güç ve kudretle müşriklerin ileri gelen ele başlarından yetmiş tanesini Bedir'de bu kulları eliyle helâk etmiştir. Daha sonra da Mekke'nin Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve müminler tarafından feth edilmesiyle de, orada kalan müşriklerin şirk düzenlerinin varlığına, aynı şekilde bu kullar eliyle son verilmiştir. Yine Ebû Cehil,[239] Kâ'b b. Eşref[240] ve Esvedü'l-Ansî[241] gibi azgın inkârcıları da Allah, başka insanlar eliyle helâk etmiştir.

Ahir zamanda inkârcılara yönelik olarak gerçekleşecek olan helâkın çoğunluğu da yine insanlar eliyle olacaktır. Nitekim Allah Teala, bir takım kullarını başka bir takım isyankarlar üzerine musallat edecek, böylece de onların cezaları bu kullar eliyle verilmiş olacaktır. Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'deki hayatı, çoğunlukla bu şekilde inkârcıların cezalarını vermekle geçmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) muhatabı olan inkârcıları Allah Teala yerden ya da gökten tabiî bir felaket göndererek helâk etme yerine, Peygamberi'ni ve Müslümanları onların üzerine göndererek, hak ettikleri helâk cezasını, onlar vasıtasıyla vermiş olmaktadır.

12. İmandan Mahrumiyet Bir Helâk Çeşidi mi?

İmandan mahrum bırakılıp, Allah'ın hidayet rahmetinden nasiptar olamamak da bir çeşit helâk sayılabilir.

---

238 Buhârî, *Lukata*, 7; Müslim, Hac, 447, 448; Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 209.
239 Bkz. "Ebû Cehil" blm.
240 Bkz. "Kâ'b b. Eşref" blm.
241 Bkz. "Esvedü'l- 'Ansî" blm.

Müslim'de yer alan bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: وَلاَ يَهْلِكُ عَلَي اللهِ اِلاَّ هَالِكٌ "Allah'a karşı (isyana) haris olandan başka hiçbir kimse helâk olmaz."[242] Allah'ın bunca rahmet ve mağfiret kapısı olmasına rağmen, bir kimseye hidayet kapılarının kapatılmasını bir helâk olarak değerlendiren Kâdı 'İyâd'ın (544/1149) bu hadisle ilgili yorumuna Ahmed Dâvûdoğlu şu şekilde temas etmektedir: Hadisin manası, "her kimin helâkı muhakkak olur ve Allah Tealâ Hazretlerinin bunca geniş rahmet ve keremi olduğu halde o kimseye hidayet kapıları kapanırsa helâk olmuş demektir."[243]

Bu bağlamda küfürde aşırı derecede inatçı olan ehli kitaptan bazı kimselerin, tams cezası kapsamında Allah tarafından tamamen saptırılması, iman etmelerinin böylece engellenmesi ve imandan mahrum bırakılmaları da mümkün olabilmektedir.[244]

E- HELÂK SEBEPLERİ

Burada Helâk sebepleri olarak sıralayacağımız maddelerin her biri âyetlerde helâk sebebi olarak yer almıştır. Ancak bunların her birinin tek başına bir toplumu veya bir şahsı helâk eden yegâne sebep ve etken olduğunu söylememiz çok zordur, hatta imkansız gibidir. Çünkü bu maddelerde ele alınan bazı özelliklerin müşrik kimselerde; hatta ve hatta bazen de bir kısmının Müslüman birey ve toplumlarda var olabildiği bir gerçektir. Şayet bu maddelerin her biri tek başına helâk sebebi olsaydı, buradaki herhangi bir helâk sebebini bünyesinde barındıran herkesin hemen helâk olması gerekirdi. Helâkın gerçekleşmesi böyle olmadığına göre, bu konuda bizleri doğru tespite götürecek şöyle bir hükümde bulunabiliriz:

Buradaki maddelerin her biri Kur'ân'da helâk sebebi olarak yer almıştır. Fakat helâk olan birey ve kavimler, bu helâk sebebi olan eylemlerden bir veya birkaçını işlerken, onların temel hareket noktası, şayet şu iki maddede belirtilen bir yapıya dönüşmüşse, işte o zaman burada sayılan

---

[242] Müslim, *İman*, 208.
[243] Dâvûdoğlu, *Sahih-i Müslim*, I, 482; bkz. Müslim, İman, 208. hadisle ilgili dipnot.
[244] İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 124.

maddeler bir helâk sebebi olarak harekete geçer ve o eylemi işleyeni helâk eder. Tüm bu maddelerin motor gücü diyebileceğimiz iki temel helâk sebebi vardık ki, onlar da, ünlü müfessirimiz Beyzâvî'nin tespitiyle şu şekilde özetlenebilir: "Hakk'ı yalanlamak ve kendini tamamıyla şer yoluna adamak." "İşte bu ikisi bir toplumda birlikte bulunduğunda, Allah Tealâ, mutlaka onları helâk eder."[245]

Eğer bu önemli gerçeği göz ardı edersek, herhangi bir kavimden veya bireyden bahseden bir âyette dile getirilen bir helâk sebebinin, tek başına başkalarını da helâk edecek bir yapıda olduğu zannına kapılırız. Halbuki hayatın gerçeği böyle değildir. Allah Tealâ, kafir, fasık, zalim, müşrik, nefsinin esiri, şehvet düşkünü, günahlara dalmış, şımarık, kibirli, yalancı v.b. özelliklere sahip bir çok kimseye bu dünyada hayat hakkı tanımakta ve onları dünyada helâk cezasına çarptırmamaktadır. Eğer bu saydığımız eylemleri yapan kimselerin fiillerinin ortak paydası ve bu kimselerin temel dünya görüşü "Hakk'ı yalanlamak ve kendini tamamıyla şer yoluna adamak" olarak tezâhür ediyorsa, işte o zaman Allah Tealâ bu tür şahıs ve toplumlara, dünyada helâk acısını tattırarak, onları bir şekilde yok etmektedir.

Helâk sebepleri, aynı zamanda toplumsal ve bireysel yok oluş sebebidir. Üçüncü bölümde "Toplumsal Değişme" konusunda daha detaylı bir şeklide ele alacak olmamıza rağmen, burada, çağdaş sosyoloji ve tarih felsefesi ile Kur'ân'ın konuya yaklaşım tarzlarına kısaca temas etmekte fayda vardır.

Aşağıda sıralayacağımız helâk sebeplerinin hemen hemen tümü, dini ve ahlâkî temele dayalı sebeplerden oluşmaktadır.[246] Bu, Kur'ân'ın toplumsal ve bireysel yok oluşta hangi sebepleri temel unsur kabul ettiğinin açık bir izahıdır.[247] Halbuki çağdaş sosyoloji ve tarih felsefesi, tarihi süreçte bireyin, toplumun ve bunların oluşturduğu devlet ve medeniyet-

---

[245] Beyzâvî, *Envâr*, IV, 102.

[246] Sıddıkî, *Kur'ân'da Tarih*, s. 194; bkz. Açıkgenç, "Fazlur Rahman'ın Hayatı…", s. 24; Kur'ân'ın "ahlâkî-dini değerler bütünü" olduğu hususunda ayrıca bkz. Paçacı, Mehmet, "Anlama (Fıkh) Usulüne Dair", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1995, sy. 2, VIII, 92, 93, 95.

[247] "Fazlur Rahman'ın Kur'ân'dan çıkartmaya çalıştığı toplum anlayışına göre, diyebiliriz ki, bir toplumun yükselişi ve çöküşü bazı temel ahlâkî ve dinî itici güçlere bağlıdır." (Açıkgenç, "Fazlur Rahman'ın Hayatı…", s. 24)

lerin çöküşü ve yok oluşunda, Kur'ân'da belirtilen sebeplerden çok daha farklı sebepler üzerinde durur; ve bu sebepler, hemen hemen tamamıyla maddi unsurlardan oluşur. Bu durum, Kur'ân ile çağdaş sosyoloji ve tarih felsefelerinin bu konuda az sayıda ortak noktaları olsa da, temelde birbirinden çok farklı anlayışlara sahip olduklarını gösterir. Çünkü her ikisinin beslendiği kaynaklar farklıdır. Biri vahiy bilgisine dayanırken, diğeri insan bilgi ve zekasının ürettiği ve özünde "filozofun" "bireysel bakış açısıyla değişken çıkarlarına bağlı"[248] olarak geliştirilen teorilerden oluşur.

Helâk sebepleri genel bir bakış açısıyla ele alındığında şöyle bir sonuç elde edilebilir: Bireyleri veya toplumları helâke götüren temel sebep, onların insanî zaaflar diye tarif edebileceğimiz zevk, sefa, haz, lezzet gibi basit arzularını tatmin etmeye yönelik eylemlerinden oluşmamaktadır. Bilakis kişileri helâke götüren esas sebep, kin, nefret, intikam, düşmanlık ve gayz gibi duygulara dayalı olarak Allah'a karşı mücadele aşkıyla yapılan eylemlerde kendini gösterir. Bunun nedeni, insanın nefsî zaaflarla donatılmış bir yapıda yaratılmış olmasıdır. Bundan dolayı insan, zaman zaman nefsinin bu hayvanî duygularına esir düşebilir. Ancak nefsinin arzularını tatmin ederken bu kimsenin eylemleri, Allah'ın belirlediği en son sınırı aşmamalı, ayrıca toplumun genel yapısını bozacak nitelikte bir tehdit haline de dönüşmemelidir. Çünkü bireysel suçlar, toplum yapısını tehdit eder bir duruma dönüştüğünde, dünyada hem hukuk hem de bizzat Allah'ın müdahalesiyle karşılaşır. Toplumsal bir tehlike oluşturmadığı taktirde, helâk sebebi olarak nitelendirilen bir çok eylem, Allah'ın geniş müsamahası içerisinde, cezası ahirete ertelenen eylemler olarak kalabilirler. Önemli olan bu eylemlerde Allah'la restleşme anlayışının hakim olmamasıdır. Şayet böyle bir şey olursa, eylem, sonuçları açısından bireysel sınırlar içinde kalsa dahi, sahibini dünyevî bir helâkla karşı karşıya bırakabilir.

Helâk sebeplerinin ardında yatan temel nedenlerden biri de, kafirlerin dünyaya olan aşırı bağlılıkları ve bu sebeple Peygamberlerle inatlaşmaya girip, onlara düşmanca tavır almalarıdır.[249] Helâk olan bütün kafirlerdeki ortak özelliklerden biri, Allah'ın kendilerine gönderdiği Peygamber ve

---

248 Sıddıkî, *Kur'ân'da Tarih*, s. 194.
249 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

dinin, kendilerinin sahip oldukları mal, mülk, saltanat, otorite, istediği gibi yeme-içme, eğlenme gibi dünya nimetleri diye adlandırdığımız maddi rant ve zevklerden onları mahrum edeceği korkusuna kapılmış olmalarıdır.

Özellikle ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran toplumun elit kesiminin, karşılarına aniden çıkan ve sahip oldukları her şeyi birden kaybetmelerine sebep olacağını zannettikleri Peygamberlere ve onların getirdikleri dine karşı koymalarının ardında, işte bu **rant kavgası ve menfaat çatışması** yatmaktadır. Çünkü onlar, nefislerinin arzu ve heveslerini kendilerine İlâh edinen kimselerdir.[250] Onların Tanrısı, arzu ve istekleridir.

Toplumun üst kesimini oluşturan elit tabakanın adaletsiz davranışlarına engel olan, haksız kazanç ve menfaat elde etmesine mani olan, zayıflara zulmetmesine dur diyen, hulâsa yaşam tarzına müdahale eden Peygamber ve getirdiği din, artık bu elit kesimin amansız düşmanı haline gelir. Sahip oldukları ekonomik, siyasi v.b. gücü bu Peygamber ve dinin aleyhinde kullanmaya çalışırlar. Böylece Hak ile Batıl arasında amansız bir mücadele başlar. Çoğunluğunu refah içerisinde bir hayat tarzı süren bu elit kesimin oluşturduğu kimselerin önderliğinde yapılan propagandalarla, bu Peygamber ve dinine karşı bir düşman cephesi oluşturulur.[251] Allah da, ilâhî

---

[250] Bkz. Furkân, 25/43; Câsiye, 45/23 "Kendi heva ve heveselerini (arzu ve özlemlerini) kendine Tanrı edinen kimseyi gördün mü" (Esed, *Meal*)

[251] Bu sebeple Peygamberlere iman edenlerin çoğunlukla fakir-fukara kesimden oluştuğu görülür. Elit kesim, yönetmekte oldukları, hatta köle muamelesi yaptıkları insanlarla, iman ettikleri takdirde bir anda eşit statüye gelecek olmalarından hayli rahatsız olmuş, bunu gururlarına yedirememişlerdi. Hatta Peygamberlerinden kendilerine fakirlerden farklı zaman ve mekanlarda tebliğde bulunmasını dahi istemişlerdir. Örneğin Nuh kavmi, Hz. Nuh'a şöyle demişti: "*Sana (toplumun) en aşağı tabakasından insanlar tabi olup dururken, biz sana inanır mıyız?*" (Şu'ârâ, 26/111; Kehf, 18/28) Müşriklerden ileri gelenlerin bir kısmı Hz. Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) "koyun gibi kokan şu köleleri yanından uzaklaştır da seninle beraber oturup konuşalım" tarzında isteklerde bulunmuşlardı. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 717; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 324; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXI, 98; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, VI, 31).

Onlara göre eğer Peygamber'in getirdiği vahyi kabul etmek bir ayrıcalık ise, bu ayrıcalık hakkı yine kendilerinin olmalıdır. Toplumun önemsiz insanları olarak gördükleri fakir kesim, vahiy kaynaklı dahi olsa, bu tür haklardan zenginlerden sonra, tabir caizse artarsa yararlanmalıdır. Bu cahili düşüncenin izlerini, iman etmiş İsrailoğulları arasında bile görmemiz mümkündür. Nitekim Calut tarafından mağlup edilip yurtlarından sürülen İsrailoğulları, dönemin Peygamberine müracaat ederek, kendilerine, komutasında Calut'a karşı savaşacakları bir komutan

kanununu devreye sokarak bu iflah olmaz kaşarlanmış kâfir gürûhunu helâk eder. Allah'ın kanunu (sünnetullah) önceki kavimlerle ilgili bu şekilde tecelli ettiği gibi, aynı karakterde oldukları için benzer davranış biçimleri sergileyen günümüz kafirlerinin ve daha sonra gelecek olan kafirlerin üzerine de yine aynı şekilde Kahhâr ismiyle tecelli etmeye devam edecektir.

Elmalılı, bireysel ve toplumsal helâkın dayandığı temel felsefenin isyankârlık ve nankörlük olduğunu vurgulayarak şöyle der: "Bütün düşüş ve yok olma sebepleri, Hakk'ın emrini dinlememeye, Allah'ın rehber olarak gönderdiği önderlerin kıymetini bilmemeye ve sonuçta şükrün yerine nankörlüğü koymaya bağlıdır."[252]

Başka bir değerlendirmeye göre, helâk olmaya sebep olan günahların tümü iki maddede özetlenebilir: Biri, "Peygamberlerle inatlaşmak ve onların mesajlarını inkâr etmek" diğeri de "isyankârlık ve günahkarlıkta aşırıya gitmek" tir.[253] Peygamberle inatlaşan ve onların mesajlarını reddedenler, Nuh, Âd, Semûd, Lût ve Şuayb kavimlerinde olduğu gibi kökleri kazınarak helâk edilmişlerdir. Peygamber bulunmayacak bundan sonraki süreçte ise, son peygamber Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği mesajı reddederek ona karşı inatlaşma ve düşmanca bir tavır içine giren, onu yok etmek için seferber olanlar da, önceki kavimlerin akıbetine uğrayacaktır.

Aynı değerlendirmeye göre, helâkın ikinci nedeni olan günahlara aşırı derecede dalmak ise, birey ve toplumların kökünü kazımasa bile, onların değişik felâketlerle karşılaşmasına sebep olacaktır. Bunlar, açlık, musibet, hastalık, tefrika, ihtilaf, sel, kasırga, deprem ve başka tür ceza ve felâketlerden oluşabilir. Ahir zaman ümmetine verilen cezalar, bu tür cezalardan oluşacaktır.[254]

Kur'ânî literatürde hatalar sonuçları itibariye birkaç türe ayrılır. Bunlardan bir kısmı Allah'ın affedebileceği türde iken, bir kısmı ise insanın helâk olmasına sebep olan bir özellik arz eder. Burada ele alacağımız helâk

---

seçmesini istediklerinde, o Peygamber onlara, Talut adında fakir bir çobanı komutan olarak seçince, bunu kabul etmeyişlerinin mazeretini şu şekilde belirtmişlerdi: *"Kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkanlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur?"* (Bakara, 2/247; ayrıca bkz. Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, II, 434)

252 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 78.

253 Telîdî, *Esbâbu Helâk*, s. 33.

254 Telîdî, *Esbâbu Helâk*, s. 33.

sebepleri, Kur'ân'da zikredilen hatalar içerisinde helâk sebebi olarak ele alınanlardan oluşacaktır.

Helâk sebeplerine geçmeden önce, konuyu anlamada bize yardımcı olacak bir noktaya temas etmekte fayda vardır. O da insanın, yaratılışı gereği, imtihan edileceği bir dünyaya gözlerini açmış olmasıdır. Hayatı boyunca, yapacağı bütün davranışlardan sorumlu tutulacak; sonuçta da ya mükafat, ya da ceza alacaktır. İnsanoğlu içerisinde bir sınıflandırma yapılacak, buna göre insanlar, iki kısma ayrılacaktır: Dünya hayatında kulluk görevini yerine getirenler ve bu görevi yerine getirmeyenler:

"*Andolsun ki, sizi imtihan edeceğiz. Ta ki içinizden mücahidleri ve sabredenleri birbirinden ayırdedelim.*" (Muhammed, 47/31)[255]

Bu ayırımdan sonra herkes amellerinin karşılığını alacak, kimisi Allah'a yakın bir mertebe elde ederken, kimisi de Allah'ın cezasıyla karşı karşıya gelecektir. İşte bu noktada, Allah'ın bir cezalandırması olan helâk ve özellikle helâke götüren sebeplerin neler olduğu sorusu, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Burada sayacağımız helâk sebeplerinin, Allah ve peygamberle mücadele etmek, haksızlığı ve zulmü yaşam felsefesi haline getirmek gibi tek başına helâk nedeni olanlarının dışında kalan bir çok maddesi; çoğunlukla tek başına birey ve toplumların helâkına sebep olmasa da, bunlara helâk sebeplerinden birkaçı daha ilave edildiğinde, bu çirkin fiilleri yapanları helâk edici bir vasfa bürünmektedir.

Burada ele alacağımız helâk sebepleri, helâk konusunu işleyen âyetlerde helâk sebebi olarak zikredilen konulardan oluşacaktır.

1. Allah'la Mücadele

Allah'la mücadele, helâke götüren en önemli sebeplerin başında sayabileceğimiz bir eylemdir. Bu eylem, Kur'ân'da değişik kavramlarla birlikte gündeme getirilmiştir. Bunlar arasında mücâdele, müşâkka, hâcce, muhâdde ve muhârebe kavramlarını sayabiliriz.

---

[255] Benzer anlam için bkz. Âl-i İmrân, 3/140-141; Mealde "ayırdedelim" şeklinde tercüme ettiğimiz kelime için âyet metninde "ilim" fiili kullanılmıştır. İlim (bilmek) fiilinin, "ayırdetmek" anlamında kullanılabilmesinden hareketle (Cebeci, *Şer Problemi*, s. 213)

a. Mücâdele

Temel anlam olarak sağlamlaştırmak manasına gelen mücâdele ve cidâl (مُجادَلَة جِدال), şiddetli münakaşa ve çekişme yoluyla yapılan karşılıklı görüşme anlamında kullanılmaktadır. Kelimedeki bu sağlamlaştırma anlamı, mücadelenin hasım olan kimseye karşı yapılması durumunda, aradaki düşmanlığı daha da kökleştirip sağlamlaştıran bir fonksiyon icra etmektedir.[256] Başlangıçta hasımla sözlü olarak yapılan bu mücadele, zamanla her türlü aktiviteyi içine alacak bir mücadele şekline dönüşebilmektedir.

Cidâl iki türlüdür. Biri "hakkı yerleştirmek", diğeri ise "batılı yerleştirmek" için yapılır. Hakkı yerleştirmek için yapılan cidâl, peygamberlerin sanatıdır. "*Onlarla en güzel şekilde mücadele et!*" (Nahl, 16/125) âyetindeki mücadele, bu anlamdadır. Kafirlerin Allah'ın âyetleriyle, Peygamberleriyle ve hak ile yaptıkları mücadele ise, batılı hakim kılma mücadelesidir ki, bu tür mücadele Kur'ân'da çok şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir.[257]

Kafirlerin karakteri, Allah'la mücadele etmeye müsaittir. Çünkü Allah'la ve O'nun âyetleriyle, vahyiyle, diniyle, kitabıyla sadece kafirler mücadele eder. İlahî hitap şöyle buyuruyor:

"*Kafirlerden başka hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında mücadele etmez.*" (Mümin, 40/4)

İnkârcıların vahye karşı mücadeleleri, ortaya koydukları tüm fiilleri içine alan geniş çerçeveli bir kavram olarak değerlendirilebilir. Onların küfre düşmeleri, Allah'ı, Peygamber'i, dini, imanı yalanlamaları, Peygamberlerin tebliğlerini engellemeye çalışmaları gibi akla gelebilecek her tür fiilleri, Kur'ân'da mücadele olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde mücadele edenlerin sonu ise, yine Kur'ân ifadesiyle Nuh ve benzeri kavimleri helâk eden ilahî bir cezalandırmadır.

Konuyla ilgili âyet, Nuh kavminin ve ondan sonraki bazı toplumların inkârcılıklarını, peygamberlere hem tebliğ yolunda kötülük etmek hem de canlarına zarar vermek amacıyla hileler kurmalarını ele almakta, daha sonra da onların tüm bu yaptıklarıyla hedefledikleri şeyin; aslında

---

[256] İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 205; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 125.
[257] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXVII, 26-27.

önlerinde bir engel olarak gördükleri Peygamberi ortadan kaldırarak "bâtılı hakkın yerine koyma ve Allah'ın nurunu söndürme"[258] hedefini gerçekleştirmeye yönelik bir mücadeleden ibaret olduğunu şu şekilde haber vermektedir:

"*Onlardan önce Nuh kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da (peygamberlerini) engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya yeltenmişti. Batılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kıskıvrak yakaladım. İşte cezalandırmamın nasıl olduğunu gör!*" (Mümin, 40/5)

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in bazı muhatapları da, Allah'ın âyetleriyle mücadele etmekte Nuh kavminden geriye kalmadı. İşlerini güçlerini bırakıp, Peygamberimizle, tebliğiyle ve Allah'ın âyetleriyle dalga geçmekten, her gün yeni bir şey uydurmaktan[259] son derece keyif ve haz alıyorlardı. Peygamberle sürdüre geldikleri bu mücadele, onların ticaretinin, sanatının, edebiyatının hulâsa her şeylerinin önüne geçmişti. Akşamları toplandıkları meclislerde ertesi gün, peygambere karşı uygulayacakları stratejiye son şeklini veriyorlar, gündüzleri de uygulamasını yapıyorlardı. Bu durum gittikçe artan bir oranda, Allah'ın vad ettiği cezası bir gün gelinceye kadar devam etti.

Kur'ân Mekkeli müşriklerin Peygamberle ve Allah'ın âyetleriyle ilgili olarak söyledikleri ileri geri laflara ve bu yoldaki mücadelelerine şu şekilde atıfta bulunmaktadır: "*O kafirler sana geldiklerinde 'bu Kur'ân eskilerin masallarından başka bir şey değildir' diyerek seninle mücadele ederler.*" (En'âm, 6/25)

Kur'ân'da bu ve benzeri şekilde hakka karşı yapılan mücadeleleri konu edinen çok sayıda âyeti kerime vardır.[260] Tüm imkanların ortaya konulmasıyla "Allah'ın nurunu söndürme" hedefini gerçekleştirmek için ortaya konan en şiddetli muhalefete "mücadele" adı verildiğinden, böyle bir tutum içine girenlerin sonu da, eylemleriyle paralellik oluşturacak şekilde şiddetli olmuştur. Nuh kavminin ve diğer toplumların bu yöndeki tutum-

---

258 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 150.
259 Onların uydurdukları bu yeni şeylerle ilgili olarak bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXVII, 27.
260 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "ce-de-le" md.

larına temas edilen âyette geçtiği gibi, böyle bir mücadeleye girişenlerin sonu Allah tarafından helâk edilmek olmuştur.[261]

b. Müşâkka

Şâkke (شَاقَّ) fiilinin mastarı olan muşâkka (مُشَاقَّة), muhalefet etmek, düşmanlık yapmak, husumette bulunmak[262] anlamına gelmektedir. Kelime Kur'ân'da, kafirlerin Allah ve Peygamberine karşı gelip düşmanlık etmeleri,[263] zıt gitmeye çalışmaları,[264] uzaklaşma ve muaraza[265] gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Müşâkka, Allah'la kanun koyma yarışına kalkışmak şeklinde de tanımlanmıştır.[266]

Bedir'de öldürülen Mekke müşriklerinin[267] ve vatanlarından sürülen Nadîroğulları'nın[268] başlarına gelen bu felaketlerin sebebinin müşâkka eylemi yani Allah'la çatışmaya girmeleri olduğu, Kur'ân'da vurgulanmış bir konudur.

c. Muhâcce

"Ha-ce-ce" (حَجَّ) kökünün mubalağalı kullanım şekli hâcce (حَاجَّ) fiilinin mastarı olan muhâcce (مُحَاجَّة), hasımların her birinin diğerinin delilini çürüterek ona galip gelmesi şeklinde ortaya koydukları mücadele şeklini anlatır.[269] Düşmanın delilini ortadan kaldırmak maksadıyla yapılan her tür tartışma, münakaşa ve çekişme, hâcce fiili çerçevesinde ortaya konan birer eylem biçimidir.[270]

Vahyin öngördüğü Allah'ın bir oluşu ve her türlü şirki reddetme şeklin-

---

261 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXVII, 27.
262 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1503; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 205; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s.122.
263 Bkz. Enfâl, 8/13; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 205; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 209.
264 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 209.
265 Esed, *Meal*, s. 323, 16. dipnot.
266 Sülün, Murat, *Kur'ân'ın Olumsuz Tutum ve Davranışları Tanımlarken Kullandığı Kavramlar*, (yayımlanmamış makale), s. 16.
267 Bkz. Enfâl, 8/13.
268 Haşr 59/4; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 498, 500.
269 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 250; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 155; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VII, 20.
270 Örnek olarak bkz. Bakara, 2/139; Âl-i İmrân, 3/20, 61, 65, 66; Şûrâ 42/16.

deki temel prensibi, kafirlerin inkâr etmeleri ve bu konularda Peygamberle mücadeleye girişmeleri hâcce kelimesiyle gündeme getirilmiştir.[271]

Helâk olan toplumlar içerisinde Nemrut'un ve inkârcı adamlarının Hz. İbrâhîm'le Allah hakkında tartışmaya girmesi Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ "*Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi?*" (Bakara, 2/258)

"*Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz?*" (En'âm, 6/80)

Nemrut, Hz. İbrâhîm ile Allah hakkında tartışırken, aslında Allah'ın varlığını inkâr etmemekteydi. Nemrut'un reddettiği şey, Allah'ın ilahlıkta ve Rablıkta tek ve yegâne güç olduğu hususuydu. O, kainatta ve yeryüzünde tasarruf hakkına sahip olan zatın sadece Allah olmasını bir türlü kabul edemediğinden bunu inkâr ediyordu. Nitekim cahiliyye döneminde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) muhalifleri de, Allah'ı inkâr etmiyorlardı. Fakat onlar Allah'a ortaklar icad ediyorlardı. Nemrut da onlar gibi, "Hakimiyet, sadece Allah'a aittir." prensibini inkâr etmekteydi.[272]

d. Muhâdde

Allah ve Resûlüyle mücadeleye girişme eylemi için Kurân'da kullanılan fiillerden biri de "hâdde" (حَادَّ)'dir. Mazi ve muzari formlarının kullanıldığı bu fiilin mastarı muhâdde (مُحَادَّة)'dir. Muhâdde'nin, az önce bahsettiğimiz müşâkka ile aynı anlama gelen bir kavram olduğu söylenmektedir.[273] Muhâdde'ye verilen anlamlardan biri, Allah ve Resûlüne karşı yarışa kalkışmaktır.[274]

Genel olarak Allah'la savaşmak, inatlaşmak, düşmanlık yapmak ve O'na muhalefet etmek anlamlarına gelen muhâdde,[275] özünde "engel-

---

271 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 42.
272 Kutub, *fî Zilâl*, I, 297; Mehrân, *Dirâsât Târîhiyye*, IV, 148.
273 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 285.
274 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 472.
275 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVI, 96.

leme" anlamı içeren bir kavramdır. Allah'la ve Peygamberle muhâdde şeklinde mücadele edenler, aslında Allah'ın varlığının insanlar tarafından kabulünü, Peygamber'in de vahyi tebliğ etmesiyle meydana çıkacak olan vahiy taraftarı kitlenin oluşumunu engellemeyi hedeflemektedirler. Muhâdde şeklindeki engellemede, hem sözlü hem de güç (kılıç, silah) kullanmaya yönelik bir engelleme söz konusudur.[276] Dolayısıyla muhâdde, vahye karşı yapılan en şiddetli mücadele şekillerinden birini oluşturmaktadır.[277]

e. Muhârebe

Bir şeyi zorla, güç kullanarak elde etmek[278] anlamındaki "ha-re-be" (حرب) kökünden türeyen muhârebe (مُحارَبة), Allah'a ve Resûlüne açıkça cephe alanların eylemlerini ortaya koyan kavramlardan biridir. Muhârebe tavrı içine girenler, Allah ve Peygamber'den almak istedikleri şeyi zor kullanma dahil, her tür yola baş vurarak elde etme yolunu tercih edenlerden oluşmaktadır. Bu da Allah ve Resûlüne açıkça savaş ilan etmek demektir.

Ayrıca bir âyette, toplumsal huzuru ve barışı bozmaya yönelik terör eylemlerinde bulunanların bu davranışları, Allah ve Resûlü'ne savaş açmakla aynı kategoriye konmuş ve bu bağlamda her ikisine de aynı cazanın verileceği vurgusu yapılmıştır.[279]

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde helâk edilen bireylerden biri olan Hristiyan rahip Ebû Âmir'in Allah ve Resûlü'ne karşı başlattığı mücadele, Kur'ân'da mahârebe kavramıyla dile getirilmiştir.[280] İlk defa Müslümanlar arasında nifak merkezi inşa ederek İslâm'ı içten çökertme planları yapan ve bunları Dırar Mescidi adında bir merkez inşa ederek uygulamaya koyan kimse olan Ebû 'Amir,[281] Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'den çıkartarak Müslümanları yok etmeyi planlamış, bu

---

276 Bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 239; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 157.
277 Bkz. Tevbe, 9/63; Mücâdele, 58/5, 20, 22.
278 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 258; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 160.
279 Bkz. Mâide, 5/33.
280 Bkz. Tevbe, 9/107.
281 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 310.

konuda tüm düşmanlarla işbirliği içerisine girmişti.[282] Ancak Allah, kendisiyle ve elçisiyle açık bir muharebeye girişen bu hainin cezasını vermekte gecikmedi. Onu helâk ederek, diğer azılı vahiy düşmanları gibi tarih sahnesinden sildi.[283]

2. Zulüm

Zulm (ظلم)'ün dildeki temel anlamı, bir şeyi haksızlık yaparak konulması gereken yere koymamak ve hakka tecavüz etmektir.[284] Bazı değerlendirmelere göre üç çeşit zulümden söz edilebilir:[285]

1. İnsanın Allah'a karşı işlediği zulüm. Bu tür zulmün en büyüğü küfür, şirk ve nifâktır. "*Muhakkak ki şirk, büyük bir zulümdür.*" (Lokman, 31/13) "*Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir?*" (En'âm, 6/21, 93, 144)[286] şeklindeki âyetler bu tür bir zulümden bahsetmektedir.

2. İnsanın diğer insanlara yaptığı zulüm. "*Allah zalimleri sevmez.*" (Âl-i İmrân, 3/57, 140) "*Kim zulme uğramış olarak öldürülürse…*" (İsrâ, 17/33) âyetleri bu tür bir zulmü anlatmaktadır.

3. İnsanın nefsine yaptığı zulüm. "*Onlardan bir kısmı nefsine karşı zalimdir.*" (Fâtır, 35/32) "*Nefislerine zulmettiler.*" (Âl-i İmrân, 3/135)[287] "*Kim bunu yaparsa nefsine zulmetmiş olur.*" (Bakara, 2/231) âyetleri de böyle bir zulmü konu edinmektedir.

Zulmü bu şekilde kısımlara ayıran Râğıb el-İsfahânî, zulmün her üç çeşidinin de aslında insanın nefsine karşı işlediği bir zulüm olduğunu söylemekte ve bu görüşüne "*Allah onlara zulmetmedi. Onlar kendilerine zulmediyorlar.*" (Bakara, 2/57)[288] âyetini delil olarak sunmaktadır.[289]

---

[282] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XI, 24; bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 287; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XI, 18.

[283] Bkz. "Hz. Peygamber Döneminde Helâk Edilen Bireyler: Hristiyan Rahip Ebû Âmir" blm.

[284] Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 1977; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 641; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 471.

[285] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 471.

[286] Ayrıca bkz. A'râf, 7/37; Yunus, 10/17; Hûd, 11/18; Ankebût, 29/68; Saf, 61/7.

[287] Ayrıca bkz. Nisâ, 4/64; Hûd, 11/101; İbrâhîm 14/45; Sebe' 34/19.

[288] Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/117; A'râf, 7/160; Tevbe, 9/70; Yunus, 10/44; Nahl, 16/33-118; Ankebût, 29/40; Rûm, 30/9; Şûrâ, 42/42.

[289] İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 471-472.

Az önceki tarifte de geçtiği gibi, zulmün bir anlamı da, kişinin cezalandırılmayı gerektiren bir suç işleyerek kendine (nefsine) zulmetmesidir.[290] "*Allah onlara zulmetmedi. Onlar kendilerine zulmediyorlar.*" (Bakara, 2/57)[291] mealindeki âyetlerin anlamı; insanın kendisine zarar geleceğini bildiği halde, o fiili işleyerek adeta bilinçli bir şekilde, kendi mahkumiyetine kendisinin imza atmasıdır.

İnsanın kendine (nefsine) zulmetmesi, hem inanç (itikâdî) hem de davranış (amelî) biçimi olarak ortaya çıkar. İtikâdî açıdan bakıldığında inkâr, nefse yönelik olarak gerçekleşen bir zulümdür. âyetleri yalanlamak, kıyameti inkâr etmek kişinin kendi öz nefsine zulmetmesidir. Davranış şekli bakımından da, büyük ve küçük günahların her biri, aslında insanın nefsine karşı işlediği bir zulümden ibarettir. "Adam öldürmek, Allah'ın çizdiği ahkâmın sınırlarını aşıp çiğnemek… de nefse karşı işlenen zulümdür. 'Şu haramdır, şu helâldir.'şeklinde bir şeyi helâl veya haram kılmak sûretiyle Allah'a iftira edenler de nefislerinin zalimleridirler. Kendilerine hicret gerektiği halde hicret etmeyenler de nefislerine zulmeden kimselerdir. Yine nimete nankörlük etmek de bir çeşit nefse karşı yapılan zulümdür. İtikaden ve amelen kendilerinden önce helâk edilen kavimlerin yanlış çizgisini takip etmek de nefse yapılan bir zulümdür. Kitaba uymada kusurlu olmak, Yunus'un (aleyhisselâm) yaptığı gibi Rabbinden izinsiz görevi terk etmek de nefse karşı işlenen bir zulümdür."[292]

Zulmün zıttı ise adalettir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy yoluyla Allah'tan alıp İslâm ümmeti içerisinde yerleştirmeye çalıştığı adalet, cezayı gerektiren bir eylemde bulunan kendi öz evladı dahi olsa, gerekli cezanın ona da tatbik edilmesini öngörüyordu. Kureyş'in önemli kollarından biri olan Mahzûmoğulları'na mensup bir kadın, Mekke'nin fethedildiği gün (20 Ramazan-8/11 Ocak 630), ganimet mallarından mücevher çalmıştı. Hırsızlığı yapan Kureyş'in ileri gelenlerinden olduğu için, akrabaları, had cezası uygulanmayıp (eli kesilmeyerek) hakkında özel

---

290 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 405.

291 Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/117; A'râf, 7/160; Tevbe, 9/70; Yunus, 10/44; Nahl, 16/33-118; Ankebût, 29/40; Rûm, 30/9; Şûrâ, 42/42.

292 Ulutürk, Veli, "Kur'ân-ı Kerîm'in Zulüm ve Zalim Dedikleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 10, Erzurum, 1991, s. 97.

bir affın çıkartılması için Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) başvurma çareleri düşünmüşler ve Üsâme b. Zeyd'i aracı olarak Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) göndermişlerdi. Durumdan haberdar olan Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadise üzerine Üsâme'ye "Allah'ın hadlerinden birini (yok saymam için) şefaatçi olmaya mı çalışıyorsun?" demiş ve şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekiler helâk oldular. Çünkü onlar, içlerinden soylu biri hırsızlık yaptığında ona had uygulamadan bırakırlardı. Hırsızlık yapan zayıf bir kimse olduğunda ise ona had cezasını uygularlardı. Allah'a yemin olsun ki, Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsa, mutlaka elini keserim."[293]

Zulmün dini boyutunun yanı sıra dünyayla ilgili çok önemli boyutlarından da söz edilebilir. Her şeyden önce zulmün yaygın olduğu toplumlar, hiçbir şekilde ideal anlamda gelişmeyi yakalayamazlar. Çünkü zulmün hakim olduğu toplumlardaki insanlar mutlu değildirler. Mutlu olmayan insanlardan tam anlamıyla verim almak mümkün değildir. Özgürlüklerin kısıtlanıp siyasal baskıların aşırı dereceye vardığı baskıcı ve despot idari sistemlerle yönetilen toplumlar, İbn Haldun'un da tespitiyle ekonomik kalkınma ve gelişmeyi asla başaramazlar. Çünkü zulüm ve baskı, insanların kabiliyetlerini köreltir. Bu nedenle zulüm, bu tür toplumlarda insanları hayattan bıktıran bir fonksiyon icra eder.[294]

Hangi boyutta olursa olsun zulüm, Allah'ın kesin olarak yasakladığı davranış biçimlerinden biridir. Bu nedenle Allah, insanların hiçbir nedenle başkalarına zulmetmemesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur: "Ey kullarım! Ben zulmetmeyi kendime haram kıldım. Zulmü, sizin aranızda da yasakladım. Birbirinize zulmetmeyin."[295] Zulmün her çeşidini yasaklayan Allah, ayrıca lanetinin de zalimler üzerine olduğunu belirtmiştir:

"*Dikkat edin. Allah'ın laneti, zalimler üzerinedir.*" (Hûd, 11/18)

Kur'ân yoğun bir şekilde birtakım güçlü insanların kendilerinden zayıf insanlara uyguladıkları baskı, istibdat, sömürü, soygun, tehdit, ted-

---

293 Buhârî, Enbiyâ, 54; Ashâbu'n-Nebiyy, 18; Müslim, Hudûd, 8, 9.
294 Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998, 30-40.
295 Müslim, Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb,55; İbn Kesîr,*Tefsîr*, II, 419-420.

hiş, tehcir, katl ve zebh[296] gibi maddi ve manevî, siyasî ve dînî her tür zulümleri gündeme getirerek bu davranışları ve sahiplerini tenkit etmektedir. Bu tür eylem içerisine girenlere de "zâlim" adını vermektedir. Ayrıca zulümlerinde ısrarcı olanların helâk edileceğini, tarihten birçok örnek sunarak özellikle vurgulamaktadır. Helâk cezasına çarptırılan tüm birey ve toplumlar, zalimlere verilen cezalar için birer ibret tablosu niteliğindedir.

Helâk edilen toplumların ortak oldukları en önemli noktalardan birinin zulüm olduğu, âyetlerin yanı sıra hadislerde yer alan bir konudur. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Tebuk seferi esnasında yolunun uğradığı Semûd kavminin yaşadığı Hicr bölgesine vardıklarında, bu vesileyle tüm helâk olmuş kavimleri kastederek şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine zulmedenlerin yurduna ağlayarak girin. Yoksa onların başına gelenler sizin de başınıza gelebilir."[297]

Hadis-i şerifte helâk olmuş tüm toplumlar için "kendilerine zulmetmiş kimseler" (الذين ظلموا أنفسهم) ifadesinin kullanılmış olması, doğrusu hayli dikkat çekicidir. Bu da, söz konusu helâk olmuş toplumların ortak vasıflarından birinin zulüm olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Zulüm konusundaki ilahî yasa, Müslüman veya kâfir ayırımı yapmaksızın tüm insanlık için aynı sonuçları doğuracak şekilde işlemekte ve zulmü kim yaparsa yapsın onun mutlaka bir şekilde helâk edileceğini haber vermektedir:

فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ "*Rableri onlara şöyle vahyetti: Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz.*" (İbrâhîm, 14/13) Zalimlere yönelik olarak işleyecek olan Allah'ın cezalandırması, âyetteki ifade tarzıyla hem tekid lâmı hem de tekid nunu kullanılarak, mutlak bir kesinliğe kavuşturulmuştur.

"Peygamberler, toplumlarına onların içinde bulundukları hayatı ve olayları tahlil edip açıklamakta ve toplumlarının problemlerini teşhis edip,

---

296 "Katl ve zebh" birlikte kullanıldığında Firavun'un İsrailoğulları'na karşı uyguladığı acımasız nüfus planlamasını gündeme getirmektedir. Buna göre Firavun doğan erkek çocukları öldürüyor, doğmamış çocuklara da daha anne karnında iken ebeler kullanarak önlem alıyordu. (bkz. Kasas, 28/4; Sayı, *Hz. Musa*, s. 31-34)

297 Buhârî, Enbiyâ, 17, *Meğâzî*, 80; Müslim, *Zühd*, 39; Kandemir, Yaşar v. dğr., *Riyâzu's-Sâlihîn*, V, 22, 23.

bunlara gerekli çözüm yolları sunmaktadırlar. Bu bakımdan toplumların, peygamberlerinin uyarılarına uymamaları ve onları kurtuluşa erdirmek amacıyla getirdikleri apaçık belgelere inanmamaları, onların yerli yerince davranmadıklarının, yapılması gerekeni yapmadıklarının bir göstergesi olmaktadır ki, böyle bir davranış tarzı Kur'ân'da, helâke davetiye çıkaran bir zulüm olarak nitelendirilmektedir."[298]

"*Andolsun ki sizden önce zulmettikleri, peygamberleri kendilerine açık kanıtlar getirdikleri halde inanmadıkları için nice nesilleri helâk etmişizdir.*" (Yunus, 10/13)

Bu âyet, öncelikli olarak nazil olduğu Mekkeli zalimlere yönelik olmak üzere, daha sonra gelecek olan tüm zalimleri de içine alacak şekilde bir ilahî "tehdit" niteliği taşımaktadır.[299] Önceki nesiller içerisinde yer alan bazı zalim toplumları helâk etmesi gibi, Allah, bundan sonraki nesiller içerisindeki zalimleri de her an helâk edebilir. Allah'ın kanunun bu şekilde işlediği hatırlatılarak zalimlere, zulümlerine bir an önce son verme çağrısı yapılmaktadır.

"İlahî tehditlere aldırış etmeyen, tuttukları zulüm yolunda gittikçe azıtıp şımaran, peygamberlerinin uyarılarına kulak asmamakla kalmayıp, onların getirdikleri mucizeleri, 'büyüdür, gözbağıdır' şeklinde damgalayıp mahkum etmek isteyen ve hatta azgınlıklarını peygamberlerine 'Eğer doğru isen, bizi tehdit ettiğin azabı (acele) getir.' demeye kadar vardıran, inanç ve fücurda zalim, kâfir ve facirlere Allah, sonra geleceklere de ibret olmak üzere (tenkîl), daha dünyada cezalarını vermiştir."[300]

Zulmün bir helâk ve yok oluş nedeni olduğuyla ilgili, Kur'ân'da yer alan genel ifade şekillerinden bir diğerini de şu âyet oluşturmaktadır: "*Zülüm ve haksızlıkta çok aşırı düzeylere vardıkları için nice şehirleri yok ettik, öyle ki, şimdi hepsinin yerinde yeller esiyor, çatıları çökmüş, kuyuları kurumuş, (bir zamanlar göğe doğru) yükselen sarayları (şimdi yerle bir olmuş).*" (Hacc, 22/45)[301]

---

[298] Pazarbaşı, *Kur'ân ve Medeniyet*, s. 305.
[299] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 44.
[300] Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'in…", X, 110.
[301] Meal için bkz. Esed, *Meal*.

Her tür haksızlığın kol gezdiği, can güvenliğinin bulunmadığı, mal emniyetinin kaybolduğu, ırz ve namus kutsiyetinin kalmadığı, din hürriyetinin emniyet altına alınmadığı, her tür gasp, soygun, katl, saldırı, tecavüz, terör, baskı v.b. zulümlerin hakim olduğu mekanlarda, bir süre sonra bu zulümleri yapanların helâk edilip yok edilmesiyle, devrim niteliğinde ilahî bir müdahale gerçekleşir. Eğer zulüm yapma eğilimi, halkın geniş bir tabanına yayılmış bir gerçekse, bu durumda onların yaşadıkları bölgenin tamamı, ilahî cezadan bir pay sahibi olmakta, evleri, barkları, sarayları, bahçeleri yerle bir edilerek harabelere döndürülmekte, böylece de zulümleri nedeniyle medeniyetleriyle birlikte tarih sahnesinden silinip gitmektedirler.

Bu sebeple toplumların, köklerinin kurumaması, eserlerinin yıkılmaması, ocaklarının tütmez hâle gelmemesi için yapılması gerekenleri bir bir düşünmesi, medeniyetlerini ve nesillerini kesintiye uğratmadan sürdürebilmenin yollarını araması gerekmektedir.[302] Daha âdil bir toplum ve dünya oluşturmada herkes, elinden gelen gayreti hem kendisi hem de gelecek nesilleri adına ortaya koymalıdır. Kim olursa olsun, zulme pirim verilmemeli, zulmün bir yerde barınmasını sağlayan kaynakların ortadan kaldırılmasına yönelik irade beyanında bulunulmalıdır. Çünkü sadece zulüm yapmamak kişiyi azaptan korumaya yetmez; aynı zamanda gücü yettiği kadarıyla zulme seyirci kalmayıp engel olma görevi de yine insanın dünya ve ahiret hayatının güvenliği adına ortaya koyması gereken tavırlardan biridir. İstiklal Marşı şairimizin kaleminde bu tavrın, enfes bir şekilde ortaya konduğunu görmekteyiz:

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem."[303]

Kur'ân'da birçok âyette helâk ile zulüm arasında direkt bir ilişkinin kurulduğunu görmekteyiz. Buna göre birçok toplumun Allah tarafından bu dünya hayatında cezalandırılmasının bu bağlamda da helâk denen en korkunç cezaya çarptırılmasının nedeni, onların çeşit çeşit zulümler yapmakta olmalarıdır.

Helâk ile zulmü birbiriyle özdeşleştirip, birinin ötekini doğurduğunu

---

[302] Pazarbaşı, *Kur'ân ve Medeniyet*, s. 306.
[303] Ersoy, "Âsım", *Safahat*, s. 361.

vurgulayan âyetler, Kur'ân'da çoğunlukla genel bir hitap tarzında yer almıştır. Bunlarda çoğunlukla filan kavmi veya filan şahsı, zulmü yüzünden helâk ettik deme yerine,[304] birçok toplumun zalim oluşları nedeniyle helâk edildiği üslubu tercih edilmiştir. Kur'ân'ın bu uslûbu, muhtemelen zulmün; tüm helâk sebepleri içinde hepsini içine alan genel bir helâk sebebi olduğunu vurgular gibidir.[305] Kur'ân'ın zulümle ilgili olarak üzerinde önemle durduğu bir husus da, zalimin mümin veya kâfir kim olursa olsun, mutlaka cezalandırılacağıdır. Bu nedenle zulüm sadece inançla ilgili olarak ortaya çıkıp yalnız inkârcıların cezalandırılmasını öngörmemekte, aynı zamanda inkârcı olmayan kimselerin de zulme sapmaları durumunda cezalandırılabileceklerini bildiren çok genel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle alimler, mülkün şirkle birlikte devam edebileceğini söylemelerine rağmen, zulümle mülkün bir arada bulunmasının asla mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Allah Tealâ, kendisine isyan ve küfür içinde bulunulmasına bile müsamaha edip bu tür davranışlar içerisinde olan kullarına hayat hakkı tanırken, zalimlere ebedi olarak bu imkanı tanımamıştır. Ayrıca Allah'ın kanununda mülk ve saltanat, hiçbir zaman zulüm üzerine inşa edilip ebedi olarak muhafaza edilemez. Çünkü "Mülk, şirk ile birlikte kalır fakat zulüm ile baki kalmaz."[306]

Diğer taraftan Allah'ın kanununa göre hiçbir toplum, üyelerinin çoğunluğu birbirine haksızlık etmediği sürece helâk edilmez:

وَماكُنّاَ مُهْلِكِي الْقُرَي اِلاَّ وَاَهْلُها ظاَلِمُون "*Biz hiçbir toplumu, üyeleri birbirine zulmetmeyi yol olarak benimsemedikçe, helâk etmiş değiliz.*" (Kasas, 28/59)[307]

Bu âyet ayrıca Allah Tealâ'nın adalet sahibi olduğunu ve zulüm yapmaktan berî olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[308]

Şirke bulaşmış olsa dahi, halkı birbirine karşı zulmetmeyip dürüst

---

304 İsimleri verilerek, zulümleri yüzünden helâk edildiklerine atıfta bulunulan kavimler de vardır. Bunlar arasında Semûd kavmi (Hûd, 11/67), Şuayb kavmi (Hûd, 11/94), İsrailoğulları içerisinde bir grup (A'râf, 7/165) gibi toplulukları sayabiliriz.

305 Bkz. En'âm, 6/45, 47, 131; Yunus, 10/13; Hûd, 11/117; İbrâhîm, 14/13; Hacc, 22/45; Kehf 18/59; Kasas, 28/58.

306 Beyzâvî, *Envâr*, III, 269; Çantay, *Meâl*, I, 501, 10. dipnot.

307 Ayrıca tecüme için bkz. Esed, *Meal*.

308 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 424.

olan toplumların Allah tarafından helâk edilmeyeceğiyle ilgili bir başka âyeti kerime ise şöyledir: "*Senin Rabbin, halkı ıslah edici (birbirlerine karşı dürüst)*[309] *olduğu sürece bir toplumu zulüm ile helâk etmez.*" (Hûd, 11/117) Bu nedenle normalde helâkı hak ettikleri halde helâk cezasına çarptırılmayan bazı toplumlar vardır ki bunlar, tüm inkârcılıklarına ve günahkarlıklarına rağmen kendi aralarında hakka, hukuka, adalete riayet eden, birbirlerine zulmetmeyen toplumlardır. İslâm alimleri, âyetteki zulm kelimesini şirk olarak yorumlamalarına rağmen, zulme bulaşmış toplumların bazı durumlarda helâktan kurtulabileceklerini belirtmişler ve şöyle demişlerdir: Allah, şirk içindeki toplumları, onlar "muslih" (birbirlerine karşı dürüst) oldukları sürece helâk etmez.[310]

Muslih toplum, "halkları iyi ve ıslahatçı",[311] hem kendilerini hem de başkalarını düzeltme uğraşısı veren[312] dürüst[313] insanlardan oluşur. Ayrıca bu tür toplumlarda her tür fitne, fesat ve bozgunculuk, toplumun geneline yayılan bir karakter olarak ortaya çıkmaz.[314]

Bireysel olarak helâk edildiği Kur'ân'da birçok kez ön plana çıkartılan Firavun'un helâkı, "şımarık zengin zalimlerin helâkine" güzel bir örnek teşkil etmektedir.[315]

3. Küfür: İnkâr ve Nankörlük

Arap dilinde "ke-fe-ra" (كفر) kökünün temel anlamı örtmek (setr) ve kapatmak (tağtiye)'tır.[316] "Ke-fe-ra" kökünün bu temel anlamı, aşağıda üzerinde duracağımız Kur'ân'daki anlamlarıyla da çok yakın bir ilişki içerisindedir. Ayrıca "ke-fe-ra" kökü Arap dilinde, herhangi bir şeyin doğruluğunu kabul etmemek, inkâr etmek anlamına gelmektedir.

---

309 Esed, *Meal*, s. 448.
310 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 438; Beyzâvî, *Envâr*, III, 269.
311 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 22.
312 Çantay, *Meâl*, I, 501.
313 Esed, *Meal*, s. 448.
314 Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 438; Beyzâvî, *Envâr*, III, 269.
315 Ulutürk, "Kur'ân-ı Kerîm'in...", X, 110.
316 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 807; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 931; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 653; İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144; İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 165.

Kelimenin bu anlamında dini bir boyut yoktur. Halil b. Ahmed bir şiirinde şöyle der:

أبلغا عني المنجم أني كافر بالذي قضته الكواكب

"Müneccime benim adıma söyleyin,

Yıldızların haber verdiği şeye inanmıyorum (inkâr ediyorum)."[317]

"Ke-fe-ra"'nin dilde kullanıldığı anlamların bir diğeri ise, nankörlüktür.[318] Buna göre, yapılan bir iyiliği inkâr etmek, iyiliği yapan kimseye karşı teşekkür etmeyip nankörce davranmak anlamında kullanılmaktadır. Bu anlam Allah Resûlü'un (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde de aynen kullanılmıştır. Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste, kocalarının yaptıkları iyilikleri inkâr eden hanımlar için "O kadınlar iyiliği inkâr ederler (nankörlük yaparlar)."[319] ifadesine yer verilmektedir. "Ke-fe-ra"'nin bir diğer anlamı da bir suç veya ayıptan uzak olmak, temizlenmektir.[320] Ayrıca "kâfir", yağmur, nehir, kimsenin uğramadığı yer [321] gibi anlamlara da gelmektedir.

Arap dilinde yukarıda yer verdiğimiz anlamlara gelen küfr kelimesi, Kur'ân içerisinde yirmi üç yıllık süreçte Arap dilindeki anlamlarının yanı sıra önceki kullanımında var olmayan farklı bir kavram haline dönüşmüştür. Bu kavramlaşma sürecinde iki temel unsur ön plana çıkmaktadır:

a. Nankörlük Anlamında Şükrün Zıttı Olan küfür

Herhangi bir iyilik karşısında kadirşinâs bir tavır sergileyerek iyilik yapan kişiye şükrân borcu duyulması, normal insan fıtratının bir yansıması olarak kabul edilir. Ancak bu bazen böyle olmaz. Teşekkür edilmesi gereken kişiye karşı bunun tam tersi nankörce bir tavır alış, çiğ süt emmiş insan için söz konusu olabilmektedir. İşte böyle bir insana Arap dilinde verilen isimlerden biri de "Kâfir: Nankör"dür. Daha geniş anlamıyla kâfir, Allah'ın nimetlerine karşı nankörce davranan kimsedir.

---

317 Halil b. Ahmed (169/786), *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, beyt no: 2, (CD-R: Compact Disc Recordable), el-Mecma'u's-Sekâfî, el-İmârâtü'l-Müttahide el-'Arabiyye, Abû Dabî, ts.

318 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 807; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 931; İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144.

319 Buhârî, *İmân*, 21; Müslim, *Küsûf*, 17.

320 İbn Manzûr, *Lisân*, V, 145.

321 İbn Manzûr, *Lisân*, V, 147.

"Kâfir"deki bu anlam, "ke-fe-ra" kökünün, örtmek, kaplamak, kapatmak anlamlarından gelmektedir. Çiftçiye de, tohumu toprakla örtüp kapattığı için "kâfir" adı verilmiştir. Gece de insanları örtüp görünmez bir hale dönüştürdüğü için "kâfir" adıyla isimlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında "kâfir", Allah'ın kendisine bahşettiği nimetlerin üstünü örtüp kapatan, onları kendisine verenin Allah olduğunu açıkça ortaya koymayarak hakikati gizleyen kimsedir. Yani iyiliği gizleyen, iyilik yapanın bu iyiliğinin üstünü örten, aslında işin hakikatini bildiği halde bunu görmemezlikten gelen, dolayısıyla da kendisine yapılan iyiliği hiç yapılmamış gibi sayıp, iyiliğin sahibine karşı hiçbir minnet borcu duymayan kimsedir. "Küfrân-ı nimet" diye ifade edilen durum da, yine nimetin hakikatini gizleyip onu vereni nankörlükle karşılamak ve nimeti verene karşı gerekli teşekkür borcunu yerine getirmemekten ibarettir.[322] Nimeti nankör bir tavırla karşılamak için genelde "küfrân", dindeki nankörlük için ise genelde "küfr" kullanılır. Her iki durum için de kullanılan[323] "Kefûr" ise, "kâfir"in mubalağa sigasıdır.[324]

"Nankörlük" anlamına gelen Kur'ân'daki kelimelerden biri de, "ke-ne-de" kökünden türeyen kenûd kelimesidir. Bu, "Nimeti inkâr etmek"[325] anlamında, elde edilen herhangi bir menfaati itiraf etmeye yanaşmamak, demektir: "*Gerçekten insan Rabbi'nin nimetlerine karşı pek nankördür (kenûd) Doğrusu buna kendisi de şahittir.*"('Âdiyât 100/6-7)

Kur'ân'da küfr'ün, şükr'ün zıttı olan nankörlük anlamında kullanılmasıyla ilgili çok sayıda âyeti kerime vardır:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلاَتَكْفُرُونَ "*Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!*" (Bakara, 2/152)

---

322 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 807; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 931; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 653; İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144, 146; Kirmânî, Muhammed b. Yusuf (786-1384), *el-Kevâkibu'd-Dürârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 1981, I, 134; ayrıca bkz. Cündioğlu, Dücane, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı: Hermenötik Bir Deneyim*, Tibyan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 23.

323 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 653.

324 Mesela Elmalılı, bu kelimeye "çok nankör" anlamı vermiştir. (Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 359, Sebe, 15/17. âyet meali).

325 İbn Manzûr, *Lisân*, III, 381.

Başka âyetlerde de yine benzer bir kullanımla karşılaşmaktayız. "*Andolsun, eğer şükrederseniz mutlaka size (nimetimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz azabım çok şiddetlidir.*" (İbrâhîm 14/7), "*Biz insana yolu gösterdik, ya müteşekkir olacak ya da nankör!*" (İnsan, 76/3)[326]

Allah insana, karşılığında şükretmesi gereken o kadar çok nimet vermiştir ki bunların haddi hesabı yoktur: "*Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız.*" (Nahl, 16/18) Çünkü Allah gizli ve açık olarak nimetlerini bolca ihsan ederek[327] nimetlerini tamamlamıştır.[328]

Ancak insanın bu nimetler karşısındaki tutumu, bazen hiç de nezaket kuralları dahilinde olmamış, hatta küstahlık boyutuna varmıştır. Sahip olduğu her şeyi kendisine veren Yaratıcı'sının karşısında müteşekkir bir tavır sergilemesi, dini çerçevede ise boyun eğmesi gerekirken, hayatının değişik aşamalarında bunun tam tersi bir pozisyon aldığı zamanlar hayli fazladır. Çünkü insan isterse şükür, isterse de nankörlük edebilecek bir karakterde yaratılmıştır.[329]

Kur'ân'daki bütün bu kullanımlardan ortaya çıkan sonuca göre, küfr kavramının anlam çekirdeğinde nankörlük öğesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak küfür kelimesi zamanla bu "nankörlük (kıymet bilmeme) öğesinden iyice sıyrılarak, gittikçe daha çok 'inançsızlık' anlamını taşımaya başlamış ve nihayet, en yaygın şekli ile, ortada minnetle ilgili hiçbir şeyin bulunmadığı durumlarda ve bu ikinci anlamda kullanılan bir kelime haline gelmiştir."[330]

Nimete nankörce bir tavırla karşılık vermenin cezası, çoğunlukla nimetin elden alınması, buna ilaveten değişik sıkıntı, belâ ve musibetlere çarptırılma şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim "Bütün düşüş ve yok olma sebepleri, Hakk'ın emrini dinlememeye, Allah'ın rehber olarak gönderdiği önderlerin kıymetini bilmemeye ve sonuçta şükrün yerine nankörlüğü

---

326 ayrıca bkz. İbrâhîm 14/28; Nahl, 16/12; İsrâ, 17/66; Enbiyâ, 21/94; Şûrâ, 42/48.

327 Bkz. Lokman, 31/20.

328 Bkz. Mâide, 5/3.

329 Kur'ân'da insan kavramına yüklenen beş ayrı anlam için bkz. Hanefi, "Konulu Kur'ân…", IX, 164.

330 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 166.

koymaya bağlıdır."[331] Kur'ân'da, verilen nimetlere nankörce bir tavırla karşılık verdiği için bu tür cezalara çarptırılanlarla ilgili birçok örnek vardır. Bunların en önemlileri arasında Sebe' kavmini sayabiliriz.[332]

b. İnkâr anlamında İmanın Zıttı Olan küfür

Küfr kelimesinin kavramlaşma aşamasında nihâî olarak ulaştığı anlam, Allah'a inanmama anlamındaki inkârdır. Bu anlamdaki küfür, imanın zıttıdır.[333] "En büyük küfür ise Allah'ın birliğini veya şeriatı ya da peygamberliği inkârdır."[334]

Küfrün bu çeşidi dört kısma ayrılır:[335]

1- Küfr-i inkârî: Allah'ın varlığını hem kalp hem de dil ile inkâr edip, varlığını hiçbir şekilde kabul etmemek. Ateizmi küfrün bu şekline örnek olarak verebiliriz.

2- Küfr-i cuhûd: Allah'ın varlığını kalbiyle kabul etmesine rağmen, diliyle inkâr etmek. Şeytan'ın küfrü bu tür bir küfürdür.

3- Küfr-i inâdî (mu'ânede): Allah'ı kalben tanımasına rağmen, inat, haset ve isyan sebebiyle bir türlü Allah'a boyun eğememek ve O'na itaat edememek. Ebû Cehil'in küfrü, buna güzel bir örnektir.

4- Küfr-i nifâk: Allah'ın varlığını diliyle kabul etmesine rağmen, kalbiyle inkâr etmek.

Kur'ân'da küfür kelimesi ve türevleri çoğunlukla imanın zıttı olan inkâr anlamında kullanıldığından, bu konudaki örnekler çok fazladır. Bunlara bir iki tane örnek vermekle yetineceğiz:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ "*Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. İman etmezler.*" (Bakara, 2/6)

---

331 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 78.

332 Bkz. Sebe' 34/15-17.

333 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 807; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 931; İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144; Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997, s. 47.

334 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 653.

335 İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144; bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 176.

كَيْفَ يَهْدِي اللهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِيمانِهِمْ "*İman ettikten sonra kâfir olan bir kavme Allah nasıl yol gösterir?*" (Âl-i İmrân, 3/86)

Yüce Allah'ın ezelde almış olduğu ilâhî prensip kararlarından biri de kafirlere azap edecek olmasıdır.[336] Kur'ân bunu "kelime" (كَلِمَة) lafzı ile gündeme getirir: "*Ama kafirlere azap sözü hak olmuştur.*" (Zümer, 39/71) âyette geçen "*azap sözü hak olmuştur*" kısmı, kafirler hakkında azap kararının kesin olduğunu, bundan dönüşün asla söz konusu olamayacağını ifade etmektedir.[337] Nitekim, "küfürdeki inat ve ısrarları sebebiyle bu kimseler dönüş yolunu kendilerine tamamen tıkamışlardır".[338] Bu yüzden, onlar hakkında ezelde verilen karar, "Yüce Allah'ın ezeli ilminde bu tip kimseler hakkındaki kazasının ve hükmünün yerini bulduğu"[339] şeklinde değerlendirilebilir.

Diğer taraftan Kâdı 'İyâd (544/1149), "cezanın büyüklüğü, imtihanın büyüklüğüyle orantılıdır."[340] derken, Elmalılı, "Nimet ne kadar büyük, ne kadar olağanüstü ise küfür ve inkârın azabı da o ölçüde eşsiz ve o nimetin zevali de o ölçüde acı olur."[341] diyerek küfür ve inkârcılığın ilâhî kanuna göre büyük bir azapla cezalandırılacağını belirtmiştir.

Küfrün kamil zıttı olan imansızlığın açık bir helâk sebebi olduğunu ortaya koyan âyette şöyle buyrulmaktadır:

ماآمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ "*Bunlardan önce **helâk** ettiğimiz hiçbir belde **inanmamıştı**, şimdi bunlar mı inanacaklar?*" (Enbiyâ, 21/6)

Helâk edilen Mekkeli müşriklerle ilgili bir pasajda, kafirlerle helâk arasında açık bir ilişkinin kurulmuş olduğu görülmektedir:

حَتّي إِذاَ جاؤُوكَ يُجادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذاَ إِلاَّ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَماَ يَشْعُرُونَ

"*Hatta o **kafirler** sana geldiklerinde: 'Bu Kur'ân eskilerin masalların-*

---

[336] Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları II*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul, 1996, II, 142, 144.
[337] Güngör, *Kur'ân Araştırmaları*, II, 144.
[338] Güngör, *Kur'ân Araştırmaları*, II, 146.
[339] Güngör, *Kur'ân Araştırmaları*, II, 145; bkz. Taberî, el-*Câmiu'l-Beyân*, XIX, 92; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 340.
[340] Kâdı 'İyâd, eş-*Şifâ*, II, 210.
[341] Elmalılı, *Hak Dini*, III, 367.

dan başka bir şey değildir' diyerek seninle tartışırlar. Onlar hem insanları Peygambere yaklaşmaktan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini ***helâk*** *ederler.*" (En'âm, 6/25-26)

Karun'un yere batırılmasını haber veren âyetin peşi sıra gelen ve Karun'un başına gelenleri görenlerin onun hakkında söylediği sözlerden biri olan "*Vay! Demek ki kafirler (inkârcılar) iflah olmazmış!*" (Kasas, 28/82) şeklindeki âyet de, küfrün açık bir helâk sebebi olduğunu ortaya koymaktadır.

Örnekleriyle de gördüğümüz gibi, küfür, inkâr ve "inançsızlık, kişinin her türlü müspetlere kendini kapatması ve kilitlenme noktasına gelen sorunlarının çözümünü, yine kendisini bu duruma getiren etkenlerde arayarak, bütün ayrıntılarıyla önüne sunulan çözüm yollarına olumlu karşılıklar vermemektir."[342] Bu nedenle küfür, insanın Yaratıcı'sına karşı takınabileceği en kötü davranış biçimidir. Küfre düşen kimse, artık iflah olmaz bir kimsedir. Küfür dışındaki günahların insan üzerindeki etkileri küfre göre çok daha hafiftir. Çünkü, "Küfür dışındaki günahları irtikab eden kimse, hiçbir zaman bu fiiliyle Allah'a karşı başkaldırmayı, ondan başkasına tapmayı düşünmez, dininden çıkmayı aklına bile getirmez, hatta böyle bir duruma düşmekten şiddetle korkar."[343]

İnsanın Yaratıcı'yı reddi olarak küfür, daha sonraki aşamalarda çeşitli şekillerde küstahça, hoyratça ve düşüncesizce ortaya koyduğu eylemlerle daha net ortaya çıkar. Bu bağlamda kafir, kendini Yaratıcı'ya muhtaç görmeyerek, tamamıyla hür ve bağımsız olduğu (istiğnâ) iddiasında bulunur.[344]

Kur'ân'daki küfr kelimesinin manâ açısından, Kur'ân bütünlüğü içerisinde birbiriyle sıkı bir kavramsal bağı olan, "iman etmeme" anlamına mı, yoksa "nankörlük etme" anlamına mı geldiği konusunda, ilk etapta tereddüte düşülmektedir. Bu tereddütü sahabe de yaşamıştır. Buhârî'de yer alan bir hadis-i şerifteki küfr kelimesinin anlamını Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) sormalarından, bu kelimenin hangi anlama geldiği hususunda ilk Müslümanların da zihinlerinde soru işareti belirdiği anlaşılmaktadır:

---

342 Pazarbaşı, *Kur'ân ve Medeniyet*, s. 297-298.
343 Bebek, *Matüridî'de Günah*, s. 136.
344 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 166.

"Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Bana rüyamda Cehennem (nâr) gösterildi. Baktım ki orada bulunanların çoğu (bu dünyada) küfr'e düşmüş kadınlardı (yekfurne). Kendisine şöyle soruldu: O kadınlar Allah'a inanmamışlar mıydı? (yekfurne billâh) Şöyle cevap verdi: Hayır, bunun anlamı, onların kocalarına (yekfurne'l-'aşîr) ve güzel davranışlara karşı (yekfurne'l-ihsân) nankör olduklarıdır."[345]

Küfür anlamında kullanılan benzer kelimelerden biri de **inkâr** (إنكار) kelimesidir. İnkâr, kalbin ve dilin bir şeyi kabul etmemesidir. Bu açıdan inkâr, hem itirâf'ın[346] hem de irfan'ın zıttı olmaktadır.[347] İnkâr bazen sadece, dil ile inkâr etmek anlamında kullanılır. Dil ile yapılan bu inkâr, aslında kalp ile yapılmış bir inkârdır. Fakat, şöyle bir durum da söz konusu olabilir: Dil, bir şeyi inkâr etse bile hâlâ o kalpte var olabilir. Bu durumda dil ile yapılan inkâr, yalan olmuş olur. Bunun en güzel örneğini Nahl 16/83. âyet oluşturur:[348] "*Allah'ın nimetini bilirler (bu nimetleri Allah'ın yarattığını kabul ederler), sonra da (bunları kendilerine verenden başkasına taparak) bu nimetleri inkâr ederler.*"

Küfûr'ün Kur'ân'daki bir karşılığı da zulmet'tir. Karanlık anlamındaki bu kelimenin imanın zıttı olan küfür için Kur'ân'da kullanımı,[349] ilginç bir şekilde hep cemi (çoğul) kalıbıyla olmuştur. Kur'ân'daki "zulümât ve nûr: الظّلمات والنور " kalıbı, bir(kaç)[350] âyetteki "gece ve gündüz" anlamı dışında hep "küfür ve iman" anlamında kullanılmıştır.[351]. Yani küfür, aslında sıradan bir karanlık değil, karanlığın her türlüsü, karanlıklar, kapkaranlık , hayat belirtisi olmayan zifiriliktir.

Ayrıca "Küfr" kelimesi imanın zıttı olma dışında tadarrû' ile (alçak

---

345 Buhârî, *İmân*, 21.

346 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 1047.

347 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 770.

348 Bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 770.

349 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "za-le-me" md.

350 Suyûtî, sadece En'âm, 6/1. âyette bu kelimelerin "gece ve gündüz" anlamına, diğer yerlerde ise "küfür ve iman" anlamına geldiğini söyler (Suyûtî, *el-İtkân*, I, 456). Ancak bazı Meâl'lerde bu kalıbın, 'karanlıklar' ve 'aydınlık' kelimeleriyle tercüme edildiğini görmekteyiz. (bkz. Ateş, *Meâl*; Özek, Ali v. dğr., *Meâl*; Esed, *Meâl*; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 377; Bakara, 2/17, Mâide, 5/16, Fâtır, 35/20).

351 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 456.

gönüllülükle) ve "İslâm'ın genel din anlayışının hakikaten merkez öğesi olan 'Allah korkusu', takvâ ile doğrudan çatışmaktadır."[352]

Bazen insanın küfr'e düşmesi, daha önceden elde edilmiş imkân, servet, sulta ve hükümranlığın elden gideceği korkusuyla Peygamberi yalanlama ve kabul etmeme şeklinde tezahür edebilir. Bu tür yalanlama ve reddediş, Peygamberin davasının hak olduğunu inkar etmek ya da Peygamberin dürüst ve doğru bir insan olduğunu reddetmek anlamına gelmez. Böyle bir durumda Peygamberi inkârın temel nedeni; menfaat çatışmasıdır. Çünkü Peygamberin kabulü, elde mevcut birçok dünya nimetinin elden çıkıp yok olmasına ve eskisi gibi istediği şeyi serbestçe yapamamasına neden olacaktır. Fıkhu's-Sîre yazarı Said Ramazan el-Bûtî, Mekkeli müşriklerin Peygamberimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) yalancılık ve sahtekârlıkla itham ederek inkâr etmelerine rağmen onu yaşadıkları toplumun en doğru ve en güvenilir insanı olarak kabul edip en değerli eşyalarını ona emanet etmelerinin, aslında Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) doğruluğundan şüphe etmediklerini; onun peygamberliğini inkâr edip küfre düşmelerinin sebebinin ise kibirlenmelerinden, onun getirdiği Hakk'ı ortadan kaldırmak istemelerinden, hükümranlıklarının sona ereceği korkusundan ve ona tabî olurlarsa istedikleri gibi isyankârlıkta bulunamayacakları endişesinden kaynaklandığını söyler.[353]

Küfr'ün olumsuz karakter yapısını anlatan ve bir bakıma küfr kavramının bir açılımı niteliği taşıyan Kur'ân'da başka yan kavramlar vardır ki bunlar; kizb, isyân, fisk, fücür, bağy, tuğyân, istiğna, batar, istikbar v.b. kavramlardır. Bunların her biri aynı zamanda bir helâk sebebidir. Bundan da anlaşılan o ki; helâk sebebi olarak zikredilen maddeler, aslında kafirin karakterini ortaya koymaktadırlar. Zaten helâk olanlar da gerçek boyutuyla kafirin bütün özelliklerini taşıyan katmerli, kıpkızıl kafirlerden oluşmaktadır. Böyle olmayan ve kafirin sadece bazı özelliklerini taşıyan kafirlere, Allah Teala bu dünyada yaşam hakkı vermektedir. Eğer böyle olmasaydı, hiçbir kafire Allah bu dünyada hayat hakkı tanımaz ve hemen işini bitiriverirdi.

352 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 166-167.
353 Bûtî, Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre en-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991, s. 203.

4. Kizb (Yalanlama)

Kizb (yalanlama), küfrün en bâriz şekilde tezahür etmesi olarak değerlendirilebilir. Bu yalanlama Allah'ı, Peygamber'i ve Peygamber'in getirdiği ilahî haberleri yalanlayıp (kizb) reddetme davranışıyla ortaya çıkar.[354] Bu sebeple Sa'îd b. Cübeyr, "küfrân"ı iki kısma ayırmış ve birinin Allah'ın nimetlerini inkâr, diğerinin de Allah'ı yalanlamak olduğunu söylemiştir.[355]

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا "*Küfre düşenler ve yalanlayanlar*" (Bakara, 2/39)[356] şeklindeki âyetlerde önce küfür, ardından da kizb zikredilerek bununla küfrün ortaya çıkış şeklinin en önemlilerinden birinin kizb olduğu anlatılmak istenmiştir.

"Ke-ze-be" (كذب) kökünün Kur'ân'da yüz seksen iki kez tekrar edilmesi,[357] bir çok kavramdan daha önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Bu yönüyle kizb, Kur'ân'da küfür kavramından daha fazla yer almıştır. Bunun nedeni, kizb'in daha önce de ifade ettiğimiz gibi, küfr'ün açığa çıkma şekillerinden en önemlisini oluşturmasıdır. Bu nedenle Kur'ân, kâfir'den söz ederken onun yalancı (kâzib) olduğunu söyler. Çünkü kâfir'in en belirgin özelliklerinden biri de yalancılıktır.[358]

Ayrıca kizb, كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ "*Onlar Rablerinin âyetlerini yalanladılar. Biz de onları günahlarından dolayı helâk ettik.*" (Enfâl, 8/54) âyetinde de görüldüğü gibi, adeta helâk sebebi olan tüm günahları içine alan genel bir kavram görünümündedir.

Kizb (كذب) sözü, tam olarak doğru söylememek anlamına gelmekte olup, aynı zamanda "sıdk"ın (صدق) da zıttıdır. Kizb, yalan söylemek, yalan isnat etmek, bir sözü veya fiili doğrulamamak, yalan uydurmak, reddetmek, gerekli olmak, hata etmek gibi anlamlar için kullanılmaktadır.[359] Kur'ân'ın

---

354 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 166.

355 İbn Manzûr, *Lisân*, V, 145.

356 Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/10; Mâide, 5/86; Müminûn 23/33; Rûm, 30/10; Hadîd, 57/19; Teğâbun, 64/10;

357 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "ke-ze-be" md.

358 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 144 ; bkz. En'am, 6/4-5.

359 Cevherî, *es-Sıhâh*, I, 210-211; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 921; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 143; İbn Manzûr, *Lisân*, I, 704-709.

kizb'i ağırlıklı olarak kullandığı anlam, hakikati bildikleri halde bunu kabule yanaşmayıp dilleriyle yalan olduğunu söylemekle ilgilidir. Bu açıdan kizb'de, işin aslının doğru olduğunu bildiği halde, bunu bilerek saptırma ve bu sebeple doğruyu söylememe anlamı vardır.[360] Kur'ân çoğunlukla, sülâsî şeklini değil de rubâî şekli olan tekzîb (تكذيب) şeklini kullanır.

Ayrıca kizb'den türeyen "kâzib كَاذِب" (yalancı)'in zıttı olan kavramlardan biri de "emîn"dir. Emîn (أَمِين) ise, itimat, güven ve güvenmeye değer gibi anlamlara gelmektedir.[361] A'râf, 7/40. âyette geçen istikbâr ile birlikteki kullanımı, kizb eylemi içindeki kimselerin yani kâzib'lerin bir özelliğinin; Cennet'e asla girememek olduğunu göstermektedir. Bu durum "*halat, iğne deliğinden geçinceye kadar*" şeklindeki imkansız bir durumu tasvir eden bir benzetmeyle daha da netleştirilmektedir.

Bu bağlamda dinle ilgili kizb'in mahiyetini ortaya koyma açısından يُكَذِّبُ بِالدِّين "*Dini yalanlamak*" (Mâ'ûn, 107/1) ifadesi; İslâm'ı,[362] Kur'ân'ı,[363] Allah'ın hükmünü[364] veya bu dünya hayatında yaptığı fiillerinden hesaba çekileceği ahiret hayatı dediğimiz "ceza gününü"[365] yalan sayıp kabul etmemek anlamlarına gelmektedir.

Kizb ile irtibatlı bir kavram da "zûr" (الزُّور)'dur. Mücâdele 58/2. âyetteki zûr, şirke bulaşmış, ancak "şirkten farklı" bir yapıda, "şirkle birlikte olan kizb"[366] anlamına gelmektedir.

Helâk edilen birçok kavim ve bireyin azabı hak etmelerinin gerekçesi olarak ortaya konulan müşterek vasıflardan biri, Peygamberlerini, dolayısıyla da o Peygamberin tebliğini, dinini, onları kulluğuna davet ettiği Allah'ı kabul etmeyip yalanlamaları ve inkâr etmeleri olmuştur: "*Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar da bu yüzden (kendilerine) azabım*

---

360 İbn Manzûr, *Lisân*, I, 707.

361 Ringgren, Helmer, "The Conception Of Faith İn The Koran", *ORİENS*, Leiden, 1921, IV, 7; ayrıca bkz. Denny, "Some Religio-Communal Terms…", XXIV/I, 39.

362 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 105; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX, 241, 242.

363 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XXX, 241.

364 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXX, 310.

365 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 804; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534.

366 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 454.

hak oldu." (Sâd, 38/14) Bunun gibi benzer bir âyette yine peygamberleri yalanlayanların cezalandırılmayı hak ettikleri vurgusu yapılmaktadır.[367]

Nuh,[368] Âd,[369] Semûd,[370] Lut[371] ve Şuayb[372] kavimlerinin, Ashâb-ı Ress,[373] Ashâb-ı Hicr[374] gibi toplumların ve Firavun[375] gibi zorbaların ortak helâk sebebi kizb'dir. Kizb, helâk sebebi olmanın yanı sıra Kur'ân'da intikam alınmasına neden olan çirkin eylemlerden biri olarak tanımlanmıştır.[376]

Kur'ân'da kizb konusu, Hz. Peygamber'in muhatabı olan müşrikler veya diğer inkârcılar vesilesiyle çok sık bir şekilde gündeme gelmiştir. Bunlardan birinde kizb, müşriklerin ileri gelenlerinden bir tanesinin[377] sergilediği davranış biçimini ve karakterini tahlil etmeye yönelik olarak Kur'ân'da yer almıştır. Konunun gündeme getirildiği Mâûn sûresinde öncelikli olarak bu müşrikteki kizb vasfı açıklanmakta, kizb vasfının diğer yansımaları ise devam eden âyetlerde, kâzib'in diğer bazı vasıflarının da ortaya konmasıyla daha da açık bir hale getirilmektedir.

---

367 Bkz. Kâf, 50/14.
368 Bkz. Şuarâ, 26/105; Kâf, 50/12; Kamer, 54/9.
369 Bkz. Şuarâ, 26/123; Kamer, 54/18.
370 Bkz. Şuarâ, 26/141; Kâf, 50/12; Hâkka, 69/4; Şems, 91/11.
371 Bkz. Şuarâ, 26/160.
372 Bkz. A'râf, 7/92; Şuarâ, 26/176.
373 Bkz. Kâf, 50/12.
374 Hicr, 15/80.
375 Bkz. Sâd, 38/12.
376 Bkz. A'râf, 7/136.
377 Bkz. Mâûn, 107/1-7. Surenin iniş sebebi ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bir rivayette her haftada iki hayvan kesen Ebû Süfyan'dan bir miktar et isteyen fakir bir çocuğu sopayla kovalaması üzerine (Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan (548/1153), *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, ts. VI, 248; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 105; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534;), başka bir rivayette yetim olan bir çocuğun mallarını elinde bulunduran ancak bundan çocuğa vermeyen ve onu çıplak bir vaziyette gezdiren Ebû Cehil hakkında (Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 105; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534), diğer bir rivayette Âs b. Vâil veya Velîd b. Muğîre (Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*, VI, 248; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IX, 244; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 105; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534) hakkında inmiştir. İbn Abbas, Katâde (117/735) ve Dahhâk'a (105/723) göre ise sûrenin yarısı Mekke'de Âs b. Vâil hakkında, diğer yarısı ise Medine'de münafıkların başkanı Abdullah b. Übeyy hakkında nazil olmuştur. Ayrıca bkz. Kesler, Muhammed Fatih, *Kur'ân-ı Kerîm'de (Mâ'ûn ve Kevser Sûrelerinde) İnsan Tipleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, s. 21-25; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 501-505.

Nitekim kizb ehlinin bu sûreyle ortaya konan ilave özelliklerinin; "*yetimi itip kakması, yoksulu doyurmaya teşvik etmemesi, gösteriş yapmayı sevmesi ve hayra engel olması*" (Mâ'ûn, 107/1-7) gibi alçaklık ölçüsü olan bazı davranış biçimlerinden oluştuğu görülür. Bütün bu özelliklerle, ortak değer olarak kabul edilen insandaki acıma, başkalarına iyilik yapma ve iyilik yapanları teşvik etme duygularından kizb sahiplerinin yoksun olduğu vahiy bilgisiyle bizlere haber verilmiştir. Böylece kizb ehlini ve onların dinî-insanî davranış biçimlerini daha yakından tanıma imkanına kavuşmaktayız.

Dini yönden makbul bir insan olma bir tarafa, normal insanlar başkalarına acıma, zayıf ve muhtaç kimselere imkanlar nispetinde yardım etme, iyilik yapanların bu davranışlarından haz alma özelliklerine sahiptirler. Bütün toplumlarda bu özellikler asgari bir insani özellik olarak kabul edilir, tersi davranış sergileyenler ise diğer insanlar tarafından hoş görülmezler. âyette bahsedilen özelliklere baktığımızda, Allah'ın dinini yalanlamakla aslında öldükten sonra dünyada yaptıklarının hesabını verecekleri kıyamete[378] inanmayan kimselerin ikinci bir vasfı daha vardır. Bu da, kâzib'lerin insan olarak aşağı karakterde alçak tabiatlı insanlar olduklarıyla ilgilidir.

Buna göre kizb eylemi içerisinde bulunan kimse, aynı zamanda insanî ölçüler açısından da beş para etmez bir kişiliğe sahiptir. Aslında bu tür çirkin ve iğrenç davranışlar, ahireti yalanlama sonucu olarak meydana gelmektedir.[379] Sıradan insanların bile mazluma, fakire, muhtaca yardım etmekten mutlu olacağı bir psikolojik karakterden, bu tür kizb sahipleri mahrumdurlar. Çünkü içlerine sinen, her şeyleriyle şahsiyetlerini yoğuran kizb karakteri, onları muhtaca yardımdan alıkoyduğu gibi, bununla da tatmin olmayıp başkalarının yaptığı yardımlara da engel olmaya sevk etmektedir. Bir başka ifadeyle mizaçları iyilik yapmaya ve iyilik yapılmasına asla razı olamamaktadır.

Kizb, sadece helâke neden olan bir eylem olmayıp, daha hafif cezaların verildiği suçların da bir gerekçesi olabilmektedir. Örneğin, İlyas kavminin başına gelen felaketin sebebi de kizb'dir. Ancak bu durumda kizb, bir helâk

---

378 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 804; Beyzâvî, *Envâr*, V, 534.
379 Mevdudî, *Tefhim*, VII, 258.

sebebi olarak değil de, helâkın dışında bir cezalandırma nedeni olmuştur. Yukarıda da söylediğimiz gibi, helâk sebebi olarak Kur'ân'da yer alan eylemler her defasında onu işleyenlerin helâk edileceği anlamına gelmez.[380]

5. Şirk ve Putperestlik

"Şe-ri-ke" (شرك) kökü, temel anlam bakımından iki şey arasında benzerlik kurma (mukârene) nedeniyle, bir şeyin tek başına yalnız bir şekilde olamaması halini anlatır. Bu açıdan şirk, infirâd (tek olma, tek başına var olma)'ın zıttıdır.[381] Aynı kökten türeyen "şirket", bir şeyin iki kişi arasında ortak olması nedeniyle tek başına hiçbirinin olmaması durumu için kullanılır. Bu ortaklıktaki taraflara ise "şerîk" (ortak) denir. Şirk (شِرْك), ortak olmak, hissesi bulunmak demektir. İfâl babından eşreke (اَشْرَكَ) şeklindeki kullanımı, birisini bir şeye ortak yapmak anlamına gelir. Musa'ın (aleyhisselâm) tebliğde kendisine yardımcı olması için kardeşi Harun'nun (aleyhisselâm) da peygamber olmasını istediği ifadede yer alan "*O'nu da işimde bana ortak yap.*" (Tâhâ, 20/32) âyetindeki işrâk kelimesi, bu lügat anlamında kullanılmıştır.[382]

İşrâk kelimesi kullanılarak "filancı Allah'a ortak koştu" dendiğinde, küfrün en büyüğü ortaya çıkar.[383] Şirkin en büyük küfür olması sebebiyle Allah Tealâ, bunun asla affedilemeyecek bir suç olduğunu söylemiştir: "*Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Ondan başka günahları dilediği için bağışlar.*" (Nisâ, 4/48, 116) Buna ilaveten "*şirk, büyük zulüm*" (Lokman, 31/13) olarak da tanımlanmıştır. Ayrıca Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), "Allah katında en büyük günah hangisidir?" diye soran Abdullah İbn Mes'ûd'a; "Seni yaratan Allah'a ortak koşmandır." şeklinde cevap vererek[384] şirkin ne denli büyük bir günah olduğunu ortaya koymuştur.

"Müşrik, Allah'a ortak koşan, Allah'tan başka tanrıların varlığına ina-

---

380 Bkz. Saffât, 37/127.

381 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 557.

382 Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1593; İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 557; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 380-381.

383 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 381.

384 Buhârî, Tefsîru Sûre 2, 3; Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) "Allah katında en büyük günah hangisidir?" sorusuna, değişik zaman ve zeminlerde farklı cevaplar vermesiyle ilgili olarak bkz. Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, XIII, 373-377.

nıp, Allah'ın yanında onlara da tapmak sûretiyle yaratıkları tanrılıkta Allah'a ortak yapan kimsedir. Kur'ân-ı Kerîm, müşrik tabiri ile, ilahî bir kitaba sahip olmayan, Allah'a inanmakla beraber başka tanrılara da tapan kimseleri" kastetmektedir.[385] Buna göre Kur'ân'daki tüm âyetlerde olmasa da genel olarak şirk, çoktanrıcılık (=animizm) anlamına gelmektedir.

Şirk, İmam Mâturidî'nin tasnifine göre itikadî ve amelî olmak üzere ikiye ayrılır. "İtikadî şirk, put v.s.'nin kainatı yaratmada ve idare etmede Allah'a ortak olduklarına inanmak, peygamberlerden yahut da farz ibadetlerden herhangi birini inkâr etmek, helâllerin haram, haramların helâl olduğunu kabul etmektir.

Amelî şirk, Allah ile birlikte ondan başka bir şeye de ibadet etmek, nimetlerin şükrüne Allah'tan başkasını ortak kılmak, müminlerle savaşmak, Allah'a ibadet ve itaat edilmesine mani olmaktır. Mâturidî, ayrıca lisanıyla Allah'a iman edip de kalbiyle inkâr etmenin de bir nevi şirk olduğunu benimsemektedir."[386]

İlk bozulma eğilimlerinin ortaya çıktığı Hz. Nuh döneminden son aşamasına kadar, vahyin mücadele ettiği en önemli olumsuz anlayışlardan biri, şirk ve bu bağlamda putperestlik, diğer adıyla putçuluk olmuştur.

Tevhid, tek Allah inancına dayandığı için; karşısında bu anlayışı inkâr eden her tür ortakçılığı bulmuştur. Tek Allah'ı kabul etmemek, bir yönüyle din kavramını kabul etmemek anlamına gelmektedir. Çünkü kafirlerin dine karşı gelmelerinin bir nedeni de, dinin onların hayatlarına belirli kurallar getirecek olmasıdır. Bunu istemeyen her inkârcı, tek Allah inancının olmadığı her tür inanca meyilli olabilir. Çünkü tek Allah inancı, vahiy demek; vahiy ise, kayıtlar, şartlar ve sorumluluklar demektir. Tek Allah'a inanmamak, kayıt altına girmeyi kabul etmeme, kanun ve nizamı reddetme ve başıbozukluğu tercih etmek demektir. Onun için şirk, tek Allah inancını kabul etmeyenlerin hepsinin anlayışına verilebilecek ortak bir isimdir. Şirk bir din değil, bir dünya görüşüdür, başıbozukluğu tercihtir, zalimin zulmüne devam edebilmesinin dayanağıdır. Bu nedenle şirki putperestlik olarak tanımladığımızda, tarihin her döneminde putçuluğa sarılanlar hep

---

385 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 381.
386 Bebek, *Matüridî'de Günah*, s. 98.

zalimler olmuştur. Çünkü bunun arkasında kurulu düzenlerini daha kolay devam ettirme imkanı bulmuşlardır.

Kur'ân'ın verdiği örneklerden hareketle şirk eylemi içinde bulunan müşriklere baktığımızda, bu söylediklerimizin doğruluğu daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. İster Nuh toplumu olsun, ister Firavun, Nemrut ve Ebû Cehil gibiler olsun, şirke bulaşmış bu insanların hiçbirinde ne dürüstlük, ne başkalarının haklarına saygı, ne de adalet duygusu vardır. Müşrik olan bu kimseler, aklına geleni yapabilme, istediğinin malını, istediğinin de canını alabilme arzularını hiçbir engel tanımadan gerçekleştirebilen kimselerdir. Tek Allah inancı bu müşriklerin bu tür sınırsız arzularına engel olacağı için, bu vahiy dini karşısında ona benzer tutabilecekleri sahte anlayışlara sarılmayı kendileri için bir kurtuluş çaresi olarak görmüşlerdir. Halbuki onların vahiy dininin karşısında sundukları şey, bir din olmaktan ziyade, dine karşı oluşta sarıldıkları sahte bir gerekçe ve araçtan başka bir şey değildir.

Şirkin pratikte ortaya çıkış şekli, putçuluk şeklinde olmuştur. Helâk olan kavimlere baktığımızda, başta Nuh kavmi olmak üzere, Âd[387] ve Semûd[388] kavimlerinin de putçuluk hastalığına yakalanmış toplumlar olduklarını görürüz. Helâk olan toplumlarda, kimilerinin putu Nuh kavminde olduğu gibi belirli isimleri olan müşahhas putlar iken, kiminin putu ise, malı, mülkü, saltanatı, memuriyeti, makamı… olmuştur. Tek olan Allah'a inanmaları durumunda bunların ellerinden çıkacağı zannıyla içleri yanıp kavrulmuştur. Her tür şirkin büyük bir zulüm olarak tanımlanmasının nedenlerinden biri de bu olsa gerektir.

6. İnatlaşmak

Helâke götüren eylemlerden biri de, vahye karşı inatçı bir tavır sergilemektir. Kur'ân'da inat anlamında kullanılan kelime, ʿanîd (عَنِيد) kelimesidir ve geçtiği dört âyetin hepsinde bu formda yer almıştır.[389] Bu kelimenin türetildiği ʿanede (عَنَدَ يَعْنِدُ عُنُود) fiili, itiraz etmek ve bildiği halde hakka muhalefet etmek, doğru olduğunu bildiği halde hakkı reddetmek

---

[387] Bkz. Aʿrâf, 7/65, 70.
[388] İbrâhîm 14/9-10.
[389] Bkz. Hûd, 11/59; İbrâhîm, 14/15; Kâf, 50/24; Müddessir, 74/16.

anlamına gelmektedir.[390] Bu şekilde ‘anîd’in, hak karşısında bilinçli muhalefet gösteren kişileri tarif ettiği anlaşılmaktadır.

Buna göre âyetlerde ‘anîd (عَنِيد) olarak tanımlananlar, gerçek olduğunu bildikleri halde hakkı reddedip ona karşı muhalefet eden ve “Allah’a itaat etmekten yüz çeviren”[391] kimselerdir. ‘Anîd, kendisinde var olan şeye hayranlık duyan, sahip olduğu şeyle gururlanan[392] kimse olarak da tanımlanmıştır.

Bu şekilde “‘a-ne-de” kökünde reddetme, muhalefet etme anlamının ön plana çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu da, Türkçede “inatlaşma” şeklinde ifade edilebilir. Çünkü inatlaşmada, bir şeye karşı bilinçli bir muhalefet söz konusudur. Tıpkı Kur’ân’da kendilerinden bahsedilen zorbalar[393] ve kafirler[394] gibi. Onlar, hakkın gerçekliğini kalben bildikleri halde, dil ile bir türlü bunu kabule yanaşmamış, adeta kör inat bir tavır sergilemişlerdir.

Ayrıca küfrün dört çeşidinden birisinin de inatlaşmaya dayalı olan bilinçli küfür yani “Küfr-i inâdî” olduğu söylenmiştir. Buna “mu‘ânede” küfrü de denilmiştir. Bu çeşit küfrün, Allah’ın varlığını kalben kabul etmesine rağmen, inat, haset ve isyan sebebiyle bir türlü bu hakikati kabul etmeye yanaşmamak olduğu belirtilmiş ve Ebû Cehil’in küfrünün bu tür bir küfür olduğu söylenmiştir.[395]

Kur’ân’da inatlaşma, toplumlar içerisinde Âd kavminin; bireyler içerisinde ise Velîd b. Muğîre’nin helâk sebebi olarak yer almıştır.

“*İşte Âd (kavmi). Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O’nun peygamberlerine âsi oldular ve* ***inatçı*** *her zorbanın emrine uydular.*” (Hûd, 11/59)

Âd kavmi, peygamberleri Hûd’un (aleyhisselâm) sözlerine itibar etmeyip, yaşadıkları toplumun lideri, önderi ve yöneticisi konumundaki kişilerin sözlerine uydular. Aslında onların yöneticileri zorba kimselerdi. Halkın, kendileri gibi düşünmesini sağlamak için ellerinden geleni yaptılar. Bunun için tüm imkanlarını seferber ettiler. Buna mukabil halk, yöneticilerinin

---

390 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 223; Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 512; bkz. İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 522.
391 İbn Manzûr, *Lisân*, III, 307.
392 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 522.
393 Bkz. Hûd, 11/59; İbrâhîm, 14/15.
394 Bkz. Kâf, 50/24; ayrıca bkz. Müddessir, 74/16.
395 Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXX, 176; İbn Manzûr, *Lisân*, V, 144.

iddia ettikleri davalarda haksız olduklarını bilmelerine rağmen, onların yolundan gitmeye devam etti. Böylece Allah'ın vahyinin doğruluğunu bildikleri halde bunu bir türlü kabule yanaşmayan bu zorba yöneticiler, kendileriyle birlikte halklarını da felâkete sürüklemiş oldular.

Allah'ın dinine karşı inatçı bir tavır sergilemenin, peygamberle i natlaşmanın ardında yatan başka nedenler vardır. Bunların belki de en önemlisi, inkârcıların "dünyaya aşırı derecede bağlı olmaları"dır.[396] İnkârcıların bu aşırı dünya tutkusu, her devirde vahiy bilgisiyle karşılarına çıkan peygamberleri reddetmelerine sebep olmuştur. Çünkü her şeyi bu dünyada elde ettikleri ve yiyip içtikleri ile sınırlı gören bu kimseler; peygamberlerin, sahip oldukları dünya nimetlerinden kendilerini tamamıyla mahrum edeceği, vahyin ve vahyin temsilcisi peygamberin onların dünyalık olan her şeyine el koyacağı zannına kapılmışlardır. Bunun yanı sıra, vahiy kaynaklı bilginin, onların fütursuz davranışlarına, istedikleri gibi hareket etme hürriyetlerine bir sınır koyacağı bilincine de sahip idiler. Çünkü, kaynağını vahiyden alan tüm dinler, zorbaların haksızlıklarını; zalimlerin zulmünü; Allah, insan ve her türlü canlıya karşı aşırı davranışlar içine girilmesini yasaklayan prensipler getirmişlerdir. Bu, kendi başına buyruk olan kimselerin hiç de hoşlanacağı bir durum değildir. Hayatı, dünya ile sınırlı gören ve alabildiğine imkanlar içerisinde yüzmekte olan zengin, lider, yönetici v.b. kimseler, vahye karşı her devirde bilinçli bir muhalefet göstermişlerdir. Onların bu muhalefetini Kur'ân inatçılık olarak nitelendirmiştir. Nitekim inatçının küfrü, küfür türlerinin en çirkini ve en kötüsüdür.[397] Onların çok iyi bildikleri bir şey vardır; vahyin öngördüğü bir hayat anlayışında kendileri gibi her tür haksızlığı işleyen, gerektiğinde zalimlik, gerektiğinde canilik yapan kimselere dur denileceği ve onların davranışlarına bir sınır getirileceğidir.

İnatlaşmada Kur'ân'ın indiği dönemde en aşırı ucu temsil eden kimse, Mekke müşriklerinden Velîd b. Muğîre olmuştur. "*Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.*" (Müddessir, 74/16) âyetinde kendisinden bahsedilen kimsenin, ulemanın ittifakıyla Velîd b. Muğîre

---

[396] Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 240.

[397] Buladı, *Nankörlük Kavramı*, s. 137; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 176.

olduğu[398] bilinmektedir. Müddessir sûresinde, Allah'ın kendisine birçok nimet verdiği kimse olarak sözü edilen bu kişi, Allah'ın birliğini, adalet ve kudretini, Peygamberliğin ve öldükten sonra diriltilmenin hak olduğunu bildiği halde, bütün bu açık delillere karşı büyük bir muhalefet, tartışmacılık ve inatçılık örneği göstermiştir. Çünkü onun küfrü "küfr-i inâdî", yani bilinçli küfür idi. Kalbiyle tasdik ettiği şeyi, diliyle bir türlü kabul edemiyordu. Nitekim o, küfür çeşitlerinin en çirkini olan muânit (inatçı) küfrü sahibi bir kimseydi.[399]

İslâm düşmanlarında gözlemlenen inatçılık, İslâm tarihinde ilginç diyalogların yaşanmasına neden olmuştur. Bunların en ilginçlerinden biri, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) halasının oğlu olan Abdullah b. Ebî Ümeyye b. el-Muğîre'nin kendi şahsında ortaya koyduğu bireysel tavrın, aslında tüm inkârcıların ruh dünyalarında gizli olan "hakka karşı inatçılık" gerçeğini açığa çıkarttığı şu olay, hiçbir yoruma gerek kalmaksızın açık bir şekilde izah etmektedir.

Bir defasında Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm davasından vazgeçirmeye çalışan Mekke müşrikleri ile Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) arasında geçen uzun bir tartışma sürüp giderken, müşrikler tarafından küfürlerini ortaya koyan birçok söz sarf edilmişti. Bu hararetli tartışma esnasında bir ara, halasının oğlu Abdullah b. Ebî Ümeyye ayağa kalkarak Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) rencide edecek birkaç laf ettikten sonra şöyle demişti: Allah'a yemin olsun ki, göğe çıkmak için bir merdiven edinip, ben seyrederken sen de onunla göğe çıkmadıkça, sonra da beraberinde gökten dört melek getirip, onlar senin peygamber olduğuna şehadet etmedikçe, sana asla iman etmeyeceğim. "Vallahi, **bütün bunları yapsan da, sana iman edeceğimi sanmıyorum**."[400]

Onun bu ifadeleri, aslında orada bulunan inkârcılar tarafından kabul gören ortak bir düşünceyi dillendirmekteydi. Çünkü onun sarf ettiği bu söze kimse herhangi bir itirazda bulunmamıştı. Ortaya koyduğu tepki bireysel de olsa, onun bu sözleri, Hz. Adem'den kıyamete kadarki süreçte

---

398 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 175.
399 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXX, 176.
400 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 245; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 64.

gelmiş ve gelecek tüm kafirlerin, iç dünyalarında gizli olan İslâm düşmanlığının boyutunu ve İslâm'ı kabul etmeye asla ve asla meyillerinin olmadığını, Allah'ın vahyine karşı aşırı bir inat güttüklerini, bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

7. Günahlara Dalmak

Kur'ân'da, birey ve toplumların helâk oluşlarının değişik sebepleri üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri de, günahlara aşırı derecede dalmaktır.

Günahlar, Allah'ın insana ikram ettiği birçok nimetin yok olup gitmesine sebep olduğu gibi, Allah'ın gazap ve cezasını celbeden bir özellik taşırlar. Kurtubî'nin dediği gibi, "Günahlar, intikam alınmasına ve nimetlerin elden çıkması sonucuna götürür."[401]

Kur'ân'da günah anlamına gelen hata, zenb, ism, cürm, seyyie (isâe), fâhişe, tâğiye, habîs ve icrâm gibi çok sayıda kelime vardır. Ancak biz bunların helâk sebebi olarak zikredilen birkaçına kısaca temas etmekle yetineceğiz.

Günah anlamına gelen kavramların en önemlilerinden birini, şüphesiz "ha-te-e" (خطأ) kökünden türeyerek meydana gelen ve dilimizde "hata" diye isimlendirdiğimiz kavram oluşturmaktadır. Nitekim Nuh kavminin helâkından bahseden âyette bu kök kullanılmakta ve onların helâk oluşu, günahlara dalmış olma sebebine bağlanmaktadır:

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا "*Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular.*" (Nuh, 71/24)

Burada onların helâkına sebep olan eylemlerin tümünü kapsayıcı nitelikte kullanılan kelime, hatîe (خَطِيئَة) kelimesidir. "ha-te-e" kökü, kasıtlı olarak günah işlemek anlamına gelmektedir.[402] Bu tarife göre kasıtlı olarak işlenen günahlar, bir helâk sebebi olarak birey ve toplumların yok oluşuna sebep olabilmektedir.

Aynı şekilde Firavun ve ondan öncekilerle Lût kavminden bahseden âyetlerde de onların günah içeren eylemlerde bulundukları vurgulanmaktadır:

---

[401] Kurtûbî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 392.
[402] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 461; Beyzâvî, *Envâr*, III, 284.

"*Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lût kavmi) da günah işledi.*" (Hâkka, 69/9) âyette hâtie kelimesi geçmektedir ki, bu da "günahlar"[403] anlamına gelmektedir.

Günah anlamında kullanılan ve helâk sebebi olarak Kur'ân'da yer alan kavramlardan biri de "zenb: ذنب"dir. Zenb, hata'ya göre daha geniş kapsamlı günahları anlatan bir yapıya sahiptir. Buna göre bir mukayese yaptığımızda hata, kasıtlı olarak işlenmiş günahlar anlamında[404] zenb'den daha dar[405] çerçeveli bir yapıda kullanılırken; zenb ise, hata'dan daha yüksek seviyede bir kavram olarak kullanılmış olmaktadır.[406]

Semûd kavminden bahseden âyetlerde onların helâkına sebep olan eylemler sıralandıktan sonra, bu eylemlerin bütünü için, günah (zenb) kavramının kullanıldığını görmekteyiz:

"*Onu yalanladılar, deveyi kestiler. Rableri de, günahları yüzünden azabı başlarına geçirip, orayı dümdüz etti.*" (Şems, 91/14)

Günahların, helâk sebebi olduğunu zenb köküyle ifade eden, böylece de insanları helâke sürükleyen şeyin bizzat onların eylemleri olduğunu genel bir ifadeyle ortaya koyan âyetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır:

اَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِم "*Onları günahları sebebiyle helâk ettik.*" (En'âm, 6/6)[407]

Benzer âyetlerde de günahların insanın başına gelen felâketlerin yegâne sebebi olduğu üzerinde durulmaktadır: "*Allah onları günahları sebebiyle yakalayıverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*" (Âl-i İmrân, 3/11) İnsanları "*bir kısım günahları yüzünden çeşitli felâketlere uğratmak Allah'ın iradesi gereğidir.*" (Mâide, 5/49)[408]

Ankebût sûresinde ise "*Onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık.*" (Ankebût, 29/40) denilmektedir. Bu âyetten hemen önceki âyette ise, günahı sebebiyle cezalandırılanların Karun, Firavun ve Hâmân olduğu belirtilmekte, işlemiş oldukları günahın türüne de açıklık getirilerek bunun

---

403 İbn Kuteybe, *Tefsîr*, s. 483. Hâtie kelimesinin karşılığı olarak "zunûb الذنوب"kelimesi kullanılmıştır.)

404 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 461; Beyzâvî, *Envâr*, III, 284.

405 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 64.

406 İzutsu, *Ahlâki Kavramlar*, s. 66.

407 Arıca bkz. Enfâl, 8/, 52, 54; Âl-i İmrân, 3/11; Mümin, 40/21.

408 "*Allah'ın iradesi gereğidir.*" kısmının tecümesi için bkz. Esed, *Meal.*

"yeryüzünde büyüklük taslamaları" olduğu söylenmektedir. Böylece "zenb" kavramının "istikbar" kavramıyla anlam ilişkisi içinde olduğu ve bu ilişkide istikbarın zenbi açıklayan bir noktada durduğu anlaşılmaktadır.

Günahla ilgili bir diğer kavram da "Cürm (جُرْم)"dür. Bu kavram, helâk edilen Firavun ve yandaşları için kullanıldığı gibi, helâk edilen toplumların bir kısmı için günahkar, "günaha batmış"[409] toplum anlamında da kullanılmıştır.

A'râf sûresinde Lût kavminin helâk edilişi anlatıldıktan sonra şu ifadelere yer verilir: فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ "*Günahkârlar (mücrimler)'ın sonu nasıl oldu, bir bak!*" (A'râf, 7/84)

Âyetlerde de görüldüğü gibi, günahlar, helâk olan toplumların helâkına neden olan davranışlar arasında sayılmıştır. Ancak burada dikkat çeken bir hususu tekrar hatırlatmakta fayda vardır. âyetlerde ağırlıklı olarak vurgulanan konu; bilinçli bir şekilde ve günah olduğunu bile bile, ısrarcı davranarak Allah'ın yasaklarını ihlal etmenin, birey ve toplumların helâkına neden olmuş olduğu ve bundan sonra da olmaya devam edeceği hususudur. Şu da bilinmelidir ki, insanın işlediği herhangi bi günah, onun dünya hayatında helâk edileceği anlamına gelmez. Sahibini helâk edici günah, bilinçli bir küfür ve inatçılık felsefesinden kaynaklanan ve Allah'la mücadele içeren bir yapıdaki günahtır.

8. İstikbar (Kibirlenmek, Büyüklük Taslamak, Büyüklenmek, Kendini Büyük Görmek)

İnsanoğluna Peygamber gönderilmesinin en önemli nedenlerinden birinin A'râf sûresi 7/94. âyette vurgulanan 'kibirden sıyrılmak'[410] olduğu anlaşılmaktadır. Ancak insan kendisinin sebep olduğu ve zamanla yine kendisinin dahi karşı koyamayacağı kendini büyük görme hastalığının esiri[411] olabilmekte, bunun sonucunda da Allah'ın gazabını hak ederek helâk cezasına çarptırılabilmektedir.

---

409 Esed, *Meal*, (Duhân, 44/22. âyet meali.

410 A'râf, 7/94. âyetin meali içerisinde yer alan bu ifade için bkz. Esed, *Meal*.

411 Kur'ân'da yer alan en önemli birkaç olumsuz karakter yapılarından biri kibirdir. (bkz. Okuyan, Mehmet, "Kur'ân'da Olumsuz İnsan Tipleri", *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, s. 165).

Ke-bu-ra (كَبُرَ) kökünde, büyük olma anlamı vardır. Bir iş ya da bir günah büyük olduğunda, "ke-bu-ra" kökü kullanılır.[412] Bu kökten türeyen "kibr" (كِبْر), Türkçe ifade ediliş şekliyle kibir, gurur ve büyüklük anlamına;[413] "tekebbür" ve "istikbâr" ise, büyüklenmek anlamına gelmektedir.[414] Aslında kibr, tekebbûr ve istikbâr kelimeleri birbirine benzer anlamlı[415] kelimelerdir. "Kibr", insanın kendisine olan hayranlığı sebebiyle, kendini başkalarından daha büyük ve üstün görmesidir. "Tekebbûr", kişinin hakkı kabul etmekten ve Allah'a ibadet etme konusunda boyun eğmekten çekinmesidir. "İstikbâr" ise, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlama gelmektedir. Olumlu anlamı, gerekli olduğu zaman ve mekanda, insanın büyük olmayı arzulayıp bunun için çabalamasıdır ki, istikbârın bu anlamı, övgüye layık[416] görülmüştür. Olumsuz anlamı ise, tok gözükmek yani, öyle olmadığı halde kendisinde olmayan bir şeyi var göstermeye çalışmak ve kendisinde olmayan bir şeyi ortaya koymak (var göstermeye çalışmak)tır. İstikbârın bu anlamı, kınanan bir vasıftı tanımlamaktadır.[417]

İstikbâr, insandan Allah'a karşı bir davranış olarak ortaya çıktığında "bir kişinin Allah'a ihtiyacı olmadığı zannına dayanarak kendini müstağni görmesi"[418] şeklinde tezahür eder. İstikbâr kelimesinin başındaki "sin" ve "te" harfleri, aslında kibrin İblis'in tabiatında olmadığını, buna mukabil İblis'in kibirlenmeye müsait bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.[419] "İstikbâr unsuru öne çıkan inkârcılar, diğerlerine nispetle mütecaviz ve saldırgandırlar."[420]

Kur'ân'ın ifade tarzına göre, ululanıp zorbalığa kalkışmak ve sahip olduğu mal ile büyüklük taslamak, Firavun ve Karun'un izlediği bir

412 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 199.
413 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 801; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 199.
414 Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 802.
415 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 266.
416 Mesela, hadis-i şerifte geçtiği üzere, kibirliye karşı kibirli olmanın sadaka olarak kabul edilmesi gibi.
417 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 637: (الإستكبار ان يتشبّع فيظهر من نفسه ما ليس اله).
418 Görgün, Tahsin, "Müzakereler", *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996, s. 171.
419 Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, I, 266.
420 Ekin, *Küfür Kavramı*, s. 141.

metottur.[421] "*Firavun (Mısır) toprağında azdı.*" (Kasas, 28/4) âyetinde belirtilen Firavun'un azması, "kendini büyük görmek ve zorbalık göstermek"[422] şeklinde tezahür etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadisinde kibri şöyle tanımlamıştır: "Kibir; büyüklük taslayıp onu hafife alarak hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmektir."[423]

Kibrin yansımalarından biri, hak ve hakikati yalanlamaktır. Bu durum, A'râf sûresi 7/40. âyette kizb ile tekebbür fiilinin birlikte kullanılmış olmalarında da kendini göstermektedir. Buradan hareketle kizb ile tekebbürün birbirine benzer özellikler olduklarını, benzer olmasalar da en azından birbirine yakın vasıflar olduklarını söyleyebiliriz. Bunların birbirinden bağımsız ayrı ayrı özellikler olması da muhtemeldir.

Kibirlenenlerin sonunun iyi olmayacağı, hatta cennete asla giremeyecekleri bildirilmiş ve onların cennete girmelerinin imkansızlığına "*deve, iğne deliğinden geçinceye kadar*" (A'râf, 7/40) âyetiyle atıfta bulunularak bu imkansızlık iyice pekiştirilmiştir.

Kibirlenenlerin bir özelliği de Hakkı (Allah'ın âyetlerini) apaçık bir halde görmelerine rağmen, ona inanmamalarıdır. Ancak onlar azgınlık yolunu gördüklerinde hemen ona sarılıverirler. İşte bu tür kimselerin kalbini Allah mühürler. Kalpleri mühürlü, kulakları sağır, gözlerine perde çekilmiş olanlar[424] bunlar olsa gerektir. Allah bu tür insanların hak ve hakikatten nasiplenmelerini engellemiştir. Allah onlara adeta şöyle muamele eder: "İşte benim kanunum: Kibir ve gurur ile hareket eden insanlar herhangi bir ibret işaretlerinden hiçbir nasihat alamazlar ve kendilerine ders verebilecek herhangi bir şeyden de hiçbir şey öğrenecek değillerdir."[425]

Kibir, insanın hiçbir şekilde hak sahibi olmadığı bir eylem çeşididir. Bu nedenle Âd kavminin helâk sebebi olarak onların kibirlenmelerinin

---

421 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 248.
422 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 248.
423 (الكبرُ بَطَرُ الحق و غَمْطُ النَّاسِ): Müslim, Îmân, 147; bkz. Ebû Dâvud, Libâs, 26; Tirmizî, Birr, 61; Ahmed b. Hanbel, I, 385, 427; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 103.
424 Bkz. Bakara, 2/7.
425 Mevdudî, *Tefhim*, II, 93.

gösterildiği âyette (ve benzer başka bir âyette[426] de) vurgulandığı gibi, onlar hiçbir şekilde kibirlenmeye hak sahibi olmadıkları halde böyle bir eylem içerisine girmişler, bu sebeple de haddi aşmışlardı:[427]

"*Âd kavmine gelince, hakları olmadığı halde yeryüzünde büyüklük tasladılar.*"

Kibirlenmek anlamına gelen ve helâk edilen kavimlerin helâk sebebi olarak zikredilen kelimelerden bir diğeri de "'utüvv" kelimesidir. "'A-te-ve" (عَتَا عُتُوّ) kökünün temel anlamı büyüklenmek ve kibirlenmek (istikbâr) olup,[428] itaat etmeyi kabullenmeyip itaatten kaçmak,[429] inat ederek bir şeyden yüz çevirmek,[430] azgınlık ve dik başlılık etmek, başkaldırmak,[431] emir ve buyruğunun dışına çıkmak,[432] emrine karşı gelmek,[433] Allah'ın ve peygamberinin emirlerine tabi olmada dik başlılık edip diretmek,[434] Rabbi'nin emrine muhalefet etmek, küfre düşmek, isyan etmek[435] gibi anlamlara gelmektedir.

Allah tarafından helâk edilmiş birçok toplumun helâk ediliş sebebinin, büyüklük taslayıp kendini bir şey zannetmek ve bu sebeple Allah'ın emirlerini yapma gereği duymamak olduğunu ortaya koymak için kullanılan 'utüvv kelimesinin,[436] Kur'ân'da Âd[437] ve Semûd[438] kavimleri, bunun yanı sıra Ashâb-ı Sebt[439] gibi toplumların da helâk ediliş sebebini açıklamak için kullanıldığını görmekteyiz.[440]

---

426 Bkz. A'râf, 7/146.
427 Bkz. Mevdudî, *Tefhim*, II, 93.
428 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 736.
429 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 482.
430 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 560.
431 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 126.
432 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 75, (A'râf, 7/77); Ateş, *Meal*, (A'râf, 7/77); Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, (A'râf, 7/77).
433 Özek, Ali v. dğr., *Meâl*, (Zâriyât, 51/44).
434 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 385.
435 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, XXVIII, 150.
436 Bkz. Talâk 65/8.
437 Bkz. Hâkka, 69/6.
438 Bkz. A'râf, 7/77; Zâriyât, 51/44.
439 Bkz. A'râf, 7/166.
440 Daha geniş bilgi için bkz. "'Utüvv" md.

9. Bozgunculuk (Fesâd Çıkartmak, İfsâd Etmek)

Fesâd (فَسَاد), "salâh"ın zıttı olup, bir şeyin az ya da çok normal durumundan çıkması,[441] istikametten sapması,[442] salah durumunun değişikliğe uğraması, fesâd ve bozgunculuk tohumu ekmek[443] gibi anlamlara gelmektedir. Fesâd, nefiste (iç dünyada), bedende ve dış dünyada istikametten çıkan eşyalar için kullanılır.[444]

"Fesâd, hem din konusunda, hem (zât) varlık konusunda gerçekleşir. bazen isyanla, kimi zaman küfürle olur. İbadetlerden-hac ve umre gibi- fesadına rağmen devam edilenler olduğu gibi, -namaz gibi- hemen kesilenler de vardır. Gerekli şartları taşımayan akitler için fâisddir denir."[445] Fâsid ise, normal ve salih olmayan amel ve davranışlara denir.[446] Aynı kökten türeyen ifsâd sözcüğü bozmak, bozgunculuk yapmak, bozgun çıkarmak, denge ve asayişi bozmak anlamındadır. İfsâd eyleminde bulunana müfsid denir. Beş âyette müfsid sözcüğünden önce 'asâ' sözcüğü kullanılır. Bu ikisinin birleşimi, aşırılık anlamı kazanarak, fesâdın en yıkıcısını anlatır.[447]

Fesâd kavramı çoğunlukla fiil olarak أَفْسَدَ "bozgunculuk yaptı" kelimesiyle, isim olarak ise الفَسَاد "bozgunculuk" ve المُفْسِدُون "bozgunculuk yapanlar" kelimeleriyle Kur'ân'da yer almaktadır.

Râzî, dünya hayatında korunması gereken en önemli beş prensibi temel alarak, bunların bozulmasına sebep olan fesâd şekillerini beş maddede özetlemiştir:[448]

1. Nefsin (bedenin) fesadı: Öldürme ve organları kesme ile olur.
2. Malın fesadı: Gasp, çalma ve değişik hilelerle olur.
3. Dinin fesadı: Küfür ve bidatlere dalmakla olur.

---

441 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 571.
442 Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 202.
443 İbn Manzûr, *Lisân*, III, 335.
444 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 571; Akyüz, *Siyasî Kavramlar*, s. 339.
445 Akyüz, *Siyasî Kavramlar*, s. 339-340.
446 Bkz. Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, IV, 212.
447 Akyüz, *Siyasî Kavramlar*, s. 340.
448 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 108; ayrıca bkz. Dumlu, Ömer, "Salah Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, s. 148.

4. Soyun (neslin) fesadı: Zina, homoseksüellik ve zina iftirası atmakla olur.

5-Aklın fesadı: Sarhoşluk veren şeylerin içilmesiyle olur.

Bu fesâd çeşitlerine genel bir perspektiften baktığımızda, bunların hemen hemen her birinin ayrı bir helâk sebebi olduğunu görürüz. Bu tarife göre geniş bir çerçeveye sahip olan fesâd kavramının, birçok helâk sebebini içeren geniş boyutlu bir kavram olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'ân, yeryüzünde fesâd çıkaranları, Allah ve Resûlüne savaş açmış kimselerle eşit tutmakta ve onlara yönelik dünya hayatında uygulanacak çetin bir azaptan söz etmektedir: "*Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların (yeryüzünde fesâd için koşanların) cezası, ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.*" (Mâide, 5/33)

Fesâd çıkartanların, yeryüzünde bozgunculuk yapanların Kur'ân'da değişik vasıflarına yer verilmektedir. Bunların başlıcaları; yeryüzünde ortalığı fesada boğmak, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak,[449] halkın şereflilerini alçaltmak,[450] kan dökmek,[451] halkı değişik fırka ve gruplara ayırarak onları zayıf ve güçsüz hale getirmek,[452] homoseksüellik yapmak, yol kesmek ve meclislerde çirkin fiiler işlemek,[453] Allah'a isyan etmek,[454] kendileri küfür içerisinde oldukları yetmezmiş gibi bir de başkalarını Allah yolundan alıkoymak,[455] zulmetmek ve kibirlenmek[456] gibi eylemlerden oluşmaktadır.

Kur'ân'ın fesâd eylemi olarak nitelendirdiği bu fiillerin hemen hemen hepsinde bu fiili işleyen kişinin fiili, kendisiyle sınırlı kalmayıp bir başkasına etki etmekte, hatta büyük kalabalıkları etkisi altında bırakmaktadır.

---

449 Bkz. Bakara, 2/205.
450 Bkz. Neml, 27/34.
451 Bkz. Bakara, 2/30.
452 Bkz. Kasas, 28/4.
453 Bkz. Ankebût, 29/28-29.
454 Bkz. Yunus, 10/91.
455 Nahl, 16/ 88.
456 Neml, 27/14.

Böylece fesâd, etkisi toplumsal olan ve çok geniş kitleler üzerinde olumsuz değişimler meydana getiren kapsamlı bir değişimi tetiklemiş olmaktadır. Bu kapsamlı değişim de dinin mukaddes kabul ettiği ve koruma altına aldığı beş temel ilkenin tüm alanlarında kendisini gösterebilmektedir. Bu yönüyle fesâd, yıkıcı eylemler arasında belki de en tehlikelisi olanı unvanına sahip olmaktadır. Bu sebeple de fesâd ve fâsidler, karşılarında direkt olarak Allah'ın müdahalesini bulmakta, böylece de Allah'ın sevmediği bir eylem tarzı olan fesâda ve müfsidlere[457] geçit verilmemiş olmaktadır. Yoksa hem dünya hem de yeryüzü fesadla dolar, her şeyin dengesi, aslı ve faslı birbirine karışır, her şey altüst olurdu.[458] Bu da kainatta bir kaos anlamına geleceğinden, fesâd ve fasidlerin eylemleri, hem dünyada hem de ahirette çok çetin azaplarla cezalandırılmıştır.

Fesâd içerikli eylemleri sebebiyle helâk edilen kavimlerin başında Nuh kavmi yer almaktadır. Hz. Nuh, kendi kavmini şu şekilde vasfetmektedir: "*Onlar, gerçekten birçoklarını yoldan çıkarıp saptırdılar.*" (Nuh, 71/24) Yine Hz. Nuh'un ifadesiyle bozgunculuk çıkartanlar mutlaka helâk edilmelidir. Yoksa onlar, hem kendileri sapık yolda devam ederler, hem de başkalarını saptırırlar ve ahlâksız, kötü, nankör nesiller yetiştirirler: "*Çünkü sen onları bırakırsan, senin kullarını saptırırlar, sadece ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler).*" (Nuh, 71/27)

Salih'in (aleyhisselâm), Semûd kavmine yaptığı tavsiyelerden biri, bozgunculuk yapmamaları ve karışıklık çıkarmamaları yönünde olmuştur.[459] Bu ifadelerden, Semûd kavminin müfsid bir kavim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şuayb kavmi de bozgunculukları sebebiyle helâk edilmiştir. Onların bozguncu bir gürûh oluşlarına, âyette şu şekilde dikkat çekilmektedir: "*Bozguncular (müfsitler)'ın sonu nasıl oldu, bir bak!*" (A'râf, 7/86)

Lût kavminin helâkına neden olan homoseksüellik, yol kesmek ve meclislerde çirkin işler yapmak gibi eylemleri de, fâsid eylemler olarak nitelendirilmiştir.[460]

457 Bkz. Bakara, 2/205; Mâide, 5/64; Kasas, 28/77.
458 Bkz. Muminûn, 23/71; Bakara, 2/251; Enbiyâ, 21/22.
459 Bkz. A'râf, 7/74.
460 Bkz. Ankebût 29/28-29.

Helâk edilen bireyler arasında yer alan Firavun, en büyük ifsatçılardan biri olarak Kur'ân'da tanımlanmıştır.[461] Ayrıca helâk edilen etrafındaki adamları da, yine müfsid kimseler olarak vasıflandırılmışlardır.[462] Helâk edilen Karun'un da bir vasfının bozgunculuk olduğu, kavminin ona söylediği sözlerden anlaşılmaktadır.[463]

İnsanın kendi hayatını helâkla sonlandırmasının bir sebebi de, yine onun bu dünya üzerinde çıkarttığı fesâttır. Helâk olan birey ve kavimlerin vahye olan itirazları, vahyin ahiret hayatını düzenleyen prensiplerinden çok, daha ziyade dünya hayatını düzene sokan prensiplerine yönelik olmuştur. Onlar, Allah'ın şeriat ve kanunlarının bu dünya hayatında egemen olmasına ve hayatı şekillendirmesine var güçleriyle karşı çıkmışlardır. Onların bakış penceresinden, varlığıyla yokluğu onları pek fazla ilgilendirmeyen ahiret hayatının şekillenişinin, Allah'ın hükümlerine göre insanların vicdan ve gönüllerinde kabul görmesi, onlar için pratikte ehemmiyetsiz bir husustur. Zaten bu, onlar için olsa da olmasa da önemli olmayan bir konudur. Allah'ın otoritesini, dünya için geçerli görmeyerek dünya ve ahiret hayatını birbirinden ayırmakla, ilâhî bakış açısıyla insanlığın hayatını tehlikeye sokacak bir fesâd ve bozgunculuk yolu ortaya koymuşlardır. Nitekim "İnsanlığın hayatı, inancını, değerlerini ve kanunlarını tek bir kaynaktan almadıkça asla düzene giremez."[464]

Birtakım insanların ortaya çıkıp kendi heva ve hevesleriyle dünya ve ahiret hayatını birbirinden ayırmaya kalkmaları, yer ve gök için ayrı düzenler ve ilahlar olduğu iddiasıyla toplum içerisinde fesâd çıkartmaları, değişik vesilelerle Kur'ân tarafından gündeme getirilerek tenkit edilmiştir: "*Göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, mutlaka göklerin de yerin de düzeni bozulur, harap olurdu.*" (Enbiyâ, 21/22) "*Eğer hak onların heva heveslerine uysaydı, muhakkak gökler, yer ve onlarda bulunanlar fesada uğrardı.*" (Mu'minûn, 23/71)

Böylece düzeni bozanlar ve fesâd çıkartanlar, bu eylemlerinden ötürü

---

461 Bkz. Yunus, 10/91; Kasas, 28/4.
462 Bkz. Neml, 27/14.
463 Bkz. Kasas, 28/77.
464 Kutub, *fî Zilâl*, II, 895.

cezalandırılarak dünya hayatlarına son verilmiştir. Bu sayede fesâd yuvaları ortadan kaldırılmış ve dünyanın düzeni, ilahî güç tarafından yeniden sağlanmıştır.

10. Fısk

"Fe-sa-ka" (فسق) kökü lügatte, çıkmak anlamına gelmektedir. İbnü'l-A'râbî 'fâsık' kelimesinin, Arap dilinin aslında var olmasına rağmen, cahiliyye döneminde kullanılmadığını söylemiştir. Kelimedeki çıkmak anlamından dolayı, delikten çıkan fareler için 'fasıklar' tabiri kullanılmıştır. Bitki kabuğundan çıktığında Araplar, فَسَقَت الرَّطْبَةُ عَنْ قِشْرِها derler. Bu nedenle fısk, Allah Tealâ'ya itaat etmekten dışarı çıkmak olarak tanımlanmıştır.[465] Allah'a itaat etmekten dışarı çıkmak ise, ya küfürle ya da isyanla olur.[466] Fısk kavramı, fıkıh literatüründe imamet, devlet başkanlığı, hakimlikte ehliyet, şahitlik, vesayet ve velayet gibi konuların tartışma zeminini oluşturan;[467] hadis ilmi içerisinde ise, "ravide adalet sıfatını yok eden ve onun cerhine sebebiyet veren kusurlardan biri"[468] olarak kabul edilen geniş çerçeveli bir kavramdır.

Elmalılı, fıskı üç kısma ayırmıştır:[469]

1. Günahı çirkin saymakla, ara sıra günah işlemek.

2. Üzerine düşerek devamlı günah işlemek.

3. Günahın çirkin olduğunu inkâr ederek onu işlemek. Günah işlemenin bu derecesi, küfürdür. Ehl-i sünnet, günahlara dalmada bu dereceye gelmediği sürece iman ehli bir kimseyi kâfir saymamakta ve onun hâlâ mümin olduğunu kabul etmektedir. Bu durumda fasık kavramı içerisine imanını kaybetmemiş müminlerin yanı sıra, kafirler de girmektedir. Tamamen yok edilerek helâk edilenler ise bu tasnifteki, günahın çirkinliğini inkâr ederek küfre düşen kimselerdir.

Fısk'ın kavramlaşma aşamasında Kur'ân içerisinde değişik evreler-

---

465 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 836; Kurtubî, *Ahkâmu'lKur'ân*, I, 245-246; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 245.
466 Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 246.
467 Şafak, Ali, "*Fısk*", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 37-38.
468 Aşıkkutlu, Emin, "Fısk", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 38.
469 Elmalılı, *Hak Dini*, I, 245-246.

den geçtiğini görmekteyiz. Fısk, cahiliyye dönemi Arapçasında bitkinin kabuğundan çıkması anlamına gelirken, Kur'ân'da yeni bir anlam yapısına kavuşturulmuş, böylece de eski anlamından farklı olarak insanların inanç ve amel durumlarını ortaya koyan bir kavram haline dönüştürülmüştür. Mekke'de iman dairesi dışında kalan kimselerin şirk ve küfür yönlü davranışları için[470] kullanılan fisk, Medine'de ise önceki anlamına ilave olarak münafıkları, hatta müminleri de içine alacak şekilde bir anlam formuna kavuşturulmuştur.[471] Ancak biz burada bunlara değil de, Kur'ân bağlamında fisk'ın helâk kavramı ile ilişkisine, ağırlıklı olarak da bir helâk sebebi olması yönüne temas edeceğiz.

Helâk kavramı, Kur'ân'ın nuzûlü göz önüne alındığında kahır ekseriyetle Mekke dönemine ait bir kavram olduğu için, fisk kavramının helâk ile irtibatlı olduğu yerler de, yine Mekke döneminin inkârcılarını tanımlayan benzer özellikleri taşımaktadır. Mekke döneminde fisk kavramının "fiil, ism-i fail ve fisk şeklinde mastar formlarına yer verilmekte ve bunların bütünü de, iman dairesi dışındaki kimseler ile onların şirk ve küfür yönlü davranışları hakkında kullanılmakta, henüz Müslümanların durumu söz konusu edilmemektedir."[472] Enbiya ve Ankebût sûrelerinde[473] Lût kavminin işlemiş olduğu çirkin günahtan bahsedildikten sonra, bu eylemlerinin temel vasfına atıfta bulunularak bu kavim, fasık olarak nitelendirilmiştir. Böylece buradaki kullanımıyla fisk, somut bir şekilde; Lût kavminin işlediği çirkin fiil olarak tarif edilmektedir.[474]

"*Fasıklardan (yoldan çıkmışlardan) başkası helâk edilir mi?*" (Ahkâf, 46/35) şeklinde Ahkâf sûresinde gündeme gelen fıskın, helâka götüren bir etken olarak ön plana çıkartıldığına şahit olmaktayız.[475] Diğer taraftan İsra sûresinde helâk öncesinde fisk eylemlerinin, cezalandırılması gereken toplumlar arasında çoğaldığına dikkat çekilmektedir.[476]

470 Ünver, "Sinokronik Semantik...", s. 174.
471 Ünver, "Sinokronik Semantik...", s. 178.
472 Ünver, "Sinokronik Semantik...", s. 174.
473 Bkz. Enbiyâ, 21/74; Ankebût, 29/34.
474 Ünver, "Sinokronik Semantik...", s. 174.
475 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1291.
476 Bkz. İsrâ, 17/16.

Ankebût sûresinde[477] Lût kavminin helâk edilişi, onların fasık olmaları nedenine bağlanmıştır.[478] Enbiya sûresinde[479] Lût kavmi, işledikleri çirkin eylemler nedeniyle tenkit edilmiş ve bu sebeple fasık toplum olarak tanımlanmıştır. Bu çirkin eylemlerin en bariz olanlarının, homoseksüellik ve toplandıkları meclislerde karşılıklı yellenme yarışına girmeleri olduğu ayrıca belirtilmiştir.[480]

11. Şımarıklık

Kur'ân'da, birçok toplumu yok oluşa sürüklediği belirtilen helâk sebeplerinden birinin şımarıklık olduğunu görmekteyiz:[481]

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا "*Biz refah içinde* ***şımarmış*** *nice memleketi helâk etmişizdir.*"[482]

Âyette yer alan "be-ta-ra" (بطر) kökü, Arap dilinde temel anlam olarak "yarmak" manasına gelmektedir. Bu anlamdan hareketle "sevinmede haddi aşmak" anlamında kullanılmaktadır.[483]

Ayrıca betar (بطر); canlılık ve zindelik, caka satmak, nimetin az olma ihtimali, dehşet ve şaşkınlık[484] anlamlarına gelmektedir.[485] Betar'ın genel kulanım alanları arasında neşe ve mutluluktan dolayı aşırı derecede coşmak,[486] nimete karşı[487] (güzel görünmede, gösterişte) haddi aşmak, küfran-ı nimette bulunmak, şükretmemek, nimetle şımarmak ve azgınlık etmek[488] manaları yer alır.

Betar, bir nimetin kadrini bilememe ve onu gerekli şekilde kullanamama sebebiyle insanın başına gelen şaşkınlık[489] hali olarak da tarif edilmiştir.

---

477 Ankebût 29/34.
478 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXV, 54.
479 Bkz. Enbiyâ, 21/74.
480 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90; Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 309; bkz. Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314.
481 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1290.
482 Bkz. Kasas, 28/58.
483 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 140.
484 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 65; Cevherî, *es-Sıhâh*, II; 593.
485 İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 68.
486 İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 69; Cevherî, *es-Sıhâh*, II; 592.
487 İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 69.
488 Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, s. 86.
489 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 65.

Biz bu durumu, Türkçede şımarıklık kelimesiyle ifade ediyoruz. Bununla, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği birçok nimetin hakkını vermeksizin, onu gerekli şekilde kullanmayıp onu vereni hatırlamayan, bu nimet vesilesiyle şaşkın bir hale dönüşerek şımaran, şımardıkça sınırları aşan birey ve toplumların ruh dünyaları ve bu psikolojinin dışa yansıyan şekli tasvir edilmektedir.

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, bir hadislerinde kibir'i tarif ederken betar kelimesine şöyle yer vermiştir: "Kibir; büyüklük taslayıp onu hafife alarak hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmektir."[490] (Enfâl, 8/47. âyette ise betar kelimesi, "*gösterişte haddi aşmaları sebebiyle veya gösterişte haddi aşarak, çalım satarak*"[491] şeklinde yer almıştır.

Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek yerine bunlara nankörlük ve şımarıklıkla karşılık veren, bu nedenle de cezalandırılan toplumlara verilecek en güzel örneklerden biri Seb' Toplumudur.[492]

12. Cinsel Sapıklıklar (Şehvet Düşkünlüğü)

a. Homoseksüellik

Helâk sebebi olan cinsel sapıklığın en aşırı boyutunu; canlılar arasındaki en iğrenç ve en çirkin ilişki olan, erkeğin erkekle kurduğu cinsel ilişki biçimi oluşturur. Batı literatüründe bu ilişki biçimi için homosexual veya homo kelimeleriyle kullanılır. Kadınlar arasındakine sevicilik, lezbiyenlik[493] veya "müsahaka"[494] adı verilmiştir.

Şehvet düşkünlüğünün bir toplumu helâk etmesine en güzel örnek, Lût kavmidir. Helâk sebebi olan şehvet düşkünlüğü; normal yollardan

---

490 (الكبرُ بَطَرُ الحق و غَمْطُ النَّاسِ): Müslim, *Îmân*, 147; bkz. Ebû Dâvud, *Libâs*, 26; Tirmizî, *Birr*, 61; Ahmed b. Hanbel, I, 385, 427; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 103.

491 Tercüme için bkz. Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, s. 86.

492 Sebe' 34/18.

493 Bkz. Hızlı, Mefail, "Livâta", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991, IV, 24; Özgen, Ahmet, "Lût (a.s.)", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991, IV, 32.

494 Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali (İslâm Fıkhında İbadetler)*, I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, II, 410.

kadınlara yönelik olanı değil, şehvetin fıtrat sınırlarını aşarak yöneldiği sapık şeklidir.

Lût kavminin helâk sebebi, aşırı şehvet düşkünü olmalarıdır. İmam Gazâlî'nin "Şeytan'ın ordusunun yarısı gazab ve diğer yarısı da şehvettir."[495] sözünde işaret ettiği gibi, onlar şehvetlerinin esiri olarak Şeytan'ın ordusundaki yerlerini almışlardı. Şehvete bağımlılık onlarda o kadar aşırı bir dereceye ulaşmıştı ki, artık kadınlarla cinsel ilişkide bulunmaktan haz almaz olmuşlar, cinsel arzularını erkeklerle tatmin etmeye başlamışlardı. Sodom[496] kentinde yaşayan bu insanlar, insanlık tarihi içerisinde kendilerinden önce hiç kimsenin yapmadığı bir ahlâksızlığı ilk defa işleyen, insanlığın yüz karası ahlâksız bir toplum idi. "*Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere gidiyorsunuz ha!*" (A'râf, 7/81-82)[497] âyeti, bu durumu bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Onların kötü özellikleri bununla da sınırlı değildi. Onlar, "yabancılara saldıran",[498] yol kesip eşkiyalık yapan,[499] yol keserek zorla yakaladıkları insanlarla çirkin arzularını tatmine çalışan,[500] misafiri ağırlamayı yasaklayan, hatta Lut'a (aleyhisselâm) bile misafir ağırlama yasağı koyan,[501] yollarda oturup insanları rahatsız eden[502] tam bir eşkiya gürûhu idiler. Ahlâksızlıkta o kadar ileri gitmişlerdi ki, hiçbir utanma duygusuna kapılmadan, akla gelebilecek en iğrenç halleri, hem de insanlar arasında ve kalabalıkların önünde yapmaktan geri kalmıyorlardı.[503] Hatta yol üzerinde bile hayvanlar gibi, erkek erkeğe cinsel ilişkiye girmekten çekinmiyorlardı.[504]

---

495 Gazzâlî, *İhyâ*, III, 100.

496 Bu isim, İslâmî kaynaklarda Sedûm (سدوم) şeklinde yer almaktadır. (bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 90, 91; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314). Daha çok Sodom şeklinde meşhur olan bu kelime, farklı kaynaklarda Sedom, Sodum ve Sidrem diye de yazılmaktadır. (bkz. Darkot, "Lût Gölü", *İA*, VII, 91)

497 Ayrıca bkz. Ankebût, 29/28, 29.

498 Heller, "Lut", VII, 90.

499 Ankebût 29/29, "*Yol kesiyorsunuz.*" âyeti, onların bu vasfını haber vermektedir. Ayrıca bkz. Sa'lebî, *Kısas*, s. 90.

500 Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 341.

501 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91: "Kavmi, Lut'un (a.s.) erkekleri misafir etmesini yasaklamıştı."

502 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90.

503 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314; Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 309.

504 Sa'lebî, *Kısas*, s. 90.

Günümüzde de benzer organizelerin düzenlendiğini, bu çirkin organizelere katılmak için insanların yüksek miktarda paralar ödediğini, ne yazık ki bunların bir kısmının ülkemizde de yapılmakta olduğunu basın aracılığıyla zaman zaman duymaktayız.

"Çıplak halde dolaşma merakı olan kimse"[505] anlamına gelen "Nudist" kampları denilen çıplaklar kampı, yaz aylarında dünyanın değişik bölgelerinde açılmakta, hatta bunların bulundukları devletlerin de bu organizelere dolaylı olarak destekte bulundukları bilinmektedir. Baltık Denizi kenarında kalan Baltık ülkelerinin sahillerinde ve Fransa gibi ülkelerde bu kamplar her yıl belli bir süreyle faaliyetlerine devam etmektedirler.

Batıda homoseksüellik o kadar yaygın bir hâl almıştır ki, artık homo kültürü diye bir kültürden bahsedilir olmuştur. Batıda sosyologlar, homoların psikolojik ve sosyal yapılarını mercek altına alan birçok araştırma yapmaya başlamış ve halen de buna devam etmektedirler. Wayne R. Dynes ve Stephen Donaldson'un hazırladığı, homoseksüelliği değişik yönleriyle ele alan on üç cilt hacmindeki büyük çalışma, konunun batı toplumları için ne denli geniş bir toplumsal gerçeklik olduğunun da bir delilidir.[506]

Aslında Lût kavmi, Allah'ın inşa ettiği fıtratı bozmaları sebebiyle cinsel şehvetin, biri ahiretle, diğeri de dünya ile ilgili faydalarından da kendilerini mahrum etmişlerdi. Yine Gazâlî'nin ifadesiyle, Allah normal cinsel ilişkide insanoğluna iki faydayı bir arada ihsan etmiştir. Bunların ilki, bunun zevkine varmakla ahiretteki daha büyük zevki hatırlayıp ona hazırlanmak; diğeri de, neslin bekası ve varlığın devamıdır.[507] Lût kavmi, uhrevi zararları bir tarafa, asıl kendilerini ilgilendiren ve nesillerinin devamını sağlayacak olan şeyden de kendilerini mahrum etmişlerdi. Konuyla ilgili âyette yer alan "*Yol kesiyorsunuz*" (Ankebût, 29/29) ifadesini müfessir Beyzâvî, çok yerinde bir tespitle, onların kadınları bırakıp erkeklere varması sonucunda, aslında insan neslinin devam etmesi yolunu kestiklerini söylemiştir.[508]

---

505 *Redhouse İngilizce-Türkçe Türkçe-İngilizce*, Milliyet Gazetesi Promosyonu, İstanbul, 1992, s. 389.

506 Bu on üç ciltlik serinin bir kitabını oluşturan çalışma için bkz. Dynes-Donaldson, *Studies in Homosexuality*, Garland Publishing, New York, 1992.

507 Gazzâlî, *İhyâ*, III, 99.

508 Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314.

Bu olayın bu şekilde ortaya çıkan bir aşka boyutu da, Lût kavminin kendi sonlarını yine kendilerinin hazırlamış olmalarıdır. Kadınlarla ilişkiye girmeyen toplum, birkaç nesil sonra yok olmaya mahkumdur. Bu, adeta toplu bir intihar girişimidir. Lût kavminin kendi nesilleri için seçtikleri ve iki üç nesil sonra zaten tabiî olarak meydana gelecek olan "kendilerini yok etme" tercihini daha onlar kullanamadan, Allah'ın "onları yok etme" takdiri devreye girmiş ve tarih sahnesinden bu şekilde silinip atılmışlardır.

İslâm dini, bir kavmin helâkına sebep olan homoseksüellikle ilgili çok şiddetli ve ağır cezalar öngörmüştür. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Resûlullah şöyle buyurmuştur:

مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ "Lût kavminin yaptığını (erkeğin erkekle cinsel ilişkiye girmesi) yapanı görürseniz, bu işte aktif olanı (fail) da, bunu kendi üzerinde yaptıranı (meful) da öldürünüz."[509]

İslâm alimleri bu ve benzeri hadislerden hareketle bu işi yapanlara yönelik sert tedbirler alınması gereği üzerinde ittifak etmişlerdir. Buna göre, "homoseksüelliğin İslâm hukukundaki cezası, bazı fakihlere göre zina cezasıdır. Öte yandan, hakimin, bu kötü durumdan insanları alıkoymak için toplumun yararına göre ceza verebileceği görüşünü savunanların yanında, livata işini yapan ve yapılanın öldürülmesi gerektiği görüşünde olan İslâm fıkıhçıları da vardır."[510]

Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmeti adına en çok endişe ettiği çirkin fiillerden birinin lûtîlik olduğu, hadis-i şerifte şöyle haber verilmektedir:

إِنَّ أَخْوَفَ ماَ أَخَافُ عَلَي أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ

"Ümmetim için en çok korktuğum şey, Lût kavminin işidir."[511]

Homoseksüel ilişkinin sadece Lût kavmini helâk etmediği, bunun yanında bu tür bir eylem içerisine giren birey ve toplumların da, Allah'ın kanununa göre deprem ve yer sarsıntılarıyla yere batırılma, kasırgalarla savrulup atılma, şekil ve sûretlerinin değişik hayvan kılıklarına çevrilmesi gibi cezalara çarptırılacağı hadis-i şeriflerle ortaya konmuştur.

---

509 Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, I, 300.
510 Hızlı, "Livâta", IV, 24.
511 Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, III, 382.

Sahabeden Ebû Hureyre'ye (radıyallahu anh) dayandırılan hadiste, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Beni hak üzere gönderen Allah'a yemin olsun ki, insanlar arasında yere batma (hasf), şekil değişikliğine uğrama (mesh) ve atılıp savrulma (kazf) olmadan bu dünyanın sonu gelmeyecektir." Anam babam sana feda olsun, "Bu ne zaman olacaktır?", diye sorduklarında birkaç sebep daha sıraladıktan sonra o şöyle demiştir: "… Erkekler erkeklerle yetinip (eşcinsel ilişki kurup), kadınlar da kadınlarla yetindiğinde (lezbiyen ilişki kurduğunda). İşte böyle bir durumda felâketi bekleyin ve (bu felâketlerin başınıza gelmesine) hazırlanın."[512]

Hadis-i şerifte belirtilen cezalardan biri olan mesh ve buna yakın bir durum arz eden tams cezaları, toplu olarak helâk edilmelerinden önce Lût kavmi içerisinde de meydana gelmiştir. Lut'a (aleyhisselâm) gelen erkek misafirleri, "Lut'un evinde benzerini görmediğim güzellikte adamlar (delikanlılar) var."[513] diyerek gizlice bu ahlâksız topluma haber veren Lut'un (aleyhisselâm) karısı, mesh cezasına çarptırılmıştır. Bir rivayete göre, tuz alma bahanesiyle evden dışarı çıkıp kavmine haber saldığı için, Allah tarafından tuz haline dönüştürülmüştür.[514] Lut'un (aleyhisselâm) evindeki misafirlere tecavüz etmek isteyen bu azgın kalabalığın, "*gözlerini siliverdik*" (Kamer, 54/37)[515] şeklindeki ilâhî ferman gereği, gözleri kör edilmiştir. Evdeki erkek görünümündeki misafirler arasında yer alan Cebrail'in (aleyhisselâm) kanat vuruşuyla, öyle bir çarpılmışlar ki, önlerini göremez bir hale dönüşmüşlerdi. Çaresiz bir halde geri dönerken, evlerinin yolunu dahi bulamamışlar, "İmdat! İmdat!, Lut'un evinde yeryüzündeki en büyük sihirbazlar var!" diye bağırarak sağa sola kaçışmışlardı.[516]

Diğer taraftan "*Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz.*" (Neml, 27/55)[517] âyetinde

---

512 Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 483; Deylemî, *Kitâbu Firdevs*, IV, 379, (hadis no: 7103).

513 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91.

514 Sa'lebî, *Kısas*, s. 91: (ان الله مسخها ملحا); ayrıca bkz. Heller, "Lut", VII, 90.

515 Onlara verilen tams cezasıydı: (فطمسنا أعينهم); Tams ile ilgil daha fazla bilgi için bkz. "Mesh: Maymuna ve Domuza Dönüşüm" blm.

516 Sa'lebî, *Kısas*, s. 92.

517 Benzer diğer âyet için bkz. A'râf, 7/81; ayrıca bkz. Erbaş, Ali, *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Sırları*,

geçen "cahil kavim" kavramı ile, bu sapkın adet sahiplerinin aslında, aşağılık ve sefih bir toplum oldukları haber verilmektedir.[518] Aynı zamanda âyet, Lût kavminin çirkin tabiatlı bir yapıya sahip olduğunu; cahil sıfatının onlara Allah tarafından verilmesinin hem onların bilgisizliğini hem de beyinsizlik ve ahmaklık anlamında cahil oluşlarını ortaya koyduğunu, bu sebeple de fıtrata ters davranışlar sergilediklerini haber vermektedir.[519]

Lût kavminin yaşadığı Sodom ve Gomore kentleri, bu kavmin çirkin fiiliyle özdeşleşmiş, daha sonraki dönemlerde ise her tür ahlâksızlığı temsil eden bir kavram haline dönüşmüştür. Necip Fazıl Kısakürek'in bu anlamda kullandığı,

"Çatla Sodom Gomore, çatla Bizans ve Roma!"

şeklindeki dizeleriyle konu, Türk şiir antolojisine girmiştir.

13. Haddi Aşmak, Müsrif Davranmak

Bireysel ve toplumsal bazda insanı yavaş yavaş tüketerek sonunda helâk olmasına sebep olan davranış şekillerinden biri de, hiçbir ölçü ve sınır tanımaksızın fiil ve eylemlerinde aşırı bir yol izlemesidir. İnsanın tüm hayatını içine alabilen bu ölçüsüzlük, bazen onun ekonomik hayatında, bazen ahlâkî yaşantısında, bazen aile düzeninde, bazen de dinî anlayışında ortaya çıkabilmektedir. Bizim burada üzerinde duracağımız ölçüsüzlük, insanın Allah ve Peygamber karşısında takınmış olduğu dinle ilgili aşırı eylemlerini ön plana çıkartmaktadır.

Ölçüsüzlük, haddi aşma, müsriflik, isyankarlıkta ve düşmanlıkta aşırıya kaçma gibi nedenlerden kaynaklanan helâkın bu şeklini; isrâf, tuğyân, ğuluvv ve i'tidâ' kelimeleri çerçevesinde ele alacağız.

Arap dilinde "se-re-fe" (سرف) kökü, insanın davranışında bir şeyin sınırını aşması ve sınırın ötesine tecavüz etmesi anlamına gelmektedir. Bir kimsenin hak sahibi olmadığı bir konuda başkasının hakkına tecavüz etmesi, cehalet olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle israfta bir cahil-

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 1987, s. 200-201.

518 Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, VI, 292.

519 Bkz. Kutub, *fî Zilâl*, V, 2647; Erbaş, *Kur'ân'daki Tekrarlar*, s. 200-201.

lik ve bilgisizlik, ayrıca cehaletten kaynaklanan cehalet cesurluğu öğesinin hakim olduğu anlaşılmaktadır.[520] Bu kök Kur'ân'da, if'âl babından fiil formunda dört kez, mastar olarak "isrâf" (إِسْرَاف) şeklinde iki kez ve ismi fail olarak da "müsrîf" şeklinde on beş kez kullanılmıştır.[521] Bu şekilde kelimenin âyetlerdeki kullanımının, müsrif kimseler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temel anlamının yanı sıra kelime Kur'ân'da haram,[522] vacip olan şeylere muhalefet, uygun olmayan yere harcamak,[523] şirk[524] ve günahta ifrat[525] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[526]

Her türlü aşırılığı göstermeye müsait olan müsrifleri Allah, sevmemektedir.[527] Ayrıca Allah, müsrifleri cezalandıracağını haber vermektedir. Çünkü onların bir vasfı da Allah'ın âyetlerine ve kesin kanıtlarına inanmamaktır: "*İsraf eden (esrefe) ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız.*" (Tâhâ, 20/127) Bu âyeti takip eden bir sonraki âyette, birçok toplumun helâk edildiğinin söylenmesiyle,[528] adeta helâk edilen toplumların helâk oluş sebebinin, onların müsriflikleri olduğu anlatılmak istenmiştir.

Allah'ın cezalandıracağını söylediği müsriflere verdiği cezalardan biri de helâktır. Bu durum, israfın bir helâk sebebi olduğunu[529] açıkça ortaya koyan âyeti kerimede şu şekilde açıklanmıştır:

ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ "*Sonra onlara (verdiğimiz) sözü yerine getirdik; böylece, hem onları hem de dilediğimiz (başka) kimseleri kurtuluşa erdirdik; müsrifleri de helâk ettik.*" (Enbiyâ, 21/9)

A'râf sûresinde Lût kavminin o çirkin eylemi, bir israf olarak tanımlanmıştır. Çünkü onlar cinsel tatminde, kadınlarla giderilmesi gereken ihtiyaçlarını, hakları olmayan başka kimselerde aramaya koyulmuş, kadın-

---

520 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 513; İsfahânî, *el-Müfredât*, 337-338.
521 Bkz. Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, "se-re-fe" md.
522 Bkz. Nisâ, 4/6.
523 Bkz. Furkân, 25/67.
524 Bkz. Mümin 40/43.
525 Bkz. Zümer, 39/53.
526 Kılıç, *Kur'ân'da Günah*, s. 165.
527 "*Allah, her tür aşırı davranışta bulunanları (müsrifleri) sevmez.*" (En'âm, 6/141; A'râf, 7/31)
528 Bkz. Tâhâ, 20/128.
529 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1290.

ları bırakarak erkeklere yanaşmışlardı. Böylece onların helâk edilişinin, kendi alanında sınırları aşan eylemleri yüzünden olduğu ortaya konmuştur: "*Çünkü siz şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz müsrif bir milletsiniz.*" (A'râf, 7/81)

Helâk edilen Firavun da Kur'ân'da müsrif olarak tanımlanmıştır: "*O, gerçekten aşırı giden (müsrif)lerdendi.*" (Yunus, 10/83) Onun yaptığı müsriflik; zulüm, bozgunculuk, kibir, inatçılık, küstahlık ve ilahlık iddia etmek şeklinde tezahür etmişti.[530] Yaptığı bu tür ölçüsüzlükler nedeniyle de helâk edilmişti.

İsraf kelimesinin içerdiği anlama yakın anlamlara sahip olan bir diğer kelime tuğyân (طُغْيان)'dır. "Ta-ğe-ye" (طغي) kökü, suyun çoğalıp taşması, denizde dalgaların yükselmesi, kan dolaşımının hızlanması, ineğin bağırması anlamlarının yanı sıra, insan için zulüm yapması ve sınırı aşması, "isyanda haddi aşma"sı anlamlarında kullanılan bir kelimedir.[531] Bu sebeple isyan sınırlarını zorlayarak aşırı derecede isyankarlıkta bulunan kimseler için tâği (طَاغٍ) tabiri kullanılmıştır.[532]

Bu kök, isyan dışında örneğin su için kullanıldığında, suyun taşması, dalgaların yükselmesi, suyun aşırı derecede çoğalması anlamlarına gelmektedir. Nuh Tufanıyla ilgili âyette, suların her taraftan baskın halinde gelmesini tasvir ederken bu kök, lügat anlamında kullanılmıştır.[533] Bu kökün kavram olarak öne çıkan anlamı ise, Allah Tealâ'ya karşı küfür, zulüm ve isyanda işi her tür aşırılığa vardırmak, bu şekilde Allah'ın hak ve hukukuna tecavüz etmektir.[534]

"Kur'ân'da yine bu kökten, her türlü azgınlık, sapkınlık ve aşırılıkları, kısaca bâtılı sembolize etmek üzere "tâğut" sözcüğünün de kullanıldığını görmekteyiz."[535]

---

530 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 363.

531 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 619; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 545; İbn Manzûr, *Lisân*, XV, 7; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, IV, 516.

532 İbn Manzûr, *Lisân*, XV, 8.

533 Bkz. Hâkka, 69/11; kelimenin anlamı için bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 619.

534 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyîs*, s. 619; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 454; İbn Manzûr, *Lisân*, XV, 7; Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu'l-Muhît*, IV, 516.

535 Pazarbaşı, *Kur'ân ve Medeniyet*, s. 324.

Burada ayrıca kısaca bu kökten türeyen “tâğiye” kelimesinin, helâk olan Semûd kavmiyle ilgili olarak kullanılması üzerinde durmakta fayda vardır. Semûd kavminin helâk sebebi olarak Kur’ân’da yer alan tâğiye’ye (طاَغِيَة), çok değişik anlamlar verilmiştir. Buna göre tâğiye; yıldırım (sâika),[536] deprem ve sarsıntı (recfe) ya da ses sınırlarını aşan korkunç bir ses (sayha) olabilmektedir.[537] Bu durumda tâğiye, helâk şeklini bildiren bir kelime formatında kullanılmaktadır. Bahsini ettiğimiz Semûd kavmiyle ilgili olarak yer aldığı *“Semûd’a gelince onlar tâğiye sebebiyle helâk oldular.”* (Hâkka, 69/5) şeklindeki âyette tâğiye kelimesi, başka bir açıdan değerlendirilmekte ve onun isyankarlık (tuğyan) anlamına geldiği söylenmektedir. Bu kullanımında da kelimenin, yine helâk sebebi konumunda olduğunu görürüz.[538]

Bu şekilde “ta-ğe-ye” kökünün Semûd kavmi dışında, Nuh[539] ve Âd[540] kavimleriyle Firavun’un[541] helâk oluşu bağlamında da, bu kişi ve toplumların helâk oluş sebebini ortaya koyan bir anlamda Kur’ân’da yer aldığını görüyoruz.[542]

Ölçüsüz davranış şekillerinden birini ortaya koyan kavramlardan bir diğeri ise, İ‘tidâ (اعتداء)’dır. “İ‘tidâ, her şeyde haddi aşmak”[543] anlamına gelmektedir.

İ‘tidâ, özellikle İsrailoğulları’na verilen cezaların bir sebebi olarak Kur’ân’da yer almaktadır. Bir âyette İsrailoğulları’nın lanetlenme sebebi,[544] başka bir yerde üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgasının vurulma nedeni,[545] bir diğer âyette de Allah’ın hışmına uğramalarının

---

536 Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu’l-Muhît*, IV, 516; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XVIII, 258; Enîs v. dğr., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, s. 559.
537 Fîruzâbâdî, *el-Kâmâsu’l-Muhît*, IV, 516; Kurtubî, *el-Câmi‘*, XVIII, 258; Enîs v. dğr., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, s. 559.
538 İbn Kuteybe, *Tefsîr*, s. 483; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 599.
539 Bkz. Necm, 53/52.
540 Bkz. Necm, 53/52; Fecr, 89/11.
541 Bkz. Tâhâ, 20/24, 43; Nâziat, 79/17; Fecr, 89/11.
542 Ayrıca tâğiye kelimesinin geniş bir açıklamasını yaptığımız birinci bölüme bakılabilir.
543 Taberî, *el-Câmi’u’l-Beyân*, I, 329 (الاعتداء أصله تجاوز الحد في كل شي).
544 Bkz. Mâide, 5/78.
545 Bkz. Bakara, 2/61

ve miskinliğe mahkum edilmelerinin gerekçesi[546] olarak i'tidâ kelimesi kullanılmıştır.

Şuarâ sûresinde i'tidâ kelimesi, Lût kavminin çirkin fiili olan homoseksülliği (livata) ifade etmek için kullanılmıştır: "*Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?*" (Şuarâ, 26/165-166) dedikten sonra, bu fiillerini kastederek "*Doğrusu siz haddi aşmış (sapık) bir kavimsiniz.*" denilmektedir.

Davranışlarda özellikle de dinî davranış tarzında aşırılığı ifade eden Kur'ân'daki kavramlardan bir diğeri de "ğuluvv" (غَلاَ غُلُوّ) fiiliyle gündeme getirilen isyankarlıklardır. Bu anlam, "*Dininizde aşırıya gitmeyin!*" (Nisâ, 4/171)[547] âyetinde açıkça ortaya çıkmaktadır.

14. Allah Yolunda Harcama Yapmayı ve Cihadı Terk Etmek

Bakara, 2/195'de yer alan وَلاَتُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ اِلَي التَّهْلُكَةِ "*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*" âyetini yorumlarken bazı müfessirler, dünya hayatında Müslümanların helâkına sebep olabilecek önemli konulardan birinin, Allah yolunda maldan infak etmeyi ve bedenle cihad etmeyi terk etmek olduğunu söylemişlerdir.

Muasır müfessirlerden Sâbûnî, âyetten çıkartılacak en önemli sonuçlardan birinin şu olduğunu söylemektedir: Dünyada "Allah yolunda malı ve canı ortaya koyarak harcama yapmayı ve cihad etmeyi terk etmek, bir helâk sebebidir."[548]

Bir diğer müfessir Nesefî (710/1310) ise, konuyla ilgili olarak eserinde şöyle demektedir: âyet, "Allah yolunda harcama yapmanın terk edilmesini yasaklamaktadır. Çünkü, Allah yolunda harcama yapmayı terk etmek, bir helâk sebebidir."[549]

Ülkemiz müfessirlerinden Süleyman Ateş ise, âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Savaş masraflarının, Müslümanlar tarafından karşılanması gerekir.

---

[546] Bkz. Âl-i İmrân, 3/112.
[547] Ayrıca bkz. Maide, 5/77.
[548] Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyân*, I, 218.
[549] Nesefî, *Medârik*, I, 95.

Şayet Müslümanlar cimrilik eder, savaş masraflarını karşılamazlarsa kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmış olurlar."[550]

Ayrıca sahabenin önde gelenlerinden biri olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin anladığı anlama göre de, âyetin bahsettiği "tehlike, çoluk çocuğunun ve malının yanında kalarak cihadı terk etmek"tir.[551]

Cihadın terk edilmesinin İslâm toplumları için oluşturduğu tehlikeyle ilgili İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadis-i şerif de, konunun farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır: "Siz ʿîne (عِينَة) alış verişi yapar, sığırların kuyruğunu tutup ziraat yapmaya razı olur ve cihadı terk ederseniz, Allah üzerinize zilleti musallat eder. Sizler dininize tekrar dönünceye dek, Allah bu zilleti üzerinizden kaldırmaz."[552] âyetin kastettiği helâkın, dünyevi olmayıp ahirette karşılaşılacak "cehennem azabı"[553] olduğu da söylenmiştir.

15. Beyinsizlerin Eylemleri (فعل السفهاء)

Toplumların tamamen yok olmalarına sebep olabilecek nedenlerden biri de, toplum içindeki kendini bilmez, basit, sorumsuz, hoyrat kimselerin sınır tanımaz eylemleridir.[554]

Kur'ân'da Hz. Musa'nın ifadesiyle aktarılan bilgiden de anlaşıldığı gibi,[555] koca bir toplumun yok oluşu bazen, toplum içerisindeki kendini bilmez beyinsizler yüzünden olabilmektedir. Eğer toplumun akl-i selîm sahipleri ve kanaat önderleri dediğimiz ileri gelenleri, bu kendini bilmez soytarıların bilinçsiz ve beyinsizce sergiledikleri eylemlere dur demez ve bunlara seyirci kalırsa, bu sefîh kimselerin toplumu sürükleyeceği bataklıkta toplumun tüm fertleri telef olup yok olurlar.

Bazen bu beyinsiz denilen kimseler, toplumun zengin, müreffeh ve idareci kimselerinden oluşabilir. Bu konumdaki kimselerin sorumsuzluklarına eğer, toplumun diğer katmanları gerekli tepkiyi göstermezse, yine

550 Ateş, *Çağdaş Tefsir*, I, 337-338.
551 İbn ʿÂdil, *el-Lübâb*, III, 355.
552 Ebû Dâvud, Buyûʿ, 54; Beyhakî, *Sünen*, V, 316, hadis no. 10484.
553 İbn ʿÂdil, *el-Lübâb*, III, 354.
554 Bkz. Bessâm, *el-Muʿcemu'l-Müfehres*, II, 1291.
555 Bkz. Aʿrâf, 7/155.

aynı akıbet toplum için söz konusudur. Nitekim Hz. Musa'nın kavmi olan İsrailoğulları, kendilerine verilen onca nimete rağmen, putperest bir eğilim[556] içine girerek hak yoldan sapmaları, Hz. Musa'nın Allah Tealâ ile konuşmasına şahid oldukları halde Hz. Musa'ya Allah'ı görmedikçe inanmayacaklarını söylemeleri[557] gibi, aslında akıllı insanların yapmayacağı beyinsizce davranışlar sergilemeleri sebebiyle az kalsın tamamen yok oluyorlardı.[558]

Bu genel helâk sebepleri dışında ayrıca hevâ ve hevesine uymak (ittibâ'ul-hevâ),[559] "batş", "teref",[560] "kötü zanda bulunmak"[561] gibi konuların da birer helâk sebebi olduğunu söyleyebiliriz.

F- SÜNNETULLAH-HELÂK İLİŞKİSİ

Şimdiye kadar önce helâk kavramının lügat açılımları, sonra da Kur'ân'ın haber verdiği helâk olmuş kavim ve bireyler üzerinde durduk. Burada ise helâk olayının başlangıç, gelişme (olgunlaşma) ve gerçekleşme aşamalarında geçirdiği evreleri ele alacak, bu aşamaları çevreleyen ilâhî yasanın (sünnetullah'ın) bir yönünü oluşturan, Allah'ın yeryüzünde toplum ve bireyler için koyduğu değişmez kanunların işleyiş tarzını ve modern sosyoloji bilimi çerçevesinde toplumsal değişimi ele alacak ve sünnetullah kavramı ile ortaya konan toplumsal ve bireysel değişim anlayışıyla günümüz sosyolojisinin toplumsal değişme tezlerini incelemeye çalışacağız. Daha sonra da toplum ve medeniyetlerin yok oluşu üzerinde duracak, ayrıca helâktan korunma yollarını ortaya koyarak Kur'ân'ın öngördüğü kurtuluş reçetelerinden bahsedeceğiz.

Sünnetullah kavramını oluşturan sünnet (سُنَّة) ve Allah (الله) kelimelerinin her biri, İslâm öncesi Arap toplumu tarafından bilinen ve kullanılan

---

556 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 164; Hâzin, *Lübâb*, II, 295.
557 Bkz. Bakara, 2/55. Beyzâvî, *Envâr*, III, 63. Hâzin, *Lübâb*, II, 295; Ateş, *Meal*, A'râf, 7/155.
558 Ayrıca bkz. "Helâk Kelimesinin Anlam Çerçevesi, Kur'ân'da Kullanımı: Beyinsizlerin Yaptıkları Sebebiyle Başkalarının Da Helâk Edilmesi" blm.
559 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1289.
560 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1290.
561 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1291.

kelimelerdi. Bu iki kelime, cahiliyyede ayrı ayrı kullanılırken, Kur'ân tarafından bir araya getirilip tamlama haline dönüştürmüştür.[562]

Bu kelimelerin İslâm öncesi cahiliyye Arabı için hangi anlama geldiğini tespit edebilmemiz, kavramın Kur'ân literatüründe nasıl işlendiğini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Sünnet kelimesi gibi; Allah kelimesi de içerik farkına rağmen, cahiliyye kültürünün ortak bir kelimesidir. "Kur'ân vahyi bu kelimeyi kullanmaya başladığı zaman çağdaş Arapların kullandıkları yeni ve yabancı bir isim getirmiyordu."[563] İslâm'ın Allah anlayışıyla farklı olsa da, İslâm öncesi dönemdeki Arapların da bir Allah inancına sahip oldukları, Kur'ân'da yer alan bir husustur. Nitekim "Mekke müşrikleri, bir İlâh'ın var olduğunu, aynı zamanda O'nun kudret ve hikmet sahibi olduğunu kabul ediyorlardı."[564] Fakat O'na biçtikleri rol, Kur'ân'da tanımlanan Allah tasvirinden çok farklıydı. Tapmakta oldukları diğer Tanrılarla Allah arasındaki ilişkiyi haber veren şu âyetlerde, onların Allah'ı hangi konumda gördükleri ortaya konmuştur:

مانَعْبُدُهُم اِلاَّ لِيقَرِّبُونَاَ اِلَي اللهِ زُلْفَي "*Biz onlara, sadece bizi, **Allah'a yaklaştırmaları** için tapıyoruz.*" (Zümer, 39/3)[565]

Yeri, göğü, kendilerini, hulâsa kainattki her şeyi kimin yarattığı sorusuna hiçbir şüphe duymaksızın "Allah yarattı." derler:

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمواَتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولَنَّ اللهُ "*Andolsun ki onlara, 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorsan, mutlaka '**Allah**' derler.*" (Ankebût, 29/61)[566]

Müşriklerin Allah inancıyla ilgili Kur'ân'daki bu ve benzeri pasajlar, hayli ilginçtir. Çünkü onlar Allah'ı sadece yaratma gücüyle sınırlı bir ilah olarak kabul edip, Allah'ın, onların bu dünya işlerine yön vermesine bir

---

562 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 45-46.

563 İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 120; bkz. İzutsu, *a.g.e.*, s. 20, 94; ayrıca bkz. Özsoy, *Sünnetullah*, s. 46; Dumlu, Ömer, *Kur'ân-ı Kerîm'de Ma'rûf ve Münker "İyiliği Emredip, Kötülüğe Mani Olmak*", Ravza Yayınları, İstanbul, 1994, s. 58.

564 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 126.

565 Müşriklerin Allah ve put anlayışlarıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Yusuf, 12/40; Nahl, 16/38; Fâtır, 35/42; Ahkâf, 46/28.

566 Ayrıca bkz. Ankebût, 29/63, 65; Lokman, 31/25, 32; Zümer, 39/38; Zuhruf, 43/9, 87.

türlü razı olmuyorlardı. Onların zihnindeki Allah, yeri göğü[567] ayı güneşi,[568] insanı,[569] yağmur yağdırma[570] işini yaratan, çok sıkıntılı anlarda kurtulmak için kendisinden yardım istenilen,[571] daha sonra da insanı kendi hâline bırakan bir Tanrıydı. Çünkü insanı yarattıktan sonra, insan istediği gibi yaşamakta hürdü. Allah, onlara göre insanın dünyadaki hayatına karışmamaktaydı. Bunun yanı sıra ilâhî dinlerin temel prensiplerinden biri olan Allah'ın öte dünyada insanı yeniden dirilteceği[572] fikrini asla kabul etmemekteydiler. Onlara göre, insanı zaman (dehr) denen şeyden başkası öldürmezdi. Doğarlar, istedikleri gibi yaşarlar ve zaman denen şey tarafından yok edilirlerdi.[573]

Onlar, yerine göre Allah üzerine yemin ederken, Allah'ın diğer sıfatlarını kabul etmeye bir türlü yanaşmamaktaydılar. Kur'ân'da örneklerine rastladığımız müşriklerin Allah üzerine yemin etmeleri sahnelerine rağmen,[574] mesela, Hudeybiye Antlaşması metninin yazılması esnasında "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" ifadesini, bir krize dönüştürmüşlerdi. Nitekim Mekkeli müşrikler adına antlaşmaya imza atan Süheyl b. Amr, antlaşma metnine yazılan "Bismillahir**rahmân**ir**rahîm**" ifadesinden, Rahmân ve Rahîm lafızlarını çıkarttırmış, Allah lafzına ise bir itiraz etmemişti.[575]

"Cahiliyye devrinden bize ulaşan şiir metinleri de, Allah adıyla tanıdıkları bir yüce Tanrı'dan haberdar olduklarını göstermektedir. Bu metinler, değişik bölgelerde yaşayan farklı kabilelere mensup birçok şaire aittir."[576]

Cahiliyye şairlerinin birinci tabakasından olan Nâbiğâ ez-Zübyânî (604 m.), "Allah" lafzını kullandığı bir şiirinde şöyle demektedir:

---

567 Bkz. Ankebût, 29/61; Lokman, 31/25; Zümer, 39/38; Zuhruf, 43/9.
568 Bkz. Ankebût, 29/61.
569 Bkz. Zuhruf, 43/87.
570 Bkz. Ankebût, 29/63.
571 Bkz. Enbiyâ, 21/46.
572 "*Onlar, 'Allah ölen bir kimseyi diriltmez' diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler.*" (Nahl 16/38; En'âm, 6/29).
573 "*Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder.*" (Câsiye, 45/24)
574 Bkz. En'âm, 6/109; Nahl, 16/38; Fâtır, 35/42.
575 İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 291.
576 Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 2.

أَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَعْطَاكَ سُورَةً تَرَي كُلَّ مَلِكٍ دُونَهَا يَتَذَبْذَبُ

Allah'ın sana nasıl bir güç-kuvvet verdiğini görmüyor musun?

(Bu sayede) bütün kralların, senin gücünün aşağısında bir güce sahip olduğunu görüyorsun.[577]

Yine Nâbiğâ'ya ait bir şiirde "Allah" lafzının şu şekilde yer aldığını görüyoruz:

و رَبّ عَلَيْه اللهُ اَحْسَنَ صُنْعِهِ وكَانَ لَهُ عَلَي الْبَرِيَّةِ نَاصِرُ

"**Allah** ona en güzel nimetlerini verdi ve insanlara karşı muzaffer olması için yardımcı oldu."[578]

Mekkeli müşriklerin öldükten sonra diriltileceklerini bir türlü kabûl etmemeleri[579] ve dolayısıyla öldükten sonra Allah ile hiçbir ilişkilerinin kalmayacağı inancına rağmen, bazı cahiliyye şiirlerinden aslında o dönemdeki bazı kimselerin, öldükten sonra Allah'a varılacağı fikrine sahip olduklarını öğrenmekteyiz. Cahiliyye'de bu durumu ortaya koyan en güzel ifadelerden biri, yine aynı şairimiz Nâbiğâ'nın şiirinde yer almaktadır:

وَ لَيْسَ وَرَاءَ اللهِ لِلْمَرْءِ مَذْهَبُ

"Kişinin **Allah**'tan başka varacağı bir yer yoktur."[580]

Diğer bir cahiliyye şairi Ubeyd b. el-Ebras, Allah lafzını şöyle kullanmıştır:

---

577 Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, V, 335; İbn Kesîr, I, 8; ayrıca bkz. Nâbiğâ ez-Zübyânî (604 m.), *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, beyt no: 9-10, (CD-R: Compact Disc Recordable), el-Mecma'u's-Sekâfî, el-İmârâtü'l-Müttahide el-'Arabiyye, Abû Dabî, ts. Şiirin tamamı şu şekildedir:

أَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَعْطَاكَ سُورَةً تَرَي كُلَّ مَلِكٍ دُونَهَا يَتَذَبْذَبُ فَاَنَّكَ شَمْسٌ وَالْمُلُوكُ كَوَاكِبُ اِذَا طَلَعْتَ لَمْ يَبْدُ مِنْهُنَّ كَوْكَبُ

578 Nâbiğâ ez-Zübyânî, *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, beyt no: 20; ayrıca bkz. İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 139.

Nâbiğâ'nın, şiirlerinde Allah lafzını çok kullandığı görülmektedir. Bunlardan biri şöyledir: لَهُمْ شِيمَةٌ لَمْ يُعْطِهَا اللهُ غَيْرَهُمْ . مِنَ الْجُودِ وَالْاَحْلاَمِ غَيْرَ عَوَازِبِ "Onlar öyle bir cömertliğe ve şaşmaz akıl gücüne sahiptir ki, bu sıfatları Allah onlardan başkasına vermemiştir." (İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 140.

Yine aynı şaire ait başka bir şiirde şu ifadelere yer verilmiştir: "Allah sadece onun adil ve kötülüklerden korunmasına razı olur." (Dumlu, *Ma'rûf ve Münker*, s. 58)

579 Bkz. En'âm, 6/29; Nahl, 16/38.

580 Nâbiğâ ez-Zübyânî, *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, beyt no: 3.

مَنْ يَسْأَلُ النَّاسَ يحرموه و سائِل اللهِ لا يخيب

"İnsanlardan isteyeni mahrum bırakırlar (isteğine ulaşamaz), **Allah**'tan isteyenin ümidi boşa çıkmaz."[581]

Arap şairlerinin en şöhretlisi olan İmru'l-Kays, meşhur kasidesinde yer alan bir şiirinde, dönemin önemli kültür öğelerinden birini oluşturan "Allah adına yemin etme" gerçeğini şöyle aktarır:

فَقَاَلَتْ يَمِين الله مالَكَ حِيلَةٌ وماَ ان أرَي عَنْكَ الغَوايَةَ تَنْجَلِي

"**Allah**'a yemin olsun, senin elinden kurtuluş yok, senin azgınlığın geçecek azgınlıklardan değil, dedi."[582]

Bütün bu bilgiler ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Kur'ân'da müşriklerden bahsedildiğinde, onların Tanrı tanımaz kimseler oldukları asla akla gelmemektedir. Bilakis onlar bir Tanrı'ya inanmakta, fakat bu Tanrı inancı, Kur'ân'ın ortaya koyduğu Allah inancıyla örtüşmemektedir. Dolayısıyla Kur'ân'da kendilerinden kâfir diye bahsedilen Mekkeli müşrikler, bir Allah inancına sahip olmalarına rağmen, Kur'ân'ın öngördüğü Allah inancından yoksun oldukları, Allah'ı, kendi Zâtı'nın tanıttığı tüm özellikleriyle kabul etmedikleri için müşrik diye anılmışlardır. Kur'ân, bu müşriklerden hiçbir zaman Tanrı tanımaz, ateist, Allahsız insanlar olarak asla bahsetmez. İşte Kur'ân, Allah'a bu şekil bir rol yükleyen Mekkeliler karşısında, kendisi bizzat yeni bir Allah tasviri yapmış ve bunu muhataplarına vahyin devam ettiği süre içerisinde, değişik tonlarda açıklamaya çalışmıştır. Böylece Allah kavramını bizzat Kur'ân, nazil olduğu ilk hitap çevresinde yeniden oluşturmuştur.

Allah'a şirk koşan kavimlerden hiçbiri Allah'a "baba" isnadında bulunmamıştır.[583] Onların iddiaları, Allah'a "bir oğul" yakıştırmaya yönelik olmuştur. Bu durum, Kur'ân'da kendilerinden bahsedilen tüm inkârcı,

581 Cevad Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l 'Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Câmi'atü Bağdad, Bağdad, 1993, VI, 109. Cahiliyye dönemi şiirlerinde Allah lafzının ve ilah anlayışının yer aldığı bilgiler için bu eserin 1-335.sayfalarında teferruatlı malzemeler mevcuttur. Şiirler için ayrıca bkz. İzutsu, *Kur'ân'da Allah*, s. 139-148.

582 Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakât*, beyt no. 28, s. 27; tercüme için bkz. *Mu'allakât Yedi Askı*, s. 24.

583 Zerkeşî, *el- Burhân*, III, 272.

isyankâr ve müşrik kimselerin, aslında Allah'ı, Tanrı olarak kabul ettiklerinin de bir göstergesi durumundadır.

Sünnetullah tamlamasında yer alan "sünnet" (سُنَّة) kelimesi ise, Kur'ân'da on dört kez yalın olarak,[584] iki kez de çoğulu olan sünen[585] şeklinde yer almıştır. Sünnetullah şeklinde ise sekiz âyette kullanılmıştır.[586] Ayrıca sünnetü'l-evvelîn kalıbı içinde de dört kez tekrar edilmiştir.[587]

"Se-ne-ne" (سنّ) kökünün dildeki temel anlamı, bir şeyin "kolaylıkla süreklilik içerisinde akıp gitmesi", devam etmesidir. Bu anlam, سَنَنْتُ الْماءَ عَلَى وَجْهِي "Yüzüme suyu döktüm." ifadesinde yer alan, suyun döküldüğünde akıp gitmesi, bir zorlukla karşılaşmayıp kolayca akmaya devam etmesi sözünden alınmıştır.[588] Bu kök, fiil olarak Allah'a izafe edildiğinde (سَنَّ الله سُنَّةً), Allah doğru ve uygun bir yol ortaya koydu, açıkladı anlamında kullanılır. Buna göre, سُنَّةَ اللهِ فِي الَّذِينَ خَلَوا مِنْ قَبْل "*Önce gelip geçenler arasında Allah'ın sünneti böyleydi.*" (Ahzâb, 33/38, 62) âyeti, önceki toplumlar arasında peygamberlerini yalanlayıp, davalarında onlara iftira atanların her nerede olurlarsa olsunlar yakalanıp öldürüleceklerini Allah, kesinleşmiş bir hüküm olarak açıklayıp ortaya koymuştur, anlamına gelmiş olur.[589]

Bu kökten türeyen "sünnet" (سُنَّة),"yüz, şekil" (وَجْه صُورَة) anlamına gelmektedir. Bu durumda farazî olarak "Sünnetullah: Allah'ın yüzü" şeklinde bir ifade ortaya çıkmış olur. "Allah'ın yüzü" ifadesini; Allah'ın görüntüsü, Allah'ın kullarına ve kainata yönelik olarak tezâhür eden şekli, Allah'ın kendisi dışındaki varlıklara yansıyan gücü, onlara yönelik davranış şekli gibi anlamlarda değerlendirebiliriz. Sünnet, "sîret" (سِيرَة) yani davranış, gidişat, hâl, hareket ve tavır anlamına da gelmektedir. Bu durumda ortaya çıkan farazî şekil "Sünnetullah: Allah'ın sîreti" olmaktadır ki, bu da Allah'ın davranış şekli, tüm kainata karşı ortaya koyduğu tavır manasına gelmektedir.[590]

---

584 Bkz. Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; İsrâ, 17/77 (iki defa); Kehf, 18/55; Ahzâb, 33/38, 62 (iki defa); Fâtır, 35/43 (üç defa); Mümin, 40/85; Feth, 48/23 (iki defa).

585 Bkz. Âl-i İmrân, 3/37; Nisâ, 4/26.

586 Bkz. Ahzâb, 33/38, 62 (iki defa); Fâtır, 35/43 (iki defa); Mümin, 40/85; Feth, 48/23 (iki defa).

587 Bkz. Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf, 18/55; Fâtır, 35/43.

588 İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 474; bkz. İbn Manzûr, *Lisân*, V, 227.

589 İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225.

590 Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 2139; İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 221, 224, 225.

"Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sîreti" dendiğinde de, O'nun yaşantısı, yaşam tarzı, tüm hayatı boyunca olaylar karşısında ortaya koyduğu davranış şekli anlaşılır.[591] Sünnet, "tabiat" (طَبِيعَة) anlamına da gelmektedir. Bu durumda farazî şekil "Sünnetullah: Allah'ın tabiatı" olmuş olur ki bu da, Allah'ın mizacı, karakteri, doğası ve tabiatı manasına gelir.[592] Ayrıca senen (سَنَنٌ), tarîkat (طَرِيقَة), yani yol, metot, usûl ve sistem gibi anlamlara gelmektedir.[593] Bu durumda Sünnetullah kavramına buradan yansıyan anlam; Allah'ın davranış metodu, Allah'ın hareket tarzı ve usûlü ile ilgili olmuş olur. Sünnet ayrıca, işlek yol, veya insanın adet haline getirdiği davranış ve hareket tarzı olarak da tanımlanmıştır.[594]

Sünnetullah deyince öncelikle akla, Allah'ın hükümleri, emirleri ve nehiyleri gelir.[595] Sünnetullahta değişmenin olmaması, Allah'ın kanunlarının özünde ve aslında hiçbir değişimin olmamasıdır. Uygulanış şekilleri farklılıklar arz etse de O'nun genel kanunları hiçbir zaman değişmez.[596]

Tüm bu izahlardan hareketle tarifini yapacak olursak sünnetullah, "Allah'ın yolu",[597] Allah'ın tüm mahlukatına karşı sürekli olarak aynı şekilde değişmeksizin devam etmekte olan mizacı, karakteri, doğası, tabiatı ve davranış şekli gibi anlamlara gelir.

Roger Garaudy ise bu konuda şöyle bir tarif yapar: "Allah'ın sünneti, peygamberlerin mesajının devamlılığıyla insanların hayatına yaptığı müdahalelerin tarihi…", "… Ancak, Allah'ın sünneti, Allah'ın hareket tarzını belirtmek için kullanılır."[598]

Sünnetullah'ın, "Allah'ın öteden beri süregelen ve sürecek olan, kendine özgü, değişmeyen… davranış tarzı"[599] şeklinde tarifi de yapılmıştır.

Bütün bu tarifler, bazı kimselerin sünnetullah'ı, evrende geçerli olan

---

591 Bkz. İbn Fâris, *Mu'cem*, s. 474; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 357.
592 İbn Manzûr, *Lisân*, V, 226.
593 Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 2138.
594 Hamidullah, Muhammed, "Sünnet", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts., XI, 242.
595 İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 225.
596 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 357.
597 Hamidullah, "Sünnet", *İA*, XI, 242.
598 Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah*, s. 29 (Roger Garaudy, İslâm ve İnsanlığın Geleceği, (trc. Cemal Aydın), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 5'den nakil).
599 Özsoy, *Sünnetullah*, s. 53.

"tabiat kanunları" şeklinde algılamalarının yanlışlığını ortaya koymaktadır.[600]

Sünnetullah dil açısından bu anlama gelse de, Kur'ân'da genelde toplumların cezalandırılması konusundaki Allah'ın değişmeyen adeti için kullanılmaktadır. Az önce izah ettiğimiz gibi, "*Önce gelip geçenler arasında Allah'ın sünneti böyleydi.*" (Ahzâb, 33/38, 62) şeklindeki âyetlerde vurgulanan anlam Allah'ın, isyankar, nankör, müfterî, inkârcı birey ve toplumları her dönemde cezalandırıp onlardan "intikam"ını mutlaka alacağıdır. Bu tür tavır sergileyenlere karşı O'nun adeti ve davranış şekli, hiçbir zaman ve zeminde değişikliğe uğramayacaktır.[601]

Müfessirlerin çoğunluğu, قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ "*Sizden önce nice ilâhi sünnetler (kanunlar) geçmiştir.*" (Âl-i İmrân, 3/137) âyetindeki sünnetlerin, Allah'ın "helâk sünnetleri: helâk kanunları" (سُنَنُ الْهَلاَكِ) olduğunu söylemişler ve Allah'ın helâk sünnetinin, inkârcıların "kökünü kazımak" şeklinde tahakkuk ettiğini bildirmişlerdir. Sünnet kelimesinin, Allah'ın helâk etmesi anlamına geldiğini, "*(Allah'ın açık kanıtlarını) yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!*" şeklindeki âyetin devamının da desteklediğini söylemişlerdir.[602]

Allah'ın diniyle uğraşan yalancıların düştükleri durumları[603] tasvir için kullanılan bu tür âyetlerdeki sünnet kelimesi, "*Öncekilerin sünnetleri (öncekilere uygulanan kanunlar).*" (Fâtır, 35/43) âyetinde "sünnetü'l-evvelîn" şeklindeki kullanımında, daha önce büyük kafirlikler sergileyenlere Allah'ın yaptıkları,[604] önceki nesiller içerisindeki bazı kimselerin adet haline getirdikleri eylem ve fiilleri sebebiyle Allah tarafından ölüm ve benzeri azaplara çarptırıldıkları[605] anlamına gelmektedir.

Sünnetullah konusunda İbn Teymiyye şöyle demektedir: "Allah'ın

---

600 Tok, *Kur'ân'da Sünnetullah*, s. 28-29 (Bayram Altan, "Sünnetullah", *İBA*, III, 141; Muhyiddin Bağçeci, "Sünnetullah", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, V, 463-465'den nakil).
601 Nesefî, *Medârik*, III, 347.
602 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 11.
603 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 417.
604 İbn Kuteybe, *Tefsîr*, s. 362.
605 Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, 156.

sünneti asla değişmeyecektir."[606] Geçmişteki olaylarda olduğu gibi daha sonraki olaylarda da Allah'ın hüküm, adet ve geleneği bir değişime bir farklılaşmaya uğramayacaktır. Çünkü Allah "birbirine benzer konularda benzer hükümler verir."[607] Nitekim Kur'ân'da Kamer sûresinde Nuh kavminden başlayarak Âd, Semûd, Lût ve Firavun toplumlarının helâkından söz ettikten sonra Mekkeli müşriklere hitaben, önceki kavimlere uygulanan cezanın benzerinin kendilerine de uygulanabileceği uyarısında bulunmak için şöyle denilmektedir: "*Şimdi sizin kafirleriniz, onlardan daha mı iyiydiler? Yoksa Kitaplarda sizin için bir beraat (inkârınızdan dolayı size sorumsuzluk) mu var?*" (Kamer, 54/43)[608] Allah'ın adet ve hükmünün kişiden kişiye, toplumdan topluma herhangi bir değişikliğe uğramayacağının delillerinden biri de şu âyettir: "*(Allah meleklerine emreder:) Toplayın o zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını!*" (Sâffât, 37/22)[609] Bakara, 2/214; Mümtehine, 60/4, 6; Tevbe, 9/100; Enfâl, 8/75; Haşr, 59/10; Cum'a, 62/3 âyetleri de Allah'ın tüm insanlık ve kainat için belirli bir davranış şekli olduğunun açık delilleridirler.[610]

Sünnetullah'ın tezahürlerinden biri de, "Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle giderip savması"dır.[611] Allah'ın bu kanununun gerçekleşmesi esnasında meydana gelen olaylardan biri helâk" olabilir. Bu bağlamda Allah, uslanmaz bir küstahın cezasını başka bir salih kulu eliyle verebilir.

Kainatta Allah'ın belirlediği bir denge vardır. Bu dengenin bozulmasına yönelik her tür hareket, karşısında Allah'ı bulur. Allah, koyduğu düzenin bozulmasına müsaade etmez. Bu düzen, hem fiziki alemin işleyiş tarzında, hem bu fiziki alem üzerinde yaşayan tüm canlıların birbiriyle ilişkilerinde, hem de bu canlıların en kutsalı olan insanın hayat şeklinin belirlenmesinde[612] söz konusudur. Her iki alanın işleyiş tarzını temelden değiştirecek dış

---

606 İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâîl*, XIII, 23 (ان سنته لن تبدل ولن تتحول).
607 İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâîl*, XIII, 23.
608 Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâîl*, XIII, 23.
609 Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâîl*, XIII, 23.
610 Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâîl*, XIII, 23, 24.
611 Bkz. Bakara, 2/251.
612 Nakre, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa*, s. 180.

kaynaklı her tür müdahale, bir şekilde Allah tarafından yok edilir. Bu, bazen bizzat kainatın hükümranı tarafından yapılırken, bazen de O'nun kulları vasıtasıyla gerçekleşir. Böylece yeryüzü ve kainat asıl yapının bozulmasına yönelik her tür tehlikeden korunmuş olur.[613] Bu bağlamda öncelikli olarak ön plana çıkan insan ve onu kuşatan cemiyetin sağlığının korunmasıdır. "İşte, Kur'ân bu yüzden, cemiyetin ıslahı meselesine, insanların ıslahı noktasından hareketle yönelmemiz gerektiğini belli etmektedir. Cemiyet, tevhitçi adalete uymayan insanların çoğalması ile bozulur."[614]

Allah'ın değişmez ilâhî yasalarını ortaya koyan Kur'ân'daki lafızlardan biri de "kelime" (كَلِمَة) dir. Bu değişmez yasalar değişik alanları kapsamaktadır. Bunlar arasında yer alan Allah'ın bir yasası da, "Kur'ân'da kafirler hakkında haber verdiği kötü akıbetle ilgili vaatler"i[615] kapsamaktadır: "*Rabbinin Kitab'ından sana vahyedileni oku. Onun sözlerini değiştirecek yoktur.*" (Kehf 18/27)

Sünnetullah'ın helâk konusundaki işlerliği, belirli bir süreç içerisinde önemli bazı hadiselerin ortaya çıkmasına ihtiyaç duyar. Her şey bir anda olup bitmez. Çünkü Allah'ın dünyadaki en ağır cezalandırma şekli olan helâkta, uzun bir zaman dilimi içerisinde bireysel ve toplumsal planda köklü değişimlerin olabilmesi, bu sürecin yaşanmasıyla yakından ilgilidir.

Sünnetullah bağlamında bireysel ve toplumsal helâkla ilgili süreç, ana hatlarıyla şu aşamalardan oluşur:

1. Helâk Öncesinde Uyarı Esastır

Allah Tealâ'nın, tüm sıfatlarına galip olan sıfatı rahmettir. Bu rahmet, sünnetullah'ın işleyişinde de tezahür eder. Allah'ın kullarına yönelik sünneti, yok etmeye değil, yaşatmaya, ihyaya ve ıslaha öncelik vermektedir. Allah; kainat, toplum, insan ve bireylere varıncaya kadar her şeyi bir denge ve ahenk üzere yaratmıştır. Bu ahengin bozulmasına yönelik aşırı davranan kimseleri Allah, bir sünnet (kanun: law, act) çerçevesinde

613 Bkz. Bakara, 2/251.
614 Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları -I*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 227.
615 Güngör, *Kur'ân Araştırmaları*, II, 151.

cezalandıracağını haber vermiştir. O'nun bu uyarısına uymayanlar tarihi süreçte, birçoğunun örneğini Kur'ân'da gördüğümüz gibi, ilahî cezalarla yok edilip dünya üzerinden temizlenmişlerdir.

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği vahyi insanlar dışında cinler de dinlemiş olduklarından,[616] Allah'ın cezalandırmayla ilgili sünnetinin, insanlardaki şekliyle onlarda da aynen geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bizim bilgi sınırlarımızın dışında olan ve başka alemlerde yaşamaları muhtemel Allah'ın diğer kulları için de, aynı kanunun yürürlükte olduğunda ve bu konuda hiçbir değişimin söz konusu olmadığında şüphe yoktur.

Allah, Adem oğlunu yarattığında onlara, kendilerini yaratanın kim olduğunu sormuş ve hepsinden "Sen bizim Rabbimizsin."[617] cevabını almıştı.[618] Ancak bazı ruhlar bunu gönülden inanarak söylerken, bazıları ise bu cevabı "kerhen"[619] vermişti. İşte daha sonra Allah'a isyan edip kainatın, dünyanın ve toplumların düzenini bozmaya çalışan ve her tür inkâr eyleminde bulunanlar bu kimseler içinden çıkmıştır.[620]

Allah bu isyankar kullarını da hemen cezalandırmayıp onlara önce, hak ve kakikati gösterecek, doğru ile eğriyi birbirinden ayırt etmelerini öğretecek elçiler ve peygamberler göndererek uyarmıştır. Buna göre Allah, elçi[621] göndermediği bir toplumu helâk etmez. Bu Allah'ın helâk konusundaki sünnetlerinden biridir. Bu konudaki âyet çok sarihtir:

"*Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir elçiyi*[622] *memleketlerin ana merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk (yok) edici değildir.*" (Kasas, 28/59)[623]

---

616 Bkz. Cinn, 72/1-5.

617 Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 318.

618 Bkz. Arâf, 7/172.

619 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1081.

620 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 39-45.

621 âyette geçen "Rasul" kelimesini Esed, Meal'inde "peygamber" olarak değil de, "elçi" olarak tercüme etmiştir. Bu anlam, vahyin sona erdiği andan itibaren gelecek olan toplumları da içermesi bakımından tarafımızca da uygun görülen bir tercümedir.

622 Esed, *Meal.*

623 Âyetteki "ana merkezine" diye manalandırdığımız "fî ümmihâ" kısmı, Mekke şehri olarak açıklandığı gibi, "memleketin ileri gelenleri" şeklinde de açıklanmıştır. (Özek, Ali v. dğr.,

"*Kaldı ki, biz hiçbir toplumu önceden uyarmadan yok etmemişizdir.*" (Şu'arâ, 26/208)[624]

"*Gerçek şu ki, bir toplumun fertleri (doğru ile eğrinin anlamından) habersiz olduğu sürece, Rabbin o toplumu yaptığı yanlışlıklardan dolayı asla yok etmez.*" (En'âm, 6/131)[625]

Allah'ın kullarını uyarması, yine kulları arasından seçtiği özel insanlar olan peygamberler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Peygamberlerin yaptıkları uyarılar, insanların aşırılığa kaçmamaları, bunu yaparlarsa kendilerinin

---

Meâl, Kasas, 28/59. âyetle ilgili açıklama) Bir toplumun helâk edilmesinin o toplumun ana merkezine vahyin ulaşma şartına bağlanması, bize ana merkezin önemi ile ilgili bazı hususları hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi, toplumun yönlendirilmesi, değişime uğraması, evrim geçirmesi… hülâsa, bir toplumun hangi şekli alacağı hep bu ana merkezlerden kontrol edilir. Köy merkezli toplumsal bir hareketten söz edildiğini tarih kaydetmemiştir.

Âyette, insanlığın şehir merkezli bir hayat yaşamasına yönelik tavsiyede bulunulduğu zimnen anlaşılmaktadır. Ayrıca Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz de şehirlerde oturmayı tavsiye etmiştir. "Köylerde (mezralarda) oturmayınız Köylerde oturmak, kabirlerde oturmak gibidir." (Sezen, Yümni, *İslâmın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 64; bkz. (Deylemî, *Kitâbu Firdevs*, V, 46:لاتسكنوا الكفور فإن ساكن الكفور ساكن القرور يعني القري)
Medeniyetten uzak yerlerde yaşayan Bedevi Arapların başkalarına göre İslâm'ı daha yanlış algılamaları ve bu sebeple İslâm'a olan düşmanlıkları, Kur'ân'da tenkit edilmiştir. (Tevbe, 9/97) Ayrıca ilk dönemlerde İslâm'a giren insanlar arasından şehirde yaşayanların köylerde yaşayanlara göre daha bilinçli Müslüman oldukları, eski kabile geleneklerinden daha kolay sıyrılıp İslâm'ı benimsedikleri de bilinen bir konudur. (Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 82-83)

İslâmî öğretinin şehir hayatını köy hayatına tercihi, Hz. Ömer'in hilafeti sırasındaki bazı uygulamalarında en güzel örneklerinden birini ortaya koymuştur. O, ganimet gelirlerini Müslümanlar arasında dağıtırken orda burda koyun güdenlerle (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 153) hayatını Müslümanların hizmetine sunan kimselerin bir olamayacağını, hatta bu kimselerin çocuklarına bile buna göre ganimet verilmesi gerektiğini söylemiştir. Nitekim Hz. Ömer, ganimet gelirlerini dağıtırken dağda bayırda çobanlık yapan veya köyünde çiftçilikle meşgul olan kimseyle, Müslümanların sıkıntılarına anında müdahale edip taraf olan, İslâm ve Müslüman toplumu için büyük hizmetler veren kimseleri bir tutmamış onlara "İslâmiyete yaptığı hizmete, katlandığı sıkıntılara" (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, I, 142) göre pay vermiştir.

Bu da İslâmî gelenekte şehirliliğin köylülüğe tercih edilen bir değer olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zaten vahiy de, öncelikle hep bu şehir halkına, şehrin ileri gelenlerine gönderilmiştir. Modern sosyolojinin şehirleşme ve medenileşmenin önemini daha yeni yeni keşfettiği son yüzyıldan asırlar önce, İslâmi geleneğin şehirliliği ön plana çıkartarak şehirleşmeye verdiği bu önem, hayli dikkat çekicidir.

624 Tecüme için bkz. Esed, *Meal.*

625 Tecüme için bkz. Esed, *Meal.*

Allah tarafından yok edilecekleri şeklinde olmuştur. Bu uyarılardan gerekli mesajı almayanlar, cezalandırılmış, bazen de sünnetullah gereği cezalandırmanın en şiddetlisiyle karşılaşarak helâk olmuştur:

"*Ayrıca Biz, (kendilerine) bir elçi göndermeden (yaptığı haksızlıklardan ötürü hiçbir topluma) azap etmeyiz.*" (İsrâ, 17/15)[626]

Sünnetullah'a göre, Allah'ın elçilerinin bu uyarılarının uzun süre devam ettiği ve cezalandırma öncesinde yoğun bir tebliğ faaliyetinde bulundukları anlaşılmaktadır. Daha önce helâk olan birey ve kavimleri işlerken gözlemlediğimiz gibi, isyankarlarla Allah'ın elçileri arasında amansız bir hak-batıl mücadelesi uzun yıllar devam etmiş, Allah'ın vahyinin içeriği, karakteri ve mahiyeti, bu süre içerisinde vahiy karşıtlarının tamamının bilgisine sunulmuştur. Bundan sonra bu gerçekleri kabul edip etmemek onlara bırakılmıştır. Hz. Salih'in ifadesiyle özetlersek, peygamberler tebliğlerinde, sadece Allah'a ibadet etmeyi, peygamberlerin yolunu kabul etmeyi, yeryüzünün dengesini ve ahengini bozacak aşırı davranışlardan sakınmayı ve bu tür azgınlıklarda bulunan lider konumundaki beyinsizlere uymamayı, toplumun her kesimine en üst perdeden haykırmışlardır:

"*Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin (beyinsizlerin) emrine itaat etmeyin.*" (Şuarâ, 26/150-152)

Çünkü lider konumunda olan kimseler, toplumsal değişimin en önemli dinamiklerinden birini oluştururlar. Nitekim liderler, "toplumun zaaf ve ihtiyaçlarını"[627] çok iyi bildikleri için toplumun belli bir yöne kanalize edilmesinde büyük rol oynarlar. Toplumun yönlendirilmesini büyük oranda elinde bulunduran bu insanların, bazen "şahsi ihtirasları",[628] bazen de sapık düşünceleri sebebiyle hükmettikleri toplumları, sonuç itibariyle hiç de onların lehine olmayan, hatta onların zaman içerisinde tarih sahnesinden silinmelerine sebep olabilecek mecralara sürüklemeleri mümkün olabilmektedir.

---

[626] Tecüme için bkz. Esed, *Meal.*

[627] Bkz. Şenel, Lütfi, "Fırka Liderleri ve Toplum", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Konya, 1994, s. 162.

[628] Bkz. Şenel, "Fırka Liderleri…", s. 164.

Allah'ın kullarına yönelik bu uyarı ve ikazı, O'nun cezalandırmayı istemediğinin en güzel delillerinden biridir. O, cezayı daima erteleyerek ve geciktirerek her an yeni bir fırsat, yeni bir imkan sunar kullarına. Peygamber gönderir, başka mucizelerle onları destekler, bunların yanı sıra aklına hitap eden bir sürü açık kanıtlarla onu karşı karşıya bırakır. Gaye, hep insanın yaratıcısını hatırlaması ve O'nu bilmesidir; yoksa gaye hiçbir zaman cezalandırmak değildir. Öyle olsaydı Allah, Hz. Nuh'tan günümüze kadar yaşamış olan, milyarlarca hatta trilyonlarca insan arasından çok azını helâk etmezdi. Bir çoğunu, hatta hepsini helâk edebilirdi. Ancak öyle yapmadı. Tüm insanlığı baz aldığımızda Allah'ın helâk ettiği insan sayısının milyarda birden bile daha az bir oranda olduğunu söylemek, bir yönüyle Allah'ın rahmet sıfatının gazap sıfatına üstünlüğünün bir göstergesi olarak algılanabilir.

Tekrar Allah'ın cezayı geciktirmesi konusuna dönecek olursak, Allah'ın en isyankar kullarına bile müsamaha ile bakabildiğini, isyankarlığından dönüş için onlara çeşit çeşit fırsatlar sunduğunu görürüz. Bu, Kur'ân'ın tanımladığı Allah uygulamasıdır. O Allah, Rahîm'dir; Rahmân'dır. O'nun ihsan ve nimetleri kâfir mümin ayırmaksızın dünyada tüm kullarına Rahmân ismiyle bolca sunulur. Rahîm ismiyle de ahirette mümin kullarına ayrı ihsan ve ikramlarda bulunur.[629]

2. Helâk Öncesinde Uyarıcı Nitelikte Bazı Sıkıntı ve Cezalar Gönderilir

Cezalandırma açısından sünnetullahın işleyişine baktığımızda, Allah Tealanın cezalandırmada acele etmediğini, son derece sabırlı davrandığını ve kullarının affına vesile olacak sebepler yarattığını görürüz.

Her ne kadar inkârcılar zaman zaman peygamberlerinden bir an önce kendilerini tehdit ettiği azabı isteseler de, Allah daima bunu geciktirmiş, hafifinden başlayarak daha büyüğüne doğru değişik cezalarla onların bir an önce akıllarını başlarına almalarını ve aşırılıktan, kendilerine ve başkalarına zarar vermekten vazgeçmelerini istemiştir.

---

629 İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 279.

Büyük helâk öncesinde uyarı niteliğinde sıkıntı ve belâların gönderildiği toplumların başında Nuh kavmi yer alır. Nuh kavmine Tufan'dan önce gönderilen bela ve sıkıntı, fizikî olmaktan çok psikolojik bir ceza niteliği taşımaktaydı. Hz. Nuh'un onların neslinin kuruması için Allah'a yalvarmış, bu beddua sonrasında da kırk veya yetmiş yıl çocukları olmamıştı.[630] Kısır bırakılarak büyük bir toplumsal bunalım yaşamaları sağlanmış, daha helâk edilmeden önce adeta, yok edilme gerçeğini kısmen tatmışlardı.

Âd kavmi de, peygamberleri Hûd'u (aleyhisselâm) yalanlayıp, kendilerine verilen birçok nimet karşısında putperestliği tercih ettiği için birkaç yıl süren sıkıntılı bir dönemden geçirilmiştir. Tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu Âd kavminin yaşadığı bölge üzerinde tam üç yıl boyunca yağmur yağmamış, bu vesileyle büyük bir kuraklıkla karşı karşıya kalmışlardır.[631] Çok çetin geçen bu susuz ve kurak yıllara rağmen, Âd kavminin durumunda hiçbir değişiklik olmamış, eskiden yaptıkları gibi putperestliğe devam etmişlerdir.

Gitmekte oldukları yolun yanlış olduğunu anlamaları ve tevbe edip Allah'a yönelmeleri için, helâk edilmeden önce belki de en fazla süre verilen ve en çok fırsat tanınan toplum Firavun ve yandaşları olmuştur. Kaynakların belirttiğine göre onlara tam dokuz değişik musibet gönderilmiş, bu musibetlerin her birinde peygamberleri Musa'ya (aleyhisselâm) iman edeceklerini söyleyip, cezanın kaldırılmasını istemişler, ceza kaldırıldığında ise her defasında tekrar küfürlerine ve isyanlarına geri dönmüşlerdir. Değişik aralıklarla bu kavme gönderilen felâketler şunlardır: 1- Tufan, 2- Cerâd (Çekirge), 3- Kummel (Haşere), 4- Defâdi' (Kurbağa), 5- Kan, 6- Tams.[632]

Böylece Allah Tealâ, "Firavun kavmi gibi her bakımdan helâke hak kazanmış olan bir kavmi bile hemen helâk etmeyip, onları daha önceden sözlü ve fiili bir takım uyarılar ile kendine gelmeye davet" etmiştir.[633]

"*Biz hangi ülkeye bir Peygamber gönderdiysek onun halkını (Peygambere baş kaldırdıklarından ötürü bize) yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkmışızdır. Sonra kötülüğü (darlığı) değiştirip yerine iyilik (bolluk) getirdik. Nihayet çoğaldılar ve 'Atalarımız da*

---

630 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 429; bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 622.
631 Beyzâvî, *Envâr*, III, 34.
632 Sa'lebî, *Kısas*, s. 168-173.
633 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 119.

böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı' dediler. Biz de onları kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık." (A'râf, 7/94-95)

Şu bir gerçek ki, kusurlu ve yanlış davrananlara yönelik olarak Allah'ın kanunu, bir müddet mühlet verildikten sonra, bu yanlış eylemde bulunanların fiilleriyle orantılı belâ ve musibetlere çarptırılması şeklinde tezahür eder. Nitekim, "Ahmed b. Hanbel'in Kitabu'z-Zühd'de rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber; 'Kul işinde kusur etti (dikkatli davranmadı, gerekli itinayı göstermedi) mi, Allah onu üzüntü ve elemle cezalandırır.' buyurmakta; işlerde ihsan'ı aramamanın bedelinin kişisel planda bile oldukça yüksek olduğunu duyurmaktadır."[634]

İlahi cezanın boyutu ne olursa olsun, bunun bir ikaz olduğunu anlayıp Allah'a karşı yapılan isyankârlıktan vazgeçmek bir bahtiyarlıktır. İlahi ceza geldiğinde onu doğru yorumlayıp gerekli dersi çıkarabilenler, akıllı ve şanslı insanlardır. Allah Tealâ, ikaz mahiyetindeki cezalardan gerekli dersi çıkartabilen ve sonraki hayatını buna göre düzenleyebilen birey ve toplumların aslında helâkını murad etmemektedir. Onlar, şanslı kulları arasındadır. Kur'ân'da bunun en güzel örneklerini Yunus kavmi, İlyas kavmi ve Hz. Musa dönemindeki İsrailoğulları'nın ileri gelenleri oluşturur. Ancak öyle beyinsiz ve imansızlıkta inatçı birey ve toplumlar vardır ki, ilâhî ikaz gelmesine rağmen hâlâ eski bildiği yolda gitmeye devam eder, hatta bu ilâhî cezayı Allah ile dalga geçme konusu yapma küstahlığında bulunur… İşte bu tür birey ve toplumlar beyinsiz oldukları kadar aynı zamanda kalpleri kararmış, basiret gücü ellerinden alınmış bedbaht kimselerdir. Onların Allah'a karşı işledikleri suçlar o kadar aşırıya kaçmıştır ki, Allah Tealâ, gönderdiği ikaz mahiyetindeki cezalardan gerekli dersi çıkartmalarına engel olmakta, onların helâk olmalarını murad etmektedir.

Kalpleri mühürlenen ve Allah'ın helâk olmalarını murad ettiği kimselerin psikolojilerini ortaya koyan en güzel örneklerden birini, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) karşıtlarının ortaya koyduğu şu olayda görmekteyiz: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) halasının oğlu Abdullah b. Ebî Ümeyye b. el-Muğîre, bir gün Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) şu teklifte bulunmuş ve şöyle demişti:

Allah'a yemin olsun ki, göğe çıkmak için bir merdiven edinip, ben

---

[634] Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, s. 59.

seyrederken sen de onunla göğe çıkmadıkça, sonra da beraberinde gökten dört melek getirip, onlar senin peygamber olduğun konusunda şehadet etmedikçe, sana asla iman etmeyeceğim. "Vallahi, **bütün bunları yapsan da, sana iman edeceğimi sanmıyorum**."[635]

Allah'ın kalplerini mühürlediği, Allah ve Peygamber düşmanı kimseler, işte bu tür tiplerden oluşmaktadır. İstedikleri mucizeleri peygamberler getirseler de, onlar daha işin başında kendilerini hakkın karşısında düşman olarak gördükleri için, bütün bu mucizeler ve hakikatler onlara hiçbir fayda vermez. Çünkü onlar hakka karşı şartlanmış, gözleri kör, kulakları sağır ve kalpleri mühürlüdür. Şairin dediği gibi:

"İltihaptan dolayı bazen göz, güneşin ışık saçtığını inkâr eder.

Bazen de hasta olduğu için ağız, suyun tadının olduğunu inkâr eder."[636]

İlahi mesajı kendilerine yeterince tebliğ ettikten sonra, durumlarında hiçbir değişiklik yapmayan, hatta isyan ve inkârda daha da ileri giden, imansızlıkta direten birey ve toplumlardan oluşan Allahsızlarla, bu süre sonunda **ilişkiyi kesmek en doğru hareket olacaktır.** Böylece onlara gelebilecek ilâhî cezadan uzak durulur. Çünkü ceza geldiğinde orada bulunan herkesi yok eder.[637]

Bu tavrın en güzel örneğini, maymuna dönüştürülen kavme yıllarca nasihat eden iman ehlinin tutumu oluşturur. Onlar, yıllarca yaptıkları ikaza kulak asmadıkları için helâk olmalarından endişe ettikleri bir toplumla aralarına büyük bir set çekmişlerdi. Daha önce beraber yaşadıkları köyün kendi bölümlerini bir duvarla ayırarak giriş çıkış için de ayrı bir kapı yapmışlardı.[638]

---

635 İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 245; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 64.

636 Neccâr, *Kasas*, s. 18: (قد تُنكر العين ضوء الشمس مِن رَمَدٍ وينكر الفم طَعْمَ الماء من سقم).

637 "(*Öyle) bir fitneden sakının ki, o aranızdan yalnız haksızlık edenlere ulaşmakla kalmaz (hepinize ulaşır).*" (Enfâl, 8/24)

638 Beyzâvî, *Envâr*, III, 69; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1790; ayrıca bkz. Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331, 332. İlahi değerlere savaş açmış grupla aralarına set çeken dönemin iman ehlinin bu davranışı, günümüz iman ehline günlük hayatlarında takip edecekleri bir pratik sunmaktadır ki, bu da şudur: Yaşadığı yerdeki insanlar, Allah'a savaş açmış, dini değerlerle mücadele etmeyi bir yaşam biçimi haline getirmiş, imansız, isyankâr, Allahsız kimselerden oluşuyorsa orayı hemen terk edecek, iman ehlinin, dindaşlarının, gönüldaşlarının bulunduğu yere taşınacak. Böylece o azgın gruba gelebilecek ceza ve felâketlerden korunmuş olacaktır.

Nitekim Hz. Nuh ve beraberindeki iman ehlini Allah Tealâ, göndereceği büyük Tufan öncesinde bulundukları kavim içerisinden çıkartıp gemiyle başka bir mekana götürmüştür.[639] Bunun gibi Hûd'u (aleyhisselâm),[640] Salih'i (aleyhisselâm),[641] Lut'u (aleyhisselâm)[642] ve onların beraberindeki müminleri bir şekilde helâk öncesinde oradan başka bir yere nakledenerek helâk olmaktan kurtarmıştır.

Burada büyük sıkıntılarla perişan bir hale sokarak cezalandırmasından farklı olarak, Allah'ın daha değişik bir cezalandırma uygulamasını oluşturan "istidrâc" şeklindeki helâkına da işaret etmekte fayda vardır. Buna göre Allah Tealâ inkârcı birey ve toplumlara bir süre isyankarlıklarında mühlet verir. Bu sürede dünya nimetlerinden bolca faydalanmalarına imkan sağlar. Böylece onlar bu dünya nimetleriyle aldatılırken hiç beklemedikleri bir anda onları yakalayarak helâk eder.[643]

3. Ümitsizliğe Düşen Peygamberler İnkârcıların Helâkını İsterler

Kavimlerinin durumlarını düzelteceklerinden ve imana geleceklerinden ümidini kesen peygamberler, Allah'ın da kendilerine kavimlerinin artık bu aşamadan sonra hidayete ermelerinin mümkün olmadığını bildirmesi sonrasında, beddua etmekte bir sakınca görmemişlerdir.

Başta Nuh (aleyhisselâm)[644] olmak üzere, Şuayb (aleyhisselâm),[645] Musa (aleyhisselâm)[646] ve Lût (aleyhisselâm)[647] açık ve net ifadelerle kavimlerinin

---

[639] Bkz. A'râf, 7/64.

[640] Bkz. Hûd, 11/58; A'râf, 7/72.

[641] Bkz. Hûd, 11/66; Neml, 27/53; Fussilet, 41/18.

[642] Bkz. Hûd, 11/81; bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53; Kamer 54/34.

[643] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 120, VII, 193, IX, 9; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 125; Çantay, *Meâl*, 275-276.

[644] Bkz. Şuarâ, 26/117-118; Nuh, 71/26; Enbiya, 21/76; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 102.

[645] Bkz. A'râf, 7/89; Hûd, 11/93; ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 130; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIV, 147.

[646] Bkz. Yunus, 10/88; Duhân, 44/22; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 275; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80; Beyzâvî, *Envâr*, III, 212; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VI, 2254.

[647] Bkz. Ankebût, 29/30; Beyzâvî, *Envâr*, IV, 314; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIX, 80.

helâkı için beddua etmekten çekinmemiştir. Bu arada Dâvûd (aleyhisselâm)[648] ve İsa'ı (aleyhisselâm)[649] da kavimleri aleyhine sarih ifadeler kullanan peygamberler arasında anmamız yerinde olur.

Hûd (aleyhisselâm)[650] ve Salih (aleyhisselâm)[651] de dolaylı olarak toplumlarının helâkı için bedduada bulunmuştur. Son peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, diğer peygamberler gibi kavminin toplu olarak helâk edilmesi için beddua etmemiş olsa da, bazı azgın müşriklerin helâk edilmesi için beddua ettiği bilinmektedir.

Peygamberlerin kavimlerinin helâkı için yaptıkları beddualara, uzun uzadıya birinci bölümde yer verdiğimiz için, konuya burada sadece temas etmekle yetineceğiz.

4. Helâk Öncesinde Peygamberler ve Müminler Kurtarılır

Allah Tealâ, mülkünde yegâne sahip ve dilediği tasarrufta bulunabilen[652] ve yaptığından hiçbir şekilde sorumlu olmayan[653] bir İlâh'tır. Çünkü O'nun mülkü üzerindeki her tür tasarrufu doğru ve güzel bir tasarruftur.[654] Bu bilgilerden hareketle Allah Tealâ'nın kulları üzerinde dilediği tasarrufta bulunabileceğini, görünüşte kullar aleyhine bile olsa bunun asla zulüm olmayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Allah Tealâ Hazretleri, dilerse iman edenleri, yalancı inkârcılarla birlikte helâk eder. Daha sonra ise iman ehli olan kimselerden helâk ettiklerini, kıyamet gününde cennete koyar. Dilerse, sadece yalanlayanları helâk eder.[655] Allah'ın dilediğini, dilediği şekilde yapma imkanı olması ve bunun asla bir zulüm olmayacağı

---

648 Bkz. Mâide, 5/78; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666; Beyzâvî, *Envâr*, II, 355; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 83; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.

649 Bkz. Mâide, 5/78; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 666-667; Beyzâvî, *Envâr*, II, 355; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 275.

650 Bkz. A'râf, 7/71.

651 Bkz. Hûd, 11/65.

652 İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 419; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, IX, 114.

653 Bkz. Enbiyâ, 21/23; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 419.

654 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 27.

655 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53; ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 242.

kesin olmasına rağmen, Allah Tealâ, kendi sünnet ve adeti gereği inananlara her zaman yardım edeceğini bizlere haber vermektedir.

Bu bağlamda Kur'ân'daki helâk edilen toplumlara baktığımızda, bunlar içerisinde yaşayan hiçbir müminin helâk edilmediğini görmekteyiz. Buna göre helâk edilen kavim ve bireylerle ilgili Kur'ân'da yer alan kıssalarda, Peygamberler ve ona inanan müminlerin, helâk edici azaptan hiçbir şekilde etkilenmedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü inananlar, helâk edici azabın her tür olumsuz etkisine karşı ilâhî koruma altına alınmışlardır. Kur'ân'da, helâk edilen toplumlar içerisinde yaşayan müminlerin helâk azabından kurtarıldıkları, özellikle hep vurgulanan bir konu olmuştur. Bu durum, daha çok "onları kurtardık" şeklindeki necceynâ (نَجَّيْنَا) kelimesiyle ifade edilmiştir.

Peygamberlerin ve onlara inananların helâk edilmeyecekleri prensibi, bir ilke olarak Kur'ân'da şu şekilde yer almıştır:

"*Sonunda Resûllerimizi ve inananları kurtarırız. İşte böyle, üzerimize bir borç olarak müminleri kurtarırız.*" (Yunus, 10/103) Benzer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"*Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik, onları ve dilediklerimizi kurtardık, aşırı gidenleri helâk ettik.*" (Enbiyâ, 21/9) Allah'ın peygamberlere verdiği söz, başarıya ulaşacakları, kendilerinin ve onlara inananların Allah'ın yardımıyla helâk azabından kurtarılacakları şeklinde gerçekleşmiştir.[656]

Helâk denen o korkunç akıbetten inananların helâk anında Yaratıcı tarafından kurtarılmaları, Kur'ân'ın belirttiğine göre müminlere yönelik Allah'ın bir nimeti ve ihsanıdır. Nitekim Kamer sûresinde Lût (aleyhisselâm) ve ailesinin, helâkın gerçekleşmesinden kısa bir süre önce birlikte yaşadıkları toplum içerisinden gecenin karanlığında çıkartılmaları ve böylece az sonra gelecek olan helâk felâketinden kurtarılmış olmaları, Allah'ın onlara olan bir nimeti olarak tanımlanmıştır:[657]

"*Biz de üstlerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna. Katımızdan bir* **nimet** *olarak onları seher vaktinde kurtardık.*" (Kamer, 54/34-35)

---

656 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXII, 125; Kurtubî, *el-Câmi'*, XI, 273.
657 Bkz. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, XIV, 5679.

Bu âyetin devamında ise, Allah Tealâ'nın, helâkı hak etmiş inkârcı toplum içerisinde bulunan müminleri helâk etmeyeceğini söylediği genel prensip yer almaktadır. Buna göre nasıl ki Lût (aleyhisselâm) ailesi, iman ehli olup Rablerine şükreden bir grup olması sebebiyle Allah'ın özel nimetini hak etmiş ve helâk edilecek olan bir toplum içerisinden çıkartılarak helâktan kurtarılmışsa; peygamberlerin yolundan giden, Allah'ın dininin yeryüzünde hakim olması için gayret gösteren müminler de kıyamete kadarki süreçte, yaşadıkları toplumlar helâkı hak etseler bile, onlarla birlikte helâk edilmeyeceklerdir. Onlar, Allah'ın nimet ve ikramıyla, bir şekilde helâk öncesinde kurtarılacak ve ilâhî bir ödülle mükafatlandırılacaklardır. Kamer sûresindeki bir âyette yer alan İlahi yasa, helâk öncesinde inananların kurtarılmasını onlara yönelik bir nimet olarak tanımladıktan sonra, genel prensibi şöyle açıklamaktadır:

"*Biz şükredeni işte böyle ödüllendiririz.*" (Kamer, 54/35)

Müfessirlerin çoğu bu âyeti, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinin kapsamlı her tür helâk ve musibetten korunacağının delili olarak görmüştür. Buna göre, âyetteki "şükreden" kelimesinin Allah'a iman edip itaat eden[658] anlamına gelmesi sebebiyle, iman edip Allah'a itaat eden herkesin, Allah'ın bir va'di (sözü) olarak dünya azabından ve helâktan korunacağı anlaşılmaktadır.[659]

Allah'ın helâk felâketinden müminleri kurtarması değişik şekillerde tezahür etmiştir. İnsanlık içerisinde helâk olmaları yönüyle ilk olan Nuh kavmi ile müminler, helâk öncesinde, inananların içine alındıkları bir gemiyle birbirinden ayrılmıştır. Konu Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır:

"*O'nu yalanladılar, biz de onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler.*" (A'râf, 7/64)

Hûd'un (aleyhisselâm) gönderildiği toplum olan Âd kavminin helâkı esnasında, helâk öncesinde müminler, yaşadıkları bölgeden başka bir bölgeye nakledilmemişlerdir. Helâk edici rüzgâr, birlikte yaşadıkları bölgede esmeye başlayınca kafirleri devirmiş, müminlere ise hiçbir zararda

---

658 Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 144.
659 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53.

bulunmamıştır.[660] Kur'ân'da bu durum, "*Emrimiz gelince Hûd'u ve onunla beraber inanmış olanları bizden bir rahmetle kurtardık.*" (Hûd, 11/58)[661] şeklinde yer almaktadır. âyetteki "*Onunla beraber inanmış olanlar*" ifadesini "onunla aynı inancı paylaşanlar"[662] şeklinde de tercüme edebiliriz.

Salih Peygamberin toplumu Semûd kavmi helâk edildiğinde, peygamber ve beraberindeki inananların Allah'ın koruması altına alındığı şu ifadeyle netleştirilmiştir:

"*Nihayet emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber inanmış olanları, bizden bir rahmetle kurtardık.*" (Hûd, 11/66)[663]

Hz. Lut'a inananlar,[664] azabın gelmesinden kısa bir süre önce sabaha karşı Allah'ın emriyle, birlikte yaşadıkları inkârcı kavim içerisinden alınarak Peygamberleri tarafından başka bir bölgeye götürülmüştür.[665] Böylece gelen azap, onlara dokunmamıştır. Onların azaptan kurtarılmaları, helâkın geldiği bölgeden, önceden çıkartılmalarıyla gerçekleşmiştir. Lût kavmini helâk etmekle görevlendirilen melekler, Lut'a (aleyhisselâm) helâk öncesinde nasıl davranması gerektiğini şöyle haber vermişlerdi:

"*(Melekler) Dediler ki, ey Lut! Biz senin Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında aileni yürüt, içinizden karından başka hiç kimse geri dönüp bakmasın. Çünkü ötekilerine erişen (azap) ona da erişecektir. Başlarına gelecek azap zamanı, sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?*" (Hûd, 11/81)

Lût kavmine gelecek olan azabı, aynı zaman diliminde başka bir bölgede peygamber olan Hz. İbrâhîm meleklerden duyduğu zaman endişeye kapılmış, Lut'un (aleyhisselâm) da onlarla birlikte helâk olacağını sanmış, bu sebeple meleklere, o isyankâr kavim içerisinde Hz. Lut'un bulunduğunu

---

660 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53.
661 Ayrıca bkz. A'râf, 7/72.
662 Bkz. Esed, *Meal*, (Hûd, 11/58).
663 Ayrıca bkz. Neml, 27/53; Fussilet, 41/18.
664 Hz. Salih'e inananların sayısının sadece yüz on kişiyle sınırlı olduğu söylenir. (Nesefî, *Medârik*, II, 22)
665 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXIX, 53; Kamer 54/34.

hatırlatma gereği duymuştu.[666] Fakat melekler, gelecek olan azaptan Hz. Lut'u kurtaracaklarını söyleyerek, Hz. İbrâhîm'i teskin etmişlerdi:

"*(Melekler) Dediler: Biz orada kimin bulunduğunu daha iyi biliriz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Yalnız karısı (azapta) kalacaklardandır.*" (Ankebût, 29/32)[667]

Âyetteki bu ifadeden de anlaşıldığına göre, Lût (aleyhisselâm) döneminde kendisine inanan herkes helâk azabından kurtarılmıştır. Halk arasında yaygın olan, "Lût kavmi içerisinde yaklaşık yetmiş bin kişi teheccüd namazına kalkacak kadar takva ehli olmalarına rağmen helâk edilmiştir." sözünün, bu âyetle çelişmesi sebebiyle doğru bir haber olmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Lût kavmi içerisinde müminlerin sayısı bir ev halkını geçmiyordu: "*Orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka Müslüman da bulmadık.*" (Zâriyât, 51/35-36)

Eyle denen yerde yaşadıkları söylenen[668] Ashâb-ı Sebt içerisinde bulunan Müslümanlar, helâk öncesinde, inkârcılarla kendileri arasında büyük bir duvar inşa etmiş,[669] inananlarla inkârcılar fiziki olarak, daha helâk öncesinde birbirinden ayrılmıştı. Henüz helâk gelmeden önce inananlarla inkârcılar, daha önce birlikte yaşadıkları köye farklı kapılardan girip çıkmaya başlamıştı.[670] Araları bir duvarla birbirinden ayrılan bölgeye Allah'ın yok edici azabı geldiğinde müminlere hiçbir zararda bulunmamış, inkârcıları ise perişan etmişti.

Azap geldiğinde Allah Teala, kötülükten vazgeçirmek için çabalayan müminleri kurtarmış, diğerlerini ise şiddetli bir şekilde yakalayıp maymuna çevrilme zilletine düşürmüştür: "*Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca, biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık. Kibirlenip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik.*" (A'râf, 7/165-166)

---

[666] Bkz. Ankebût, 29/31; Zâriyât, 51/31-34; Hicr, 15/57-58; Hûd, 11/74-76.

[667] Benzer âyetler için bkz. A'râf, 7/83; Hicr, 15/59-60; Şuarâ, 26/170; Neml, 27/57; Sâffât, 37/134; Kamer, 54/34.

[668] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 170; Beyzâvî, *Envâr*, 1/337, III, 67; İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 128.

[669] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 331.

[670] Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, I, 332; bkz. İbn Kesîr, *Kasasu'l-Kur'ân*, s. 130.

5. Helâk Büyük Bir Değişim Sonunda Gerçekleşir

Azgın inkârcılar, gönderilen uyarıcı cezalardan gerekli dersi almaz, Allah'la mücadeleye eski kaldığı yerden devam etmeyi sürdürürse, yavaş yavaş büyük helâke doğru sürüklenmeye başlar. Bela ve musibetlerden sonraki ikinci aşama olan, bunlardan kurtarılıp refaha kavuşma dönemine girer. Bir süre de olsa bu sıkıntılardan ve cezalardan kurtulur. Bundan sonra yine eski azgınlığına devam eder ve "*atalarımıza da sıkıntı ve (sıkıntı sonrasında) sevinç dokunmuştu*" (A'râf, 7/95) şeklinde ileri geri konuşmaya devam ederse, artık iyice helâke yaklaşmış olur. Çünkü çok ciddi değişimler ve evrimler geçirmektedir. Nihaî aşamada ise, artık helâkın gerçekleşmesi ve inkârcıların yok edilmesi gündeme gelir. Bu da hiç beklemedikleri bir anda onları yakalayıverir.[671]

Helâk, köklü bir değişim süreci sonunda meydana gelen bir olaydır. Kur'ân, helâk konusundan bahsettiği birçok âyette, değişim konusuna özellikle vurgu yapar. Helâke doğru yol alan bir toplum veya bireyin geçirdiği değişim, bir anda oluşan bir hadise değildir. Çünkü, tüm değişimlerin ardında belirli bir birikimin var olduğu bilinen bir gerçektir.[672] Fransız sosyolog Raymonda Aron'un dediği gibi, "Belirli bir birikim olmadan değişme ve gelişmeden söz edebilmek zordur."[673] Tabii ki bu değişme, aniden meydana gelmediği için, belli bir zaman dilimi içerisinde bir süreç takip ederek nihai şeklini almaktadır.[674] Ancak helâktan

---

671 Bkz. A'râf, 7/94-95.

672 Bkz. Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 293.

673 Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 253.

674 Değişim kavramıyla ilgili olarak bkz. Bayraklı, Bayraktar, *Kur'ân'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, İFAV, İstanbul, 1999, s. 204-246; Sztompka, Pıotr, *The Sociology Of Social Change*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1994, s. 6; Appelbaum, Richard, *Toplumsal Değişim Kuramları*, (trc. Alkan Türker), İş Bankası Yayınları, Ankara, ts., s. 91-106; Smıth, Anthony D., *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (trc. Ülgen Oksay), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1988, s. 86; Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 253; Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *et-Ta'rîfât*, (tah. İbrâhîm el-Ebyârî), Dâru'l-Küttâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1405, s. 87; Sayın, Önal, *Sosyolojiye Giriş*, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994, s. 143; Akyüz, Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 277; Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İFAV, İstanbul, 1987, s. 28-29; Sorokin, Pitirim, *Bir Buna-*

bahseden âyetler, olumsuz (negatif) bir değişim sürecini konu edinmektedir.

Helâkın gerçekleşmesi anına kadar inkârcı birey ve toplumların geçirdikleri değişimleri daha iyi anlayabilmek amacıyla burada değişim konusu üzerinde sosyoloji bilimi açısından duracak, özellikle toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiğini, bu konudaki teorileri ve Kur'ân'ın bu konulara nasıl yaklaştığını incelemeye çalışacağız.

G- HELÂKTAN KORUNMA YOLLARI

1. İman

Helâktan korunmanın birinci yolu, önceki toplumların helâkına neden olan helâk sebeplerinden uzak durmaktan geçer. Bu da öncelikli olarak iman etmeyi gerektirir.[675] İman sahibi kimseler, hem dünyada hem de ahirette büyük cezalara çarptırılmaktan, imanları sayesinde korunmuş olurlar. Çünkü iman, Allah'a isyan etmekten, O'nun mukaddes saydığı değerlerle savaşmaktan, insan, toplum, tabiat ve kainatın dengesini bozmaya yönelik aşırı davranışlardan insanı uzak tutar.

Helâk edildikleri Kur'ân'da haber verilen toplumlar içerisindeki iman ehli kimseler, helâk öncesinde peygamberlerle birlikte o toplum içerisinden çıkartılarak helâk olmaktan kurtarılmışlardır. Bunun örneklerini birçok âyette görmemiz mümkündür.

Âd, Semûd kavimleri ve Şuayb'ın (aleyhisselâm) toplumu içerisinde bulunan iman ehli kimselerin, helâk edilmeyip, helâk azabının gelmesinden az önce bulundukları yerden bizzat Allah tarafından kurtarıldıkları şöyle haber verilmektedir:

"*Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri*" (Hûd, 11/58), "*Salih'i ve*

---

lım Çağında Toplum Felsefeleri, (trc. Mete Tunçay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 199; Sorokin, Pitirim, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, I-II, (trc. M. Münir Raşit Öymen), İstanbul, 1974, 1975, II, 176, 203-204, 238-240; Erdoğan, Mehmet, İslâm *Hukukunda Ahkamın Değişmesi*, İFAV, İstanbul, 1994, s. 153-235.

675 Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1292.

onunla beraber iman edenleri", (Hûd, 11/66)[676] "*Şuayb'ı ve onunla beraber* ***iman edenleri*** *tarafımızdan bir rahmetle kurtardık.*" (Hûd, 11/94)

Helâktan kurtarılan bu kimselerin bir vasfının da Allah'a karşı gelmekten sakınmak olduğu ise, şöyle haber verilmektedir:

وَاَنْجَيْناَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكاَنُوا يَتَّقُونَ "***İman*** *edip* ***Allah'a karşı gelmekten sakınanları*** *ise kurtardık.*" (Neml 27/53)[677]

Ayrıca imanın bir kavmi helâk olmaktan kurtardığı, Kur'ân'ın haber verdiği gerçeklerden biridir. Nitekim önceleri inkârcı iken, daha sonra Allah'ın peygamberine, dinine, kitabına iman eden Yunus kavminden helâkın kaldırılması, iman edip peygamberi tasdik etmeleri[678] sonrasında gerçekleşmiştir. Konuyu bilgimize sunan ilâhî kelamda şöyle buyrulmaktadır:

فَلَوْلاَ كاَنَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهاَ اِيمَانُهاَ اِلاّ قَوْمَ يُونُسَ لَماَّ اٰمَنُوا كَشَفْناَ عَنْهُمْ عَذاَبَ الْخِزْيِ فِي الْحَياَةِ الدُّنْياَ وَمَتَّعْناَهُمْ اِلَي حِينٍ "*Keşke bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine fayda verseydi! Yalnız Yunus'un kavmi,* ***iman edince****, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık.*" (Yunus, 10/98)

2- Toplum Olarak Salih ve Islahattan Yana Kimseler Olmak

Helâktan uzak kalmanın bir diğer yolu da, toplum olarak "salih ve ıslahattan yana kişiler"[679] olmaktan geçer. Hangi inanca ve hangi anlayışa mensup olursa olsun, bir toplumun helâktan kurtulabilmesi için zulme bulaşmamış olması gerekir. Çünkü zulüm tek başına toplum ve bireylerin helâk olması için yeterli bir sebeptir. Bundan dolayı "Mülk, şirk ile birlikte kalır fakat zulüm ile baki kalmaz."[680] En büyük günahlardan biri olan Allah'a şirk koşmak bile, Allah tarafından helâk cezasıyla cezalandırılmaz. Yeter ki o toplumlar şirklerine başka bir fesâd ve bozgunculuk karıştırmamış olsunlar.

---

676 Ayrıca bkz. Neml, 27/53.
677 Ayrıca bkz. Fussilet, 41/18.
678 Beyzâvî, *Envâr*, III, 215.
679 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 23; bkz. Bessâm, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, II, 1292.
680 Beyzâvî, *Envâr*, III, 269; Çantay, *Meâl*, I, 501, 10. dipnot.

Nitekim Allah Tealâ "toplumları, halkı müşrik olduğu için helâk etmez."[681] Allah Tealâ, kendi Zâtı'na karşı şirke müsamaha[682] göstermesine rağmen, zalimin zulmüne devam etmesine müsaade etmemektedir.

Hûd sûresinde Allah Tealâ, toplumsal yapının devamıyla ilgili çok ilginç bir kanunundan bizleri haberdar etmektedir. Buna göre, bir toplumun helâk olup olmaması yine o toplumun inisiyatifine verilmiştir:

وَماَكَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرىَ بِظُلْمٍ وَاَهْلُهاَ مُصْلِحُونَ "*Senin Rabbin, **halkı ıslah edici** (birbirlerine karşı dürüst)*[683] *olduğu sürece bir toplumu zulüm ile helâk etmez.*" (Hûd, 11/117)

"Bir memleketin gerek idare eden ve gerek idare edilen ahalisi, zulme ve bozgunculuğa meydan vermeyen salih ve ıslahatçı kimseler iken, Allah herhangi bir zulüm ile o memleketi helâk etmez. Böyle bir ihtimal yoktur. Allah'ın kendisi zalim olmaktan münezzeh olduğu gibi, ahali iyiliği ve ıslahatı sürdürdüğü müddetçe zaten zulmetme niyetinde olanlar da zulüm ve haksızlık için meydan bulamaz. Bunun için salih olmak kafi gelmez, ayrıca muslih olmak da gerekir."[684] Muslih toplum, aynı zamanda halkın hem kendilerini hem de başkalarını ıslah etme uğraşısı verdiği,[685] fitne ve fesadın[686] yaygın olmadığı, "halkları iyi ve ıslahatçı"[687] olan bir toplumdur.

Toplumsal planda helâktan korunmayı sağlayan en önemli kalkanlarından biri; toplumun birbirine karşı iyiliği tavsiye eden, kötülüklerden sakındırmaya çalışan, böylece "birbirlerine karşı dürüst"[688] kimseler olmalarıdır. Bu dürüstlük, toplumun çoğunluğuna hakim olmalıdır. Yoksa az sayıdaki dürüst kimse, koca bir bozguncu toplumun helâk olmasını engelleyemez. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde "Bu ümmetin ahirinde hasf, mesh ve kazf meydana gelecektir." buyurduğunda Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) validemiz, "İçimizde salih kimseler varken biz-

---

681 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 438.
682 Beyzâvî, *Envâr*, III, 269; Çantay, *Meâl*, I, 501, 10. dipnot.
683 Esed, *Meal*, s. 448.
684 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 23.
685 Çantay, *Meâl*, I, 501.
686 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 438; Beyzâvî, *Envâr*, III, 269.
687 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 22.
688 Esed, *Meal*, s. 448.

ler helâk mı edileceğiz?" (اَنُهْلَكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ) diye sormuş, karşılığında ise Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona şu cevabı vermiştir: "Evet, kötülük ve çirkin işler (hubs) ortaya çıktığı zaman."[689] Ayrıca Buhârî'de, Zeynep (radıyallahu anh) validemizin de benzer bir olayı naklettiği yer almaktadır.[690]

Âyette yer alan "halkı ıslah edici" ifadesi ve hadislerdeki "Kötülük ve çirkin işler (hebâis) ortaya çıktığı (ve çoğaldığı) zaman" cümlesi, toplumun çoğunluğunun ıslah edici ve dürüst olması gerektiği konusuna vurgu yapmaktadır. Çünkü az sayıdaki ıslahatçı kimsenin toplumun geneline yayılan pislik ve çirkinlikleri önleme durumu olmazsa, o toplum bu iyi kimselerin varlığına rağmen helâkla karşılaşabilir. Bu durumda bu salih kimseler de, halkı zalim olan kimselere yönelik olarak gerçekleşen helâk hadisesinde onlarla birlikte telef olurlar. Çünkü helâk geldiğinde iyi ve kötü ayrımı yapmaksızın hepsini yok eder. Enfâl sûresinde böyle bir helâkla karşılaşmamak için toplumun tüm katmanlarına çağrı yapılmakta, toplumda baş gösteren bozgunculuk ve çirkinliklere karşı tavır almaları gerektiği insanlara hatırlatılmakta ve şayet bozgunculuk ve pislikler toplumu kuşatırsa, gelecek olan azabın iyi kötü herkesi yok edeceği haber verilmektedir:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً "*Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet eder ve hepsini perişan eder).*" (Enfâl, 8/25)

Olayın bir ilginç yönü de, günah işlemediği halde isyankâr bir toplum içerisinde bulunan iyi insanların da Allah'a isyan eden kavme gelen azap ile birlikte telef olmalarıyla ilgilidir. Ancak onlar ahirette Allah'ın rahmet ve merhametine nail olacaklardır. Konuyla ilgili Ümmü Seleme'den nakledilen hadis şöyledir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmetimde Allah'a isyan olursa Allah, katından ümmetin tümünü azaplandırır, buyurdu. Ey Allah'ın Resûlü, ümmetinde salih kimseler de var, deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), elbette var, dedi. Yine Ümmü Seleme, peki onlar

---

689 Tirmizî, *Fiten*, 21; benzer hadisler için bkz. Müslim, *Fiten*, 2; Ebû Dâvud, *Melâhim*, 10; Taberî, *el-Câmi'u'l-Beyân*, VII, 226, XV, 56; Kurtubî, *el-Câmi'*, VII, 157, IX, 294, XVIII, 235; Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve En'âm Sûrelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989, s. 112.

690 Buhârî, *Fiten*, 28, Menâkıb, 25, Enbiyâ, 7.

neden, diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), insanlara dokunan şey onlara da dokunur, ancak bunlar daha sonra Allah'ın afvına ve rızasına mazhar olurlar, diye cevap verdi."[691]

Seyyid Kutub, âyetin özellikle Allah'tan başkasına kul edinilmesiyle ortaya çıkan fesâd yönü üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: âyetteki "Bu işaret, Allah'ın milletler hakkındaki kanunlarından birini ortaya çıkartmaktadır. Bir toplum içerisinde herhangi bir şekilde insanları Allah'tan başkasına kul etmek sûretiyle bir fesâd meydana gelir ve bu fesadı önlemek için o toplum içerisinden bir takım kimseler ortaya çıkarsa, işte o toplum Allah'ın azabından ve yok etmesinden kurtulmuş toplumdur. Fakat bir toplum ki orada zalimler zulüm yapar, bozguncular da fesâd çıkartırlar; buna karşılık oradaki zulmü ve bozgunculuğu önlemek için o toplum içerisinden hiç kimse ortaya çıkmaz, ya da meydana gelen bu olayları o toplum içerisinde hoş görmeyen birtakım kimseler bulunmasına rağmen onların çabaları bütün bu zulüm ve fesadı ortadan kaldıracak bir seviyeye ulaşmazsa, bu durumda Allah'ın kanunu bu toplum aleyhine işler. Sünnetullah'a göre ya kökleri kazınarak yok edilirler, ya çözülme sonucunda zayıflayarak eriyip yok olurlar, ya da karışıklıklarla perişan bir halde yok olup giderler.

Tek Allah'ın Rablığına çağıran ve Allah'tan başkasına boyun eğilmesinden dolayı meydana gelen bozgunculuktan yeryüzünü temizlemeye çalışan İslâm davetçileri aslında, tüm milletlerin ve halkların azaba çarptırılmalarına karşı güvencesi konumundadırlar. Onların tüm halkları koruyan bir konumda olmaları, tek Allah'ın Rububiyyetini kabul ettirmek, zulüm ve bozgunculuğun her çeşidini ortadan kaldırmak için mücadele eden müminlerin gayretinin ne derece büyük bir öneme sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Onlar sadece Rablerine ve dinlerine karşı görevlerini yerine getirmekle kalmıyorlar, bilakis onlar aynı zamanda bu davranışlarıyla milletlerin başına gelebilecek Allah'ın gazabını da engellemiş oluyorlar; onların cezalandırılmayı ve felâketle karşılaşmayı hak etmelerine mani oluyorlar."[692]

---

[691] Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, V, 343.

[692] Kutub, *fî Zilâl*, IV, 1933; bozgunculuk ve şirk konularının birbiriyle ilişkisi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. "Helâk Sebepleri: Şirk" blm.

3. İstiğfar-Tevbe-Dua

Allâh'ın ahîr zaman ümmeti için geçerli olan uygulamalarından biri şöyledir:

وَماَ كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُم وَأَنْتَ فِيهِمْ وَماَكَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُون "*Sen onların arasında olduğun ve onlar da istiğfar ettiği sürece Allah onlara azab edecek değildir.*" (Enfâl, 8/33)

Âyette açık bir ifadeyle ortaya konulduğuna göre, Allah istiğfarda bulunan kimseleri helâk azabından koruyacaktır. Allah istiğfarı, azaptan koruyucu bir kalkan olarak kullarına ihsan etmiştir. Bu istiğfarın nasıl olacağı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Ayrıca tüm peygamberler, kavimlerine istiğfar etmelerini tavsiye etmiştir.[693]

Râzî'de yer alan bir rivayette, âyette geçen istiğfar kelimesinin, Müslüman olmak (İslâm) anlamına geldiği söylenmektedir.[694] Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Onlar Müslüman olmaya devam ettikçe, Allah onları helâk edecek değildir.

İstiğfar, yapılan günahlardan pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanma dilemektir. Bu yönüyle istiğfar, aynı zamanda hem dua hem de tevbedir.

Alimler, âyetin "*sen onların içinde iken Allah onlara azap edici değildir*" kısmını, "sen onların içinden ayrıldığın zaman, Allah onlara azap eder. Allah onlara ne diye azap etmesin ki!"[695] şeklinde yorumlayarak böylece, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) içinde bulunduğu toplumlara inkârcı olsalar da helâk azabının gönderilmediğini, aralarından ayrıldıktan sonra bunun gerçekleşebileceğini söylemişlerdir.

Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah, ümmetim için bana iki eman verdi. (Bu iki eman, şu âyette açıklanmıştır:) '*Sen onların arasında olduğun ve onlar da istiğfar ettiği sürece Allah onlara azab edecek değildir.*' (Enfâl, 8/33) Ben vefat ettikten sonra, onlara kıyamete kadar istiğfarı bırakırım."[696]

---

693 Bkz. Hûd, 11/52, 61; Nuh, 71/10.

694 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV, 127.

695 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 217.

696 Tirmizî, Tefsîru Sûre 8, 4: (اَنْزل الله عَلَيَّ أَمانَيْنِ لِأُمَّتِي وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم وما كان الله معذبهم وهم يستغفرون إِذا مَضَيْتُ تَرَكْتُ فِيهم الإِسْتغْفارَ الي يوْمِ القِيامة); İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 306; İbn Hacer, *Fet-*

Başka bir hadis-i şerifte ise benzer ifadelerle Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Cenab-ı Hak benim ümmetime iki necat verdi. Biri, benim onların içinde bulunmam; diğeri de onların hatalarına istiğfar etmeleridir.[697]

İstiğfarın gücünü ortaya koyan bir başka hadis ise şöyledir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Kul Allah'a istiğfar ettiği sürece, Allah'ın azabından emin olur."[698]

İstiğfar, bir yönüyle Allah'a kulluğun ifade tarzlarından biri olarak kabul edilebilir. İstiğfar edip Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteyen, her şeyden önce Allah'a savaş açmış bir kimse olamaz. Allah'a savaş açmayanlar, günahkar dahi olsalar, dünyada helâk edilmeyeceğinden, istiğfar, her zaman kişiyi helâktan koruyucu bir rol üstlenmektedir. Zaman zaman günahlarından dolayı Allah'a karşı suçluluk duygusu hisseden, ellerini kaldırarak affını talep eden günahkarlar, Allah'ın bir nimeti olan bu tevbe ve istiğfar sayesinde, en azından dünyada can emniyetlerini sağlamış olurlar.

İnsanı helâk olmaktan koruyan duanın, kuru bir laftan ibaret kalmaması gerekir. Bu sebeple duanın "boyun eğerek istemek"[699] şeklindeki tarifinde de görüldüğü gibi, insanın Allah'a karşı istiğfarı, duası ve tevbesi, kalpten ve inanarak olmalıdır.

Duanın gücü ve etkisiyle ilgili islâmî literatürde hayli zengin malzeme mevcuttur. Bunlardan birinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

لاَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلاَّ الدُّعَاءُ وَلاَ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ "Kazâ'yı sadece dua giderir (değiştirir). Ömrü de sadece iyilik artırır."[700]

---

hu'l-Bârî, VIII, 309; Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1885.

697 Vehbi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, V, 1885.

698 Ahmed b. Hanbel, VI, 20; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 306; Mubârekpûrî, Ebu'l-'Alâ Mahammed Abdurrahman b. Abdürrahim (1934), *Tuhfetü'l-Ahvezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts., VIII, 376.

699 Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali (1158/1745), *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn*, I-IV, (haşiye: Ahmed Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 142: (الدعاء دال علي الطلب مع خضوع).

700 Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, VIII, 78.

Çünkü "dua, insanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişim"[701] aracı olarak kullanılan en önemli vasıtadır. Dua sayesinde kul ile yaratıcı arasında kurulan bağ, hiçbir ilişkiyle kurulamayacak bir yakınlık ve samimiyet içerir.

Dua kelimesi gibi tevbe de aynı işlevi gören farklı bir ifade tarzını hatırlatmaktadır. "Kelime itibariyle dönmek manasına gelen tevbe, bir terim olarak, işlenen günahtan dolayı pişmanlık duyup tekrar işlememeye karar vermek ve bağışlanmak için Allah'a yalvarmak tarzında tarif edilebilir. Gerçekte tevbe, kişinin sadece dille bağışlanma dilemesinden ibaret olmayıp adeta yılandan kaçarcasına işlemekte olduğu günahı terk edip kaçması, hayra dönmesidir."[702]

Bazı hadislerde Hz. Peygamber'in sık sık, helâk olmaktan Allah'a sığındığını, bu hususta devamlı Allah'a dua ve istiğfarda bulunduğunu görmekteyiz.[703] Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu uygulaması, tüm müminlere helâk olmaktan sık sık Allah'a sığınmaları tavsiyesini yapmaktadır. Çünkü dua, birçok fiziki ve ruhi güçten çok daha etkili bir güce sahiptir. Bunun örnekleri Kur'ân ve sünnette de yer almaktadır.

Helâk olmaktan son anda kurtulan Yunus kavmi, istiğfar ve duanın helâktan kurtarıcı bir yapıya sahip olduğunun Kur'ân'daki en güzel örneğidir.

Nitekim Yunus (aleyhisselâm), Allah'ın iznini almadan kavmini terk etmiş, bu sebeple de zor anlar yaşamıştı. Önce bindiği gemiden denize atılmış, daha sonra da kocaman bir balık tarafından yutulmuştu. Bu felaketten, duaların en güzellerinden biri olarak İslâmî kültüre giren لَا اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ "*Senden başka Tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum.*" (Enbiyâ, 21/87) duâsıyla kurtulmuştu. Yunus'un (aleyhisselâm) bu duasını duyan melekler bile bundan etkilenmişti. [704]

Yunus kavmi, uzun süre aralarında bulunup hakka çağıran peygamberlerine iman etmekte diretti. Saplandıkları putperestlik bataklığından bir türlü kurtulamadılar. Aradan yıllar geçti, ancak Yunus'a (aleyhisselâm) inanan-

---

701 Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 212.
702 Bebek, *Matüridî'de Günah*, s. 107.
703 Bu dualar için "Helâktan Korunma Yolları: İstiğfar ve Dua" bölümüne bakılabilir.
704 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 22.

ların sayısı yüz binden fazla insanın yaşadığı koca bir şehirde bir iki kişiyi geçmemişti. Yunus (aleyhisselâm), kavmine beddua etti. Bunun neticesinde yolun sonuna gelindiğini fark ettiler. Son anda hatalarını anlayıp, Allah'a niyaz ederek azgınlık ve sapkınlıklarından vazgeçtiklerini açıkça ortaya koydular. Öyle bir pişmanlık duydular ki, onları terk edip kendi hallerine bırakan Yunus'u (aleyhisselâm) aramaya koyuldular. Allah da onların bu içten istiğfarlarını ve gönülden yaptıkları duâ ve yakarışları kabul etti. İnsanlık tarihi içerisinde helâk olmaktan son anda kurtulmuş olan bu kavme bir fırsat daha verdi. Bu onların samimi, içten, inanarak yaptıkları duâ ve yakarışları sayesinde gerçekleşti. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Aişe'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte bu durumu şu şekilde ortaya koymuştur: "Duâ belâyı giderir. Nitekim Allah Kitabında "*Yalnız Yunus'ın kavmi, iman edince, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık.*" (Yunus, 10/98) buyurmuştur."[705]

Duanın, Allah'ın taktir ettiği kaza ve kaderi değiştirici bir etkiye sahip olduğu söylenmektedir. Bu konuda Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Tedbir (önlem almak), kaderi değiştirmez, duâ ise kaderi değiştirir. Bunun örneği Kur'ân'daki "*Yalnız Yunus'un kavmi, iman edince, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık.*" (Yunus, 10/98) âyetidir."[706] Sahabenin en büyük ilmî şahsiyetlerinden biri olan İbn Abbas ise bu konuda benzer bir anlama gelen şu görüşe sahiptir: "Duâ kazâyı (kesinleşmiş hükmü) değiştirir. Dilerseniz gökten inen "*Yalnız Yunus'ın kavmi, iman edince, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık.*" (Yunus, 10/98) âyetini okuyabilirsiniz. Nitekim Yunus kavmi, Allah'a duâ etmiş ve üzerlerinden azap kaldırılmıştır."[707]

"Sa'lebî'nin beyanına göre, Hasan el-Basrî Hazretleri'ne birisi gelerek fakirliğinden şikayet etmiş. Hazret ona, 'Allah'a istiğfar et', diye cevap vermiş. Başka birisi de, 'dua buyursanız da Allah bir oğul verse', diye rica etmiş. Hazret-i imam buna da, 'Allah'a istiğfar et', demiş. Bir başkası daha gelerek

---

705 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 393.
706 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 392.
707 Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, IV, 392.

kuraktan bahçesinin kuruduğundan şikayet etmiş, buna da istiğfar tavsiyesinde bulunmuş. Mecliste hazır bulunanlar Hasan el-Basrî hazretlerine; 'ey üstad, türlü şikayet ve başka başka dileklerde bulunanların hepsine yalnız istiğfar tavsiye buyurdunuz', demeleri üzerine hazret-i imam, 'ben bunu kafamdan atıp söylemedim, Nuh'un (aleyhisselâm) türlü afet ve zaruretlere müptela olan kavmine bunlardan kurtulmaları için, 'rabbinize istiğfar ediniz', dediği Kur'ân'da hikaye buyrulduğundan mülhem olarak ben de bana müracaat edenlerin hepsine istiğfar etmelerini tavsiye ettim", demiştir.[708]

4. Helâk Öncesi Gönderilen Cezalardan Ders Alıp, Allah'a Meydan Okumaktan Kaçınmak

Helâk öncesinde gönderilen uyarı niteliğindeki cezalardan, maalesef gerekli dersi çıkartabilen toplum sayısı çok azdır. Kur'ân, helâk öncesi gönderilen bu tür cezaların, bazı akıllı toplumlar için helâktan kurtulmalarını sağlayacak bir yapıda olduğunu, Yunus kavmini örnek getirerek ortaya koymuştur:

"*Keşke bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine fayda verseydi! Yalnız Yunus'un kavmi, iman edince, dünya hayatında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık.*" (Yunus, 10/98)

Helâk olmaktan son anda kurtulan Yunus kavmi, büyük helâk öncesinde işaret olarak gönderilen ve son uyarı niteliği taşıyan cezalardan ders alarak topluca tevbe etmiş, Allah'ın azabının kendilerini yok edeceğini anlayarak Allah'ın rahmetine sığınmış ve yapmakta oldukları isyankarlıkları terk etmişlerdir. Onların bu tutumu, tarihi süreç içerisinde bu yönüyle bir istisna oluşturmaktadır. Bu da, genel anlamda insanlığın, büyük helâkın habercisi olan daha küçük çaplı cezalardan, hiç de ders almaya niyetinin olmadığını göstermektedir.

İnsanın çoğunlukla cezalar karşısındaki tavrı, onlardan gerekli dersi çıkartmak olmasa da, âyetin işaret ettiği gibi yine de bazı birey ve toplumlar, bu tür öncü niteliğindeki cezalardan gerekli dersi alma basireti gösterecek, bu sayede de helâk olmaktan kendilerini kurtaracaklardır.

---

708 Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, hadis no. 2141, XII, 334-335.

SONUÇ

İnsan, Allah'ın takdiri olarak yaratılmış varlıklardan biridir. Ancak onu diğer canlılardan farklılaştıran birtakım özellikleri vardır. Başta akıl olmak üzere, diğer canlılarda olmayan birçok kabiliyetle dizayn edilmesi, Allah'ın insana hem özel bir lütfu, hem de bazı sorumluluklar yüklemesinin gerekçesi olmuştur. Özel nimetlerin bahşedildiği insan, bunun karşılığında başı boş bırakılmamış, Allah'ın en kutsal emaneti, taşıması gereken bir yük olarak omuzlarına yüklenmiştir.

Vahiy, insanın yönünü şaşırıp hedefinden sapmaması için, gitmesi gereken güzergâhı belirleyen yoldaki işaretler gibidir. Bu işaretleri Allah, insanın ilk yaratılışından itibaren peygamberleri vasıtasıyla kullarının hizmetine sunmuş, doğru yolda kalmalarının, dünya ve ahirette mutlu olmalarının ölçülerini bunlarla ortaya koymuştur. Ancak insan, fıtratı gereği hem iyiyi hem de kötüyü seçme kabiliyetiyle donatıldığından, kimi zaman doğru yoldan yürümeyi tercih etmiş, kimi zaman da doğru yolun hangisi olduğunu bilmesine rağmen bunu terk etmiş ve hem kendini hem de başkalarını hedeften saptıran, sonuçları itibariyle de kendine ve başkalarına büyük zararlar veren eğri yoldan, sapık yoldan gitmeyi tercih etmiştir.

İnsanın bu eğilimini bilen yaratıcısı Allah Teâlâ, onun yeniden doğru yola girmesini ve mutlu olmasını sağlamak amacıyla, elçiler göndererek sık sık uyarılarda bulunmuştur. İnsanı yaratırken nasıl ki ona sormadan bunu gerçekleştirmişse, yaratma anında, insanı doğru yoldan hiç sapmayacak özelliklerle de donatabilirdi. Yine dünya hayatında yoldan saptığı her defasında, elçiler göndermeden de insanı tekrar istediği yola sevk edebilirdi. Bu durumda insanın aklının bulunmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü olaylar onun inisiyatifinin dışında gelişmiş olurdu ki, bu da beraberinde

her tür sorumluluğu ortadan kaldırmış olurdu. Ancak Allah, insanı akılla donattığı için, ona iyi ve kötüyü seçme şansını da vererek, karşılığında ceza ve mükafat vadetmiştir. Hür bırakılan insan, bu hürriyetin karşılığı olarak, tüm yaptıklarının hesabını vermek durumundadır.

Doğru yolun, dolayısıyla da kurtuluşun reçetelerini sunan ilâhî vahyin, insanoğlunun bilgi alanına sunulan en son şeklini Kur'ân oluşturur. Vahiy silsilesi Kur'ân'la son bulduğu için, bundan sonra kıyamete kadar insanlığın ilâhî vahiyle irtibatı Kur'ân sayesinde sağlanacaktır. Bu sebeple, nazil oluşundan kıyamete kadarki süreçte yaşayacak olan tüm insanlar, Yaratıcı'nın, yarattığı insana yönelik son mesajını içeren Kur'ân'ı, çok iyi tahlil etmeli, dünya hayatında kuracakları her tür sistemde, inşa edecekleri her tür müessesede, geliştirecekleri her tür anlayışta onun yol göstericiliğinden azami derecede faydalanmalıdırlar. Rehberi Kur'ân olmayan tüm anlayışlar ve yaşam biçimleri, sonuçları itibariyle kadük kalmaya mahkum olduğu gibi, müntesiplerinin onulmaz yaralar alarak sarsılmasına, buna ilaveten dünya ve ahiret hayatında ziyana uğrayanlar arasında yer almasına neden olacaktır.

Kur'ân, hem dünyada hem de ahirette zarara uğrayanlardan olmamanın yollarını, en güzel ifade ve üslupla anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kur'ân, adeta insana hayatında rehberlik yapmaktadır. Bilinmeyen ıssız diyarlarda yolunu kaybetmemesini sağlayan bu rehberin emrinden çıkıp kendince yollar edinen, mutlaka yolunu şaşıracak, emre itaatsizliğin cezasını ve yolun meşakkat ve zorluklarını çekmek zorunda kalacaktır. Çünkü o kendi başına doğru yolu bulamayacağını ve yolculuk esnasında çok büyük zorluklarla karşılaşabileceğini bile bile çölde rehberini terk etmiş, kendi bilgiçliğine güvenerek başka yollar edinmişti.

İşte bunun gibi, helâk konusu da bir bakıma vahiy rehberliğini reddedip, şifasının ondan olduğunu bile bile hastaya vahyin sunduğu ilaçları kabul etmeme sonucunda bilinçli olarak insanın kendi sonunu hazırlamasından ibaret sayılabilir. Çünkü helâkta insanın bilinçli, iradeli ve kararlı davranması en büyük rolü üstlenmiştir. Ne pahasına olursa olsun, sonu ne getirirse getirsin, yılmadan, usanmadan, bıkmadan, zaaf göstermeden bir inkarcılık davası uğruna her şeyi ortaya koyma kararlılığı, en belirgin şekliyle Allah'ın helâk ettiğini söylediği birey ve toplumlarda tezahür etmektedir. Öyle bir kararlılık ki, kendisini yok edeceğini bildiği halde Allah'a karşı savaş açma, vahyiyle, diniyle, Peygamberiyle, kitabıyla mücadele etme kararlılı-

ğı… Akıllı bir mücadeleden öte ahmakça ortaya konan bir tavır. Aklı, izânı, kalbi, düşünceyi, hakkı ve hakikati bir tarafa bırakıp, körü körüne sapık bir dava uğruna güdülen kör inat. Vahyin ve muhtevasının, kendi adını bildiği gibi doğru olduğuna emin olmasına rağmen, bir defa tutturduğu inat sebebiyle, onu ortadan kaldırmak için sergilenen akıl ve mantık dışı davranış... İşte bu tür davranış sahiplerini Kur'ân, gözleri kör, kulakları sağır kimseler olarak tanımlamaktadır.[709] Onlara hangi delili, hangi mucizeyi sunarsan sun, hiçbir sonuç alma imkanı yoktur. Onlar hakkı bile bile inkâr ederler, doğru olduğunu bile bile onu kabule yanaşmazlar. Onlar, Hz. Muhammmed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) günlük hayatlarında "Muhammedü'l-Emîn" olarak kabul eder ve altınlarını, gümüşlerini, değerli eşyalarını toplumun en dürüstü, en doğrusu ve güveniliri olarak kabul ettikleri ona emanet ederler; aynı kişinin vahye çağrısına ise "sen yalancısın" şeklinde mukabelede bulunurlar. Bu şu anlama gelir ki; onlar Hz. Peygamber'in hak ve iddiasında doğru olduğunu bildikleri halde, onu tasdik etmeyi bir türlü gurur ve kibirlerine yedirememişlerdir. Bir kısmı inkârcılığında pasif bir konumda kalırken, bir kısmı ise inkârlarına inkâr katarak vahyin temsilcileriyle ve müntesipleriyle uğraşmayı, onlara eziyet edip elinden gelen her tür zulüm ve baskıyı bir hayat felsefesi haline getirmiştir.

Allah'ın helâk ettiğini haber verdiği kimselerin karakter özelliklerini deşifre edip, onların inkârcılıktaki bilinçlerini, inatlarını, diretmelerini, nefislerine ve şeytanlarına ne derece bağlı olduklarını ortaya koyması bakımından, Resûlullah Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) en yakın akrabalarından biri olan halasının oğlu Abdullah b. Ebî Ümeyye'nin söylediği şu söz, dikkat çekicidir: Ey Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, göğe çıkmak için bir merdiven edinip, ben seyrederken sen de onunla göğe çıkmadıkça, sonra da beraberinde gökten dört melek getirip, onlar senin peygamber olduğuna şehadet etmedikçe, sana asla iman etmeyeceğim. "Vallahi, bütün bunları yapsan da, sana iman edeceğimi sanmıyorum."

Kur'ân'da helâk edildikleri haber verilen kimselerin karakterleri, vahye karşı tutumları, insan olarak kaliteleri, başkalarına karşı ilişkileri, en az Abdullah b. Ebî Ümeyye'nin hak karşısındaki tavrı kadar, hatta ondan daha kötü ve çirkin bir nitelik arz ediyordu. Helâk edilen kimseler, sadece

---

709 Bkz. Bakara, 2/18; Enfâl, 8/22; A'râf, 7/179.

Allahu Zü'l-Celâl'e karşı kötü birer kul olmakla yetinmeyen, insanlarla ilişkilerinde de soytarılık yolunu tercih eden, zulmü, çalıp çırpmayı, haksızlığı, adaletsizliği hulâsa her tür insanî değerleri ayaklar altına almayı ve bir hayvandan daha aşağı bir hayat sürmeyi ilke edinmiş kimselerden oluşmaktaydı. Bireysel olarak bakıldığında bir Firavun, eline geçirdiği devlet otoritesini insanları ezmekte, öldürmekte, köleleştirmekte, zulüm ve baskıda kullanmıştı. Toplumda "bilge insan" olarak bilinen Ebû Cehil, satın aldığı devenin parasını, satan kişinin güçsüz, zayıf ve kimsesiz olması nedeniyle ödemeyi reddetmişti. Ebû Leheb, kardeşinin oğlu olan Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) en fazla yardım eden kimse olması gerekirken, onu en fazla üzen, en büyük hakaretlerde bulunan edep ve görgü kullarından mahrum, bedevinin tekiydi. Helâk edilen Hz. Şuayb'ın toplumu, ticari ahlaksızlıkta ve sahtekarlıkta zirve noktaya ulaşmıştı. Hakezâ Lût kavmi, cinsel sapıklığın en daniskasını işlemekten çekinmemişti. Nuh kavmi, putların hiçbir faydasının olmadığını bile bile öyle bir putçuluk bataklığına saplanmıştı ki, peygamberin karşısında putçuluğu, bir din haline sokmuşlardı.

Kur'ân'ın örneklerini sunduğu helâk hadiseleri, insanoğlunu, bu kimselerin tavırlarından uzaklaştırma işlevi görür. Bu hadiselerde bu nedenle tarih ve zaman faktörüne fazla yer verilmez. Kur'ân'ın hiçbir bölümünde, şu kavim kesin olarak şu tarihte yaşamıştır, diye bir bilgiye rastlanmaz. Aynı şekilde Kur'ân, mekan unsuruna da fazla önem atfetmez. Bunun nedeni, Kur'ân'ın tarihe bakış açısında gizlidir. Çünkü Kur'ân, tarihi olayları anlatırken, onlardaki insan karakterlerini ve toplumların davranış şekillerini ön plana çıkartır ve onları detaylı bir şekilde tahlil eder. Hangi davranış şekillerinin, Allah katında nasıl bir karşılık gördüğünü önemle vurgular. Böylece insana, yapması ve yapmaması gereken davranışlar listesi sunar. Bunu yaparken de, dünya ve ahirette mutluluğa ulaşmasında davranışlarına hakim olması gereken temel felsefeyi ve yaklaşım şeklini, bütün ayrıntılarıyla idrakinin algılayabileceği ölçülerde izah eder.

Helâk konusu, kıssalar olarak bilinen pasajlar içerisinde yer alır. Bu açıdan kıssaların en önemli konusu, helâkle ilgili hadiselerdir. İlk muhatapları, Kur'ân'ı inkâr ederken "*eskilerin masalları*" (En'âm, 6/25) nitelemesinde bulunmuşlardı. Günümüzde de Kur'ân'ı inkâr edenlerin bu sebeple İslâm'a en fazla saldırdıkları konu kıssalar olmuştur. Bu saldırıların bilimsel ayağını oluşturan müsteşrikler ve İslâm dünyasındaki uzantıları, zihinlerde

Kur'ân kıssalarıyla ilgili şüpheler oluşturmak, kıssaları gerçekleşmemiş hikaye türünde fanteziler olarak sunmak için büyük gayretler sarf etmektedirler. Bu açıdan Kur'ân'ın nazil olduğu dönemdeki inkârcılarla, günümüz inkârcıları ne kadar da çok birbirine benzemektedir!

Kur'ân'da Tevrat'ta yer alan bazı kıssaların bulunduğu doğrudur. Ancak bunlar çoğu kez, Tevrat'ta anlatıldığı şekille uyuşmamaktadır. Bu ortak pasajlarda Kur'ân, hakem rölündedir ve Tevrat'ın tahrif edilmiş kısımlarının gerçek mahiyetini ortaya koymaktadır. Ayırca kıssalarla ilgili çok önemli olan bir diğer husus da, Kur'ân'da Tevrat'ta bulunmayan kıssaların yer almış olmasıdır. Bu yönüyle Kur'ân ayrı bir orijinalliğe sahiptir. Kur'ân'ı, eskilerin masallarından ibaret sayan ilk muhatabı Mekkeli müşrikler bile, vahiy tarafından bildirilen bu haberleri ilk defa duyduklarında şaşırmışlar ve hiçbir itirazda bulunamamışlardır.

Kıssaların, özellikle de yoğun olarak birey ve toplumların helâk oluş sahnelerinin Kur'ân'da bu kadar çok yer alması, azgınlaştığında başına gelebilecekleri önceden bilip, muhtemel bu yakın tehlikeden insanın kendisini korumasını sağlama işlevi görür. Bu yönüyle helâk konusunu içeren pasajlar, "ilâhî uyarı ve ikaz" niteliği taşıyan Kur'ân'ın en önemli bölümlerdir. Nitekim ilk muhatapları için de aynı işlevi görmüş, bundan sonra da benzer işlevi görmeye devam edecektir: "Yüce Allah, eski milletlerin hayat hikayeleri hakkında Kur'ân'da anlatılanlardan az çok haberdar olan müşriklere, Allah'ın âyetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helâk olacaklarını hatırlatıp onları uyarmaktadır." Kıyamete kadar yaşayacak tüm insanlar içerisinde "Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelen, küfür ve şirkte, zulüm ve azgınlıkta ısrar eden toplumların sonunun, önceki milletlerin akıbetinden farklı olmayacağı" bu pasajların ana temâsıdır.

Özetle söyleyecek olursak, helâk konusunu içeren âyetlerin yer ve zaman unsuru ön plana çıkartılmaksızın, bahsettiği kimselerin karakterlerine vurgu yaparak Kur'ân'da çokça tekrar edilmesi; sonraki muhataplarını, Allah'ın sünnetinin benzer durumlarda aynı şekilde işleyeceğinden haberdar etmek ve böyle bir duruma düşmemesini sağlamaya yöneliktir. Böylece kıssalar vasıtasıyla Kur'ân'ın her asırdaki muhataplarına "Allah'ın âyetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helâk olacakları" mesajı, yaşanmış olaylardan alınan kesitlerin, unutulması zor sahneler halinde zihinde canlandırılmasıyla âdeta insan idrakine kazınmaktadır.

Kur'ân'da bu kadar çok tekrarlanan kıssalar, özellikle tarihçilerin ve tefsir alimlerinin ilgi odaklarından biri olmuştur. Ancak bazı kıssaların Kur'ân'dan önce Kitab-ı Mukaddes'te yer almış olması, önemsiz olduğu için haklarında Kur'ân'da bir şey söylenmeyen hususların, bu âlimlerce Tevrat ve İncil'deki bilgilerle tamamlanmaya çalışılmasına ve hurafelerden oluşan birçok görüşün böylece bu tarih ve tefsir kaynaklarına girmesine neden olmuştur. Burada üzücü olan, bu tür rivayetleri eserlerine alan alimlerin, bunları Kitab-ı Mukaddes'ten veya hangi kaynaktan almış olduklarına çoğu kez bilerek ve bazen de bilmeyerek açıklık getirmemiş olmalarıdır. Çünkü, bilginin kaynağı ortaya konulmadığından, âyetin yorumu olarak verilen bu bölümler, adeta dinin ve vahyin konuyla ilgili açıklaması olarak anlaşılabilme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Halbuki bu konularda murâd-ı ilâhî, bu hususları önemli olmadığı için açıklamamıştır. Kıssalarda açıklanmayan hususları İslâm dışı kaynaklarla doldururken, mutlaka ve mutlaka bilginin kaynağına temas edilmeli, "Konu Tevrat'ta şu şekilde, şu kişiye göre de şu şekilde ele alınmıştır." tarzında uyarılarda bulunmak gerekmektedir.

Kur'ân'ın nuzûl sürecinde birçok kavram gibi helâk kavramı da, değişik zaman dilimlerinde farklı anlamları gündeme getirmiş, temel anlamından hareketle Kur'ânî kullanımdaki kavramlaşma sürecini tamamlayarak "birey ve toplumların Allah tarafından büyük bir ceza ile yok edilmesi" anlamında nihai şeklini almıştır.

Bizzat Kur'ân'ın haber verdiği bir kısım şahıs ve toplumlar vardır ki, bunları Allah, inkârcılıktaki aşırı küstahlıkları sebebiyle helâk etmiş, hatta bir kısmını başkaları tarafından da görülebilsin diye ibret-i alem olarak sonraki nesillere aktarmıştır.

Kainattaki en dehşetli felâketi oluşturan helâk, Yaratıcı'nın insanlık tarihi boyunca çok az uyguladığı ve insanlar tarafından şartları oluşturulduğu taktirde, her defasında yeniden tekrar edecek bir ilâhî kanun (sünnetullah) dur. Herhangi bir şahıs ya da bir toplumun helâk olması, uzun bir değişim sürecinin oluşmasıyla gerçekleşir. Bu süreç içerisinde Yaratıcı tarafından inkârcı azgınlara değişik ihtarlar gönderilir. Bu ihtarlar, Allah'a olan isyan ve özellikle de Allah'la kendince savaş halindeki birey ve toplumlara, büyük bir felâketin yolda olduğu haberini iletir. Gerekli mesajı alıp, dini mukaddesatla savaşmaktan vazgeçen ve hâşâ Allahlık iddiasında bulunmaktan, bozgunculuk ve zulüm yapmaktan sakınan kimseler, ilâhî

kanun gereği kendilerini helâktan korumuş olurlar. Ancak ihtar şeklinde gelen türlü türlü felâketler ve cezalara rağmen, hâlâ inkârcılıkta direten, ilâhî değerlerle çatışmaktan vazgeçmeyen, hayatını ve varlığını dinî olan öğretilerle savaşmaya adayan iflah olmaz inkârcılar, Allah'ın gazabını üzerlerine çeker ve ilâhî bir cezayla cezalandırılarak bu dünyada yok edilirler.

Helâk, tüm insanlığın geleceğini manevi ve maddi açıdan tehdit eden bozgunculuk tehlikesine karşı, bu tehdit odaklarının bütün içerisinden ayıklanmasını sağlayarak geri kalan ana parçanın güvenliğini garanti altına alan ilâhî bir seleksiyon (ayırt etme işlemi) olarak değerlendirilebilir. Böylece yakalandığı bulaşıcı hastalığı kısa sürede diğerlerine de sıçratarak tüm insanlığı tehdit etme ihtimali olan hastalıklı ve mikroplu bünyeler, insanlığın genel sağlığını güvence altına almak adına, toplumdan izole edilerek ayıklanmakta ve imha edilmektedir.

Kur'ân'da helâk sebebi olarak sunulan eylemler, insan fıtratının zayıflığından kaynaklanan haz, zevk ve lezzet aldığı davranışlardan çok; kin, nefret, zulüm, intikam, gayz, mücadele ve bozgunculuk gibi duygularla çoğu kez Allah'a, bazen de kullara karşı işlenen aşırı davranışlarda odaklanmaktadır. Bu nedenle yaygınlaşmayan, topulumu ve gelecek nesilleri tehdit etmeyen insanî zaaflardan kaynaklanan günahlar nedeniyle Allah, büyük helâk dediğimiz toptan yok etme şeklindeki bir helâkı uygulamaya koymaz. Ancak bu fiillere; şerde ısrar, zulüm, bozgunculuk, Allah'ın hak dediği ölçüleri yok edip yerine kendi batıl ve fasit düşüncelerini yerleştirme mücadelesi ve anlayışı hakim olursa, bu durumda büyük helâk, sünnetullah gereği uygulamaya girer. Bu tür davranış sahipleri, ister İslâm halkları içinde, isterse İslâm dışı halklar içinde olsun, durum değişmez. Onlar için yürürlüğe giren helâk uygulaması, bu tür eylem sahiplerinin bir şekilde ortadan kaldırılmasını öngörür.

Önceki inkârcılara gönderilen "yerden ve gökten" gelen azap şekilleri, kıyamete kadarki süreçte, Allah'ın istediği her zaman ve zeminde meydana getirebileceği bir gerçek olarak kalmaya devam edecektir: "*De ki: Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeye ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.*" (En'âm, 6/65)

Ancak helâk uygulamasının, -insanlık tarihini bütün olarak ele alıp değerlendirdiğimizde-, öz itibariyle bir değişikliğe uğramasa da, şekil açı-

sından bir değişikliğe uğradığını görürüz. Buna göre Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirilmesine kadarki sürede yaşayan insanlığın ilk nesilleri, toplu olarak bizzat Allah tarafından tabii afetlerle helâk edilmiş; sonrasındaki Orta Nesillerde toplu helâkın yerine daha dar kapsamlı Allah'ın tabii felaketlerle cezalandırması yanında kulları eliyle inkârcıları cezalandırma uygulaması başlamış; Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile başlayan Son Nesiller döneminde de toplu helâk uygulamadan kaldırılarak yerine hem tabii felaketlerle hem de kullar eliyle gerçekleşecek helâk şekli uygulaması getirilmiştir.

Hz. Musa'ya kadarki sürede, vahiy taraftarları Allah'ın bir hikmeti olarak hep az olmuş, hatta en fazla taraftarı olan peygamberin ümmetinin sayısı, tespit edebildiğimiz kadarıyla yüz yirmiyi geçmemiştir. Bu nedenle de bu dönemin müminlerine, Allah'ın diniyle mücadele eden inkârcılarla fiilî savaş emri ve sorumluluğu verilmemiştir. Tevrat'ın yeryüzüne indirilmesiyle yeni bir süreç başlamış, vahyin taraftarları çoğaltılarak, peygamberlerin ümmetleri, artık onlarla veya yüzlerle ifade edilen sayılarda kalmamış, binleri, on binleri, yüz binleri bulmuştur. Sayıları ve güçleri çoğalan müminlere Allah bu aşamada, inkârcılarla fiilî mücadelede bulunma sorumluluğu getirmiş ve ilk defa bu dönemde "Allah düşmanlarıyla savaşmaları" emrini vermiştir. Önceleri "küfür önderlerinin" ve onları takip eden inkârcıların cezası sadece Allah tarafından verilirken, Hz. Musa'dan sonra onların hak ettikleri helâk cezası, müminler eliyle de verilmeye başlanmıştır. Son Nesiller dönemine ve bu bağlamda son peygamber Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelindiğinde ise, inkârcıların toplu olarak yok edilmesi şeklindeki eski uygulama tamamen devreden çıkmış, bunun yerine daha dar çerçeveli ve inkârcıların elebaşlarını yok eden helâk uygulaması başlamıştır. Bu dönemde inkârcıların hak ettikleri helâk cezası bizzat peygamber tarafından verilerek, Son Nesiller dönemi için geçerli olan birbiri eliyle (kullar eliyle) helâk şekli, böylece bizzat pratik uygulamayla hayata geçirilmiştir. Zira Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke'de ve Medine'de İslâm'a karşı aşırı düşmanlıkta bulunan, hem kendisi hem de vahiy taraftarları için büyük tehlike oluşturan inkârcıların tamamını değil de, onların elebaşlarını helâk etme işini Allah'ın emriyle bizzat kendisi uygulamıştır. Ka'b b. Eşref'i ve Esvedü'l-Ansî'yi, inkârcılıktaki azgınlıklarından dolayı hak ettikleri helâk cezası nedeniyle, verdiği emirlerle öldürtmüştür. Mekkeli ve Medineli büyük inkârcılara, yapılan savaşlar vesilesiyle, inkârcılıklarının karşılığı olan cezalar verilmiştir.

Önceki ümmetlerde inkârcılıktan dolayı hak edilen cezalar peygamberlerin fiilî hiçbir dahli olmadan bu kimselere verilirken, buna karşılık Son Nesiller dönemi için ağırlıklı olarak geçerli kılınan birbiri eliyle (kullar eliyle) helâk uygulamasına, bizzat dönemin peygamberi tarafından fiilî olarak işlerlik kazandırılmıştır. Bu durumu, ahir zaman ümmetinden eski ümmetler gibi helâk olmanın kaldırılmış olduğu ve bunun yerine birbirleri eliyle birbirine acılar tattırmaları şeklindeki cezalandırma sisteminin yerleştirildiğini haber veren hadis-i şerifler de desteklemektedir. Bu bağlamda Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Rabbim'den ümmetime üstlerinden ya da altlarından gelecek bir azap göndermemesini istedim, bunu bana verdi. Birbirinin hıncını birbirine tattırmamasını istedim, bunu bana vermedi."

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), Müslümanlara büyük eziyetler eden, İslâm'ı, Kur'ân'ı ve Allah diyen herkesi yeryüzünden silip yok etmek için en şiddetli şekilde saldırılarda bulunan inkârcılara, toplu olarak helâk olmaları için beddua etmemiştir. Hz. Nuh gibi "*Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden hiçbir kimseyi bırakma!*" (Nuh, 71/26) şeklinde niçin beddua etmediği sorulduğunda, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), bu müşriklerin soyundan gelecek ve İslâm'ı kabul etmeleri muhtemel olan kimseleri düşündüğünü, bu nedenle hepsinin helâkı için beddua etmediğini, sadece inkârcılıkta "küfür önderliği" yapan elebaşlarının helâk edilmesi için beddua ettiğini söylemiştir.

Helâk, Hz. Nuh'tan itibaren kıyamete kadarki süreçte devam edecek bir gerçekliğe sahiptir. Ancak her günah işleyen ve her isyan eden için helâk gündeme gelmez. Zîra her dem, "Mucize-i Musa" gerçekleşmez. Helâkı hak edenlerin bir kısmının cezası, dünyada verilmeyip ahirete ertelenir. Genel olarak helâk, şu iki durumda gündeme gelir:

1- Helâk, İslâm tebliğinin ulaştığı kimseleri, bilinçli bir şekilde Allah, Peygamber, Kur'ân ve İslâm düşmanlığı yapmaları durumunda yakalayıverir. Helâkın bu çeşidi, doğrudan doğruya dinî sebeplere dayanmaktadır.

2- İslâm tebliğinin ulaşmadığı İslâm dışı milletler için de helâk söz konusudur. Yeryüzünün dengesini bozacak tarzda fesâd çıkartmak, bozgunculuk yapmak, zulüm yapmak, insan neslinin geleceğini tehlikeye atan cinsî sapıklıklara dalmak gibi insan, dünya ve kainat düzeniyle ilgili olumsuz davranışları aşırı derecede benimseyen ve bunların toplumun tüm katmanlarında yaygınlaşması için uğraş veren kimseler de, helâkın

yok edici soğuk yüzüyle bir gün karşı karşıya kalabilirler. Bu tür eylemler açısından insanların Müslüman olup olmaması, hiçbir zaman cezanın gelişinde önemli bir etken olmaz.

Helâkın bu çeşidi doğrudan doğruya dini sebeplere dayanmaz. Bu tür helâk, insanı çevreleyen canlı cansız her şeyi içine alan kainata karşı işlenen suçlardan dolayı gerçekleşir. Allah'ın insan-toplum ve kainat için koyduğu genel yasalarını değiştirmeye, "ilâhî denge"yi altüst etmeye yönelik eylemlerin sahipleri, kainatın koruyucusu tarafından bir şekilde ortadan kaldırılıp cezalandırılır.

Kur'ân'a genel bir perspektiften baktığımızda toplumsal değişim ile ilgili verdiği misallerin bir kısmının kendini olumlu yönde değiştirenlerle ilgili olduğunu, ancak bu misallerin çoğunluğunun ise, kendini olumsuz yönde değiştirenlerin akıbetleri ile ilgili olduklarını görürüz. Bu gerçek, insan ve insan toplumlarının psikolojik ve sosyolojik yapılarını bize bildirmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Kur'ân'a göre, vahiy çizgisinin dışındaki tüm aktiviteler sapıklıktır. Dolayısıyla vahyin belirlediği sınırlar içerisinde kalmak şartıyla, insan ve onun yaşadığı çevrede oluşturduğu değişikliklere ancak "İslâmîdir", diyebiliriz. Vahyin sınırlarını aşması durumunda ise her tür değişim, İslâmî literatürde İslâm dışı bir davranış olarak ele alınacaktır.

Kur'ân'ın önemle üzerinde durduğu insan fıtratındaki vahiy dışı değişimlere olan ilgi ve eğilim, yine Kur'ân ifadesine göre, bu yolu tutanların zarara uğramasıyla sonuçlanacaktır. İşte Kur'ân bu noktada, insanlığı bu zararlardan kurtarmanın ölçü ve prensipleri üzerinde önemle durur. Bunu da, geçmiş ümmetlerden, Peygamberlerden ve uğradıkları değişimlerden sık sık söz ederek ve muhataplarının dikkatini bu noktalara çekerek yapar.

Şüphesiz, kainatın tüm kurallarını en küçük detayına kadar mükemmel bir şekilde ortaya koyan Allah'ın kanununda, bu büyük felâketten korunmanın da yolları vardır. Bunların neler olduğu ise yine son dinin kutsal metni Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere haber verilmiştir. Bunların birincisi, insanın Yaratıcı karşısında kul olduğunu hatırlaması ve kendi konumunu buna göre belirlemesidir. Kul olduğunu unutup, Allah ile mücadeleye asla girişmemelidir. İkincisi, hayatının değişik evrelerinde Allah'a dua ve istiğfarda bulunması, yaptığı günahlardan af dilemesidir. Kur'ân'da buna benzer helâktan kurtuluş reçetelerinden bahsedilmektedir. Vellahu veliyyu't-tevfîk.

BİBLİYOGRAFYA

Abduh, Muhammed (1905), *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, Dâru'l-Me'ârif, Tunus, ts.

Abdülbaki, Muhammed Fuad (1968), *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'â-ni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.

Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm es-San'ânî (211/826), *Musannef*, I-XI, (tah. Habiburrahman el-A'zamî), el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1403.

Açıkgenç, Alpaslan, "Fazlur Rahman'ın Fikirleri", (Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* içerisinde), Fecr Yayınları, Ankara, 1993.

Açıkgenç, Alpaslan, "Fazlur Rahman'ın Hayatı, Görüşleri ve Eserleri", (Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık*, (trc. Alpaslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaşoğlu), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, içerisinde).

Adam, Baki, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, c. IX, Ankara, 1996.

Ahmed b. Hanbel, eş-Şeybânî (24/855), *Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Akar, Muhlis, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Toplumların Helâk Oluş Sebepleri ve Şekilleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 1986.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, TDK, Ankara, 1990.

Akşit, Cevad, *Modern Ticaret Hukuku ve İslâm Ticaret Hukukunda Haksız Rekabet*, Erenler Matbaası, 1982.

Aktay, Yasin, "Tarihselcilikteki Huzur İradesi", *III. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Akyüz, Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali (İslâm Fıkhında İbadetler)*, I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Akyüz, Vecdi, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, Kitabevi, İstanbul, 1998.

Albayrak, Hâlis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1993.

Allâme, Mahmud Celal, *es-Sebeiyyûn ve Seddü Me'rib*, Tihâme li'n-Neşr, Cidde, 1984.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud (1270/1853), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

An İntroduction to Saudi Arabian Antiquities, Department of Antiquities and Museums Ministry of Education, Kingdom of Saudi Arabia, 1975.

Appelbaum, Richard, *Toplumsal Değişim Kuramları*, (trc. Alkan Türker), İş Bankası Yayınları, Ankara, ts.

Aşıkkutlu, Emin, "Fısk", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.

Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münâsebetleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 996.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul, ts.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991.

Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1990.

Aydemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Aydemir, Abdullah, "İlyas (aleyhisselâm) Hakkında Bir Araştırma", *İslâm Medeniyeti*, c. 2, sy. 2, İstanbul, 1981.

'Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed (855/1451), *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XVI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

'Azîmâbâdî, Ebu't-Tîb Muhammed Şemsu'l-Hakk, *'Avnu'l-Ma'bûd*, I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut, 1415.

Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin el-Ferrâ (516/1122), *Me'âlimu't-Tenzîl*, I-IV, (tah. Halid el-'Akk), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987.

Bayraklı, Bayraktar, *Kur'ân'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, İFAV, İstanbul, 1999.

Bâzergân, Mehdî, *Kur'ân'ın Nuzûl Süreci*, (trc. Yasin Demirkan-Melâ Muhammed Feyzullah), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Bebek, Adil, "Ceza", *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

Bebek, Adil, *Matüridî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.

Behcet, Ahmed, *Enbiyâullâh*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire, 1987.

Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, (trc. Ali Turgut), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995.

Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz el-Endelûsî (487/1094), *Mu'cemu mâ Ustu'cime min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*, I-IV, (tah. Mustafa es-Sakâ), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1403.

Bekrî (487/1094), *Câhiliyye Arapları*, (trc. Levent Öztürk), İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Berki, Ali Himmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü'l-Enbiyâ Hazret-i Muhammed ve Hayatı*, DİBY, Ankara, 1996.

Bessâm, Muhammed-Adnan, Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Me'â-ni'l-Kur'âni'l-'Âzîm*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

Beyzâvî, Kâdî Nâsıruddîn Ebû Sa'îd Abdullah Ebû Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî (685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, (tah. Abdülkadir İrfan el-'Aşşâ Hassûne), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa (458/1065), *Sü-nenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, I-X, (tah. Mahammed Abdülkadir 'Atâ), Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekke, 1994.

Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, I-VIII, (tah. Muhammed es-Sa'îd Zağlûl), Dâru'l-Kü-tübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1410.

Bilâdî, 'Âtık b. Ğays, *Ahbâru'l-Ümemi'l-Mübâde fi'l-Kur'ân*, Dâru Mekke, 1992.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Bin-Nebi, Malik, *Kur'ân-ı Kerîm Mucizesi*, (trc. Ergun Göze), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1991.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.

Bucaille, Maurıce, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim "La Bible le Coran, et la Science"*, (trc. Suat Yıldırım), Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir, 1985.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Buladı, Kerim, *Kur'ân'a Göre Nankörlük Kavramı (Küfrân-ı Nimet)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 1999.

Bursevî, İsmail Hakkı (1137/1724), *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985.

Bûtî, Said Ramazan, *Fıkhu's-Sîre en-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Pompei", "Ses" "Sesötesi" md., XVIII, XX, Milliyet Gazetesi Promosyonu, İstanbul, 1986.

Câdülmevlâ, Muhammed Ahmed v.dğr., *Kasasu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts.

Canan, İbrâhîm, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

Cebeci, Lütfullah, *Kur'ân'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.

Celâlzâde Sâlih Çelebi, *Târîh-i Mısr-ı Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, İlâve, no. 190.

Cevad Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l 'Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Câmi'atü Bağdad, Bağdad, 1993.

Cevdet, Ahmed (1312/1895), *Kısas-ı Enbiya*, I-VI, (nşr. Mahir İz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Cevherî, İsmail b. Hammâd, (393/1003), *es-Sıhâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sıhâhu'l-'Arabıyye*, I-VI, (tah. Ahmed Abdülğafûr 'Attâr), Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1979.

Cevherî, Tantâvî, (1940), *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-XXV, Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1350.

Condon, John C., *Kelimelerin Büyülü Dünyası-Anlambilim ve İletişim-*, (trc. Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Cündioğlu, Dücane, "Müzakereler", *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996.

Cündioğlu, Dücane, *Söz'ün Özü-Kelâm-ı İlâhî'nin Tabiatına Dair-*, Tibyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Cündioğlu, Dücane, *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı: Hermenötik Bir Deneyim*, Tibyan Yayınları, İstanbul, 1997.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *et-Ta'rîfât*, (tah. İbrâhîm el-Ebyârî), Dâru'l-Küttâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1405.

Çağrıcı, Mustafa-Kökelekli, Hayati, "İrade", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler, -Kırk Hadis-*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1990.

Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Çantay, Hasan Basri (1964), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm Tefsirli Meal*, I-III, (nşr. Yekta Saraç), Risale Basın Yayın, İstanbul, 1996.

Çelik, Celalettin, *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

Dağ, Mehmet-Aydın, Mehmet, "Fazlur Rahman ve İslâm Modernizmi", (Fazlur Rahman, *İslâm*, (trc. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, Ankara, 1993, içerisinde).

Darkot, Besim, "Lût Gölü", *İA*, VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/868), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Dâvûdoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.

Demir, Ömer–Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV, İstanbul, 1998.

Denny, Frederick Mathewson, "Some Religio-Communal Terms And Concepts İn The Qur'ân", *Numen*, c. XXIV/I, Leiden, 1977.

Derveze, İzzet (1984), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, (trc. Şaban Karataş v.dğr.), I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul, 1988.

Dervîş, Muhyiddîn, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuh*, I-X, Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1988.

Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (509/1115), *Kitâbu Firdevsi'l-Ahbâri bi-Me'sûri'l-Hitâbi'l-Muharreci 'alâ Kitâbi'ş-Şihâb*, I-V, (tah. Said Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Dihlevî, Veliyyullâh Ahmed b. Abdurrahman (1176/1762), *el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, (trc. Selman el-Hüseynî en-Nedvî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1984.

Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I-XIV, (nşr. Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali İnanç-İbadet-Günlük Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998.

Dumlu, Ömer, "Salah Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992.

Dumlu, Ömer, *Kur'ân-ı Kerîm'de Ma'rûf ve Münker "İyiliği Emredip, Kötülüğe Mani Olmak*", Ravza Yayınları, İstanbul, 1994.

Dynes, Wayne R.-Donaldson, Stephen, *Studies in Homosexualıty*, Garland Publishing, New York, 1992.

Ebû Dâvud, Süleyman b Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (275/888), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî (754/1353), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, I-X, (tah. Sıtkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî (430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ'*, I-X, Dâru'l-Küttâbi'l 'Arabî, Beyrut, 1405.

Ebu's-Su'ûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-'Amâdî (982/1574), *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ts.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî (210/825), *Mecâzu'l-Kur'ân*, (tah. Fuat Sezgin), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, ts.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *el-Cerîmetü ve'l-'Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.

Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîmetü ve'l-'Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî (el-'Ukûbe)*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.

Ekin, Yunus, *Kur'ân'a Göre Küfür Kavramı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), Sakarya, 2000.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, (Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul, ts.

Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nahda el-Mısrıyyye, Kahire, 1994.

Enîs, İbrâhîm v. dğr., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.

Erbaş, Ali, *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Sırları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 1987.

Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkamın Değişmesi*, İFAV, İstanbul, 1994.

Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

Ersoy, Mehmed Akif, *Safahat*, (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İFAV, İstanbul, 1987.

Ersoy, Mehmed Akif, "Enfâl Sûresinden", *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyatı*, I-X, (hazırlayan: İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, ts.

Ersoy, Mehmed Akif, "Tâ Hâ Sûresinden", *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyatı*, I-X, (hazırlayan: İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Neşriyat, ts.

Esed, Muhammed (1992), *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.

Eyyûb, Saîd, *el-İnhirâfâtü'l-Kübrâ (el-Kurâ ez-Zâlime fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*), Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 1992.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, (tah. Muhammed Hafâcî-Mahmud Ferec el-'Ukde), Metâbi'u Sübuli'l-'Arab, Kahire, ts.

Fahri, Ahmed, *Beyne't-Türâsi'l-Arabî*, Mektebetü'l-Enclû el-Mısrıyye, Kahire, 1958.

Fârûkî, İsmâil Râcî- Fârûkî, Luis Lâmia, *İslâm Kültür Atlası*, (trc. Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu), İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1999.

Fayda, Mustafa, *Halid Bin Velid*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.

Fazlur Rahman (1988), *İslâm ve Çağdaşlık*, (trc. Alpaslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaşoğlu), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998.

Fazlur Rahman (1988), *Ana Konularıyla Kur'ân*, Fecr Yayınları, Ankara, 1993.

Fazlur Rahman (1988), *İslâm*, (trc. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), Selçuk Yayınları, Ankara, 1993.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Makarrî (770/1368), *el-Misbâhu'l-Munîr*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987.

Fîruzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (817/1415), *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 1-6, (tah. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetü'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.

Fîruzâbâdî (817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1-4, Beyrut, 1991.

Fîruzâbâdî (817/1415), *Kâmûs Tercemesi*, I-IV, (trc. Asım Efendi), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305.

Garaudy, Roger, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, (trc. Cemal Aydın), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Gazâlî (505/1111), *Cevâhiru'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabbânî), Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, 1985.

Gazâlî, Muhammed (1996), *Nahve Tefsirin Mevdûiyyin li-Suveri'l-Kurâni'l-Kerîm*, 1-3, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1992-1993.

Gazzâlî, Muhammed (1996), *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, (trc. Emrullah İşler), Şûle Yayınları, İstanbul, 1988.

Goldziher, İgnaz (1921), *İslâm Tefsir Ekolleri*, (trc. Mustafa İslâmoğlu), Denge Yayınları, İstanbul, 1997.

Görgün, Tahsin, "Müzakereler", *2. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996.

Görgün, Tahsin, "Müzakereler", *3. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Tefsiri'nin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1990.

Gündüz, Şinasi, "Kur'ân Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (17-18 Ocak 1998), Fecr Yayınları, Ankara, 1998.

Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları II*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul, 1996.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, I-IV, (tah. Mustafa Abdülkadir 'Atâ), Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1990.

Halefullah, Muhammed Ahmed, *el-Fennu'l-Kasasiyyu fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Enclû el-Mısrıyye, Kahire, 1972.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferâhidî (175/791), *Kitâbu'l-'Ayn*, I-VIII, (tah. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerâî), Müessetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1988.

Halil b. Ahmed (175/791), *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, (CD-R: Compact Disc Recordable), el-Mecma'u's-Sekâfî, el-İmârâtü'l-Müttahide el-'Arabiyye, Abû Dabî, ts.

Halil, İmadüddin, *İslâm'ın Tarih Yorumu*, (trc. Ahmet Ağırakça), Risale Yayınları, İstanbul, 1988.

Hamidullah, Muhammed, "Sünnet", *İA*, XI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayımcılık, İstanbul, 1991.

Hamidullah, Muhammed, “Hz. Peygamber’in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (trc. İsmail Yakıt), sy. 6, Erzurum, 1986.

Hançerlioğlu, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1975.

Hanefi, Hasan, “Konulu Kur’ân Tefsiri Metodu”, (trc. Sönmez Kutlu), *İslâmî Araştırmalar*, c. IX, Ankara, 1996.

Harman, Ömer Faruk, “Arim”, *DİA*, III, İstanbul, 1991.

Hatîb, Fâyiz Sâlih, *‘Avâmilu Fesâdi’l-Umemi Kemâ Yusavviruha’l-Kur’ânu’l-Kerîm*, Câmi‘atü’l-Ezher, Külliyyetü Usûli’d-Dîn, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kahire, 1980.

Havvâ, Sa‘îd, *el-Esâs fi’t-Tefsîr*, I-XI, Dâru’s-Selâm, Kahire, 1989.

Hamevî, Yâkût b. Abdullah (626/1228), *Mu‘cemü’l-Büldân*, I-V, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts.

Hâzin, ‘Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm (725/1324), *Lübâbu’t-Te’vîl fî Me‘âni’t-Tenzîl*, I-VII, Şeriketu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955.

Heller, Bernhard, “Lut”, *İA*, VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts.

Heysemî, Ali b. Ebî Bekr (807/1404), *Mecma‘u’z-Zevâid*, I-X, Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, Kahire, 1407.

Heysemî (807/1404), *Mevâridü’z-Zem‘ân*, (tah. Muhammed Abdurrezzak Hamza), Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, ts.

Hızlı, Mefail, “Livâta”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, IV, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991.

Hûlî, Emin, *Kur’ân Tefsirinde Yeni Bir Metot*, (trc. Mevlüt Güngör), Kur’ân Kitaplığı, İstanbul, 1995.

İbn ‘Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali ed-Dımaşkî (880/1475), *el-Lübâb fî ‘Ulûmi’l-Kitâb*, (tah. Adil Ahmed Abdu’l-Mevcûd), I-XX, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut,1998.

İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir (1973), *Tefsîru’t-Tahrîri ve’t-Tenvîr*, I-XV, Dâru Suhnûn li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Tunus, 1997.

İbn Ebî ‘Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî (287/900), *Kitâbu’z-Zühd*, (tah. Abdü’l-‘Aliyy Abdülhamid Hâmid), Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, Kahire, 1408.

İbn Ebî ʿÂsım, (287/900), *es-Sünne*, I-II, (tah. Muhammed Nâsıruddîl el-Elbânî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1400.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *Musannef*, I-VII, (tah. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.

İbn Esîr, Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, (tah. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1995.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya (395/1004), *Muʿcemu'l-Mekâyîs fi'l-Luğa*, (tah. Şihâbuddîn Ebû Amr), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

İbn Fâris (395/1004), *Mücmelü'l-Luğa*, I-IV, (tah. Züheyr Abdülmuhsin Sultan), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, (tah. Muhammed Fuad Abdülbaki-Muhibbuddin el-Hatîb), Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1379.

İbn Haldun, Veliyyüddîn Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Mukaddime*, I-II, (trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî (354/965), *Sahîhu İbni Hibbân*, I-XVIII, (tah. Şuayb el-Arn'aût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Meʿâfirî (218/833), *es-Sîre-tü'n-Nebeviyye*, I-V, (tah. Cemal Sâbit, Muhammed Mahmud, Seyyid İbrâhîm), I-V, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1996.

İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350), *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (tah. Saʿîd Muhammed Nemr el-Hatîb), Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1983.

İbn Kesîr, ʿİmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâʿîl b ʿÖmer (774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Âzîm*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401.

İbn Kesîr (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mektebetü'l-Meʿârif, Beyrut, ts.

İbn Kesîr (774/1372), *Kasasu'l-Enbiyâ'*, (tah. Ekrem es-Seyyid Cibrîl), Dâru Hirâ', Kahire, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889), *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. es-Seyyid Ahmed Sakr), Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, ts.

İbn Kuteybe, (276/889), *Te'vîlu Muhtelefi'l-Hadîs*, (tah. Muhammed Zührî en-Neccâr), Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1972.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (275/888), *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İbn Mâce (275/888), *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısrî (711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed ez-Zührî (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim (728/1327), *Siyaset (es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye)*, (trc. Vecdi Akyüz), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.

İbn Teymiyye, (728/1327), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I-VII, (tah. Abdurrahman 'Umayre), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.

İbn Teymiyye (728/1327), *Kütüb ve Resâîl ve Fetâvâ İbn Teymiyye fi't-Tefsîr*, I-V, (tah. Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî), Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *Zâdü'l-Mesîr*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983.

İbnü'l-Cevzî (597/1200), *Funûnu'l-Efnân fî 'Uyûni 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (tah. Hasan Ziyauddîn Itr), Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut, 1987.

İbnü'l-Esîr, 'İzzuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî (630/1232), *el-Kâmîl fi't-Târîh*, I-X, (tah. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995.

İsbehânî, İsmail b. Muhammed el-Fadl et-Teymî (535/1140), *Delâilu'n-Nübuvve*, (tah. Muhammed Muhammed el-Haddâd), Dâru Tîbe, Riyad, 1409.

İsfahânî, Râğıb, (502/1108), *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.

İslâmoğlu, Mustafa, *İsrailoğulları'ndan Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü*, Denge Yayınları, İstanbul, 1997.

İslâmoğlu, Mustafa, "*Çevirenin Önsözü*", (Goldziher, İgnaz, İslâm Tefsir Ekolleri, Denge Yayınları, İstanbul, 1997, içerisinde).

İzutsu, Toshihiko (1993), *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (trc. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.

J. Tkatsch, “Seba”, *İA*, X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.

Kâdı ‘İyâd, Ebu’l-Fadl ‘İyâd b. Mûsâ b. ‘İyâd el-Yahsubî (544/1149), *eş-Şifâ bi-Ta‘rîfi Hukûki’l-Mustafâ*, I-II, (tah. Hüseyin Abdülhamid), Dâru’l-Erkam, Beyrut, 1995.

Kara, Necati, *Kur’ân’a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1989.

Kara, Necati, “Kur’ân’da Tekrarlar”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IV/4, Van, 1993.

Karaçam, İsmail, *Kur’ân-ı Kerîm’in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, İFAV, İstanbul, 1984.

Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur’ân*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.

Karaçam, İsmail, “Kıraatların İntikali”, (*Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV, Kıraat İlmi ve Problemleri Sempozyumu’na sunulan tebliğ*), İSAV, İstanbul, 13-14 Ekim 2001.

Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991.

Karaman, Hayrettin, “Ölüm”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 2 Temmuz, 2000.

Karaman, Hayrettin, “İki Milyon Dolar İçin”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 5 Ağustos 2001.

Kasasu’l-Kur’ân, Matba‘atü’l-Halebî, Kahire, 1994.

Kastallânî, Şihabuddin Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed (923/1517), *İrşâdu’s-Sârî li-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XV, (nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1996.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999.

Kesler, Muhammed Fatih, *Kur’ân-ı Kerîm’de (Mâ‘ûn ve Kevser Sûrelerinde) İnsan Tipleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

Kılıç, Sadık, *Kur’ân’da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984.

Kılıç, Sadık, “Kur’ân’ın Hak Oluşu”, *Kur’ân’ı Anlamaya Doğru (Sempozyum’dan Tebliğler)*, Feza Yayıncılık, İzmir, 1992.

Kırca, Celal, *Kur’ân-ı Kerîm’de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1994.

Kırca, Celal, “Âd”, *DİA*, I, İstanbul, 1988.

Kirmânî, Muhammed b. Yusuf (786/1384), *el-Kevâkibu’d-Dürârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabi, Beyrut, 1981.

Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1972.

Kocabaş, Şakir, "İslâm ve Bilim", *I. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (03-05 Şubat 1995), Fecr Yayınevi, Ankara, 1995.

Kocaman, Ahmet, "Dilbilimsel Anlambilim", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları*, TDK, Ankara, 1980.

Koçyiğit, Talat, "*Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi*", (trc. Ahmet Nedim Serinsu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, XXXII.

Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Kotku, Mehmed Zahid, *Cennet Yolları (Hadislerle İlim)*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1994.

Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

Köksal, Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed (sav) ve İslâmiyet*, I-XVIII, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1989.

Kudâ'î, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Cafer (454/1062), *Müsnedü'ş-Şihâb*, I-II, (tah. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.

Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer (656/1258), *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*, I-VII, (tah. Ahmed Muhammed es-Seyyid v. dğr.), Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 1996.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1272), *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1985.

Kutub, Seyyid (1966), *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, (trc. Süleyman Ateş), Hilal Yayınları, Ankara, 1967.

Kutub, Seyyid (1966), *fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1990.

Kutub, Muhammed, "es-Serdü'l-Kasasî fi'l-Kur'ân", *el-Kıssa*, sy. 81, Kahire, Ağustos, 1995.

Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Hanbelî (567/1171), *el-Ehâdisu'l-Muhtâre*, I-X, (tah. Abdülmelik b. Abdullah), Mektebetü'n-Nahda el-Hadîse, Mekke, 1410.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî (450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*, (tah. Halid Abdüllatif), Dâru'l-Küttâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1994.

Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsât Târîhiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IV, Dâru'n-Nahda el'Arabiyye, Beyrut, 1988.

Merâğî, Ahmed Mustafa (1945), *Tefsîru'l-Merâğî*, I-X, Dâru'l-Fikr, ts.

Mesud, Cemal Abdülhadi-Cuma, Vefâ' Muhammed, *Târîhu'l-Ümmeti'l-Vâhide Nûh 'Aleyhisselâm*, Dâru'l-Vefâ', Mısır, 1992.

Mevdudî, Ebu'l-A'lâ (1979), *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı Ve Tefsiri*, I-VII, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

el-Mevsû'atü'l-Fıkhıyye, "Buğât", md., Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1986.

Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, "Hermeneutes", IX, Sabah Gazetesi Promosyonu, ts.

Miras, Kamil, *Sâhîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, DİBY, I-XIII, Ankara, 1978.

Mu'allakât Yedi Askı, (trc. Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

Mubârekpûrî, Ebu'l-'Alâ Mahammed Abdurrahman b. Abdürrahim (1934), *Tuhfetü'l-Ahv ezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut, ts.

el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî, el-Munazzamatü'l-'Arabiyyet li't-Terbiyeti ve's-Sekâfeti ve'l-'Ulûm, Lârûs, Tunus, ts.

Musaoğlu, Ahmet, *İnsanlığa Biçilen Yazgı Uygarlığın Tarihi*, Vural Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Mücâhid, Ebu'l-Haccâc (104/722), *Tefsîru Mücâhid*, (tah. Abdurrahman et-Tâhir), el-Menşûrâtü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Münâvî, Abdurraûf (1031/1621), *Feyzu'l-Kadîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kübrâ, I-VI, Mısır, 1356.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/874), *el-Müsnedu's-Sahîh (Sahîhu Müslim)*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nâbiğâ ez-Zübyânî (604 m.), *el-Mevsû'atu'ş-Şi'riyye*, (CD-R: Compact Disc Recordable), el-Mecma'u's-Sekâfî, el-İmârâtü'l-Müttahide el-'Arabiyye, Abû Dabî, ts.

Nakre, et-Tühâmî, *Saykulûciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân*, eş-Şeriketü't-Tûnusiyye li't-Tevzî', Tunus, 1974.

Neccâr, Abdülvehhâb (1941), *Kasasu'l-Enbiyâ'*, (tah. Abdullah Bedrân-Ali Abdülhamid Baltacı), Dâru'l-Hayr, Dımaşk, 1990.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *Sünen*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I-IV, ts.

Kandemir, Yaşar-Çakan, İsmail Lütfi-Küçük, Raşit, *Riyâzu's-Sâlihîn (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, I-VIII, Erkam Yayınları, İstanbul, 1998.

Okumuş, Ejder, *Kur'ân'da Toplumsal Çöküş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Okuyan, Mehmet, "Kur'ân'da Olumsuz İnsan Tipleri", *II. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu,* (2-4 Şubat 1996), Fecr Yayınevi, Ankara, 1996.

Özek, Ali v. dğr., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine, 1992.

Özgen, Ahmet, "Lût (aleyhisselâm)", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, IV, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991.

Özsoy, Ömer, *Sünnetullah Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1994.

Özsoy, Ömer-Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'ân Sistematik Kur'ân Fihristi*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Öztürk, Abdülvehhab, *Kur'ân-ı Kerîm Fihristi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Depremin Gösterdikleri (Yeni Yüzyıl İçin Uyarılar)*, Yeni Boyut, İstanbul, 1999.

Paçacı, Mehmet, "Anlama (Fıkh) Usulüne Dair", *İslâmî Araştırmalar*, c. VIII, sy. 2, Ankara, 1995.

Pala, İskender, "Masumiyetin İkiz Kuleleri", *Zaman Gazetesi*, 13 Eylül, 2001.

Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'ân ve Medeniyet Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996.

Perinçek, Doğu, "İslâm ve Uygarlık", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, sy. 37, Temmuz 1997.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin b. el-Hasan b. Ali et-Temîmî el-Bekrî, (606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1990.

Redhouse İngilizce-Türkçe Türkçe-İngilizce, Milliyet Gazetesi Promosyonu, İstanbul, 1992.

Rızâ, Muhammed Reşîd (1935/1353), *Tefsîru'l-Menâr*, I-XII, Dâru'l-Fikr, ts.

Ringgren, Helmer, "The Conception Of Faith İn The Koran", *ORİENS*, IV Leiden, 1921.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, I-II, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Dâru'l-Ensâr li'n-Neşr, İstanbul, 1987.

Sâdık, Ahmed Zağlûl, *Tasvîru'l-Kur'âni li'l-İnhirâfâti'l-Beşeriyyeti fi'l-Cânibi'l-İlâhî*, Ezher Üniversitesi, Usûlu'd-Dîn Fakültesi, (basılmamış doktora tezi), Kahire, 1981.

Sağıroğlu, Ekrem, *Kur'ân'da İnsan ve Toplum*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, (trc. İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.

Said, Muhammed Hânî 'Abdülmuğnî, *el-'Azâbu'l-lezî Halle bi'l-Umemi's-Sâbikati Kemâ Yu'arrifuhu'l-Kur'ânu'l-Kerîm*, Câmi'atü'l-Ezher, Külliyyetü Usûli'd-Dîn, (basılmamış yüksek lisans tezi), Kahire, 1980.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (427/1035), *Kısasu'l-Enbiyâ ('Arâisu'l-Mecâlis)*, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut, ts.

Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts.

Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Kur'ân ve Arkeoloji Işığında Hz. Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar*, c. IX, Ankara, 1996.

Sayı, Ali, *Firavun, Hâmân ve Kârun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Sayın, Önal, *Sosyolojiye Giriş*, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994.

Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail (429/1037), *Fıkhu'l-Luğa*, (tah. Cemal Talbe), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut.

Sezen, Yümni, *İslâmın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Sezgin, Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956.

Sıddıkî, Mazharuddîn, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, (trc. Süleyman Kalkan), Pınar Yayınları, İstanbul, 1982.

Smıth, Anthony D., *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (trc. Ülgen Oksay), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1988.

Solmaz, N. Mehmet-Çakan, İsmail Lütfi, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler Ve Tevhid Mücadelesi*, I-III, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1988.

Sorokin, Pitirim, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, (trc. Mete Tunçay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Sorokin, Pitirim, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, I-II, (trc. M. Münir Raşit Öymen), İstanbul, 1974, 1975.

Soykut, İ. Hilmi, *Açıklamalariyle XII. Asırdan XX. Asra Kadar Türk Şiirinde Tasavvuf, Hikmet ve Felsefeyle Dolu Unutulmaz Mısra'lar*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1966.

Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.

Söylemez, Haşim, "Nuh'un Gemisi Cudi'de", *Aksiyon*, 18/24 Aralık 1999, İstanbul.

Streck, M., "Cûdî", *İA*, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b Ebû Bekr (911/1505), *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

Suyûtî (911/1506), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, (tah. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbni Kesîr, Dımaşk, 1993.

Suyûtî (911/1506), *Keşfu's-Salsala 'an Vasfi'z-Zelzele*, (tah. Muhammed Kemalüddin), 'Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

Suyûtî-Mahallî, Celaleddin Muhammed b. Ahmed (864/1459), *Kurratü'l-'Ayneyn 'alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts.

Sülün, Murat, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman-Amel İlişkisi –İnanış Ve Davranış İfade Eden Kavramların Tefsir Ve Tahlili-*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 1999.

Sülün, Murat, *Kur'ân'ın Olumsuz Tutum ve Davranışları Tanımlarken Kullandığı Kavramlar*, (yayımlanmamış makale), 2000.

Sünnetçi, İbrâhîm, "Gılgamış Destanı", *Gümüş Kubbe*, sy. 3, İstanbul, Kasım, 1999.

Sztompka, Pıotr, *The Sociology Of Social Change*, Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1994.

Şafak, Ali, "Fısk", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996.

Şâtıbî, Ebû İshak İbrâhîm b. Musa el-Mâlikî (790/1388), *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerî'a*, (tah. Abdullah Draz), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Şenel, Lütfi, "Fırka Liderleri Ve Toplum", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Konya, 1994.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1995.

Şengül, İdris, "Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri", *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu* (17-18 Ocak 1998), Fecr Yayınları, Ankara, 1998.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.

Şihâbuddîn, Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısrî (815/1412), *et-Tibyân fî Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Fethî Enver ed-Dâbûlî), Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Kahire, 1992.

Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, ts.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kasım (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XX, (tah. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Halid (310/922), *el-Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.

Taberî (310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1407.

Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan (548/1153), *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, ts.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (321/933), *Şerhu Müşkili'l-'Âsâr*, I-XVI, (tah. Şuayb el-Arna'ût), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.

Tâî, Muhammed b. Abdülmelik b. Mâlik (672/1273), *el-Elfâzu'l-Muhtelife fi'l-Me'âni'l-Mu'telife*, (tah. Muhammed Hasan 'Avâd), Dâru Cîl, Beyrut, 1411.

Tânevî, Şeyh Eşref Ali (1943), *Hadislerle Tasavvuf*, (hazırlayan: Zaferullah Daudi-Ahmed Salihoğlu), Sey-Tac Yayınları, Adıyaman, 2000.

Tanyu, Hikmet, "Cûdî Dağı", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali (1158/1745), *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn*, I-IV, (haşiye: Ahmed Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998.

Telîdî, Abdullah, *Esbâbu Helâki'l-Umem ve Sünnetillâhi fi'l-Kavmi'l-Mücrimîn ve'l-Munharifîn*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Tirmizî, Ebû İsa (279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, (tah. Sıdkî Muhammed Cemil el-'Attâr-Abdülkadir İrfan el-'Aşşâ Hasssûne), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

Tok, Nuri, *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helâk Edilen Kavimler*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998.

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, İFAV, İstanbul, 1987.

ʿÛdeh, Abdülkadir, *et-Teşrîʿu'l-Cinâî el-İslâmî*, I-II, Dâru't-Turâs, Kahire, ts.

Ulutürk, Veli, "Kur'ân-ı Kerîm'in Zulüm ve Zalim Dedikleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 10, Erzurum, 1991.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Temsilî Anlatım*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Ehl-i Kitab*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

Ünver, Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.

Ünver, Mustafa, "Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'ân Terminolojisi Oluşturmaya Doğru", *III. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, (13-19 Ocak 1997), Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Vâhidî, *Esbâbun Nuzûl*, (tah. Kemal Besyûnî Zağlûl), Daru'l-Kütübi'lʿİlmiyye, Beyrut, ts.

Vehbi, Konyalı Mehmet, *Büyük Kur'ân Tefsiri -Hulâsâtü'l-Beyân-*, I-XVI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1969.

Wensinck, A. J., (1939) v. dğr., *el-Muʿcemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.

Wensinck, A. J. (1939), "Kaynukaʿ (Banî)", *İA*, VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ts.

Yalçın, Cavit, *Kavimlerin Helâkı*, Vural Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Yazan, Ümid Meriç, *Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. el-Mübârek (237/851), *Ğarîbu'l-Kur'ân ve Tefsîruh*, (tah. Muhammed Selîm el-Hâc), Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

Yıldırım, Suat, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 3, fasikül: 1-2, Ankara, 1979.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989.

Yıldırım, Suat, *Fâtiha ve Enʿâm Sûrelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989.

Yiğit, Yaşar, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış", *İslâmiyât*, c. 2, sy. 2, Ankara, 1999.

Yüce, Abdülhakim, *Râzî'nin Tefsirinde Tasavvuf*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1966.

Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1205/1790), *Tâcu'l 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-X, Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1306.

Zebîdî, (1205/1790), *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttakîn bi-Şerhi İhyâi 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*, (tah. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.

Zehebî, Mahammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I-III, Kahire, 1976.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmud b. Ömer (538/1143), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, (nşr. Mustafa Hüseyin Ahmed), Dâru'r-Reyyân, Kahire, 1987.

Zemahşerî (538/1143), *Esâsu'l-Belâğa*, el-Hey'etü'l-Mısrıyye el-'Âmme li'l-Küttâb, Mısır, 1985.

Zemahşerî (538/1143), *el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs*, I-IV, (tah. el-Becâvî, Mahmut Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Lübnan, ts.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm (1948), *Menâhilü'l-'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, Kahire, ts.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah (794/1391), *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), Dâru't-Turâs, Kahire, ts.

Zevzenî, Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ahmed b. el-Hüseyin (486/1093), *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, (tah. Muhammed Abdülkadir Ahmed), Mektebetü'n-Nahda el-Mısrıyye, Kahire, 1987.

Zeyveli, Hikmet, "Kur'ân Kıssaları", *İslâmî Araştırmalar*, c. IX, Ankara, 1996.

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-'Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, I-XXX, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1991.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye Hidâyetün ve Beyân*, Dâru'l-Hayr, Dımaşk, 1992.

İNDEKS

A

B

C/Ç

D

E

F

G/Ğ

H

I/İ

J

K

L

M

N

O/Ö

P

R

S/Ş

T

U/Ü

V/W

Y

Z